

کشف الباری عَمَّا فِي صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ

تصنيف
حضرة مولانا سليم الله خان
عالم فاضل في الفقه والحديث والعلوم الشرعية

مترجم

مولانا شاه قیصر علی قاضی اسکاتہ الفاضل
وخاصی تہذیبیہ اسلامیہ

کتاب خانہ
مولانا شاہ قیصر علی قاضی

کشف الباری

عمافی

صحیح البخاری

علامہ دینی و علمی کتابوں کا عظیم مرکز ٹیلیگرام چینل

حنفی کتب خانہ محمد معاذ خان

درس نظامی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیلیگرام چینل

کتاب فضائل القرآن، کتاب النکاح، کتاب الطلاق

مؤلف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم اللہ خان مدظلہ العالی

شیخ الحدیث جامعہ فاروقیہ کراچی

ترتیب و تحقیق ← مولانا ابن الحسن عباسی (مؤلف درس مقامات)

ترجمہ ← مولانا شام فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

- ① احادیث و تخریج
- ② تعلیقات بخاری تخریج کول
- ③ اسماء الرجال مختصر تعارف
- ④ دیگر انو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
- ⑤ ماقبل باب سرہ د ربط پہ بارہ کنہی پورہ تحقیق
- ⑥ شرحی د ہرے خبری پہ حاشیہ کنہی حوالہ ورکول
- ⑦ ترجمہ الباب مقصد پہ بیانولو کنہی پورہ تحقیق
- ⑧ مختلفو مذاہبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
- ⑨ حدیث اطراف بیانول چہ پہ بخاری کنہی د احادیث پہ کوم کوم خانی کنہی دی

فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پینور

خورونکی

موبائل :- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د کتاب ټول حقوق د مصنف او ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم: کشف الباري عما فی صميم البخاری

جلد: کتاب فضائل القرآن، کتاب النکاح، کتاب الطلاق

شارح: صدر وفاق المدارس شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظلہ العالی

ترتیب و تحقیق: مولانا ابن الحسن عباسی استاذ جامعہ فاروقیہ کراچی

پښتو مترجم: مولانا شاد فیصل فاضل امداد العلوم و وفاق المدارس

ایم اے اسلامیات و عربی پښتو ریونیورسٹی

د کشف الباري د پښتو اور فارسي د ترجمې د حقوقو په حقله وضاحت

دا خبره دې په ذهن کښې وی چې فیصل کتب خانہ د صدر وفاق المدارس العربیہ مہتمم جامعہ فاروقیہ شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظلہ العالی څخه د کشف الباري پښتو او فارسي ژبو کښې د ترجمو حقوق تر لاسه کړل او د حقوقو معاوضه یې ورته ورکړه ددې څخه روسته هیڅ چاته د کشف الباري پښتو او فارسي د ترجمه کولو او چهاپ کولو اجازت نشته او د هر یو جلد رجسټریشن یې هم د حکومت پاکستان سره شوې دي.

د ملاویدو پټي: د فیصل کتب خانہ پښور څخه علاوه

- ← رشیدیہ کتب خانہ اکوړه خټک
- ← علمیه کتب خانہ اکوړه خټک ۰۹۲۳۶۳۰۵۹۴
- ← مکتبه رشیدیہ کوئټه ۰۸۱۲۶۶۲۲۶۳
- ← مکتبه عثمانیہ کانسی روډ کوئټه ۰۳۰۱۳۷۳۷۰۳۰
- ← مکتبه یوسفیہ کانسی روډ کوئټه ۰۳۲۱۰۸۲۸۹۳۰
- ← راشد کتب خانہ چمن ۰۳۰۰۳۸۹۶۳۵۳
- ← مکتبه عمریہ تاج میر روډ چمن بلوچستان
- ← مکتبه علوم اسلامیہ تاج میر روډ چمن بلوچستان ۰۲۳۳۷۹۵۸۶۹۶
- ← مکتبه حقانیہ چمن ۰۳۳۳۷۷۵۲۲۱۹
- ← صداقت کتب خانہ قندهار افغانستان ۰۷۸۷۷۴۲۳۲۱
- ← مکتبه رحمانیہ قندهار افغانستان ۰۷۹۷۷۳۵۲۸۱
- ← مکتبه عبدالحی قندهار افغانستان ۰۷۰۰۸۲۴۳۳۴
- ← اسد الله کتب خانہ قندهار افغانستان ۰۷۰۷۴۷۷۶۲۷
- ← مکتبه غفاریہ قندهار افغانستان ۰۷۰۰۳۴۱۷۴۹
- ← مکتبه رشیدیہ قندهار افغانستان ۰۷۷۲۲۱۰۷۰۹
- ← مکتبه حبیبیہ قندهار افغانستان ۰۷۹۹۴۴۷۴۱۳
- ← مکتبه القدس قندهار افغانستان ۰۷۰۷۹۴۸۵۵۹
- ← قدرت کتب خانہ کابل افغانستان ۰۷۹۹۲۱۹۲۰۳
- ← عبد المجید کتب خانہ جلال آباد ۰۷۰۸۱۹۷۷۴۹
- ← شاهین کتب خانہ خوست افغانستان
- ← بلال کتب خانہ خوست افغانستان
- ← اسلامی کتب خانہ خوست افغانستان ۰۷۹۹۳۱۰۲۴۷

فهرست مضامین

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

د مرتب درخواست	.....	۳۱
یرو وضاحت	.....	۳۰

۶۹- کِتَابُ فَضَائِلِ الْقُرْآنِ

۱- بَابُ كَيْفِ نَزْلِ الْوَحْيِ وَأَوَّلُ مَا نَزَلَ	.....	۳۴
قوله: قال ابن عباس المهيمن: الأمين، القرآن أمين على كل كتاب قبله:	.....	۳۴
خطبه د كوم خيز متعلق وه؟	.....	۳۶
د حديث باب خلور مطلبونه	.....	۳۷
قوله: مَا مِنْ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ:	.....	۳۸
قوله: حَتَّى تَوْفَاةُ أَكْثَرِ مَا كَانَ الْوَحْيُ:	.....	۳۹
قوله: ثُمَّ تَوَفَّى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ:	.....	۳۹
۲- بَابُ نَزْلِ الْقُرْآنِ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ وَالْعَرَبِ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُرْآنًا عَرَبِيًّا	.....	۳۹
آيا په قرآن كريم كښې غير عربى الفاظ شته؟	.....	۳۹
قوله: قُرَيْشٍ فَإِنَّ الْقُرْآنَ أَنْزَلَ بِلِسَانِهِمْ فَقَعَلُوا:	.....	۴۱

۳- بَابُ جَمْعِ الْقُرْآنِ

په عهد نبوی کښې په یو مصحف کښې د نه جمع کیدو وجوهات:	.....	۴۳
په عهد صدیقی کښې جمع د قرآن:	.....	۴۳
په عهد عثمانی کښې د قرآن پاک جمع کول:	.....	۴۳
د مصحف عثمانی خصوصیات:	.....	۴۴
قوله: فَتَبَعَتْ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسْبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ:	.....	۴۶
قوله: وَأَمْرٌ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْقُرْآنِ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ أَوْ مَصْحَفٍ أَنْ يَحْرَقَ:	.....	۴۷
د قرآن كريم د ضعيفو پاڼو حکم:	.....	۴۷

۴- بَابُ كَاتِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

۵- بَابُ أَنْزِلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ	.....	۴۹
قوله: إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ:	.....	۵۰
د سبعة احرف په تفسير کښې د عالمانو اقوال:	.....	۵۰

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

۶- بَابُ تَأْلِيفِ الْقُرْآنِ

- آیا د سورتونو ترتیب توقیفی دی؟ ۵۷
- یو اشکال او دهغې حل ۶۰
- ۷- بَابُ گَانَ جِبْرِیلُ یَعْرِضُ الْقُرْآنَ عَلَى النَّبِیِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۶۰
- ۸- بَابُ الْقُرَّاءِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِیِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۶۳
- قوله: وَتَحْنُ وَرِثَاةٌ: ۶۶

۹- بَابُ فَضْلِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ

- ۱۰- بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ ۶۷
- ۱۱- بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْكَهْفِ ۶۸
- ۱۲- بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْفَتْحِ ۶۸
- ۱۳- بَابُ فَضْلِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۶۹
- د سورة اخلاص د ثلث القرآن کیدو مطلب ۷۰
- یو اشکال او دهغې جوابونه: ۷۱

۱۴- بَابُ فَضْلِ الْمُعَوِّذَاتِ

- ۱۵- بَابُ نُزُولِ السَّكِينَةِ وَالْمَلَائِكَةِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ ۷۲
- قوله: اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ: ۷۳
- ۱۶- بَابُ مَنْ قَالَ لَمْ يَتْرُكِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّقَّتَيْنِ ۷۴

۱۷- بَابُ فَضْلِ الْقُرْآنِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ

- ۱۸- بَابُ الْوَصِيَّةِ بِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ۷۵
- ۱۹- بَابُ مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ ۷۶
- د تغنی بالقرآن په تفسیر کښې اقوال: ۷۶
- قوله: وَقَالَ صَاحِبٌ لَهُ يُرِيدُ يُجَهِّزُهُ: ۷۹

۲۰- بَابُ اغْتِبَاطِ صَاحِبِ الْقُرْآنِ

- قوله: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: ۸۰
- ۲۱- بَابُ غَيْرِكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ ۸۰

شميره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

قوله: قَالَ وَذَلِكَ الَّذِي أَقْعَدَنِي مَقْعِدِي هَذَا: ٨١

قوله: فاعتل له: ٨٢

٢٢- بَابُ الْقِرَاءَةِ عَنْ ظَهْرِ الْقَلْبِ

دقرآن پاك تلاوت په كتلو افضل دي او كه په ياد؟ ٨٢

٢٣- بَابُ اسْتِدْكَارِ الْقُرْآنِ وَتَعَاهُدِهِ ٨٣

قوله: بئسَ مَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةً كُنْتُ وَكُنْتُ بَلْ لَيْسَ: ٨٤

قوله: تَابَعَهُ بِشَرِّ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ: ٨٥

قوله: وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ: ٨٥

قوله: عَقَلَهَا ٨٥

٢٤- بَابُ الْقِرَاءَةِ عَلَى الدَّابَّةِ

٢٥- بَابُ تَعْلِيمِ الصِّبْيَانِ الْقُرْآنَ ٨٦

د ماشومانو د تعليم قرآن مسئله: ٨٦

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تُوْفِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عَشْرٍ سِنِينَ: ٨٦

قوله: فَقُلْتُ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ قَالَ الْمُفْضَلُ: ٨٧

٢٦- بَابُ نِسْيَانِ الْقُرْآنِ وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةً كَذَا وَكَذَا

قوله: وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةً كَذَا وَكَذَا: ٨٨

٢٧- بَابُ مَنْ لَمْ يَرَبَّاسًا أَنْ يَقُولَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَسُورَةُ كَذَا وَكَذَا ٩٠

٢٨- بَابُ التَّرْتِيلِ فِي الْقِرَاءَةِ ٩١

قوله: وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يَهْدَكَ هَذَا الشَّعْرُ: ٩٢

قوله: فِيهَا يُفْرَقُ: يُفْضَلُ: ٩٢

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَرَقْنَاهُ: فَصَلْنَاهُ: ٩٢

٢٩- بَابُ مَدِّ الْقِرَاءَةِ

٣٠- بَابُ التَّرْجِيحِ ٩٤

٣١- بَابُ حُسْنِ الصَّوْتِ بِالْقِرَاءَةِ لِلْقُرْآنِ ٩٥

قوله: لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مِزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ: ٩٥

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

۳۲_ بَاب مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْمَعَ الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِهِ

- ۳۳_ بَابُ قَوْلِ الْمُقَرِّي لِلْقَارِي حُبُّكَ ۹۲
- ۳۴_ بَابُ فِي كَمْ يُقْرَأُ الْقُرْآنُ ۹۲
- ختم قرآن دی په خومره موده کښې او کړې شی ۹۲
- قوله: عن ابی سلمة قال: وأحسب قال: سمعت أنا من ابی سلمة: ۹۹

۳۵_ بَابُ الْبُكَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

- قوله: وعن ابيه: عن ابی الضحی عن عبد الله: ۱۰۱
- قوله: فرأيت عينيه تذرفان: ۱۰۱
- ۳۶_ بَابُ إِنْ مَن رَأَى بِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ أَوْ تَأْكَلَ بِهِ أَوْ فَخَّرَ بِهِ ۱۰۲
- ترجمة الباب سره مناسبت: ۱۰۴

۳۷_ بَابُ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّكَلَفْتُ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ

- د حدیث په باب کښې مختلف مطالب: ۱۰۴
- قوله: ولم يرفعه حماد بن سلمه وإبان: ۱۰۵
- قوله: وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا: ۱۰۵
- قوله: وَقَالَ ابْنُ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ عُمَرَ قَوْلَهُ وَجُنْدَبٌ: ۱۰۶
- قوله: وجندب أصغر وأكثر: ۱۰۶
- قوله: انه سمع رجلا يقرأ: ۱۰۶
- قوله: اكبر على قال: ۱۰۶

۷۰_ کتاب النکاح

- ۱- باب = الترغيب في النكاح ۱۰۸
- نکاح باب د عبادات نه دی یا مباحات نه؟ ۱۰۸
- تخلي للنوافل افضل دی یا نکاح؟ ۱۰۹
- قوله: جاعرهط..... الخ: ۱۱۰
- قوله: والله اني لا خشاكم الله واتقاكم له: ۱۱۱
- قوله: كأنهم تقالوها: ۱۱۱
- قوله: من رغب عن سنتي: ۱۱۱

شميره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

فائده : ١١١

٢ - بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ لِأَنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصْرِ وَأَخْصَنُ لِلْفَرْجِ وَهَلْ يَتَزَوَّجُ مَنْ لَا أَرْبَ لَهُ فِي النِّكَاحِ

قوله: هل لك يا أبا عبد الرحمن : ١١٣

قوله: تذكرك ما كنت تعد : ١١٤

قوله: من استطاع منكم الباءة : ١١٤

قوله: فانه له وجاء : ١١٥

٣- بَابُ مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ الْبَاءَةَ فَلْيَصُمْ

٤- بَابُ كَثْرَةِ النَّسَاءِ ١١٥

نكته : ١١٦

تنبيه : وَلَا يَقِيمُ لَوَاحِدَةً : ١١٦

فائده : ١١٦

دازواجو په تعداد كېتې حكمتونه او مصلحتونه : ١١٧

٥- بَابُ مَنْ هَاجَرَ أَوْ عَمِلَ خَيْرَ التَّزْوِيجِ امْرَأَةً فَلَهُ مَا نَوَى

٦- بَابُ تَزْوِيجِ الْمُغِيرِ الَّذِي مَعَهُ الْقُرْآنُ وَالْإِسْلَامُ فِيهِ سَهْلٌ بْنُ سَعْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ١١٨

قوله: فيه سهل عن النبي ﷺ : ١١٨

٧- بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ انْظُرْ أَيَّ زَوْجَتَيَّ شِئْتَ حَتَّى أَنْزَلَ لَكَ عَنْهَا رَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ ١١٩

٨- بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ التَّبْتُلِ وَالْخِصَاءِ

قوله: وَلَوْ أُذِنَ لَهُ لَأَخْتَصَيْنَا : ١٢١

قوله: أَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنْتَ : ١٢٢

قوله: وَلَا أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ النَّسَاءَ : ١٢٢

قوله: جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ : ١٢٢

قوله: فاختص على ذلك أودر : ١٢٢

یو اشكال اودهغي جوابات : ١٢٣

قوله: ومن لم يستطع بالصوم : ١٢٣

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

۹- بَابُ نِكَاحِ الْأَبْكَارِ

- قوله: إِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكَ: ۱۲۴
- قوله: سَرَقَةُ حَرِيرٍ: ۱۲۵
- ۱۰- بَابُ تَزْوِيجِ الثِّبَاتِ ۱۲۵
- قوله: أَمْهَلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا الْبَيْلَ أَيْ عِشَاءً: ۱۲۶
- قوله: لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَعِدَّ الْمَغِيبَةَ: ۱۲۶
- قوله: مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلِعَامِيَا: ۱۲۷
- قوله: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمْرٍو: ۱۲۷

۱۱- بَابُ تَزْوِيجِ الصِّغَارِ مِنَ الْكِبَارِ

- ۱۲- بَابُ إِلَى مَنْ يَنْكِحُ وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ وَمَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَخْتَارَ لِنُظْفِهِ مِنْ غَيْرِ إِيْجَابٍ ۱۲۸
- قوله: صَالِحُ نِسَاءٍ قُرَيْشٍ: ۱۲۹
- قوله: أَحْنَاهُ عَلَى وَلَدِي صَغِيرَةٍ: ۱۲۹

۱۳- بَابُ اتِّخَاذِ السَّرَارِيِّ وَمَنْ أَعْتَقَ جَارِيَتَهُ ثُمَّ تَزَوَّجَهَا

- قوله: وَمَنْ اعْتَقَ جَارِيَةً ثُمَّ تَزَوَّجَهَا: ۱۳۱
- قوله: قَالَ الشَّعْبِيُّ خُذْهَا بِغَيْرِ شَيْءٍ قَدْ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحَلُ فِيمَا دُونَهَا إِلَى الْمَدِينَةِ: ۱۳۱
- قوله: وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَهَا ثُمَّ أَصْدَقَهَا: ۱۳۱
- قوله: فَبَلَكَ أَمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ: ۱۳۲

۱۴- بَابُ مَنْ جَعَلَ عِتْقَ الْأَمَةِ صَدَاقَهَا

- أَيَا عِتْقَ لِرَهْ مَهْرٍ جَوْرٍ وَلِي شَيْءٍ؟ ۱۳۳
- ۱۵- بَابُ تَزْوِيجِ الْمُغِيرِ ۱۳۴
- قوله: جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ۱۳۶
- قوله: فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ: ۱۳۶
- قوله: فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: ۱۳۶
- قوله: انْظُرُوا لَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ: ۱۳۶

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: وَلَكِنْ هَذَا لِإِذَارِي قَالَ سَهْلٌ مَالُهُ رِذَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ:	١٣٧
	قوله: قَالَ الذَّهَبُ فَقَدْ مَلَكَتْهَا بِمَا ذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ:	١٣٧
	١٦- بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الدِّينِ	
	خوك دجا كفو دي؟	١٣٩
	كفأت حق الله دي يا حق المرأة:	١٣٩
	قوله: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ:	١٤١
	قوله: وَاللَّهِ لَا أَجِدُنِي إِلَّا وَجَعَةً:	١٤١
	قوله: حُجِّي وَاشْتَرِطِي:	١٤١
	تنبيه:	١٤١
	قوله: فَأُظْفِرِ بَنَاتِ الدِّينِ:	١٤٢
	قوله: تَرَبَّتْ يَدَاكَ:	١٤٢
	١٧- بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الْمَالِ وَتَزْوِيجِ الْمُقِلِّ الْمُثْرَةِ	
	١٨- بَابُ مَا يَنْتَقَى مِنْ شُؤْمِ الْمَرْأَةِ وَقَوْلِهِ تَعَالَى:	١٤٥
	١٩- بَابُ الْحُرَّةِ تَحْتَ الْعَبْدِ:	١٤٧
	٢٠- بَابُ لَا يَتَزَوَّجُ أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعٍ لِقَوْلِهِ تَعَالَى:	١٤٨
	٢١- بَابُ: وَأَمَهَا تَكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ:	١٤٩
	قوله: يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب:	١٤٩
	قوله: لَوْ كَانَ فُلَانٌ حَيًّا لَعَمِيَهَا مِنْ الرِّضَاعَةِ دَخَلَ عَلَى:	١٥٠
	قوله: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:	١٥٢
	قوله: بِشَرِّ بْنِ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ مِثْلَهُ:	١٥٢
	قوله: الْكِعْرُ أَخْتِي بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ:	١٥٣
	قوله: لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ:	١٥٤
	قوله: فَإِنَّا نَحَدِّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَنْكِحَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ:	١٥٤
	قوله: وَثَوْبِيَّةٌ مَوْلَاةٌ لِأَبِي لَهَبٍ:	١٥٤
	قوله: وَكَانَ أَبُو لَهَبٍ أَعْتَقَهَا فَأَرْضَعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:	١٥٤
	قوله: أَرِيَهُ بَعْضُ أَهْلِهِ بِشَرِّ حَبِيبَةٍ:	١٥٥

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

قوله: لَمْ أَلَقْ بَعْدَكُمْ غَيْرَ أُنَى: ۱۵۵

قوله: غَيْرَ أُنَى سَقِيتُ فِي هَذِهِ بَعَثَاتِي نُؤْيَةً: ۱۵۵

یو اشکال او دهغې جواب: ۱۵۲

۲۲- بَابُ مَنْ قَالَ لَا رِضَاعَ بَعْدَ حَوْلَيْنِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى:

قوله: وما يحرم من قليل الرضاع وكثيرة: ۱۵۸

قوله: وَعِنْدَ هَارِجُلٍ: ۱۵۹

قوله: مَا إِخْوَانُكُمْ: ۱۵۹

۲۳- بَابُ لَبَنِ الْفَحْلِ

۲۴- بَابُ شِمَادَةِ الرُّضْعَةِ ۱۶۱

۲۵- بَابُ مَا يَحِلُّ مِنَ النَّسَاءِ وَمَا يَحْرُمُ وَقَوْلُهُ تَعَالَى ۱۶۱

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَا زَادَ عَلَيَّ أُرَيْمَ فَهُوَ حَرَامٌ كَأُمِّهِ وَابْنَتِهِ وَأُخْتِهِ: ۱۶۲

قوله: وَقَالَ لَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنِي حَبِيبٌ عَنْ سَعِيدِ

بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ مِنَ الصَّهْرِ سَبْعٌ ثُمَّ قَرَأَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ: ۱۶۲

قوله: عن ابن عباس رضي الله عنه حرّم من النسب سبع ومن الصهر سبع: ۱۶۳

قوله: وَجَمَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بَيْنَ ابْنَتِهِ عَلِيٍّ وَامْرَأَةٍ عَلِيٍّ وَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ لَا بَأْسَ بِهِ وَكَرِهَهُ

الْحَسَنُ مَرَّةً ثُمَّ قَالَ لَا بَأْسَ بِهِ: ۱۶۳

قوله: وَجَمَعَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بَيْنَ ابْنَتِي عَمِّ فِي لَيْلَةٍ وَكَرِهَهُ جَابِرُ بْنُ زَيْدٍ لِلْقَطِيعَةِ

وَلَيْسَ فِيهِ تَحْرِيمٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ: ۱۶۳

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِأُخْتِ امْرَأَتِهِ لَمْ تَحْرُمْ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ: ۱۶۴

قوله: وَيُرْوَى عَنْ يَحْيَى الْكِنْدِيِّ عَنْ الشَّعْبِيِّ وَأَبِي جَعْفَرٍ فِيمَنْ يَلْعَبُ بِالصَّبِيِّ إِنْ أَدْخَلَهُ فِيهِ فَلَا

يَتَزَوَّجَنَّ أُمُّهُ وَيَحْيَى هَذَا غَيْرُ مَعْرُوفٍ وَلَمْ يَتَابِعْ عَلَيْهِ: ۱۶۴

قوله: قال ابن الملقن في عجالاته وهذه مقالة عجيبة لوزن البضاري عنها كتابه لكان أولى

ومضى هذا غير معروف ولم يتابع عليه: ۱۶۵

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمْ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ وَيُذَكَّرُ عَنْ أَبِي نَصْرَانَ

ابْنَ عَبَّاسٍ حَرَمَهُ وَأَبُو نَصْرَةَ هَذَا لَمْ يُعْرَفْ بِسَمَاعِهِ مِنْ ابْنِ عَبَّاسٍ..... الخ: ۱۶۵

قوله: ويذكر عن أبي نصران ابن عباس حرمة: ۱۶۵

شميره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

قوله: وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لَا تَحْرُمُ حَتَّى يُلْزَقَ بِالْأَرْضِ يَعْنِي بِجَامِعِ وَجُوزَةِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةُ وَالزُّهْرِيُّ
وَقَالَ الزُّهْرِيُّ قَالَ عَلِيٌّ لَا تَحْرُمُوهُ هَذَا مُرْسَلٌ: ١٢٢

قوله: وقال الزهري: قال علي: لا يحرم وهذا مرسل: ١٢٢

٢٦- بَاب ١٢٢

قوله: ومن قال بنات ولدها من بناته في التعريم لقول النبي ﷺ لا تعرض علي: ١٢٨

قوله: ودفع النبي ﷺ ريبه له الى من يكفله: ١٢٨

٢٧- بَاب وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ

٢٨- بَاب لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا ١٢٩

قوله: وقال داود ابن عون عن الشعبي، عن أبي هريرة: ١٧١

قوله: فزنى خالة ابيها بتلك المنزلة: ١٧١

قوله: لان عروة حدثني عن عائشة: ١٧١

٢٩- بَاب الشِّغَارِ

فائدة: ١٧٣

قوله: الشغاران يزوج الرجل ابنته: ١٧٣

٣٠- بَاب هَلْ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِأَحَدٍ

قوله: رواه ابو سعيد المودب ومحمد بن بشر، وعبدية عن هشام عن ابيه: ١٧٤

٣١- بَاب نِكَاحِ الْمُحْرِمِ ١٧٥

٣٢- بَاب نَهَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِكَاحِ الْمُتَعَةِ آخِرًا ١٧٥

قوله: وقال ابن ابي ذئب... الخ: ١٧٥

قوله: فان احبا ان يتزايدا او يتتاركا تتاركا: ١٧٢

قوله: قالوا ابو عبد الله: وقد بينه علي عن النبي ﷺ انه منسوخ: ١٧٢

٣٣- بَاب عَرَضِ الْمَرْأَةِ نَفْسَهَا عَلَى الرَّجُلِ الصَّالِحِ

قوله: حدثنا علي بن عبد الله...: ١٧٧

قوله: مرجوم: ٧٧

قوله: وعنده ابنة انس: ٧٧

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

قوله: واسواتاه: ۱۷۷

تنبيه: ۱۷۷

۳۴- بَابُ عَرَضِ الْإِنْسَانِ ابْنَتَهُ وَأُخْتَهُ عَلَى أَهْلِ الْخَيْرِ

۳۵- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ جَلَّ وَعَزَّ ۱۷۸

قوله: وقال القاسم يقول: انك على كرمه: ۱۷۹

قوله: وقال عطاء يعرض ولا ييوح: ۱۷۹

قوله: وقال الحسن لا تواعدوهن سر الزنا: ۱۸۰

۳۶- بَابُ النَّظَرِ إِلَى الْمَرْأَةِ قَبْلَ التَّزْوِيجِ

د مخظويه خومره حصي لره كتلي شي ؟ ۱۸۱

د كتلو دپاره داجازت مسئله ۱۸۱

۳۷- بَابُ مَنْ قَالَ لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيِّ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ۱۸۲

دلائل د احنافو: ۱۸۲

قوله: اذا ظهرت من طمها: ۱۸۹

قوله: ودعوا لهم القافة: ۱۹۰

قوله: فالتا طته به: ۱۹۰

۳۸- بَابُ إِذَا كَانَ الْوَلِيُّ هُوَ الْخَاطِبُ

قوله: وخطب المغيرة بن شعبه رضي الله عنه امرأة هو اولى الناس بها فامر رجلا فزوجه: ۱۹۲

قوله: وقال عبدالرحمان بن عوف لام حكيم بنت قارظ: ۱۹۲

قوله: وقال عطاء ليشهداني قد نكحتك: ۱۹۲

قوله: وقال سهل قالت امرأة: ۱۹۲

قوله: حدثنا ابن سلام: ۱۹۳

۳۹- بَابُ إِنْكَاحِ الرَّجُلِ وَلَدَهُ الصِّغَارَ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى

قوله: مكثت عنده تسعا: ۱۹۴

۴۰- بَابُ تَزْوِيجِ الْأَبِ ابْنَتَهُ مِنَ الْإِمَامِ ۱۹۴

۴۱- بَابُ السُّلْطَانِ وَلِيِّ ۱۹۴

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

٤٢- بَابُ لَا يَنْكِحُ الْأَبُ وَغَيْرُهُ الْبِكْرَ وَالْتَّيْبَ إِلَّا بِرِضَاهَا

- قوله: مسئلة ولايت اجبار: ١٩٥
- قوله: عمرو بن ربيع: ١٩٧
- ٤٣- بَابُ إِذَا زَوَّجَ ابْنَتَهُ وَهِيَ كَاِرُهُةٌ فَنِكَاحُهُ مَرْدُودٌ ١٩٧

٤٤- بَابُ تَزْوِيجِ الْيَتِيْمَةِ

- ايجاب وقبول به مينخ كنبي دفصل مسئلة: ١٩٩
- ٤٥- بَابُ إِذَا قَالَ الْحَاطِبُ لِلْوَلِيِّ زَوِّجْنِي فَلَأَنَّهُ فَقَالَ قَدْ زَوَّجْتُكَ بِكَذَا وَكَذَا أَجَازَ النِّكَاحُ وَإِنْ لَمْ يُقَلِّ لِلزَّوْجِ أَرْضِيَتْ أَوْ قَبِلَتْ ٢٠٠
- قوله: مالى اليوم فى النساء من حاجته: ٢٠١
- ٢٦- بَابُ لَا يَخْطُبُ عَلَى خُطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ أَوْ يَدَّعَى ٢٠١

٤٧- بَابُ تَفْسِيرِ تَرْكِ الْخُطْبَةِ

- قوله: تابعه يونس وموسى بن عقبة وابن ابى عتيق عن الزهرى: ٢٠٢
- ٤٨- بَابُ الْخُطْبَةِ ٢٠٢
- قوله: ان من البيان لسحرا: ٢٠٧
- ٤٩- بَابُ ضَرْبِ الدَّفْرِ فِي النِّكَاحِ وَالْوَلِيْمَةِ ٢٠٧
- به نكاح كنبي دشهادت حكم: ٢٠٨

٥٠- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً

- مسئله اقل مهر: ٢٠٨
- دلال حنفية: ٢٠٩
- دحضات حنفية مسلك باندې يو اشكال: ٢١٠
- دشافعيه او حنابله دلال: ٢١١

٥١- بَابُ التَّزْوِيجِ عَلَى الْقُرْآنِ وَبِغَيْرِ صَدَاقٍ

- دمهر دذكر كولو نه بغير دنكاح انعقاد كولو مسئلة: ٢١٤
- قوله: فرفيهارايك: ٢١٤
- ٥٢- بَابُ الْمَهْرِ بِالْعُرُوضِ وَخَاتَمٍ مِنْ حَدِيدٍ ٢١٤
- ٥٣- بَابُ الشُّرُوطِ فِي النِّكَاحِ ٢١٥

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

قوله: وقال عمر: مقاطع الحقوق عند الشروط: ٢١٥

قوله: وقال المسورين محرمه: ٢١٦

٥٤- بَابُ الشُّرُوطِ الَّتِي لَا تُحِلُّ فِي النِّكَاحِ

٥٥- بَابُ الصُّفْرَةِ لِلْمُتَزَوِّجِ ٢١٨

باب ٢١٩

٥٦- بَابُ كَيْفِ يُدْعَى لِلْمُتَزَوِّجِ ٢٢٠

٥٧- بَابُ الدُّعَاءِ لِلنِّسَاءِ اللَّاتِي يَهْدِيْنَ الْعُرُوسَ وَلِلْعُرُوسِ ٢٢٠

قوله: يهدين العروس: ٢٢١

٥٨- بَابُ مَنْ أَحَبَّ الْبِنَاءَ قَبْلَ الْغَزْوِ

٥٩- بَابُ مَنْ بَنَى بِأَمْرَأَةٍ وَهِيَ بِنْتُ تِسْعِينَ ٢٢٢

٦٠- بَابُ الْبِنَاءِ فِي السَّفَرِ ٢٢٢

٦١- بَابُ الْبِنَاءِ بِالنِّسَاءِ بِغَيْرِ مَرْكَبٍ وَلَا نِيرَانٍ ٢٢٢

٦٣- بَابُ الْأَتْمَاطِ وَمَحْوِهَا لِلنِّسَاءِ ٢٢٣

٦٣- بَابُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي يَهْدِيْنَ الْمَرْأَةَ إِلَى زَوْجِهَا وَدُعَائِيْنَ بِالْبَرَكَةِ ٢٢٣

قوله: انها زفت امرأة الى رجل من الانصار: ٢٢٤

قوله: ما كان معكم هو: ٢٢٤

٦٤- بَابُ الْهُدْيَةِ لِلْعُرُوسِ

قوله: كان النبي ﷺ اذا امر بمجنبات امر سليم دخل عليها: ٢٢٥

يو تعارض او دهنی حل ٢٢٦

٦٥- بَابُ اسْتِعَارَةِ الثِّيَابِ لِلْعُرُوسِ وَغَيْرِهَا ٢٢٦

٦٦- بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ ٢٢٧

قوله: ثم قدر بينهما وقضى ولد: ٢٢٨

٦٧- بَابُ الْوَلِيْمَةِ حَقٌّ

د وليمي د دعوت په حكم كښي اختلاف: ٢٢٩

قوله: ان كان ابن عشرين مقدم رسول الله ﷺ المدينة: ٢٢٩

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

٢٨- بَابُ الْوَلِيْمَةِ وَلَوْ بِشَاةٍ

- قوله: حدثنا سليمان بن حرب ٢٣٠
- ٢٩- بَابُ مَنْ أَوْلَمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ أَكْثَرِينَ بَعْضٍ ٢٣١
- ٧٠- بَابُ مَنْ أَوْلَمَ بِأَقْلٍ مِنْ شَاةٍ ٢٣١
- قوله: اولم النبي ﷺ على بعض نسائه: ٢٣١
- قوله: بمدین من شعیر: ٢٣١

٧١- بَابُ حَقِّ إِجَابَةِ الْوَلِيْمَةِ وَالِدَعْوَةِ وَمَنْ أَوْلَمَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَمَحْوَةٌ

- قوله: ومن اولم سبعة أيام ومحوة: ٢٣٣
- قوله: تابعه ابو عوانة الشيباني عن اشعث في افشاء السلام: ٢٣٤
- فائده ٢٣٤
- ٧٢- بَابُ مَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ ٢٣٥
- ٧٣- بَابُ مَنْ أَجَابَ إِلَى كُرَاجٍ ٢٣٦
- ٧٤- بَابُ إِجَابَةِ الدَّاعِي فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِهِ ٢٣٦
- ٧٥- بَابُ ذَهَابِ النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ إِلَى الْعُرْسِ ٢٣٧

٧٦- بَابُ هَلْ يَرْجِعُ إِذَا رَأَى مُنْكَرًا فِي الدَّعْوَةِ

- قوله: وراى ابن مسعود صورة في البيت فرجع: ٢٣٧
- قوله: ودعا ابن عمر ابا ايوب، فرأى في البيت سترا: ٢٣٨
- ٧٧- بَابُ قِيَامِ الْمَرْأَةِ عَلَى الرِّجَالِ فِي الْعُرْسِ وَخِذْمَتِهِمْ بِالنَّفْسِ ٢٣٩
- قوله: حدثنا سعيد: ٢٤٠
- قوله: بليت التمرات في تور من حجارة من الليل: ٢٤٠
- قوله: امائته فقتة تحفه بذلك: ٢٤٠

٧٨- بَابُ النَّقِيعِ وَالشَّرَابِ الَّذِي لَا يُسْكِرُ فِي الْعُرْسِ

- ٧٩- بَابُ الْمُدَارَاةِ مَعَ النِّسَاءِ وَقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهَا الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ ٢٤١
- ٨٠- بَابُ الْوَصَاةِ بِالنِّسَاءِ ٢٤١
- قوله: ان اعوج شئ في الضلع اعلاه: ٢٤١

شميره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

د روايت باب ترجمه الباب سره تعلق ٢٤٢

٨١ - باب قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا ٢٤٣

٨٢- باب حُسْنِ الْمَعَاشِرَةِ مَعَ الْأَهْلِ

قوله: جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدَنَ وَتَعَاقَدَنَ أَنْ لَا يَكْتُمَنَّ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ: ٢٤٢

قوله: قَالَتِ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمٌ جَمَلٌ غَثٌ عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ لَا سَهْلَ فَيَرْتَقِي وَلَا سَمِينٍ: ٢٤٢

قوله: قَالَتِ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبْتُ خَبْرَةَ إِيَّيْ أَخَافُ أَنْ لَا أَذْرُهُ إِنْ أَذْكَرُهُ أَذْكَرُ عَجْرَةً وَبُحْرَةً: ٢٤٢

قوله: قَالَتِ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَشْتُقُ إِنْ أُنْطِقُ أَطْلُقُ وَإِنْ أَسْكُتُ أُعْلِقُ: ٢٤٧

قوله: قَالَتِ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلِيلُ بَرَامَةٍ لَا حَرَّ وَلَا قُرَّ وَلَا مَخَافَةَ وَلَا سَامَةَ: ٢٤٨

قوله: قَالَتِ الْخَامِسَةُ زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَيَدَوَّ إِنْ خَرَجَ أَيْدٍ وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عَيْدٍ: ٢٤٨

قوله: قَالَتِ السَّادِسَةُ زَوْجِي إِنْ أَكَلَ لَفٌ وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ وَإِنْ اضْطَجَعَ انْتَفَّ وَلَا يُؤَلِّجُ الْكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَثَّ: ٢٤٩

قوله: قَالَتِ السَّابِعَةُ زَوْجِي غَيَايَاءُ أَوْ عَيَايَاءُ طَبَاقَاءُ كُلُّ دَائِلِهِ دَائِعٌ سَجَكٍ أَوْ قَلَكٍ أَوْ جَمْعٌ كَلَالِكٍ: ٢٤٩

قوله: قَالَتِ الثَّامِنَةُ زَوْجِي الْمُسُّ مَسُّ أَرْنَبٍ وَالرَّيْعُ رَيْعُ زَرْنَبٍ: ٢٥٠

قوله: قَالَتِ الثَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ طَوِيلُ الْجَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ مِنَ النَّادِ: ٢٥٠

قوله: قَالَتِ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَا لِكَ وَمَا لِكَ مَا لِكَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ: ٢٥١

قوله: لَهُ إِبِلٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِحِ: ٢٥١

قوله: وَإِذَا سَمِعْتَ صَوْتَ الْبِزْهَرِ أَنْقَرَنَّ أَتْنَهُنَّ هَوَالِكُ: ٢٥١

قوله: قَالَتِ الْحَادِيَةُ عَشْرَةَ زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ وَمَا أَبُو زَرْعٍ أَنَاسٌ مِنْ حُلِيِّ أَذْنَى وَمَلَأَمِنْ شَعْمٍ: ٢٥٢

قوله: وَتَجَحَّنِي فَبَحَثَ إِلَيَّ نَفْسِي وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غَنِيمَةٍ بِشَقٍ فَجَعَلَنِي فِي أَهْلِ صَهِيلٍ وَأَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمُنْقَى: ٢٥٢

قوله: فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلَا أَقْبَحُ وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّرُ وَأَشْرَبُ فَأَتَقَنَّرُ: ٢٥٣

قوله: أُمْرَأِي زَرْعٌ فَمَا أُمْرَأِي زَرْعٌ عَكُومُهَا رَذَاخٌ وَيَتْنُهَا فَسَاخٌ: ٢٥٣

قوله: ابْنُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا ابْنُ أَبِي زَرْعٍ مَضْجَعُهُ كَمَلٌ شَطْبِيَّةٌ وَشَيْعُهُ ذِرَاعُ الْحَقْفَةِ: ٢٥٣

قوله: بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ طَوْعُ أَبِيهَا وَطَوْعُ أُمِّهَا وَمِلُّ عِسَائِيهَا وَعَيْظُ جَارَتِهَا: ٢٥٤

قوله: جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ لَا تَبْتُ حَدِيثَنَا تَبْثِيثًا: ٢٥٤

قوله: وَلَا تُنْقِثُ مِيرَتَنَا تُنْقِثُهَا وَلَا تَمْلَأُ بَيْتَنَا تُعْشِشُهَا: ٢٥٤

قوله: ٢٥٤

شمیره	مضمون	صفحه
.....	قوله: قَالَتْ خَرَجَ أَبُو زُرْعٍ وَالْأَوْطَابُ مُنْخَضٌ: ٢٥٤	٢٥٤
.....	قوله: فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا وَلَدَانِ هَاكَذَا الْقَهْدَيْنِ يُلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَاتَيْنِ: ٢٥٥	٢٥٥
.....	قوله: فَتَنَ كَحْتُ بَعْدَهُ رَجُلًا سَرِيًّا رَكِبَ سَرِيًّا وَأَخَذَ خَطِيئًا: ٢٥٥	٢٥٥
.....	قوله: وَأَرَاهُ عَلَى نَعْمَاءٍ ثَرِيًّا وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا: ٢٥٥	٢٥٥
.....	قوله: وَقَالَ كَلْبِي أَمَزُّ زُرْعٍ وَمِيرَى أَهْلِكَ: ٢٥٦	٢٥٦
.....	قوله: قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ أَصْغَرَ آيَةِ أَبِي زُرْعٍ: ٢٥٦	٢٥٦
.....	قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ هِشَامٍ وَلَا تُعِشْ يَتَتْنَا نَعِيشًا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ	
.....	وَقَالَ بَعْضُهُمْ فَأَتَقَمُّ بِالْبَيْمِ وَهَذَا أَصَحُّ: ٢٥٦	٢٥٦

٧٣ - بَابُ مَوْعِظَةِ الرَّجُلِ ابْنَتَهُ لِحَالِ زَوْجِهَا

.....	قوله: وَعَدَلْتُ وَعَدَلْتُ مَعَهُ يَا دَاوُدَ فَتَبَرَّزْ: ٢٢٢	٢٢٢
.....	قوله: كُنْتُ أَنَا وَجَارِلِي مِنَ الْأَنْصَارِ: ٢٢٣	٢٢٣
.....	قوله: مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ: ٢٢٣	٢٢٣
.....	قوله: نَتَنَاقِبُ النَّزُولَ: ٢٢٣	٢٢٣
.....	قوله: فَصَحَبْتُ عَلَى امْرَأَتِي: ٢٢٣	٢٢٣
.....	قوله: لَا تَسْكُثِرِ النَّبِيَّ ﷺ أَيْ لَا تَطْلُبِي مِنْهُ الْكَثِيرَ: ٢٢٣	٢٢٣
.....	قوله: فَإِذَا هُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالٍ حَصِيرٍ: ٢٢٤	٢٢٤
.....	قوله: وَسَادَةٌ مِنْ أَدَمٍ حَشَوَهَا لَيْفٌ: ٢٢٤	٢٢٤
.....	قوله: فَقُلْتُ اللَّهُ أَكْبَرُ: ٢٢٤	٢٢٤
.....	قوله: وَقَالَ عُبَيْدُ بْنُ حَنِينٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ فَقَالَ اعْتَزَلَ النَّبِيُّ ﷺ أَزْوَاجَهُ: ٢٢٤	٢٢٤
.....	قوله: لَمْ قُلْتُ وَأَنَا قَابِلٌ أَسْتَأْنِسُ: ٢٢٥	٢٢٥
.....	قوله: غَيْرَ أَهْبَةِ ثَلَاثَةَ: ٢٢٥	٢٢٥
.....	قوله: مِنْ شِدَّةِ مَوْجِدَتِهِ عَلَيْهِنَ: مَوْجِدَةٌ: ٢٢٥	٢٢٥

٨٤ - بَابُ صَوْمِ الْمَرْأَةِ بِإِذْنِ زَوْجِهَا تَطَوُّعًا

.....	٨٥ - بَابُ إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مَهْجَرَةً فَرَأَتْ زَوْجَهَا: ٢٢٦	٢٢٦
.....	٨٦ - بَابُ لَا تَأْدُبِ الْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا إِلَّا بِإِذْنِهِ: ٢٢٦	٢٢٦
.....	قوله: وَمَا أُنْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدِّي إِلَيْهِ شَطْرَهُ: ٢٢٧	٢٢٧

شميره	مضمون	صفحه
.....	قوله: وَرَوَاهُ أَبُو الزِّنَادِ أَيْضًا عَنْ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الصَّوْمِ:	٢٢٨
.....	باب	٢٢٨
.....	٨٧- بَابُ كُفْرَانِ الْعَشِيرِ وَهُوَ الزَّوْجُ وَهُوَ الْخَلِيطُ مِنَ الْمَعَاشِرَةِ فِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى	.....
.....	اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	٢٢٩
.....	قوله: تابعه ايوب وسلم بن زريق:	٢٧١
.....	٨٨- بَابُ لِيَزُوجَكَ عَلَيْكَ حَقٌّ قَالَهُ أَبُو جَحْفَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	٢٧١
.....	د بنخي سره د صحبت نه كولو والا حكم:	٢٧١
.....	٨٩- بَابُ الْمَرْأَةِ رَاعِيَةٍ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا	.....
.....	٩٠- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ	.....
.....	إِلَى قَوْلِهِ... إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا	٢٧٢
.....	٩١- بَابُ هِجْرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءً فِي غَيْرِ يَوْمَيْنِ	٢٧٣
.....	قوله: ويذكر عن معاوية بن حيدة رفعه «غير ان لا تهجرا لافي البيت»، والاول اصح:	٢٧٣
.....	قوله: فناداه:	٢٧٤-
.....	٩٢- بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنْ ضَرْبِ النِّسَاءِ	.....
.....	٩٣- بَابُ لَا تُطِيعُ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا فِي مَعْصِيَةٍ	٢٧٢
.....	وينبته لگولو کسبي دنورو وينستو ملاويدو حکم:	٢٧٢
.....	٩٤- بَابُ وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا (النساء ١٣٨)	٢٧٧
.....	قوله: لا يستكثر منها:	٢٧٧
.....	٩٥- بَابُ الْعَزْلِ	٢٧٨
.....	قوله: كنان عزل على عهد النبي والقران ينزل:	٢٨٠
.....	٩٦- بَابُ الْقُرْعَةِ بَيْنَ النِّسَاءِ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا	.....
.....	٩٧- بَابُ الْمَرْأَةِ تَهَبُ يَوْمَهَا مِنْ زَوْجِهَا لِفَرَّتِهَا وَكَيْفَ يَقْسِمُ ذَلِكَ	٢٨٢
.....	٩٨- بَابُ الْعَدْلِ بَيْنَ النِّسَاءِ	٢٨٣
.....	٩٩- بَاب: اذا تزوج البكر على الثيب	٢٨٣
.....	١٠٠- بَابُ إِذَا تَزَوَّجَ الثَّيْبُ عَلَى الْبِكْرِ	٢٨٤
.....	قوله: وقال عبد الرزاق، اخبرنا يوسف عن ايوب وخالد قال خالد: لو شئت لقلت رفعه:	٢٨٥

شميره	مضمون	صفحه
١٠١	بَاب مَنْ طَافَ عَلَى نِسَابِهِ فِي غُسْلِ وَاحِدٍ	٢٨٢
١٠٢	بَاب دُخُولِ الرَّجُلِ عَلَى نِسَابِهِ فِي الْيَوْمِ	٢٨٢
١٠٣	بَاب إِذَا اسْتَأْذَنَ الرَّجُلُ نِسَاءَهُ فِي أَنْ يُمَرِّضَ فِي بَيْتِ بَعْضِهِنَّ فَأَذِنَ لَهُ	٢٨٢
١٠٤	بَاب حُبِّ الرَّجُلِ بَعْضَ نِسَابِهِ أَفْضَلَ مِنْ بَعْضٍ	٢٨٧
١٠٥	بَاب الْمُتَشَبِّهِ بِمَا لَمْ يَنْلُ وَمَا يَنْهَى مِنْ افْتِخَارِ الضَّرَةِ	
	قوله: وما ينهى من افتخار الضرة:	٢٨٨
١٠٦	بَاب الْغَيْرَةِ	٢٨٩
١٠٧	بَاب غَيْرَةِ النِّسَاءِ وَوَجِدِهِنَّ	٢٩٤
١٠٨	بَاب دَبِّ الرَّجُلِ عَنْ ابْنَتِهِ فِي الْغَيْرَةِ وَالْإِنْصَافِ	٢٩٢
	قوله: يربني ما أراهما:	٢٩٧
١٠٩	بَاب يَقُلُّ الرَّجَالُ وَيَكْثُرُ النِّسَاءُ	
١١٠	بَاب لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا ذُو فَحْرٍ مَوَالِدُ الدُّخُولِ عَلَى الْمُغِيبَةِ	٢٩٨
١١١	بَاب مَا يَجُوزُ أَنْ يَخْلُوَ الرَّجُلُ بِالْمَرْأَةِ عِنْدَ النَّاسِ	٢٩٩
١١٢	بَاب مَا يَنْهَى مِنْ دُخُولِ الْمُتَشَبِّهِينَ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْمَرْأَةِ	٢٩٩
١١٣	بَاب نَظَرِ الْمَرْأَةِ إِلَى الْحَبَشِ وَنَحْوِهِمْ مِنْ غَيْرِيَّةٍ	٣٠٠
١١٤	بَاب خُرُوجِ النِّسَاءِ لِحَوَائِجِهِنَّ	٣٠١
١١٥	بَاب اسْتِئْذَانِ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا فِي الْخُرُوجِ إِلَى الْمَسْجِدِ وَغَيْرِهِ	٣٠٢
١١٦	بَاب مَا يَحِلُّ مِنَ الدُّخُولِ وَالنَّظَرِ إِلَى النِّسَاءِ فِي الرِّضَاعِ	٣٠٢
١١٧	بَاب لَا تَبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتُنْعَتَهَا لِزَوْجِهَا	
١١٨	بَاب قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَطْفَرِ اللَّيْلَةِ عَلَى نِسَابِي	٣٠٣
١١٩	بَاب لَا يَنْظُرُقُ أَهْلُهُ لَيْلًا إِذَا أَطَالَ الْغَيْبَةُ فَخَافَهُ أَنْ يُخَوِّمَهُمْ أَوْ يَلْتَمِسَ عَثَرَاتِهِمْ	٣٠٣
١٢٠	بَاب طَلَبِ الْوَلَدِ	٣٠٥
	قوله: قَالَ وَحَدَّثَنِي الْقِيقَةُ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسُ الْكَيْسُ:	٣٠٥
	قوله: تابعه عبيد الله عن وهب عن جابر عن النبي ﷺ في الكيس:	٣٠٢
١٢١	بَاب تَسَايُدِ الْمُغِيبَةِ وَتَمْتِطِطِ الشَّعْثَةِ	٣٠٢

شميره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

- ١٢٢- بَابُ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ إِلَى قَوْلِهِ لَمْ يَطْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ: ٣٠٦
- قوله: وكان من اخر من بقى من اصحاب النبي ﷺ بالمدينة: ٣٠٧
- فائده: ٣٠٧
- ١٢٣- بَابُ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ٣٠٨
- ١٢٤- بَابُ قول الرجل لصاحبه هل اعستم الليلة وطعن الرجل ابنته في الحاصرة... الخ: ٣٠٨

٧١- كتاب الطلاق

- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ: ٣١٢
- قوله: طلق امراته وهى حائض: ٣١٣
- قوله: مرة فليراجعها: ٣١٣
- قوله: ثُمَّ لِيُمْكِهِنَّ حَتَّى تَطْهَرْنَ ثُمَّ يَحِيضَ ثُمَّ تَطْهَرْنَ: ٣١٤
- ١- بَابُ إِذَا طَلَّقْتَ الْحَائِضَ يَعْتَدُ بِذَلِكَ الطَّلَاق ٣١٤
- قوله: وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ: ٣١٢
- قوله: أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ: ٣١٢

٢- بَابُ مَنْ طَلَّقَ وَهَلْ يُوَاجِهُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ بِالطَّلَاقِ

- قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنِ الزُّهْرِيِّ: ٣١٧
- دابنة الجون واقعه: ٣١٨
- آيا مذ كوره دواره واقعات يودى يا بيلى بيلى؟ ٣٢٠
- آيا داشان دير واقعات راغلى دى يا دا يو واقعه ده؟ ٣٢١
- د مذ كوره بنسخي انجام: ٣٢٢
- قوله: حدثنا ابو نعيم وقد اتى بالجونية: ٣٢٢
- قوله: فأنزلت في بيت نخل اميمة بنت النعمان: ٣٢٢
- قوله: ومعها دابتها حاصنة لها: ٣٢٣
- قوله: وهل تهب الملكة نفسها للسوقة: ٣٢٣
- يو اشكال او دهغى جواب: ٣٢٣
- قوله: قد عذت بمعاذ: ٣٢٤
- قوله: الحقها بأهلها: ٣٢٤

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

قوله: ابراهیم بن ابی الوزیر: ۳۲۴

۳- بَاب مَنْ أَجَازَ طَلَّاقَ الثَّلَاثِ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ

درې طلاقه یو ځانې ورکول جائز دی که نه ؟ ۳۲۵

آیا درې طلاقه به یو شمیرلې شی یا درې ؟ ۳۲۶

د ظاهریه رومبې استدلال ۳۲۷

د جمهورو د طرفه ددې خبرې جوابات ۳۲۷

د ظاهریه دویم قول ۳۲۸

د رکانه د حدیث جواب ۳۲۸

د جمهورو د لامل ۳۳۰

قوله: وقال ابن الزبير في مريض طلق: لا إرأى أن تترك مبتوتة: ۳۳۲

د «امراة الفار حکم» ۳۳۲

قوله: وقال الشعبي: تركة: ۳۳۲

قوله: وقال ابن شبرمة: تزوج اذا انقضت العدة قال نعم: ۳۳۲

یو اشکال او دهغې جواب ۳۳۴

۴- بَاب مَنْ خَيْرَ نِسَاءَ

قوله: قال مسروق لا ابالي اخيرتها واحدة او مائة بعد ان تختارني: ۳۳۲

۵- بَابِ إِذَا قَالَ فَاَرَقْتُكَ أَوْ سَرَحْتُكَ أَوِ الْخَلِيَّةُ أَوِ الْبَرِيَّةُ أَوْ مَا عَنِ بِهِ الطَّلَاقُ فَهُوَ عَلَى نَيْتِهِ ۳۳۲

د طلاق صريح الفاظ: ۳۳۲

کنايه سرده به کوم يو طلاق واقع کېږي ؟ ۳۳۷

قوله: وقالت عائشة: قد علم النبي ﷺ ان ابوي لم يكونا يا امرأتي بفراقه: ۳۳۸

۶- بَاب مَنْ قَالَ لِامْرَأَتِهِ أَلَيْتِ عَلَى حَرَامٍ ۳۳۸

قوله: وقال الحسن: نيته: ۳۳۹

قوله: وقال اهل علم: اذا طلق ثلاثا فقد حرمت عليه فسموه حراما بالطلاق والفراق: ۳۳۹

قوله: وليس هذا كالذي يحرم الطعام لانه لا يقال للطعام الحرام: حرام ويقال للمطلقة حرام: ۳۳۹

قوله: وقال في الطلاق ثلاثا لا تحل له حتى تنكح زوجا غيره: ۳۴۰

شميره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

- قوله: وقال الليث عن نافع: ٣٤٠
- قوله: لو طلقت مرة او مرتين فان النبي ﷺ امرني بهذا: ٣٤٠
- دامام بخارى رحمه الله راني: ٣٤١

٧- بَابُ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ

- قوله: ربيع بن نافع: ٣٤٢
- قوله: ابن عباس يقول: اذا حرما امراته ليس بشئ: ٣٤٢
- قوله: فتواصيت انا وحفصة: ٣٤٣
- قوله: واذا امر النبي الى بعض ازواجه حديثا لقوله شربت عسلا: ٣٤٤
- قوله: عُنْكَه مِنْ عَسَلٍ: ٣٤٤
- قوله: جَرَسَتْ تَحْلُهُ الْعُرْفُطُ: ٣٤٤
- قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ قَوْلَ اللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبَادِيَهُ بِمَا أَمَرْتَنِي بِهِ فَرَقَا: ٣٤٥
- قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ وَاللَّهِ لَقَدْ حَرَمْنَا: ٣٤٥
- تعارض روايات او ددي حل: ٣٤٥
- د ترجمه الباب مقصد: ٣٤٥

٨- بَابُ لَا طَّلَاقَ قَبْلَ النِّكَاحِ

- قبل النكاح د تعليق مسئله: ٣٤٦
- قوله: قول الله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ذُكِرَتِ الْمَوْتُ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ: ٣٤٧
- ٩- بَابُ إِذَا قَالَ لِامْرَأَتِهِ وَهُوَ مُكْرَهُ هَذِهِ أُخْتِي فَلَأَشْرُءُ عَلَيْهَا: ٣٤٨
- ١٠- بَابُ الطَّلَاقِ فِي الْإِعْلَاقِ وَالْكُرْهِ وَالسُّكْرَانِ وَالْمَجْنُونِ وَأَمْرِهِمَا وَالْغُلَطِ وَالنِّسْيَانِ فِي الطَّلَاقِ وَالشِّرْكِ وَغَيْرِهِ: ٣٤٩
- داغلاق معنى: ٣٥٠
- اقسام دغضب: ٣٥٠
- طلاق مجنون ومكره: ٣٥١
- طلاق سكران: ٣٥٢
- به غلطني كنبي يا به هيره د طلاق ور كولو حكم: ٣٥٢
- قوله: لقول النبي ﷺ الاعمال بالنية: ٣٥٣
- قوله: وتلا الشعبي: ربنا لا تاخذنا ان نسينا او اخطانا: ٣٥٤

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

۳۵۴	قوله: وَمَا لَا يَجُوزُ طَلَاُقُ الْمَوْسُوسِ:	۳۵۴
۳۵۴	قوله: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أقرَّ عَلَى نَفْسِهِ أَبِكَ جُنُونٌ:	۳۵۴
۳۵۴	قوله: وَقَالَ عَلِيٌّ بَقَرَ حَمْزَةً خَوَاصِرَ شَارِقِيَّ:	۳۵۴
۳۵۵	قوله: وَقَالَ عُثْمَانُ: لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسَكْرَانٍ طَلَاُق:	۳۵۵
۳۵۵	قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: طَلَاُقُ السَّكْرَانِ وَالْمُسْتَكْرِهَ لَيْسَ بِجَائِزٍ:	۳۵۵
۳۵۵	قوله: وَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاُقُ الْمَوْسُوسِ:	۳۵۵
۳۵۵	قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَأَ بِالطَّلَاقِ فَلَهُ شَرْطُهُ:	۳۵۵
۳۵۶	قوله: وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ إِنْ خَرَجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمرَانَ خَرَجَتْ فَقَدْ بَتَّتْ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ:	۳۵۶
۳۵۶	قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيمَنْ قَالَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَأَمْرَاتِي طَالِقٌ ثَلَاثًا يُسْأَلُ عَمَّا قَالَ وَعَقْدٌ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمِيَ أَجَلًا أَرَادَهُ وَعَقْدٌ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ:	۳۵۶
۳۵۷	قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنْ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيكَ نِيَّتُهُ:	۳۵۷
۳۵۷	قوله: وَطَلَاُقُ كُلِّ قَوْمٍ بِلِسَانِهِمْ:	۳۵۷
۳۵۷	قوله: وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا حَمَلْتُ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا يَغْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ اسْتَبَانَ حَمَلُهَا فَقَدْ بَانَ مِنْهُ:	۳۵۷
۳۵۷	قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالَ الْحَقِيُّ بِأَهْلِكَ نِيَّتُهُ:	۳۵۷
۳۵۷	قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاُقُ عَنْ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ:	۳۵۷
۳۵۸	قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ قَالَ مَا أَنْتِ بِأَمْرَاتِي نِيَّتُهُ وَإِنْ نَوَى طَلَاُقًا فَمَوْمَاتُوى:	۳۵۸
۳۵۸	قوله: وَقَالَ عَلِيٌّ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ:	۳۵۸
۳۵۸	د ب ج د طلاق حكم:	۳۵۸
۳۵۸	قوله: وَقَالَ عَلِيٌّ: وَكُلُّ الطَّلَاقِ جَائِزٌ إِلَّا طَلَاُقَ الْمَعْتُوَةِ:	۳۵۸

۱۱- بَابُ الْخُلْعِ وَكَيْفِ الطَّلَاقِ فِيهِ

۳۶۰	د بولونه مخکښې خلع چا کړې وه؟	۳۶۰
۳۶۱	قوله: كيف الطلاق فيه:	۳۶۱
۳۶۱	قوله: وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا:	۳۶۱
۳۶۲	قوله: وَأَجَازَ عُمَرُ الْخُلْعَ دُونَ السُّلْطَانِ:	۳۶۲

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

- قوله: وَأَجَازُ عُثْمَانُ الْخُلَعُ دُونَ عِقَاصٍ رَأْسَهُمَا: ۳۶۲
- قوله: وَقَالَ طَاوُشٌ إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فِيمَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فِي الْعِشْرَةِ: ۳۶۳
- قوله: وَلَمْ يَقُلْ قَوْلَ السُّفَهَاءِ لَا يَجِلُّ حَتَّى تَقُولَ لَا أَغْتِيلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ: ۳۶۳
- قوله: امراة ثابت بن قيس: ۳۶۴
- قوله: ولكن اكره الكفر في الاسلام: ۳۶۵
- قوله: اقبل الحديقة وطلقها تطليقة: ۳۶۵
- قوله: قال ابو عبد الله لا يتابع فيه عن ابن عباس: ۳۶۵
- قوله: وقال ابراهيم بن طهمان عن خالد عن عكرمة عن النبي ﷺ: ۳۶۶
- قوله: حدثنا قراد: ۳۶۶

۱۲- بَابُ الشَّقَاقِ وَهَلْ يُشِيرُ بِالْخُلْعِ عِنْدَ الضَّرُورَةِ

- دترجمة الباب سره دحدیث مناسبت: ۳۶۷
- ۱۳- بَابُ لَا يَكُونُ بَيْنَ الْأَمَةِ طَلَاقًا ۳۶۸
- قوله: بيده عقدة النكاح: ۳۶۹
- قوله: ولا تأخذوا مما آتاكموهن شيئا الا ان يخافا ان لا يقيموا حدود الله: ۳۶۹
- قوله: فان خفتما ان لا يقيموا حدود الله فلا جناح عليهما فيما افتدت به: ۳۶۹
- قوله: خذ الذي لها عليك واخل سبيلها قال نعم: ۳۷۰

۱۴- بَابُ خِيَارِ الْأَمَةِ تَحْتَ الْعَبْدِ

- مسئله خيار عتق: ۳۷۱
- ۱۵- بَابُ شَفَاعَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي زَوْجِ بَرِيرَةَ ۳۷۴
- باب ۱۶ ..... ۳۷۴
- ۱۶- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَا أَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ [البقرة ۲۲۱] ۳۷۵
- كتابه سره د نكاح كولو حكم: ۳۷۵
- ۱۷- بَابُ نِكَاحِ مَنْ أَسْلَمَ مِنَ الْمُشْرِكَاتِ وَعِدَّتَيْنِ ۳۷۶
- قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: ۳۷۶

شميره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

قوله: ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَإِنْ هَاجَرَ عَبْدُ اللَّهِ أَوَامَةً: ٣٧٧

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَتْ قَرِيبَةٌ بِنْتُ أَبِي أُمَيَّةَ: ٣٧٧

١٨- بَابُ إِذَا أَسْلَمْتَ الْمُشْرِكَةَ أَوِ النَّصْرَانِيَّةَ تَحْتَ الدِّمِّيِّ أَوْ الْحَرْبِيِّ

داحد الزوجين داسلام قبلولو نه پس دنكاح حكم: ٣٧٨

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ..... الخ: ٣٧٨

قوله: وَقَالَ دَاوُدُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الصَّائِغِ سُبُلَ عَطَاءٍ..... الخ: ٣٧٩

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ إِذَا أَسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجُهَا: ٣٧٩

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ فِي مُجُوسِيٍّ أَسْلَمَ هُمَا عَلَى نِكَاحِيهَا: ٣٧٩

قوله: وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قُلْتُ لِعَطَاءٍ أَمْرًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَاءَتْ إِلَى الْمُسْلِمِينَ: ٣٧٩

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ هَذَا كُلُّهُ فِي صُلْحِ بَيْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُنَ قُرَيْشٍ: ٣٨٠

١٩- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ: ٣٨١

دايلاء تعريف: ٣٨١

دايلاء حكم: ٣٨١

٢٠- بَابُ حُكْمِ الْمَفْقُودِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ

د مفقود الخبر داهل او مال حكم: ٣٨٣

د حضرت امام بخارى رحمه الله عليه رائى: ٣٨٥

قوله: قَالَ سَفِيَّانُ: فَلَقِيتُ رِبِيعَةَ بْنَ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ سَفِيَّانُ وَلَمْ أَحْفَظْ عَنْهُ شَيْئًا غَيْرَ

هَذَا فَقُلْتُ إِرَايْتَ حَدِيثَ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ فِي أَمْرِ الضَّالَّةِ هُوَ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ، قَالَ نَعَمْ: .. ٣٨٦

قوله: قَالَ يَحْيَى وَيَقُولُ رِبِيعَةُ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ سَفِيَّانُ فَلَقِيتُ

رِبِيعَةَ فَقُلْتُ لَهُ: ٣٨٦

٢١- بَابُ الظَّهَارِ

د آيات شان نزول: ٣٨٨

قوله: وَقَالَ لِي إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ شِهَابٍ عَنْ ظَهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ: ٣٨٨

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَصِيَامُ الْعَبْدِ شَهْرَانِ: ٣٨٩

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَرِّ ظَهَارُ الْحَرِّ وَالْعَبْدِ مِنَ الْحَرَّةِ وَالْأَمَةِ سَوَاءٌ: ٣٨٩

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ إِنَّ ظَاهِرِينَ أُمِّيَّةً فَلَيْسَ بِشَيْءٍ إِلَّا مَا الظَّهَارُ مِنَ النِّسَاءِ: ٣٨٩

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

قوله: وَفِي الْعَرَبِيَّةِ لِمَا قَالُوا أَيْ فِيمَا قَالُوا وَفِي بَعْضِ مَا قَالُوا وَهَذَا أَوَّلَى لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَدُلْ عَلَى الْمُنْكَرِ وَقَوْلِ الزَّوْرِ: ۳۹۰

تنبيه: ۳۹۰

۲۲- بَابُ الْإِشَارَةِ فِي الطَّلَاقِ وَالْأُمُورِ

د ترجمه الباب مقصد: ۳۹۱

داشاري حكم: ۳۹۱

قوله: وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَكِنْ... الخ: ۳۹۲

قوله: وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَنْ خُذِ النِّصْفَ: ۳۹۲

قوله: وَقَالَتْ أَسْمَاءُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُفُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ وَهِيَ تُصَلِّي فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا إِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ آيَةٌ فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا أَنْ نَعَمْ: ۳۹۲

قوله: وَقَالَ أَنَسٌ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنْ يَتَقَدَّمَ: ۳۹۲

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ لِأَحْرَجٍ: ۳۹۳

قوله: وَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُحْرِمِ أَحَدٌ مِنْكُمْ أَمْرَةٌ أَنْ يُحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا قَالُوا لَا قَالَ فَكُلُوا: ۳۹۳

قوله: وَقَالَتْ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُتِحَ مِنْ رَدْمٍ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ وَعَقْدَ تَعِينٍ: ۳۹۳

قوله: وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يُعْنِي الصُّبْحَ أَوِ الْفَجْرَ: ۳۹۷

قوله: وَأُظْهِرَ يَدَيْهِ ثُمَّ مَدَّ أَحَدَاهُمَا مِنَ الْأُخْرَى: ۳۹۸

۲۳- بَابُ اللَّعَانِ

قوله: قَالَ الضَّحَّاكُ الْإِشَارَةُ: ۴۰۱

قوله: وَكَذَلِكَ الْأَصْمِ دِلَاعِنَ: ۴۰۲

قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ الْأَخْرَسُ إِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ بِدَيْهِ لَزِمَهُ: ۴۰۳

قوله: وَقَالَ حَمَّادُ الْأَخْرَسُ وَالْأَصْمَانُ قَالَ بِرَأْسِهِ جَازَ: ۴۰۳

۲۴- بَابُ إِذَا عَرَّضَ بَنَفَى الْوَلَدِ ۴۰۴

قوله: أَنَّ رَجُلَاتِي النَّبِيِّ ﷺ: ۴۰۵

۲۵- بَابُ إِخْلَافِ الْمَلَائِكِينَ ۴۰۶

شميره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

٢٦- بَابُ يَبْدَأُ الرَّجُلُ بِالتَّلَاعُنِ

- ٢٧- بَابُ اللَّعَانِ وَمَنْ طَلَّقَ بَعْدَ اللَّعَانِ ٤٠٧
- قوله: أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا يَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ: ٤٠٩
- قوله: فِكْرَةُ رَسُولِ اللَّهِ لِمَسَائِلَ وَعَابِهَا: ٤٠٩
- قوله: قَالَ ابْنُ شَهَابٍ فَكَانَتْ سَنَةُ الْمُتْلَاعَيْنِ: ٤٠٩
- دلعان مشروعت كله نه شو؟ ٤١٠

٢٨- بَابُ التَّلَاعُنِ فِي الْمَسْجِدِ

- ٢٩- بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كُنْتُ رَاجِمًا بَغَيْرِ بَيْتِهِ ٤١٢
- قوله: فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ: ٤١٣
- قوله: قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَدَمَ حَدِيثًا: ٤١٤
- ٣٠- بَابُ صَدَاقِ الْمُلَاعِنَةِ ٤١٤
- قوله: فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ: ٤١٥
- قوله: قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ إِنَّ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَا لِي قَالَ قِيلَ لَا مَالَ لَكَ: ٤١٥
- ٣١- بَابُ قَوْلِ الْإِمَامِ لِلْمُتْلَاعَيْنِ إِنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا ثَابِتٌ ٤١٦
- قوله: سَأَلْتُ ابْنَ عَمْرٍو عَنِ الْمُتْلَاعَيْنِ: ٤١٧
- قوله: قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو وَأَيُّوبَ: ٤١٧

٣٢- بَابُ التَّفْرِيقِ بَيْنَ الْمُتْلَاعَيْنِ

- ٣٣- بَابُ يَلْحَقُ الْوَلَدُ بِالْمُلَاعِنَةِ ٤١٨
- ٣٤- بَابُ قَوْلِ الْإِمَامِ اللَّهُمَّ بَيْنُ ٤١٨
- ٣٥- بَابُ إِذَا طَلَّقَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ تَزَوَّجَتْ بَعْدَ الْعِدَّةِ زَوْجًا غَيْرَهُ فَلَمْ يَمْسَسَهَا ٤١٩
- دحلاله نكاح مسئله: ٤١٩
- دامراه رفاعه واقعہ: ٤٢٠
- دحنفيه په مسلك باندې يو اشكال او ددې جواب: ٤٢٢
- ٣٦- بَابُ وَاللَّاهِي يَتَسَنَّ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ ٤٢٢
- د نابالغه جينې او د بودنې بنسختي عدت: ٤٢٣

شماره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

۳۷- بَابُ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

- ۴۲۴ ..... د حامله بنسختو عدت :
 ۴۲۴ ..... د حضرت سبيعه واقعه :
 ۴۲۵ ..... ۳۸- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ .....
 ۴۲۶ ..... د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان :
 ۴۲۶ ..... د حضرت ابراهیم نخعی د اثر حاصل :
 ۴۲۶ ..... قوله : وقال معمر : اقرات المرأة اذا دنا حیضها و اقرات اذا دنا طهرها :
 ۴۲۶ ..... قوله : ويقال : ما اقرات بسلاقط اذا لم تجتمع ولدافی بطنها :
 ۴۲۶ ..... قوله : ويقال : ما اقرات بسلاقط اذا لم تجتمع ولدافی بطنها :

۳۹- بَابُ قِصَّةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ

- ۴۲۷ ..... د حضرت فاطمه بنت قیس واقعه :
 ۴۲۸ ..... د معتد مبتوته د نفقی او سکنی حکم :
 ۴۲۹ ..... د احنافو دلائل :
 ۴۳۱ ..... د ابراهیم نخعی رحمه الله مراسیل حجت دی :
 ۴۳۲ ..... د حضرت فاطمه بنت قیس د واقعی جواب :
 ۴۳۳ ..... قوله : حدثنا اسماعیل :
 ۴۳۵ ..... قوله : وزاد ابن ابی الزناد عن هشام عن ابيه :

۴۰- بَابُ الْمُطَلَّاقَةِ إِذَا خَشِيَ عَلَيْهَا فِي مَسْكَنِ

زَوْجِهَا أَنْ يُقْتَحَمَ عَلَيْهَا أَوْ تَبْدُو عَلَى أَهْلِهَا

- ۴۳۷ ..... د معتده مطلقه د کور نه د وتلو حکم :
 ۴۳۸ ..... د معتده الوفات د نفقه او سکنی حکم :
 ۴۳۸ ..... ۴۱- بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ [ر: البقرة: ۲۳۸] .....
 ۴۳۹ ..... مِنْ الْحَيْضِ وَالْحَبْلِ .....
 ۴۳۹ ..... قوله : حدثنا سليمان ... الخ :
 ۴۳۹ ..... قوله : فقال لها عقرى او حلقى انك لحابتنا :
 ۴۴۰ ..... ۴۲- بَابُ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي الْعِدَّةِ وَكَيْفَ يَرَا جُعُ الْمَرْأَةِ إِذَا طَلَّقَهَا وَاحِدَةً أَوْ ثَنَتَيْنِ .....
 ۴۴۱ ..... د طلاق نه درجوع مسئله :

شمیره	مضمون	صفحه
-------	-------	------

د طلاق نه به څنگه رجوع کولی شی؟ ۴۴۱

۴۴۲ - باب مُرَاجَعَةُ الْحَائِضِ ۴۴۲

۴۴ - باب مُجِدُّ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجَهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

قوله: وقال الزهري: لا أرى أن تقرب الصبية الطيب لان عليها العدة: ۴۴۳

د سوگ موده ۴۴۳

د جاهليت د زمانې عدت ۴۴۴

قوله: انما أخبرته هذه الأحاديث الثلاثة: ۴۴۵

قوله: لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر: ۴۴۵

قوله: على ميت: ۴۴۵

قوله: الأعلى زوج: ۴۴۵

قوله: أربعة اشكر وعشرا: ۴۴۵

يو اشكال او دهغي جوابونه: ۴۴۵

قوله: جاءت امرأة الى رسول الله ﷺ: ۴۴۶

قوله: اشتكت عينها: ۴۴۶

قوله: كانت المرأة اذا توفى عنها زوجها دخلت حفا: ۴۴۶

قوله: فقلما تقتض بشئ الامات: ۴۴۷

قوله: فتعطى بعة: ۴۴۷

قوله: فدخلت على زينب ابنة جحش حين توفى اخوها: ۴۴۸

۴۵ - باب الْكُحْلِ لِلْحَادَّةِ

چه کومې ښځې سوگ کوی د هغوی دپاره د رانجو لگولو حکم: ۴۴۹

۴۶ - باب الْقُسْطِ لِلْحَادَّةِ عِنْدَ الظُّهْرِ ۴۵۰

قوله: قال ابو عبد الله القسط والكست مثل الكافور والقافور نبذة قطعة: ۴۵۰

۴۷ - باب تَلْبَسُ الْحَادَّةُ ثِيَابَ الْعَصَبِ

قوله: ولا تمس طيبا الا ادنى طهرها: ۴۵۱

د سوگ والا ښځې دپاره د ثياب عصب د استعمال حکم: ۴۵۲

۴۸ - باب وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا إِلَى قَوْلِهِ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرٌ ۴۵۲

شمیره	مضمون	صفحه
۴۹	بَاب مَهْر الْبَغِي وَالنِّكَاحِ الْفَاسِدِ	۴۵۵
۴۵۲	محرم سره دنکاح کولو حکم	۴۵۲
۵۰	بَاب الْمَهْرِ لِلْمَدْخُولِ عَلَيْهَا وَكَيْفَ الدُّخُولُ أَوْ طَلَقَهَا قَبْلَ الدُّخُولِ وَالْمَيْسِ	۴۵۸
۴۵۸	قوله: كيف الدخول:	۴۵۸
۴۵۹	قوله: اوطلقها قبل الدخول والميس:	۴۵۹
۴۵۹	۵۱- بَاب الْمُتَعَةِ لِلَّتِي لَمْ يُفْرَضْ لَهَا	۴۵۹

یو وضاحت

کتاب فضائل القرآن: الاحادیث (۴۲۹۴-۴۷۷۵)

د صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن په ۳۷ بابونو مشتمل دي او په دې کښې امام بخاری ټول (۹۹) احادیث مرفوعه ذکر کړي دي په دې کښې د معلق او متابعاتو تعداد اتلس دي او باقی ۸۱ احادیث موصوله دي ۷۳ احادیث په کښې مکرر دي یعنی هغه مخکښې تیر شوی دي او باقی ۲۲ احادیث هغه دي چه امام دلته په اول ځل ذکر کړي دي د فضائل قرآن د یوولسو احادیثو نه علاوه باقی ټولو احادیث امام مسلم رحمته الله علیه هم نقل کړي دي په دې وجه ددې باب اکثر احادیث متفق علیه دي کتاب فضائل القرآن کښې امام بخاری رحمته الله علیه د صحابو رضی الله عنهم او سلف صالحینو اووه آثار هم نقل کړي دي -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
حامداً ومصلیاً:

د مرتب درخواست: د صحیح البخاری د جلد ثانی نه د کشف الباری دریم جلد ستاسو په لاسونو کښې دې داپه کتاب فضائل القرآن، کتاب النکاح او کتاب الطلاق باندې مشتمل دې کتاب التفسیر د کتاب المغازی نه درې کاله ورسته راغلې وو ددې دریم جلد په ترتیب، تحقیق، تعلیق او کتابت او طباعت کښې دوه کاله وخت اولگیدلو، د کشف الباری کتاب المغازی او کتاب التفسیر هریو د جدا جدا موضوع په وجه دمستقل کتاب حیثیت لری همدا شان دا جلد هم د جدا موضوع په وجه د مستقل کتاب حیثیت لری دا جلد چه د صحیح البخاری د کومې حصې په تشریح مشتمل دې په دې حصه کښې امام بخاری رحمه الله د انسان د ازدواجی ژوند متعلق د نبی کریم صلی الله علیه و آله احادیث مبارکه او د صحابه رضی الله عنهم او سلف صالحینو رضی الله عنهم آثار او اقوال خپل خاص او منفرد اسلوب سره جمع کړی دی امام بخاری رحمه الله په کتاب فضائل القرآن کښې (۳۷) بابونه، کتاب النکاح کښې (۱۳۱) بابونه او کتاب الطلاق کښې (۵۳) بابونه قائم کړی دی نو په دې جلد کښې ټول (۲۱۶) بابونه دی دا بابونه په (۳۳۵) مرفوع، احادیثو او د حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم او سلف صالحینو رضی الله عنهم په (۱۳۳) آثارو باندې مشتمل دي

مرفوع احادیثو کښې (۳۲۷) احادیث مکرر دي او (۱۱۸) احادیث په اول ځل امام بخاری رحمه الله ذکر کړی دی دغه په اول ځل راغلی احادیثو په تخریج کښې په حاشیه کښې د صحاح سته نه شوې دي کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمه الله د رضاع مسائل هم بیان کړی دی دغه شان کتاب الطلاق کښې د لعان، ظهار او عدت مسائل هم راغلی دي.

په ترتیب او تحقیق کښې هم د دغه امورو خیال ساتل شوې دي د کوم ذکر چه مخکښ جلدونو کښې شوې دي ترجمه الباب، د امام بخاری راڼې او رجحان، د ائمه اربعه مسلک، او بحث طلب مسائلو کښې د دوی د دلائلو د وضاحت اهتمام شوې دي د هر کتاب په ابتداء کښې د هغې سرسری تعارف هم کړې شوې دي

دې عظیم علمی کار دپاره چه د کوم علمی، روحانی، او جسمانی قوتونو او صلاحیتونو د روښانه لالین ضرورت دي د خپل ژوند په بیایان کښې د لرې لرې پورې د هغې رنډانه ښکاری خو په دې خیال زما همت کلک او زیاتیرې چه الله جل شانہ کمزورې گیاه لره د دروند غر د استحکام عطاء کولې شی بې وسه میړې د سلیمان عليه السلام ملګرې کولې شی یوې ذره ته وسعت او فراخوالې ورکولې شی اود مخالف موسم بې رونقۍ د فصل گل په رونقونو بدلولې شی.

الله تعالی خالص په خپل فضل او کرم سره د دې جلدونو د ترتیب کولو توفیق ماته نصیب کړه او د هغه د فضل نه مې دا امید دي چه هم دغه شان به راتلونکي جلدونه هم مکمل شی آخر کښې د لوستونکو نه د حضرت شیخ الحدیث دامت برکاتهم د صحت او عافیت دپاره د خصوصی دعاگانو درخواست دي چه دا کار الله تعالی د هغوی د شفقت په سیوري کښې مکمل کړی اودې ناکاره ته د باقی حصو د تکمیل توفیق نصیب کړی او په وختونو کښې برکت او د ترتیب

او تحقیق په مراحلو کښې آسانی پیدا کړی آمین _ و صلی الله علی خیر خلقه محمد وآله وصحبه اجمعین

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۶۹=کتاب فضائل القرآن

امام بخاری د کتاب التفسیر نه روسته کتاب فضائل القرآن ذکر کړو د دواړو بابونو په مینځ کښې مناسبت بیخی ښکاره دې د ابو ذرد نسخې نه علاوه باقی نسخو کښې لفظ د کتاب په دې مقام کښې نشته (۱)

فضائل جمع د فضیله ده دا د «نقصیه» ضد دې د فضل او فضیلت دواړو یوه معنی ده (۲). آیا د قرآن یوه حصه د بلې حصې نه افضله ده او که نه ؟؟

په دې مقام کښې د فضائل قرآن د مناسبت په وجه یو بحث کیږي چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې نورو حصو نه افضله وی که نه ؟ په دې مسئله کښې اختلاف دې او دا اختلاف د دویمې هجری صدی نه پس هغه وخت پیدا شو چه د خلق القرآن مسئله رااوچته شوه د دې نه مخکښې په دې مسئله کښې هیڅ قسم اختلاف نه وو د قرآن کریم د بعضې سورتونو او خاص آیاتونو متعلق چه فضائل راغلی دی په هغې کښې هیڅ قسم تاویل ته ضرورت پېښ شوې نه وو خو په دویمه هجری صدی کښې چه کله د خلق القرآن مسئله رااوچته شوه او جمهور اهل سنت او ائمو د معتزله فرقې په رد کښې د کلام الله د غیر مخلوقیت عقیدې وضاحت او کړو هغه وخت دا مسئله مخې ته راغله (۳)

د معتزلو په نیز کلام الله چونکه مخلوق دې او د مخلوق په ما بین کښې د تفضیل نه انکار نشي کیدې په دې وجه د قرآن د یوې حصې افضل کیدل د بلې حصې نه دهغوی په نیزڅه د اشکال خبره نه ده خودومره ده چه اهل سنت په نیز په دې مسئله کښې دوه مذهبه پیدا شول ① د امام ابو الحسن اشعري، قاضی ابو بکر باقلانی، احمد بن کلاب او د متاخرینو شافعیه مذهب دا دې چه قرآن کریم کښې تفاضیل نشته یعنی دا اووئیل چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې نورې نه افضله ده صحیح خبره نه ده (۴)

یوه وجه ده دا چه که یوه حصه د بلې نه افضله ومنلې شي نو د مفضل علیه د ناقصیت وهم پیدا کیږي او قرآن خو د هر قسم نقصان نه پاک دې (۵)

دویمه وجه دا ده چه کلام الله د الله تعالی صفت قدیمه دې او په صفات قدیمه کښې تفاضل جائز نه دې پېدې وچه د تاضل قول صحیح نه دې بلکه ابو عبد الله دراج په دې موضع باندې مستقلة رساله تفاضل لیکلې ده او په هغې کښې په امتناع د تفاضل باندې د اهل سنت اجماع نقل کړې ده لکه هغه لیکي: «أجمع أهل السنة على أن ما ورد في الشَّعْرِ مما ظاهراً الباطل بين

(۱) فتح الباری (۴/۹) وعمدة القاری (۱۱/۲۰)۔

(۲) عمدة القاری (۱۱/۲۰)۔

(۳) فتاوی ابن تیمیة کتاب التفسیر (۵۳/۱۷)۔

(۴) التعليق الصبيح (۳۲/۳)۔

(۵) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة کتاب التفسیر (۶۹/۱۷)۔

آی القرآن و سورة ليس المراد به تفضيل ذوات بعضها على بعض اذ هم كلام الله وصفة من صفاته بل هو كنهه
 لله فاضل كسائر صفاته الواجب لها نعت الكمال» (۳)

باقی کومو کومو آیاتونو یا سوتونو ته چه افضل یا اعظم و نیلې شوې دی دا حضرات نې
 دوه مطلبه بیانوی

① یو دا چه د افضل او اعظم نه مراد عظیم او فاضل والې مراد دې یعنی ددې نه مقصود
 نفس فضیلت او عظمت دې د بل څیز په مقابله کښې اعظم او فضیلت مراد نه دې (۴) یا
 افضل او اعظم نې ورته په اعتبار د ثواب او جزاء و نیلې دې یعنی دغه حصه د بلې حصې نه
 د ثواب په اعتبار سره افضله او غوره ده او د ثواب په اعتبار سره په تفاضل کښې د چا
 اختلاف نشته ځکه چه ثواب او جزاء مخلوق دې او په مخلوق کښې تفاضل د ټولو په نیز
 صحیح دې (۱)

② دویم مسلک د جمهور و امت او ائمه اربعه دې چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې بلې
 حصې نه افضل ده (۲)

د دې حضراتو مستدللات هغه نصوص دی په کومو کښې چه د مختلفو آیاتونو او سورتونو
 فضیلت او عظمت او خاص اهمیت بیان شوې دې چه منجمله د هغې نه څو فضائل راروان
 دی مثلاً آیه الکرسی ته د قرآنی آیاتونو سردار و نیلې شوې ده سورة یسین ته قلب القرآن
 و نیلې شوی دی سورة اخلاص د ثلث القرآن مساوی گنرلې شوې دې دا ټول نصوص په دې
 خبره دلالت کوی چه د قرآن یوه حصه به په بله حصه افضلیت لری

پاتې شوه دا خبره چه بعضو لره په بعضو فضیلت ورکړې شی نو د مفضل علیه د نقص وهم
 لازمېږی دا څه وزنی دلیل نه دې یو څیز که د بل څیز په مقابله کښې افضل او گنرلې شی د
 هغې مطلب هیڅکله دا نه وی چه گویا دا بل څیز ناقص دې بعضې انبیاء د نورو انبیاءو نه
 افضل دی خو ددې مطلب دا نه دې چه مفضل علیه کښې نقص یا کمې او کوتاهی موجود
 ده بیا که چا ته دا وهم واقع کیږی نو د هغه د وهم په وجه خو دا صحیح او صریح روایات
 نشی رد کولې دا د جمهور و عالمانو مسلک دې (۳)

لکه علامه ابن تیمیه رحمته الله علیه چه لیکي: «والقول بان كلام الله بعضه افضل من بعض هو القول المأثور عن
 السلف وهو الذي عليه ائمة الفقهاء من الطوائف الأربعة وغيرهم» (۴)

مثلاً قل هو الله احد او «تمت يداي لهب» دا دواړه دا لله تعالی کلام دې خو د متکلم فیه په
 اعتبار سره دواړو کښې تفاضل دې یو کښې متکلم فیه د الله تعالی جل شانه ذات او
 صفات دی او په دویم کښې یو کافر متکلم فیه دې په دې اعتبار سره په دواړو کلامونو

(۱) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه (۷۳۱۱۷)۔

(۲) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه (۶۹۱۱۷)۔

(۳) مجموع فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه (۱۳۱۱۷، التعليق الصبيح: ۳۲/۳)۔

(۴) مجموع فتاوی شیخ الإسلام احمد بن تیمیه کتاب التفسير (۱۳۱۱۷)۔

کښې تفاوت او تفاضل دې (۱) په قرآن کریم کښې د تفاضل دا اختلاف په حقیقت کښې په یو بل مشهور اختلاف باندې مېنې دې او هغه دا چې کلام الله شی واحد دې که شی متعدد ، د اشاعرو په نیز کلام الله شی واحد دې په دې کښې هیڅ قسم تنوع او تعدد نشته او کله چې تنوع او تعدد نشته نو خپل مینځ کښې د تفاضل سوال نه پیدا کیږي لیکن د نورو عالمانو په نیز کلام الله شی واحد نه دې لکه علامه قسطلانی چې تقدیم و تاخیر لیکي :

«ولعل الخلاف في هذه المسئلة يلتفت إلى الخلاف المشهور أن كلام الله شيء واحد أمر لا وعند الشعري أنه لا ينتوع في ذاته بل بحسب متعلقاته وليس لكلام الله الذي هو صفة ذاته بعض لكن بالتأويل والتعبير، وفهم السامعين اشتمل على أنواع المخاطبات ولولا تنزله في هذه المواقف لبا وصلنا إلى فهم شيء منه» (۲)

بَابُ كَيْفِ نَزَلِ الْوَحْيُ وَأَوَّلُ مَا نَزَلَ

د صحیح بخاری په اکثر و نسخو کښې د «نزل الوحي» لفظ دې نزول مصدر دې خو د ابو ذر په نسخه کښې د «نزل الوحي» الفاظ دی یعنی د مصدر په ځانې «نزل» د ماضی صیغه ده (۳)

د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه نه په دې مقام کښې تسامح واقع شوې دې هغوی نزول ته د جمع صیغه وئیلې ده (۴)

علامه عینی رحمته الله علیه دوی راگیر کړی دی او لیکي

«وقال بعضهم كيف نزل الوحي بصيغة الجمع قلت كأنه ظن من عدم وقوفه على العلوم العربية لفظ النزول جمع وهو غلط فاحش وإنما هو مصدر من نزل ينزل نزولاً» (۱)

قوله: قال ابن عباس المهيمن: الأمين، القرآن أمين على كل كتاب

قبله: د سورة مائدې په آيت نمبر (۳۸) کښې دی «وَأَوَّلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ» یعنی مونږ په تاسو داسې یو رښتینې کتاب نازل کړې دې چې د مخکنو کتابونو تصدیق کونکې دې او د هغې د مضامینو نگهبان دې علامه شبیر احمد عثمانی رحمته الله علیه دې آیت لاندې لیکي :

د مهیمن څو معانی بیان شوي دي امین ، غالب ، حاکم ، نگهبان ، او محافظ او د هرې معنی په اعتبار سره قرآن کریم د مختلفو کتابونو دپاره مهیمن کیدل صحیح دی د الله تعالی چې کوم امانت په تورات ، انجیل او نورو آسماني کتابونو کښې ودیعت کړې شوی

(۱) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة (۶۸۰، ۶۷۱، ۱۱۷) _

(۲) ارشاد الساری (۲۵۴/۱۱۱) _

(۳) ارشاد الساری (۲۵۴/۱۱۱) _

(۴) فتح الباری (۴/۹) _

وود زیاتی څیز سره په قرآن کښې محفوظ دی په هغې کښې هیڅ خیانت نه دي شوې او کوم چه فروغی څیزونه په هغه کتابونو کښې د مخصوص مخاطبینو یا د زمانې د حال موافق وو هغه قرآن منسوخ کړل او کوم حقائق چه نا مکمل وو د هغې نې تکمیل اوکړو او

کومه حصه چه د موجوده وخت په اعتبار سره غیر مهمه وه هغه نې بیخي پریځوده (۲)
د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا تعلیق عبد بن حمید په خپل تفسیر کښې موصولا نقل کړې دي

فرمائی (۳)

[۳۱۹۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ شَيْبَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ أَخْبَرْتَنِي عَائِشَةُ وَابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَا لَيْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ عَشْرِينَ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَالْمَدِينَةَ عَشْرِينَ [ر: ۳۱۹۵]

د عبید الله بن موسی استاذ شیبان بن عبد الرحمن دي چه کښت نې ابو معاویه دي دده شیخ یحی بن ابی کثیر دي او د یحیی شیخ ابو سلمه بن عبد الرحمن بن عوف دي دا حدیث په کتاب المغازی کښې تیر شوې دي (۱)

[۳۱۹۵] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَبِي عُمَانَ قَالَ أَتَيْتُ أَنَّ جَبْرِيلَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ أُمُّ سَلَمَةَ فَجَعَلَ يَتَحَدَّثُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا مِرْسَلَةً مِنْ هَذَا أَوْ كَمَا قَالَ قَالَتْ هَذَا دِحْيَةُ فَلَمَّا قَامَ قَالَتْ وَاللَّهِ مَا حَبِيبُهُ إِلَّا آيَاهُ حَتَّى سَمِعْتُ خُطْبَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخْبِرُ خَبْرَ جَبْرِيلَ أَوْ كَمَا قَالَ قَالَ أَبِي قُلْتُ لِأَبِي عُمَانَ مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا قَالَ مِنْ إِسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ [ر: ۳۲۲۵]

معتمر بن سلمان فرمائی چه ما د خپل والد سلیمان نه اوریدلی وو او هغه د ابو عثمان عبد الرحمن نه دی نه نقل کړی دی چه ماته خبر راکړې شوې وو چه حضرت جبریل عليه السلام نبی کریم ته راغلو او د نبی کریم صلى الله عليه وسلم سره ام سلمه رضی الله عنها موجوده وه حضرت جبریل عليه السلام په خبرو کولو شروع اوکړه نبی کریم صلى الله عليه وسلم د ام سلمې رضی الله عنها نه تپوس اوکړو دا څوک دي؟ هغې عرض اوکړو دا دحیه (صحابی) دي بیا چه نبی کریم صلى الله عليه وسلم پاڅیدو نو حضرت ام سلمې عرض اوکړو قسم په رب ما خو دي دحیه رضی الله عنه گنړلو تر دي چه ما د رسول الله خطبه واوریده چه هغوی د حضرت جبریل عليه السلام خبرې نقل کولې (دهغې نه اندزه لگیده چه د نبی صلى الله عليه وسلم ته چه څوک راغلي وو هغه حضرت جبریل عليه السلام وو چه د دحیه رضی الله عنه په شکل کښې راغلي وو)

قوله: قَالَ أَبِي قُلْتُ لِأَبِي عُمَانَ مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا: معتمر بن سلیمان فرمائی چه زما پلار (سلیمان) وئیلی دی چه ما د خپل شیخ ابو عثمان نه تپوس اوکړو چه تا دا حدیث د چا نه اوریدلې دي؟ نو ابو عثمان او فرمائیل چه ما د حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه نه اوریدلې دي چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم محبوب وو
په پورتنی سند کښې ابو عثمان حدیث مرسل بیان کړې دي ددې وجې د هغوی شاگرد

سليمان د هغوی نه تپو س او کړو چه تاسو د چا نه اوریدلې دې نو هغوی د حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه نوم او خودلو۔

خطبه د کوم څیز متعلق وه؟ ددې حدیث متعلق دا خبره پاتې کیږي چه په دې خطبه کې رسول الله ﷺ کومه خبره کړې وه او کومه قصه ئې بیان کړې وه حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائي چه ما ته په دې باره کې داسې څه روایت ملاوه نشو چه د هغې نه دغه معلومه شی خو ډیره ممکن ده چه په دې کې د بنو قریظه طرف ته د تلو کوم حکم ورکړې شوې وو هغه مراد وی ځکه چه په ،، دلائل بیهقي ،، کې د عبدالرحمن بن قاسم په طریق سره د حضرت عائشې رضی الله عنها نه هم دغه شان روایت منقول دې چه هغوی نبی ﷺ د سورلي په حالت کې د یو کس سره خبرو کولو باندې لیدلې وود خبرو نه چه اوزگار شو نبی ﷺ دوی ته تشریف راوړو نو دوی ترې تپوس او کړوچه دا څوک وو نو نبی ﷺ اوفرمائیل دې د چا پشان وو ؟ حضرت عائشې اوفرمائیل د دحیه رضی الله عنه پشان وو نو نبی ﷺ اوفرمائیل چه دا حضرت جبرئیل وو ماته ئې د بنو قریظه طرف ته د تلو حکم اوکړو. ددلائل بیهقي ددې روایت نه دا اخذ کولې شی چه د بخاری ذکر شوې حدیث باب کې د ((خبر خبر جبرئیل)) نه هم دا قصه او واقعه مراد ده (۱)

خو علامه عینی رحمته الله علیه دا خبره په درې وجوه سره رد کړې ده یو دا چه په حدیث باب کې د حضرت ام سلمې ذکر دې چه هغه د نبی ﷺ سره وه او د دلائل بیهقي په روایت کې د حضرت عائشې نوم دې دویمه دا چه راویان هم په دواړو کې مختلف دی دریم دا چه د حدیث باب نه معلومېږي چه حضرت ام سلمې رضی الله عنها نبی ﷺ په کور کې لیدلې وو او حضرت عائشې رضی الله عنها د کور نه بهر د سورلي په حالت کې لیدلې وو ددې وجې په حدیث باب کې د ((خبر جبرئیل)) نه د بنو قریظه واقعه مراد نشي اخستې (۲)

خو په دواړو کې تطبیق کیدې شی چه واقعه خو هم هغه د بنو قریظه وه خو حضرت ام سلمې او حضرت عائشې رضی الله عنهما دواړو به لیدلې وی یو په کور کې دننه او بل د کور نه بهر، هم دا وجه ده چه علامه قسطلانی رحمته الله علیه د علامه عینی رحمته الله علیه د اعتراض په تردید کې لیکي۔

((وأجاب في إعتراض الإعتراض : بأنه ليس في شيء من ذلك ما يمنع إتحاد القصة فراوة كل من عائشة وأم سلمة)) (۳)

[۳۱۱] (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْمَقْبُرِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ أَمِنْ

(۱) فتح الباری (۶۱۹)۔

(۲) عمدة القای (۱۲۱۲۰)۔

(۳) ارشاد الساری (۲۵۶۱۱)۔

(۴) أخرجه البخاری ایضا فی کتاب الإعتصام باب قول الله ﷻ بعثت بجوامع الکلم رقم الحدیث ۷۲۶۳ ومسلم فی کتاب الإیمان باب وجوب الإیمان برسالة نبینا محمد ﷺ رقم الحدیث ۱۵۲، والنسائی فی کتاب التفسیر باب قوله جل شانہ ((إنا أوحینا إلیک کما أوحینا إلی نوح)) رقم الحدیث (۱۱۱۲۹) وفی فضائل القرآن باب کیف نزول القرآن رقم الحدیث (۷۹۷۷)۔

عَلَيْهِ الْبَشَرُ وَأَمَّا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا
يَوْمَ الْقِيَامَةِ [ر: ۱۸۳۶]

سعید مقبری د خپل پلار نه نقل کوی چه نوم ئې کیسان دې او هغوی د حضرت ابوهریره
رضی الله عنه نه نقل کوی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی چه په پیغمبرانو کښې یو پیغمبر هم داسې نه دې
تیر شوې چه یوه معجزه ورته هم نه وی ورکړې شوې چه د هغې معجزې په وجه خلقو ایمان
راوړې وې یعنی هر نبی ته یوه نه یوه معجزه ضرور ورکړې شوې وه چه د هغې مشاهده به
ئې اوکړه نو خلق به ایمان راوړو ته مجبوره شو خو په دې باره کښې چه کوم څیز ماته راکړې
شوې دې هغه وحی الهی ده کومه چه الله تعالی په ما باندې نازل کړې ده ددې وجې زما
امید دې چه د قیامت په ورځ به زما د تابعدارو شمار دتولو نه زیات وی .
د حدیث باب خلور مطلبونه : امام نووی ددې حدیث درې مطلوبه بیان کړی دی

① یو دا چه هر یو نبی ته معجزه ورکړې شوې ده ددې پشان معجزه به د دوی نه وړاندې
پیغمبرانو ته هم ورکړې شوې وه خو زما لویه معجزه قرآن کریم دې او دا یوه داسې معجزه
ده کومه چه زما نه وړاندې چاته هم نه ده ورکړې شوې ددې وجې د قیامت په ورځ به زما د
امت شمار دتولو نه زیات وی

② دویم مطلب دا دې چه نورو پیغمبرانو ته کومې معجزې ورکړې شوې وې په هغې کښې
د جادو او سحر د لارې گمان ووچه خلقو به هغې باندې د جادو او سحر گمان کولو خو
کومه معجزه چه ماته راکړې شوې ده په دې کښې داسې قسم گمان نشی کولې

③ دریم مطلب دا دې چه د نورو انبیاء معجزې به د هغوی په تلو سره ختمې شوې د هغې
مشاهده صرف هغه کسانو کولې شوه کوم چه د هغوی په زمانه کښې په هغه وخت کښې
حاضر وو خو قرآن کریم یوه داسې معجزه ده چه د قیامت تر ورځې پورې هر سړې ددې
مشاهده کولې شی (۱)

په دې درې مطلبونو کښې څه تضاد نشته ټول مراد کیدې شی په اصل کښې د حدیث
سیاق د نورو پیغمبرانو د معجزاتو او د نبی کریم ﷺ په معجزه کښې د فرق ښکاره کولو
دپاره دې او ذکر شوی درې واړه مطلبونو نه فرق ښکاره کیدې شی .

محشی د بخاری علامه سندی رحمه الله یو بل مطلب بیان کړې دې او هغه دا دې چه د ((امن علیه
الهم)) نه د نورو پیغمبرانو د معجزاتو ښکاره والې خودل مقصود دې چه هغه معجزات
داسې ښکاره وې چه د هغې مشاهده به ئې اوکړه نو زړه به پخپله ایمان راوړو باندې
مجبوره شو لکه مړی ژوندی کول د کانړی نه اوبښه راوتل وغیره خو د نبی کریم ﷺ د
معجزه قرآن پاک ادراک د کمال عقل نه بغیر نشی کیدې نو نبی ﷺ ته چه د قرآن معجزه
ورکړې شوې ده دا په دې خبره دلیل دې چه د امت محمدیه د خلقت بنیاد په کمال عقل
باندې کیخودې شوې دې او د کمال عقل وصف دوی ته ورکړې شوې دې ددې وجې ددې

امت نه هم دا امید دې چه ددې اکثریت به ایمان راوړی ځکه چه دکمال عقل هم دا تقاضا ده (۱)
 د «وإِنَّمَا كَانَ الذِّي أَوْتِيَتْهُ» کښې د «إِنَّمَا» کلمه د حصر ده خو د نبی ﷺ معجزات صرف قرآن
 کریم کښې منحصر نه دی د دوی ﷺ نورې هم ډیر معجزې شته خو په دې ټولو کښې قرآن
 کریم چونکه یو لازواله او لویه معجزه ده ددې وجې په کلمه حصر سره په خصوصیت سره
 ددې ذکر او کړې شو (۲)

قوله: مَا مِنْ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ أَمَرَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ: په دې جمله کښې
 «ما» موصوله ده او دا د فعل «اعطى» دپاره مفعول به ثانى دې «مثله» مبتداء ده او
 «أَمَرَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ» پوره جمله ددې خبر دې مبتدا او خبر چه دواړه ملاو شو د «ما» موصوله
 دپاره صله ده

د «آمن» په صله کښې باء او لام استعمالوی او دلته «على» استعمال شوې دې کوم چه په
 معنى د لام کښې ده «أَيَّ آمَنَ لِأَجْلِهِ الْبَشَرُ» او د لام په ځانې د «على» د استعمال وجه دا ده
 «آمن» د غلبې معنى

لره متضمن دې مطلب دا دې چه ددې معجزې شان به دا وی چه ددې مشاهده او کړی نو
 انسان به په ایمان راوړو باندې مجبوره او مغلوب شی او د هغې رد کولو دپاره څه وجه
 باقى نه پاتې کیږي (۳)

علامه طیبی رحمه الله فرمائی «عليه» د «آمن» د فاعل نه حال واقع شوې دې يعنى په دې
 معجزه باندې انسان ایمان راوړی په داسې حال کښې چه هغه ددې چیلنج او مقابله نه
 مغلوبه شی (۴)

دا حدیث امام بخاری دلته په اول ځل ذکر کړې دې او وړاندې په کتاب الاعتصام کښې ئې
 هم دا ذکر کړې دې امام مسلم او امام نسائی هم ددې تخریج کړې دې -

[۸۹۷] حَدَّثَنَا (۵) عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَنْ صَلَاحِ بْنِ
 كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى
 تَابَعَ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَحْيَ قَبْلَ وَقَاتِهِ حَتَّى تَوَفَّاهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ الْوَحْيُ
 ثُمَّ تَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ

(۱) حاشية البخارى للسندى (۷۴۴/۲) -

(۲) ارشاد السارى (۲۵۷/۱۱) -

(۳) عمدة القارى (۱۳/۲۰) -

(۴) عمدة القارى (۱۳/۲۰) - وشرح طيبى -

(۵) وأخرجه مسلم فى أوائل كتاب التفسير رقم الحديث (۳۰۱۶) والنسائى فى كتاب فضائل القرآن باب
 كيف نزول القرآن رقم الحديث (۷۹۸۳) -

دا حدیث هم امام بخاری دلتہ پہ اول خل نقل کړې دې حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چې په رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم باندې د هغوی د وفات نه وړاندې خو ځله پرله پسې الله تعالی وحی راولیږله تردې چې نبی صلی اللہ علیہ وسلم پورته کړې شو یعنی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د وفات نه څه موده وړاندې نه واخله تر وفاته پورې چې کومه موده ده په هغې کښې وحی الهی پرله پسې په تواتر سره نازلیدله په دغه زمانه کښې وحی د باقی نورو ټولو زمانو نه زیاته وه بیا ددې نه پس نبی صلی اللہ علیہ وسلم وفات شو.

قوله: حَتَّى تَوْفَاةُ أَكْثَرَمَا كَانَ الْوَحْيُ: «اکثر» د «الوحی» د لفظ نه حال واقع شوی دې «ما» موصوله ده او د «اکثر» دپاره مضاف الیه ده «أى أكثر ما كان الوحي نزولاً عليه من غيره من الأمانة»

قوله: ثُمَّ تَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ: «بعد» مبنی بر ضمه دې ځکه چې ددې مضاف الیه محذوف منوی ده «أى بعد ذلك»

[۳۶۸] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا يَقُولُ اشْتَكَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَةً أَوْ لَيْلَتَيْنِ فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ يَا مُحَمَّدُ مَا أَرَى شَيْطَانَكَ إِلَّا قَدْ تَرَكَكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَالضُّحَى وَاللَّيْلَ إِذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى [ر: ۱۰۷۲]

۲= بَابُ نَزْلِ الْقُرْآنِ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ وَالْعَرَبِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُرْآنًا عَرَبِيًّا (يوسف: ۲): [الشعراء: ۱۹۵]

دا ترجمه په ابواب المناقب کښې تیره شوې ده خو هلته د «بلسان قریش» نه پس «والعرب» اضافه نشته (۱)

د بخاری شارحینو ددې ترجمې څه مقصد نه دې بیان کړې خو داسې معلومیږي چې امام بخاری یوې اختلافی مسئلې طرف ته اشاره کوی

آیا په قرآن کریم کښې غیر عربی الفاظ شته؟ او هغه دا چې په قرآن کریم کښې غیر عربی الفاظ واقع شوي دي که نه؟ په دې مسئله کښې دوه مذاهب دي

① د امام شافعی، ابن جریر، طبری، ابو عبیده، معمر بن مثنی، قاضی ابوبکر باقلانی او مشهور امام لغت ابن فارس رائي دا ده چې په قرآن کریم کښې غیر عربی لفظ نه دي استعمال شوي (۲)

نځکه چې الله تعالی فرمائیلي دي «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا» او په بل ځای کښې فرمائی «بلسان عربی مبین» نو ځکه په قرآن کریم کښې غیر عربی لفظ نه دي مستعمل.

(۱) صحيح البخاری أبواب المناقب (۷۲۰)

(۲) الإِتْقَانُ فِي عِلْمِ الْقُرْآنِ (۱۳۵۱) النوع الثامن والثلاثون فيما وقع فيه بغير لغة العرب.

باقی په قران کریم کښې چه کوم غیر عربی نومونه دی لکه ابراهیم ، موسی وغیره یا ددې نه سوا نور هغه الفاظ د کومو په باره کښې چه وئیلې شی چه دا د حبشی ژبې یا سریانی ژبې وغیره الفاظ دی دا حضرات په دې باره کښې مختلف تاویلات کوی

بعضې حضرات وائی چه داسې لغات د «توارداللغات» د قبیلې ځنی دی یعنی لکه څنگه چه دا په حبشی ، سریانی وغیره ژبو کښې استعمالیږی دغه شان دغه په عربی کښې هم استعمالیږی نو دې ته غیر عربی وئیلې صحیح نه دی

بعضې حضرات وائی اگرچه دا اصلاً عربی ژبه کښې داخل نه دی خو د نورو ژبو سره د مخلوط معاشرت په وجه په عربی کښې هم دغه شان داخل شوی دی چه عربی ټکی ترې جوړ شوی دی (۱)

امام شافعی رحمته الله فرمائیلی دی چه د پوره عربی لغت احاطه کول د نبی نه سوا د بل چا دپاره ممکن نه ده ددې وجې کوم کلماتو ته چه غیر عربی وئیلې شوی دی نو دا د ناواقفیت په

بنیاد وئیلې شوی دی قران کریم هغه د عربی په حیثیت سره استعمال کړی دی (۲)

⑤ خو نور عالمان فرمائیلی چه په قران کریم کښې غیر عربی الفاظ استعمال شوی دی باقی په کومو آیاتونو کښې چه د قراناً عربیاً وغیره الفاظ راغلی دی هغه په خپل ځانې ټیک دی ځکه چه یو غیر عربی کلمات استعمال شی په دې سره قران د عربیت نه نه اوځی که په یوه فارسی قصیده کښې یو عربی لفظ مستعمل وی نو څوک هم دا نه وائی چه دا قصیده په فارسی کښې نه ده هم دغه شان بعضې غیر عربی کلمات چه په قران کښې استعمال شوی دی په دې سره د قران پاک په عربیت څه اعتراض نه راځی (۳)

علامه سیوطی رحمته الله هم دا قول اختیار کړې دې دوی فرمائی چه حافظ ابن جریر طبری رحمته الله په صحیح سند سره د حضرت ابو میسره تابعی نه روایت نقل کړې دې چه هغوی فرمائیلی دی

«فی القرآن من کل لسان» په قران کریم کښې د هرې ژبې الفاظ دی (۴)

په قران کریم کښې څومره الفاظ غیر عربی دی؟ هغه غیر عربی الفاظ او کلمات کوم چه په قران کریم کښې استعمال شوی دی علامه تاج الدین سبکی ، حافظ ابن حجر او علامه سیوطی رحمته الله دا شمار کړی دی

علامه تاج الدین سبکی رحمته الله او ویشته الفاظ شمار کړی دی (۵)

حافظ ابن حجر رحمته الله په دې باندې د څلیریشته زیادت کړې دې نو د دواړو نه یو پنځوس جوړیږی (۶)

۱ (الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵۱ و ۱۳۶)۔

۲ (الإتقان ی علوم القرآن (۱۳۶۱)۔

۳ (الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵۱)۔

۴ (الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵۱)۔

۵ (الإتقان فی علوم القرآن (۱۴۰۱)۔

۶ (الإتقان فی علوم القرآن (۱۴۰۱)۔

علامه سیوطی رحمۃ اللہ علیہ په دې باندې د شپیتو زیادت کړې دي نو د هغې تعداد یو سل یوولس نه زیات دي (۱)

علامه سیوطی رحمۃ اللہ علیہ په دې موضوع باندې یوه مستقله رساله «المهذب فیما وقع فی القرآن من المعرب» لیکلې ده د هغې خلاصه هغوی په «الإتقان فی علوم القرآن» کښې نقل کړې ده (۲)
بهر حال امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دا ترجمه قائمه کړې ده او د قرآن پاک آیاتونه یې ذکر کړې دي د هغې حضراتو تائید کوی څوک چه وائی په قرآن کښې غیر عربی هیڅ لفظ نشته دا دلته ددې ترجمې غرض کیدې شی.

[۳۹۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَابْنِ أَبِي حَتْمٍ عَنْ أَنَسٍ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ قَامَرُ عُمَانُ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَسَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ أَنِ يَسْخُوها فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ لَهُمْ إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي عَرَبِيَّةٍ مِنْ عَرَبِيَّةِ الْقُرْآنِ فَامْتَحِنُوهَا بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَإِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا [ر: ۳۹۵]

قوله: قُرَيْشٍ فَإِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا: قرآن کریم د قریشو په ژبه کښې نازل شوې دې ددې متعلق قاضی ابو بکر باقلانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه «ان معظم القرآن أنزل بلسان قریش» یعنی لویه حصه د قریشو په ژبه کښې نازل شوې دې (۳)

او ابو شامه فرمائی چه ابتداء د نزول د قریشو په لغت کښې نازل شوې دې بیا روسته په نورو ژبو کښې هم ددې د قراءت اجازت ورکړې شو. (۴)

[۴۰۰] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا عَطَاءٌ وَقَالَ مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنُ أُمَيَّةَ أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ لَيَتَنِي أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فَلَمَّا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَعْرَانَةِ عَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ أَظْلَمَ عَلَيْهِ وَمَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ مُتَمَتِّعٌ بِطَبِيبٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ فِي جَبَّةٍ بَعْدَ مَا تَمَّتْ بِطَبِيبٍ فَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعَةً فَجَاءَهُ الْوَحْيُ فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى أَنْ تَعَالَ فَجَاءَ يَعْلَى فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ فَإِذَا هُوَ مُحْمَرُّ الْوَجْهِ يَغْطِ كَذَلِكَ سَاعَةً ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَقَالَ ابْنُ الْأَظْيَرِ يَسْأَلُنِي عَنْ الْعُمَرَةَ إِنْفًا فَالْتِمَسَ الرَّجُلُ فُجِيَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

(۱) الإتقان فی علوم القرآن (۱۴۱۱)۔

(۲) الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵۱-۱۴۱)۔

(۳) فتح الباری (۱۱۱۹)۔

(۴) فتح الباری (۱۱۱۹)۔

وَسَلَّمَ فَقَالَ أَمَّا الطِّيبُ الَّذِي بِكَ فَأَغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَأَمَّا الْحَبَّةُ فَأَنْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمَرَتِكَ

كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجَّتِكَ [ر: ۳۶۳]

ددې حديث د ترجمه الباب سره په ظاهره څه مناسبت نشته بلکه دا په اولنی باب کښې ذکر کول پکار وو چه د وحی کیفیت په کښې بیان شوې وو خو کیدې شی د کاتب د سهو په وجه په دې باب کښې راغلی وی

علامه قسطلانی رحمته الله فرمائی چه په دې باب کښې دا حديث ذکر کړې دې او امام بخاری رحمته الله دې طرف ته اشاره کول غوښتل چه د وحی بالقرآن او وحی بالسنة شان او د دواړو ژبه یوه ده (۱)

دا حديث په کتاب الحج کښې تیر شوې دې (۲)

۳=بَابُ جَمْعِ الْقُرْآنِ

قرآن مجید د الله تعالی آخری کتاب دې د خپل دې آخری کتاب د حفاظت دپاره الله جل شانہ مکمل انتظام کړې دې ځکه چه د قرآن د انسانانو په سینو کښې د حفاظت انتظام کړې شوې دې او ددې د نزول دپاره ئې د داسې قوم انتخاب کړې دې چه په خپل قوت حافظه کښې نظیر نه لرلو، د هغوی سینې د قومی واقعاتو ا قبائلی انسابو دپاره محفوظې خزانې وې، چه یوځل به ئې د سوونو اشعارو قصیده واوریده نو پوره قصیده به د هغوی په زړه او دماغو باندې نقش او یاده شوه په دې باندې د عربو تاریخ گواه دې، خو بیا چونکه دا یو امی قوم وو ددې وجې د دوی سره د هرې خبرې د باقی ساتلو مدار صرف په حافظه باندې وو-

هم دا وجه وه چه قران کریم به څومره څومره نازلیدلو نو حضرات صحابه کرام رضی الله عنہم به ډیر په شوق او ذوق او دلچسپۍ سره هغه یادولو په صحابه کرامو رضی الله عنہم کښې لس زره حافظان صحابه زیات مشهور وو په دوی کښې ۳۷ ته اوچت مقام حاصل وو په دوی کښې د خلفاء اربعه نه سوا حضرت عبدالله بن مسعود، حضرت طلحه، حضرت سعد بن ابی وقاص، حضرت حذیفه بن الیمان، حضرت ابوهریره رضی الله عنہ، حضرت سعد بن عبادہ رضی الله عنہ، حضرت عبادہ بن صامت رضی الله عنہ او حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنہ سرفهرست دې (۳)

بیا لکه څنگه چه د قرآن کریم په سینو کښې د حفاظت انتظام د اول نه شوې وو دغه شان تحریری صورت کښې هم ددې د محفوظ ساتلو اهتمام کړې شوې وو په مستدرک حاکم کښې په صحیح سند سره روایت دې چه قران کریم په تحریری صورت کښې درې ځله جمع شوې وو ① عهدی نبوی کښې ② عهدی صدیقی کښې ③ عهد عثمانی کښې په عهد نبوی کښې د قرآن جمع -

(۱) ارشاد الساری (۲۶۰/۱۱۱) -

(۲) صحیح البخاری کتاب الحج (۱) رقم الحديث (۱۵۳۶) ص، ۳۰۵ -

(۳) النشر فی القراءات العشر (۶۱۱) بحواله علوم القرآن (۱۷۶) -

① په عهد نبوی کښې طریقه کار دا وو چه نبی ﷺ به کله د قرآن کریم څه حصه نازل شو نو نبی ﷺ به یو کاتب صحابی راغوښتلو او په هغه باندې به ئې اولیکله د کاتب د لیکلو نه پس به ئې بیا په خپله هغه واوریده که په هغې کښې به د کاتب نه څه غلطی شوې وه نو د هغې اصلاح به ئې اوکړه نو بیا به ئې هغه خلقو ته پیش کړه د داسې صحابو ﷺ شمار تقریباً څلویښت وو چه دا فریضه به ئې ادا کوله ددې تفصیل په وړاندې باب کښې راځی.

خو د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې د قرآن جمع کول باقاعده په یو مصحف کښې نه وو بلکه په سپینو چمرو، یا سپینو تراشلو کانرو یا تختو یا د لرگی په تختو به دا لیکلی شو.

په عهد نبوی کښې په یو مصحف کښې د نه جمع کیدو وجوهات په یو مصحف کښې ددې وجې جمع نکړې شو چه د نزول قرآن په زمانه کښې د نسخې سلسله جاری وه په یو مصحف کښې د جمع کولو په صورت کښې به ناسخ او منسوخ التلاوت دواړه قسمه آیاتونه په کښې لیکلی شول او که منسوخ به ئې ویستل او ناسخ به ئې لیکل نو په دې صورت کښې به د کتب کولو مرحله راتله او دا دواړه صورتونه مناسب نه وو ددې وجې په یو مصحف کښې د جمع کولو اهتمام اونکړې شو.

یوه وجه دا هم وه چه د قرآن کریم ترتیب نزولی د حالاتو او واقعاتو مطابق وو او د آیاتونو او سورتونو ترتیب د ربط مضامین په اعتبار سره وو که په عهد نبوی کښې قرآن په کتابی صورت کښې مرتب کولې شو نو چه نوې کوم آیاتونه نازلیدل هغه دخپلو مناسب آیاتونو او سورتونو سره لگولو کښې به مشکل وو (۱)

په عهد صدیقی کښې جمع د قرآن ② خو د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه په زمانه کښې حالات بدل شول د نبی کریم ﷺ د وصف نه پس د وحی د نزول سلسله بنده شوه د قرآن کریم نزول مکمل شو ددې وجې اوس حالات ددې متقاضی شول چه قرآن کریم په یو مصحف کښې جمع کړې شي دلته د باب په اولنی روایت کښې په عهد صدیقی کښې د قرآن د جمع کولو تفصیل بیان شوې دې چه کله په جنگ یمامه کښې اویا قاریان شهیدان شول نو د حضرت عمر رضی الله عنه په توجو ورکولو باندې حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه ته د یو مصحف تیارولو حکم ورکړې شو نو دا مصحف د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه سره وو د دوی نه پس د حضرت عمر رضی الله عنه سره و او بیا حضرت حفصه رضی الله عنها ته منتقل شو ددې نسخې دا خصوصیات وو.

① په دې نسخه کښې قرآنی آیاتونه مرتب خو وو خو سورتونه مرتب نه وو هر یو سورة جدا جدا وو. ② په دې کښې اووه حروف جمع وو ③ په دې کښې صرف غیر منسوخ التلاوة آیاتونه جمع وو (۲)

په عهد عثمانی کښې د قرآن پاک جمع کول ④ په دریم ځل قرآن کریم د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې جمع کړې شو ددې قرآن جمع کولو پس منظر دا دې چه کله اسلام د عربو د زمکې نه بهر شوروم او گیرچاپیره په نورو ملکونو او علاکو کښې خور شو او په اسلام کښې داخلیدونکې خلقو دهغه مجاهدینو او سوداگرو اوتبلیغیانو نه قرآن زده کول شروع کړو د

(۱) علوم اقرآن از مولانا شمس الحق افغانی (۱۱۴)۔

(۲) علوم القرآن (۱۸۶)۔

چا په وجه چه هغوی ته اسلام نصیب شوې وو نو په قراءتونو کښې د اختلاف په وجه په عامو مسلمانانو کښې د فتنې پیدا کیدو خطر ه شوه چونکه قرآن کریم په اووه لغاتو نازل شوې وو او حضرات صحابه کرام رضی الله عنہم د نبی صلی الله علیه و آله نه په مختلفو لغاتو سره قرآن لوستې وو نو هر صحابی به خپلو شاگردانو ته هم د هغه لغت مطابق قرآن وئیل د کوم مطابق چه هغه د نبی صلی الله علیه و آله نه وئیلې وو حضرات صحابه کرام رضی الله عنہم ته خو چونکه معلومه شوه چه قرآن په اووه لغاتو نازل شوې دې ددې وجې په هغوی کښې د اختلاف ویره نه وه خو کله چه دا اختلاف لرې لرې ملکونو ته اورسیدل اود قرآن کریم په اووه لغاتو باندې د نزول حقیقت هغوی کښې پوره مشهور نشو نو په دغه وخت کښې په خلقو کښې جگړې پیدا شوې بعضې خلقو به خپل قراءت ته صحیح اودنورو قراءت ته غلط وئیل دا اختلاف دا صورت د فتنې سبب جوړیدل ددې وجې ددې خبرې ضرورت پېښ شو چه د قرآن کریم داسې نسخې په عالم اسلام کښې خورې کړې شی او عام کړې شی نچه په هغې کښې د اختلاف دغه ذکر شوې صورت ختم شی نو حضرت عثمان مستقل طور څلورو صحابه کرامو ته مستقل طور د قریشو په لغت باندې د قرآن جمع کولو حکم ورکړو په دې کښې حضرت زید بن ثابت انصاری رضی الله عنہ وو او باقی درې سعید بن العاص، حضرت عبدالرحمن بن حارث بن هشام، او حضرت عبدالله بن زبیر قریشی رضی الله عنہم وو دلته د باب په دویم حدیث کښې په عهد عثمانی کښې د قرآن جمع کولو تفصیل بیان شوې دې

د مصحف عثمانی خصوصیات: د حضرت عثمان رضی الله عنہ په دور کښې چه کوم مصاحف تیار شوی وو د هغې خصوصیات دا وو۔

- ① په عهد عثمانی کښې کوم مصحف تیار شوې وو نپه هغې کښې سورتونه مرتب نه وو بلکه هر یو سورة جدا جدا لیکلې شوې وود عهد عثمانی په مصاحفو کښې سورتونه مرتب کړې شوی وو. ② په مصحف کښې هغه څیز اولیکلې شو کوم چه په یقین سره قرآن وو.
- ③ د کوم صحت چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه ثابت وو او د هغې د غیر منسوخ التلاوت یقین وو. (۱)

د حضرت عثمان رضی الله عنہ د دې مصاحفو او نسخو په شمار کښې اختلاف دې مشهوره دا ده چه پنځه نسخې تیارې کړې شوې وې بعضو د څلورو مصحفونو قول اختیار کړې دې خو ابو حاتم سجستانی رحمته الله علیه ددې نسخو شمار اووه نقل کړې دې په هغې کښې یوه نسخه په مدینه منوره کښې کیخودې شوه او یوه مکه مکرمه ته یوه شام ته او یوه یمن ته او یوه بحرین ته او یوه بصره ته او یوه کوفه ته اولیرلې شوه (۲)

بیا ددې نسخو نه مسلمانانو بې شمیره نسخې نقل کړې حضرت عثمان رضی الله عنہ نورې ټولې نسخې چه په کومو کښې د لغاتو اختلاف موجود وو ضائع کړې (۳)

(۱) علوم القرآن (۱۹۰)۔

(۲) الإتيان في علوم القرآن (۶۰/۱) النوع الثامن عشر في جمعه وترتيبه۔

(۳) مباحث في علوم القرآن للمناع القطان (۱۳۱) د مصاحف عثمانیه کومه نسخه چه په مدینه منوره کښې کیخودې شوې وه هغه د حضرت عثمان رضی الله عنہ د شهادت [بقیه حاشیه په زاروان مخ....

[۴۷۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مُقْتَلِ أَهْلِ الْيَمَامَةِ فَأَذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عِنْدَهُ قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِنَّ عُمَرَائِي فَقَالَ إِنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقِرَاءِ الْقُرْآنِ وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقِرَاءِ بِالْمَوَاطِنِ فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ لِعُمَرَ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ وَرَأَيْتُ فِي ذَلِكَ الَّذِي رَأَى عُمَرُ قَالَ زَيْدٌ قَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّكَ رَجُلٌ شَابَّ عَاقِلٌ لَا تَنْهَمُكَ وَقَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَتَبِعُ الْقُرْآنَ فَاَجْمَعُهُ فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي ثَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَتِ الثَّقَلُ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ أَبُو بَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرُ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَتَتَبَعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسْبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَتَّى خَاطَمَهُ بَرَاءَةٌ فَكَانَتْ الصُّحُفَ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتُهُ ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [۴۷۰:۲]

حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ فرمائی دجنګ یمامہ نہ سمدستی پس حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہ یوہ ورخ ماتہ پیغام راولیبرل او زہ نی اوغوبنستم زہ چہ هغوی تہ ورغلم نو د هغوی سرہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ ہم موجود وو حضرت ابو بکر رضی اللہ عنہ ماتہ اوفرمائیل چہ عمر رضی اللہ عنہ راغلو او اوس نی

...د تیرمخ باقی حاشیہ] نہ پس حضرت علی رضی اللہ عنہ بیا حضرت معاویہ رضی اللہ عنہ سرہ پاتې وه د هغې خایې نه اندلس او د اندلس نه د مراکش درالسلطنت فاس ته او د فاس نه بیا مدینې منورې ته اورسولې شوه په جنګ عظیم اول کنبې د مدینې منورې گورنر فخری پاشا دا د د نورور تبرکاتو سره قسطنطنیہ ته یوړله او هلته تر اوسه پورې موجود ده

مکی نسخه ۶۵۷ هـ پورې په مکہ معظمہ کنبې موجود وه بیا د دمشق جامع مسجد ته اورسیده د نورلسمې صدی په آخر کنبې مولانا شبلی نعمانی په جامع دمشق کنبې ددې زیارت کړې وو د سلطان عبدالحمید په دور حکومت کنبې کوم چه د ۱۸۷۶ء نه پس شروع کيږي مسجد جامع دمشق باندې اور اولگیدلو په هغې کنبې دغه نسخه هم اوسوزیده

شامی نسخه د اندلس بادشاهانو قرطبه ته منتقل کړه او په جامع مسجد قرطبه کنبې پاتې شوه د هغه خاني نه مراکش ته او د مراکش نه د تلمان شاهی خزاني ته اورسیده بیا یو سوداگر واخسته او فارس ته یې یوړله او هلته اوسه پورې موجود ده

یعنی نسخه د جامع ازهر مصر په کتب خانہ کنبې موجود ده د بحرین نسخه د فرانس په کتب خانہ کنبې موجود ده او د کوفې نسخه د قسطنطنیہ په کتب خانہ کنبې موجود ده بصری نسخه په کتب خانہ جدید مصر کنبې وه او اوس معلومه نه ده چه کوم خاني کنبې ده د تفصیل دپاره اوگوری (علوم القرآن از شمس الحق افغانی ۱۱۸-۱۱۹)۔

ماته یوه خبره او کړه چه په جنگ یمامه کښې د قرآن کریم د حافظانو یو لوی تعداد شهیدان شو نو که په مختلفو مقاماتو کښې د قرآن کریم حافظان هم دغه شان شهیدان کیږي نو ما سره ویره ده چه د قرآن کریم یوه حصه به ختمه شوه نو زما دا رائي ده چه ته په خپل حکم سره د قرآن کریم د جمع کولو کار شروع کړه.

ما عمر رضی الله عنه ته وویل کوم کار چه نبی صلی الله علیه و آله نه دې کړې مونږ هغه څنگه او کړو؟ عمر رضی الله عنه جواب راکړو په الله قسم دا کار بس د خیر دې ددې نه پس عمر رضی الله عنه ماته بار بار دا ویل تردې چه په دې باندې زما شرح صدر اوشو او اوس زما رائي هم هغه شوه کومه چه د حضرت عمر رضی الله عنه وه ددې نه پس حضرت ابو بکر رضی الله عنه ماته اوفرمائیل چه ته ځوان او پوهه هلك ئې زمونږ په تا باندې څه بدگمانی نشته تاسو به د رسول الله صلی الله علیه و آله وړاندې د کتابت وحی کار هم کولو نو ته د قرآن کریم د آیاتونو لټون کوډ او دا جمع کړه

حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه فرمائی په الله قسم که دې حضراتو ماته ددې حکم کړې وو چه یو غر د خپل ځانې نه اخوا کړه نو په ما باندې به دومره بوج نه وو څومره چه د قرآن پاک د جمع کولو د کار شو ما هغوی ته اووئیل تاسو هغه کار څنگه کوئ کوم چه رسول الله صلی الله علیه و آله نه دې کړې؟ حضرت ابو بکر رضی الله عنه اوفرمائیل په الله قسم په دې کښې بس خیر دې حضرت ابوبکر رضی الله عنه ماته بار بار ویل تردې چه الله تعالی زما سینه د هغه رائي دپاره پرانسته کومه چه د حضرت ابوبکر او عمر رضی الله عنه رائي وه نو ما د قرآن آیاتونه لټول شروع کړل اود کجورو شاخونو اود کانړود تختو اود خلقو د سینو نه مې قرآن جمع کړلو.

دا حدیث په کتاب التفسیر کښې د سورة براءت لاندې تیر شوې دې -

قوله: فَتَبَعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعَهُ مِنَ الْعُسْبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ: یعنی ما د قرآن کریم په لټون شروع او کړه او د قجورو د شاخ او د کانړو د تختو نه اود خلقو د سینو نه مې قرآن راجمع کول شروع کړلو.

الْعُسْبُ: دا د عسیب جمع ده د قجورې شاخ ته وائی -

وَاللِّخَافِ: دا د «لخفه» جمع ده نری سپین کانړی ته وائی -

حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه د قرآن په جمع کولو کښې ډیر زیات احتیاط کړې وو هغوی پخپله هم حافظ قرآن وو خو صرف په خپله یا د بل چا په حافظه ئې بسوالې نه کولو.

بلکه اعلان اوشو چه کوم کس سره د قرآن کریم څه حصه لیکلې شوې وی نو هغه دې زید ته یوسی نو دا سلسله شروع شوه هیڅ یو لیکلې شوې آیت به تر هغه وخته پورې نشو قبلولې ترڅو پورې چه به دوو قابل اعتماد گواهانو دا گواهی ورنکړه چه دا آیت د نبی صلی الله علیه و آله په وړاندې لیکلې شوې دې هیڅ یو آیت د تواتر تحریری او زبانی گواهی نه بغیر نشو لیکلې هم په دې احتیاط سره الله جل شانہ د هغوی نه دا لوئې کار واخستلو او قرآن کریم په مختلفو صحیفو کښې دوی جمع کړل. (۱)

دا صحیفې د حضرت صدیق اکبر، بیا د حضرت عمر او ددې نه پس د حضرت حفصې رضی الله عنه سره وې بیا مروان په خپل دور حکومت کښې دا صحیفې د حضرت حفصې رضی الله عنه نه اوغوبستلې خو هغوی انکار اوکړو د حضرت حفصې رضی الله عنه د وفات نه پس مروان بن الحکم هغه صحیفې راوغوبستلې او هغه ئې په دې خیال اوسوزولې چه اوس په دې خبره باندې اجماع منعقد شوې ده چه د رسم الخط او د سورتونو د ترتیب په لحاظ سره د حضرت عثمان رضی الله عنه تیارشوی مصاحفو اتباع لازم ده د هغې د رسم الخط او ترتیب خلاف هیڅ یوه نسخ هم پاتې کول نه دی پکار. (۱)

قوله: وأمر بها سواة من القرآن في كل صحيفة أو مصحف أن يحرق: حضرت عثمان رضی الله عنه نور مصاحف کوم چه د نورو لغاتو مطابق لیکلې شوی وو د هغې د سوزولو حکم اوکړو.

د قرآن کریم د ضعیفو پانړو حکم: ددې نه معلومه شوه که د قرآن مجید پانړی ضعیفې او ناقابل قراءت شی نو د هغې د سوزولو گنجائش شته (۲)

په بعضې روایاتو کښې «أن يحرق» په خاء معجمه سره راغلې دې یعنی هغې دې خیرې کولې شی (۳)

قاضی عیاض رحمته الله فرمائی چه دغه مصاحف اول په اوبو سره اووینځلې شول او بیا اوسوزولې شو (۴)

د احنافو رحمته الله په نیز د قرآن د ضعیفو پانړو د سوزولو او وینځلو په ځانې به هغه په پاک ځانې کښې دفن کړې شی د دوی په نیز سوزول مکروه دی (۵)

په درمختار کښې دا مسئله ذکر شوې ده (۶) په اصل کښې د ابراهیم نخعی په یو اثر کښې دی چه دفن کولې دې شی خو ابوبکر اثرم د امام احمد بن حنبل نه نقل کړی دی چه د هغوی

نه تپوس اوشو چه آیا ابراهیم نخعی داسې فرمائیلی د نوهغوی اوفرمائیل «لا أصل له» یعنی خطیب بغدادی د ابوبکر اثرم دا الفاظ نقل کړې دې (۷)

[۴۰۲] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُ أَنَّ حُدَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ وَكَانَ يُغَازِي أَهْلَ الشَّامِ فِي فَتْحِ أَرْضِ مِثْنَةَ وَأَذْرَبِجَانَ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَأَفْزَعَهُ حُدَيْفَةُ اخْتِلَافُهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ فَقَالَ حُدَيْفَةُ لِعُثْمَانَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَدْرِكَ

(۱) فتح الباری (۲۴/۱۹)۔

(۲) فتح الباری (۲۵/۱۹)۔

(۳) فتح الباری (۲۵/۱۹)۔

(۴) فتح الباری (۲۵/۱۹)۔

(۵) عمدة القاری (۱۹/۲۰) وامداد الأحکام (۲۳۰/۱۱)۔

(۶) الدرالمختار مع الرد المختار (۴۲۲/۱۶)۔

(۷) ماوجدته فيما بين يدي من المراجع والمصادر)۔

هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا فِي الْكِتَابِ اخْتِلَافَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى فَأَرْسَلَ عُثْمَانُ إِلَى حَفْصَةَ أَنْ أَرْسِلِي إِلَيْنَا بِالصُّحُفِ تَنْسُخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ ثُمَّ تَرُدُّهَا إِلَيْكَ فَأَرْسَلَتْ بِهَا حَفْصَةَ إِلَى عُثْمَانَ فَأَمَرَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ بْنُ هِشَامٍ فَتَنْسُخُوهَا فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ عُثْمَانُ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلَاثَةِ إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ فَأَكْتُبُوهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَأَتِمَّا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا حَتَّى إِذَا نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ رَدَّ عُثْمَانُ الصُّحُفَ إِلَى حَفْصَةَ وَأَرْسَلَ إِلَى كُلِّ أَقْبَى بِمُصْحَفٍ مِمَّا نَسَخُوا وَأَمَرَ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْقُرْآنِ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ أَوْ مُصْحَفٍ أَنْ يُحْرَقَ

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَاخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ سَمِعَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ قَالَ فَقَدْتُ آيَةً مِنَ الْأَحْزَابِ حِينَ نَسَخْنَا الْمُصْحَفَ قَدْ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فَأَلْتَمَسْنَاهَا فَوَجَدْنَاهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَاَلْحَقْنَاهَا فِي سُورَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ [۲۳: ۲۳۱۵ و ۲۳۱۶ و ۲۳۱۷]

۳ = بَابُ كَاتِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۲۴: ۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ ابْنَ السَّبَّاقِ قَالَ أَنَّ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ قَالَ أَرْسَلَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّكَ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَيْتُمُ الْقُرْآنَ فَتَبَعْتُ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ آيَتَيْنِ مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَجِدْهُمَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ إِلَى آخِرِهِ [۲۳: ۲]

[۲۴: ۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي اسْمَاعِيلَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ لَنَا نَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذْعُرْنِي زَيْدًا وَلِيَجِيءَ بِاللُّوْحِ وَالذَّوَاةِ وَالْكَتِفِ أَوْ الْكَتِفِ وَالذَّوَاةِ ثُمَّ قَالَ اكْتُبْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ وَخَلْفَ ظَهْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمْرُو بْنُ أَمْرِ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا تَأْمُرُنِي فَأَيُّ رَجُلٍ ضَرِيرُ الْبَصَرِ فَنَزَلَتْ مَكَانَهَا لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ غَيْرَ أُولَى الضَّرَرِ [۲۴: ۳]

دلته «کاتب» مفرد دی حافظ ابن کثیر رحمہ اللہ «کتاب» د جمع صیغہ نقل کړې ده او بیا ئې اشکال کړې دی چه امام بخاری په ترجمه کښې خو «کتاب» د جمع صیغہ استعمال کړې ده نو ددې لاندې ئې روایت صرف د یو کاتب حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ نوم اخستې دی فرمائی چه داسې معلومېږی چه امام بخاری رحمہ اللہ ته د زید بن ثابت نه علاوه د بل صحابی په باره کښې روایت د خپل شرط مطابق نه وو ملاو شوی

خو حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چہ د بخاری پہ تولو نسخو کنبی ماته «کاتب» مفرد ملاؤ شوی دی جمعې سره راته چرته هم نه دي ملاؤ شوي ددي وجې په حديث او ترجمه الباب کنبي مطابقت ښکاره دي (۱)

خو دا خبره په خپل ځاني صحيح ده چہ د وحی ليکونکي څو صحابه رضي الله عنهم وو مصرف حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه نه وو حضرات خلفاء راشدین ، ابی بن کعب ، عبدالله بن سعد بن ابی سرح او حضرت زبير بن العوام صحابه کرام رضي الله عنهم نومونه هم په کاتبين وحی کنبي شامل دي په مکه مکرمه کنبي د تولو نه وړاندې په قريشو کنبي عبدالله بن سعد بن ابی سرح د وحی ليکل کړي وو په مدينه منوره کنبي د تولو نه وړاندې د وحی د کتابت سعادت حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه ته حاصل شوي وو (۲)

هـ=بَابُ أَنْزَلَ الْقُرْآنَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ

[۴۷۵] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُيَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَقْرَأَنِي جِبْرِيلُ عَلَى حَرْفٍ فَرَأَجَعْتُهُ فَلَمْ أَزَلْ اسْتَزِيدُهُ وَيَزِيدُنِي حَتَّى انْتَهَى إِلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ [۴: ۲۰۴]

[۴۷۶] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ الْيَسُورَ بْنَ مَخْرَمَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَبْدِ الْقَارِي حَدَّثَاهُ أَنَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمٍ بِنَ جِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَاذًا هُوَ يَقْرَأُ عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يَقْرَأْنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكِدْتُ اسْأُورُهُ فِي الصَّلَاةِ فَتَصَبَّرْتُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبِيتُهُ بِرِدَائِهِ فَقُلْتُ مَنْ أَقْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ قَالَ أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ كَذَبْتَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَقْرَأَنِيهَا عَلَى غَيْرِ مَا قَرَأْتَ فَأَنْطَلَقْتُ بِهِ أَقُودُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تَقْرَأْنِيهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرْسِلُهُ أَقْرَأَا هِشَامُ فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ أَنْزَلْتُ ثُمَّ قَالَ أَقْرَأَا عُمَرُ فَقَرَأْتُ الْقِرَاءَةَ الَّتِي أَقْرَأَنِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ أَنْزَلْتُ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَاقْرَءُوا مَا تيسر مِنْهُ [۲۲: ۲۲۸]

(۱) فتح الباری (۲۷/۹)۔

(۲) فتح الباری (۲۷/۹) وارشاد الساری (۲۶۷/۱۱)۔

قوله: إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ: علامه سیوطی رحمہ اللہ لیکلی دی چه دا

حدیث د ۲۱ صحابه کرام رضی اللہ عنہم نه مروی دی (۱) ابو عبید قاسم بن سلام فرمائی چه دا حدیث متواتر دی (۲)

د سبعة احرف په تفسیر کښې د عالمانو لوڼې اختلاف دي ابن حبان فرمائیلى دی چه په دي کښې د عالمانو ۳۵ اقوال دي (۳) تردې پورې چه محمد بن سعدان نحوی دا په متشابها تو کښې گرځولې دي او فرمائیلي ئې دي چه دا حدیث معلوم المعنی نه دي (۴) علامه سیوطی رحمہ اللہ په «تنویر الحوالک» او «زهر الربی» کښې هم دا قول اختیار کړې دي (۵) د سبعة احرف په تفسیر کښې د عالمانو اقوال: خو اکثر عالمانو دا معلوم المعنی گرځولی نو بیا ددې په تفسیر او معنی کښې مختلف اقوال نقل کړې شوي دي په دي کښې یو څیز دلته ذکر کولې شی.

① بعضې حضرات فرمائی چه د «سبعة احرف» نه د اووه قاریانو مشهور قراعتونه مراد دي خودا خیال غلط او باطل دي ځکه چه د قرآن کریم متواتر صرف ددې اووه قاریانو په قراعتونه کښې منحصر نه دي بلکه ددې نه سوا هم متواتر قراعتونه ثابت دي هم دا وجه دا چه ابو شامه دا قول رد کوي او فرمائی

«ظن قوم أن القراءات السبع الموجودة الآن هي التي أريدت في الحديث وهو خلاف إجماع أهل العلم قاطبة وإنما يظن ذلك بعض أهل الجهل» (۱)

② مشهور او متواتر قراعتونه چونکه د اووه نه زیات دي ددې وجې بعضې حضراتو فرمائیلي دي چه په حدیث کښې د «سبعة احرف» نه ټول مشهور قراعتونه مراد دي او د «سبعة» یعنی اووه د لفظ نه مخصوص عدد مراد نه دي بلکه ددې نه مراد کثرت دي لکه څنگه چه په دهایون (چه دوه هندسې په کښې یعنی د لسو نه واخله تر یو کم سلو پورې) کښې د کثرت دپاره د سبعین لفظ استعمالیږي دغه شان په آحاد کښې د «سبعة» لفظ د کثرت دپاره راځي قاضی عیاض او د دوی متبعینو دي قول ته رجحان ښکاره کړې دي (۷) خودا قول دلته د حدیث باب په وجه صحیح نه معلومیږي ځکه چه امام بخاری دلته په باب کښې چه د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما کوم حدیث نقل کړې دي په دي کښې دي چه

۱) مباحث فی علوم القرآن لمناع القطان (۱۵۷) والإتقان فی علوم القرآن (۴۱۱)۔

۲) الإتقان فی علوم القرآن (۴۱۱) وفضائل القرآن للإمام ابی عبید قاسم بن سلام (۲۰۳)۔

۳) فتح الباری (۲۸۱۹)۔

۴) البرهان فی علوم القرآن القول فی القراءات السبع (۲۱۳۱۱)۔

۵) [زهر ربی علی امش نسائی جامع ما جاء فی القرآن (۱۵۱۱) وتنویر الحوالک]۔

۶) فتح الباری (۳۷۱۹)۔

۷) فتح الباری (۲۸۱۹)۔

نبی ﷺ فرمائیلی دی چه حضرت جبرئیل علیہ السلام قرآن کریم په یو حرف باندې اولوستلو نو ما هغه ته مراجعت اوکړو او د زیادت طلب مې ترې کولو او هغه به راته زیادت کولو تر دې چه اووه حرفونو ته اورسیدل .

ددې روایت نه ښکاره معلومیږي چه د «سبعة» لفظ د کثرت دپاره نه دې بلکه ددې نه عدد معین مراد دې

⑤ دریم قول د امام طحاوی رحمه الله دې علامه ابن عبدالبر رحمه الله دا اختیار کړې دې او دا نې اکثر و عالمانو طرف ته منسوب کړې دې چه د «احرف» نه مراد معنی په مترادف لفظ سره ادا کول دي (۱)

دا حضرات فرمائی چه د قرآن کریم نزول صرف د قریشو په لغت سره شوې وو خو د اسلام په ابتداء کښې نورو قبیلو ته دا اجازت ورکړې شوې وو چه هغوی په خپله علاقائی ژبې مطابق په الفاظ مترادفو سره د قرآن کریم تلاوت کولې شی او دا مترادف الفاظ پخپله نبی کریم ﷺ متعین کړي وو لکه د «تعال» په ځانې «هلم» اود «اقبل» په ځانې «ادن» بیا چه کله د قرآن کریم د لغت نه نورې قبیلې په مزه مزه مانوس شوې نور رسول الله ﷺ د حضرت جبرئیل علیہ السلام سره په خپل آخری دور (عریضه) کښې دا اجازت ختم کړو او صرف هم هغه طریقه نې باقی اوساتله په کومه چه قرآن نازل شوې وو

ددې قول مطابق د «سبعة احرف» حدیث د ابتداء اسلام سره متعلق وو او د نبی ﷺ په آخری دور کښې دا اجازت ختم کړې شوې وو د قرآن کریم په اووه حرفو باندې د نازلیدو مطلب ددې حضراتو په نیز دا دې چه دا په دې وسعت سره نازل شوې وو چه د یو مخصوص زمانې پورې دا په اووه حرفو سره لوستلې شو او د اووه حرفو نه دا مراد نه دې چه په هره کلمه کښې د اووه مرادفاتو اجازت وو بلکه مقصد دا وو چه زیات نه زیات د یو لفظ د معنی دپاره چه څومره مرادفات استعمالوې شی د هغې تعداد اووه وو اودا مرادفات هم نبی ﷺ متعین کړي وو د خلقو په مرضی باندې ددې دارومدار نه وو (۲)

ددې قول تائید د حضرت ابوبکره رضی الله عنه په دې روایت سره کیږي کوم چه امام احمد په مسند احمد کښې نقل کړې دې په هغې کښې دی

«ان جبرئیل علیہ السلام قال یا محمد اقرأ القرآن على حروف قال ميكائيل استزده حتى بلغ سبعة أحرف قال كل شاف

كاف ما لم تختلط آية عذاب برحمة ورحمة بعذاب نحو قولك تعال وأقبل وهلم واذهب واسرع وعجل» (۳)
ددې روایت نه ښکاره معلومیږي چه د سبعة احرف نه د الفاظ مترادفو په ذریعه د معنی ادا کول مراد دی .

دغه شان په یو بل روایت کښې دی چه د حضرت عمر رضی الله عنه او د یو بل صحابی د قرآن کریم

(۱) مشکل الآثار للطحاوی (۱۸۶۱۴) وفتح الباری (۳۲۱۹) .

(۲) مشکل الآثار للطحاوی (۱۸۶۱۴ - ۱۹۱) وفتح الباری (۳۲۱۹ او ۳۴) .

(۳) أخرجه أحمد بأسناد جييد وهذا اللفظ لأحمد (وانظر مباحث في علوم القرآن) (۱۶۲) .

د یو آیت په قراءت کښې اختلاف پیدا شو دواړه حضرات د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو نبی ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه ته او فرمائیل «یا عمر، ان القرآن کله صواب مالم تجعل رحمة عذاباً أو عذاباً رحمة» (۱)

ددې وجې دا قول د دلائلو په اعتبار سره ډیره حده پورې وزنې دې خو په دې باندې دا اشکال باقی پاتې کیږي که د «سبعة أحرف» اختلاف د نبی ﷺ په زمانه کښې ختم شوې وو نو بیاروسته د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې چه کوم اختلاف پیدا شوې وو د کوم په وجه چه هغوی مصاحف تیار کړل او نور ټول لغات نې په هغې مصاحفو سره ختم کړل د هغې په څه توجیه وی؟ که «سبعة أحرف» د نبی ﷺ په زمانه کښې ختم شوی وو نو روسته اختلاف په کوم څیز کښې باقی وو د کوم د ختمولو دپاره چه حضرت عثمان رضی الله عنه مصاحف تیار کړل.

③ علامه ابن جریر طبری رحمه الله او د هغوی متبعینو د «سبعة أحرف» نه د عربو د قبیلو اووه لغات مراد اخستې دی بیا ددې قبیلو په تعیین کښې دوه مشهور قولونه دی یو قول دا دې چه د دې نه ① قریش ② هذیل ③ نثیف ④ هوازن ⑤ کنانه ⑥ تمیم ⑦ او یمن مراد دې او دویم قول دا دې چه ددې نه ① قریش ② هزیل ③ تمیم رباب ④ ازد ⑤ ربیعہ ⑥ هوازن ⑦ او سعد بن بکر مراد دی (۲)

په دې قول باندې یو اشکال دا کیږي چه د عربو لغات خو د اووه نه زیات دی. ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه د عربو د قبیلو لغات اگرچه د اووه نه زیات وو خو په دې کښې فصیح اووه وو بیا په اووه لغات کښې د نازلیدو مطلب دا نه دې چه هره یوه کلمه په اووه لغاتو کښې په مختلفو اندازونو باندې لوستلې شی بلکه مطلب دا دې چه متفرق طور باندې په ټول قرآن کښې اووه لغات دی (۳) هم دا وجه دا چه امام ابو عبید قاسم بن سلام لیکي.

«ولیس معنی تلك السبعة أن يكون الحرف الواحد يقرأ على سبعة أوجه، هذا شيء غير موجود ولكنه عندنا أنه نزل على سبع لت متفرقة في جميع القرآن من لغات العرب، فيكون الحرف منها بلغة قبيلة والثاني بلغة أخرى سوى الأولى والثالث بلغة أخرى سواهما كذلك إلى السبعة وبعض الأحياء أسعد بها وأكثر خطأ فيها من بعض» (۴)

دسبعة احرف په سلسله کښې د علامه ابن جریر طبری رحمه الله دا قول د ټولو نه زیات مشهور دې او اکثر و متاخرینو هم دا اختیار کړې دې مولانا ظفر احمد عثمانی رحمه الله په «امداد الاحکام»

(۱) أخرجه أحمد بإسناد رجاله ثقة (وانظر مباحث في علوم القرآن (۱۶۲)۔

(۲) فتح الباری (۳۳۹) والبرهان في علوم القرآن (۲۱۷/۱) ومباحث في علوم القرآن (۱۵۸)۔

(۳) فتح الباری (۱۳۲/۹) ورح المعاني بيان المراد بالأحرف السبعة (۲۱۱/۱)۔

(۴) فضائل القرآن للإمام أبي عبيد القاسم بن سلام باب لغات القرآن (۲۰۳)۔

کښې هم دا قول اختیار کړې دې دوی لیکي

«د محققین امت قول دا دې چې قرآن اول د قریشو په لغت نازل شوې وو کومه چه د رسول الله ﷺ د قوم ژبه وه په قرآن کریم هم ارشاد دې «وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه لیبین لهم» اود نبی کریم ﷺ قوم قریش وو نو ضرور ده چه قرآن د قریشو په ژبه کښې نازل شوې وو ... دهجرت نه وړاندې چونکه اسلام راوړونکې زیات اهل مکة وودوی ټول قریش وو یا د قریشو په ژبه به ئې خبرې کولې ددې وجې د عربو په نورو ژبو کښې مسلمانانو ته د وئیلو ضرورت نه وو بیا د هجرت نه پس چونکه دعربو نورې قبیلې هم په اسلام کښې داخل شوې اولکه چه د عربو د ټولو قبیلو مشترکه ژبه عربی وه خو په تلفظ او اعراب وغیره کښې ډیر اختلاف وو مثلاً قریشو به «حق حین» په حاء سره وئیلې او هذیل به دا په «عق حین» عین سره لوستله .. او ددې اختلاف نظیر په هره ژبه کښې موجود دې مثلاً د دلی او لکهنو په اردو کښې اختلاف دې یو کهارا پانی وائی او بل کهاری پانی وائی (لکه په پښتو کښې قندهاری پښتو یوشان ده او یوسف زی پښتو بل شان ده) او قاعده ده چه مورنۍ ژبه په سمدستی بدلول ډیر گران وی بیا خاص کر داسې قوم چه په هغوی کښې د لیکلو لوستلو رواج هم نه وی بلکه صرف په اوریدو باندې مدار وی او د قرآن دارومدار په دوی کښې صرف هم په دې کښې اوریدو باندې وو لیکونکې او لوستونکې ډیر کم وو بس چه څومره قرآن د چا سره وو هغه ئې یاد وواوهم په دې حالت کښې به نورو قبیلود خپل تلفظ موافق قرآن لوستل سمدستی ئې د قریشو لغت او د قریشو تلفظ نشو ادا کولې ددې وجې نبی کریم ﷺ (په مختلفو لغاتو کښې د لوستلو) درخواست اوکړو چه چونکه اهل عرب زیات امیان دی او د دوی تلفظ او اعراب مختلف دې نو سمدستی که ټول د قریشو په لغت مکلف کولې شو په دې کښې د تکلیف ویره وه چه په دې سره به دوی کښې کوتاهی وه او ددغه کوتاهی په وجه به په گناه کښې اخته کیدل ددې وجې چه په دې کښې توسیع اوشی نو درخواست ئې منظور شو او په اووه طریقو سره د قرآن لوستو اجازت ورکړې شو او د دې اووه طریقو نه مراد د عربو د قبیلو اووه لغات وو یعنی ددې اجازت ورکړې شو چه کوم کس د قریش په لغت د قرآن تلفظ نشی کولې هغه دې په دې قبیلو کښې چه د کومې قبیلې په تلفظ سره چه غواړی د قرآن الفاظ ادا کوی او غالباً په اووه لغاتو کښې د انحصار وجه دا ده چه د دوی نه سوا د نورو قبیلو تلفظ صحیح نه وویا دا چه د دې قبیلو د تلفظ نورې قبیلې تابع وې ددې وجې د زیاتې توسیع ضرورت نه وو.

ددې تقریر نه معلومه شوه چه د قریشو د لغت نه سوا چه کوم شپږ لغات وو په هغې کښې په حقیقت کښې قرآن نه وو نازل شوې بلکه حقیقی نزول د قریشو په لغت کښې وو خو د آسانتیا دپاره د نورو شپږو قبیلو په تلفظ کښې هم د قرآن لوستلو اجازت ورکړې شوددې وجې حکماً هغه هم منزل من الله شوي دغه شان دا هم د روایاتو نه معلومه شوې ده چه په دغه اووه لغاتو کښې لوستل د هر یو کس په رائې باندې نه وو بلکه د رسول الله ﷺ نه د اوریدلې شوې تلفظ اجازت وونې ﷺ به پخپله په نورو لغاتو کښې هغه لوستل او خودل چه د قریشو د لغت نه سوا په دې نورو لغاتو کښې داسې لوستل جائز دی حضرات صحابه

گرام ﷺ ته معلومه وه چه د قرآن نزول اول د قریشو په لغت کښې شوې وو او د هجرت نه وړاندې زمانه کښې چه په مکه کښې دیارلس کاله قیام وو هم یو قراءت او یو لغت کښې به نبی ﷺ قرآن لوستل او نبی ﷺ هم په یو لغت کښې مسلمانانو ته قرآن خودل بیا په مدینه کښې د هجرت نه پس نبی ﷺ په دې کښې د توسیع درخواست او کړو کوم چه منظور شو دا ټولې خبرې صحابو ﷺ پیژندلې چه د قرآن اصل لغت د قریشو لغت دې اودنورولغاتو اجازت د آسانتیا په غرض عارضی دې او کوم حکم چه عارضی د څه خاص غرض دپاره وی هغه د حصول غرض پورې محدود وی چه کله غرض حاصل شو او په اهل عرب کښې د لیکلو او لوستلو رواج شو بل طرف د قریشو سره د نورو قبیلو اختلاط هم زیات شو او اوس ټولو ته د قریشو په لغت د قرآن لوستل آسان شو بل طرف ته دا اوکتلې شو چه په کومو لغاتو کښې د قرآن د لوستلو اجازت د آسانتیا او سهولت دپاره ورکړې شوې وو اوس د هغې باقی ساتل د اختلاف موجب او سبب جوړیدل چه د نورو قبیلو خلقو به خپله طریقه صحیح گنله اونورو طریقو ته به ئې غلطې وئیلې او د یوبل تکفیر به ئې کولو نو صحابو ﷺ په اجماع سره په دې باندې اتفاق او کړو چه اوس د نورو قراءتونو باقی پریخودل مناسب نه دی بلکه قرآن صرف د قریشو په لغت باندې جمع کول پکار دی د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې د ټولو لویو صحابه کرامو په اتفاق سره صرف یو قراءت او یو صرف لغت باندې قرآن جمع کړې شو ځکه چه دا د قرآن اصلی ژبه وه و په باقی ژبو کښې قرآن وئیل بند کړې شول ځکه چه هغه عارضی وې کومې چه د خاص غرض دپاره جائز کړې شوې وې او اوس هغه غرض حاصل شو (۱)

په دې قول باندې اشکال: چه د اووه حرفو نه د عربو د اووه قبیلو لغات مراد اخستونکو په دې قول باندې د حدیث باب نه اشکال کیږي ځکه چه په دې کښې دی چه د حضرت عمر رضی الله عنه او حضرت هشام بن حکیم په مینځ کښې د قرآن کریم په تلاوت کښې اختلاف پیدا شو حال دا چه دا دواړه حضرات قریشی وو که د اووه حروفو نه د اووه مختلفو قبیلو لغات مراد وو نو د حضرت عمر او حضرت هشام رضی الله عنهما په مینځ کښې به دا اختلاف ولې راتلو حال دا چه دا دواړه قریشی وو۔

ددې اشکال جواب دا ورکړې شوې دې چه کیدې شی په دې دواړو کښې یو ته نبی ﷺ د قریشو د لغت نه سوا د بل چا په لغت باندې قرآن لوستلې وو (۲)
په دې قول باندې یو مضبوط اشکال دا هم کیږي که اووه حروف د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې ختم کړې شوې وو او صرف یو حرف باقی پریخودې شوې وو نو د موجوده مشهور قراءتونو اختلاف به ولې پیدا کیدل ځکه چه د حدیث په ذخیره کښې د قرآن کریم د تلاوت په باره کښې د یو قسم اختلاف ،، سبعة احرف ،، ذکر دې ددې نه علاوه د بل قسم اختلاف ذکر نشته او چه ذکر شوې قول اومنلې شی نو د قرآن کریم په قراءت دوه قسمه

(۱) امداد الاحکام کتاب العلم فصل فی تعلیم القرآن وتلاوته (۱/۲۶۴ و ۲۶۶)۔

(۲) روح المعانی ، بیان المراد بالأحرف السبعة (۲۱۱)۔

اختلاف منلو ته ضرورت پېښېږي یو اختلاف د سبعة احرف او بل اختلاف د قراءاتو. (۱)
ددې اشکال څه تسلی بخش جواب ددې قول د قائلینو سره نشته او اشکال داسې دې چه
ددې نه نظر نشی اړولې -

⑤ د «سبعة احرف» په سلسله کښې چه محققینو عالمانو کوم قول اختیار کړي دې هغه دا
دې چه ددې نه د اختلاف قراءاتو اووه نوعیتونه مراد دی قراءتونه اگر چه د اووه نه زیات
دی خو په دې قراءتونو کښې چه کوم اختلافات موجود دی هغه په اووه قسمونو کښې
منحصر دي امام مالک، ابن قتیبه، امام ابو الفضل رازی، قاضی ابو بکر باقلانی، علامه
جزری او مولانا انور شاه کشمیری رحمهم الله دا قول اختیار کړې دي (۲)

د اختلاف قراءات د اووه نوعیتونو تعیین مختلفو عالمانو کړې دي او ددې په تعیین
کښې لږ ډیر اختلاف هم شته امام ابو الفضل رازی رحمهم الله ددې تفصیل داسې بیان کړې دي
① د اسماؤ اختلاف، د مفرد، تثنيه، جمع او تذکیر او تانیث په اعتبار سره لکه «تبت کلمه
ربک» او «تبت کلمات ربک»

② د افعال اختلاف: د ماضی، مضارع او امر په اعتبار سره لکه «ربنا باعد بین أسفارتنا»
او «بعد بین أسفارتنا» «باعد» امر دي او «بعد» ماضی ده -

③ د وجوه اعراب اختلاف لکه «ولایضارکاتب» د راء نصب او رفع قراءت کښې -

④ د الفاظو د کمی بیشی په اعتبار سره لکه «وما خلق الذکر والأُنثی» او «والذکر والأُنثی» په
نورو قراءتونو کښې «ماخلق» نشته

⑤ د تقدیم او تاخیر اختلاف لکه «وجاءت سکرۃ الموت بالحق» او «وجاءت سکرۃ الحق بالموت»

(۱) مولانا محمد تقی عثمانی مد ظلهم لیکی بیا عجیب خبره دا ده چه د علامه ابن جریر د قول
مطابق صحابو رضی الله عنہم شپږ حروف خو د اختلاف د ویرې د وجې ختم کړل او قراءتونه (کوم چه د هغوی
په قول کښې د حروفو نه جدا دی) هم هغه شان باقی پاتې کړې شول هغه تر ننه پورې محفوظ راروان
دی سوال دا دي چه د افتراق او اختلاف د ویرې په مختلفو حروفو کښې د قرآن پاک د تلاوت په
جاری والی کښې وو آیا هم هغه ویره د قراءتونو په اختلاف کښې نه وه؟ حال دا چه ددې قراءتونو
په رنرا کښې کله کله یو یو حرف په شلو شلو مختلفو طریقو سره لوستلې شی؟ که د شپږو حروفو
ختمولو منشاء هم دا وه چه په مسلمانانو کښې اتفاق پیدا وی او دوی ټول په یوه طریقه د قرآن پاک
تلاوت کوی نو د قراءتونو اختلاف آخر ولې ختم نه کړې شو هرکله چه د قراءتونو د اختلاف باوجود
امت د انتشار نه بچ کولې شو او مسلمانان په دې باندې پوهولی شول چه په دې ټولو طریقو باندې
تلاوت جائز دي نوهم دا تعلیم د حروف سبعة په باب کښې د فتنې سبب ولې گنرلې شی حقیقت دا
دي چه د حافظ ابن جریر رحمهم الله د قول مطابق د «حروف سبعة»، اود «قراءات»، په باره کښې
صحابه کرامو رضی الله عنہم ته د دوه داسې دوو حیرت انگیز عملونو منسوب کولو ضرورت پېښېږي چه
دهغې څه معقوله توجیه په پوهه کښې نه راځي (علوم القرآن ۱۲۱-۱۲۲) -

(۲) فتح الباری (۳۵۱۹) والبرهان فی علوم القرآن (۲۲۳۱۱) والنشر فی القراءات العشر (۳۱۱۱) وفیض
الباری (۳۲۱۱۳-۳۲۲) وغرائب القرآن للنیشابوری علی هامش ابن جریر (۲۱۱۱) -

⑥ ابدال یعنی په یو قراءت کښې یو لفظ وی او په بل قراءت کښې بل لفظ وی لکه «تثوها» او «تثها»

⑦ د لهجو او لغاتو اختلاف ادغام، اظهار، ترقیق، تفخیم، او اماله وغیره په اعتبار سره (۱) لکه «موسی او موسی» په اماله او غیر اماله سره.

دا قول څو محققینو عالمانو اختیار کړې دي امام مالک، علامه جزري، مولا علی قاري او مولانا انور شاه کشمیری وغیره محققینو عالمانو رحمهم الله اختیار کړې دي (لکه څنگه چې تیرش) ددې قول مطابق «سبعة أحرف» ختم شوی نه دی ا نه منسوخ شوی دی بلکه د قرآن مجید

په تلاوت کښې چې کوم مختلف قراتونه مشهور دي هغه د «سبعة أحرف» مصداق دي

په دې قول باندې یو اشکال او د هغې حل خو په دې قول باندې دا اشکال کیږي که د «سبعة

أحرف» اختلاف اوس هم باقی وي او ختم شوی نه وي نو بیا هغه څنگه اختلاف وو د کوم د ختمولو دپاره چې حضرت عثمان رضی الله عنه قرآن کریم جمع کړلو او یو مصحف ئې تیار کړلو ددې جواب دا ورکړې شوې دي حضرت عثمان په یو مصحف کښې قرآن جمع کړو او هغه اختلاف ئې ختم کړو کوم چې په هغه وخت کښې په انفرادي مصاحفو کښې موجود وو ند چا مصحف په یو حرف باندې وو او د چا په بل حرف باندې، دکوم په وجه چې دیو حرف لوستونکی به بعضې وخت د بل حرف لوستونکی ته غلط وئیل د کومې په وجه چې به جنګ او فساد ته خپره اورسیده حضرت عثمان رضی الله عنه یو داسې مصحف تیار کړو په کوم کښې چې ددې ټولو حروفو گنجائش موجود وو دې دپاره چې په یو حرف باندې تلاوت کونکې د بل حرف لوستونکی قاری ته غلط اونه وائی دا داسې وه چې د یو څیز په باره کښې دوه اقوال وي او دواړه جائز وي یوه ډله یو قول او بله ډله بل قول اختیاروي او هره یوه ډله خپله غوره کړې قول ته صحیح وائی او د بلې ډلې قول ته غلط وائی نو په داسې صورت کښې که یو کس ذکر شوې دواړه قولونه ثابت کړي نو د هر قول گنجائش او جواز معلومېږي او اختلاف ختمېږي حضرت عثمان رضی الله عنه په یو مصحف کښې سبعة احرف جمع کړل او دغه شان ئې د اختلاف ختمولو کارنامه اوکړه (۲) والله اعلم

ددې قول مطابق سبعة احرف اوس هم باقی دي منسوخ نه دي —

د سبعة احرف په باره کښې دا څو مشهور اقوال دي ددې نه علاوه نور اقوال هم شته (مثلاً یو قول داهم دي چې ددې نه دکلام اووه اصناف محکم، متشابه، ناسخ، منسوخ، خصوص، عموم او قصص مراد دي یا امر، نهی، وعد، وعید، اباحت، ارشاد او اعتبار مراد دي (۳))

(۱) فتح الباري (۳۵/۹) —

(۲) علوم القرآن (۱۴۱-۱۴۲) —

(۳) روح المعانی (۲۱/۱) —

دغه شان یو قول دا نقل شوې دې چې ددې نه اقالیم سبعة مراد دی او حرف په معنی د غاړې دې او مطلب دا دې چې قرآن مجید د عالم د ټولو طرفونو د هدایت دپاره رالیږلې شوې دې، خو مشهور او راجح اقوال هم هغه دی کوم چې پورته ذکر شول.

۶=بَابُ تَأْلِيفِ الْقُرْآنِ

د الفاظو په اعتبار سره په دې ترجمه او ماقبل «بَابُ جَمْعِ الْقُرْآنِ» په ترجمه کښې فرق دې خو د معنی په اعتبار سره په جمع او تالیف کښې څه فرق نشته ددې وجې په ظاهره په دواړو ترجمو کښې تکرار دې

ددې جواب دا ورکړې شوې دې چې د ماقبل په ترجمه کښې امام بخاری رحمته الله علیه د قرآن د آیاتونو او سورتونو مطلقاً په مصحف کښې د جمع کولو بیان کړې وو او په دې ترجمه کښې امام بخاری رحمته الله علیه د سورتونو ترتیب بیانوی او دا خودل مقصود دې چې ترتیب وار سورتونه په مصحف کښې جمع شوی دی (۱)

ددې نقل کولو وجه دا پېښه شوه چې په اصل کښې څو مصاحف وو او د ټولو ترتیب د یو بل نه مختلف وو د حضرت علی رضی الله عنه د مصحف ترتیب د نزول مطابق ووپه هغې کښې مکې سورتونه اول او مدنی سورتونه روسته وو د حضرت ابی بن کعب او حضرت عبدالله بن

مسعود رضی الله عنهما د مصاحفو ترتیب بل وو خو د مصحف عثمانی ترتیب د ټولو نه اکمل دي (۲)
آیا د سورتونو ترتیب توقیفی دي؟ په دې خبره خو اتفاق دې چې د قرآن مجید د آیاتونو ترتیب توقیفی دي په دې کښې اجتهاد ته دخل نشته چې په نبی صلی الله علیه و آله به آیاتونه نازل شول د وحی کاتب به ئې راوغوښتلو او ورته به ئې خودل چې دا آیاتونه په فلانی فلانی ځانې کښې درج کړه (۳) خو په دې کښې اختلاف دې چې د سورتونو ترتیب توقیفی دي او که دا د حضرات صحابه کرامو اجتهادی عمل دي په دې کښې د عالمانو څلور اقوال دي

① د جمهورو عالمانو رائي دا ده چې د قرآن مجید د سورتونو ترتیب د صحابه کرامو په

اجتهاد سره قائم شوې دي د امام مالک او قاضي ابوبکر هم دا رائي ده (۴)
ددې دلیل دا ورکولې شی چې د صحابه کرامو په مصاحفو کښې د ترتیب اختلاف وو که د سورتونو ترتیب توقیفی وونو بیا به د دوی په مصاحفو کښې څه اختلاف نه واقع کیدلو.

② ابن الانباري او علامه طيبي رحمهما الله فرمائيلى دي چې لکه څنگه د آیاتونو ترتیب توقیفی دي دغه شان د قرآن پاک د سورتونو ترتیب هم توقیفی دي په دې کښې د اجتهاد دخل نشته (۵)

(۱) الأبواب والتراجم (۵۹۱۲)۔

(۲) فتح الباری (۵۰۱۹-۵۱)۔

(۳) فتح الباری (۵۱۱۹)۔

(۴) البرهان فی علوم القرآن فصل فی عدد سور القرآن وآياته (۲۵۷۱۱)۔

(۵) البرهان فی علوم القرآن (۱۶۰۱۱)۔

علامه بدرالدین زرکشی رحمۃ اللہ علیہ په «البرهان فی علوم القرآن» کښې نقل کړی دی چه په ذکر شوو دواړو قولونو کښې واقع دا اختلاف لفظی دی معنی اختلاف نه دی کوم حضرات چه وائی چه د سورتونو ترتیب توقیفی دی د هغوی مراد فعلی توقیفی دی او کوم حضرات چه دې ته اجتهدی وائی هغوی د توقیفی قولی نفی کوی په دې معنی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خپل قول او ارشاد په ذریعه ددې ترتیب نه دی متعین کړې خو په دې کښې څه شک نشته چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم دیو خاص ترتیب مطابق قرآن مجید لوستلې دی او صحابه کرامو رضی اللہ عنہم دهغه ترتیب مطابق قرآن مجید اوریدلې دی او هم دهغه ترتیب په مصحف عثمانی کښې خیال ساتلې شوې دي (۱)

⑤ دریم قول د ابن عطیه دې هغوی فرمائی چه د ډیرو سورتونو ترتیب د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په ژوند کښې معلوم شوې وو لکه سبع طوال، حوامیم، او مفصل سورتونه، ددې نه علاوه د باقی سورتونو ترتیب صحابو رضی اللہ عنہم ته حواله کړې شوې وو (۲)

⑥ امام بیهقی رحمۃ اللہ علیہ په «المدخل»، کښې یو څلورم قول اختیار کړې دی هغوی فرمائی چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې د قرآن مجید ټول آیاتونه او ټول سورتونه مرتب شوی وو صرف د سورة انفال او سورة براءت ترتیب باقی پاتې شوې وو دا حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قائم کړې وو (۳)

[۴۷۰۷] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى اخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ اخْبَرَهُمْ قَالَ وَاخْبَرَنِي يُوسُفُ بْنُ مَاهِكٍ قَالَ اِنِّي عِنْدَ عَائِشَةَ امِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا اِذَا جَاءَهَا عِرَاقِي فَقَالَ اَيُّ الْكُفْنِ خَيْرٌ قَالَتْ وَفِيكَ وَمَا يَصُرُّكَ قَالَ يَا امَّ الْمُؤْمِنِينَ اِرْسِي مُصْحَفَكَ قَالَتْ لِمَ قَالَ لَعَلِّي اَوَّلُ الْقُرْآنِ عَلَيْهِ فَانَّهُ يَقْرَأُ غَيْرَ مُؤَلَّفٍ قَالَتْ وَمَا يَصُرُّكَ اَيْهَ قَرَأْتَ قَبْلُ اِنَّمَا نَزَلَ اَوَّلَ مَا نَزَلَ مِنْهُ سُورَةُ مِنَ الْمُفَصَّلِ فِيهَا ذِكْرُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ حَتَّى اِذَا ثَابَ النَّاسُ اِلَى الْاِسْلَامِ نَزَلَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ وَلَوْ نَزَلَ اَوَّلَ شَيْءٍ لَا تَشْرَبُوا الْخَمْرَ لَقَالُوا لَا نَدْعُ الْخَمْرَ اَبَدًا وَلَوْ نَزَلَ لَا تَزْنُوا لَقَالُوا لَا نَدْعُ الزِّنَا اَبَدًا لَقَدْ نَزَلَ بِمَكَّةَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاِنِّي لَجَارِيَةُ الْعَبْ بَلِّ السَّاعَةِ مُوعِدُهُمُ وَالسَّاعَةُ اَذْهَى وَأَمْرُ مَا نَزَلَتْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَالنِّسَاءِ اِلَّا وَاَنَا عِنْدَهُ قَالَ فَاَخْرَجَتْ لَهُ الْمُصْحَفَ فَاَمَلْتُ عَلَيْهِ اَيُّ السُّورِ [۴۷۰۵]

یوسف بن ماهر فرمائی چه زه د حضرت عائشې سره ووم په دې کښې هغې ته یو عراقی کس راغلو (د هغه نوم معلوم نشو) (۴) او تپوس ئې اوکړو کوم یو کفن غوره دی؟ یعنی د کومې جامې کفن غوره دی (کیدې شی چه دغه کس د حضرت سمره رضی اللہ عنہا مرفوع حدیث اوریدلی وو په کوم کښې چه د سپینې جامې د کفن حکم ورکړې شوې دی چه د حضرت

(۱) البرهان فی علوم القرآن (۲۵۷/۱)۔

(۲) البرهان فی علوم القرآن (۲۵۷/۱)۔

(۳) علوم القرآن (۱۱۷)۔

(۴) قال الحافظ فی الفتح (۴۷/۹) ولم أفق علی اسمه۔

عائشې رضی اللہ عنہا نه نبي تپوس اوکړو کيدې شی دغه کس ددې تصديق کول غوښتل (۱) حضرت عائشې ورته اوونیل هلاک شي تاته څه نقصان رسوی يعنی تاته چه کوم يو کفن هم واغوستولې شی هغه به کافی وی.

بيا هغه تپوس اوکړوام المومنين ماته خپل مصحف اوبنايه دوی ترې تپوس اوکړو ولې هغه اوونیل زه د هغې مطابق خپل قرآن مرتب کوم ځکه چه قرآن په غير مرتب طريقه باندې لوستلې شی ((ممکن ده چه دا واقعه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د تيار کړی مصحف نه اوراندې وه او دا هم ممکن دې چه روستنی واقعه وی خو چونکه دې د عراق وو او هلته د حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ قراءت مشهور وو کيدې شی هغه د دهغوی نه ونيلې وو او چونکه د هغوی د مصحف ترتيب د مصحف عثمانی د ترتيب نه مختلف وو ددې وجې هغه اوونیل چه قرآن په غير مرتب طريقې سره لوستلې شی (۲) حضرت عائشې رضی اللہ عنہا او فرمائیل ته چه کوم يو سورة هم وړاندې اووانې ستا په هغې کښې څه نقصان نشته کوم سورتونه چه په ابتداء کښې نازل شوی وو په هغې کښې يو سورة مفصل دي په هغې کښې د جنت او جهنم ذکر دې چه خلق اسلام طرف ته راغلو نو بيا د حلالو او حرامو احکام نازل شوکه د ټولو نه وړاندې دا حکم نازل شوې وو چه شراب مه څکئ نو خلقو به ونيل چه مونږ شراب بيخي نه پريږدو دغه شان که د زنا ممانعت راغلې وو نو خلقو به د زنا پريځودو نه انکار کړې ووپه نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم په مکه کښې د سورة قمر دا آيت نازل شو ((هل الساعة موعدهم، والساعة أدهى وأمر)) زه په دغه وخت کښې وړه جينئ ووم چه لوبې به مې کولې (د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا مطلب دا ووچه دا حکامو په نزول کښې الله تعالی د حکمت او مصلحت د نظر وړاندې ساتلې دې او تدريجاً نزول اوشو په اول کښې د ترغيب او ترهييب آياتونه نازل شول بيا تدريجاً د حرامو او حلالو احکام نازل شول، په مکه کښې د سورة قمر نزول اوشو په دې کښې احکام نشته) حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی د سورة بقرې او سورة نساء د نزول په وخت کښې زه د نبي صلی اللہ علیہ وسلم سره ووم. (يعنی دا دواړه سورتونه په احکامو مشتمل دی ددې وجې ددې نزول د هجرت نه پس شوې دې کله چه زه د نبي صلی اللہ علیہ وسلم په نکاح کښې راغلې ووم) ددې نه پس حضرت عائشې رضی اللہ عنہا د عراقی کس دپاره مصحف راويستلو اود سورتونو د آياتونو املاء نې ورته اوکړه فاملت عليه ای السورة

د حديث ددې آخری جملې نه معلومېږی چه ددې عراقی تپوس د آياتونو د ترتيب په باره کښې وو حال دا چه ددې نه وړاندې د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا د قول ((وما يضرك أية قرأت قبل)) نه

۱) فتح الباری (۴۷۱۹)۔

۲) فتح الباری (۴۷۱۹)۔

معلومیری چه د هغه تپوس د سورتونو د ترتیب په باره کښې وو حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ لیکلی دی چه ممکن ده چه د هغه تپوس د آیاتونو او سورتونو دواړو د ترتیب په باره کښې وو. (۱)

شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلى دی چه دهغه تپوس د سورتونو د ترتیب په باره کښې وو د آیاتونو املاء حضرت عائشې رضی اللہ عنہا ضمنا او کړه. (۲)

یو اشکال او دهغه حل په پورتنی روایت کښې دی «(أول ما نزل منه سورة من المفصل فيها ذكر الجنة والنار)» په دې باندې اشکال کیږي چه د «(أول ما نزل)» مصداق خو د سورة علق اولنې پنځه آیاتونه دی په دې کښې خو د جهنم او جنت ذکر نشته.

ددې یو جواب دا ورکړې شوې دې چه دلته «(من)» محذوف دې «(أی من أول ما نزل)» یعنی په اول کښې نازلیدونکی آیاتونود مفصل په یو سورت کښې د جنت او جهنم ذکر دې (۳)

او یا د «(أول ما نزل)» نه سورة مدثر مراد دې ځکه چه د فتره وحی نه پس دا د «(أول ما نزل)» مصداق دې او ددې په آخر کښې د جنت او جهنم ذکر شته (۴)

[۳۷۰۸] حَدَّثَنَا أَبُو حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي اسْمَاقٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدَ بْنِ قَيْسٍ سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ وَالْكَهْفِ وَمَرْيَمَ وَطه وَالْإِنشَاءِ أَنَّهُمْ مِنْ الْعِثَاقِ الْأَوَّلِ وَهُمْ مِنْ تِلَادِي [۳۳۱۵]

په دې روایت کښې حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ پنځه سورتونه خپله پخوانۍ غوره سرمایه خودلې ده حال دا چه دا ذکر شوی سورتونه په مصحف عثمانی کښې په ابتداء کښې نشته بلکه په مینځ کښې دی البته ددې پنځو سورتونو په خپل مینځ کښې هم هغه ترتیب دې کوم چه په روایت کښې دې «(عتاق)» د «(عتیق)» جمع ده هرښه څیز ته وائی «(أول)» د «(أول)» جمع ده «(تلاذ)» زور موروئی مال.

[۳۷۰۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ الْبَابُ أَبُو اسْمَاقٍ سَمِعَ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ تَعَلَّمْتُ سَبْعَ أَسْمَاءَ رَبِّكَ الْأَعْلَى قَبْلَ أَنْ يَقْدَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳۷۰۹:۱]

حضرت براء رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما سورة الاعلى د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مدینې منورې ته د راتلو نه وړاندې زده کړې وو. سورة اعلى په اول کښې نازلیدونکی سورتونو کښې دې خو په مصحف عثمانی کښې په آخری پاره کښې وه معلومه شوه چه د سورتونو ترتیب د نزول د ترتیب نه مختلف دې

(۱) فتح الباری (۴۸۱۹)۔

(۲) الأبواب والتراجم (۶۰۱۲)۔

(۳) فتح الباری (۴۸۱۹)۔

(۴) فتح الباری (۴۸۱۹)۔

[۴۷] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ شَقِيقٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ لَقَدْ تَعَلَّمْتُ النَّظَائِرَ الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُهَا اثْنَتَيْنِ اثْنَيْنِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَقَامَ عَبْدُ اللَّهِ وَدَخَلَ مَعَهُ عَلَقْمَةُ وَخَرَجَ عَلَقْمَةُ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ عَشْرُونَ سُورَةً مِنْ أَوَّلِ الْمُفَصَّلِ عَلَى تَأْلِيفِ ابْنِ مَسْعُودٍ آخِرُهُنَّ الْحَوَامِيمُ حَمَّ الدُّخَانِ وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ [ر: ۴۷]

شقیق بن سلمه نه روایت دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائیلی دی چه زه هغه نظائر پیژنم کوم چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په یو رکعت کښې دوه دوه لوستل (د نظائرو نه هغه سورتونه مراد دی کوم چه د مضمون، طوالت او اختصار په اعتبار سره یو د بل نظیر او مشابه دي) (۱)

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دا اووئیل او پاسیدلو کورته لاپړلو حضرت علقمه هم د دوی سره دننه لاپړلو حضرت علقمه چه کله راووتلو نو مونږ دهغه نه تپوس اوکړو (چه هغه کوم سورتونه دي) نوهغه اووئیل هغه د ابن مسعود د مصحف د ترتیب مطابق د مفصل ابتدائی شل سورتونه دي د کوم په آخر کښې چه «حم» یعنی سورة دخان او عم يتساءلون دي ددې روایت نه معلومه شوه چه د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د مصحف ترتیب د مصحف عثمانی د ترتیب نه خلاف ووځکه چه په هغې کښې ئې د مفصل ترتیب بیان کړې دي او «حم الدخان» او «عم يتساءلون» ئې په آخر کښې بیان کړې دي په مصحف عثمانی کښې حم الدخان او عم يتساءلون متصل نه دي سورة دخان مجازاً په مفصل کښې شمارلې شوې دي ځکه چه د مفصل سورتونو ابتداء د سورة حجرات نه کیږي (۲)

د سورة حجرات نه تر آخره پورې سورتونو ته مفصل ددې وجې وائی چه په دې کښې د بسم الله په ذریعه فصل زیات واقع دي په یو قول کښې سورة دخان هم په مفصل کښې داخل دي (۳) په روایت باب کښې د مفصل د کومو شلو سورتونو ذکر دي چه نبی صلی الله علیه و آله دا په یو رکعت کښې دوه دوه ملاووهل او لوستل د ابوداود په روایت کښې د دغه سورتونو نومونه ذکر شوي دي په هغې کښې دي

«كَايِقُ النَّظَائِرِ السُّورَتَيْنِ فِي رَكْعَةِ الرَّحْمَنِ وَالنَّجْمِ فِي رَكْعَةِ وَقَاتِرَتِ وَالْحَاقَّةِ فِي رَكْعَةِ وَالذَّارِيَّاتِ وَالطُّورِ فِي رَكْعَةِ، وَالْوَاقِعَةِ وَدُونَ فِي رَكْعَةِ، وَسَالٍ وَالنَّازِعَاتِ فِي رَكْعَةِ، وَوَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ وَعِيسَى فِي رَكْعَةِ، وَالْمَدْثَرِ وَالْمَزِلِّ فِي رَكْعَةِ، وَهَلْ أَقْلٌ وَلَا أَقْسَمُ فِي رَكْعَتِهِ، وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ وَالْمُرْسَلَاتِ فِي رَكْعَةِ، وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَالْدُّخَانِ فِي رَكْعَةِ» (۴)

روایت الباب په کتاب الصلاة کښې د «باب الجمع بين السورتين» لاندې تیر شوې دي (۵)

(۱) ارشاد الساری (۳۷۳/۱۱) _

(۲) ارشاد الساری (۲۷۳/۱۱) _

(۳) فتح الباری کتاب الأذان باب الجمع بين السورتين فی الركعة (۲۵۹۲) _

(۴) فتح الباری کتاب الأذان باب الجمع بين السورتين فی ركعة (۲۵۹/۲) _

(۵) صحيح البخاری مع الفتح کتاب الأذان باب الجمع بين السورتين (۲۵۵/۲) _

۷= باب گان جبریل یعرض القرآن على النبي صلى الله عليه وسلم

په ترجمه کښې د مجرد صیغه «يعرض» ده او په کښې حدیث د باب مفاعله صیغه «يعارض» استعمال شوې ده د دې نه معلومیږي چه د دواړو طرفونو به عرض کیدلو او حقیقت هم دا دې دلته د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله به حضرت جبرئیل علیه السلام ته قرآن کریم تیرولو.

وَقَالَ مَسْرُوقٌ عَنْ عَائِشَةَ عَنْ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَارِضُنِي بِالْقُرْآنِ كُلِّ سَنَةٍ وَأَنَّهُ عَارِضُنِي الْعَامَ مَرَّتَيْنِ وَلَا أَرَاهُ إِلَّا حَضَرَ أَجْلِي [۲۲۲:ر]

د حضرت فاطمې عليها السلام نه روایت دې چه نبی صلی الله علیه و آله ماته په پټه باندې اوونیل چه حضرت جبرئیل علیه السلام به هر کال د قرآن کریم یو دور ما سره کولو او سخ کال هغوی ماسره دوه ځله دور اوکړو زما خیال دې ه زما د وفات وخت رانزدې شوې دې

د نبی صلی الله علیه و آله سره په آخری رمضان کښې حضرت جبرئیل علیه السلام دوه ځله د قرآن پاک دور کړې وو یو ځل خو ددې دپاره چه د هر آیت او هر سورت مقام او ترتیب متعین شی د منسوخ او غیر منسوخ علم راشی اودوباره دور یا خو ددې دپاره وو چه د قرآن کریم نزول په رمضان کښې شروع شوې وو نو په اول کال کښې دور نه وو شوې او س د نبی صلی الله علیه و آله د دنیا نه د تشریف اوړلو وخت رانزدې شو نو د هغه اولنی کال تلافی په آخری کال کښې داسې اوشوه چه دوه ځله دور اوکړې شو او یا دا ونیلی شی چه صرف د تقریر او تاکید دپاره دوباره دور اوکړې شو چه په ښه شان سره د آیاتونو او سورتونو ترتیب متعین شی

د مسروق دا تعلیق امام بخاری په «علامات النبوة» کښې موصولاً نقل کړې دې (۱)

[۲۲۲] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا ابْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجُودَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ وَاجُودَ مَا يَكُونُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِأَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ حَتَّى يَنْسَلِخَ يَعْزُضُ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنَ فَإِذَا لَقِيَهُ جِبْرِيلُ كَانَ اجُودَ الْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ [۲:ر]

ددې حدیث پوره تفصیل په «باب هدم الوسی» کښې تیر شوې دې هم هغه متعلق مباحث دې اوکتلې شی (۲)

(۱) ارشاد اساری (۲۷۴/۱۱)

(۲) کشف الباری (۴۶۶/۱ و ۴۷۱)

[۴۷۳] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ يَغْرَضُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنَ كُلَّ عَامٍ مَرَّةً فَعَرَضَ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ وَكَانَ يَعْتَكِفُ كُلَّ عَامٍ عَشْرًا فَأَعْتَكَفَ عَشْرِينَ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ [ر: ۱۹۳۹ و ۳۰۴۸]

۸ = بَابُ الْقُرَاءَةِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۷۴] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عُمَرُو عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مَسْرُوقٍ ذَكَرَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ لَا أَزَالُ أُحِبُّهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَسَالِمٍ وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ وَأَبِي بَكْرٍ [ر: ۳۵۴۸]

په دې حديث کښې د څلورو قاريانو ذکر دې په حضرات صحابه کرامو رضي الله عنهم کښې هسې خو قاريان ډير وو خو ددې څلورو ذکر د هغوی د اختصاص او د قرآن کریم د قراعت سره د زيات شغف په وجې کړې شوې دې (۱)

[۴۷۵] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ قَالَ خَطَبَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعًا وَسَبْعِينَ سُورَةً وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي مِنْ أَعْلَمِهِمْ بِكِتَابِ اللَّهِ وَمَا أَنَا بِخَيْرِهِمْ قَالَ شَقِيقٌ فَجَلَسْتُ فِي الْحَلْقِ اسْمَعُ مَا يَقُولُونَ فَمَا سَمِعْتُ رَأْدًا يَقُولُ غَيْرَ ذَلِكَ

واخذت من في رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت منه مباشرة (بضعا) ما بين الثلاث الى التسع (الحلق) جمع حلقة وهي القوم المجتمعون مستديرين. ليستمعوا العلم ونحوه (رادا) عالما يرد قول ابن مسعود رضي الله عنهما او يخالفه

[۴۷۵] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنَّا بِمَدْيَنَ فَقَرَأَ ابْنُ مَسْعُودٍ سُورَةَ يُوسُفَ فَقَالَ رَجُلٌ مَا هَكَذَا انْزَلْتُ قَالَ قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَحْسَنْتَ وَوَجَدَ مِنْهُ رِيحَ الْخَيْرِ فَقَالَ اتَّجَمُّ أَنْ تُكَذِّبَ بِكِتَابِ اللَّهِ وَكُثْرَبَ الْخَيْرُ فَضَرَبَهُ الْحَدُّ

دلته دوه خبرې قابل غور دي اوله خو دا چه حضرت عبدالله بن مسعود دغه کس د کتاب په تکذيب کولو باندې باندې موندلو خو د هغه تکفير ئې اونکړلو او د هغه د خټې وهلو فيصله ئې اونکړله ددې وجه يا خو دا کيدې شې چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د جهالت په وجه هغه معذور او گرځرلو او دا خيال ئې اوکړوچه دې چونکه ناواقف دې ځکه

تکذیب کوی په حقیقت کښې دده مقصد په قصد باندې تکذیب کول نه دی او یا دا وئیلې شی چه دا کس چونکه د نشې په حالت کښې وو اود هغه حواس صحیح نه وو ددې وجې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه هغه غیر مکلف او گنړلو د هغوی رانې د وه چه د بیهوشۍ

او نشې په حالت کښې که سرې داسې قسم خبره او کړې نو دهغې څه اعتبار نشته. (۱)
دویمه خبره دا ده چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته بونې محسوس شو او په هغه ئې حد جاری کړو نو آیا که د شرابو بونې د چانه راځی په هغه باندې حد جاری کول جائز دی؟
امام مالک رحمته الله علیه د جواز قائل دې (۲) امام ابوحنیفه او امام شافعی رحمته الله علیهما په داسې صورت کښې د حد د جواز قائل نه دی (۳) د امام احمد بن حنبل نه د جواز او عدم جواز دواړه روایتونه منقول دی (۴) حدیث باب د امام مالک مستدل دې

په حدیث باب باندې یو اشکال دا کیږی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په خپله څنگه حد جاری کړول د حد جاری کولو اختیار خو امام ته وی
ددې جواب دا دې چه کیدې شی د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مسلک دا وو چه حد هر څوک جاری کولې شی د امام شرط په کښې نشته .
او دا هم ممکن ده چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د دغه ښار امیر یا د امیر نائب وو ددې وجې هغوی حد جاری کړی وی (۵)

اوچا وئیلی دی چه دا امام جاری کړې وو خود عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په گواهی او وئیلو باندې ئې جاری کړې ووددې وجې هغوی طرف ته نسبت شوې دې (۶) واللہ اعلم

[۴۷۱۸/۴۷۱۷] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ إِلَّا أَنَا أَعْلَمُ أَيْنَ أُنْزِلَتْ وَلَا أُنْزِلَتْ آيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ إِلَّا أَنَا أَعْلَمُ فِيمَا أُنْزِلَتْ وَلَوْ أَعْلَمَ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنِّي بِكِتَابِ اللَّهِ تَبْلَغُهُ الْأَبْلُ لَرَكِبْتُ إِلَيْهِ

دا د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دحرص على العلم حال دې او هم دا د عامو صحابه کرامو رضی الله عنهم کیفیت وو.

[۴۷۱۸/۴۷۱۷] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا هَمَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعَةٌ

(۱) فتح الباری (۶۰/۹)۔

(۲) فتح الباری (۶۰/۹)۔

(۳) فتح الباری (۶۰/۹) وعمدة القاری (۲۶۱۲۰)۔

(۴) فتح الباری (۶۱/۹)۔

(۵) عمدة القاری (۲۶۱۲۰)۔

(۶) ارشاد الساری (۲۷۸/۱۱)۔

كُلُّهُمْ مِنَ الْأَنْصَارِ ابْنُ بَنِي كَعْبٍ وَمَعَادُ بْنُ جَبَلٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَبُو زَيْدٍ
ثَابِتُ الْفَضْلِ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنَسٍ

په روایت کښې دې چه د رسول الله ﷺ په زمانه کښې څلورو صحابو رضی الله عنہم قرآن کریم جمع کړې وو ﷺ ددې جمع نه «جمع فی الصدور» یعنی حفظ مراد دې او حفظ کونکي صحابه هم په څلورو کښې منحصر نه وو بلکه د هغوی ډیر شمار تقدیم و تاخیر وو په روایت باب کښې چه د دې څلورو کوم ذکر شوې دې ددې مختلف وجوهات بیان شوی دی

① دا عدد دې او د عدد د مفهوم اعتبار نه وی د څلورو په تذکرې سره د باقی نفی نه کیږي. ② د وجود قراءات جامع دا څلور حضرات ووددې وجې د دوی ذکر شوې دې

③ دې څلورو ته د ناسخ او منسوخ دواړه قسمه آیاتونه حفظ وو ددې وجې د دوی ذکر اوشو ④ ددې څلورو ذکر د دې وجې شوې دې چه هغوی د نبی ﷺ نه براه راست قرآن مجید اوریدلې وو او د دوی نه علاوه نورو حضراتو څه د نبی ﷺ نه اوریدلې او یاد کړې وو اوڅه د نورو ذرائع نه یاد کړې وو.

⑤ ذکر شوې څلور حضرات چونکه د قرآن کریم په تعلیم او تعلم کښې مشهور وود هغوی د انهماک او قرآن سره د شغف په نسبت سره زیات ووددې وجې د دې څلورو ذکر اوشو. (۱)

⑥ حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باره کښې یوه بله توجیه راجحه ګرځولې ده چه ددې څلورو ذکر د یو خاص ډلې او خاصو افرادو په مقابله کښې شوې دې ابن جریر طبری د حضرت انس رضی الله عنه په روایت نقل کړې دې چه یو ځل په قبيله اوس او قبيله خزرج کښې د افتخار خبره راغله د اوس قبیلې اووئیل چه مونږ سره څلور کسان داسې دې کوم چه په خاصو صفتونو موصوف دی په مونږ کښې یوکس داسې دې چه دهغه په مرګ باندې دالله تعالی عرش په حرکت کښې راغلې وو. یعنی حضرت سعد بن معاذ دویم کس داسې دې چه دهغه گواهی نبی ﷺ د دوو کسانو د گواهی برابر کړې ده یعنی حضرت خزیمه بن ثابت، دریم کس داسې دې چا ته چه فریتو غسل ورکړې دې یعنی حضرت خنظله بن ابی عامر، څلورم داسې دې چه ډنبرو یا د شاتو مچو دهغه د لعش حفاظت کړې دې یعنی حضرت عاصم بن ثابت انصاری۔

ددې په جواب کښې د خزرج قبیلې اووئیل په مونږ کښې هم څلور کسان داسې دی چا چه قرآن مجید جمع کړې دې اود ذکر شوو څلورو حضراتو نومونه نې واخستل نو دلته د خزرج او اوس په مینځ کښې مقابله وه په خزرج کښې څلور کسان حافظان وو او په قبيله اوس کښې نه وو نو دوی په مقابله کښې د هغه څلورو ذکر راغلو خو که د اوس په قبيله کښې حافظ نه وو نو ددې نه دا نه لازمېږي چه نور صحابه هم حافظان نه وو. (۲)

د فضل بن موسی متابعت اسحاق بن راهویه په خپل مسند کښې موصولاً کړې دې (۳)

(۱) فتح الباری (۶۲/۹)۔

(۲) فتح الباری (۶۲/۹)۔

(۳) ارشاد الساری (۲۷۹/۱۱)۔

[۴۷۱۸] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنِي ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ وَثُمَّامَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ مَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَجْمَعْ الْقُرْآنَ غَيْرَ أَرْبَعَةِ أَبْوَالِ الدَّرْدَاءِ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَبُو زَيْدٍ قَالَ وَنَحْنُ وَرِثْنَاهُ [۳۵۹۹]

په دې روایت کښې د حضرت ابی بن کعب په ځانې د حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه نوم راغلی دی امام بیهقی رحمته الله فرمایلې دی چه دا وهم دې صحیح ابی بن کعب رضی الله عنه دې (۱) قوله: وَنَحْنُ وَرِثْنَاهُ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه د ابوزید وارث مونږ شو ځکه چه هغه د دوی تره وو او د هغه خپل څه اولاد نه وو.

[۴۷۱۹] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ اخْبَرَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ عُمَرُ ابْنُ أَقْرُونًا وَأَنَا لِنَدْعُ مِنْ لَحْنِ أَبِي وَابْنٍ يَقُولُ أَخَذْتُهُ مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا أَتْرُكُهُ لَشَيْءٍ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا [۴۷۲۰]

مطلب دا دې چه حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ډیر لوڼې قاری دې خو مونږ د هغه ډیر قراتونه پرېږدو هغوی خو هم دا وائی چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله د خوڼی مبارکې نه دا اوریدلی دی ځکه ئې زه نه پرېږدم خو بعضې آیتونه منسوخ وی الله تعالی پخپله فرمائی «ما تنسخ من آية...» نو دا منسوخ آیتونه به پرېخودل وی حال دا چه ابی بن کعب رضی الله عنه په خپل مصحف کښې د هغې تلاوت هم کولو د «لحن» نه مراد قراءت دې (۲)

۹=بَابُ فَاضِلِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ

[۴۷۲۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنِي خُبَيْبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ غَاصِمٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بْنِ الْمُعَلَّى قَالَ كُنْتُ أَصَلِي فَقَدَّعَانِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أَجَبْتُ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ أَصَلِي قَالَ أَلَمْ يَقُلِ اللَّهُ اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا آغَاكُمْ ثُمَّ قَالَ إِلَّا أَعْلَمْتُكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَأَخَذَ بِيَدِي فَلَمَّا أَرَدْنَا أَنْ نَخْرُجَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ قُلْتَ لَا أَعْلَمْتُكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أَوْتِيَتْهُ [۴۲۰۴]

دا روایت په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دې او هلته په دې باندې بحث شوې دې (۴)

(۱) فتح الباری (۶: ۴۱۹)۔

(۲) فتح الباری (۶: ۴۱۹)۔

(۳) ارشاد الساری (۲۸۱/۱۱)۔

(۴) کشف الباری کتاب التفسیر: (۸)۔

[٢٤٢١] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ مَعْبُدٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ كُنَّا فِي مَسِيرِنَا فَنَزَلْنَا لِحَاجَةٍ جَارِيَةٍ فَقَالَتْ إِنَّ سَيِّدَ الْحَيِّ سَلِيمٌ وَإِنْ نَفَرْنَا غَيَّبَ فَمَنْ مِنْكُمْ رَاقٍ فَقَامَ مَعَهَا رَجُلٌ مَا كُنَّا نَأْبَهُ بِرُقِيَّةٍ فَرَقَاهُ فَبَرَأَ فَاَمَرَهُ بِثَلَاثِينَ شَاةً وَسَقَانَا لَبَنًا فَلَمَّا رَجَعْنَا قُلْنَا لَهُ أَكُلْتَ تَحْسِبُ رُقِيَّةً أَوْ كُنْتَ تَرْقِي قَالَ لَا مَا رَقِيتُ إِلَّا بِأَمْرِ الْكِتَابِ قُلْنَا لَا تُحَدِّثُوا شَيْئًا حَتَّى نَأْتِيَ أَوْ نَسْأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَاهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ وَمَا كَانَ يُذَرِّبُهُ إِنَّهَا رُقِيَّةٌ أَقْبِمُوا وَاصْبِرُوا لِي بِسَهْمٍ

دا روایت په کتاب الاجاره کښې تیر شوې دې (۱) «(أهـن)» (ض) «(أهنا بشي)» تهمت لگول ، عیب لگول «(ما کنا نأبه برقية)» مونږ په هغه باندې د منتر ونیلو عیب نه لگولو یعنی د هغه په باره کښې د منتر کولو علم مونږ ته نه وو هغه په دې حیثیت سره مشهور نه وو .
وَقَالَ أَبُو مَعْبُدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ حَدَّثَنِي مَعْبُدُ بْنُ سِيرِينَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ بِهَذَا [٢٤٢١: ر]

په پورتنۍ سند کښې عنعنه ده هشام د محمد بن سيرين نه په «(عن)» سره روایت نقل کړې دې په دې تعليق کښې د حديث تصريح ده ددې وجې امام بخاري رحمه الله دا دلته ذکر کړې دې دا تعليق اسماعيلي موصولا نقل کړې دې (۲)

۱۰ = بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ

[٢٤٢٢] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ وَحَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةِ كَفْتَاهُ [٢٤٢٢: ر]

په دې روایت کښې د آیتین نه «(آمن الرسول)» ته واخله تر آخر د سورت پورې دوه آیاتونه مراد دی ددې دواړو آیاتونو په باره کښې راغلی دی چه د شپې کوم کس دا اولولې دا دواړه آیاتونه د هغه دپاره کافی کیږي
د کوم خیز دپاره کافی کیږي ؟ بعضو وئيلي دی چه د قیام اللیل نه کافی کیږي بعضو وئيلي دی چه د شیطان د شر نه کفایت کوی بعضو وئيلي دی چه د قرآن کریم د تلاوت دپاره ورله کافی کیږي بعضو وئيلي دی چه د هر شر نه د حفاظت دپاره ورله کافی کیږي (۳)

(۱) فتح الباری (۶۶۹)۔

(۲) ارشاد الساری (۲۸۴/۱۱)۔

(۳) فتح الباری (۶۸۹)۔

خو په دې اقوالو کښې څه تضاد نشته ټول جمع کیدې شي.

[۲۷۳۳] وَقَالَ عُمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ وَكَلَّنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ فَأَتَانِي ابْنُ جَعْلٍ يَحْتُمِينُ الطَّعَامَ فَاخَذْتُهُ فَقُلْتُ لَا رَفْعَتَكَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَصَّ الْحَدِيثَ فَقَالَ إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَأَقْرَأِ آيَةَ الْكُرْسِيِّ لَنْ يَزَالَ مَعَكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلَا يَقْرُبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ ذَلِكَ شَيْطَانٌ [۲۱۸۷:ر]

دا تعلیق دې اسماعیلی او ابونعیم دا موصولاً نقل کړې دې (۱) دا په کتاب الوكالة کښې تیر شوې دې او په دې کښې چه کومه واقعه ذکر ده هغه هم هلته تیره شوې ده (۲)
(رحمتمن الطعام) یعنی هغه د طعام (دانو) نه لپه وکوله .

==بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْكَهْفِ

[۲۷۳۴] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو اسْمَاعِيلَ عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وَالْيَاسِينَ جَانِبَيْهِ حِصَانٌ مَرْبُوطٌ بِشَظَنَيْنِ فَتَغَشَّتُهُ سَحَابَةٌ فُجِعَتْ تَذْنُوتُهُ وَتَذْنُوتُ وَجَعَلَتْ فَرَسُهُ يَنْفِرُ فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنْزَلَتْ بِالْقُرْآنِ [۳۴۱۸:ر]

حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمائی چه یو سړی سورة کھف و یسین او دده یو طرف ته یو اس په رسی پورې تړلې شوې وو په هغه کس باندې وریځ راغله او چه هغه وریځ هغه ته ورنزدې شوه نو اس او وریدل صبا چه کله نبي صلی الله علیه و آله ته دا واقعه بیان کړې شوه نو نبي صلی الله علیه و آله او فرمائیل دا سکینه وه کومه چه د قرآن پ وجه نازل شوې وه

«شظنین» دا د شطن تشبیه ده رسی ته وائی سکینه یو مخلوق دې چه په هغې کښې رحمت، وقار او فرشتې شامل وی صلی الله علیه و آله د سکینه په باره کښې اقوال په کتاب التفسیر کښې تیر شوی دی. (۳)

==بَابُ فَضْلِ سُورَةِ الْفَتْحِ

[۲۷۳۵] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ اسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ اسْفَارِهِ وَعَمْرُو بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلًا فَسَأَلَهُ عُمَرُ

(۱) ارشاد الساری (۲۸۵/۱۱)۔

(۲) صحيح البخاری کتاب الوكالة باب إذا وكل الرجل (۳۱۰/۱)۔

(۳) كشف الباری کتاب التفسیر (۶۰۸) تفسیر سورة الفتح۔

عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ
عُمَرُ لِكُلِّكَ أَمْكٌ نَزَرَتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلُّ ذَلِكَ لَا يُجِيبُكَ قَالَ
عُمَرُ لَمْ تَحْرُكْ بِعَيْرِي حَتَّى كُنْتُ أَمَامَ النَّاسِ وَخَشِيتُ أَنْ يَنْزِلَ فِيَّ قُرْآنٌ فَمَا نَشِيتُ أَنْ
سَمِعْتُ صَارِخًا يَصْرُخُ بِي قَالَ فَقُلْتُ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزْلُ فِيَّ قُرْآنٍ قَالَ فَجِئْتُ
رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ لَقَدْ أَنْزَلْتُ عَلَى اللَّيْلَةِ سُورَةً هِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ
مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأْتُهَا فَتَحَنَّنَ لَكَ فَتَحَمَّيْنَا [ر: ٢٩٣٣]

١٣ = بَابُ فَضْلِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

فِيهِ عَمْرَةٌ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٦٩٣٠]

د دې سورة په فضيلت كښې «عمرة عن عائشة» په طريق سره روايت وړاندي په كتاب التوحيد كښې امام بخاري رحمه الله موصولا نقل كړې دې چې رسول الله ﷺ يو سړې په سر په باندي امير مقرر كړلو او وې ليرلو هغه به په مانځه كښې «قل هو الله احد» لوستل د روايت په آخر كښې دې چې نبی كريم ﷺ او فرمايل دې كس ته خبر ور كړي چې الله تعالى ده سره محبت كوي (١)

[٤٧٢٧ ١٣٤٣١] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَجُلًا سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ يَزِيدُهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ وَكَانَ الرَّجُلُ يَتَّقَاهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتُعْدِلُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ وَزَادَ أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَخِي قَتَادَةُ بْنُ النُّعْمَانِ أَنَّ رَجُلًا قَامَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ مِنَ السَّحَرِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ لَا يَزِيدُ عَلَيْهَا فَلَمَّا أَصْبَحْنَا اتَى الرَّجُلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ (٣)

حضرت ابو سعيد خدری رحمه الله فرماني چې يو کس بل سړي اوليدل چې بار بار ئي «قل هو الله

(١) فتح الباري (٧٢١٩)۔

(٢) أن رجلاً سمع رجلاً (السامع هو أبو سعيد الخدري والقاري قتادة بن النعمان رحمه الله) يكررها (يتقاليها) يرى أن الإقتصار على قراءتها قليل (لتعادل ثلث القرآن) ثوابها يضاعف بقدر ثواب ثلث القرآن. وقيل غير ذلك (من السحر) في السحر وهو وقت ما قبيل الفجر۔

(٣) أخرجه البخاري أيضاً في كتاب الأيمان والنذور باب كيف كانت يمين النبي ﷺ رقم الحديث ٦٦٤٣ وفي كتاب التوحيد باب ما جاء في دعاء النبي ﷺ رقم الحديث (٧٣٧٤) الإمام مالك في الموطأ في كتب القرآن باب ما جاء في قراءة قل هو الله أحد رقم الحديث (١٧)۔

أحد) وئیل ویونکی قتاده بن نعمان وو. او اوریدونکی د حدیث راوی ابوسعید خدری رضی الله عنه وو. «و: أن الرجل يتقالها» یعنی اوریدونکی سړی دا سورة کم او ګنړلو چه دا خو ورکوته سورة دې «يتقالها» ددې اصل «يتقالها» دې «أى عذابا قليلا» نو نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل قسم دې وی په هغه ذات باندې چه د هغه قدرت کښې زما روح دي دا سورة خو د ثلث القرآن سره برابر دې

د سورة اخلاص د ثلث القرآن کیدو مطلب: سورة اخلاص چه د ثلث القرآن برابر ګرځولې شوې دې عالمانو ددې مختلف وجوهات بیان کړې دی.

① ابوالعباس بن سريج فرمائیلی دی چه د قرآن کریم درې قسمونه دی

① په یو ثلث کښې احکام دی

② په درویم ثلث کښې وعد او وعید دي

③ او په دریم ثلث کښې اسماء او صفات دی او سورة اخلاص په دې دریم

قسم باندې مشتمل دي ددې وجې دا د ثلث القرآن سره برابر ګرځولې شوې دي علامه ابن تیمیه رحمته الله علیه دا توجیه احسن ګرځولې ده. (۱)

② علامه ابن جوزی رحمته الله علیه فرمائیلی دی چه د الله تعالی معرفت په درې قسمه دي

① د الله تعالی د ذات معرفت

② د الله تعالی د صفاتو او اسماء معرفت

③ د الله تعالی د افعالو معرفت سورة اخلاص د الله تعالی د ذات په معرفت باندې مشتمل

دي ددې وجې دا ثلث قرآن ګرځولې شوې دي (۲)

③ امام غزالی رحمته الله علیه فرمائیلی دی چه د قرآن کریم ټول درې مهمات دي.

① د الله تعالی معرفت

② د آخرت معرفت

③ او د صراط مستقیم معرفت اصل معارف هم دا درې دي او باقی توابع دي او سورة

اخلاص په دې کښې په یو یعنی د الله تعالی د ذات په معرفت باندې مشتمل دي ددې

وجې قرآن ته د ثلث القرآن مساوی ګرځولې شوې دي

④ علامه مازری رحمته الله علیه فرمائی چه قرآن کریم په درې قسمه مضامینو باندې مشتمل دي

① قصص ② احکام ③ او د الله تعالی اوصاف سورة اخلاص په درې صفاتو باندې مشتمل

دي ددې وجې دي ته ثلث القرآن وئیلې شوی دی (۳)

بهر حال عالمانو د سورة اخلاص د ثلث القرآن سره د مساوی ګرځولو دا مختلف وجوه بیان

کړې دي او حقیقت دا دي چه په دې کښې څه قسم تضاد نشته ټولې جمع کیدې شی

(۱) مجموع فتاوی ابن تیمیه (۱۰۳/۱۷)۔

(۲) مجموع فتاوی شیخ الاسلام ابن تیمیه (۱۰۴/۱۷)۔

(۳) مجموع فتاوی ابن تیمیه (۱۲۲/۱۷)۔

سورة اخلاص د ثلث القرآن مساوی ګرځولو مطلب دا دې چه ددې ثواب د ثلث القرآن د ثواب سره برابر دې (۱)

یو اشکال او د هغې جوابونه: په دې باندې دا اشکال کیدې شی که یو کس درې ځله سورة اخلاص او وائی نو هغه ته د ټول قرآن ثواب ملاویرې نو بیا د ټول قرآن کریم د تلاوت څه ضرورت دې

① ددې یو جواب دا دې چه د ثواب دوه قسمونه دی یو ثواب اصلی او بل ثواب تضعیفی او فضلی ، د سورة اخلاص تلاوت چه کوم یو کس کوي ده ته د هغې اجر اصلی هم ملاویرې او دغه اصلی اجر زیات کړې شی تردې چه د ثلث قرآن د ثواب اصلی سره برابر شی او چه ددې اجر اصلی او تضعیفی ملاؤ شی نو د اجر اصلی سره برابر شی دا مطلب ته دې چه ددې اجر اصلی د ثلث قرآن د اجر اصلی سره برابرېږي یا ددې اجر تضعیفی د ثلث قرآن د اجر تضعیفی سره برابرېږي چه ددې اجر اصلی او اجر تضعیفی ملاؤ شی نو د ثلث قرآن د اجر اصلی او اجر تضعیفی سره برابر شی۔

② دویم جواب دا دې ه د سورة اخلاص د تلاوت ثواب په دې لحاظ سره د ثلث قرآن د تلاوت سره برابر او ګرځولې شو چه دا مضامین قرآن پاک کښې په یو قسم باندې مشتمل دې نو که څوک یو ځل سورة اخلاص او وائی نو د یو ثلث ثواب ورته ملاویرې او چه دوباره ئې او وائی نو هم د هغه ثلث ثواب ملاویرې د باقی دوو مضامینو ثواب د سورة اخلاص په وئیلو سره نه حاصلېږي په دې وجه دا نشی وئیلې درې ځله د سورة اخلاص په وئیلو سره د ټول قرآن د تلاوت ثواب ملاویرې بلکه د یو ثلث مکرر او درې کرته ثواب ملاویرې علامه ابن تیمیه رحمته الله علیه لیکي

«فإذا قرأ الإنسان» (قول هو الله أحد) حصل له ثواب بقدر ثواب ثلث القرآن لكن لا يجب أن يكون الثواب من جنس الثواب الحاصل ببقية القرآن بل قد يحتاج إلى جنس الثواب الحاصل بالأمر والنهي والقصاص فلا تسد قل هو الله أحد مسد ذلك ولا تقوم مقامه فلماذا لو لم يقرأ قل هو الله أحد فإنه ومن حصل له أجر عظيم لكن جنس الأجر الذي يحصل بقراءة غيرها لا يحصل له بقرءتها بل يبقى فقيراً محتاجاً إلى ما يتم به إيمانه من معرفة الأمر والنهي والوعد والوعيد ولم قام بالواجب عليه ، فالبحار التي تحصل بقراءة سائر القرآن لا تحصل بمجرد قراءة هذه السورة فيكون من قرأ القرآن أفضل ممن قرأها ثلاث مرات من هذه الجهة لتتوهم الثواب وإن كان قاري قل هو الله أحد ثلاثاً يحصل له ثواب بقدر ذلك الثواب لكنه جنس واحد ليس فيه الأنواع التي يحتاج إليها العبد كن معه ثلاثة آلاف دينار وآخر معه طعام ولباس ومساكن ولقد يعدل ثلاثة آلاف دينار فإن هذا معه ما ينتفق به في جميع أمورنا وذلك محتاج إلى ما مع هذا وإن كان معه يعدل ما مع هذا» (۲)

(۱) فتح الباری (۷۵/۹)۔

(۲) مجموع فتاوی ابن تیمیه (۱۳۳/۱۷)۔

[٢٤٢٤] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ وَالضَّحَّاكُ الْمَشْرِقِيُّ عَنْ ابْنِ سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا ضَعْفَاءَ بِيَهُ ابْنُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَقْرَأَ تِلْكَ الْقُرْآنَ فِي لَيْلَةٍ فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا إِنَّا يُطِيقُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ تِلْكَ الْقُرْآنَ

قال ابو عبد الله عن ابراهيم مرسل وعن الضحاک المشرقي مسند [٢٤٢٤: ٦٩٣٩] د امام بخاری رحمته الله مقصد دا دې چه اعمش د ابراهيم نه هم دا روايت نقل کوي او د ضحاک مشرقي نه هم دا نقل کوي خو د اعمش روايت کوم چه د ابراهيم نخعی نه دې هغه مرسل دې او کوم چه د ضحاک مشرقي نه منقول دې هغه مسند دې د ابراهيم نخعی په طريق د ابو سعيد خدری رحمته الله ذکر نشته د دې وجې هغه مرسل دې او د ضحاک مشرقي په طريق کښې د «عن ابن سعيد الخدری» اضافه موجود ده نو هغه مسند دې د ابراهيم نخعی روايت ته امام بخاری رحمته الله منقطع ددې وجې ونيلي دې چه د دوی سماع د حضرت ابوسعید خدری رحمته الله نه ثابته نه ده.

١٣ = بَابُ فَضْلِ الْمَعْوِذَاتِ

[٤٧٢٩٣٤٢٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اشْتَكَى يَقْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمَعْوِذَاتِ وَيَنْفُثُ فَلَمَّا اشْتَدَّ وَجَعُهُ كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَيْهِ وَأَمْسَحُ بِيَدِي رَجَاءَ بَرَكَتِهَا [٢٤٢٩] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا الْمُفَضَّلُ بْنُ فَضَالَةَ عَنْ عَقِيلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَأَ فِيهِمَا قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَقُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْقَلْقِ وَقُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ [٢٤٥: ٢١٥]

په معوذات کښې تغليباً «قل هو الله احد» هم شامل کړې شوې دې

١٥ = بَابُ نَزُولِ السَّكِينَةِ وَالْمَلَائِكَةِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

[٢٤٣٠] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ هَارِثٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ اسِيدِ بْنِ حُضَيْرٍ قَالَ بَيْنَمَا هُوَ يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ سُورَةَ الْبَقَرَةِ وَقَرَسَهُ مَرْبُوطَةً عِنْدَهُ إِذْ جَالَتْ الْفَرَسُ فَسَكَّتْ فَسَكَّتْ فَقَرَأَ فَجَالَتْ الْفَرَسُ فَسَكَّتْ وَسَكَّتْ الْفَرَسُ ثُمَّ قَرَأَ فَجَالَتْ الْفَرَسُ فَانْصَرَفَ وَكَانَ ابْنُهُ يَحْنِي قَرِيبًا مِنْهَا فَاسْتَفَقَ أَنْ تُصِيبَهُ فَلَمَّا اجْتَرَهُ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى مَا يَرَاهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ قَالَ فَاسْتَفَقْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ تَطَأَ يَحْنِي وَكَانَ مِنْهَا قَرِيبًا فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَانْصَرَفْتُ إِلَيْهِ فَرَفَعْتُ رَأْسِي إِلَى السَّمَاءِ

فَإِذَا مِثْلُ الظُّلَّةِ لَهَا مِثَالُ النَّصَابِ بِهَمْزٍ فَهِيَ حَتَّى لَا إِذَا هَا لَمَّا لَ وَكَذَلِكَ مَا ذَاكَ قَالَ لَا
قَالَ يَلْفُ الْمَلَا بِهَمْزٍ ذَلَّتْ بِصَوْتِكَ وَلَمْ قَرَأَتْ لَا صَبَحَتْ بِنَظَرِ النَّاسِ إِلَيْهَا لَا تَتَوَارَى مِنْهُمْ
قَالَ ابْنُ الْأَثَرِ وَحَدَّثَنِي هَذَا الْحَدِيثُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبَابٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ أَبِي
بْنِ حُضَيْرٍ

د اس د توپ وهلو او د خاموش كيدو وجه دا وه چه كله به حضرت اسيد عليه السلام د شپې په
خه حصه كښې د قرآن كريم تلاوت كولو نو د قرات اوږيدو دپاره به فرېستې ښكته راتلې
چه هغوی به نې اوكتل نو اس به د وېرې د وجې توپ كړې هم دا وجه وه چه د تلاوت پاك
په بندېدو سره فرستې پورته لاړلې او اس تېږونه وهل پرېخودل.

قوله: اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ علامه طيبي رحمته الله فرماني چه د امر د حيفي
مقصد په زمانه ماضي كښې د طلب زيادت دې لكه چه نبی صلى الله عليه وسلم دغه عجيبه او ناشنا
حالت استحضار او كړو او حضرت اسيد بن حفيړ ته نې د ونيلو ترغيث وركولو چه حاصل
نې دا دې چه «هلادت» په دې باندې دليل دا دې چه پخپله وړاندې حضرت اسيد بن حفيړ
په جواب كښې فرماني «أشفت يا رسول الله أن تطأ بحى» زده ددې خبرې نه او وريدم چه هسې نه
اس يحيى پانمال كړې ځكه چه اس د يحيى سره نژدې وو (۱)

ملا على قارى عليه السلام فرماني چه د وريځې سره د تشبيه وجه دا ده چه فرستې د قرآن كريم د
اوږيدو دپاره دېرې په كثرت سره راتلې نو كله چه حضرت اسيد اوكتل نو داسې ورته
محسوس شوه چه د پردې پشان څه خيز دې كوم چه د دوى او د آسمان په مينځ كښې حائل
كېږي نو دهغې خيز نه نې په وريځې سره تعبير او كړو او په هغې كښې چه كومه ډيوه بليدله
هغه د فرېستو مخونه وو كوم چه د ډيوو پشان روښانه وو. (۲)

حاصل دا دې چه دلته د «الراء» نه د حكايت په وخت كښې لوستل مراد نه دى بلكه نبى صلى الله عليه وسلم
دهغه د اصلى حالت استحضار او كړو او وې فرمائيل لكه چه نبى صلى الله عليه وسلم حضرت حفيړ په
هغه حالت كښې ليدل چه فرستو په هغه باندې سيوري كړې وو او جمع شوې وې او په دغه
حالت كښې ورته حكم وركوى چه ته لگيا اوسه دې دپاره د فرستو د اوږيدو او د هغوى د
موجودگي په وجه په تا باندې برکت نازلېږي (۳)

امام بخارى رحمته الله دا روايت تعليقا نقل كړې دې او ابو عبید په فضائل القرآن كښې دا
موصولا نقل كړې دې (۴)

(۱) شرح الطيبي (۲۲۱/۴) كتاب فضائل القرآن._

(۲) مرقاة شرح مشکاة (۳۳۹/۴). _

(۳) فتح الباری (۷۸/۹). _

(۴) فضائل القرآن لأبي عبيد: باب فضل قراءة القرآن والإستماع له (۲۵). _

باب من قال لم يترك النبي صلى الله عليه وسلم إلا ما بين الدفتين

[۲۷۳۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سَفِيَانُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُقَيْعٍ قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَشَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقَالَ لَهُ شَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ أَتَرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ مَا تَرَكَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفَتَيْنِ قَالَ وَدَخَلْنَا عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ مَا تَرَكَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفَتَيْنِ

دلته د روایت نه شبه پیدا کیږي چه قرآن کریم د نبی ﷺ په زمانه کښې په بین الدفتین کښې جمع کړې شوې ووحال دا چه داسې نه ده

جواب دا دې چه د «ما تَرَكَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفَتَيْنِ» مقصد دا دې چه نن چه کوم «ما بین الدفتین» موجود دی نبی ﷺ هم دا پریخودې وو او د دنیا ئې ئې تشریف اوړې وودا مطلب نه دې چه د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې قرآن کریم په «ما بین الدفتین» کښې جمع شوې وو.

امام بخاری رحمه الله په اصل کښې د روافضو تردید کول غواړي د هغوی نظریه ده چه د قرآن کریم نه حضرت عثمان رضی الله عنه وغیره ډیر آیاتونه ویستلي دی امام بخاری رحمه الله د حضرت علی رضی الله عنه د رشته دارانو نه او هم خیالو کسانو حضرت عبدالله بن عباس، او دغه شان دهغوی د خامنو حضرت محمد بن حنفیه نه روایت نقل کړلو او د روافضو تردید ئې اوکړو چه نبی ﷺ ما بین الدفتین پریخودې دی او تشریف ئې اوړې دې د دوی نه پس په دې کښې نه د څه آیت اضافه شوې ده او نه د دې نه یو آیت کم شوې دې (۱)

باب فضل القرآن على سائر الكلام

امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړي چه د کلام په ټولو قسمونو باندې قرآن مجید ته کلی فضیلت حاصل دې امام ترمذی په دې مفهوم باندې یو روایت هم نقل کړې دې په هغې کښې دی «فضل كلام الله على سائر الكلام كفضل الله على خلقه» (۲)

[۲۷۳۲] (۲) حَدَّثَنَا هُذَيْفَةُ بْنُ خَالِدٍ أَبُو خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ

(۱) فیض الباری (۲۶۸/۴)۔

(۲) سنن الترمذی قبیل کتاب القراءات بحديث (۱۸۴/۵۲۹۲۶)۔

(۳) وأخرجه البخاری أيضاً فی کتاب فضائل القرآن باب إثم من رأى بقراءة القرآن أو تأكل به أو فجر به رقم الحديث (۵۰۵۹) وفي کتاب الأطعمة باب ذكر الطعام رقم الحديث (۵۴۲۷) وفي کتاب التوحيد باب قراءة العاجر ولا منافق وأصواتهم لا تجاوز حناجرهم رقم الحديث (۷۵۶۰) ومسلم فی کتاب صلاة المسافرين وقصرها باب فضيل - حافظ القرآن رقم الحديث (۷۹۷) والترمذی فی کتاب الأمثال باب ما جاء مثل المؤمن القاري وغير القاري رقم الحديث (۲۴۶۵) وأبوداود فی کتاب الأدب باب من يؤمر أن يجالس رقم الحديث (۴۸۲۹) وابن ماجه فی المقدمة باب فضل من تعلم القرآن وعلمه رقم الحديث (۲۱۴) والدارمی فی کتاب فضائل القرآن باب مثل المؤمن الذي يقرأ القرآن رقم الحديث (۳۳۶۲)۔

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْأُزْجَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ وَالَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْثَمَرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحُهَا وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحُهَا [ر: ۷۲، ۷۳ و ۷۴]

په دې روایت کښې مثال بیان شوې دې چه لکه څنگه د نارنج خوشبوی ښه وی او د هغې خوند هم ښه وی نو د قرآن کریم لوستونکې هم دغه شان بهترین دې او چه کوم سپې مومن وی خو قرآن نه لولی د هغه مثال د قجورې پشان دې چه خوند خو نې ښه وی خو خوشبونی نه وی نو د ایمان په وجه داسې کس خوښه دې خو د قرآن لوستلو خوشبونی نه دې محروم دې او هغه گناهگار چه قرآن لولی هغه د گل ريحان پشان دې چه خوشبونی خو نې ښه وی خو خوند نې تريخ وی او هغه فاجر چه قرآن نه لولی د هغه مثال د حنظله د تريخ پشان دې چه خوند نې هم ترخ وی او خوشبونی په کښې هم نه وی.

په دې روایت کښې چه نبی ﷺ د قرآن پاک د قاری کوم فضیلت بیان کړې دې هغه د قرآن په بنیاد باندې دې ددې نه معلومه شوه قرآن مجید د کلام په ټولو قسمونو کښې غوره دې.

[۴۷۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلٍ مِنْ خَلَا مِنْ الْأَمَةِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ وَمَغْرِبِ الشَّمْسِ وَمَثَلُكُمْ وَمَثَلُ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَعْمَلَ عُمَلًا فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِي إِلَى نِصْفِ النَّهَارِ عَلَى قِيَرَاطٍ فَعَمِلْتُ الْيَهُودُ فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِي مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ إِلَى الْعَصْرِ عَلَى قِيَرَاطٍ فَعَمِلْتُ النَّصَارَى ثُمَّ أَنْتُمْ تَعْمَلُونَ مِنَ الْعَصْرِ إِلَى الْمَغْرِبِ يَقِيرَاطِينَ قِيَرَاطِينَ قَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ عَمَلًا وَأَقْلُ عَطَاءً قَالَ هَلْ ظَلَمْتُكُمْ مِنْ حَقِّكُمْ قَالُوا لَا قَالَ فَذَاكَ فَضْلِي أَوْتِيهِ مَنْ شِئْتَ [ر: ۵۳۲]

دا روایت په کتاب الصلاة کښې تیر شوې دې د ترجمه الباب سره نې مطابقت داسې دې چه په دې روایت کښې د امت محمدیه فضیلت بیان شوې دې او د امت محمدیه فضیلت د قرآن کریم په وجه دې په کوم باندې د عمل کولو چه دوي ته حکم شوې دې (۱)

۱۸ = بَابُ الْوَصِيَّةِ بِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

«وصية» د وصیت په معنی کښې مصدر دې رسول الله ﷺ په کتاب الله باندې د عمل کولو دپاره وصیت کړې ووپه دي باب کښې ددې بیانول مقصود دی

[۴۷۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ حَدَّثَنَا طَلْحَةُ قَالَ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى أَوْصَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ كَيْفَ كُتِبَ عَلَى

النَّاسِ الْوَصِيَّةُ امْرُؤًا مِمَّا وَلَّمُوا مَوْصِيًّا قَالَ اَوْصِي بِكِتَابِ اللَّهِ [ر: ۲۵۸۹]

مطلب دا دې چه خلقو ته د وصیت کولو کوم حکم ورکړي شوي دي هغه د حقوقو متعلق دي او په نبي باندې چونکه د چا حق نه وو ددې وجې نبي ﷺ د حقوقو په باره کښې وصیت نه وو کړې باقی دا چه په نبي ﷺ باندې د امت د لارخودلو حق وو نو په ټول ژوند کښې نبي ﷺ دا حق ادا کولو او خلقو ته به نې لار خودله او د دنیا د تلو په وخت کښې نبي ﷺ د امت ددې حق بیا خیال اوساتلونو دوی ته نې تاکید او کړواو وصیت نې او کړو چه په کتاب الله باندې عمل کوي او په کتاب الله باندې عمل چونکه د رسول الله ﷺ د سنتو نه بغیر ممکن نه دي ددې وجې نې په کتاب الله باندې د عمل کولو په وصیت کښې په سنت باندې عمل کول هم داخل کړو. (۱)

۱۹=بَابُ مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ [ر: ۷۰۸۹]

وَقَوْلُهُ تَعَالَى اَوْ لَمْ يَكْفِهِمْ اَنَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ (العتکبوت [۵])
امام بخاری رحمه الله چه په ترجمه کښې کوم الفاظ ذکر کړي دي نو دا الفاظ وړاندې په کتاب التوحید کښې امام بخاری د ابن شهاب زهري په سند سره نقل کړي دي (۲)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دي چه امام بخاری رحمه الله په کتاب الاحکام کښې دا الفاظ نقل کړي دي (۳) خودا دحافظ صاحب سهو دحدیث الفاظ دا دي «من لم يتغن بالقرآن فليس منا»
د تغنى بالقرآن په تفسیر کښې اقوال : ددې په تفسیر او تشریح کښې اختلاف دي او د عالمانو مختلف اقوال دي:

① يو قول دا دي چه د تغنى نه استغناء مراد ده بيا ددې استغناء بالقرآن په مطلب کښې هم دوه اقوال دي :

① امام احمد بن حنبل رحمه الله د وکیع بن جراح نه نقل کړي دي چه ددې نه مراد «استغناء عن اخبار الامم الماضية» دي او مطلب دا دي چه کوم کس د قرآن مجید تلاوت کوي هغه ته پکار دي چه د تیرو شوو امتونو د حالاتو او واقعاتو په تحقیق او لټون کښې نه مشغوله کیږي هم قرآن مجید دده دپاره کافی دي که دي د یهودو او نصاری کتابونه لولي او د هغوی د صحیفو مطالعه کوي اود قرآن مجید په بیان کړو واقعاتو باندې قناعت نه کوي نو دي زمونږ نه نه دي (۴)

(۱) قال العيني في عمدة القاري (۳۹/۲) والمراد بالوصية بكتاب الله حفظه حسا ومعنى وإكرامه وصفه ولا يسافر به إلى أرض العدو ويتبع ما فيه ، فيعمل بأوامره ويجتنب نواهيه ، ويدوم على تلاوته وتعلمه وتعليمه)

(۲) صحيح البخاري كتاب التوحيد باب قول الله تعالى وأسرؤا قولكم .. وهو اللطيف الخبير .. رقم الحديث (۷۵۲۵، ص. ۱۵۸۱) _

(۳) فتح الباري (۸۴/۹) _

(۴) فتح الباري (۸۴/۹) _

ددې قول تائید په هغه روایت سره کیږي کوم چه ابن جریر طبری د یحی بن جعده نه نقل کړې دي چه خو مسلمانانو خه کتابونه راوړل او حاضر شول په هغې کښې د یهودو نه اوریدلې خبرې لیکلې وې نبي چه هغه کتابونه اولیدل نو وې فرمائیل «کفی بقوم ضلالة أن یرهبوا عما جاء به نبیهم الیهم إلی ما جاء به غیره إلی غیرهم» یعنی د خپل نبي راوړې کتاب نه ډډه کول او د بل راوړې خیز کښې رغبت کول د گمراهی دپاره کافی دی په دې باندې د قرآن کریم دا آیت نازل شو (۱)

امام بخاری رحمته الله په ترجمه الباب کښې دا آیت ذکر کړې دي او د تغنی بالقرآن په باره کښې ئې د وکیع بن جراح ذکر شوی روایت راجح کیدو ته اشاره کړې ده
 ② دویم قول د سفیان بن عیینه دي بلکه څنگه چه امام بخاری رحمته الله ددې باب په آخر کښې لیکلی دي چه د استغناء بالقرآن نه مراد استغناء عن اکثار الدنيا ده او مطلب دادې چه کوم کس د قرآن کریم زده کولو نه د دنیا نه استغناء اختیار نکړی نو هغه زمونږ نه نه دي د ابو عبید قاسم بن سالم رجحان دي قول طرف ته دي (۲) اگرچه امام شافعی رحمته الله ابن جریر طبری او ابو عاصم نبیل د سفیان بن عیینه قول رد کړې دي (۳)
 امام شافعی رحمته الله فرمائی که د تغنی نه مراد استغناء وی نو نبي صلی الله علیه و آله به د «من لم يتغن بالقرآن» په ځانې «من لم يستغن بالقرآن» وئیلې وو (۴)

ابو عاصم نبیل فرمائیلی دي «لم يصنع سفیان بن عیینة شیاً» یعنی سفیان بن عیینه چه دا مطلب بیان کړې دي څه ښه کارنامه ئې نه ده کړې بهر حال دا اولنې قول وو چه د تغنی نه مراد استغناء ده «استغناء عن إخبار الأهم الماضية»

② دویم قول دا دي چ ددې نه تشاغل مراد دي عرب وائی «تغنی بالمکان» کله چه سړې په هغې کښې قیام او شغل اختیار کړی مطلب دا شوچه څوک د قرآن سره شوق او ددې شغل نه ساتی هغه زمونږ په طریقه نه دي زمونږ سره د هغه څه تعلق نشته (۵)

③ دریم قول د امام شافعی رحمته الله دي چه ددې نه درد او حزن سره د قرآن کریم وئیل مراد دي. حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه د امام شافعی رحمته الله په کلام کښې د تغنی دا تفسیر ماته ملاؤ نشو خو امام بیهقی په سنن کبری کښې د امام شافعی رحمته الله نه دا تفسیر نقل کړې دي نو دهغوی الفاظ دا دي «أن یقرأه تحریماً» (۶)

(۱) فتح الباری (۸۴/۹)۔

(۲) فتح الباری (۶۸/۹) فضائل القرآن لأبی عبید باب فضل الحضر علی القرآن والإیضاء وإیثاره علی ماسوا (۲۹)

(۳) فتح الباری (۸۷/۹)۔

(۴) فتح الباری (۸۷/۹)۔

(۵) فتح الباری (۸۷/۹)۔

(۶) سنن کبری للبيهقي كتاب الشهادات باب تحسين الصوت بالقرآن والذكر (۲۳۰/۱۱۰)۔

⑤ خلورم قول دا دې چه ددې نه د تلذذ او حلاوت احساس مراد دې او مطلب دا دې چه کوم کس د قرآن کریم د تلاوت لذت او خوند نه محسوسوی نوهغه زمونږ سره متعلق نه دې لکه څنگه چه اهل عرب په غناء او گانو سره لذت محسوسوی دغه شان اهل ایمان لره پکار دی چه د قرآن کریم په تلاوت سره لذت محسوسوی.

ابن الانباری په «الزاهر» کښې دا تفسیر نقل کړې دې (۱)
⑤ پنځم قول دا دې چه د تغنی نه مراد د قرآن مجید هر وخت وئیل دی د عربو عادت وو چه هغوی به د سورلۍ په حالت کښې او که په کور کښې به ناست وو څه نه څه وئیل د قرآن کریم د نزول نه پس د نبی ﷺ خواهش وو چه مسلمانان د اشعارو وغیره په ځانې د قرآن کریم د آیاتونو وئیل کوی ابن العربی دا تفسیر نقل کړې دې (۲)
⑥ شپږم قول دا دې چه ددې نه مراد تحسین صوت او خوش آوازی ده یعنی د قرآن کریم تلاوت په ښکلی آواز سره کول د آواز په ښکلی والی کښې د لفظونو صحیح ادا کول اود لهجې صحت داخل دې.

ابن ابی ملیکه ، عبدالله بن مبارک و نصر بن شميل دا قول اختیار کړې دې (۳)
حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه د تغنی په تفسیر کښې چه دا کوم اقوال ذکر شول په دې کښې تطبیق کیدی شي دا د یو بل سره جمع کیدی شي او مطلب دا دې چه د قرآن کریم تلاوت په درد او ښکلی آواز سره چه د استغناء صفت ئې په ځان کښې پیدا کړی وئیل پکار دی دوی لیکي

«الحاصل أنه يترك الجهم بين أكثر التاويلات المذكورة وهو أنه يحسن به صوته جاهراً به متربها على طريق التحزن، مستغنياً به عن غيره من الأخبار طالماً به غنى النفس، راجياً به غنى اليد وقد تطبت ذلك في بيتين نغن بالقراء آن حين به الصوت حيناً جاهراً ردم واستغن عن كتب الأولى طالماً غنى يديه والنفس ثم الزم (۴)
[۴۷۳۶۱۳۲۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَأْذَنْ اللَّهُ لَشَيْءٍ مَّا إِذْنُ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ وَقَالَ صَاحِبُ لَهُ يُرِيدُ يُجَهِّدُ بِهِ

[۴۷۳۶۱۳۲۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا إِذْنُ اللَّهِ لَشَيْءٍ مَّا إِذْنُ

(۱) فتح الباری (۸۶۱۹) -

(۲) فتح الباری (۸۶۱۹) -

(۳) فتح الباری (۸۷۱۹) -

(۴) فتح الباری (۸۸۱۹) -

لِنَسْمَعُ أَنْ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ قَالَ مُقْيَانُ تَغْيِيرُهُ يَسْتَفْنِي بِهِ (۱) [ر: س: ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲]
 نبی کریم ﷺ فرمانبلی دی چه الله تعالی هیخ یو خیز دومره په توجه سره نه دې اوریدلې
 لکه څنگه چه نې په توجه سره اوریدل کړی دی دهغه پیغمبر نه چه قرآن کریم په خوش آوازی
 سره وانی.

«اذن» د باب سمع نه راخی ددې مصدر «اذن» همزه په کسره اذال په سکون سره راخی نو ددې
 معنی د اجازت ورکولو راخی او کله چه مصدر «اذن» د همزه او ذال په فتحه سره، راخی نو
 ددې معنی اوریدل او استماع ده دلته د اوریدو او استماع په معنی کسې دې (۲)
قوله: وَقَالَ صَاحِبُ لَهُ يُرِيدُ يُجَرِّدُ بِهِ: «له» کسې ضمیر ابوسله طرف ته راجع دې کوم
 چه د ابن شهاب زهري شیخ دې او د صاحب نه مراد عبدالحمید بن عبدالرحمن بن زید بن
 الخطاب دې او مطلب دا دې چه د ابوسله ملگری عبدالحمید ونبلی دی چه د «وتغنی
 بالقرآن» نه په اوچت آواز سره قرآن لوستل مراد دی
 داتفسیر ابن شهاب زهري دخپل شیخ ابوسله نه اوریدلې دې بلکه عبد الحمید د هغه نه
 اوریدلې دې د «(زهريات)» په روایت کسې د عبدالحمید د نوم تصریح ده

۲۰ = بَابُ اغْتِبَاطِ صَاحِبِ الْقُرْآنِ

یعنی هغه کس چه حافظ قرآن او قاری او عالم وی هغه لاتق د رشک او غبطه
 دې په ترجمه الباب کسې د اغتباط مصدر اضافت مفعول طرف ته شوي دې (۳)
 [۴۳۷] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ
 اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا حَسَدَ إِلَّا
 عَلَى اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آثَاهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَقَامَ بِهِ إِثَاءَ اللَّيْلِ وَرَجُلٌ آغْصَاهُ اللَّهُ مَا لَا فَمُؤْتَصَدَّقُ
 بِهِ إِثَاءَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ [ر: ۴۰۰]
 ددې دوه مطلبه بیانیدي شی یو دا که چرته حسد جائز او مستحب وي نو د ذکر شوو دوه
 کسانو سره به پکار ده چه جائز وي (خو حسد جائز نه دې)
 او دویم مطلب دا دې چه حسد مجازاً د غبطه او پسخیدلو په معنی دی چه د پسخیدو
 لاتق دا ذکر شوي دوه کسان دی ددې دویم مطلب تائید د باب په دویم روایت سره کیږي په
 دې کسې دې «لیتني أدق مثل ما أدق فلان فعلت مثل ما فعلت» معلومه شوه چه حسد د رشک او

(۱) (یستغنی به) یشغله عن غیره من الكتب وينفعه فی ایمانه ودنیاه و آخرته)
 (۲) ما أذن مثل إذنه (یتغنی بالقرآن) یحسن صوته به ویطرب له (صاحب له) أي لأبي سلمة بن عبد الرحمن
 و عبد الحمید بن عبد الرحمن (یرید یجهر به) أي أیرید النبی ﷺ بالتغنی بالقرآن الجهر به)
 (۳) الأبواب والتراجم (۲) —

غبطه په معنی کښې دې خکه چه په غبطه کښې د بل سره د موجوده نعمت تمنا او ارزو کولې شی او په حسد کښې د بل سره چه کوم نعمت وی د هغې د زوال تمنا کولې شی (۱) په دې باندې تفصیلی بحث په کتاب العلم کښې په باب اغتباط العلم کښې تیر شوې دی.

[۲۷۳۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ سَمِعْتُ ذُكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ عَلَّمَهُ اللَّهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَتْلُوهُ أَتَاءَ اللَّيْلِ وَأَتَاءَ النَّهَارِ فَسَمِعَهُ جَارٌ لَهُ فَقَالَ لَيْتَنِي أَوْتَيْتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فَلَانَ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ وَرَجُلٌ آثَاهُ اللَّهُ مَا لَا فُتُورَ لَكَ فِي الْحَقِّ فَقَالَ رَجُلٌ لَيْتَنِي أَوْتَيْتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فَلَانَ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ [ر: ۶۸۰ و ۷۰۹]

قوله: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: دعلی بن ابراهیم په باره کښې درې اقوال دی:

① یو دا چه ددې نه علی بن ابراهیم بن عبد الحمید واسطی مراد دي او هم دا د اکثر حضراتو قول دي دې ثقه دي دامام بخاری د وفات نه پس شل کالو پورې ژوندې وو

② دویم قول دا دي چه ددې نه علی بن الحسن بن ابراهیم بن اشکاب مراد دي دلته په سند کښې د دوی نسبت د پلار په ځانې نیکه ، ، علی بن ابراهیم ، ، ته شوې دي ابن عدی هم دا قول اختیار کړې دي ③ دارقطنی او ابو عبدالله بن منده فرمایلې دی چه ددې نه علی بن عبدالله بن ابراهیم مراد دي (۲)

۲۱=بَابُ خَيْرِكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

«خيرکم من تعلم القرآن وعلمه» کښې دوه روایتونه دی یو په «(واو)» سره او بل په «(او)» سره امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کښې په «(واو)» سره ذکر کړې دي او د «(أو)» روایت ته ئې د مرجوح کیدو په وجه اشاره کړې ده (۳) مطلب دا دي چه د قرآن کریم په تعلیم او تعلم دواړو باندې خیر مرتب کیږي صرف په یو باندې نه.

[۲۷۳۹] [۷۴۰۷۴] حَدَّثَنَا حُجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيِّ عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ قَالَ وَأَقْرَأَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي امْرَأَةِ عُثْمَانَ حَتَّى كَانَ الْحُجَّاجُ قَالَ وَذَلِكَ الَّذِي أَقْعَدَنِي مَقْعِدِي هَذَا وَعَلَّمَهُ قَالَ وَأَقْرَأَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي امْرَأَةِ عُثْمَانَ حَتَّى كَانَ الْحُجَّاجُ

سعد بن عبيده فرمائی چه ابی عبد الرحمن سلمی (خلقو ته) د حضرت عثمان رضي الله عنه په دور

(۱) فتح الباری (۹۰۱۹)۔

(۲) فتح الباری (۹۰۱۹ و ۹۱)۔

(۳) فتح الباری (۹۲۱۹)۔

حکومت کنبې قرآن خودل شروع کړی وو او خودل به ئې تردې د حجاج بن یوسف زمانه راغله. د حضرت عثمان رضی الله عنه د ابتدائی دور او د حجاج د آخری دور په مینځ کنبې درې میاشتې کم ۲۷ کاله فاصله وه او د حضرت عثمان رضی الله عنه د آخری دور او د حجاج د ابتدائی دور په مینځ کنبې ۳۸ کاله فاصله وه په تعین سره نشی معلومیدې چه د کوم کال نه تر کوم کاله پورې به ئې خودل کول (۱) خو دومره خبره یقینی ده چه د دیرش څلوېښتو کالو نه کم دوی (قرآن پاک) نه دي خودلې

قوله: قَالَ وَذَلِكَ الَّذِي أَقْعَدَنِي مَقْعِدِي هَذَا: ابو عبد الرحمن سلمی فرمائی چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله دا وینا چه «خبرکم من تعلم القرآن وعلمه» زه داسې کینولې اووم. یعنی د نبی صلی الله علیه و آله بیان کړی فضیلت حاصلولو دپاره ما خپل ژوند د قرآن کریم د تعلیم او تعلم دپاره وقف کړې وو او مسلسل مې دا خدمت کولو.

[۴۴۰] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَفْضَلَكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

ددې نه وړاندې روایت د شعبه دې او دا روایت د سفیان ثوری نه منقول دي د شعبه په روایت کنبې د علقمه او ابو عبد الرحمن سلمی په مینځ کنبې د سعد بن عبیده واسطه ده او د سفیان په روایت کنبې د سعد واسطه نشته.

حفاظ حدیث د سفیان ثوری روایت راجح گرځولې دې په کوم کنبې چه واسطه نشته او د شعبه روایت ئې د «مردی متصل الأسانید» د قبیلې ځنې شمارلې دې (۲)

امام بخاری رحمته الله علیه د دواړو روایت ذکر کړې دې غالباً دې طرف ته ئې اشاره کړې ده چه ذکر شوې دواړه روایتونه محفوظ دی هغه داسې چه علقمه دا حدیث د سعد بن عبیده په واسطه سره هم اوریدلې دې او ددوی د واسطې نه بغیر ئې براه راست د ابو عبد الرحمن نه هم اوریدلې دې شعبه د واسطې روایت ذکر کړې دې او سفیان د غیر واسطې روایت نقل کړې دې (۳)

[۴۴۱] حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا لِي فِي النِّسَاءِ مِنْ حَاجَةٍ فَقَالَ رَجُلٌ زَوَّجْنِيهَا قَالَ أَعْطَاهَا ثَوْبًا قَالَ لَا أَجِدُ قَالَ أَعْطَاهَا وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَأَعْتَلَّ لَهُ فَقَالَ مَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [۲۸۶: ر]

(۱) فتح الباری (۹۴/۹)۔

(۲) فتح الباری (۹۲/۹)۔

(۳) فتح الباری (۹۲/۹)۔

په دې روایت باندې به وړاندې انشاء الله په کتاب النکاح کښې بحث راشی چونکه ددې روایت نه د عظمت قرآن اوفضيلت قرآن ثبوت ملاوړې ددې وجې امام بخاری دا دلته ذکر کړود،
قوله: فاعتل له: قال الکرماني (اعتل) أي حزن وتضجر له (له) أي لأجل ذلك (۲) یعنی چه څه هم ورسره نه وو نو په دې وجه هغه پریشانه وو.

۲۲=بَابُ الْقِرَاءَةِ عَنْ ظَهْرِ الْقَلْبِ

[۴۷۴۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ لِأَهَبَ لَكَ نَفْسِي فَتَنْظُرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ إِلَيْهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَاطَأَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا قَالَ أَذْهَبَ إِلَيَّ أَهْلِكَ فَأَنْظُرُ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا قَالَ انْظُرُوا لَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا أَزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَالَهُ رِذَاءٌ فَلَمَّا نِصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ بِأَزَارِكَ إِنْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى طَالَ فُجْلِسُهُ ثُمَّ قَامَ فَرَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَلِّيًّا فَأَمَرَهُ بِهَ فَدَعَى فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِيَ سُورَةٌ كَذَا وَسُورَةٌ كَذَا وَسُورَةٌ كَذَا قَالُوا اتَّقِرُّوهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَذْهَبُ فَقَدْ مَلَكَتُكُمْ بِمَا مَعَكُمْ مِنَ الْقُرْآنِ [۴۸۱۹]

دقرآن پاکی تلاوت په کتلو افضل دې اوکه په یاد؟ د امام بخاری رحمته الله علیه ددې ترجمه الباب نه مقصد د قرآن پاک د زبانی ونیلو جواز خودل دی خو عالمانو ددې تصریح کړې ده چه په قرآن کریم کښې په کتلو په یادو د تلاوت کولو نه افضل دی (۳)

ابوعبید قاسم بن سلام په .. فضائل القرآن .. کښې یو مرفوع روایت نقل کړې دې «فضل قراءة القرآن نظراً على من يقرأه» (۴) خو ددې سند کمزوري دې (۵)

(۱) وفي الفتح (۹۶/۹) وجه دخوله أن فضل القرآن ظهر على صاحبه في العاجل بأن قام له مقام المال الذي يتوصل به إلى بلوغ الغرض وإما نفعه في الأجل فظاهر لا خفاء به) _

(۲) ارشاد الساری (۳۰۴/۱۱) مجمع بجار الأنوار (۶۵۹/۳) _

(۳) فتح الباری (۹۷/۹) _

(۴) فضائل القرآن لأبي عبيد: باب فضل قراءة الذي لا يقيم القرآن) _

(۵) فتح الباری (۹۷/۹) _

هغوی د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه یو موقوف روایت نقل کړې دې او د هغې سند صحیح دې د هغې الفاظ دی «أدبوا النظر في المصحف» (۱)

په معنوی لحاظ سرد کتل او لوستلو کښې یوه فائده دا هم ده چه غلطی نه کیږي دویمه دا چه ددې په حروفو او نقوشو باندې مسلسل نظر پریوخی.

بعضی حضراتو فرمائیلی دی چه قرآن کریم په یادو وئیل په مصحف کښې کتل او وئیلو نه افضل دې د دوی استدلال د ابن ابی داود په صحیح روایت سرد دې کوم چه د ابوامامه نه منقول دې په هغې کښې دی «قرأوا القرآن ولا تغربكم هذه المصاحف المعلقة فإن الله لا يعذب قلباً

وعلى القرآن» (۲) دغه شان په یادو وئیلو کښې استحضر زیات وی او په تلاوت کښې د ریا ویرد کمه وی

خو حقیقت دا دې چه په دې کښې تفصیل دې که یو کس ته په کتلو او وئیلو کښې استحضر او خشوع زیاته محسوسیږي نو د هغه دپاره کتل غوره دی خو په دې شرط چه د ریا ویرد نه وی خو که یو کس ته د ریا ویرد وی نو بیا دهغه دپاره په یادو وئیل زیات غوره دی حاصل دا چه د افضلیت د اشخاصو او احوالو په اختلاف سرد مختلف کیږي (۳)

۲۳= بَابُ اسْتِذْكَارِ الْقُرْآنِ وَتَعَاهُدِهِ

دامام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د قرآن مجید د حفظ نه پس ددې د تلاوت اهتمام کول پکار دی اوددې د حفاظت کوشش او سعی جاری ساتل پکار ده داسې نه چه د حفظ کولو

نه پس دې ته شا کړي اودا هیر کړي «تعاهده أى تجديد العهد به بملزمة تلاوته» (۴)

[۴۷۴۳-۴۷۴۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرْآنِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْأَيْلِ الْمُعَقَّلَةِ إِنْ عَاهَدَ عَلَيْهِ أَمْسَكَهَا وَإِنْ أَطْلَقَهَا ذَهَبَتْ

رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه د قرآن ویونکی مثال د تړلی شوی اوښ پشان د خاوند پشان دې که هغه ددې خیال ساتی نوهغه به ئې راتینګ کړئی شی او که هغه پریردې نو لاری به شی.

[۴۷۴۵-۴۷۴۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرُورَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ

اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْ مَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ

وَكَيْتٍ بَلْ نَسِيَ وَاسْتَذْكِرُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَفْصِيًّا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النِّعَمِ

رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه دا خبره بده ده چه په تاسو کښې څوک اووائی چه ما فلانې

(۱) فضائل القرآن لأبي عبيد باب فضل قراءة القرآن نظراً وقراءة الذي لا يقيم القرآن (۴۶)۔

(۲) فتح الباری (۹۷/۹)۔

(۳) فتح الباری (۹۷/۹)۔

(۴) الأبواب والتراجم (۶۲/۲)۔

فلانې ایت هیر کړو بلکه داسې دې وائی چه هغه ایت زما نه هیر کړې شو تاسو خلق قرآن یاد ساتئ: ځکه چه دا د سړو د سینو نه په وتلو کښې د وحشی ځناور نه زیات په تیخته وتونکې دې

قوله: يُنَسِّ مَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ نُسِي: ددې جملې په تشریح کښې مختلف اقوال دی:

① ددې یو مطلب دا بیان شوې دې چه دا قول نبی ﷺ د خپل ځان په باره کښې فرمائیلي دې چه کوم کس زما په باره کښې دا اووائی چه ما فلانې فلانې ایت هیر کړو نو دده دا وئیل بد دی بلکه هغه دې وائی چه هغه ایت زما نه هیر کړې شو د نسخ یو صورت دا هم وو چه منسوخ آیت به د نبی ﷺ نه هیر کړې شوپه قرآن کریم کښې دی «ما تنسخ من آية أو تسها ذات بخير منها» او بل ځانې کښې دی «سنقرئك فلا تنسى إلا ما شاء الله» په دې صورت کښې به دنسیت فاعل نبی کریم ﷺ وی اسماعیلی دا مطلب لیکلې دې

② دویم مطلب دا بیان شوې دې چه «نسیت» د «ترکت» په معنی شی او مطلب دا شی چه د یو کس دا وئیل چه ما فلانې ایت پریخودو ترک کړو لکه څنگه چه د قرآن کریم آیت «نسوا الله فنیسهم» کښې نسیان د ترک په معنی کښې دې ابو عبید قاسم بن سلام او یوې ډلې دا قول اختیار کړې دې (۱)

③ علامه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائیلي دی چه د قرآن کریم هیرو ل یوه گناه ده ددې معصیت د کولو نه پس ددې اعلان کول مذموم او گړځولې شو ځکه چه د گناه په اعلان کښې یو قسم زړه ورتیا او جسارت دې نو د ادب تقاضا دا ده چه خپل ځان طرفته دې د نسیان نسبت نه کوی دوی فرمائی

«يعني أما إذا ارتكبت معصية، وانسيت القرآن فال تعجبها فإنك إن غفأت عنك الإسذكار والاستظهار به فلا يفت عنك الأدب وهو أن لا ينسب النسيان إلى نفسه ليدل على تجاسر به بل يقول نسى كأنه من سبب سبأوى» (۲)

④ څلورم قول دا دې چه داسې اسباب دې اختیار نکړې شی چه د هغې په وجه د نسیان نسبت خپل ځان طرف ته د کولو ضرورت پېښ شی که یو کس داسې اسباب اختیاروی نه تلاوت نه کوی د قرآن نه غفلت کوی نو ددې په نتیجه کښې هغه «نسیت آیه کیت وکیت» اووائی نو دا مذموم دې بلکه ده لره پکار دی چه د قرآن پاک تلاوت مسلسل کوی ددې باوجود هم که دده نه هیرېږی خو هغه د الله تعالی د طرف نه تنسه ده نسیان نه دې حضرت گنگوهی فرمائی:

«يعني بذلك أنه لا ينبغي له التغافل وعليه أن يتعاهد القرآن فإذا ذهب عنه مع تعاوده فهو تنسية من الله،

۱) فتح الباری (۱۰۰/۱۹)۔

۲) فیض الباری (۲۷۰/۱۴)۔

ولیس ہنسیان ولا مواخذة فیہ ولا نہی لہ أن یغفل عنہ حتی یلزم النوبة أن یقول لسیته» (۱)

[۴۷۴۵] حَدَّثَنَا عُمَانُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ مِثْلَهُ تَابَعَهُ بَشَرٌ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۴۷۵۲:ر]

قوله: تَابَعَهُ بَشَرٌ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ: دلتہ د باب پہ دویم روایت کنبی د امام بخاری رحمہ اللہ شیخ محمد بن عرعره دے امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی چہ د شعبہ پہ روایت کولو کنبی د محمد بن عرعره متابعت عبد اللہ بن مبارک ہم کړې دے بشر بن محمد مروزی دامام بخاری رحمہ اللہ شیخ دے پہ بدء الوحی کنبی امام بخاری ددوی نہ روایت نقل کړې دے (۲)
قوله: وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ: د عبدہ نہ عبدہ بن ابی لبابہ مراد دے د شقیق نہ شقیق بن سلمہ اود عبد اللہ نہ حضرت عبد اللہ بن مسعود رحمہ اللہ مراد دے دا متابعت امام مسلم رحمہ اللہ موصولاً نقل کړې دے (۳)

ددے متابعت پہ بیانولو کنبی د امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادے چہ د منصور نہ حماد بن زید او عاصم دا روایت موقوفاً نقل کړې دے د بشر او ابن جریر پہ متابعت کنبی دا روایت مرفوع دے دابن جریر پہ روایت کنبی «سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم» تصریح کړې ده امام بخاری رحمہ اللہ چہ دا ذکر کړې دے نو پہ دے سرہ ئې د هغه حضراتو تائید کړې دے کوم چہ روایت مرفوعاً نقل کوی (۴)
[۴۷۴۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ هُوَ أَشَدُّ تَقْصِيًّا مِنَ الْأَيْلِ فِي عَقْلِهَا

عُقْلِيهَا: عقل (د قاف پہ ضمه او سکون سرہ) د عقل جمع ده عقل رسی ته وائی (۵)

۲۴=بَابُ الْقِرَاءَةِ عَلَى الدَّابَّةِ

[۴۷۴۷] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو أَيَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَغْفَلٍ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ وَهُوَ يَقْرَأُ عَلَى رَاحِلَتِهِ سُورَةَ الْفَتْحِ [۴۷۴۸:ر]

(۱) لامع الدراری (۲۴۹/۹)۔

(۲) فتح الباری (۱۰۱/۹)۔

(۳) فتح الباری (۱۰۱/۹)۔

(۴) فتح الباری (۱۰۱/۹)۔

(۵) فتح الباری (۱۰۳/۹)۔

امام بخاری رحمته الله دا خودل غواړی چه په سورلي باندې د سورلي په حالت کښې د قرآن په تلاوت کښې څه قباحث نشته ابن ابی داود د بعضې سلفو نه ددې کراهت نقل کړې دې امام بخاری د هغوی رد عمل غواړی (۱).

۲۵=بَابُ تَعْلِيمِ الصِّبْيَانِ الْقُرْآنَ

د ماشومانو د تعلیم قرآن مسئله: د سعید بن جبیر او ابراهیم نخعی نه دا منقول دی چه ورو ماشومانو ته د قرآن مجید تعلیم نه دی ورکول پکار، ځکه چه هغوی د قرآن مجید ادب نشی کولې. خو د جمهورو مسلک دا دې چه ورو ماشومانو ته هم د قرآن مجید تعلیم ورکول پکار دی په دې کښې څه حرج او بدوالې نشته امام بخاری رحمته الله په دې ترجمه کښې د سعید بن جبیر او ابراهیم نخعی قول رد کړې دې او د جمهورو تائید ئې کړې دې (۲).

پاتې شوه دا خبره چه ماشوم خو یقینی ده چه ادب نشی کولې د دې جواب دا دې چه هغوی ددې مکلف هم نه دی استاذانو ته پکار دی چه هغوی ته ادب او بنائی ماشومانو ته د قرآن کریم د تعلیم ورکولو اهتمام د دې وجې کول پکار دی چه لوئې شی نو د سړی مشاغل زیات شی نورې ذمه دارئ ئې په سره شی بیا هغه د قرآن مجید د تعلیم دپاره خپل ځان نشی فارغ کولې لکه څنگه چه ورته ماشومان فارغوی

[۴۷۴۹۷۳۸] حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بَشِيرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ إِنَّ الَّذِي تَدْعُوهُ الْمُفْصَلُ هُوَ الْمُحْكَمُ قَالَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عَشْرٍ سِنِينَ وَقَدْ قَرَأْتُ الْمُحْكَمَ

حضرت سعید بن جبیر فرمایلی دی چه تاسو چاته مفصل وائی هم هغه محکم دی یعنی د مفصل دویم نوم محکم هم دي مفصل خو دې ته ځکه وائی چه د دې سورتونه جدا جدا دی او محکم د متشابه ضد نه دې بلکه د منسوخ ضد دې او مطلب دا دې چه دا ټول سورتونه منسوخ نه دی ددې تلاوت او ددې احکام باقی دی سوا د سورة کافرون د آخری آیت نه چه «لکم دینکم ولی دین» ځکه چه په دې کښې دوه قولونه دی د بعضې حضراتو په نیز دا آیت د جهاد د حکم نه وړاندې وو د جهاد د مشروعیت نه پس دا منسوخ شوې دې او د بعضو په نیز منسوخ نه دې بلکه په دې کښې زجر مقصود دې لکه څنگه چه په «فمن شای فلیؤمن وما شاء فلیکفر» کښې زجر مقصود دې (۳)

د صحیح قول مطابق مفصل د سورة حجرات نه تر آخر د قرآن پورې سورتونو ته وائی (۱)
قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عَشْرٍ

سینین: د رسول الله صلی الله علیه و آله د وفات په وخت کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه په عمر کښې

اختلاف دی او په دې باره کښې شپږ اقوال دی
 ① لس کاله لکه څنگه چه په روایت باب کښې دی ② دولس کاله ③ دیارلس کاله

④ خوارلس کاله ⑤ پنځلس کاله ⑥ شپاړس کاله (۱)

په روایت باب کښې لس کاله خودلی شوی دی خو په دې باندې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د یو بل روایت په وجه اشکال کیږي په هغې کښې دوی فرمائیلی دی چه د حجة الوداع په موقع باندې دوی بلوغ ته نزدې وونو بیا د دوی عمر د نبی صلی الله علیه و آله د وفات په وخت کښې لس

کاله څنگه کیدې شی ددې وجې بعضې حضراتو روایت باب ته وهم وئیلی دی (۲)

قاضی عیاض فرمائیلی دی چه دا ممکن ده چه «عشرون» د حفظ القرآن سره متعلق کړې شی د نبی صلی الله علیه و آله د وفات سره دا متعلق نکړې شی په دې صورت کښې به تقدیری عبارت داسې وی «توفي النبي صلی الله علیه و آله وقد جمعت المحکم وأدا ابن عشرين» یعنی دقرآن حفظ د لسو کالو په

عمر کښې کړې وو (۳)

مشهوره هم دا ده چه د نبی صلی الله علیه و آله د وفات په وخت کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه عمر دیارلس کاله وو. (۴)

[۲/۳۹] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا أَبُو بَشِيرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَمَعْتُ الْمُحْكَمَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ قَالَ الْمُفَصَّلُ

قوله: فَقُلْتُ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ قَالَ الْمُفَصَّلُ: دقلت فاعل ابوبشر دې اوپه «له» کښې ضمیر سعید بن جبیر طرف ته راجع دې یعنی ابو بشر د سعید بن جبیر نه تپوس او کړچه محکم څه دی نو هغوی او فرمائیل مفصل چونکه د باب په اولنی روایت کښې سعید بن جبیر طرف ته دا قول صراحتاً منسوب دي په دې دویم روایت کښې د ظاهر سیاق نه معلومیږي چه حضرت سعید بن جبیر د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه محکم څه خیز دې نو هغوی په جواب کښې «المفصل» او وئیل خو په حقیقت کښې داسې نه دی: اودا هم ممکن ده چه په ابو بشر او سعید بن کښې هر یو د خپل شیخ نه دا سوال کړې دې د ابوبشر شیخ سعید دې او د سعید شیخ حضرت ابن عباس رضی الله عنه دې (۵)

۱. فتح الباری (۱۰۴/۹)۔

۲. فتح الباری (۱۰۳/۹ او ۱۰۴)۔

۳. فتح الباری (۱۰۴/۹)۔

۴. فتح الباری (۱۰۴/۹)۔

۵. فتح الباری (۱۰۳/۹)۔

۲۶= بَابِ نِسْيَانِ الْقُرْآنِ وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةً كَذَا وَكَذَا وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنْسَى إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ [۶]

د نسیان قرآ په مسئله کښې اختلاف دې
امام ابوالقاسم رافعی او امام نووی فرمائی چه د قرآن مجید نسیان په لویو گناهونو کښې
شامل ده د احنافو او حنابلو هم دا مسلک دې (۱)
خو علامه سیوطی فرمائیلی دی چه دا به هغه وخت کښې په کبائرو کښې شامل وی چه د
تساهل نه کار اخستې شوی وی (۲)
ملا علی قاری فرمائی چه د نسیان قرآن مطلب دا دې چه نه ئې په یادو وئیلی شی اونه ئې
په کتلو سره وئیلی شی (۳)

امام مالک رحمته الله علیه فرمائی چه قرآن شریف د یادولو نه پس هیرول مکروه دی
امام بخاری رحمته الله علیه په ترجمه الباب کښې اجمال ساتلې دې اوڅه تفصیل ئې نه دې کړې چه د
نسیان قرآن څه حکم دې خو د حدیث نه ددې مذمت معلومېږي

قوله: وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةً كَذَا وَكَذَا: آیا سرې د نسیان نسبت خپل طرف ته کولې
شی چه داسې اووانی چه ما فلانې فلانې آیت هیر کړې دې امام بخاری رحمته الله علیه دلته د «هل»
لفظ استعمال کړې دې او په روایت کښې تیر شوی دی چه «نسیت آیه کیت وکیت» نه دی
وئیلې پکار بلکد «نسی» وئیل پکار دی ځکه چه په «نسیت» کښې دا مفهوم وی چه قرآن
شریف ئې غیر اهرام او گنړلو او هیر ئې کړو اود قرآن مجید عظمت او اهمیت دده په زړه کښې
نشته نو داسې عنوان چه د هغې نه دا گمان کیږي هغه صحیح نه دې

خو سوال دا دې چه امام بخاری رحمته الله علیه د «هل» لفظ ولې استعمال کړلو نو ددې وجه په اصل
کښې دا ده چه چه د حدیث باب نه ددې گنجائش راوځی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم د یو کس نه په
جمات کښې واوریدل چه قرآن ئې لوستلونو وې وئیل چه ده فلانې فلانې آیت ماته یاد
کړلوددې نه په ظاهر دا احتمال په نظر راځی چه سرې «نسیت آیه کذا» وئیلی شی
حضرت گنگوهی فرمائیلی دی چه د امام بخاری رحمته الله علیه ددې باب نه مقصد دا دې چه د

(۱) قال جلال الدين السيوطي في الإتيان (١٠٥١) نسانه كبيرة صرح به النووي في الروضة وغيرها قال
القاري في المرقات (٢١٥) قال ابن حجر أي إن الله سبحانه هو الذي أنساها له بسبب منه تارة بأن ترك
تعهد القرآن وقال القاري في المرقات (٣١٥) ثم النسان عند علماءنا محمول على حال لم يقدر عليه بالنظر
سواء كان حافظاً أم لا وقال الحافظ في الفتح (١٠٦٩) ومن طريق ابن سيرين بإسناد صحيح في الذين
ينسى القرآن كانوا يكرهونه ويقولون فيه قولاً شديداً—

(۲) حواله سابقه—

(۳) حواله سابقه—

نسیان لفظ خپل خان طرف ته منسوب کړی او استعمال کړی په دې کښې څه کراهت نشته کراهت او ممانعت د قرآن نه په غفلت کولو او اهتمام نه کولو په باره کښې دې (۱)

خلاصه دا ده چه د نبی ﷺ «نسیت کذا وکذا» باندې انکار کول دالفاظو سره متعلق نه دې بلکه د قرآن کریم نه د تغافل او دهغه اسبابو سره متعلق دې د کومو په وجه چه د نسیان نسبت خپل خان ته کولې شی

۴۷۵۱۳: حَدَّثَنَا رَيْمُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا زَاهِدَةُ حَدَّثَنَا هِشَامُ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَقْرَأُ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً مِنْ سُورَةِ كَذَا

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ بْنِ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا عِيسَى عَنْ هِشَامٍ وَقَالَ اسْقَطْتُهُنَّ مِنْ سُورَةِ كَذَا تَابَعَهُ عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ وَعَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ

مطلب دادې چه دباب د رومبې روایت په متن کښې محمد بن عبید په دې طریقه کښې د لفظ «اسقطتهن» اضافه ده. په شهادات کښې هم په دې طریقه دا روایت تیر شوی دې: په هغه ځانې کښې الفاظ دی چه «فقال رحمه الله لقد اذكرني كذا وكذا اية اسقطتهن من سورة كذا وكذا» (۲) یعنی حضور ﷺ دهغه سړی تلاوت واوریدو نو وې فرمائیل، الله ﷻ دې په ده رحم او کړی، ده ماته فلانې فلانې آیت رایاد کړو، حالانکه مادا آیت د (نسیان په وجه) ساقط کړې وو. تابعه علی بن مسهر و عبده عن هشام یعنی دمحمد بن عبید متابعت دوو حضراتو کړې دې. یو علی به مسهر او بل عبده بن سلیمان.

دعلی بن مسهر روایت امام بخاری رحمه الله ددې نه د مخکښې باب په آخر کښې موصولا نقل کړې دې اور د عبده بن سلیمان متابعت ئې په دعوات کښې موصولا نقل کړې دې. (۳)

[۴۷۵۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ ابْنُ أَبِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا أَبُو اسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بِاللَّيْلِ فَقَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً كُنْتُ أُنْسِيهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا [r: ۴۷۵۱]

(۴۷۵۲): حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بئس ما لاحد هم يقول نسيت آية كيت وكيت بل هو نسي [r: ۴۷۴۴]

(۱) لامع الدراری (۲۵۰/۹)۔

(۲) فتح الباری: ۱۰۴/۹۰

(۳) فتح الباری: ۱۰۵/۹۰

۲۷=بَاب مَنْ لَمْ يَرَبَّاسًا أَنْ يَقُولَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَسُورَةُ كَذَاوَكْدَا

[۳۷۵۳] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَلْقَمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِتْيَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَ بِهَا فِي لَيْلَةٍ كَفَّتْهَا [۳۷۵۴:ر]

[۳۷۵۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُروَةُ بْنُ الزُّبَيْدِ عَنْ حَدِيثِ الْيُسُورِيِّ مُحَمَّدَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ أَنَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمٍ بْنَ حِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَإِذَا هُوَ يَقْرَأُهَا عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يَقْرَأْ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكِدْتُ أَسْأَلُهُ فِي الصَّلَاةِ فَأَنْتَظِرْتُهُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبِثْتُ فَقُلْتُ مَنْ أَقْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ قَالَ أَقْرَأَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ كَذَبْتَ قَوْلَ اللَّهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ أَقْرَأَنِي هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ فَأَنْتَظِرْتُهُ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْوَدُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تَقْرَأْ بِهَا وَأَنْتَ أَقْرَأْتَنِي سُورَةَ الْفُرْقَانِ فَقَالَ يَا هِشَامُ أَقْرَأَهَا فَقْرَأَهَا الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا أُنْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ أَقْرَأَا عُمَرُ فَقْرَأَتْهَا الَّتِي أَقْرَأَنِيهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا أُنْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ فَأَقْرَعُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ [۳۷۵۴:ر]

[۳۷۵۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَارِئًا يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَاوَكْدَا آيَةً اسْقَطْتُمَا مِنْ سُورَةِ كَذَاوَكْدَا [۳۷۵۵:ر]

دبعضو اسلافو نه نقل دی چه سورة البقرة، سورة النساء ته دی و نیل پکار بلکه «السورة التي تذكر فيها البقرة»، والقی تذکر فیها النساء و نیل پکار دی. د دی مستدل د حضرت انس رضی اللہ عنہ یو مرفوع حدیث دی چه هغه ابن قانع او طبرانی موصولا نقل کړې دي. «لا تقولوا سورة البقرة، ولا ال عمران، ولا سورة النساء وكذلك القرآن كله». (۱)

لیکن جمهور علماء کرام په داسان و نیلو کښې څه حرج نه گنړی، امام بخاری رحمه الله په دې ترجمه کښې د جمهورو تائید او د مذکورہ بعضو حضراتو تردید کول غواړی. او هغوی فرمائی چه سورة البقرة و نیلو کښې څه حرج نشته دي.

امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کښې د ثبوت دپاره درې روایتونه فرمائیلی دي. په رومبی

کنبی «سورة البقرة» او دویم روایت کنبی د «سورة الفرقان» تصریح ده. د اشان په دریم روایت کنبی «سورة کذا» ده. معلوم شو چه د سورة اضافت دې څیز طرف ته په کولو کنبی هېڅ حرج نشته چه دهغې ذکر په دې سورت کنبی وارد شو.

تر کومې چه د حضرت انس رضی الله عنه د روایت تعلق دې نوهغه ضعیف گرزولې شوې دې. ددې په سند کنبی یو راوی عیسی بن میمون عطار ضعیف دې. (۱) ابن الجوزی رحمته الله په کتاب الموضوعات کنبی ددې ذکر کړې دې او د امام احمد قول ئې ددې متعلق نقل کړې دې چه دا حدیث منکر دې، لهذا قابل د استدلال نه دې. (۲)

حافظ ابن حجر رحمته الله او فرمائیل چه د دواړو په شان روایات جمع کولې شی. روایات باب په جواز اود حضرت انس رضی الله عنه روایت په خلاف اولی باندې محمول کړې شی یعنی «سورة

البقرة» وغیره وئیل جائز خو دی لیکن خلاف اولی دی. عبدالرازق، کلبی، ابو محمد بن حاتم او حکیم ترمذی به احتیاطاً دا شان نه وئیل. (۳)

په دې مسئله باندې څه تفصیل د کتاب التفسیر په شروع کنبی هم تیر شوې دې. (۴)

۲۸ = بَابُ التَّرْتِيلِ فِي الْقِرَاءَةِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَدَلَّلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ (المزمل: ۴)

وَقَوْلِهِ: ﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ﴾ (الاسراء: ۱۰۶).

وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يُهَذَّكَ هَذَا الشَّعْرُ

فِيهَا «يُفَرِّقُ» (الدخان: ۴). يُفَضِّلُ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَرَقْنَاهُ فَصَلَّنَاهُ

د ترتیل مطلب دادې چه حرفونه (توری) په واضحه طور ادا کړې شی او په ادا کولو کنبی

عجلت (تیزی) نه وی چه معنی په فهم کنبی آسانتیا وی. (۵) په قرآن پاک کنبی الله عز وجل د

﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ﴾ حکم رسول کریم صلی الله علیه و آله ته ورکړې دې.

داشان په قرآن پاک کنبی سورة مزمل کنبی دی چه ((وَدَلَّلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً)) یعنی قرآن پاک مونږ

بیل بیل کړې دې. (سورتونه او آیتونه جدا جدا اوساتی). چه ستاسو په مخکښې ئې په

اطمینان سره اولولی.

(۱) فتح الباری: ۱۰۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۰۸/۹ - والموضوعات لابن الجوزی، ابواب تتعلق بالقران، باب لا يقال سورة

كذا ۱۱/۲۵۰، ۲۴۱.

(۳) فتح الباری: ۱۰۸/۹.

(۴) کشف الباری، کتاب التفسیر: ۱۰، ۱۱.

(۵) فتح الباری: ۱۰۹/۹.

قوله: وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يُهَذَاكَ هَذَا الشَّعْرُ: قرآن کریم د شعر په شان په دې انداز سره تیز وئیل چه د حرفونو ادا کول صحیح نه وی مکروه دی. «هَذَا» «هَذَا» تیزئ سره وئیل. په دې ځانې کښې داشبه کیدیشی چه عموماً شعر ترنم او په مزه وئیل کیږی. جواب دادې چه په مجلس کښې شعر ترنم سره او په مزه وئیلې کیږی لیکن کله چه سړې خپل محفوظ شوی شعرونه دوباره وائی نو بیا هغه په تیزئ سره وائی. قرآن کریم داشان وئیل نه دی پکار.

قوله: فِيهَا يُفْرَقُ: يُقْصَلُ: دا په سورة دخان کښې دی. «فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ امْرُحِيمٍ» په دې «ليلة القدر» کښې هریو کار جدا جدا وی. تللې شوې، په دې آیت کریمه کښې «یفرق» «یفصل» یعنی د جدا کیدو په معنی ده، دادحضرت ابو عبیده تفسیر دې. (۱) په مناسبت سره ئې دا په دې ځانې ذکر کړو.

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَرَقْنَاهُ: فَصَلْنَاهُ: ابن جریر د حضرت ابن عباس رضی الله عنه تعلیق موصولا نقل کړې دې.

قرآن پاک په مزه مزه وئیل افضل دی یا تیزئ سره ؟ په دې کښې اختلاف دې چه قرآن پاک په مزه مزه وئیل افضل دی او یا په تیزئ سره تلاوت کول افضل دی.

حضرت ابن عباس رضی الله عنه لره یو سړې راغلو او وې وئیل چه څه په دریو ورځو کښې قرآن پاک ختموم. حضرت ابن عباس رضی الله عنه په جواب کښې او فرمائیل «لَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ اِرْتَلَاهَا فَتَدْبِرُهَا غَيْرَ مِنْ اِنْ الْقُرْآنَ كَمَا تَقُولُ» یعنی د پوره قرآن کریم (بغیر د سوچ فکر) نه وئیلو کښې دا څه بهتر گڼم صرف سورة بقره او وایم په ترتیل او غور و فکر سره او وایم. (۲)

لیکن حقیقت دادې چه په مزه وئیلو او تیز وئیلو دواړو کښې د هر یو دپاره د فضیلت یو اړخ دې. دداسې سړو په حق کښې په مزه وئیل افضل دی چه د قرآن کریم په معنو باندي پوهیږی او چه هغوی ته په مزه مزه وئیلو کښې حلاوت محسوسیږی او په تلاوت کښې زړه ښه لگی. خو څه خلق داسې وی چه هغوی ته په مزه مزه وئیلو کښې خو استحضار وی، په تیزه وینا کښې هغوی ځانې په ځانې انخلی نو د هغوی دپاره تیز وئیل افضل دی. په دې شرط د مخارجو لحاظ به ساتی او یو حرف د بل حرف په وجه مخفی او پټ نه وی. (۳)

۴۷۶: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا وَاصِلٌ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ غَدَوْنَا عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ رَجُلٌ قَرَأْتُ الْمُفْصَّلَ الْبَارِحَةَ فَقَالَ هَذَا كَهَذَا الشَّعْرِ

(۱) فتح الباری : ۱۰۹/۹

(۲) فتح الباری : ۱۱۰/۹

(۳) فتح الباری : ۱۱۰/۹

قَدْ مَجَعْنَا الْقِرَاءَةَ وَابْنِي لَأَحْفَظَ الْقُرْآنَ الَّتِي كَانَ يَقْرَأُ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَمَانِينَ عَشْرَةَ سُورَةً مِنَ الْمُفَصَّلِ وَسُورَتَيْنِ مِنَ آلِ حَمٍ (ر: ۷۳۰).

په دې روایت باندې یو اشکال خو دادې چې ذکر شوې روایت د اعمش په طریقې سره په «باب تلخیص القرآن» کښې تیر شوې دې. په هغه ځانې کښې «عشرین سورة من اول المفصل آخرهن من انحامیم حم الدخان و عم یتسالمون» ونیلې شوې دی. یعنی هغه ځانې کښې د مفصل شل سورتونه او په دې ځانې کښې د مفصل اتلس سورتونه ذکر کړي دي. په هغه ځانې کښې سورة دخان په مفصل کښې شمار کړې شوې دي او په دې ځانې کښې نه دې شمار کړې شوې.

ددې جواب دادې چې په هغه ځانې کښې «عشرین» تغلیبا ونیلې شوی وو، سورة دخان او دې سره متصل چې کوم سورة په مصحف ابن مسعود کښې وو هغه مفصل کښې شامل نه دي لیکن تغلیبا دا دواړه هم ور سره شامل کړې شو او ورته عشرین او ونیلې شو. (۱)

دویم اشکال دا کیږي چې د «سورتین من آل حم» نه معلومیږي چې دې شلو سورتونو کښې حوامیم نه دوه سورتونه داخل دي. حالانکه ټول روایات په دې متفق دي چې په دې شلو سورتونو کښې صرف سورة دخان شامل وو، باقی د حم هیڅ یو سورت شامل نه وو.

حافظ ابن حجر رحمته الله او فرمائل چې په دې کښې لفظ د «احدهما» محذوف دې او اصل عبارت دې. «وسورتین احدهما من آل حامیم» (۲)

او داهم ممکن دی چې ددې نه سورة جائیه او دخان مراد وی. او ددې دواړو په شروع کښې «حم» دې. د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه مصحف د مصحف عثمانی نه مختلف وو. په دې کښې سورة جائیه مقدم او سورة دخان موخر دې. د مفصل شروع د سورة جائیه نه ده. علامه قسطلانی لیکي چې:

«یحتمل أن يكون تأليف مصحف ابن مسعود على خلاف تأليف مصحف غيره، فيكون اول المفصل عند ابن مسعود اول الجائية، والدخان متأخرا في ترتيبه من الجائية» (۳)

هذا كهذا الشعر: هذا مفعول مطلق دې. أي هذذت هذا كهذا الشعر

۴۷۷: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانُكَ لِتُعْجَلَ بِهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَزَلَ جَبْرِيلُ بِالْوَحْيِ وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَهُ وَشَفَتَيْهِ فَيَسْتَدُّ عَلَيْهِ وَكَانَ يُعْرِفُ مِنْهُ فَإِنَّزَلَ اللَّهُ الْآيَةَ الَّتِي فِي لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا تُحَرِّكُ بِهِ

(۱) فتح الباری : ۱۱۰/۹.

(۲) فتح الباری ، کتاب الصلوة باب الجمع بین السورتین فی الركعة : ۲۵۹/۲

(۳) ارشاد الساری : ۳۱۶/۱۱.

لِسَانَكَ لِيَتَعَجَّلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ فَإِنَّ عَلَيْنَا أَنْ نَجْمَعَهُ فِي صَدْرِكَ وَقُرْآنُهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ فَإِذَا انْزَلْنَاهُ فَاسْتَمِعْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ قَالَ إِنَّ عَلَيْنَا أَنْ نُبَيِّنَهُ بِلِسَانِكَ قَالَ وَكَانَ إِذَا اتَاهُ جِبْرِيلُ اطَّرَقَ فَإِذَا ذَهَبَ قَرَأَهُ كَمَا وَعَدَهُ اللَّهُ (ر: ۵).

۲۹- بَابُ مَدِّ الْقِرَاءَةِ

۳۷۳۸/۳۷۵۹: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ الْأَزْدِيُّ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنْ قِرَاءَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَ يَمُدُّ مَدًّا ۳۷۵۹: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا هَمَامٌ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سُئِلَ أَنَسٌ كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَدًّا بِسْمِ اللَّهِ وَنَمَدَّ بِالرَّحْمَنِ وَنَمَدَّ بِالرَّحِيمِ

په دې ځانې کښې داوئیل غواړی چه قرآت کښې د مد رعایت ډیر ضروری دې. په دې ځانې کښې د مد نه مراد مداصلی دې یعنی هغه حرف چه دهغې نه پس الف ، واو ، یا یا و ی. (۱) حضور ﷺ به په «بسم الله» کښې مد فرمائیلو او «الرحمان ، الرحيم» کښې هم یعنی «بسم الله» او د «الرحمان ، الرحيم» الف اود «الرحيم» یا به ئې واضحه کوله او وئیله.

۳۰- بَابُ التَّرْجِيحِ

۳۷۶۰: حَدَّثَنَا آدمُ بْنُ أَبِي أَيَّاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو أَيَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَعْقِلٍ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ أَوْ جَمَلِهِ وَهِيَ تَسِيرُ بِهِ وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ أَوْ مِنْ سُورَةِ الْفَتْحِ قِرَاءَةً لَيِّنَةً يَقْرَأُ وَهُوَ يُرْجِعُ (ر: ۳۰۳۱).

د مکې د فتحې په وخت کښې حضرت رسول کریم ﷺ سورة فتح لوستله او ترجيع ئې کوله. د ترجيع معنی داده چه د قرآن پاک د تلاوت په وخت کښې په آواز کښې امتداد او تيزوالی او روالی اوموندې شی، چه ددې کیفیت د بخاری شریف په کتاب التوحيد کښې په یو روایت کښې د حضرت معاویه بن قره نه داشان منقول دې «آ ، آ ، آ» (د همزه مفتوحه نه پس آواز اوږدول). (۲)

چونکه حضرت نبی کریم ﷺ په اوښ باندې سور وو ددې و جې د حرکت په وجه ددوی ﷺ په آواز کښې تیز والی او روالی وو. بعضو وئیلی دی چه د ترجيع نه تحسین التلاوة مراد ده. (۳) ددې څه تفصیل په کتاب المغازی کښې تیر شوې دې. (۴)

(۱) فتح الباری ۱۱۲/۹.

(۲) صحیح البخاری ، کتاب التوحيد ، باب ذکر النبی ﷺ و رواية عن ربه : ۱۱۲۵/۲.

(۳) فتح الباری : ۱۱۳/۹.

(۴) کشف الباری ، کتاب المغازی : ۵۱۰.

۳۱_ بَابُ حُسْنِ الصَّوْتِ بِالْقِرَاءَةِ لِلْقُرْآنِ

د امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادی چه قرآن مجید په ښکلی آواز سره وئیل پکار دی. د قرأت په وخت کښې د تحسین صوت اهتمام کول مستحب دی. او غالباً امام بخاری رحمہ اللہ د حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ حدیث طرف ته اشاره کړې ده، چه په دې کښې فرمانیلې شوی دی چه «زینوا القرآن باصواتکم» امام احمد او ابو داود او نسائی او امام ابن ماجه ددې تخریج کړې دي. (۱)

علامه نووی رحمہ اللہ په «التبیین فی اداب جملة القرآن» کښې نقل کړی دی چه په دې خبره باندې اجماع ده چه دقرآن پاک په تلاوت کښې دې دحسن صوت اهتمام اوکړې شی. لیکن د تحسین صوت په رعایت کښې دې په مخارجو باندې دې څه اثر اونه غورزولې شی. داسې تحسین صوت چه په هغې کښې د اظهار و اخفاء وغیره لحاظ اونه ساتلې شی. علامه نووی رحمہ اللہ دې ته ناجائزه وئیلی دی. (۲)

علامه ابن قیم رحمہ اللہ لیکلی دی چه ډیر قراء د تلاوت کولو په وخت کښې تکلیف کوی. او ددوی قراءت د غنا شکل اختیاروی. دا ډیر زیات خراب او مکروه دی. البته که تکلیف نه وی اود قرأت د حدودو او احکامو رعایت وی نو بیا په تحسین صوت او تطریب کښې څه حرج نشته دي. (۳)

۳۷۲: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلْفٍ أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحَمَّانِيُّ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ يَا أَبَا مُوسَى لَقَدْ أَوْتَيْتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ

دمحمد بن خلف کنیت ابوبکر دي. دوی د بغداد اوسیدونکی دی او قاری دی. دامام بخاری رحمہ اللہ په صغار شیوخ کښې دي. د امام بخاری رحمہ اللہ د وفات نه پس پنځه کاله پورې ژوندی وو. ددوی شیخ ابوحماني دي. د هغوی نوم عبدالحمید بن عبدالرحمان دي، د کوفې اوسیدونکې دي. په صحیح بخاری کښې ددې دواړو صرف هم دا یو حدیث دي. (۴)

قوله: لَقَدْ أَوْتَيْتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ: «ال داود» کښې لفظ د «ال» زائد دي، مراد پخپله حضرت داود عليه السلام دي، ځکه چه دهغوی آواز ډیر خوږ وو. دهغوی په اولاد او خپلو کښې هیچا ته دا صفت نه وو ورکړې شوې. «مزممار» دیو آلې نوم دي لیکن مراد ددې نه خوش آوازی ده. (۵) حضرت ابوموسی رضی اللہ عنہ ډیر خوش آوازه وو.

(۱) اخرجه ابوداود رقم (۱۴۶۸) فی الصلوة، باب استجباب الترتیل فی القرآن، والنسائی (۱۷۹/۲، ۱۸۰) فی الصلوة، باب تزین القرآن بالصلوة، واحمد (۲۸۳/۴، ۲۹۶، ۳۰۴) و ابن ماجه رقم (۱۳۴۲).

(۲) شرح مسلم للنووی: کتاب فضائل القرآن، باب تحسین بالقران: ۱/۱۳۴۲

(۳) راجع للفصیل زاق المعاد، فصل فی هدیه صلی الله علیه وسلم فی قراء بالقران: ۱/۴۸۴-۴۹۳.

(۴) فتح الباری: ۱۱۴/۹.

(۵) فتح الباری: ۱۱۵/۹.

۳۲_ بَاب مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْمَعَ الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِهِ

۴۷۳: حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عَنْ الْأَعْمَشِ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْرَأَ عَلَى الْقُرْآنِ قُلْتُ أَقْرَأَ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ قَالَ إِيَّايَ أَحَبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي [ر: ۴۳۰۶]

مطلب دادی چه که خوک سرې د بل چا نه قرآن پاک آوریدل غواړی نو په سنتو کښې ددې اصل موجود دې. بعضې وختونو کښې قرآن پاک لوستلو ته د سرې زړه نه کیږي بلکه دنورو نه آوریدو ته ئې زیات زړه کیږي، ددې باب نه ددې ثبوت مقصود دې.

۳۳_ بَاب قَوْلِ الْمُقْرِئِ لِلْقَارِءِ حَسْبُكَ

۴۸۱۳: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعُودٍ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْرَأَ عَلَى قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَقْرَأَ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ قَالَ نَعَمْ فَقَرَأْتُ سُورَةَ النَّسَاءِ حَتَّى آتَيْتُ إِلَى هَذِهِ الْآيَةِ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا قَالَ حَسْبُكَ الْآنَ فَالتَقْتُ إِلَيْهِ فَأَذَا عَيْنَاهُ تَذْرِقَانِ (۴۳۰۶).

امام بخاری رحمه الله واثیل غواړی چه بعضې وخت کښې استاد شاگرد ته وائی چه "بس کړه" نو دده دا وینا منع من الخیر کښې داخل نه ده، په سنت کښې ددې اصل موجود دې چه داسې ونیلې شی.

۳۴_ بَاب فِي كَمْ يَقْرَأُ الْقُرْآنُ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: فَأَقْرَعُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ (المزمل: ۲۰)

ختم قرآن دې په څومره موده کښې او کړې شی: قرآن مجید په څومره موده کښې ختمول پکار دی. په دې کښې دحضرات علماء کرام اختلاف دې.

① امام احمد بن حنبل او ابو عبید قاسم بن سلام فرمائي چه ددریو ورځو نه کمه موده کښې قرآن پاک ختمول پکار دی. (۱) ابو عبیده قاسم بن سلام د حضرت معاذ بن جبل متعلق روایت نقل کړې دې چه هغه به د دریو ورځو نه په کمه موده کښې قرآن پاک ختمول مکروه گنړل (فضائل القرآن، باب القاری یقرأ القرآن من سبعة لیال الی ثلاث: ۸۹)

دهغوی استدلال دحضرت عبداللہ بن عمرو بن العاص روایت دې چه دا ترمذی او ابو داود نقل کړې دې. ((لم یفقه القرآن من قرأ القرآن ان لی اقل من ثلاث)) (۲)

(۱) فتح الباری: ۱۱۹/۹

(۲) الحدیث أخرجه الترمذی فی سننه، فی کتاب القراءات: ۱۹۷/۵، رقم الحدیث: ۲۹۴۹ وأخرجه ابوداود، باب فی کم یقرأ القرآن: ۵۴/۳، رقم الحدیث: ۳۹۰، وأخرجه ایصال الدارمی، باب ختم القرآن: ۵۶۲/۲، رقم الحدیث: ۳۴۸۷

بعضو ظاهره ددی روایت په پیش نظر د دریو ورځو نه په کمه موده کښې دقران پاک ختمولو ته حرام وئیلی دی. (۱)

⑤ لیکن دجمهور علماء کرامو ائې داده چه په دې کښې د شریعت د طرف نه دڅه وخت تحدید او تعیین نشته. (۲)

دهغه دقاری قوت او تازگی باندې ده ، که یو سړې ددریو ورځو نه په کمه موده کښې قران پاک په تازگی سره ختمولې شی او هغه دحرفونو په ادا کولو کښې دتجوید د اصولو رعایت سره تلاوت جاری ساتلې شی نوپه کښې څه حرج نشته. (۳)

په اسلافو کښې ډیر حضرات داسې تیر شوی دی چه هغوی به په شپه ورځ کښې یو (ختم) کولو، دصوفی ابن الکاتب باره کښې مشهور دی چه هغوی به څلور ختمونه په ورځ کښې او څلور په شپه کښې یعنی شواروز کښې به نې اته ختمونه کول. (۴)

علامه قسطلانی لیکلی دی چه په ۸۶۷ هجری کښې په قدس شریف کښې یو سړې ما اوکتلو، دده کنیت ابوطاهر وو او هغه دشیخ شهاب الدین بن رسلان دملگرو نه وو. دده په باره کښې ماته اووئیلې شو چه هغوی په شپه ورځ کښې پنځلس ختمونه کول. (۵)

حضرت عثمان، تمیم داری، سعید بن جبیر په باره کښې لیکلی دی چه دا حضراتو به په یو رکعت کښې پورا قران پاک ختمولو. (۶)

حضرت شېخ الحدیث مولانا زکریا رحمته الله علیه به هم په رمضان کښې شپه ورځ کښې د یو ختم کولو معمول وو. (۷)

امام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه منقول دی چه کوم سړې په کال کښې دوه ځله قران پاک ختموی نو هغه دقران پاک حق ادا کولو والا دې، ځکه چه حضور صلی الله علیه و آله وسلم د وفات په کال حضرت جبریل علیه السلام سره دوه ځله قران پاک ختم کړې وو. (۸)

اسحاق بن راهویه او امام احمد بن حنبل نه نقل شوی دی چه سړې دې کم از کم په څلویښتو ورځو کښې یو ځل قران پاک ختم کړی یعنی روزانه دې پاؤ کم یو پاره لولی. (۹)

۱ فتح الباری : ۱۲۰/۹

۲ (فتح الباری : ۱۲۰/۹)

۳ (فتح الباری : ۱۲۰/۹)

۴ (شرح الطیبی : ۲۸۱/۴ ، وارشاق الساری : ۳۲۵/۱۱)

۵ (ارشاد الساری : ۳۲۵/۱۱)

۶ (ارشاد الساری : ۳۲۵/۱۱)

۷ (اوگوری آپ بیتی)

۸ (الابواب والترجم : ۶۳/۲)

۹ (فتح الباری : ۹/ ، وفي كنز الدقائق : ولحافظ القرآن ان يختم كل اربعين يوما " لان المقصود من قراءة القرآن فهم معانيه والاعتبار بما فيه لا مجرد التلاوة قال الله تعالى : افلا يتدبرون القرآن ام على قلوب اقفالها " وذلك يحصل بالثاني لا بالتواني في المعاني . فقد الختم اقله اربعون يوما كل يوما حزب و نصف او ثلثا حزب او اقل (البحر الرائق شرح كنز الدقائق . مسائل شتى : ۴۸۲/۸)

په دې ځانې کښې د باب په آخری روایت کښې حضور ﷺ حضرت عبداللہ بن عمرو بن العاص ته او فرمائیل «(اقرأ فی سہم ولا تزدہ علی ذالک)» یعنی په اوو ورځو کښې ختموه. ملا علی قاری لیکلی دی چه په اووه ورځو کښې ختم دا کثرو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم معمول وو. د قرآن پاک اووه احزاب دی. ددې اوو احزابو ترتیب حضرت علی رضی اللہ عنہ منسوب دی. یو قول «فی بشوق» کښې داشان وارد دی چه د فاعله «فاتحة» میم نه «مائده» یا نه «یونس» بآ نه «یہی اسرائیل» شین نه «شعراء»، واو نه «والصافات» او د قاف نه «سورۃ ق» طرف ته اشاره ده. (۱) داشان قرآن کریم په اوو ابوابو کښې دې تقسیم کړې شی او یو باب دې روزانه اولوستلې شی نو په هفته کښې به د قرآن پاک ختم مکمل کړې شی.

امام بخاری رحمه اللہ علیہ په ترجمۃ الباب کښې د «فاقرؤا ما تیسر منه» آیت نقل کړې دې او دې طرف ته نې اشاره کوی چه په دې کښې هیڅ تحدید نشته دې ، چه څومره سهولت سره کیدیشی نوسرې دې هغه هومره قرأت کوی.

۴۷۱۳: حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ لِي ابْنُ شُبْرُمَةَ نَظَرْتُ كَمَا يَكْفِي الرَّجُلُ مِنَ الْقُرْآنِ فَلَمْ أَجِدْ سُورَةً أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثِ آيَاتٍ فَقُلْتُ لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَقْرَأَ أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثِ آيَاتٍ قَالَ عَلِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ أَخْبَرَنَا مَنْصُورٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدٍ أَخْبَرَهُ عُلُقَمَةُ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ وَلَقِيَّتُهُ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَذَكَرَ قَوْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَّتَا (۲: ۴۷۱۲).

عبداللہ بن شبرمه د کوفې قاضی وو ، فقیه وو ، په تابعینو کښې دهغوی شمار کیږی، امام احمد، ابو حاتم اونسانی ددې توثیق کړې دي. ابن حبان په کتاب الثقات کښې ددوی ذکر کړې دي، امام بخاری رحمه اللہ علیہ ددوی روایات استشهاد ذکر کوی او په کتاب الادب کښې ددوی یو روایت هم ذکر کوی. امام ترمذی نه علاوه باقی اصحاب سته ددوی نه روایات اخستی دي. په کال ۱۴۳ هجری کښې دوی وفات شو. (۲)

هغوی فرمائی چه ما غور او کړو دسری دپاره (په مونځ ما شپه ورځ کښې) د قرآن پاک چه څومره حصه کافی کیدل پکار دی نو ما اوکتل چه د قرآن پاک هیڅ یو سورة د دریو آیتونو نه کم نه دي ، ددې وجې ما اووئیل چه دیو سړی دپاره مناسب نه دی چه هغه (په مونځ کښې) درې آیاتونو نه کم اولولی.

قال علی .... دا ما قبل سند سره متصل دي ، تعلیق نه دي ، د احديث تیرشوې دي.

۴۷۱۴/۴۷۱۵: حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ مُغِيرَةَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ الْكَحْنِيُّ ابْنُ امْرَأَةٍ ذَاتِ حَسَبٍ لَكَانَ يَتَعَاهَدُ كَنَّتَهُ فَيَسْأَلُهَا عَنْ بَعْضِهَا فَيَقُولُ نَعَمْ

(۱) مرقاه شرح مشکوٰه: ۱۰/۵.

(۲) ددې ذکر شوی تفصیل دپاره اوگوری تهذیب الکمال: ۷۶/۱۵، رقم الترجمة: ۳۳۲۸ و عمده القاری: ۵۷/۲۰

الرَّجُلُ مِنْ رَجُلٍ لَمْ يَطْلُ لَنَا فِرَاشًا وَلَمْ يَفْقِشْ لَنَا كَنْفًا مِنْذُ اثْنَيْئَاةٍ فَلَمَّا طَالَ ذَلِكَ عَلَيْهِ ذَكَرَ لِنَتْنِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الْقَنِي بِهِ فَلَقِيْتُهُ بَعْدُ فَقَالَ كَيْفَ تَصُومُ قَالَ كُلَّ يَوْمٍ قَالَ وَكَيْفَ تَحْتِمُ قَالَ كُلَّ لَيْلَةٍ قَالَ صُمْ فِي كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةً وَاقْرَأَ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ شَهْرٍ قَالَ قُلْتُ اطْبِقْ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ قَالَ صُمْ ثَلَاثَةً أَيَّامٍ فِي الْجُمُعَةِ قُلْتُ اطْبِقْ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ قَالَ افْطِرْ يَوْمَيْنِ وَصُمْ يَوْمًا قَالَ قُلْتُ اطْبِقْ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ قَالَ صُمْ أَفْضَلَ الصَّوْمِ صَوْمَ دَاوُدَ صِيَامَ يَوْمٍ وَافْطَارَ يَوْمٍ وَاقْرَأْ فِي كُلِّ سَبْعٍ لَيْالٍ مَرَّةً فَلَتَيْتَنِي قِيلْتُ رُخْصَةً رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَلِكَ أَنِّي كَبُرْتُ وَضَعُفْتُ فَكَانَ يَقْرَأُ عَلَيَّ بَعْضُ أَهْلِهِ السَّبْعَ مِنَ الْقُرْآنِ بِالنَّهَارِ وَالَّذِي يَقْرُؤُهُ يَعْزِضُهُ مِنَ النَّهَارِ لِيَكُونَ أَخَفَ عَلَيْهِ بِاللَّيْلِ وَإِذَا ارَادَ أَنْ يَتَقَوَّى افْطَرَ أَيَّامًا وَأَحْصَى وَصَامَ مِثْلَهُنَّ كَرَاهِيَةً أَنْ يَتْرَكَ شَيْئًا فَارَقَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ فِي ثَلَاثٍ وَفِي خَمْسٍ وَأَكْثَرُهُمْ عَلَى سَبْعٍ

مخکبني چه کوم روايت نقل شوي دي ، په هغې کبني د حضور نبي کريم ﷺ ارشاد نقل کړې شوي دي چه حضور ﷺ حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص ته او فرمائيل چه «اقرأ في كل سبعة ليال مرة» امام ابو عبدالله بخاري فرمائي چه بعضو راويانو د «سبعة» په ځانې «اقرأ في كل ثلاث» او بعضو «اقرأ في كل خمس» نقل کړې دي. ليکن اکثر راويانو «سبعة» نقل کړې دي. نو هم د دې باب په آخری روايت کبني دي «فاقرأ في سبعة ولا تزدد على ذلك».

۴۷۳: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي كَمُ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ حَدَّثَنِي اسْحَاقُ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ شَيْبَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ مَوْلَى بَنِي زُهْرَةَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ وَأَحْسِبُنِي قَالَ سَمِعْتُ أَنَا مِنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأِ الْقُرْآنَ فِي شَهْرٍ قُلْتُ أَيْ أَجْدُ قُوَّةً حَتَّى قَالَ فَاقْرَأْهُ فِي سَبْعٍ وَلَا تَزِدْ عَلَى ذَلِكَ [ر: ۱۰۷۹]

قوله: عن أبي سلمة قال: وأحسب أني سمعت أبا من أبي سلمة: دا د يحيى بن أبي كثير قول دي، مخکبني سند کبني د يحيى شيخ محمد بن عبد الرحمان دي اود محمد بن عبد الرحمان شيخ ابوسلمه دي نو يحيى د ابوسلمه نه د محمد بن عبد الرحمانه نه نقل کوي ، ليکن دوی ته په دې کبني تامل دي. نو هغوی او فرمائيل چه څما خيال دادي چه ما دا حديث نيغ په نيغه د ابوسلمه نه پخپله اوريدلي دي يعنی د محمد بن عبد الرحمان واسطه نشته . (۱)

۳۵_ بَابُ الْبُكَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

مطلب دادې چه دقرآن کریم دتلاوت په وخت ژړا ثابت ده. امام نووی رحمته الله علیه فرمائیږي دې چه دقرآن پاک دقراءت په وخت کښې ژړل د عارفانو صفت دې او دصالحانو شعار دې. (۱) امام غزالی رحمته الله علیه فرمائی چې دقرآن پاک د تلاوت په وخت کښې ژړل مستحب دې. (۲)

ددې طریقې دده چه د قرآن پاک د بیان شوی وعید اوتهديد او وعدې اود ترغیب استحضار اوکړنې اوپه خپل غفلت باندې نظر واچولې شی نوداشان به زړه غمگین شی. اوکه بیا هم ژړا رانشی نود ژړاکوونکي کیفیت جوړول پکار دې.

امام ابن ماجه دحضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه روایت کړې دې چه حضور اکرم صلی الله علیه و آله وسلم وفرمایل «ان هذا القرآن ذل بحزن فاذا قرأتموه فابکوا، فان لم تهکوفتمهاکوا». (۳)

۴۶۸/۳۹۶۹: حَدَّثَنَا صَدَقَةُ أَخْبَرَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ يَحْيَى بَعْضُ الْحَدِيثِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ الْأَعْمَشُ وَبَعْضُ الْحَدِيثِ حَدَّثَنِي عَمْرِو بْنُ مُرَّةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ وَعَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْ عَلَيَّ قَالَ قُلْتُ اقْرَأْ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ قَالَ ابْنِي اشْتَبَى أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي قَالَ فَقَرَأْتُ الْبِسَاءَ حَتَّى إِذَا بَلَغْتُ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا قَالَ لِيَ كُفَّ أَوْامِيكَ فَرَأَيْتُ عَيْنَيْهِ تَذُرْقَانِ

امام بخاری رحمته الله علیه دا حدیث د دوو حضراتو نه نقل کړې دې، یو د شېخ، دده صدقه بن الفضل مروزی دې او دویم شیخ مسدد دې. د صدقه بن الفضل مروزی دطریقې متن امام په تفسیر کښې ذکر کړې دې. په دې ځانې کښې چه کوم متن دحدیث دې دا دمسدد د طریقې دې. (۴)

د صدقه بن الفضل په طریق کښې یحیی القطان فرمائی «قال یحیی: بعض الحديث عن عمرو بن مرة» یعنی د حدیث بعضې حصه سلیمان اعمش د عمرو بن مرو نه نقل کړې ده. د سلیمان شیخ ابراهیم نخعی دې. لیکن دا پوره حدیث هغوی د ابراهیم نخعی نه نیغ په نیغه نه دې نقل کړې، بلکه څه حصه ئې نیغ په نیغه دهغوی نه نقل کړې ده او څه ئې د عمرو بن مره په واسطې سره د ابراهیم نخعی نه نقل کړې ده. نو دمسدد په طریق کښې تصریح ده. «قال

(۱) فتح الباری : ۱۲۱/۹.

(۲) فتح الباری : ۱۲۱/۹.

(۳) سنن ابن ماجه کتاب اقامه الصلوة والسنة فيها، باب حسن الصوت بالقرآن ، رقم الحديث : ۱۳۳۷ (فی الزوائد فی اسناده ابو رافع ، اسمه اسماعیل بن رافع ضعیف متروک).

(۴) فتح الباری : ۱۲۱/۹.

الاعمش : وبعض الحديث حدثني عمرو بن مرة ، عن ابراهيم ، سليمان اعمش فرمائی چه د حدیث څه حصه د عمرو بن مره په واسطې سره د ابراهيم نخعی نه نقل کړې ده. حاصل دادې چه سليمان څه حصه د اعمش نه نيغ په نيغه نقل کوی او څه حصه عمرو بن مره په واسطه. حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه د «تقرات النساء.....» نه د حدیث تر آخره پورې حصه ابراهيم نه منقول ده لکه څنگه چه د باب په په بل حدیث کښې صرف هم دا حصه منقول ده. (۱)

قوله: وعن ابيه: عن ابي الضحى عن عبد الله: ددې عطف «عن سليمان» باندې کيږي يعنى سفيان ثوري دا روايت د اعمش نه هم نقل کوی او دخپل پلار (سعيد بن مسروق ثوري) نه هم نقل کوی ، ليکن دده دپلار طريق منقطع دې ځکه چه ددوی پلار ابو الضحى (مسلم بن صبيح) نه نقل کوی او ابو الضحى حضرت عبدالله بن مسعود نه وو ليدلې، ددې وجې د ابو الضحى روايت منقطع دې. (۲)

قوله: فرأيت عينيه تذرفان: د حضور نبی کریم عليه السلام د ژړا وجه ابن بطال دا ليکلي ده چه کله حضور نبی کریم عليه السلام «فكيف اذا جئنا من كل امة بشهيد» والا آيت واوريدو نو د قيامت منظر او ددې ويره ددوی عليه السلام په مخکښې شوه نو ددې وجې حضور عليه السلام اوژپل. (۳)

حافظ ابن حجر رحمته الله او فرمايل چه حضور عليه السلام په خپل امت باندې د شفقت کولو په وجه اوژپل ، ځکه چه امت محمديه به دخپل عمل په بناء گواهی ورکوي او کله چه هم دده عمل صحيح نه وي چه ددې په وجې سره به ورته عذاب ورکولې شي. ددې وجې ئې اوژپل. (۴)

علامه زمخشری رحمته الله فرمائی چه دا ژړا د غم او حزن په وجه نه وه بلکه خوشحالي او مسرت په وجه وه ، مسرت ددې خبرې چه الله تعالى امت محمديه په ټولو امتونو باندې گواه جوړ کړو ، د خوشحالي د وجې نه هم سرې ژاړې. شاعر وائی :

طفح السور على حق انه من فرط ما قد سرت اها كان (ه)

ترجمه: ما باندې د مسرت داسې دوران راغلو چه د خوشحالي د لاسه مې اوژپل.

٢٤٧٩: حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُبَيْدَةَ السَّلْمَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْ عَلَيَّ قُلْتُ اقْرَأْ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ قَالَ أَيْ اجِبْ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي (ر: ٢٣٠٦).

(۱) فتح الباری : ۱۲۱/۹.

(۲) فتح الباری : ۱۲۱/۹.

(۳) فتح الباری : ۱۲۲/۹.

(۴) فتح الباری : ۱۲۲/۹.

(۵) ارشاد الساری : ۳۶۶/۱۱ - ۳۶۷.

۳۶_ بَابُ إِيْتَمَنْ مَنْ رَأَى بِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ أَوْ تَأْكُلَ بِهِ أَوْ فَخَرَهُ

په دې ځانې کښې دهغه سړی د مذمت (غندنې) بیان کول مقصود دی چه د قرآن په قرآن کښې ښودنه کوی یا دا چه هغه په دې سره دنیا گټل غواړی او د دنیا مال او متاع حاصلول مقصودی یا دا چه هغه د فخر او غرور دپاره د قرآن پاک تلاوت کوی. «راعی_ مراد الله» دباب مفاعله نه ده ، ښودنه کول ، په یو روایت کښې دی چه رایاء یاء سره ده ، ددې هم دا معنی ده. «تاکل» د باب تفعل نه دې ، اکل طلب کول . «فخره» فخر کول ، بعضو نسخو کښې فخریه دی. (۱)

۴۷۰ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ خَيْثَمَةَ عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ رِضَى اللَّهِ عَنْهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ حَدَّثَاءُ الْإِنْسَانِ سُفَهَاءُ الْأَخْلَامِ يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ قَوْلِ الْبَرِيَّةِ يَمْرُقُونَ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرِّمِيَّةِ لَا يُجَاوِزُ إِيْمَانَهُمْ حَنَاجِرَهُمْ فَإِنَّمَا لَقِيَتْهُمْ قَاتِلُهُمْ فَإِن قَتَلَهُمْ أَجْرُ لَيْسَ قَتَلَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (ر: ۳۳۵).

په دې کښې قلب دې . اصل عبارت دې «يقولون من قول خير البرية» يعنى هغه د خير البريه قول بيانوی.

د خير البريه نه مراد يا حضور اکرم ﷺ دې چه هغه خلق به در رسول کریم ﷺ حديث بيانوی. او يا ددې نه الله ﷻ مراد دې چه هغه خلق به د قرآن پاک تلاوت کوی او هم دا هغه بل مطلب دې چه د ترجمه الباب مناسبت سره دې. (۲)

۴۷۱ : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ التَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَخْرُجُ فِيكُمْ قَوْمٌ يَحْقِرُونَ صَلَاتَكُمْ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَصِيَامَكُمْ مَعَ صِيَامِهِمْ وَعَمَلَكُمْ مَعَ عَمَلِهِمْ وَيَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرِّمِيَّةِ يَنْظُرُ فِي النَّصْلِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الْقِدْحِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الرِّيشِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَتَمَارَى فِي الْفُوقِ (ر: ۳۳۷).

حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنہ فرماني چه ما د حضرت رسول کریم ﷺ نه آوريدلی دی چه په تاسو کښې به یو قوم راوړی چه هغوی مقابله کښې به تاسو خپل مونځ ، روژه او اعمال حقیر گنړنی ، هغوی به قرآن پاک لولی چه دابه دهغوی د مرئی او خلق نه لاندې نه کوزیږی ، دوی به د دین نه داسې اورځی لکه څنگه چه غشی د ښکار نه اوځی چه ښکاری ته نه معلوم

(۱) ددې پورتنی تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری : ۱۲۳/۹ ، ارشاد الساری : (۱۱).

(۲) ارشاد الساری : (۳۲۷/۱۱).

وی اونه نی دندې پورې څه لگیدلی وی اونه څه محسوس شوی وی اونه په دې څه اثر وی البته سوفار (د غشی خله) باندې څه شک وی.

«نصل: حديد السهم» يعنى پيكان، «قدس» حکم القاف، غشی، پيكان او دريش په مينځ کښې دنډا، «رتبارى» شک کول، «فوق» سوفار، د غشی خله. (۱)

مطلب دادې چه څنگه هغه غشی د ښکار نه صفا اوځی و داشان په دې خلقو باندې هم داسلام هيڅ اثر به نه کيری.

حديث کښې چه کوم قوم ذکر شوې دې، ددې نه خوارج مراد دی، ددې حديث متعلق تفصیلی بحث مخکښې په کتاب المحاربین په باب قتال الخوارج کښې راځی.

په دې ذکر شوو دوو احادیثونه د ترجمه الباب جزء «او فحیه» ثابتیږی. ځکه چه په دې د کوم قوم ذکر دې هغوی خو به قرآن پاک لولی لیکن ددې نه باوجود فسق و فجور نه به خالی نه وی (۲)

۷۷۲: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ ابْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ ابْنِ مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالَّذِي تَرَجَّهَ طَعْمًا طَيِّبًا وَرِيحًا طَيِّبًا وَالْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالَّذِي تَمَرَّةٌ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحُهَا وَمِثْلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالَّذِي تَمَرَّةٌ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمِثْلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَخَبِيثٌ وَرِيحُهَا مُرٌّ (۳۷۲).

دا روایت په «باب فضل القرآن علی سائر الکلام» کښې تیر شوې دې، هغه ځانې کښې الفاظ وو «ولا ریح لها» او په دې ځانې کښې الفاظ دی «وریحها مر».

علامه بدالدين زرکشی رحمه الله فرمائی چه «لا ریح لها» والا روایت راجح دې. (۳) باندې اشکال کيږی چه په دې کښې څه دتريخ والی بوئی نشته بلکه داخود مطعوماتو صفت دې، په دې ځانې کښې ریح ته څنگه «مر» او وئیل.

ددې جواب دا ورکړې شو چه حلاوت او مرارت اگر چه دمطعوماتو صفاتونه دی لیکن په دې ځانې کښې د استعارې په طور دمرارت اطلاق په ریح باندې اوکړې شو چه دحنظله دپاره د ذائقې په شان ددې بوهم ښه نه وی، نوعلامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه:

«واستشكل من حيث أن المرارة من اوصاف الطعوم، فكيف يوصف بها الريح، وأجيب بأن ريحها لما كان قطعها، أستعير له وصف المرارة» (۴)

(۱) ارشاد الساری: ۳۲۹/۱۱.

(۲) فتح الباری ۱۲۴/۹.

(۳) فتح الباری: باب فضل القرآن علی سائر الکلام: ۱۲/۹.

(۴) ارشاد الساری: ۳۲۹/۱۱.

ترجمة الباب سره مناسبت: ددې حديث مناسبت ترجمه الباب واضحه دی ځکه چه په دې کښې قرآن پاک لوستونکي دمنافق ذکر دې او ظاهر دی چه منافق قرآن کریم یا خو دښودنې په طور لولی او یا دا د خوراک ځکاک ذریعه جوړولو دپاره لولی. حافظ ابن حجر داحادیث او دترجمة الباب په مناسبت کښې لیکي

«فلاحادیث الثلاثة دالة لارکان الترجمة لان منهم من رايابه واليه الاشارة في حديث ابى موسى، ومنهم من تاكل به، وهو مخرج من حديثه ايضا، ومنهم من فجره، وهو مخرج من حديث على و ابى سعيد» (۱)

۳۷_ بَابُ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ

۴۷۷۳/۴۷۷۳: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَفَتْ قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ (۲)

۴۷۷۳: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سَلَامُ بْنُ أَبِي مُطَيْعٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ دحديث په باب کښې مختلف مطالب: ددې حديث ډیر مطلبونه بیان شوي دي.

① یو معنی ئې دا بیان شوې ده چه تر کومې پورې مو زړه غواړي نو دقرآن پاک تلاوت کوي او کله چه موزره تنګ شي نو دتلاوت سلسله موقوف کړي، ځکه چه بغیر د زړه نه دقرآن پاک تلاوت کوي څه خوښ عمل نه دي. (۳)

② دویم مطلب دادې که یو ډله په تلاوت کښې مشغوله وي یا دقرآن پاک معناني او علومو په غور او فکر کښې مشغول وي نو ده دوی تر هغه وخته پورې خپل تلاوت او مذاکره جاری ساتل پکار دی چه تر کومې چه په خپلو کښې د اختلافات او یو بل سره متشابهات وغیره کښې دنزاع او تردید سلسله شروع نشي، که د اختلاف نوبت راشي نو بیا دي دا موقوف کړي شي. (۴)

(۱) فتح الباری: ۱۲۴/۹

۲ (۴۷۷۳) واخرجه البخاری ایضا متصلا بهذا الحديث، رقم الحديث: ۴۷۷۴، وفي كتاب الاعتصام باب كراهية الاختلاف، رقم الحديث: ۷۳۶۴، ۷۳۶۵، ومسلم في كتاب العلم، باب النهي عن اتباع متشابه القرآن، رقم الحديث: ۲۶۶۷، والنسائي في كتاب فضائل القرآن، باب ذكر الاختلاف، رقم الحديث: ۸۰۹۹، ۷۰۹۷.

(۳) في الباری: ۲۷۲/۴، ارشاد الساری: ۳۳۰/۱۱.

(۴) فتح الباری: ۱۲۵/۹.

قاضی عیاض فرمائیلی دی چه ممکن دی چه دا حکم د حضور ﷺ د زمانې سره خاص وی خکه چه د حضور ﷺ په زمانه کښې داشان صورت کښې د څه داسې حکم د نازلیدو امکان وو چه هغه دا اختلاف کوونکو دپاره د غم باعث شی ، چه څنگه دالله ﷻ قول دې چه ﴿لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبَدِّلَ لَكُمْ سُؤُوكُمْ﴾ (۱)

⑤ اودا هم ممکن دی چه دا حدیث د اختلاف قرآت سره متعلق وی ، قرآن پاک په مختلفو لغاتو کښې دوئیلو جواز وو او په یو لغت باندې دویونکو دبل لغت ویونکو والو سره د اختلاف اندیښنه وه ، نو دې نه پس دا اختلاف زیات شو. په دې صورت کښې به د حدیث مطلب دا وی چه دقرآن پاک تلاوت خپل قرآت مطابق تر هغه وخته پورې جاری ساتی چه تر کومې څه اختلاف راپیښ نه شی. لیکن که څوک ستاسو په قرآت باندې نه نکیر کوی او دا اختلاف صورت پیدا شی نو تلاوت بس کول پکار دی.

امام بخاری رحمه الله ددې باب په آخر کښې دا اختلاف قرآت متعلق دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روایت ذکر کوی او غالباً هم دې مطلب طرف ته نې اشاره کړې ده. (۲)

ثَابِعَةُ الْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدٍ وَسَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ وَلَمْ يَرْفَعَهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ وَأَبَانُ
یعنی دسلام بن ابی مطیع متابعت حارث بن عبید او سعید بن زید هم کړې دې ، چه څنگه سلام دا حدیث مرفوعاً نقل کړې دې دې دواړو هم مرفوعاً نقل کړې دې.

دحارث متابعت دارمی او دسعید متابعت حسن بن سفیان موصولاً نقل کړې دې . (۳)

قوله: ولم يرفعه حماد بن سلمه وأبان: حماد بن سلمه و ابان ابن یزید عطار دا حدیث مرفوعاً نه دې نقل کړې بلکه موقوفاً نې نقل کړې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته د حماد روایت چرته هم موصولاً ملاؤ نشو او د ابان روایت د حباب بن هلال په طریق باندې په صحیح مسلم کښې موصولاً ذکر دې. خو په هغه ځانې کښې موقوف نه دې بلکه مرفوع دې. ممکن دی چه امام بخاری رحمه الله ته څه بلې طریقې سره دهغه روایت موقوف معلوم شوې وی. (۴)

قوله: وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا قَوْلَهُ: یعنی غندر هم داروایت موقوفاً نقل کړې دې. «سمعت جندبا قوله» یعنی دا حدیث نې دجندب دقول په طور اوریدلې وی ، حضرت رسول الله ﷺ طرف ته ددې نسبت په دې طریق کښې نشته دې. دغندر دا تعلیق اسماعیلی موصولاً نقل کړې دې. (۵)

(۱) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

(۲) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

(۳) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

(۴) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

(۵) فتح الباری : ۱۲۵/۹.

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَوْنٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ عُمَرَ

قَوْلُهُ وَجُنْدَبٌ أَصَحُّ وَأَكْثَرُ: (۶۹۳۰ ، ۶۹۳۱): یعنی عبدالله بن عون هم دا روایت موقوفاً نقل کړې دي . لیکن د جندب په ځانې حضرت عمر رضی الله عنه سره داموقوفاً نقل کړې دي . ابر عبیده رضی الله عنه دا روایت موصولاً نقل کړې دي . (۱)

قوله: وَجُنْدَبٌ أَصَحُّ وَأَكْثَرُ: یعنی د جندب روایت د سند لحاظ سره اصح او د طرق لحاظ سره کثیر دي . مطلب دادې چه موقوف علی جندب دي .

خلاصه داده چه په تیر شوی روایت کښې اختلاف دي چه دا موقوف دي یا مرفوع دي . که مرفوع وی نو بیا د حضرت جندب رضی الله عنه په مسند کښې شمارلې شی او که دا موقوف وی نو په دي کښې دوه اقوال دي . یو دا چه دا موقوف علی جندب دي او دویم دادې چه دا موقوف علی عمر دي . امام بخاری رحمته الله «د جندب اصح و اکثر» و نیلو سره ئې ترجیح ورکړې ده . دا خبره چه دا موقوف علی جندب دي .

۴۷۷۵ : حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ آيَةَ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِلَافَهَا فَأَخَذَتْ يَدَهُ فَأَتَلَقَتْ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كِلَاكُمَا مُحْسِنٌ فَأَقْرَأَا الْكِبْرَ عَلَيَّ قَالَ فَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ اخْتَلَفُوا فَأَهْلِكُوا (ر: ۲۲۷۹).

قوله: انه سمع رجلاً يقرأ: حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه ممکن دی چه درجل نه حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه مراد وی .

قوله: اكبر علمي قال: داد شعبه قول دي هغه فرمائی چه څما غالب گمان دادې چه حضور اکرم صلی الله علیه و آله دا فرمائی دی چه «فان من كان قبلكم اختلفوا فاهلكهم» باقی د حدیث باره کښې خو هغه ته یقین دي ، لیکن د دي جملې متعلق هغه ته یقین نشته دي ، بلکه غالب گمان دي .

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات

وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد و علی اله و اصحابه اجمعین

کتاب النکاح

کتاب النکاح: الأحادیث (۴۷۷۶-۴۹۵۲)

په کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمته الله علیه یو سل شپږ ویشت (۱۲۶) بابونه قائم کړي دي په دې کښې دوه بابونه بلا ترجمه دي د کتاب النکاح د مرفوع احادیثو شمار دوه سوه اتلس (۲۱۸) دي په دې کښې پنځه څلوېښت (۴۵) تعلیقات او متابعات دي او باقی یو سل درې اتیا (۱۸۳) احادیث موصول دي په دې کښې یو سل دوه شپيته احادیث مکرر دي او شپږ شپيته (۶۶) احادیث داسې دي چه هغه امام په کتاب النکاح کښې په اول کښې ذکر کړي دي په دې کښې د دوشت (۲۲) احادیثو نه سوا باقی ټول احادیث متفق علیه دي یعنی امام مسلم رحمته الله علیه هم هغه ذکر کړي دي د صحابو رضی الله عنهم او سلفو رضی الله عنهم (۳۶) آثار امام بخاری رحمته الله علیه په کتاب النکاح کښې ذکر کړي دي په کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمته الله علیه د شلو بابونو نه پس د رضاعت مسئلې هم ذکر کړي دي په بعضې نسخو کښې د دې دپاره مستقل د کتاب الرضاع عنوان هم شته

۷۰. کتاب النکاح

= باب = الترغیب فی النکاح.

لقله تعالى ﴿فَالْيَاكُونُ مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾ (النساء: ۳)

په لغت کښې دنکاح معنی ضم هم راځي. او د وطی هم ، وطی دضم ذریعه ده ، دې نه پس د نکاح دلفظ په تزویج باندې اطلاق کوی ځکه تزویج د «ضم بین الرجل والمرأة» سبب دې. په دې کښې اختلاف دې دنکاح لفظ داصل وضع اعتبار سره عقد دپاره دې یا وطی دپاره ، په دې سلسله کښې دعلماء درې قولونه دي.

① دحضرات شوافع قول اصح او د حضرات مالکيه راجح مذهب دادې چه لفظ دنکاح په عقد کښې حقیقت دې او وطی کښې هم مجاز ده. (۱)

② دحضرات حنفیه مسلک دادې چه لفظ دنکاح دوطی په معنی کښې حقیقت دې او په عقد کښې مجاز ، دحضرات شوافع هم دا یو روایت دې. (۲)

③ دریم قول دادې لفظ دنکاح وطی او عقد دواړو دپاره علی السواء استعمالیږي. او دواړو کښې بالاشترک حقیقت دې. (۳)

حنابلہ کښې قاضی ابویعلی هم دا اختیار کړې دې ، شوافع نه هم یو روایت هم د نقل شوې دې او حافظ ابوالقاسم زجاجی هم ددې تائید کړې دې. (۴)

نکاح باب د عبادات نه دې یا مباحات نه ؟ دې نه پس په دې کښې اختلاف دې چه نکاح آیا په باب د عبادات کښې شامل دې یا مباحات کښې ؟ حضرات حنفیه او حنابلہ په نیز داپه عبادات کښې شامل دي. (۵) او حضرات شوافع دا په مباحات کښې شمیری. (۶)

د مالکيه نه دواړه قولونه منقول دي. یو دا چه نکاح «اقوات» کښې نه ده ، «قوت» هغه څیز ته ونیلې شی چه دهغې نه بغیر ژوند تیروول مشکل وی او نکاح داسې څیز دې چه ددې نه بغیر ژوند مشکل دی ، دویم قول دادې نکاح د تفکحات د قبیل نه ده او دفواکه شان داوی که استعمال شی نو ډیره ښه ، که نه وی نو هېڅ حرج نشته. (۷)

(۱) او جز المسالك ۶۲۵/۹_ والحاوی الکبیر للماوردی ، کتاب النکاح : ۱۱/۹.

(۲) فتح الباری : ۱۲۸/۹_ او جز المسالك الی موطا الامام مالک : ۶۲۵/۹.

(۳) او جز المسالك : ۶۲۵/۹ ، وفتح الباری : ۱۲۸/۹.

(۴) او جز المسالك : ۶۲۵/۹ وفي اصطلاح الشریعة (عقد یفید ملک المتعة قصدا کذا فی در المختار : ۲۵۸/۲)

(۵) فتح التقدیر : ۹۸/۳.

(۶) او جز المسالك : ۲۶۶/۹_ وفتح التقدیر : ۱۰۱/۳.

(۷) فتح التقدیر : ۱۰۱/۳_ او جز المسالك : ۲۶۷/۹_ المغنی لابن قدامة : ۴/۷.

تخلی للنوافل افضل دی یا نکاح ؟ بیا په دې کښې اختلاف دې چه نکاح کول سنت دی یا واجب : د جمهور علماء کرام مسلک دادي چه نکاح کول سنت دی . اود داود ظاهري رحمته الله علامه ابن حزم رحمته الله او امام احمد بن حنبل رحمته الله یو قول دادي چه نکاح کول واجب دی . (۱) دا اختلاف د عامو حالاتو په اعتبار سره دې ، کله چه انسان ته په زنا وغیره کښې د مبتلا کیدو ویره نه وی ، که ددې ویره وی نو ((عند التوقان)) بیا دتولو دپاره نکاح کول واجب دی (۲) البته حضرات شوافع په دې صورت کښې هم دوجوب قائل نه دی ، بلکه هغوی ورته صرف مستحب وائی . (۳)

چه کوم حضرات دوجوب نکاح قائل دی لکه څنگه چه د داود ظاهري رحمته الله وغیره مذهب دې (۴)

هغوی دقران عظیم الشان آیت مبارک ((فَالْيَكُحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ الْيَسَامِ)) نه استدلال کوی چه ((فَالْيَكُحُوا)) د امر صیغه ده ، داشان په حدیث کښې ((تزوجوا الولود لودود فال مکاتربکم الامم)) (۵) کښې وارد شوی دی او په دې کښې هم ((تزوجوا)) د امر صیغه ده . داشان په بخاری شریف کښې یو حدیث رازی ، ددې په آخر کښې دی چه ((من رطب تن سنق فليس مني)) ، ددې نه هم وجوب ثابتیږي .

لیکن جمهور عالمان فرمائی چه دا دلائل دوجوب دپاره کافی نه دی ، آیت کریمه چه ((فَالْيَكُحُوا)) د امر صیغه دې لیکن امر هر ځانې کښې دوجوب دپاره نه رازی ، د آیت کریمه سیاق و سباق هم په دې باندې دلالت کوی چه نکاح واجب نه ده ، داشان ((تزوجوا الولود لودود)) ، کښې د امر صیغه خوده لیکن مخکښې چه په ((مکاتربکم الامم)) سره کوم علت بیان فرمائیلې دې ، دې نه متبادر هم دا کیږي چه وجوب لره بیانول مقصود نه دې .

او ((من رطب تن سنق فليس مني)) دهغه سړی دپاره بیان فرمائیلې شوی دی چه د حضرت نبی کریم دستو مبارک نه اعراض او کړی ، بیا هم که یو سړی د سنت نه اعراض نه کوی او هغه نکاح صرف په دې وجه نه کوی چه ده ته دنکاح کولو ضرورت او حاجت نشته نو دا وعید دهغه دپاره نه دې .

دشام مشهور عالم شیخ عبدالفتاح ابو غده په یو کتاب د ((العلماء العزاب الذین اثرو العلم علی الزواجا)) نوم سره تحریر فرمائیلی دی ، په دې کښې هغوی دهغه عالمانو مختصر حالات جمع کړی دی چه هغوی د علمی مصروفیاتو په وجه د ازواج ضرورت محسوس نه کړو .

(۱) تفصیل دپاره اوگورئ اوجز المسالك: ۲۶۶/۹: وبدائع الصنائع: ۲۲۸/۲.

(۲) اوجز المسالك: ۲۶۶/۹.

(۳) شرح مسلم للنوی: چه ۴۸/۴ ، کتاب النکاح ، باب استحباب النکاح.

(۴) اوجز المسالك: ۲۶۶/۹.

(۵) مجم الزوائد: ۲۵۲/۴ ، باب الحث علی النکاح وما جاء فی ذالک ، وفتح الباری: ۱۳۸/۹.

اوپه دې کښې هغوی تقریبا د شپږ دیرشو (۳۶) عالمانو ذکر فرمائیلې دې چه په هغوی کښې ابن تیمیه رحمته الله علیه او علامه نووی رحمته الله علیه پشان اساطین علم نومونه شامل دی. ظاهره ده چه

ددې اهل علم متعلق خودا نشی و نیلې کیدې چه هغوی یو واجب عمل پریښودو. پخپله دامام بخاری رحمته الله علیه دصنیع او طرز نه معلومیرې چه هغه هغوی مطلقا دنکاح دوجوب قائل نه دې ځکه د«قَدْ نِكَحُوا» و الا آیت هغوی په«باب الترغیب فی النکاح» لاندې ذکر کړې دې.

دې خبرې طرفته داشارې کولو دپاره دا په وجوب باندې دال نه دې ، صرف دترغیب دپاره دې.

[۴۷۷] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا حُمَيْدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الطَّوِيلُ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ جَاءَ ثَلَاثَةٌ رَهْطٌ إِلَى نُبُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا اخْبَرُوا كَانَتْهُمْ تَقَالُوهَا فَقَالُوا وَإِنْ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غَفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ قَالَ أَحَدُهُمْ أَمَا أَنَا قَاتِلُ اللَّيْلِ أَبَدًا وَقَالَ آخَرَانَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلَا أَفْطِرُ وَقَالَ آخَرَانَا أَغْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَزَوَّجُ أَبَدًا فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَا أَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَاتَّقَاكُمْ لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأَفْطِرُ وَأَصِلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

درې سړی د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کور والو ته راغلل اود حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دعبادت حال د معلومولو په غرض سره راغلل، هرکله چه کوروالو هغوی ته صورت حال او و نیللو هغوی دا عبادت کم او گنړلو، خو بیا هغوی او و نیل زموږ او د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په مینځ څه نسبت کیدې شی ؟ د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله خو ټول مخکښی روستی گناهونه معاف شوی دی. په هغوی کښې یو او نیل چه څه پوره شپه په په مونځ کښې مشغول اوسم ، دویم او نیل څه به همیشه روژدار یم ، او هېڅکله به نه بې روژې کیږم ، دریم او نیل څه دښخونه جدا یم ، واده به نه کوم بالکل ، په دې کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله تشریف راوړو ، وې فرمائیل تاسو خلقو داسې داسې او و نیل ، والله څه په تاسو د الله ج نه ډیر زیان ویریدونکې یم ، زه خو روژه نیسم او افطار هم کوم ، د شپې مونځ کوم او آرام هم کوم ، ښخو سره واده کوم ، نو څوک چه څما نه اعتراض کوی هغه به څما نه نه وی.

قوله: جاء رهط..... امام عبدالرزاق د سعید المسیب نه مرسلانقل کړی دی چه په دې دریو واړو سړو کښې یو علی رضی الله عنه بن ابوطالب ، دویم عبدالله بن عمرو بن العاص او دریم عثمان بن مظعون وو. (۲)

خو په دې د دریو واړو کښې د عثمان بن مظعون رضی الله عنه ذکر مشکوک اومتکلم فیه دې. او وجه ددې داده چه د عثمان بن مظعون رضی الله عنه وفات په دویمه هجری کښې شوې وو. په مدینه منوره کښې دهغوی انتقال دټولو نه مخکښې شوې وو.

«فهو اول من مات بالمدينة من دفن بالحقيق...» (۱) و حضرت عبدالله بن عمر بن العاص دهغوی دوفات نه پس مدینې منورې ته هجرت کړې دې. (۲) ځکه ددې دواړو جمع کیدل په ظاهر پوهه کښې نه راځي.

قوله: والله اني لا خشاكم الله واتقاكم له: مطلب دادې چه دطاغات دکثرت دپاره ددې خبرې ضرورت کیږي چه قوت علمیه و عملیه داعلی درجې وی او څما قوت علمیه و عملیه ستاسو په مقابله کښې زیاته ده. ددې باوجود څما طریقه داده چه څه روژه نیسم او افطار هم کوم ، د شپې تهجد هم کوم او آرام هم کوم او ښځو سره نکاح هم کوم ، نو تاسوته پکار دی چه څما تابعداری او کړنې. ځکه چه کله یو سړي روژه نیسي او کله افطار کوي نو په دې سره په روژه کښې دطبعي مزې کیفیت برقرار پاتې کیږي ، هم دا حال د شپې د عبادت هم دې چه څه حصه آرام او کړې شي او څه حصه د تهجدو دپاره خاص کړي نو په عبادت کښې نشاط پاتې شي ، داشان نکاح سره دشرمگناه حفاظت او د عفت سامان هم پیدا کیږي.

قوله: کانهم تقالوها: «تقالو» د«قله» نه دې او د باب تفاعل نه د جمع غائب صیغه ده ، اصل کښې «تقالو» په وزن د «تفاعلوا» دې ، لام اول لام ثاني کښې ادغام شو ... «تقالوهاي عدوها قلیله» (۳) یعنی هغوی دا عبادت کم او کنړلو.

قوله: من رغب عن سنتي: په دې کښې " سنت " د طریقې په معنی کښې دې ، د فرضو په مقابله کښې اصطلاحی د سنت مراد نه ده ، د سنت نکاح پریښودو دوه صورتونه کیدشي ① یو صورت دادې چه سړي ته څه عذر وی چه دهغې په وجه هغه نکاح نه کوي. داسې سړي ته ذکر شوی وعید نه دې شامل ، دا وعید دهغه سړي دپاره دې چه د قدرت او استطاعت او ضرورت نه باوجود دې اعراض کوي او وائی ۱ دا یو فضول او لایعنی څیز دې ، دې نه خوښوی ، داسې سړي په دې وعید کښې داخل دې.

فائدة: دنکاح په خطبه کښې دې الفاظو سره یو مشهور حدیث وئیلې کیږي «النکاح من سنتي فمن رغب عن سنتي فليس مني» بعینه هم دا الفاظ په حدیثو کښې نه ملایږي ، په دې ځانې کښې په بخاري شریف کښې دومره دی چه «فمن رغب عن سنتي فليس مني».

امام ابن ماجه رحمه الله د حضرت عائشه رضی الله عنها یو حدیث نقل فرمائی چه ددې الفاظ دادی:

«النکاح من سنتي، فمن لم يعمل بسنتي فليس مني، وتزوجوا فان مکاثکم الامم، ومن کان ذا طول

(۱) الاصابة تميز الصحابة: ۴۶۴/۲) وفيه "هن عائشه رضی الله عنها قالت قبل النبی ﷺ عثمان بن بن مظعون، وقالت امرأة ثرية، وهو يبكي وعيناه تذر فان، ولما توفي ابراهيم بن النبی ﷺ قال: الحق بسلفنا الصالح عثمان بن مظعون، وقالت امرأة ثرية، باعين جودی بدمع غير ممنون على رزية عثمان بن مظعون).

(۲) فتح الباری: ۱۳۰/۹.

(۳) عمده القاری: ۶۵/۲۰.

فلینکحکم ومن لم يجد فعليه بالصيام فان الصوم له وجاء» (۱)
ددې روایت سند کښې عیسی بن میمون یو ضعیف راوی دی ، حافظ ابن حجر رحمته الله په تلخیص د الحبیر کښې د ابن ماجه د دې الفاظو سره یوشان الفاظ نقل کړي دي (۲) خو مشهور الفاظ هغه هم نه دي ذکر کړي البته امام ابو القاسم الرافعی د «النکاح من سنتی فمن رغب من سنتی فلیس منی» الفاظ نقل کړي دي. (۳)

[۴۷۷۷]: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَمِيعٍ حَسَنَ بْنِ اِبْرَاهِيمَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ اخْبَرَنِي عُرْوَةُ اَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى وَاَنْ خِفْتُمْ اَلَا تَقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنْ النِّسَاءِ مَثْنًى وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ فَاَنْ خِفْتُمْ اَلَا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ اَدْنَى اَلَا تَعْلَمُوْنَ اَقَالَتْ يَا اَيُّهَا اَخِي الْيَتِيْمَةُ تَكُوْنُ فِي حِجْرٍ وَلِيَهَا فَيَرْغَبُ فِي مَا لَهَا وَجَمَاهَا يَرِيْدَانِ يَتَزَوَّجَهَا بِاَدْنَى مِنْ سُنَّةِ صَدَاقِهَا فَتُهَوِّا اَنْ يَنْكِحُوْهُنَّ اَلَا اَنْ يَقْسِطُوا هُنَّ فَيَكْمِلُوا الصَّدَاقَ وَاَمْرُوْا بِنِكَاحٍ مِنْ سِوَاهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ [ر: ۲۳۶۳].

د امام بخاری رحمته الله د شیخ نه په دې ځانې کښې مراد عبدالله مدینی دی ، دا حدیث په سوره النساء تیر شوی دی.

۲- بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ لِأَنَّهُ أَغْضُّ لِلْبَصْرِ وَأُحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَهَلْ يَتَزَوَّجُ مَنْ لَا أَرْبَ لَهُ فِي النِّكَاحِ
امام بخاری رحمته الله د ترجمه الباب نه په دې خبره باندې تنبییه ورکول غواړي کوم سړی ته په نکاح کولو قدرت حاصل وي نو هغه ته نکاح کول پکار دی ځکه په دې کښې دوه فائدې دي.
① یو فائده خودا ده چه نظر ئی لاندې وی.

② دومه فائده داده چه شرمگاه د گناه نه محفوظ وی. دې نه پس ئی او فرمائیل چه «و هل يتزوج من لا ارب له في النكاح». آیا هغه سړی دې نکاح او کړی چه نکاح کولو حاجت نه وی ، حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه امام بخاری رحمته الله غالباً یو اختلافی مسئلې طرفته اشاره کول غواړي او هغه دا چه یو سړی ته د نکاح کولو شديده تقاضا نه وی نو دهغه دپاره نکاح کول مندوب دي یا نه؟ د جمهورو عالمانو په نیز سنت دی. او دشوافع په نیز مباح ، امام بخاری رحمته الله د «هل يتزوج...» الفاظ راوړي او همدې اختلاف طرفته اشاره کوي.

(۱) سنن ابن ماجه ، کتاب النکاح ، باب ماجاء فی فضل النکاح : ۵۹۲/۱ ، رقم الحديث : ۱۸۶۴.

(۲) حافظ دا الفاظ نقل کړي دي ، ((النکاح سنتی فمن رغب عن سنتی فلیس منی (تلخیص الجیر کتاب النکاح رقم الحديث: ۱۴۳۵ ج ۱/۳/۱۱۶) رحمته الله

(۳) هذ الكتاب ليس بموجود لدينا).

[۴۷۸] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حُدَّاصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَقِيَهُ عُثْمَانُ يَمْنَى فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً فُخِّلُوا فَقَالَ عُثْمَانُ هَلْ لَكَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي أَنْ تُزَوِّجَكَ بِكَرَائِدُكَ مَا كُنْتُ تَعْبُدُ فَلَمَّا رَأَى عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ لَيْسَ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى هَذَا أَشَارَ إِلَيَّ فَقَالَ يَا عَلْقَمَةُ مَا لَتَهَيْتُ إِلَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ أَمَا لَيْنُ قُلْتُ ذَلِكَ لَقَدْ قَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ [۱۸۶:ر].

دې سند اصح الاسانيد ونيلى شوى دى . (۱)

حضرت ابراهيم نخعی رحمته الله . حضرت علقمه بن قيس نه نقل کوی چه هغوی اوفرمائیل چه عبدالله بن مسعود رحمته الله سره اووم نوبه منی کنبی حضرت عثمان رحمته الله هغوی سره ملاؤ شو. وې و نیل انې ابو عبدالرحمان ! (دا د حضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله کنیت دې) جما تاسره یو کار دې. نودواړه جدا شول. حضرت عثمان رحمته الله اوفرمائیل ابو عبدالرحمان ! که ستاسو خوبه وی نو مونږ به ستاسو نکاح یو پیغلې جینی سره اوکړو چه هغه به ستاد تیر شوی دور خواہشات پوره کړی. حضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله چه اوکتل د حضرت عثمان رحمته الله سوا ددې نه (دنکاح دمشورې نه) بل څه کار نشته دې نو ماته ئې اشاره اوکړه او وې فرمائیل انې عقلمه ! نو څه هغه لره ورغلم. په دې حال کنبی چه هغوی (د حضرت عثمان رحمته الله په جواب کنبی) هغوی ته و نیل چه واوره که تاسو دا فرمائی نومونږ ته حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی چه «یا معشر الشباب» چه په تاسو کنبی څوک دنکاح طاقت لری نو هغه دې واده اوکړی او چه څوک استطاعت نه لری نو هغه دې روژې نیسی ځکه روژه شهوت لره ختموی .

«فخلینا» دا لفظ محل داشکال دې ځکه ددې ماده «خلو» دې واوی دې ځکه «فخلوا» کیدل پکار دی. دابو محمد اسیلی په نسخه کنبی «فخلوا» وارد شوی دی. او ابن التین هم دا صحیح فرمائیلی دې. (۲) یعنی هغوی دواړه خالی ځانې ته لاپل .

قوله: هل لك يا ابا عبد الرحمن: حضرت عثمان رحمته الله حضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله ته د پیغلې ښځې دنکاح پیشکش اوکړو. د حضرت عثمان رحمته الله خیال ووچه دښځې نه بغیر وخت تیروی. ښه ددچه ده سره د وخت تیرولو دپاره څوک ښځه وی بنوده ته به راحت وی. بعضې حضراتو نیلی دی چه حضرت عثمان رحمته الله په د جمع قران پاک کنبی حضرت عبدالله بن مسعود رحمته الله نه وو شامل کړې ، نودهغه خیال وو شائد دې ځما نه خفه دې. دده د خفگان لرې کولو دپاره حضرت عثمان رحمته الله دوی ته دا خبره اوکړه ، بهر حال حضرت عبدالله رحمته الله دنکاح دپاره تیار نه وو.

(۱) عمدة القاری : ۶۷/۲۰.

(۲) فتح الباری : ۱۳۳/۹، وارشاد الساری : ۳۳۷/۱۱.

قوله: تذكرک ما کنتم تعدد: دعهده (س) عهدا ویري معنی دی. حفاظت کول، پرورش کول، مطلب دادې چه مونږ به ستا نکاح دیو پیغلې ښځې سره اوکړو چه تاسو د پرورش کولو وخت دریاد کړی یعنی څنگه ستاسو په طبیعت کښې به ماضی کښې د قوت نشاط او بدن اولباس باندې مو زینت و زینت آثار ښکاره به وو، په نوې نکاح سره به هم هغه وخت دریاد شی.

قوله: من استطاع منکم الباءة: لفظ د «الباءة» کښې درې لغتونه دی. ① الباءة (همزه او هاء سره). ② الباءة (بغیر همزه نه) الباء (بغیر دهاء نه) (۱) اوددې دوه معنی دی.

① بعضې حضراتو او وئیل چه ددې نه مراد جماع ده او مطلب دادې چه کوم سړې په جماع باندې قادر وی او نان ونفقه ادا کولې شی، هغه ته پکار دی چه هغه نکاح اوکړی. (۲) خو علامه انور شاه کشمیری رحمته الله علیه فرمائیلى دی که «الباءة» نه په دې ځانې کښې مراد جماع واخستلې شی نو حدیث په آخری حصه کښې بیا صحیح نه ښکاری ځکه چه په دې صورت کښې به حدیث دوه معنی وی. ① چه کوم سړې په جماع باندې قدرت لری نو هغه دې نکاح اوکړی ② او چه کوم قدرت نه لری نو هغه دې روژې نیسی. حالانکه کله چه جماع باندې قادر وی هغه نو هغه ته د روژې نیولو ضرورت نشته دې. علامه کشمیر رحمته الله علیه لیکي:

«وقيل: المراد به الجماع قلت: وحینئذ لا یلائمه اخر الحديث لان الحديث هذا من استطاع منکم الباءة فلیتزوج ومن لم یستطع فعلیه بالصوم فلو اردنا من الباءة الجماع، کان البغی: من لم یستطع الجماع فعلیه بالصوم ومعلوم انه اذن لا حاجة له ال الصوم، لان الحاجة الیه لانکسار الشهوة ومن لا یقدر علی الجماع یتغنی عنه لا محالة» (۳)

خو علامه نووی رحمته الله علیه دې رومبی معنی ته اصح وئیلی دی. نو فرمائی چه «اصحها ان المراد معناه اللغوی وهو الجماع فتقديره من استطاع منکم الجماع لقد رته علی موته» وهی مون النکاح فلیتزوج،

ومن لم یستطع الجماع لعجزه عن موته فعلیه بالصوم لیدفع شهوته ویقطع شرمیه کم یقطعه الوجام» (۴) یعنی چه کوم سړې په جماع باندې قادر وی که هغه ته په نان نفقه قدرت حاصل وی نو هغه دې نو هغه دې نکاح اوکړی او چه چاته استطاعت حاصل نه وی نو هغه دې روژه اونیسی (۵) حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی چه دا لفظ په عامه معنی باندې محمول کولې شی که د «الباءة» نه قدرت علی الوطی او قدرت علی النفقه دواړه مراد واخستلې شی په دې صورت

(۱) فتح الباری: ۱۳۴/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۳۳۷/۱۱.

(۳) فیض الباری: ۲۷۴/۴.

(۴) عمدة القاری: ۲۸/۲۰.

(۵) عمدة القاری: ۶۸/۲۰. وفتح الباری: ۱۳۴/۹.

کنبی مطلب به دا وی چه کوم سړې قادر علی الجماع او قادر علی النفقه دواړه وی نوهغه دې نکاح او کړی او چه کوم سړې په دې دواړو باندې قادر نه وی هغه دې روژه اونیسې.

قوله: فانه له وجاء: د «وجاء» لغوی معنی د «(رض الخصیتین)» ده. (۱) یعنی خصیتین ټکول او ضائع کول او مطلب دادې داشان په روژه نیولو سره به دده شهوت مغلوب وی. او دحرام واقع کیدو اندېښنه به نه وی.

خودا کیفیت هله پیدا کړې چه کله یو مودې پورې مسلسل روژې اونیسې گنی خو ورڅو روژو نیولو سره شهوت کاذبه نور هم رابیدارېږي، خصوصاً په ځوانانو کنبې. چونکه د حرارت غزیزیه غلبه وی ځکه مسلسل روژې نیولو سره شهوت صادق کنبې فتور او کمی واقع کړې.

۳_ بَابُ مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ الْبَاءَةَ فَلْيَصُمْ

[۴۷۹]: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَارَةُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدٍ قَالَ دَخَلْتُ مَعَ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدِ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَبَابًا لَا نَجِدُ شَيْئًا فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصَرِ وَاحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ [ر: ۱۸۰۶].

۴_ بَابُ كَثْرَةِ النِّسَاءِ

ددې ترجمه الباب نه امام بخاری رحمته الله دوه مطلبونه کیدیشي. ① یو دا که د نکاح کثرت طرفته ترغیب ورکول مقصود دی، ځکه چه په حدیث مبارک کنبې راځي «فان مکاترم الامم». او ظاهره ده چه دنکاح په کثرت سره به اولاد کنبې به کثرت وی. ② دوئم مطلب داهم کیدیشي امام بخاری رحمته الله ددې نه یو زائد نکاح په جواز کنبې ثابتول غواړي که یو سړې په عدل بین الازواج باندې قادر دې نوهغه دیو نه زیاتې نکاح کولې شی او دده دپاره کثرت نساء جائز دی.

[۴۷۸]: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَافٍ ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ حَضَرْنَا مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ جَنَازَةَ مَيْمُونَةَ بِسَرَفٍ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هَذِهِ زَوْجَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا رَفَعْتُمْ نَعْشَهَا فَلَا تَزْغُرْ عَوْهَا وَلَا تُزْلِزْ لَوْهَا وَارْقُفُوا فَإِنَّهُ كَانَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِسْعَ كَانٍ يَقْسِمُ لَهَا ثَمَانٍ وَلَا يَقْسِمُ لَهَا أَحَدَةً.

عطاء بن ابی رباح فرمائی چه مونږ په مقام سرف کنبې د ام المومنین حضرت ميمونه رحمته الله په جنازه کنبې حضرت عبدالله بن عباس رحمته الله سره وو، نوهغوی اوفرمايل چه دا رسول الله صلی الله علیه و آله بی بی ده، هرکله چه تاسوددې نعش مبارک اوچت کړئ نو دا ډیر مه خوزوئ او نرمئ.

سره ددې جنازه ویسی ، ځکه چه د حضرت نبی کریم نهه (۹) بیبیانې وې چه په هغوی کښې اتو (۸) دپاره هغوی نمبر مقرر کړې وو ، حضرت میمونہ رضی اللہ عنہا په هغه اتو (۸) کښې شامله وه. اودرسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دې سره محبت وو نوددې وجې ددې جنازه په احترام سره اوړنۍ. چه دکومو دپاره حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نمبر نه وو مقرر کړې ، په هغوی کښې حضرت سوده رضی اللہ عنہا وه چه هغې خپل نمبر حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ته هبه کړې وو. دترجمة الباب مناسبت حدیث سره نه ظاهر دی.

نکته . د حضرت میمونہ رضی اللہ عنہا په باره کښې یو عجیبه خبره ده چه هغې نکاح هم د حضرت نبی کریم سره په مقام سرف کښې شوې وه. اویا دې سره بناو زفاف هم په مقام سرف کښې شوې وو. انتقال ئې هم په مقام سرف کښې اوشو، اوددوی قبر مبارک هم په مقام سرف کښې دې. (۱) دمدينې منورې په لار کښې مکې مکرمې ته نزدې دوی قبر مبارک اوس هم ښکاری. تنبيه: وَلَا يَقْسِمُ لَوَاحِدَةٍ: امام مسلم رحمته اللہ علیہ په روایت کښې دومره زیاتوالی دې چه «قال عطاء: التی لا یقسم لها صفة بنت حنبلین الخطب» (۲)

امام طحاوی رحمته اللہ علیہ فرمائی چه دا وهم دې ، صحیح دادی چه «واحدة» نه حضرت سوده بنت زمعه مراد ده. هغوی خپل نمبر حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ته ورکړې وو. ددې وجې دوی به دهغې دپاره قسم خوړو. (۳)

حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ هم دحضرت سوده رضی اللہ عنہا دنوم تشریح کړې ده ، دعطاء نه ابن جریج دا نقل کړی دی او دا وهم دې چه په حقیقت کښې دابن جریج نه شوې دې. (۴) فائده : دوفات په وخت کښې د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نهه (۹) بیبیانې وې ، چه هغوی نومونه مبارک دادی:

- ① حضرت سوده رضی اللہ عنہا ② حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ③ حضرت حفصه رضی اللہ عنہا ④ حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا ⑤ حضرت زینب بنت جحش رضی اللہ عنہا ⑥ حضرت ام حبیبه رضی اللہ عنہا ⑦ حضرت جویریہ رضی اللہ عنہا ⑧ حضرت صفیه رضی اللہ عنہا ⑨ حضرت میمونہ رضی اللہ عنہا. (۵)

[۳۷۸]: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ وَاحِدَةٍ وَلَهُ تِسْعُ نِسْوَةٍ وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳۷۸]

(۱) ارشاد الساری : ۳۳۷/۱۱.

(۲) الاصابه فی تمییز الصحابه: ۴/۱۳۴.

(۳) فتح الباری: ۱۴۱/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۴۱/۹.

(۵) فتح الباری : ۱۴۱/۹. عمدة القاری : ۶۹/۲۰. دامد کوره ترتیب دنومونو دهغوی د نکاح په اعتبار سره دې.

دا حدیث ددې نه زیات په تفصیل سره په کتاب الغسل کېنې تیر شوې دې . په هغې کېنې دې چه د حضرت نبی کریم ﷺ نهه (۹) بیبیانې وې او داسې هم شوی دی حضرت نبی کریم ﷺ دې ټولو کره په شپه کېنې لارل. دڅلورونه زیاتو ښځو سره نکاح کول د حضرت نبی کریم ﷺ خصوصیت وو او په دې کېنې داسلام ډیر مصلحتونه او حکمتونه پټ وو. دازواجو په تعداد کېنې حکمتونه او مصلحتونه یو حکمت داوو چه احکام اسلام چه څنگه د سړی متعلق دی ، همداشان دښځو متعلق هم دی. دسړی دپاره د کورنی ژوند داحکامو او تعلیماتو وضاحت او دهغې اشاعت دپاره تعدد ازواج کیدل ضروری وو چه ډیرې ښځې دژوند په دې ډکر کېنې داحکام او تعلیماتو دبیان ذریعه جوړې شی ځکه حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې خصوصیت اجازت ورکړې شو.

دبیبیانو په تعداد کېنې یو حکمت دا هم وو چه حضرت نبی کریم په باره کېنې اعداء الاسلام به پروپیګنډه کړې وه چه معاذ الله حضرت نبی کریم ﷺ کاهن اوساحردې، د مختلفو قبائلو مختلفو ښځو نکاح کولو کېنې ددې پروپیګنډې تور هم راغلو چه یو ښځه دخاوند حالت په ښه شان پیژندلې شی. هرکله چه مختلفو کورنو دې ښځو د نبی کریم ﷺ ذاتی ژوند مشاهده او کړه او حضرت نبی کریم ﷺ ئې د نزدې نه اوکتلو نوهغه پروپیګنډه په شاهه شوه چه کوم اعداء الاسلام کړې وه او دا خبره ښکاره مخکېنې راغله چه دکهانت اوسحر په دې ځانې کېنې هیڅ تصور صحیح نه دې.

دې سره تعدد ازواج کېنې داسلام نشر و اشاعت حکمت هم پټ دې. دمختلفو قبائلو ښځو سره حضرت نبی کریم ﷺ ودونه او کړل ، دې سره فطری طور ددې قبائلورجحان اسلام او حضرت نبی کریم ﷺ طرفته شو. اودا ودونه داسلام په اشاعت کېنې مددگار ثابت شو. داد رشتې خصوصیت وی چه ددې په وجه د انسان میلان کیږی.

[۴۷۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ رَقَبَةَ عَنْ طَلْحَةَ الْيَاسَمِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ هَلْ تَزَوَّجْتَ قُلْتُ لَا قَالَ فَتَزَوَّجْ فَإِنَّ خَيْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ اكْتَرَاهَا نِسَاءً

حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه ځما نه حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ ټپوس اوکړو تاسو واده کړې دې؟ ما اوونیل نه. نوهغوی اوفرمایشل واده اوکړه ځکه چه ددې امت دټولو نه بهترین سړې هغه دې چه دهغه بیبیانې ډیرې وی.

«خَيْرُ هَذِهِ الْأُمَّةِ» نه یا خو حضرت نبی کریم ﷺ مراد دې او دحدیث مطلب دادې چه ددې امت دټولونه بهترین سړې حضرت محمد ﷺ دې. او دهغوی نهه (۹) بیبیانې وې. ځکه تاسو هم واده اوکړئ او یا ددې نه حضرت محمد ﷺ مراد نه دې بلکه عام امتی مراد دې. په دې صورت کېنې به دحدیث مطلب داوی چه دچا ښځې زیاتې وی هغه به بهتر سړې وی. (په دې شرط چه هغه عدل بین الازواج کولووالوی) ځکه هغه به د حضرت نبی کریم ﷺ په امت دزیاتې سبب جوړیږی. (۱)

هـ_ بَابُ مَنْ هَاجَرَ أَوْ عَمِلَ خَيْرَ التَّزْوِيجِ امْرَأَةً فَلَهُ مَا نَوَى

[۴۷۸۳]: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَمَلُ بِالْيَتِيمَةِ وَأَمَّا لِامْرِءٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ [ر: ۱].

امام بخاری رحمہ اللہ ددی ترجمہ الباب نہ دا ثابتول غواپی کہ سرپی یو نیکی او کړی نو په دې کښې ده لري ددې نیکی نیت کول هم پکار دی، لکه که څوک دنکاح کولو اراده کوی نو په دې کښې هم د سنت اتباع، تکثیر امت او دخپلې شرمگاه دحرام نه محفوظ کولو نیت کول پکار دی. پاتې شوه خبره چه نکاح از قبیل عبادت دې یا از قبیل مباحات؟ دا خبره مخکښې تیره شوې ده.

ددې حدیث مکمل تفصیل په باب بدء الوحی کښې تیر شوې دې.

۶_ بَابُ تَزْوِيجِ الْمُعْسِرِ الَّذِي مَعَهُ الْقُرْآنُ وَالْإِسْلَامُ فِيهِ سَهْلٌ بْنُ سَعْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادې که څوک سرپی غریب وی او ده سره څه مال نه وی لیکن هغه مسلمان دې او هغه ته قرآن پاک یاد دې که پوره قرآن پاک هغه ته یاد وی او که څه حصه ورته یاده وی، نو هغه ته نکاح کول پکار دی. دمال څه حقیقت دې؟ په ایمان او قرآن پاک کښې ډیر نعمتونه دی، ددې نعمتونو په موجودگي کښې دا حقیر نه دی گنړل پکار او نکاح کول پکار دی.

قوله: فيه سهل عن النبي ﷺ: یعنی په دې باب کښې دحضرت سهل بن سعد انصار ساعدی رضی اللہ عنہ نه حدیث نقل شوې دې چه په کتاب فضائل القرآن کښې دې، «باب القراءة عن ظهر القلب» لاندې تیر شوې دې. په دې کښې دی چه «ما ذا معك من القرآن قال: من سورة كذا وكذا: قال: اتقوا من عن ظهر قلبك، قال: نعم قال: فقد ملكتها بما معك من القرآن» (۱)

[۴۷۸۳]: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نَقْرُؤُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ لَنَا نِسَاءٌ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ الْإِسْتَحْصَى فَمَنَا عَنْ ذَلِكَ [ر: ۲۳۲۹].

په روایت کښې دې چه «لیس لنا نساء» سوال دادې چه ددې نه د «تزوید معسر» مسئله څنگه ثابته شوه ، ددې جواب دادې چه مخکښې بل روایت راځی په هغې کښې د «لیس لنا شیء» الفاظ دی ، د «لیس لنا نساء» الفاظونه هم ترجمه ثابتیدې شی ، داسې به ونیلې شی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مقصد دا وو چه مونږ چونکه دنان نفقه بندوبست نه وو نو ځکه بیبیانې هم نه وې ، دقران پاک او د اسلام د دولت نه خودا خلق بهر حال مالامال وو ، د خصی کیدو اجازت حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه دې ورکړې حالانکه هغوی ته د ښځو ضرورت وو ، ځکه د دلالة النص په طور ددې نه معلومیږی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دوی ته دقران په بدله کښې دنکاح کولو اجازت ورکړې وو ، چنانچه علامه قسطلانی لیکي :

«ومطابقة الحديث للترجمة كما قال ابن المنذر انه عليه الصلاة والسلام نهها هم عن الاستخصاء ، ووكلمهم الى النكاح ، فلو كان المعسر لا ينكح وهو ممنوع من الاستخصاء لكلف شططا ، وكان كل منهم لا بد أن يحفظ شيئا من القران فتعين التزوید بها معهم من القران فحكم الترجمة من حدث سهل بالتصميم ومن حديث ابن مسعود بالاستدلال» (۱)

۷_ بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ انْظُرْ أَيْ زَوْجَتِي شِئْتُ حَتَّى

أُنْزِلَ لَكَ عَنْهَا رَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ [ر: ۱۹۳۳].

حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمته الله فرمائی چه امام بخاری رحمته الله دا ونیل غواړی که دیو سړی دوه ښځې وې او اوهغه دخپل یو دوست دپاره قربانی کول غواړی او وائی چه ته څما دواړه ښځې اوگوره اوکومه یوه چه دې خوښه وې نو څه به هغې ته طلاق ورکړم اوته هغې سره نکاح اوکړه. امام ونیل غواړی چه دا د «خطبة علی الخطبة» په باب کښې داخل نه دی ځکه چه په دې ځانې کښې دخطبې نه زیاته نکاح شوې ده. په داسې صورت کښې ددې سړی دنکاح په خاطر دښځو کتل درست دی. (۲)

دې سره سره امام بخاری رحمته الله دښځې به باب کښې داشان دایشار دجواز طرفته اشاره هم کول غواړی ، که ښځې دوه وې اوکه یو، که دوه وې نو خبره بالکل ښکاره ده اوکه یو وی نو بیا هم جائز دی لکه دسړی عمر دشپیتو کالونه زیات دې اودده دښځې عمر شل پنځوشت کاله دې ، هغه گنډی چه څه خوهسې هم نزدې وفات کیدو والايم نو په دې وجه که دې چاته داشان پیشکش اوکړی نو دا جائز دی.

[۲۷۸۵]: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ قَدِمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فَأَخْبَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُ وَيَيْنَ سَعْدِ

(۱) ارشاد الساری: ۳۴۴/۱۱، المتواری علی تراجم البخاری: (۲۸۰).

(۲) الابواب والتراجم لصحيح البخاری: ۶۴/۲.

بْنِ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيِّ وَعِنْدَ الْأَنْصَارِيِّ امْرَأَتَانِ فَعَرَضَ عَلَيْهِ أَنْ يُنَاصِفَهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ فَقَالَ
بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ دُلُونِي عَلَى السُّوقِ فَأَتَى السُّوقَ فَرَبَعَ شَيْئًا مِنْ أَقِطٍ وَشَيْئًا
مِنْ سَمْنٍ قَرَأَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ أَيَّامٍ وَعَلَيْهِ وَضَرَمِنْ صُفْرَةٍ فَقَالَ مَهْيِمٌ يَا عَبْدَ
الرَّحْمَنِ فَقَالَ تَزَوَّجْتُ أَنْصَارِيَّةً قَالَتْ فَمَا سَقَتِ إِلَيْهَا قَالَتْ وَزَنَ ثَوَاقٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَتْ أَوْلِمَ
وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ۱۹۳۴].

حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نے روایت دی ہے حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی اللہ عنہ چہ کلہ
مدینہ منورہ تہ ہجرت اوکرو او راغلل نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ددہ او د حضرت سعد بن
الربیع انصاری پہ مینخ کنبی زورولی قائمہ کرہ ، د حضرت سعد رضی اللہ عنہ دودہ بنخہ وی ،
حضرت سعد رضی اللہ عنہ حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی اللہ عنہ تہ او وئیل چہ خما پہ مال او بنخو
کنبی نیم نیم واخلہ ، ہغوی جواب ورکرو اللہ تعالی دی ستا پہ مال او پہ کورو الوکنبی برکت
واچوی ، ماتہ بازار اوبنایہ . نوبازار تہ لارو او پہ پنیر او غورو کنبی فائدہ حاصلہ کرہ ، خو
ورخہ پس حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ددہ پہ کپرو باندی زیروالی اوکتلو نووی فرمائیل انہ
عبدالرحمان دا خہ خبرہ دہ ؟ ہغوی او فرمائیل چہ ما یو انصاری بنخہ سرہ نکاح کرہ دہ .
حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل پہ خومرہ مہر سرہ ؟ عرض ئی اوکرو چہ تقریباً پہ خلور
تولہ سرو زرو ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ولیمہ ہم اوکرہ اگر کہ یو چیلی وی .

«أَقِطٌ» پنیر تہ وائی . «وَضَرَمِنْ» نہ یو خاص قسم خوشبو مراد دہ . چہ دزیر رنگ بہ وہ او عام طور
بہ دواوہ پہ موقع باندی استعمالیدہ . «مَهْيِمٌ» دمیم پہ فتحہ ، دہاء پہ سکون اود یا پہ فتحہ
سرہ) «ای ما حالک وما شاک؟ فَمَا سَقَتِ» : بروزن ، قلت ، ساق ، (ن) سوقا : رابنکل ، رابنکل او
اوپل ، «فَمَا سَقَتِ إِلَيْهَا» یعنی تا ہغہ بنخہ تہ خہ ورکپل . «وَزَنَ ثَوَاقٍ مِنْ ذَهَبٍ» : وهو اسم لخسة
دراہم ای مقدار خمسة دراہم وزنا من الذهب . (۱)

دا حدیث بہ کتاب البیوع کنبی تیر شوہ دی اوپہ ہغہ خانی کنبی پہ دی باندی بحث تیر
شوہ دی .

۸ = بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ التَّبَتُّلِ وَالْخَصَاءِ

امام بخاری رحمہ اللہ پہ دی خانی کنبی دبتل مکروہ صورت بیانول غواہی ، دبتل معنی
راخی د بنخو نہ انقطاع اوجدائی اختیارول اود خصاء معنی راخی د خصیتین اوبنکل ،
حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی چہ امام بخاری رحمہ اللہ پہ دی سرہ ددی تبتل دمکروہ کیدو طرفتہ
اشارہ کرہ دہ چہ دا «تحریم ما احل اللہ» طرفتہ تہ مفضی وی یعنی چہ کوم حلال دحرامیدو
ذریعہ جوہ شی گنی عام تبتل او عبادت دپارہ انقطاع عن الخلق اختیارول وکنبی ہیخ باک
نشتہ یعنی تبتل فی حد ذاته مکرونہ نہ دی . (۲)

(۱) عمدة القاری : ۷۲/۲۰ .

(۲) فتح الباری : ۱۴۶/۹ .

خو په دې باندې اشکال کیدیشی چه تبتل نه بعد مخکښې د «خصاء» هم ذکر دې. ددې مطلب به بیا دا وی چه «خصاء» هم مکروه ده چه «تحریم ما احل الله» طرفته مفضی وی گنی فی حد ذاته هغه مکروه نه دې. ددې جواب به ورکولې شی چه امام بخاری رحمه الله لفظ دتبتل نه پس لفظ د «خصاء» اضافه په حقیقت کښې دتبتل مکروه صورت متعین کولو دپاره فرمائیلى دی چه تبتل به مکروه وی ، کله چه په دې کښې «خصاء» والی کیفیت اختیار کړې شی نوکه ددې د اختیارولونوبت رانشی نو بیا تبتل کښې هېڅ مضائقه نشته دې.

[۴۷۸۶]: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ رَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَطْعُونٍ التَّبْتَلَ وَلَوْ أَذِنَ لَهُ لَأَخْتَصَيْنَا

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ سَمِعَ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ لَقَدْ رَدَّ ذَلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَطْعُونٍ وَلَوْ أَجَازَ لَهُ التَّبْتَلَ لَأَخْتَصَيْنَا

قوله: وَلَوْ أَذِنَ لَهُ لَأَخْتَصَيْنَا...: په دې ځانې کښې اشکال کیږی چه دسیاق دکلام

تقاضا خوداوه چه ونیلې شوې وې چه «ولو اذن له لتبتلنا» «لأختصینا» ولې اوونیلې شو. جواب دادې چه دتبتل اصل مقصد حاصلولو دپاره محض انقطاع عن النساء کافی نه ده ، ښځونه جدائی او انقطاع که اختیار کړې شی خو کله چه محل دشهوت موجود وی نو ظاهره ده چه په شهوت کښې به جوش پیدا او اشتعال پیدا کیږی نو داسې تبتل اختیارولو نه آخر څه فائده به وی ، ددې وجې د «لأختصینا» لفظ استعمال کړې شو. یعنی دتبتل مقصد حاصلولو دپاره مونږ خپل ځان لږه خصی کوو چه محل دشهوت د بیخه ختم شی خو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم ددې اجازت نه دې ورکړې. (۱)

[۴۷۸۷]: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنَّا نَغْزُو مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَيْسَ لَنَا شَيْءٌ فَقُلْنَا أَلَا نَسْتَغْصِي فَنَهَانَا عَنْ ذَلِكَ ثُمَّ رَخَّصَ لَنَا أَنْ نُنْكِحَ الْمَرَءَةَ بِالثَّوْبِ ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ [ر: ۴۳۳۹]

(۱) قال الطيبي قوله: ولو اذن له لأختصينا كان الظاهر ان يقول ولو اذن له لتبتلنا لكنه عدل عن هذا الظاهر الى قوله لأختصينا لارادة المبالغة الى لبالغنا في التبتل حتى يفضى بنا الامر الاختصاء ولم يردبه حقيقة الاختصاء لانه حرام وقيل بل هو على ظاهره وكان ذلك قبل النهي عن الاختصاء (فتح الباري: ۱۴۷/۹) شرح الطيبي: ۸۱۲/۶.

حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائي چه ما حضرت نبي كريم صلی اللہ علیہ وسلم ته اووئيل څه خوان يم اوځه ويريم چه په زنا کښې به اخته شم او مال سره مال هم نشته چه ددې په ذريعه واده اوکړې شم (نوددې وجې تاسو ماته دخپل ځان دخصي کيدو اجازت راکړئ) حضرت نبي كريم صلی اللہ علیہ وسلم په دې آوریدو سره خاموش شول ، حضرت ابوهريره رضي الله عنه درې ځل بيا دا سوال اوکړو نو حضرت نبي كريم صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمائيل ((يا اباهريره جف القلم به انت لاق فاخص على ذالك اذ)) يعني انې ابوهريره رضي الله عنه ۱ چه څه ستا په تقدير کښې وو او ستا مناسب وو قلم دهغې په ليکلو اوچ شو نوپه داسې صورت کښې اوس ستا مرضي ده که خصي کيږي او که نه.

قوله: وَلَا أُجِدُّ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ النِّسَاءَ: دحرمله په روایت کښې دې چه دې نه پس دا اضافه ده «فَإِذْ لِي أَنْ أُخْتَصِمَ». (۳) یعنی تاسوماته دخصی کیدو اجازت راکړئ ، مخکښې کلام هم په دې جمله باندې مرتب دې چه په دې ځانې کښې دبخاری په روایت کښې نشته دې.

قوله: فأختص على ذلك اؤذر: اختص دا خبره دباب افتعال نه اختصاء نه دامر صيغه ده: خصی کیدل ، دمصابیح په روایت کنې د «فأختص» لفظ دی ، (۴)

او حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ دمصابیح پہ حوالہ د «فاتصر» لفظ نقل کرے دی. (۵)

١ (لم يخرجہ احد عن من اصحاب الصحاح الستہ سوى البخاری- قال العینی الحدیث من افرادہ (عمدۃ القاری ٧٤/٢٠).

(۲) فتح الباری : ۱۴۸/۹.

(۳) ارشاد الساری: ۳۴۴/۱۱ و فتح الباری: ۱۴۸/۹.

٤) اوگورنى التعليق الصحيح على مشكاه المصاييح، باب الايمان بالقدير: (٨٣/١).

(۵) فتح الباری : ۱۴۸/۹.

د «فاتحصر» او «فاختصر» یو معنی ده یعنی یا خو دې تقدیر باندې اکتفاء او اعتماد او کړه او خپل خان لره خصی مه جوړوه او یا تقدیر پرېږده او خپل خان لره خصی جوړ کړه. «ذو» دا دامر صیغه ده، په معنی دپریښودو، ترک کولو. «فاختصر» کښې امر دترغیب دپاره نه دي بلکه تهدید دپاره دي، لکه څنگه چې په قران پاک کښې آیت (فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ) کښې امر دلته دي دپاره دي. (۱) اوددې نه خصی کیدل جواز نه مستنبط کیږي بلکه ددې د نهی مفهوم بالکل خارجيږي چې تقدیر نشي بدليدې نوپه خصی کیدو کښې آخر بیا څه فائده ده؟ مخکښې د عثمان بن مظعون په روایت کښې تیر شوی دی چې حضرت نبی کریم ﷺ هغه دخصی کیدو نه منع کړې وو. «هل ذالك» جار مجرور متعلق محذوف دي. «ای اختصر حال استعلاک علی العلم باذن کل شیء بقضاء الله وقدره»

یو اشکال اودهغې جوابات: په دې باندې اشکال کیدیشي چې حضرت نبی کریم ﷺ حضرت ابوهریره رضی الله عنه ته دروژې نیولو حکم ولې اونکړو لکه څنگه چې مخکښې حدیث تیر شوې دي، قوله: ومن لم يستطع بالصوم ① ددې یو جواب دا ورکړې شو چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه به اکثر روژې نیولې او کثیر الصيام وو لیکن ددې باوجود هغوی رضی الله عنه ته دخپل شهوانی قوت په وجه په فتنه کښې د اخته کیدو اندیښنه وه. (۲)

② دویم جواب دا ورکړې شو چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه داسوال دیو غزوه په موقع باندې کړې وو او دجنگ او غزوې په موقع باندې نفلی. روژې نیول دضعف وکمزورنی باعث جوړیدیشي، په دې موقع باندې افطار ته ترجیح ورکولې شی، ځکه د روژې حکم ورنکړې شو. حضرت حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی:

«قلت: ويحتمل أن يكون أبوهريرة سبعا يامعشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج» الحديث، لكنه اما سأل عن ذلك في حال الغزو كما وقع لابن مسعود، وكانوا في حال الغزو ويثرون الفطر على الصيام للمتقوى على القتال، فأداه اجتهاده الحسم مادة الشهوة بالاختصاص كما ظهر لعثمان فنبهه ﷺ من ذلك» (۳)

۹_ بَابُ نِكَاحِ الْأُبْكَارِ

وَقَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِعَائِشَةَ لَمَّا يَنْكِحُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَكْرًا غَيْرَكَ [ر: ۳۳، ۳۴]

دې نه پس د «(تزويج الشيبات)» ترجمه راځي. مقصد دادې چې پيغلې جينئ سره هم نکاح کول جائز دي او ثيبه سره هم جائز دي. حضرت امام بخاري رحمه الله «نکاح الاہکار» په «نکاح الشيبات»

(۱) ارشاد الساري: ۳۴۸/۱۱_ وفتح الباری: ۱۴۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۴۹/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۴۹/۹.

باندې مقدم کړو نو لکه چه په دې کښې دابکار سره دنکاح کولو ترغیب او فضیلت طرفته امام اشاره او فرمائیله.

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما مقام مدح کښې حضرت عائشه رضی الله عنها ته او فرمائیل «لم یکنم النبی صلی الله علیه و آله بکرا هیڅک» یعنی ستاسو نه علاوه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هېڅ باکړې سره واده نه وو کړې. دسورت نور په تفسیر کښې دا تعلیق امام بخاری رحمه الله موصولا نقل کړی دی. (۱)

[۴۷۸۹]: حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ لَوْ نَزَلَتْ وَادِيًا وَفِيهِ شَجَرَةٌ قَدْ أَكَلَ مِنْهَا وَوَجَدَتْ شَجَرًا لَمْ يُؤْكَلْ مِنْهَا فِي إِيَّاهَا كُنْتَ تُرْتَمَ بِعَيْرِكَ قَالَ فِي الَّذِي لَمْ يُرْتَمَ مِنْهَا تَعْنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزَوْجْ بِكَرٍّ غَيْرَهَا

حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه ما او وئیل یا رسول الله صلی الله علیه و آله ! تاسو لږ او وائی چه تاسو په یو وادنی کښې راکوز شئې او په هغه ځانې کښې څه داسې ونې وی چه هغې نه خوراک کړې شوې وی ، او څه ونې داسې ملاؤ شوې وی چه دهغې نه خوراک نه وی کړې شوې ، نو تاسو به خپل اوښ په دې ونو کښې کوم ځانې کښې خړوئې ؟ نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه دهغه ونو نه چه دهغې نه خوراک نه دې شوې. د حضرت عائشه رضی الله عنها مطلب ددې سوال نه دا وو چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددوی نه علاوه هېڅ باکره سره واده نه وو کړې.

حضرت عائشه رضی الله عنها دکنایه په انداز کښې ددې خبرې ذکر او کړو چه تاسو ماسره کوم واده او کړو دنورو ازواجو په واده کښې ددې نظیر نشی ملاویدې، دا شدت محبت په وجه حضرت عائشه رضی الله عنها ذکر کړې وو ، حافظ لیکي چه: «ويحتمل أن تكون عائشة كنت بهذا عن المحبة بل من أدق من ذلك» (۲)

[۴۷۹۰]: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ عَنْ هِشَامِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَيْتُكَ فِي الْمَنَامِ مَرَّتَيْنِ إِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكَ فِي سَرَقَةٍ حَرِيرٍ فَيَقُولُ هَذِهِ أَمْرَاتُكَ فَانْكِحِيهَا فَإِذَا هِيَ أَلْتِ فَقُولُ أَنْ يَكُنْ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يُخْصِيهِ [ر: ۳۶۸۲]

حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ماته او فرمائیل چه ما ته دوه ځل په خوب کښې کتلې وې چه یوسړی ستا صورت په ریښمی ټکره کښې راخستې دې او وائی چه دا ستا زوجه ده. ما چه دا پرانیسته نوهغه ستا صورت وو. بیا ما او وئیل که دا خبره دالله عز و جل دجانب نه وی نو دا به جاری کړی.

قوله: إِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكَ: رجل نه مراد فرېسته ده، دترمذی په روایت کښې دی چه دا فرېسته

حضرت جبرئیل علیه السلام وو. (۱)

قوله: سَرَقَةَ حَرِيرٍ: درینمو کپرا ، د «سَرَقَة» معنی تکره ده ، «بعضه» مضارع مجزوم دې ، خکه چه جواب واقع کیرې ، «امطی، امطام» کول .

په دې ځانې کښې اشکال دادې چه دنیانو خوب خو وحی وی ، بیا دوی ته په دې کښې تردد ولې اوشو چه دوی د «أن یکن» شکي لفظ استعمال کړو؟

① ددې یو جواب داور کړې شو چه دا خوب دوی د نبوت نه مخکښې کتلې وواودنبوت نه مخکښې خوب وحی نه وی.

② دویم جواب دادې چه دا جمله دوی د شک په طور او تردد په طور نه وه ونیلې بلکه د یقین په طور ونیلې وه که دا دالله ﷻ طرفنه دی ، او یقینا دالله ﷻ طرفنه دې. نو هغه پاک ذات به دا پوره کوی، (۲) والله اعلم

۱۰. بَابُ تَرْوِيجِ الشَّيْبَاتِ

وَقَالَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ قَالِ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتِي كُنَّ وَلَا اخَوَاتِي كُنَّ. [۴۷۹۲/۴۷۹۱]

دابوذر په نسخه کښې «باب تزويج الشيبات» دی ، (۳)
حضرت امام بخاری رحمه الله د ترجمه الباب نه د کونډو بنځو سره دجواز نکاح ثابتول غواړی . دې نه پس متصل حضرت امام بخاری رحمه الله د حضرت ام حبیبه رضی الله عنها قول نقل کړېدې چه حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته او فرمائیل «لا تعرضن علی بناتک ولا اخواتک» یعنی خپلې لونړه او خپلې خوندې ماته مه وړاندې کوه خکه چه هغوی شرعی طور په ما باندې حرامې دی ، دې قول سره ضمني طور معلومیرې چه حضور نبی کریم ﷺ لونړو والا بنځې سره نکاح کړې وه او هم په دې مناسبت سره ددې قول لاندې دا باب ذکر فرمائیلې شوې دې.

[۴۷۹۲/۴۷۹۱] : حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ حَدَّثَنَا سَيَّارٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَفَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةٍ فَتَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرِي قُطُوفٍ فَلَجِئْتَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَانْحَسَ بَعِيرِي بِعَنْزَةٍ كَانَتْ مَعَهُ فَأَنْطَلَقَ بَعِيرِي كَأَجُودٍ مَا أَنْتَ رَائِي مِنَ الْأَيْلِ فَأَذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا يُعْجِلُكَ قُلْتُ كُنْتُ حَدِيثَ عَهْدٍ بِعُرْسٍ قَالَ ابْكِرْ أُمَّ تَيْبَا قُلْتُ تَيْبَا قَالَ فَهَلَا جَارِيَةٌ تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ قَالَ فَلَمَّا ذَهَبْنَا لِنَدْخُلَ قَالَ امْلُؤُوا حَتَّى تَدْخُلُوا الْبَلَاءَ إِنْ عَشَاءَ لَكُنَّ مُنْتَشِطَاتُ الشَّعْثَةِ وَتَسَاعِدُ الْمُغِيبَةِ

(۱) عمده القاری: ۷۵/۲۰، وسنن ترمذی: ۲۲۶/۲، ابواب المناقب من فضل عائشه رضی الله عنها).

(۲) مذکورہ دواؤو جوابونودپاره اوگوری عمده القاری: ۷۵/۲۰.

(۳) ارشاد الساری: ۳۴۹/۱۱، په دې ځانې کښې دتقریر نسخه هم دابوذر د نسخې مطابق ده.

په دې ځانې کښې دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ شیخ ابو نعمان دې چه د هغوی نوم محمد بن الفضل سدوسی دې. حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو غزوہ نه مونږ واپس راتلو، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونږ سره وو، ما کوشش کولو چه خما سست اوښ تیز لاړشی، نو په دې خما نه یوس روستو راروان وو هغوی ماسره یو ځانې شو او خما اوښ ئې دروستو نه په نیزه باندې اوو هلو نو خما اوښ داسې تیز شو لکه څنگه چه بڼه نه بڼه اوښ وی، ما چه کله روستو اوکتل نو هغه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وو، وې فرمائیل چه ای جابر رضی اللہ عنہ ! ته ولې دومره تیزی کوي؟ ما اووئیل چه خما نوې واده شوې دې. حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه پیغله یا کونډې سره. ما اووئیل کونډه ده. حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه یو پیغلې کم عمروالا جینی سره ولې واده نه کوي چه هغه به تاسره او ته به هغې سره لوبې کوي. حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه کله مونږ مدینې ته نزدې شو نو حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه اودرېږه او دشپې یعنی دماسختن په وخت کښې مدینې منورې ته داخل شه چه خرابو وینستو والابښخې خپلو وینستو کښې ږمنځې اووهې او هغه ښځې خپل (زیرناف) وینسته صفا کړی، دکومو خاوند چه دهغې نه غائب وو.

قوله: أْمْهَلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا اللَّيْلَ أَيْ عِشَاءً: یعنی فی الحال اودرېږه او دشپې په وخت کښې کورته داخل شه، د دې حدیث مبارک په ظاهر مخکښې راتلونکی حدیث سره تعارض دې. چه په هغې کښې دې «(لا یطرق احدکم اهله لیلا)» یعنی کور والوته دشپې راتلل نه دې پکار. د دواړو په مینځ کښې دتطبیق صورت دادې چه ممانعت په هغه وخت کښې دې چه کله سړې ناڅاپه راشی او کور والو ته دده دراتلو خبر نه وی دمخکښې نه. خوکه کوروالو ته د سړې دراتګ خبر مخکښې نه وی نویا دشپې په راتګ کښې هېڅ باک نشته دې. (۱)

قوله: لِکُمُ تَمْشِطُ الشَّعِثَةِ وَتَسْتِحْدُ الْمُغِيبَةِ: چه گنده ښځې خپلو وینستو کښې گومځ اووهې «(شعثة)» داسې ښځې چه دهغوی وینسته ږمنځ شوې نه وی یعنی خراب وی او پریشانی وی، «(تستحدای تستعمل الحیدودهی الموسی)» یعنی چه هغوی خپل زیر ناف وینسته په استرې بلیډ وغیره سره صفا کړې شی، د «(تستحد)» معنی ده اوسپنه استعمالول، مراد ترې د وینستو صفائی دپاره استعمالولو والا داوسپنې آله ده لکه څنگه چه نن سبا بلیډ وغیره ددې دپاره استعمالیږی. «(المغیبة)» هغه ښځه چه دهغې خاوند غائب وی.

دا حدیث په کتاب البیوع او کتاب الجهاد کښې تیر شوې دې.

[۴۷۹۲]: حَدَّثَنَا اَدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ تَزَوَّجْتُ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَزَوَّجْتَ فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ نِسَاءً فَقَالَ مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلَعَامِيهَا قَدْ كُرْتُ ذَلِكَ لِعَمْرُو بْنِ دِينَارٍ فَقَالَ عَمْرُو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَا جَارِيَةٌ تَلَا عِيَهَا وَتَلَا عَيْكَ [۳۳۲]

قوله: مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلِعَابٍ يَا: یعنی تاسوته د پیغلو او ددوی د لوبو رغبت نشته دې: «لعاب» د لام په کسره سره دباب مفاعله نه مصدر دې «لاعب...ملاعبه ولعاب» د مستملی په روایت کښې «لعاب» دلام په ضمه سره دې. چه ددې نه ریق الفم مراد دې، په دې صورت کښې دې خبرې طرفته به اشاره وی که تاسو باکره سره واده کوئی نو ددوی د شونډو او ژبو نه به مو انتفاع حاصلوله، علامه قسطلانی لیکي:

«ولی رواية المستملی: ولعابها، بضم اللام والمراد به الریق وفيه إشارة الی مص لسانها ورشف شفتها وذاك یقع عند الملاعبة والتقبیل» (۱)

قوله: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمْرٍو: دادشعبه قول دې هغه فرمائی چه ما دا قول «مالك و للعذارى....» عمرو بن دينار په مخکښې ذکر کړو نو عمرو بن دينار او وئیل چه ما دحضرت جابر رضی الله عنه نه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کوم الفاظ آوریډلی دی هغه الفاظ دادی «هلاجاریه تلاعبها وتلاعبك».

دشعبه شیخ مذکوره روایت کښې محارب بن دثار سدوسی دې، د محارب الفاظ پورته حدیث کښې ذکر شوی دی «مالك وللعذارى ولعابها» شعبه دا الفاظ د عمرو بن دينار په مخکښې ذکر کړل نوهغوی «هلاجاریه تلاعبها وتلاعبك» والا الفاظ بیان کړل اووې وئیل چه ما دا الفاظ آوریډلی دی.

فانددپه دې حدیث کښې چه دکومې کونډې سره دحضرت جابر رضی الله عنه دنکاح ذکر دې، ابن سعد په طبقات کښې دهغې نوم سهله بنت مسعود بن اوس بن مالك لیکلې دې (۲)

« بَابُ تَزْوِيجِ الصِّغَارِ مِنَ الْكِبَارِ »

[۴۷۹۳]: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عِرَاكِ عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ عَائِشَةَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ أَيْمًا أَنَا أَخُوكَ فَقَالَ إِنَّتَ أَخِي فِي دِينِ اللَّهِ وَكِتَابِهِ وَهِيَ لِي حَلَالٌ

دامام بخاری مقصد دادې چه دزیات عمر والا سرې د کم عمر والا جهنمی سره واده کولې شی. ابن بطال فرمائی چه دا مسئله اجماعی ده. (۳)

حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له دحضرت عائشه رضی الله عنها سلسله کښې دنکاح پیغام اولیرلو نو حضرت ابوبکر صدیق او فرمائیل څه ستارور یم نو حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه ته څما دینی رور ئې حضرت عائشه رضی الله عنها څما دپاره حلاله ده.

(۱) ارشاد الساری: ۳۵۱/۱۱.

(۲) ارشاد الساری: ۳۵۱/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۱۵۴/۹.

یعنی اخوت الدینیہ مانع عن النکاح نہ ده. خُکھ چه ٲول مسلمانان په خپلو کښې رونه
رونه دی «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»

دا حدیث په ظاهره مرسل دی ، خُکھ چه عروه تابعی دی او هغوی دصحابی نوم نه دی ذکر
کړې ، ممکن دی چه هغوی دا حدیث دخپلې ترور حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه یا دخپلې مور
حضرت اسماء بنت ابی بکر نه آوریدلې وی خُکھ چه عام طور هغه دا قسمه روایات دحضرت
عائشه رضی اللہ عنہا او حضرت اسماء نه بیانوی ، علامه قسطلانی لیکي:

((وهذا الحديث صورته صورة المرسل ويحتمل انه حمله عن خالته عائشة او عن امه اسماء بنت
ابی بکر وقال ابو عمر بن عبد البر: اذا علم لقاء الراوي لمن اخبر عنه، ولم يكن مدلسا،
حمل ذلك على سماعه اخبر عنه ولو لم يأت بصيغه تدل على ذلك)) (۱)

۱۳= بَابُ إِلَى مَنْ يَنْكِحُ وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ وَمَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَتَخَيَّرَ لِنُطْفِهِ مِنْ غَيْرِ إِجْبَابٍ

[۴۷۹]: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الْأَبْلَ صَالِحُ (۲) نِسَاءٍ
قُرَيْشٍ أَحْنَاءُ عَلَى وَلَدِي فِي صَغِيرَةٍ وَارْعَاءُ عَلَى زَوْجِي ذَاتِ يَدَيْهِ [۲: ۲۲۵].
امام بخاری رحمہ اللہ په دې ځانې د ترجمه الباب درې احکام ذکر کړي دي .

① رومبئ مسئله ده «إِلَى مَنْ يَنْكِحُ» کومې ښځې سره نکاح او کړې شی

② دویمه مسئله «وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ» کومې ښځې بهترې دي

③ اودریمه مسئله ده «وَمَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَتَخَيَّرَ لِنُطْفِهِ» او کوم مستحب دی چه خپله نطفه او نسل
دپاره اختیار کړې یعنی خپل نسل دپاره ښه قسمه ښځې منتخب کولویان دي .

«الی ما ینکح» نه مکښې عبارت مخذوف دی «أی اذا اراد أن يتزوج ينتهي أمره الی من ینکح» (۳)
یعنی کوم سړي چه دواده اراده لری نو دهغه انتهای امر داوی چه هغه کومې ښځې سره
نکاح او کړي «فی ذات یدہ ای فی ماله»

«من غیر ایجاب» یعنی په ترجمه الباب کښې چه کوم درې احکام ومسائل بیان شوی دی دا

(۱) ارشاد الساری ۱۱/۳۵۲.

(۲) (صالح) من صلاح الدين ، وصلاح المخالفة للزوج وغيره ممن تجوز مخالفته وذكر اللفظ باعتبار لفظ
الحبر المقدم خير (أحناء) من الحنو وهو الشفقة : والحنانية هي التي تقوم على ولدها بعد يتمه ولا تتزوج
(أرعاة) أحفظه وأصونه (فی ذات یدہ) ماله المضاف اليه ، وذلك بالأمانة فيه ، والصيانة له وترك التبذير
فی الاتفاق فيه).

(۳) عمده القاری : ۲۰/۷۸.

داستحباب په درجه کښې دی واجب نه دی.

امام بخاری رحمته الله ددې لاندې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت ذکر کړې دې «خیر النساء رکن الابل» یعنی د ټولو نه ښه ښځې په اوبسانو سورلی کونکې دقریشو ښځې دي. ددې نه دترجې دوه جزونه ثابت شو، هرکله چه دقریشو ښځې د ټولو نه ښه دي نو معلومه شوه چه قریشي ښځو سره نکاح کول پکار دي. اود خیرالنساء اطلاق هم صراحتاً په هغوی باندې اوکړې شو، دریم حکم وو چه خپل نسل او نطفې دپاره کومه یوه ښځه منتخب کړي. دا حکم په طریق دلزوم ثابتیږي چه دقریشو ښځې د نکاح دپاره خوښې گنړلې شي. او هغه خیر النساء دي نو ددې نه په خپله دا خبره په پوهه کښې راځي چه دنسل دپاره اونطفې دپاره هم ددې ښځو انتخاب به بهتر او مستحب وي. (۱)

بعضې حضراتو ویلي دي چه امام بخاری رحمته الله «ما یستحب أن یتخیر لنطفه» نه د حضرت عائشه رضی الله عنها دې روایت طرفته ارشاره کړې ده چه کوم حاکم او ابن ماجه ذکر کړې دې یعنی «تخیر لنطفکم وانکحوا الاکفاء» (۲) یعنی خپله نطفې دپاره ښه ښځې منتخب کړنې او په کفو کښې واده اوکړنې. دا روایت هشام بن عروه عن ابيه عن عائشه په سند سره روایت شوي دي. حاکم ددې تصحیح کړې ده (۳) خو علامه ذهبی رحمته الله په دې باندې نقد کړې دي او حافظ ابوالفضل ابن طاهر فرماني چه هشام نه روایت کولو والا ددې حدیث ټول راویان ضعیف دي. (۴)

قوله: صَالِحُ نِسَاءِ قُرَيْشٍ: دا په اصل کښې «صالحون» دي. نون جمع داضافت په وجه حذف کړې شوې دي. داصیلی په روایت کښې صلح (دصادضمه اولام تشدید سره) دي. (۵) چه دا د صالح جمع ده.

قوله: أَحْنَاهُ عَلَيَّ وَلَدِي فِي صِغَرَةٍ: یعنی کومې چه په خپل بچی باندې دهغه په وړوکوالی کښې ډیرې شفقت کوونکې وي، او دخپل خاوند دمال حفاظت کولو والاوي. په دې حدیث باندې یو اشکال واردیږي چه په دې ځانې کښې دقریشو ښځو ته خیر النساء اووئیلې شو حالانکه خیرالنساء حضرت مریم علیها السلام ته وئیلې شوی دی، نوپه ظاهره په دواړو کښې تعارض دي.

① ددې جواب وي دا ورکړې شو چه په دې ځای کښې ددې ښځو خپل مینځ کښې د فضیلت بیان دي، چه په اوبن باندې سورلی کوی، «رکن الابل» چه عام طور سره د عربو

(۱) عمده القاری: ۷۸/۲۰.

(۲) مستدرک حاکم: ۱۶۳/۲، کتاب النکاح، وسنن ابن ماجه ۱۴۱، کتاب النکاح، باب الإکفاء.

(۳) مستدرک حاکم ۱۶۳/۲.

(۴) حاشیه مستدرک حاکم: ۱۶۳/۲.

(۵) ارشاد الساری: ۳۵۲/۱۱.

بنځې کوی. د عربو په دغه بنځو کښې د قریشو بنځې بهترې دي. حالانکه حضرت مریم علیها السلام هیڅکله هم په اوبښ باندې نه وه سوره شوې. په کتاب الانبیاء کښې د حضرت

ابوهریره رضی الله عنه قول تیر شوی دې «ولم ترکب بعد اقط» (۱)

② دویم جواب دادې چه د قریشو بنځو ته دخپلې زمانې په اعتبار سره خیر النساء ونیلې شوی دی. مطلقا ورته خیر النساء نه دی ونیلې شوی ، نو دې سره حضرت مریم علیها السلام باندې د قریشی بنځو فضیلت لازم نه رازی (۲) والله اعلم.

۱۳ = بَابُ اتِّخَاذِ السَّرَارِيِّ وَمَنْ أُعْتِقَ جَارِيَتُهُ ثُمَّ تَزَوَّجَهَا

[۴۹۵]: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ صَالِحٍ الْهَمْدَانِيُّ حَدَّثَنَا الشَّعْبِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو بَرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّمَا رَجُلٍ كَانَتْ عِنْدَهُ وَلِيدَةٌ فَعَلِمَهَا فَاخَسَنَ تَعْلِيمَهَا وَأَدَّبَهَا فَاخَسَنَ تَأْدِيبَهَا ثُمَّ اعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ وَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِى فَلَهُ أَجْرَانِ وَأَيُّمَا مَمْلُوكٍ آذَى حَقَّ مَوْلَاهُ وَحَقَّ رَبِّهِ فَلَهُ أَجْرَانِ

«السارې» دا د «سريه» (د سين په ضمه ، را مشدد مكسوره سره) جمع ده. دا لفظ د «تسار»

نه ماخوځ دي. د دې اصل «سر» دي. اوسر د جماع په نومونو كښې يو نوم دي (۳)

«سر» رازاو هغه څيز ته هم ونيلې شي چه هغه پټ كړې شي چونكه وينځې سره نكاح د

بنځې نه په پټه كولې شي نو په دې مناسبت سره وينځې ته «سريه» ونيلې شي. (۴)

بعضې حضراتو ونيلى دي چه دا د سرور نه ماخوځ دي چه د دې معنى خوشحالى ده ،

چونكه داشان وينځه د سړي د پاره د خوشحالى باعث وي نو د دې وجې دي ته «سريه» ونيلې شي.

امام بخارى رحمه الله د ترجمه الباب نه د جماع د پاره خپل ځان سره دوينځو ساتلو د جواز طرفته

اشاره كول غواړي. امام ابو داود په «مراسل» كښې د زبير بن سعد په طريق روايت نقل كړې

دي چه حضور نبى كريم صلی الله علیه و آله فرمائي چه «عليكم بامهات الاولاد فانهن مباركات الارحام» (۵)

خو د دې روايت سند كمزورې دي. امام احمد بن حنبل رحمه الله هم په مسند كښې يو روايت

د دې مفهوم نقل كړې دي چه د حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص نه روايت دي ، دهغې

الفاظ دي چه «انكحوا امهات الاولاد فان اباهاى بكم يوم القيامة» د دې سند د اول حديث نه قوى دي. (۶)

(۱) فتح الباری: ۱۵۴/۹.

(۲) عمده القاری: ۷۸/۲۰.

(۳) ارشاد الساری: ۳۵۳/۱۱.

(۴) عمده القاری: ۷۹/۲.

(۵) ارشاد الساری: ۳۵۳/۱۱.

(۶) فتح الباری: ۱۵۷/۹.

قوله: ومن اعتق جارية ثم تزوجها: دائي په ترجمه الباب کښې دویمه مسئله ذکر اوفرمائیل، چه یوسړې وینځه آزاده کړې اویا دې سره نکاح اوکړی، دا جائز بلکه بهتر دی. دراتلونکي باب په رومبي روایت کښې ددې فضیلت راغلې دې. بعضو حضرات صحابه کرام رضی الله عنہم ته شاند دا حدیث معلوم نه وو، ځکه هغوی په شروع کښې دا مکروه اوگنړل. حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنہ، حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنہ، حضرت انس بن مالک رضی الله عنہ او تابعینو کښې حضرت سعید بن المسیب او حضرت ابراهیم نخعی رضی الله عنہ په دې ته مکروه وئیل. (۱)

امام بخاری رحمه الله علیه دکراحت ددې نقطې تردید کول غواړي او دروایت نه ثابتوي چه وینځه آزادول او بیا دې سره نکاح کولو کښې نه صرف دا چه حرج پکښې نشته دې بلکه په دې کښې دوچند ثواب دي. دحضرت ابو موسی اشعري رضی الله عنہ روایت ئې دلیل پیش کړې دې چه په کتاب العلم کښې تیر شوي دي.

قوله: قَالَ الشَّعْبِيُّ خُذْهَا بِغَيْرِ شَيْءٍ قَدْ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحَلُ فِيمَا دُونَهَا إِلَى

الْمَدِينَةِ: عامر شعبي چه دصالح بن صالح شيخ دې، دا دهغه قول دې. هغوی دا حدیث بیان کړو او اویا ئې اوفرمائیل چه دا روایت په مفتو کښې واخله، بغیر دڅه دنیاوی بدلې نه حاصل کړه، حالانکه سړی به ددې نه دکمې درجې والا حدیث دپاره دمدينې منورې سفر کولو. په دې ځانې کښې دظاهر عبارت نه دا غلط فهمی کيږي چه حضرت عامر شعبي داخبره خپل شاگرد صالح بن صالح ته اووئیل. خو حقیقت دې چه دا خبره دوی یو خراسانی سړی ته وئیلې ده. خراسانی حضرت شعبي ته وئیلې وه که یوسړې خپله وینځه آزاده کړي او بیا هغې سره واده اوکړي نوزمونې خلق دا ښه نه گنړي، نودده په سوال باندې حضرت شعبي دا روایت واورولو او هغه ته ئې اووئیل چه دا قیمتي روایت بغیر دعوض نه واخله. (۲)

قوله: وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَهَا ثُمَّ أَصْدَقَهَا: [ر: ۱۷۰]: دا تعلیق دې، ابوداود طیالسی په خپل مسند کښې دا تعلیق موصولا نقل کړې دې (۳) د ابوبکر نوم شعبه بن عیاش دې چه مشهور قاری او داحادیثو حفاظو نه دي، ددوی شیخ ابو حصین دي، دهغه نوم عثمان بن عاصم دي، (۴)

پورته چه دموسی بن اسماعیل روایت تیر شوي دي، په هغې کښې د «ثم أعتقها تزوجها» الفاظ دي او ابوبکر په روایت کښې «ثم أعتقها ثم أصدقها» الفاظ دي. یعنی دا آزاده کړه او

(۱) فتح الباری: ۱۵۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۵۸/۹، وعمده القاری: ۷۹/۲.

(۳) ارشاد الساری: ۳۵۴/۱۱.

(۴) عمده القاری: ۸۰/۲۰.

پیا دې ته مهر ورکړه ، په دې روایت کښې دمهر ورکولو تصریح ده. د رومبې روایت نه ظاهراً دا مفهوم دې چه آزادی او عتق لره مهر گرزولې شوې دې ، خو په دې روایت کښې تصریح شوې ده چه عتق سره سره دې ته مهر هم ورکړی نو دده دپاره دوه اجر و نه دی ، عتق مهر جوړیدېشی که نه ؟ په دې سلسله کښې عالمانو او آئمه کرام اختلاف مخکښې رازی.

[۴۷۹۶]: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ ثَلَيْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ حَمَادِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ إِلَّا ثَلَاثَ كَذَبَاتٍ بَيْنَمَا إِبْرَاهِيمُ مَرَّ بِجَبَّارٍ وَمَعَهُ سَارَةٌ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ فَأَعْطَاهَا هَاجِرًا قَالَتْ كَفَّ اللَّهُ يَدَ الْكَافِرِ وَآخَذَ مِنِّي اجِرَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَبَلَكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ [ر: ۲۱۰۳]

امام بخاری رحمته الله ددې حدیث دوه سندونه ذکر فرمائیلى دی . رومبې سند د سداسی دې یعنی په دې کښې دامام بخاری رحمته الله اود حضور نبی کریم په مینځ کښې شپږ واسطې دی او دویم سند د خماسی دې ، امام په دې ځانې کښې چه کوم الفاظ نقل کړی دی ، هغه د دویم سند دی. (۱)

دا حدیث په کتاب احادیث الانبیاء کښې تیر شوې دې . اود حضرت ابراهیم علیه السلام ثلاث کذبات بیان په کتاب التفسیر کښې تفصیل سره تیر شوې دې. (۲)
د حدیث مناسبت د ترجمه الباب نه ظاهر دی چه د خدمت په طور ساره ته بادشاه حضرت هاجره ورکړې وه ، حضرت ساره دا حضرت ابراهیم علیه السلام ته هبه کړې وه ، او حضرت ابراهیم علیه السلام دا خپل ځان سره اوساتله نو «اتخاذ سريه» ددې نه ثابت شو.

«اجر» په دې کښې هاء همزه سره بدل کړې شو ، مراد حضرت هاجره ده. (۳)

قوله: فَبَلَكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ: دا جمله حضرت ابوهريره رضي الله عنه د حضرت هاجره متعلق اهل عرب ته خطاب او کړو او وې فرمائیل ځکه چه حضرت اسماعیل علیه السلام د حضرت هاجره د بطن نه وو. او عرب د حضرت اسماعیل علیه السلام اولاد دی. یعنی د «انکم تتعاطون فی أنفسکم وتلك امکم» مطلب دادې چه تاسو خپل ځان ډیر عظیم گنړئئ ، حالانکه ستاسو مور یو وینځه وه ، «بنو ماء السماء» ئې په دې وجه اوفرمائیل چه د حضرت اسماعیل علیه السلام نسب ډیر پاک او طاهر وو نو لکه څنگه چه د آسمان اوبه دهر قسم آلودگۍ نه پاکې وی ، داشان ددې اهل عرب نسب هم پاک ، طاهر او دشکوک وشبهات نه صفا دې.

(۱) فتح الباری: ۱۵۹/۹.

(۲) اوگوری کشف الباری کتاب التفسیر: ۳۷۳.

(۳) ارشاد الساری: ۳۵۵/۱۱.

بعضی حضراتو او فرمائیل چه «بنو ماء السماء» نی په دې مناسبت سره او فرمائیل چه الله ﷻ د حضرت اسماعیل علیه السلام دپاره د آب زمزم اوبه جاری او فرمائیلې او هغه د آسمان اوبه دې، (۱) خو دا توجیه مستبعده ده. زمزم ته آسمانی اوبه څنگه وئیلې شی.

بعضو ددې یوبله وجه لیکلې ده چه عرب به په اصل کښې داوبو په تلاش کښې وو، چه کوم ځانې کښې به باران کیدو او اوبه په جمع کیدې نو هغه ځانې کښې به ئې پراو کولو، دې مناسبت سره هغوی ته «بنو ماء سماء» او وئیلې شو. (۲)

[۳۸۹۷]: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثًا يَبْنِي عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ بِنْتُ حُيَّيٍّ فَدَعَوْتُ الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلِيمَتِهِ فَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ إِلَّا لَطَاعٍ فَأَلَقَى فِيهَا مِنْ التَّمْرِ وَالْأَقِطِ وَالسَّمْنِ فَكَانَتْ وَلِيمَتُهُ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ أَحَدَى أَمَهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَقَالُوا إِنَّ حُجْبَهَا فِيهِ مِنْ أَمَهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ يَحْجِبْهَا فِيهِ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَطَلَى لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ [ر: ۳۸۴].

په دې حديث کښې حضرت صفیه رضی الله عنها سره د حضور نبی کریم ﷺ د واده بیان دې. تفصیل په کتاب المغازی کښې تیر شوې دې. د ترجمه الباب ددې حديث نه دا ثابتېږي چه صحابه کرام رضی الله عنہم او وئیل چه «ان حجبها فی من امهات المؤمنین وان لم یحجبها فی مما ملکت یمینیه» د حضرات صحابه کرام رضی الله عنہم وینا هم په دې بنیاد ده چه «اتخاذ سماري» جائز وو.

۱۳ = بَابُ مَنْ جَعَلَ عِتْقَ الْأُمَةِ صَدَاقَهَا

[۴۷۹۸]: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ وَشُعَيْبِ بْنِ الْحُبَابِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَ صَفِيَّةَ وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا [ر: ۳۶۴]

آيا عتق لره مهر جوړولې شی؟ ① دوينځي آزادي دهغې مهر جوړولې شی که نه؟ په دې کښې اختلاف دې، حضرت سعيد بن المسيب، طاووس، ابن شهاب زهري، اسحاق بن راهويه، امام احمد بن حنبل، سفيان ثوري او قاضي ابو يوسف رضی الله عنہم فرمائي چه آزادي او عتق لره مهر جوړولې شی (۳) دا حضرات د حديث د باب نه استدلال کوي.

② دامام ابوحنيفه رضی الله عنه، امام مالک او امام شافعي رضی الله عنہم په نیز عتق لره مهر جوړول جائز نه دی. (۴) امام ترمذی او علامه ابن حزم د امام شافعي رضی الله عنه قول جواز نقل کړې دې. (۵) خو

(۱) الکرمانی: (۶۸/۲۱).

(۲) عمده القاری: (۸۰/۲۰).

(۳) عمده القاری: ۱۶/۲۰، وېدایه المجتهد: ۱۶/۲ الباب الثاني فی موجبات صحه النکاح.

(۴) عمده القاری: (۸۱/۲۰).

(۵) سنن الترمذی: ۲۱۱/۱، باب ما جاء فی الرجل یعتق الامه ثم یتزوجها وفتح الباری: (۱۶۱/۹).

علماء شافعیه دا قول ضعیف گنرلې دې. او دهغوی صحیح مسلک ئې عدم جواز نقل کړې دې. (۱) دا حضرات د حدیث د باب نه مختلف جوابات ورکوي.

① یو جواب دا ورکړې شوې دې چې «وجعل متعها صداقها» د حضرت انس رضی الله عنه خپل قول دې، هغوی خپله رائي او ظن په بناء باندې دا جمله ونيلې ده (۲)

خودا جواب ضعیف دې. ځکه چې دطبرانی په روایت کښې پخپله د حضرت صفیه رضی الله عنها قول دې چې «اعتقني النبي ﷺ وجعل متلي صداقي» (۳) دل روایت د حضرت انس رضی الله عنه د حدیث موافق دې.

② امام مزني رحمته الله د امام شافعی او امام بیهقي او یحیی بن اکثم نه نقل کړې دې چې عتق لره مهر جوړل د حضرت نبي کریم ﷺ په خصائص کښې داخل دی. (۴) امام طحاوی رحمته الله هم دا د حضرت نبي کریم په خصوصیاتو کښې شمارلې دې. (۵) نوددوی نه پس دا دهیچا دپاره جائز نه دی.

③ حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائي چې دا اعتاق علی شرط التزویج وو یعنی حضور نبي کریم ﷺ دې شرط سره حضرت صفیه رضی الله عنها آزاده کړې وه چې حضرت نبي کریم ﷺ سره به واده کوي او کله چې د اشان کیږي نو د وینځي قیمت مهر شمارلې کیږي. حضور نبي کریم ﷺ د حضرت صفیه قیمت دهغې مهر جوړ کړو. او چونکه قیمت معلوم وو ځکه ددې دمهر په جوړولوو کښې څه باقی نه وو، حافظ ابن حجر دا جواب حدیث ته نزدې ترین جواب گنرلې دې، نو هغه لیکي:

«واجاب الباقون عن ظاهر الحديث باجوبة اقر بها اللفظ الحديث انه اعتقها بشرط ان يتزوجها فوجبت له عليها قيمتها وكالت معلومة فتزوجها بها» (۶)

۱۵= بَابُ تَزْوِيجِ الْمُعْسِرِ

لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُعْطِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ (النور: ۳۲)

ددې نه مخکښې یو ترجمه د «باب تزویج المعسر مع القرآن والاسلام» عنوان لاندې تیره شوې ده، په دواړو ترجمو کښې فرق ظاهر دې. چې ماقبل والا ترجمه خاص ده. ځکه چې په هغې کښې د «الذي معه القرآن والاسلام» قید دې او مذکوره ترجمه عام ده. د امام بخاری رحمته الله مقصد دادې که څوک غریب سړی سره نکاح او کړي جائز دی. په استدلال کښې دسورت نور آیت پیش کوي، په سورت نور کښې دې چې «وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهَوْنَ فَأُولَٰئِكَ لَنَا عَذَابٌ أَلِيمٌ» (النور: ۴۳)

(۱) فتح الباری: ۱۶۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۶۰/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۶۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۶۱/۹.

(۵) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۲/۲.

(۶) فتح الباری: ۱۶۰/۹.

إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِيهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝

علامہ شبیر احمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ ددی آیت لاندی فائدہ کنبی لیکي چه :

بعضی خلق پہ نکاح کنبی پہ دی وجہ پس پیش کوی چه دنکاح کولو نہ پس بہ دہنخی اویچوبار ځنگہ اوچتوی ، نودوی پوهہ کړې شو چه د داسې مهمو خطراتو پہ وجہ نکاح مه پریردنی . روزی ستاسواو ستاسو د بچو د الله ﷻ سره ده ، څه معلوم چه د هغوی د قسمت پہ وجہ ستارزق فراخه کړی ، نه مجرد پاتې کیدل نه د غنا موجب دی ، اونه نکاح کول فقرو افلاس لره مستلزم دی . دا خبرې الله ﷻ په مشیت باندې دی . لکه ځنگه چه په بل ځانې کنبی فرمائی **وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ** اوظاھری اسبابو اعتبار سره هم دا څیزونه معقول دی چه نکاح کولو سره یا د داسې ارادې کولو سره په سړی باندې بوج رازی ، او هغه دمخکنبی نه زیات دگتې وتې کوشش کوی ، بل طرفته چه کله دہنخی اولاد اوشی نو بالکل بعضی وختونو کنبی خاندان والا هم په کسب معاش کنبی د هغه سره مدد کوی ، بهر حال دروزی تنگسیا یا وسعت په نکاح یا تجرد باندې موقوف نه دی . نو دا خیال دنکاح کولو نه ولې منع کوی . (۱)

[۴۷۹۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ أَهْبُ لَكَ نَفْسِي قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَاطَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ وَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَذْهَبُ إِلَى أَهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْظُرُوا لَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا أَزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِذَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ يَا زَارِكُ إِنْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مُجْلِسُهُ قَامَ فَرَأَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَلِّيًا فَأَمَرَهُ بِهْ فَذَعِيَ فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِيَ سُورَةٌ كَذَا وَسُورَةٌ كَذَا عَدَدَهَا فَقَالَ تَقْرُؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَذْهَبُ فَقَدْ مَلَكْتُكُمْ بِمَا مَعَكُمْ مِنَ الْقُرْآنِ [۴۸۰۰]

حضرت سهل بن سعدی رضی اللہ عنہ روایت دی چه د حضرت رسول کریم ﷺ په خدمت کنبی یو ښځه راغله او وې وئیل یارسو الله ﷻ ! ماخپل نفس تاسو لره هبه کړې دی . حضرت رسول کریم ﷺ هغې ته دپورته نه لاندې پورې اوکتل بیا ئې سربښکته کړو ، ښځې چه کله اوکتل چه حضرت رسول کریم ﷺ څه فیصله نه کوی نو کیناستله ، په صحابه کرام

ﷺ کنبې یوسرې پاسیدواو وې وئیل ، یارسول الله ﷺ که تاسو ته ددې ښځې ضرورت نه وي نو ماسره دې واده اوکړئ ، حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه آيا تاسره څه شته دې ؟ نو هغه اووئیل چه ماسره خو هیڅ نشته دې ، حضرت رسول کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه کورته لار شه او اوگوره چه څه شته دې که نه ؟ هغه کور ته ځی او واپس راځی او فرمائی چه ما خو هیڅ اونه موندل ، حضرت رسول کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه اوگوره که داوسپنې یو گوتمه هم وي نو هغه راوړه ، هغه لاړو او واپس راغلو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ماته د اوسپنې یو گوتمه هم ملاؤ نشوه. او داځما ازار دې دا به نیم ددې شی. حضرت سهل ﷺ او فرمائیل چه هغه صرف یو ازار وو، رداء ورسره نه وه ، یعنی صرف لنگ و و بل خادر نه وو چه د قميص په ځانې نې استعمالولی شی. حضرت رسول کریم ﷺ او فرمائیل چه دا ښځه به ستا ازار سره څه اوکړی، که دا ته اغوندې نو دې ته به هیڅ ملاؤ نشی. او که هغه نې اغوندی نه تاته به هیڅ ملاؤ نشی. (یعنی دا یوسرې استعمالولی شی د دوؤ سړو استعمال دپاره کافی نه دې) نو هغه سړې کیناستواو ډیر ساعت کیناستو نه پس پاسیدو او روان شو. حضرت رسول کریم ﷺ چه هغه واپس په تلو اولیدو نو هغه ته ئی راواپس کیدو حکم اوکړو ، هرکله چه هغه راغلو نو حضرت رسول کریم ﷺ هغه اووئیل چه د قران پاک نه تاسره څه دی؟ هغه اووئیل ماسره فلانې فلانې سورت دې. حضرت رسول کریم ﷺ ورته اووئیل چه ته دا سورتونه زبانی وئیلې شی. هغه اووئیل آوجی. حضرت رسول کریم ﷺ ورته او فرمائیل څه د قران پاک څومره حصه چه تاسره ده دهغې په بدله کنبې ما ته ددې ښځې مالک کړې.

قوله: جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې ښځې باره کنبې حافظ ابن حجر رحمته الله علیه لاعلمی ظاهره کړې ده

اولیکلی ئې دی «وهذا المرأة لم أقف على اسمها» (۱) او ابن قساع ددې نوم لیکلې دې. چه دامذکوره ښځه خوله بنت حکیم یا ام شریک وه. (۲)

قوله: فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ: یعنی حضرت نبی کریم ﷺ نظر پورته کړو اوبیاني لاندې طرفته ته ، مقصد دادې چه حضرت نبی کریم ﷺ هغه ښځې ته دپورته نه لاندې پورې اوکتل. «صوب» لاندې کول ، دباب تفعیل نه دې او د «طأطأ» معنی هم لاندې کول دی.

قوله: فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: دا سړې څوک وو ، دده نوم معلوم نشو، البته دطبرانی یو روایت کنبې دی چه «فقام رجل احسبه من الانصار» (۳) څوک انصاری سړې وو.

قوله: انْظُرُوا لَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ: ددې نه بعضې حضرات استدلال کوی چه داوسپنې

(۱) فتح الباری : ۲۵۷/۹.

(۲) فتح الباری : ۲۵۷/۹.

(۳) فتح الباری : ۲۵۹/۹.

په گوتمه اچولو کښې هېڅ حرج نشته دې ، دامام شافعی رحمته الله علیه هم دا مسلك دې (۱) خو حنفيه او جمهور عالمان داوسپنې گوتمه مکروه تحریمی گنړی. (۲) ددې وجې دابو دواود په یو روایت کښې راغلی دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله یو سړې اوکتلو چه هغه داوسپنې گوتمه اغوستې وه نو وې فرمائیل «مالی اری ملیک حلیة اهل النار» دې نه پس هغه سړی دپیتلو گوتمه واچوله، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله چه اوکتلو نو وې فرمائیل چه «مالی اجد منکم ریح الا منام» بیا هغه تپوس اوکړو چه کومه یوه گوتمه استعمال کړم ، حضرت نبی کریم او فرمائیل چه دچاندنې گوتمه واچوه (۳)

دحدیث باب د جواب ورکړې شوې دې چه داوسپنې د گوتمې ذکر نه دا لازم نه دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې داستعمال اجازت ورکوی ، دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا مقصد وو چه د معمولی نه معمولی قیمت والا څیز که وی نو هغه راوړه (۴) ددې مزید تفصیل به مخکښې په کتاب اللباس کښې رازی.

قوله: وَلَٰكِنْ هَذَا اِذَا رَی قَالَ سَهْلٌ مَّالُهُ رَدَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ: اصل عبارت دې «ولكن هذا اذا راى فلها نصفه»

یعنی ماسره دا ازار دې ، ددې نیمه به دې بنڅې ته ورکړې شی ، «قال سهل ماله رداء» دا په مینځ کښې جمله معترضه ده ، راوی دحدیث حضرت سهل بن سعد ساعدی رضی الله عنه فرمائی چه د دې سړی دغربت دا حالت وو چه هغه سره رداء هم نه وه ، صرف ازار بند اوتهنبد وو.

قوله: قَالَ الذَّهَبُ فَقَدْ مَلَكَتْهَا بِمَا ذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ: دحدیث باب ددې مذکوره

جملې نه استدلال کوی او حضرات شافعیه د تعلیم القرآن مهر جوړول جائز گنړی (۵) دجمهور اوحنفيه په نیز تعلیم القرآن مهر جوړول جائز نه دی. (۶)

دجمهورو استدلال دقرآن پاک آیت دې «وَأَجَلٌ لَّكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ» په دې کښې د ابتغاء بالمال حکم ورکړې شوې دې . چه ددې مطلب دادې چه دمهر دپاره د مال متقوم کیدل ضروری دی او چه کوم مال نه وی نو هغه مهر نه شی جوړیدې ، اوتعلیم القرآن هم مال نه دې ، ځکه ددې مهر جوړول جائز نه دی. ترڅو چه تعلق دې دحدیث باب نو ددې مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① یو جواب دا ورکړې شو چه تعلیم القرآن لره مهر جوړول دمتعلقه صحابی رضی الله عنه خصوصیت

(۱) المجموعه شرح المذهب: ۳۴۴/۴، باب مایکړه لبسه ومالایکړه).

(۲) البحر الرائق: ۱۹۱/۸، کتاب الکراهیه فصل فی اللبس ، فتح التقدير: ۴۵۷/۸، کتاب الکراهیه).

(۳) سنن ابی داود: ۵۸۰/۲_ باب ماجاء فی خاتم حدید).

(۴) فتح الباری: ۲۶۴/۹).

(۵) المجموع شرح المذهب: ۴۸۶/۱۵، کتاب الصداق، مساله اذا تزوجها واصدقها تعلیم القرآن).

(۶) المغنی لابن قدامه: ۶۸۳/۶_ کتاب الصداق).

وو. نو دده دا خصوصیت په بعضو روایاتو کښې تصریح دې. «ان رسول الله ﷺ زوج رجلا من سورة من القرآن ثم قال: لا تكون لاحد بعدك مهرا» دا روایت ابن قدامه په «المغنی» کښې نقل کړې دې، (۱)

② دویم جواب دادې ورکړې شو چه «بما معك من القرآن» کښې بآء عوض لره نه ده بلکه بآء سیئت دپاره ده او مطلب دادې چه «ملکتکها لانک من اهل القرآن» یعنی داهل قرآن کیدو په وجه په تاباندې مهر معجل واجب نه دې البته مهر موجل دقواعدو مطابق به واجب وی. (۲)

۱۲=بَابُ الْأُكْفَاءِ فِي الدِّينِ

﴿وَقَوْلُهُ: وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۚ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ (الفرقان:

(۵۴). (۳)

دحضرت امام بخاری رحمه الله مقصد ددې ترجمې نه دادې چه دنکاح په سلسله کښې په دین کښې دننه مشارکت اومماثلت مطلوب دی.

په دې باندې خو دټولو اتفاق دې چه دین کښې کفآء ضروری دې ، د مسلمانې ښځې دیو کافر سړی سره او دمسلمان سړی دیو کافرې ښځې سره نکاح کول جائز نه دی. البته کتابیات ددې حکم نه مستثنی دی.

ددین نه علاوه څه بل څیز هم داسې دې چه په هغې کښې کفآء مطلوب دې. په دې کښې اختلاف دې ، د امام مالک رحمه الله په نیز صرف دین کښې دننه کفآء ضروری دې ، ددې نه علاوه باقی په یو څیز کښې هم کفو کیدل ضروری نه دی. امام احمد رحمه الله نه هم یو روایت داشان منقول دې.

جمهور علماء فرمائی چه څلور څیزونه داسې دی چه په هغې کښې به د کفآء اجازت کیدلای شی. ① دین ② نسب ③ حرفت وصنعت ④ حریت (۴)

باقی پاتې شو مال کښې کفآء ، په دې کښې اختلاف دې ، بعضې حضرات ددې اعتبار کوی او بعضې نه کوی ، مخکښې دا بحث رازی.

امام بخاری رحمه الله چونکه د کفآء فی النسب قائل نه دې ددې وجې هغوی دقرآن مجید چه

(۱) اوگوری المغنی لابن قدامه ۶/۶۸۴_ کتاب الصداق.

(۲) اوجز المسالك: ۹/۲۹۴_ کتاب النکاح باب ماجاء الصداق والاباء.

(۳) (الاکفاء) جمع کفء ، وهو المثل والنظير (من الماء) من النطفة (فجعلها) قسمین (نسبا) ذوی نسب ، آی ذکورا ينسب اليهم ، (وصهرا) ذوات صهر ، آی انا یا يصاهر بهن ، والاتیان بالایة ، يفيد ، أن البشر من منشأ واحد ، فلا تمايز بينهم من حيث الجنس ، وانما ينبغي أن يكون التمايز من حيث الدين ولذا لک كانت الکفارة بين الزوجين معتبرة الدين لا بغيره.

(۴) دمذکوره تفصیل دپاره اوگوری الفقه الاسلامی وادلته: ۷/۲۴۰_ ۲۴۱. المبحث الخامس ماتكون فيه الکفاه.

کوم آیت منتخب کرو «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا جَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا» ددې نه ثابتول غواړی چه الله ﷻ مطلقاً دبشر متعلق دا او فرمائیل «جَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا» چه بعضې خلق داسې وی چه هغوی سره دنسب تعلق وی، هغوی سره دنکاح کول حلال نه دی، او دبعضو سره دصهر تعلق قائمولې شی. یعنی هغوی سره نکاح کول حلال دی. امام فراء فرمائی چه «النسب من لایحل نکاحه والصهر من یحل نکاحه» (۱) په آیت کریمه کنبې بشر لره په دوو قسمونو کنبې تقسیم کړې شوې دي چه ددې نه معلومېږي چه هر بشر د بل دپاره کفو دي، دین نه پس په څه بل څیز کنبې دکفایت ضرورت نشته.

او واقعه هم داده چه کفایت فی الانساب باره کنبې چه څومره روایتونه هم پیش کولې شی په هغې یو هم داسې نه دي چه نقد او کلام نه خالی وی. (۲) دکفایت انساب باره کنبې دتولو نه قوی دلیل دحضرت علی رضی الله عنه دي چه په ترمذی کنبې دي. «یا علی، ثلاث لا توخرها: الصلاة اذا حانت والجنائز اذا حضرت، والایم اذا وجدت لها کفوا» (۳) امام بیهقی فرمائی چه دکفایت په باب کنبې دتولو نه امثل هم دادي (۴)

څوک دچا کفو دي؟ امام اعظم رضی الله عنه فرمائی چه قریش دیو بل دپاره کفو دی. دقریشونه علاوه عام عرب دیو بل دپاره کفو دی، او هیڅ یو عجمی د عربی دپاره کفو نه دي. «لان العجم ضیعوا انسابهم» شوافع نه هم یو روایت کنبې دا تفصیل منقول دي. لیکن دهغوی صحیح قول دادي چه بنو هاشم او بنو المطلب خلقو باندې مقدم دی اوددوی نه علاوه باقی بعضی د بعضو دپاره کفو دی. (۵)

کفایت حق الله دي یا حق المراه: کفایت حق الله دي یا حق المرأة والاولیاء، دجمهور علماء مسلک دادي چه کفایت حق الله نه دي دا حق المرأة والاولیاء دي، اوچونکه دا دهغوی حق دي، ځکه جمهور علماء او ائمه ثلاثه فرمائی چه کفایت صحت نکاح دپاره شرط نه دی، دبنخي او اولیاء په رضا مندئی سره غیر کفو کنبې که نکاح اوشی نودرست دی، امام احمد بن حنبل رضی الله عنه هم یو روایت داشان دي او ددوی بل روایت دادي چه کفایت صحت نکاح دپاره شرط دي. (۶)

(۱) فتح الباری: ۱۶۴/۹.

(۲) وفي الفتح: ۱۶۴/۹، ولم یثبت فی اعتبار الکفاه بالنسب حدیث.

(۳) عمده القاری: ۸۷/۲۰.

(۴) السنن الکبری للبيهقي، کتاب النکاح، باب اعتبار الکفاه: ۱۳۲/۷.

(۵) فتح الباری: ۱۶۴/۹.

(۶) اوگوری المغنی لابن قدامه: کتاب النکاح: رقم المساله: ۵۱۸۹، ۲۶/۷ مختصر العلماء للطحاوی کتاب النکاح: ۲۵۳/۲.

امام بخاری رحمه الله چونکه صرف دین کنبې دننه کفایت اختیاروی. نسب وحریت وغیره کنبې دکفایت اعتبار دهغوی په نیز درست نه ده. ددې وجې هغوی په دې باب کنبې خپل مذهب لره دثابتولو دپاره داسې روایتونه پیش کړي دي چه دهغې نه معلومېږي چه خانداني لحاظ سره د اوچتي درجې ښځه غیر کفو کنبې نکاح شوې ده. لکه په رومبي حدیث کنبې دي چه د هندبنت الولید بن عتبه بن ربیعہ نکاح حضرت سالم سره اوشوه، چه دې دیو انصاری ښځې آزاد شوې غلام وو او هند بنت الولید قریشیه وه. دایشان دباب په دویم روایت کنبې دي چه ضباعه بنت الزبیر حضرت مقداد بن الاسودپه نکاح کنبې وه، حضرت مقداد غیر قریشی وو. حالانکه حضرت ضباعه قریشیه وه.

[۴۸۰۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ أَبَا حُدَيْفَةَ بْنُ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ وَكَانَ مِنْ شُهَدَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَنَّى سَالِمًا وَأَنكَحَهُ بِنْتَ أَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَهُوَ مَوْلَى لِمُرَاةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْنًا وَكَانَ مِنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَا النَّاسَ إِلَيْهِ وَفَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ إِلَى قَوْلِهِ وَمَوَالِيكُمْ فَزِدُوا إِلَى آبَائِهِمْ فَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ لَهُ أَبٌ كَانَ مَوْلَى وَآخِافِي الَّذِينَ فَجَاءَتْ سَهْلَةَ بِنْتُ سَهْلٍ بْنِ عَمْرِو الْقُرَشِيِّ ثُمَّ الْعَامِرِيُّ وَهِيَ امْرَأَةٌ ابْنِ حُدَيْفَةَ بْنِ عُتْبَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا نَرَى سَالِمًا وَلَدًا وَقَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ مَا قَدْ عَلِمْتَ قَدْ كَرَّ الْحَدِيثُ [۳۷۷۸:ر].

امام بخاری رحمه الله دا حدیث په دوه ځایونو کنبې ذکر کړې دي. یوپه دې ځانې کنبې او یوپه کتاب المغازی «باب شهود الملائكة بدارا» نه پس «باب بلاء ترجمه» کنبې او په هغه ځانې کنبې مونږ ددې حدیث تفصیل بیان کړې دي.

[۴۸۰۱] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو اسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ فَقَالَ هَذَا لَعَلَّكَ ارْدَتْ الْحَجَّ قَالَتْ وَاللَّهِ لَا أَحْدُنِي إِلَّا وَجْعَةٌ فَقَالَ هَذَا نَحْيٌ وَاسْتَرْطَى وَقَوْلِي اللَّهُمَّ فُجِّلِي حَيْثُ حَبَسْتَنِي وَكَانَتْ تَحْتِ الْيَقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ

حضرت عائشه رضي الله عنها نه روایت دي چه حضرت نبی کریم ﷺ ضباعه بنت الزبیر بنت عبدالمطلب لره راغلواو تپوس ئې ترې اوکړو چه شائد تاسود حج کولو اراده کړې ده؟ نو هغې اوونیل چه څه په خپل بدن کنبې درد محسوسوم (یعنی بیماریم، په بدن کنبې مې درد او تکلیف) حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل تاسو حج ته لاړ شئ او شرط او کړنې او دا اوائې چه انې الله ﷻ اخما په احرام کنبې دحلالیدو ځانې هغه دي چه په کوم ځانې کنبې ته مالره دبیمارنې په وجه منع کړې، (یعنی په کوم مقام باندي چه ماته کوم غذریا بیماری راپیښه شی نو په هغه ځانې کنبې به ماته دا حرام نه دوتلو اختیار وی) او ضباعه (قریشیه)

حضرت مقداد بن الاسود (غیر قریشی) په نکاح کنښې وه (هم دا جمله ترجمه الباب لره ثابتوی).
امام بخاری رحمه الله علي دا حديث په دې ځانې کښې په رومي ځل ذکر او فرمائيلو. د کتاب الحج متعلق دا حديث هغوی په هغه ځانې کښې ذکر نه کړو، په دې ځانې کښې هغه دا کفایت فی النسب غیر معتبر کیدو او صرف کفایت فی الدین معتبر کیدو باندې په طور استدلال پیش کړې دي.

قوله: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضِبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ: ضِبَاعَةُ بِنْتُ الزُّبَيْرِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ دَحْضُورِ أَكْرَمَ النَّبِيِّ د تَرَهُ لَوْر وَه.

قوله: وَاللَّهِ لَا أَجِدُنِي إِلَّا وَجَعَةً: «د وچه» (د واو فتحه او د جيم كسري سره) صفت مشبهه صيغه ده «اي ذاك الوجع» يعنى څه خپل ځان بيماره او مرض والا محسوسوم.

قوله: حُجِّي وَأَشْتَرِطِي: دا حرام په وخت کښې سړې داشان شرط لگولې شي که نه؟ ددې پوره تفصيل په کتاب الحج کښې «ابواب المحصر» لاندې تير شوې دي چه دامام ابوحنيفه رحمه الله عليه، امام مالك رحمه الله، اود سفيان ثوري په نيز داسې شرط اعتبار نشته دي، امام شافعي رحمه الله قول هم دا دي. د حنابلې، امام اسحاق او د شافعيه د قول قديم کاکره کښې داشان شرط لگول د حديث باب په وجه جائز دي. او چه په کوم ځانې کښې څه عذر راپيش کيږي په هغه ځانې کښې به محرم بغير د دم نه حلال وي. (۱)

حضرات حنيفه د حديث باب جواب دا ورکوي دا د ضباعه بنت الزبير خصوصيت وو. (۲)
امام بخاری رحمه الله په دې مذکوره باب کښې کفایت فی الدین دمعتبر کیدو او کفایت فی النسب غیر معتبر کیدو استدلال کړې دي ځکه چه په دواړو روایتونو کښې د قریشی بنځو د غیر قریشی سړو سره دنکاح کولو ذکر دي.

خو کوم حضرات چه د کفایت فی النسب اعتبار کوي، هغوی ددې حديثونو متعلق وائي چه په دې دواړو صورتونو کښې زوجه او ددې اولياء راضی وو. هغوی په خپلې رضا سره خپل حق ساقط کړو. او که يو بنځه اودهغې اولياء په خپل کفایت فی النسب اعتبار نه کوي نو جائز دي.

تنبیه: امام بخاری رحمه الله دا حديث د کتاب الحج په ځانې په دې مقام باندې په کتاب النکاح کښې ذکر کړې دي. په دې بناء بعض حضراتو ته ددې روايت په صحيح بخاری کښې د کیدو علم اونشو. حضرت مولانا محمد يوسف بنوری رحمه الله په معارف السنن کښې ليکلي دي چه مولانا ظهر احمد عثمانی رحمه الله ته هم دا حديث په صحيح بخاری کښې نه وو ملاؤ شوې. (۳)

(۱) عمد القاری: ۸۵/۲۰، ومعارف السنن: ۵۸۵/۶.

(۲) [عمده القاری: ۱۴۷/۱۰، باب الاحصار فی الحج].

(۳) علامه بنوی رحمه الله ليکلی: وقد خفي على كثير محله في الصحيح لاخراجه في غير محله وفي عند القوم، فانكروه وادعوه انه ليس متفقا عليه كالشيخ احمد شاكر، والشيخ العثماني صاحب اعلاء السنن وغيرهما (معارف السنن: ۵۷۴/۶).

خو په دې کښې امام بنوری رحمته الله علیه نه تسامح شوې ده ، ځکه چې علامه ظفر احمد عثمانی

رحمته الله علیه اعلا السنن کښې صراحتاً لیکلی دی «اخرجهما البخاری فی کتاب النکاح لانی الحجۃ» (۱)

[۳۸۰۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ

أبيه عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تُنْكِمُ الْمَرْأَةُ لِرَبِّهِ

لِبَاطِلِهَا وَلِحَسْبِهَا وَجَمَاهَا وَلِدِينِهَا فَأُظْفِرُ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبْتُ يَدَاكَ

حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دې چې حضرت نبی کریم او فرماښت چې د خپلورو څیزونو په

وجه ښځې سره نکاح کول پکار دی. ① مال ② حسب ③ ښائست ④ دیندارۍ او تاسو د دین

والا په ذریعه کامیابی حاصله کړئ. (که په چا کښې دا ټول صفات وی نو سبحان الله!

او که ټول نه وی نو بیا دیندارۍ باندې دارومدار کول پکار دی.

قوله: فَأُظْفِرُ بِذَاتِ الدِّينِ: امام بخاری رحمته الله علیه هم په دې جمله کښې خپل مذهب ثابت

کړې دې چې د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا ارشاد دې خبرې طرفته مشیر دې چې اصل څیز هم

دین دی: هم ددې اعتبار اهم او ضروری دی. امام ابن ماجه د حضرت عبداللہ بن مسعود رضي الله عنه

نه دا قسمه یو روایت نقل فرمائیلې دې.

«لَا تَزَوِّجُوا النِّسَاءَ لِحَسَنِهِنَّ فَعَسَى حَسَنُهُنَّ أَيْرِدِيَهُنَّ .. أَى يَهْلِكُهُنَّ ... وَلَا تَزَوِّجُوهُنَّ لَأَمْوَالِهِنَّ فَعَسَى أَمْوَالُهُنَّ أَنْ

تُطْفِئَهُنَّ وَلَكِنْ تَزَوِّجُوهُنَّ عَلَى الدِّينِ وَلِأَمَّةٍ سَوْدَاءَ ذَاتِ دِينٍ أَفْضَلُ» (۲)

قوله: لَا بَدَّ ... مِلَّةً: ټیټیدل ، «ورهام» بیوقوفه ښځه یعنې د بیوقوفې ښځې مال عقل

مند سړې لره ددې مخکښې ټیټوی او دې د کم عقلې ښځې لپره تابع کوی.

قوله: تَرِبْتُ يَدَاكَ: «تربت» باب سمع نه دې ، په معنی د خیرن ، د جمله د فقرتی نه کنایه

دد، او په طور د بد دعاء استعمالیږي، علامه ابن العربی رحمته الله علیه فرمائی چې په دې مقام باندې

دې جملې لره به جزا جوړولې شی او ددې دپاره به شرط محذوف وی «أى ان لم تنظف يداك»

الدین تربت يداك» (۳)

(۱) اوگوری اعلاء السنن: ۴۳۷/۱۰ ، باب الاشتراط فی الحج والعمرة.

(۲) فتح الباری: ۱۶۸/۹ _ وقال بکیر الاسدی:

و اول لوم المرم لوم المناکم

و اول همت المرم همت ترا به

وقال آخر:

من الناس فانظر من ابوها وخالها
كذلك تعلن ان اريد مثالها
ولا بد ذا عقل لورهام مالها
سیان علیه شومها و خيالها

واذا كنت تبغى ايها بجهالة
فاتهما منها كما هي منها
ولا تطلب البيت الدخ فخاله
فان الذي ترجو من المال عندها

(۳) فتح الباری: ۱۶۸/۹.

حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ ته یوسری اوونیل چه خما یولور ده ، خمادی سره ډیر زیات محبت دې . مختلفو خلقو راته دنکاح پیغام رالیږلې دې ، تاسواووانې چه خه ددې واده کوم سړی سره اوکړم؟ حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه ددې واده داسې سړی سره اوکړه چه دالله تعالی نه ویریرې او که د هغه ستادلورنه نفرت وی نو په هغې به ظلم نه کوی (۱)

[۴۸۰۳] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمَزَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ اَبِي حَازِمٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَهْلٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هَذَا قَالُوا اخبرني ان خطب ان ينكح وان شفع ان يشفع وان قال ان يستمع قال لم سكت فمرو رجل من فقراء المسلمين فقال ما تقولون في هذا قالوا اخبرني ان خطب ان لا ينكح وان شفع ان لا يشفع وان قال ان يستمع فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا خير من ملء الارض مثل هذا [۶۰۸۲] (۲)

په سند کښې د «ابن ابی حازم» نه مراد عبدالعزیز دې ، دابوحازم نوم سلمه بن دینار دې ، عبدالعزیز خپل پلار سلمه بن دینار نه روایت کوی .

حضرت سهیل بن سعد رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه دحضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم سره یوسرې تیر شو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دحضرات صحابه کرام رضی اللہ عنہم نه تپوس اوکړو چه تاسو ددې سړې په باره کښې څه وائی؟ نو هغوی او فرمائیل چه داسې ددې خبرې مستحق اوسزاوار دې چه که چرته دده دنکاح پیغام اولیږلې شی نو نکاح به ئې اوکړې شی ، که سفارش اوکړی نو دده سفارش به قبول کړې شی ، اوکه خبره اوکړی نو دده خبره اوریدلې شی ، حضرت سهیل فرمائی چه دحضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خاموش شو، په دې کښې یو فقیر مسلمان تیر شو، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه تاسو ددې سړی په باره کښې څه وائی؟ هغوی عرض اوکړو چه دې ددې مستحق دې که دې دنکاح پیغام اولیږی نو نکاح به ئې اونه شی او که سفارش اوکړی نو هغه به قبول نشی اوکه خبره اوکړی نو دده خبره نه اوریدلې کیږی ، په دې باندې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه دا فقیر ددغه رنگ تولو مالدارو نه بهتر دې .

امام بخاری رضی اللہ عنہ ددې حدیث نه ترجمه الباب ثابت کړې دې او فرمائی چه اصل اعتبار دین او دینداری ده ، ددې نه علاوه دمال اوحسب هیڅ اعتبار نشته دې ځکه چه حضور نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یو دیندار فقیر سړی لره دیو مالدارنه بهتر او افضل خودلې دې .

حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم سره دوه سړی چه تیر شوی وو دا څوک وو؟ حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ وائی چه ماته ددې دواړو نومونه معلوم نه دی . (۳) بعضې حضراتو ددې فقیر مسلمان نوم جعیل بن سراقه رضی اللہ عنہ خودلې دې (۴)

(۱) ارشاد الساری: ۳۶۵/۱۱.

(۲) واخرجه البخاری ایضافی کتاب الرقاق باب فضل الفقر رقم الحديث: ۶۰۸۲، وابن ماجه فی کتاب الزهد . باب فضل الفقراء رقم الحديث: ۴۱۲۰.

(۳) فتح الباری: ۱۶۹/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۶۹/۹.

علامه قسطلانی رحمۃ اللہ علیہ لیکھی . «و اطلاقہ التفصیل علی الغنی المذكور لایدوم منه تفصیل کل فقیر علی کل غنی... کما لا یخفی.. نعم فیہ تفصیلہ مطلقاً الی الدین فیطابق الترجمة». (۱)
 پہ دے باندے بہ تفصیلی کلام بہ مخکنی پہ پہ کتاب الرقاق کنی د باب فضل الفقر،
 لاندے راشی.

۱۷= بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الْمَالِ وَتَرْوِيجِ الْمُقِلِّ الْمُثْرِيَّةِ

[۴۸۰۴] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَانْ خِفْتُمْ أَلَا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى قَالَتْ يَا ابْنَ أختي هَذِهِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حِجْرٍ وَلَيْتَهَا فَيَرْغَبُ فِي جَمَالِهَا وَمَالِهَا وَيُرِيدُ أَنْ يَنْتَقِصَ صَدَاقَهَا فَتَهْوُوا عَنْ نِكَاحِهَا أَلَا أَنْ يَقْسِطُوا فِي أَكْمَالِ الصَّدَاقِ وَأَمْرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ قَالَتْ وَاسْتَفْتَى النَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَاسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إِلَى وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَهُمْ أَنَّ الْيَتِيمَةَ إِذَا كَانَتْ ذَاتَ جَمَالٍ وَمَالٍ رَغِبُوا فِي نِكَاحِهَا وَنَسَبَهَا وَسُنَّتِهَا فِي أَكْمَالِ الصَّدَاقِ وَإِذَا كَانَتْ مَرْغُوبَةً عَنْهَا فِي قِلَّةِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ تَرَكَوْهَا وَآخَذُوا غَيْرَهَا مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ فَكَمَا يَتَرَكُونَهَا حِينَ يَرْغَبُونَ عَنْهَا فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَنْكِحُوَهَا إِذَا رَغِبُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ يَقْسِطُوا لَهَا وَنُعْطُوَهَا حَقَّهَا الْأَوْفَى فِي الصَّدَاقِ [ر: ۲۳۶۳].

«المقل» : فقیر . «المثرية» (دمیم پہ ضمہ ، دثاء پہ سکون ، دراء پہ کسر او د یاء پہ فتحہ سرہ) . «ہی القی لہا ثراء» : یعنی مالدارہ نسخہ .
 دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز مال کنی د کفایت اعتبار نشتہ دے .

«الاکفاء فی المال» نہ پس د «ترویج المقل المثریۃ» اضافہ دے طرفتہ اشارہ کولو د پارہ دہ چہ یو فقیر اومسکین سرے د مالدارے نسخے سرہ نکاح کولے شی .
 د کفایت فی المال پہ سلسلہ کنی حضرات آئمہ کرام کنی اختلاف دے .
 حضرات حنفیہ اوحنبلہ د کفایت فی المال اعتبار کوی . (۲) دابن قاسم مالکی ہم دامسک دے . (۳) اود امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ ہم صحیح مسک ہمدادی . (۴)
 دامام مالک رحمۃ اللہ علیہ مسک ہم دا دے چہ کفایت فی المال غیر معتبر دے . (۵)

(۱) ارشاد الساری: ۳۶۶/۱۱.

(۲) الفقہ الاسلامی وادلتہ: ۲۴۰/۷.

(۳) اوگوری الشرح الصغیر علی اقرب المسالک الی المذہب الامام مالک للدر دیر ، کتاب النکاح: ۴۰۰/۲ ، خو هغوی د ابن قاسم دنوم تصریح نہ دہ کرے .

(۴) فتح الباری: ۱۷۰/۹.

(۵) اختلاف العلماء: ۲۵۲/۲ ، فی الاکفاء فی النکاح والمدونۃ الکبری ، کتاب النکاح: ۱۶۳/۲-۱۶۴ ، والحاوی الکبیر للماوردی: ۱۴۱/۱۱.

دامام احمد بن حنبل رحمته الله یودا قول هم ددې مطابق دې (۱) اودامام شافعی رحمته الله هم دا مسلک دې. (۳)

دکفایت فی المال مطلب دادې چه سړې په نفقه او مهر دواړو باندې قادر وی. دحنیفه هم دا ظاهر روایت دې (۳) البته امام یوسف رحمته الله فرماني چه کفایت فی المال نه دسړې په نفقه باندې قادر کیدل مراد دی. که په مهر باندې قادر وی اوکه نه وی. (۴)
اویودادی چه ((کفایت فی المال فی اليسار والغنی)) ددې مطلب دادې چه په مالدارنۍ او غناء کښې مساوات دی. امام ابوحنیفه رحمته الله او امام محمد رحمته الله هم دا اعتبار کړې دې. دا حضرات فرماني چه که ښځه مالداره وی اوسړې سره ددې په مقابلې کښې مال کم وی نودښځې دپاره دا خبره عموماً د شرم سبب گرځي اویا هغه دتفوق او تعلی اظهار کوي (۵) چه دهغې په وجه دزوجین په مینځ کښې ناگواری پیداشي او ازدواجی ژوند کامیاب پاتې نشي.

امام بخاری رحمته الله دکفایت فی المال اعتبار نه کوي، دهغوی په نیز صرف کفایت فی الدین معتبر دې. هغوی په دې باب کښې په دې ځانې کښې چه کوم روایت ذکر فرمائيږي دې دهغې تشریح په کتاب التفسیر کښې د سورة النساء په تفسیر کښې تیر شوي دې. په هغې کښې دی چه ((الا ان يقسطوا في اكمال الصداق)) ددې نه امام بخاری رحمته الله ترجمه الباب ثابتوی، چونکه دا عام دی اوهر هغه سړی دپاره دی چه پوره مهر ادا کړی که هغه مقل وی یا مكثر. مال ده سره زیات وی اوکه کم، په دې کښې د((مكثر)) هیڅ قید نشته دې، ددې نه معلومیږي چه د کفایت فی المال هیڅ اعتبار نشته دې.

۱۸=بَابُ مَا يَتَّقِي مِنْ شُؤْمِ الْمَرْأَةِ وَقَوْلِهِ تَعَالَى

(إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوَّكُمْ) [التغابن: ۱۳]

دامام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه په ښځه کښې بعضي صفات دنحوست هم کیدي شي. لکه ژبه ئې خرابه وی، په خبره خبره باندې دشور او جنګ عادت وی، ددې نه بچ کیدل پکار دی. دقرآن پاک آیت (إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوَّكُمْ) نه مراد دې طرفته اشاره کړې ده چه ستاسو بعضي ښځې ستاسو دښمنانې دی، رشته دارو سره تعلقات خرابوی، جنګ او فساد کوي او په خاندان کښې دتلخی سبب جوړیږي.

(۱) المغنی لابن قدامة: ۲۹/۷، شرط الکفاه، کتاب النکاح.

(۲) فتح الباری: ۱۷۰/۹، داشان اوگوری العزیز شرح الوحید الوجیز للرافعی، کتاب النکاح: ۵۷۶/۷.
القول فی الکفاه فی النکاح والحاوی الکبیر: ۱۴۷/۱۱.

(۳) الهدایه: ۲۹۰/۲، کتاب النکاح.

(۴) الهدایه: ۲۹۰/۲، کتاب النکاح.

(۵) الهدایه: ۲۹۰/۲، کتاب النکاح.

[۴۸۰۵] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ حَمْزَةَ وَسَالِمِ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الشُّومُ فِي الْمَرْأَةِ وَالذَّارِ وَالْفَرَسِ

[۴۸۰۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَسْكَلَانِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ ذَكَرُوا الشُّومَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ كَانَ الشُّومُ فِي شَيْءٍ فَفِي الدَّارِ وَالْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ [ر: ۱۹۹۳]

[۴۸۰۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدَانَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ كَانَ فِي شَيْءٍ فَفِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالْمُسْكَنِ [ر: ۲۷۰۳]

[۴۸۰۸] حَدَّثَنَا أَدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عُمَانَ النَّهْدِيَّ عَنْ إِسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً أَضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ

حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ روایت دی ہے حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی ہیں کہ دی ہے نحوست پہ بنخہ کنبی او کور کنبی او آس کنبی وی. (۱)

پہ دویم روایت کنبی دی ہے حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ مخکنبی دنحوست ذکر اوشونو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ہے کہ نحوست دی نو پہ کور کنبی دی او پہ بنخہ کنبی دی او پہ آس کنبی دی

پہ دی روایاتو کنبی اشکال کیڑی ہے حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ یو روایت کنبی دی ہے ((لاعدوی ولا طیلة)) (۲)

پہ دی کنبی بدشگونی نہ منع فرمائیلی شوی ده ، بنخہ ، کوراو آس کنبی دننه د شوم داتصور بدفالی او بدشگونی ده. پہ ظاہرہ پہ دواړہ قسمہ روایتونو کنبی تعارض دی.

① امام مالک رحمہ اللہ احادیث باب پہ خپله ظاہری معنی باندی محمول کړی دی . او فرمائیلی ئی دی چه دا احادیث دعام قانون نه مستثنی دی. (۳)

② بعضی حضرات فرمائی چه دا احادیث د قران پاک د آیت ((مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا)) سره منسوخ دی. (۴)

(۱) نقل الحافظه ابوذر الهروي عن البخاري ان شوم الفرس اذا كان حزونا وشوم المرأة سوء خلقها وشوم الدار سوء جارها وقال غيره . شوم الفرس ان لا يغزى عليها وشوم المرأة لا تلد وشوم الدار ضيقها وقيل شوم المرأة غلامها _ (ارشاد لساري: ۳۶۸/۱۱).

(۲) صحيح مسلم مع تكملة فتح المhelm . كتاب الطب باب لاعدوی ولا طیلة: ۳۷۰.

(۳) تكملة المhelm : ۳۸۰/۴ . كتاب الطب.

(۴) تكملة فتح المhelm : ۳۸۰/۴ . كتاب الطب.

⑤ بعضو حضراتو دا جواب کړې دې چه دا کلام شرط سره دې . لکه څنگه چه په دې ځاني کښې د باب په دویم حدیث کښې دې «ان کان الشوم» حرف شرط سره دې او مطلب دادې چه شوم ونحوست که په څه څیز کښې کیدیشی نو هغه ښځه ، کور او آس کښې کیدیشی . (۱)
لیکن شوم په څه څیز کښې نه وی ددې وجې په دې دریو څیزونو کښې ددې تصور نشی کیدی .
⑥ بعضې عالمانو فرمائیلی دی چه په حقیقت کښې دشوم دوه قسمونه دی . یو شوم په معنی د عدم موافقت او دویم شوم په معنی دنحوست ، حدیث باب کښې شوم بمعنی عدم موافقت دې او «لاعدی ولا طیلة» کښې شوم دنحوست په معنی کښې دی . په دې صورت کښې به د شوم دار مطلب داوی چه هغه تنگ وی او په هغه ځاني کښې گواندیانو ښه نه وی یا په هغه ځاني کښې آب و هوا خرابه وی ، داشان د شوم مراة مطلب دادې چه دهغه اولادنه وی . ژبه ئې گز وی ، دعفت او پاکدامی خیال نه ساتی ، او دشوم فرس مطلب دادې چه هغه په جهاد کښې په کار رانشی ، سرکښه وی یا ددې قیمت زیات وی . (۲)

امام بخاری رحمته الله دا روایت په دې ځاني کښې د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه نقل کړې دې . امام مسلم رحمته الله د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه نقل کړې دې . امام طحاوی رحمته الله د حضرت عائشه رضی الله علیه نه نقل کړې دې چه کله هغې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه دا روایت واوریدو نو خفه شوه او وې فرمائیل چه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه ته صحیح یاد نه دې پاتې شوې . حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم داشان نه دی فرمائیلی چه په زمانه د جاهلیت کښې په خلقو ښځه . کور او آس کښې د بدشگونۍ عقیده لرله . حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې عقیدې تردید فرمائیلی وو . امام طحاوی رحمته الله خپل رجحان دې طرفته ظاهر کړې دې . (۳)

۱۹=بَابُ الْحُرَّةِ تَحْتَ الْعَبْدِ

[۴۸۰۹] (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ رِبْعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثُ سَنَنِ عَتَقْتُ فُخَيْرَتَ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

(۱) تكملة فتح الملهم: ۴/ ۳۸۱. كتاب الطب.

(۲) لامع لدراری: ۲۶۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۶/ ۶۲، باب الجهاد.

(۴) اخرجه مسلم في العتق : باب : انما الولاء لمن اعترك : رقم : ۱۵۰۴ . (سنن) طرائق واحكام شرعية استفادمنها الناس جميعا (فخيرت) خيرها رسول الله صلی الله علیه وسلم في اليقاء عنه زوجها ورفاقه وفسخ نكاحه (الولاء لمن اعترك) انظر كتاب العتق . (برمة) قدر متخذ من حجر وقيل من غيره (أدم البيت) ما يوتدم به مما يوجد في البيت عادة (الم ار البرمة) أي اين الطعام الذي كان يطبخ فيها (هو عليها) أي هي ملكته بسبب التصديق به عليها . ونحن نملكه بسبب اهدائها لنا منه وعليه فقد اختلف سبب الملك فاختلف الحكم وجازلنا أكله).

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبُرْمَةٌ عَلَى النَّارِ فَقَرَّبَ إِلَيْهِ خُبْرًا وَادَمَّ مِنْ إِذِمِّ الْبَيْتِ فَقَالَ الْمَازِلُ بُرْمَةٌ فَقِيلَ لَحْمٌ تُصَدِّقُ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ وَأَلَّتْ لَا تَأْكُلُ الصَّدَقَةَ قَالَ هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ (ار: ۴۹۷۵، ۵۱۱۴)

د امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادی چه د آزادی بنحی غلام سره نکاح جائز ده. دلیل کنبی هغوی د حضرت بریره عنهما حدیث پیش کړې دی. چه دهغې خاوند مغیث غلام وو. او بریره رضی اللہ عنہا وینځه وه، روستو بیا حضرت بریره ته آزادی ملاؤ شوه او خیار عتق هم ملاؤ شو، دا اختیار ملاویدل ددې خبرې دلیل دی چه آزاده بنحی د غلام په نکاح کنبی پاتې کیدیشی. لیکن ظاهر دی چه دا استدلال په هغه وخت کنبی صحیح او مکمل کیدیشی چه کله مخکنی دا ثابت شی چه د حضرت بریره د آزادی په وخت کنبی حضرت مغیث رضی اللہ عنہ غلام وو. او دا قطعی طور باندې ثابتیدلې نشی. خکه چه په دې سلسله کنبی روایات مختلف دی. بعضو روایاتو نه معلومیږی چه د بریره د آزادی په وخت کنبی حضرت مغیث رضی اللہ عنہ آزاد وو. او د بعضې روایاتو نه معلومیږی چه هغه غلام وو. د حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ او حضرت عائشه رضی اللہ عنہا روایتونه په دې سلسله کنبی نقل کیږی. حضرت مغیث رضی اللہ عنہ د بریره د آزادی په وخت کنبی غلام وو. (۱)

البته د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا روایت کنبی اختلاف دی. بعضو روایتونو نه د بریره د آزادی په وخت کنبی د حضرت مغیث رضی اللہ عنہ غلام کیدل معلومیږی او بعضو نه آزادی. (۲) ګنی د ترجمه الباب د ثبوت دپاره به دا روایت نه پیش کولی. د خیار مسئله مخکنی کتاب الطلاق کنبی مستقل باب لاندې رازی، د مذاهب آئمه تفصیل به په هغه ځای کنبی بیانېږی. د حدیث مفهوم دادی چه د حضرت بریره په واقعه کنبی شرعی مسئلې دی. پوښی مسئله داد چه «الولاء لمن اعتق» یعنی حق ولاء د آزاد کننده حق دی، دوئمه مسئله داده چه خیار عتق یعنی بریره ته د آزادی نه اختیار ورکړې شوې وو که غواړې نو مغیث سره اوسېږی یا نه. او دریمه مسئله داده چه «هو علیها ولنا هدیة» چه حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم کور ته داخل شو. اندنی په اور باندې پرته وه، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لره روتی او د کور سالن راوړې شو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تپوس او کړو چه ددې څه وجه ده چه په دسترخوان باندې دانندی سالن په نظر نه راځی نو جواب ورکړې شو چه په دې کنبی د حضرت بریره ورکړې شوې صدقې غوښه ده. او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم صدقه نه خوری، نو په دې باندې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه هغه دده دپاره صدقه زمونږ دپاره هدیه ده. (نو د اشان تبدل ملک نه تبدل عین مسئله هم ددې واقعه نه معلومه شوه).

۲. = بَابُ لَا يَتَزَوَّجُ أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعٍ لِقَوْلِهِ تَعَالَى:

﴿مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾ (النساء: ۲). وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ يَعْنِي مَثْنَى أَوْ ثُلَاثَ أَوْ رُبَاعَ وَقَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ أُولَى أَجْنَعَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ يَعْنِي مَثْنَى أَوْ ثُلَاثَ أَوْ رُبَاعَ.

(۱) فتح الباری: ۵۱/۹، کتاب النفقات).

(۲) ارشاد الساری: ۳۷۱/۱۱.

[۴۸۱۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُهُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ خِفْتُمْ إِلَّا تَقِطُوا فِي الْيَتَامَى قَالَتِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ وَهُوَ وَلِيُّهَا فَيَتَزَوَّجُهَا عَلَى مَا لَهَا وَنِسَى صُحْبَتَهَا وَلَا يَعْدِلُ فِي مَا لَهَا فَلْيَتَزَوَّجْ مَا طَابَ لَهُ مِنَ النِّسَاءِ سِوَاهَا مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرَبَاعَ [ر: ۲۳۶۲].

د خلورو نه د زیاتو بنځو سره دنکاح عدم جواز متعلق تفصیل دسوره نساء په تفسیر کښې تیر شوې دې. په هغه ځانې کښې ونیلې شوی وو چه اهل ظاهر او بعضې خارجې دخلورو نه دزیاتو بنځو د جواز قائل دی. علامه عبدالحی لکهنوی رحمه الله علیه د شرح وقایه په حاشیه کښې په "عمدة الرعايه" کښې دقاضی شوکانی د طرف نه دخلورو نه دزیاتو بنځو سره دنکاح دجواز قول منسوب کړې دې او لیکلی ئې دی چه «وقد زاد بعضو أفاضل الیمن وهو محمد بن علی الشوکانی نغمة فی الطنبور، فأباح نکاح النساء من غیر حصی». (۱) خو حقیقت دادی چه علامه شوکانی طرفته دا نسبت کول درست نه دی. ځکه چه هغوی په «نیل الاوطار» کښې په دې مسئله باندې بحث کړې دې. او صفائی سره ئې لیکلی دی چه دقران پاک په آیت باندې اگر چه دخلورو نه زیاتو بنځو سره دنکاح په جواز باندې استدلال کولې شی لیکن دحضرت رسول کریم ﷺ احادیث او اجماع امت د خلورو نه زیاتو بنځو سره دنکاح اجازت ندې ورکړې، ددې وجې دخلورو نه زیاتو بنځو سره نکاح کول جائز نه دی. (۲)

۲۱=بَاب

﴿وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ﴾ (النساء: ۲۳). وَتَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ امام بخاری رحمه الله په دې ځانې کښې درضاعت مسائل بیان فرمائی. په بعضو نسخو کښې په دې ځانې کښې د «کتاب الرضاع» عنوان هم قائم کړې شوې دې. (۳) «رضاعت» د راء په کسره او فتحه د دواړو رنگه لوستلې کیږی (۴)

په لغت کښې د «رضاعت» معنی رازی «مص الصبی اللبن من الثدي» یعنی د سینو نه دبچی پی رودل او په اصطلاح کښې «رضاعت» وائی «مص الصبی اللبن المرأة فی مدة مخصوصة» (۵)

قوله: يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب: یعنی نسب چه په کوم ځانې کښې دحرمت باعث دې نو په هغه ځانې کښې رضاعت هم حرمت هم پیدا کوی. بعض حضرات

(۱) حاشیه عمده الرعايه: ۱۷/۲: کتاب النکاح).

(۲) نیل الاوطار: ۶/۱۷۰، باب العدد المباح للحر والعبد، کتاب النکاح).

(۳) ارشاد الساری: ۱۱/۳۷۴).

(۴) تعلیقات هدایه للشیخ عبدالحی الکنوی: ۲/۳۲۰، کتاب الرضاع، وارشاد الساری: ۱۱/۳۷۴).

(۵) وفي الشريعة عبارة عن مص مخصوص، وهو ان يكون صبياً رضيعاً، من ثدي مخصوص، وهو ثدي الادمية.. في وقت مخصوص (کذا فی حاشیه الهدایه: ۲/۳۲۰).

ددې قاعدې کليې څه استثنائي صورتونه هم راويستلي دي . حافظ ابن حجر رحمته الله څلور صورتونه مستثني کړي او هغه ليکي:

«اربع نسوة يحرم من في النسب مطلقا في الرضاع قد لا يحرم من الاولى ، أما الاخرى في النسب حرام لأنها امام اوزوج أب وفي الرضاع قد تكون اجنبية فترضع الأخ فلا تحرم على اخيه الثانية أمر الحفيد حرام في النسب لأنها اما بنت اوزوج ابن ، وفي الرضاع قد تكون اجنبية فترضع الحفيد فلا تحرم على جدّه الثالثة جدّة الولد في النسب حرام لأنها اما أم أو أم زوجة وعى الرضاع قد تكون اجنبية أرضعت الولد فيجوز لوالده أن أيتزوجها الرابعة أخت الولد حرام في النسب لأنها بنت أو ريبة وفي الرضاع قد تكون اجنبية فترضع الولد فلا تحرم على الولد وهذه القصور الاربع اقتصرت عليها جماعة ولم يتشأن الجمهور شيئا» (۱)

حافظ ابن حجر رحمته الله دا څلور صورتونه ذکر فرمائلي دي . علامه ابن نجيم دکنز په شرح کښي يو اتيا (۸۱) صورتونه بيان کړي دي . (۲) حقيقت دادي چه دا استثنائي صورتونه مستثني منقطع نه قبيل نه دي . وجه دا ده چه حرمت رضاعت په هغه وخت کښي ثابتيږي کله چه درضاعت رسته هم په دې حيثيت سره اوموندي شي . چه په کوم وخت کښي هغه په نسب کښي حرام وي . د حيثيت په بدليدو صورتونو کښي حرمت نه پاتي کيږي ، فقهاء کرام چه استثنائي صورتونه بيان کړي دي ، په هغې کښي د حرمت نه کيدو وجه دا ده چه په هغې کښي حيثيت بدل شوي دي .

دې نه پس دي دا خبره په ذهن کښي وي چه مرضعه طرفته حرمت عام وي . يعنى رضيع باندي مرضعه هم حرام ، ددې خاوند هم ، ددې اصول وفروع هم اوداشان ددې دخاوند اصول وفروع هم ټول حرام دي . او درضيع د طرفنه چه کوم حرمت وي هغه صرف فروع دپاره دي ددې د اصول دپاره نه دي . (۳)

[۴۸۱۱] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَهَا وَاتَّهَى سَمِعَتْ صَوْتَ رَجُلٍ يَسْتَأْذِنُ فِي بَيْتِ حَفْصَةَ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا رَجُلٌ يَسْتَأْذِنُ فِي بَيْتِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ فَلَانًا يَعِمُّ حَفْصَةَ مِنَ الرِّضَاعِ قَالَتْ عَائِشَةُ لَوْ كَانَ فَلَانٌ حَيًّا لَعِمَهَا مِنَ الرِّضَاعِ دَخَلَ عَلَى فَقَالَ نَعَمْ الرِّضَاعُ يُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوِلَادَةُ [رو: ۲۵۰۳].

قوله: لَوْ كَانَ فَلَانٌ حَيًّا لَعِمَهَا مِنَ الرِّضَاعِ دَخَلَ عَلَى: په دې کښي اشکال دادي چه مخکښي په باب لبن الفحل کښي روايت کښي رازي ، په هغې کښي د حضرت

(۱) فتح الباری : ۱۷۶/۹.

(۲) اوگوري البحر الرائق: ۲۳۳/۳ ، کتاب الرضاع.

(۳) ارشاد الساري: ۳۷۵/۱۱.

عائشه رضی الله عنها رضاعی تره حضرت افلح حضرت عائشه رضی الله عنها کره دراتلو اجازت اوغوښتلو . د حجاب نزول شوې وو . حضرت عائشه رضی الله عنها انکار اوکړواوکور ته ئې ورته دراتگ اجازت ورنکړو ، هرکله چه حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله تشریف راوړونو حضرت عائشه رضی الله عنها ورته د افلح دراتگ ذکر او فرمائیلو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل چه هغه ته اجازت ورکړه . نو هغې ورته دراتگ اجازت ورکړو . نوددې راتلونکې روایت نه معلومیږي چه د حضرت عائشه رضی الله عنها تره ژوندې وو ، او روایت باب نه معلومیږي چه هغه فوت شوې وو ، په دواړو روایتونو کښې په ظاهره تعارض معلومیږي .

ابوالحسن تابعی نه چه کله ددې تعارض متعلق تپوس اوکړې شو نو هغوی او فرمائیل چه دراصل د حضرت عائشه رضی الله عنها دوه رضاعی ترونه وو ، یو د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه رضاعی رور وو او دهغه انتقال شوې وو ، په دې ځانې حدیث باب کښې د هغه ذکر دې ، اودویم تره ئې د حضرت عائشه رضی الله عنها درضاعی پلار نسبی رور وو ، چه دهغه نوم افلح وو ، په راتلونکې روایت کښې د هغه ذکر دې . خودواړه بیل بیل واقعات دی . (۱)

د حضرت افلح راتگ نه مخکښې حضرت عائشه رضی الله عنها انکار ولې اوکړو؟ که د افلح د راتگ واقعه د حضرت حفصه رضی الله عنها د حدیث باب والا واقعې نه مخکښې وی نو انکار معقول دې ، اوکه ددې نه پس وی نو بیا د انکار وجه دا کیدیشی چه حضرت عائشه رضی الله عنها پوهیدله چه اجازت ددې د تره دپاره دې چه د حضرت حفصه رضی الله عنها د تره پشان وو او د حضرت حفصه رضی الله عنها تره دهغې دنسبی دپلار رضاعی رور وو . حالانکه حضرت افلح د حضرت عائشه رضی الله عنها درضاعی پلار نسبی رور وو . نو اگر چه حضرت عائشه رضی الله عنها ته د حضرت حفصه رضی الله عنها دواقعې نه دنسبی پلار رضاعی رور حکم معلوم شوې وو خو بیا هم دې ته د رضاعی پلار دنسبی رور حکم اوسه پورې معلوم نه وو ، ځکه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د معلومولو نه پس هغه ته دراتگ اجازت ورکړو .

او دا هم ممکن دی چه حضرت عائشه رضی الله عنها دا گنړی چه اوس هغه حکم باقی پاتې نشو ، چه د حضرت حفصه رضی الله عنها قصه کښې درضاعی تره دپاره اجازت وو . اودا هم ممکن دی چه حضرت حفصه رضی الله عنها ددیرې مودې تیریدوپه وجه حضرت حفصه رضی الله عنها والا واقعه یاده نه وی . (۲)

[۴۸۱۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَزَوِّجُ ابْنَةَ حَمْزَةَ قَالَ إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ

د جابر بن زید کنیت ابوالشعشاء دې ، دې بصری دې ، او دنوم نه زیات په کنیت سره مشهور دې . (۳)

(۱) فتح الباری: ۱۷۴/۹.

(۲) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۱۷۵/۹.

(۳) عمده القاری: ۹۲/۲۰.

قوله: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: دمسلم به روایت کنی تصریح ده چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته دا خبره کوونکی حضرت علی رضی الله عنه وو. (۱) هغوی حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته اووئیل چه تاسو دحضرت حمزه رضی الله عنه لور سره واده ولې نه کوئی؟ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه هغه خما د رضاعی رور لورده . یعنی خما رضاعی وریره ده. (ددې وجې هغې سره خما نکاح شرعی لحاظ سره صحیح نه ده).

حضرت علی رضی الله عنه ته غالباً دامعلوم نه وو چه حضرت حمزه رضی الله عنه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله رضاعی رور وو. اودا هم کیدیشی چه هغوی ته معلوم وو خو دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دپاره ئې د اختصاصیت په ذهن کنې وی. (۲)

دحضرت حمزه رضی الله عنه ددې لور دنوم متعلق مختلف اقوال بیان شوی دی. حافظ ابن حجر رحمته الله اووه اقوال ذکر کړی دی. ① امامه ② عماره ③ سلمی ④ عائشه ⑤ فاطمه ⑥ امه الله ⑦ یعلی. (۳)

قوله: بِشْرُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ مِثْلَهُ: [۲۵۰۲]:

داتعلیق دې . دمخکنې حدیث په سند کنې عتغنه دې ، «عن قتادة عن جابر بن زيد» قتاده بن زید دعامه چونکه مدلس دی ددې وجې امام بخاری رحمته الله دا تعلیق فرمائیلې دې ، په دې کنې تحدیث تصریح دې ، علامه عینی رحمته الله لیکي:

«وهذا تعلیق ، رواه مسلم عن محمد بن يحيى عنه ، وفائدته عند البخاری لبيان سماع قتادة عن جابر بن زيد لانه مدلس» (۴)

[۴۸۱۳] حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ (ه) قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَتْهَا أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكِ أَخْتِي بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ فَقَالَ أَوْ مُحَبِّينَ ذَلِكَ فَقُلْتُ نَعَمْ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَّةٍ وَاحِبٌ مِنْ

(۱) فتح الباری: ۱۷۶/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۳۷۵/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۱۷۶/۹.

(۴) عمده القاری: ۹۳/۲۰.

(۵) واخرجه البخاری ایضا فی باب: (وربانیکم اللاتی فی حجو رکم) رقم الحدیث: ۴۹۰۰ . وباب (وان تجمعو ابین الاختین الا ما قد سلف) رقم الحدیث: ۴۹۰۱ . وباب عرض الانسان ابنته او اخته علی اهل الخیر . رقم الحدیث ۴۹۱۶ . و فی کتاب النفقات . باب المراضع من الموالیات وغیرهن . رقم الحدیث: ۵۳۷۳ . واخرجه مسلم فی کتاب الرضاع . باب تحریم الریبة و اخت المرأة رقم الحدیث: ۱۴۴۹ . والنسائی فی کتاب النکاح باب تحریم الریبة التي فی حجرة تحریم الجمع بین الام والبنت . رقم الحدیث ۵۴۱۵ و ۵۴۱۶ . وابن ماجه فی کتاب النکاح باب یحرم من الرضاع ما یحرم من النسب . رقم الحدیث: ۱۹۳۹ . وابوداود فی کتاب النکاح باب ما یحرم من الرضاعة ما یحرم من النسب رقم الحدیث: ۲۰۵۶.

شَارَكْنِي فِي خَيْرِ اخْتِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ ذَلِكَ لَا يَحِلُّ لِي قُلْتُ فَأَتَا
تُحَدِّثُكَ تُرِيدُ أَنْ تُنْكِحَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ بِنْتُ أُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ لَوَأْنَهَا لَمْ تَكُنْ
رَبِّبْتِي فِي خَيْرٍ مَا حَلَلْتُ لِي أَنَّمَا لِابْنَتِهِ أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ أَرْضَعْتَنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثَوْبِيَّةٌ فَلَا
تُعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتِيكَ وَلَا أَخَوَاتِيكَ قَالَ عُرُوَّةٌ وَثَوْبِيَّةٌ مَوْلَاةٌ لِأَبِي هَبْ كَانَ أَبُو هَبْ
اعْتَقَهَا فَأَرْضَعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا مَاتَ أَبُو هَبْ أَرَاهُ بَعْضُ أَهْلِهِ بِشَرِّ حَبِيبَةٍ قَالَ
لَهُ مَاذَا لَقِيتَ قَالَ أَبُو هَبْ لَمْ أَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرَ ابْنِي سَقِيتُ فِي هَذِهِ بَعَثَاقِي ثَوْبِيَّةَ
[٤٨١٧، ٤٨١٨، ٤٨٢١، ٥٠٥٧]

حضرت ام حبیبہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی چہ ہغی حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ اووئیل چہ یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتاسو خما خور دختر ابو سفیان سرہ وادہ اوکرتی ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ آیا ستا دا خوبنہ دہ ؟ (یعنی تہ پہ بن باندی بد نہ گنری) ، ما اووئیل چہ اوس ہم خہ ستاسو یو بنخہ نہ یم ، ددی وجی خہ خپلہ خور ستاسو دذات دبنیگری دپارہ شریکول غوارم ، پہ دی باندی حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ہغہ مالرہ جائز نہ دہ (یعنی د دوو خویندو نکاح یو سرہ کول جائز نہ دی) ، پہ دی باندی ما اووئیل چہ مونرہ آوریدلی دی چہ تاسو دام سلمی لور سرہ نکاح کول غوارتی ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دام سلمی لور سرہ ؟ ما اووئیل چہ او جی ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل کہ ہغہ خما ربیبہ نہ وی نو بیا بہ ہم خما دپارہ حلالہ نہ وہ خکہ چہ ہغہ خما رضاعی وریرہ دہ ، ماتہ او ابوسلمہ تہ یو ثوبیہ نومی بنخہ پی راکری وو . (مطلب دادی چہ ہغہ خما ربیبہ دہ اوریبیبہ سرہ نکاح کول صحیح نہ دی ، لیکن کہ ربیبہ ہم نہ وی نو بیا ہم ہغہ خما دپارہ حلالہ نہ وہ ، خکہ چہ ہغہ خما رضاعی وریرہ دہ ، نو پہ دی وجہ پہ دی کنبی دوه حرمتونہ جمع شوی دی .

① ربیبہ کیدل ② او رضاعی وریرہ) نو تاسو ماتہ خپلی خویند او لونرہ مہ پیش کوئی .
عروہ وائی چہ ثوبیہ دابولہب وینخہ وہ ، ابولہب ہغہ آزادہ کړی وہ ، او بیا ہغی حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ پی ورکری وو . هرکله چہ ابولہب مړ شونو دہغہ دکور والو نہ ہغہ پہ خوب کنبی اولیدو چہ ډیر پہ خراب حالت کنبی دی او تپوس ئی ترې اوکړو چہ خہ معاملہ دہ ؟ ہغہ جواب ورکړو چہ کله ستانہ جدا شوې یم نو ډیر سخت عذاب کنبی یم ، البتہ دثوبیہ دآزادولو پہ وجہ لږی شان اوبہ راتہ ملاویری .
دا حدیث امام بخاری رحمہ اللہ پہ دی خانی کنبی پہ رومبی خل ذکر فرمائیلې دی . ددی نہ مخکنی پہ بخاری کنبی نہ دی تیر شوې .

قوله: أَنْكِحْ أُخْتِي بِنْتَ أَبِي سَفْيَانَ : حضرت ابوسفیان ددی لور نوم خہ وو چہ کومې سرہ دنکاح کولو دپارہ حضرت ام حبیبہ رضی اللہ عنہا حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ وئیلی وو ، پہ دی سلسلہ کنبی روایات مختلف دی . د صحیح مسلم او نسائی پہ روایت کنبی ددی نوم "عزہ" راغلې دی ، د طبرانی پہ روایت کنبی "حمہ" دی او بعضو روایتونو کنبی "درہ" دی لیکن مشہور "عزہ" دی . (۱)

قوله: لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيةٍ: «مخلیه» دا اخلاء باب افعال نه دې داسم فاعل مونث صیغه ده یعنی څه ستا یوازې او بڼې نه خالی بی بی نه یم ، بڼې خو هسې هم ماسره دی نو څما خور به هم په دوی کښې شریکه شی.

قوله: فَإِنَّا نَحَدِّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تُنْكِحَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ: «نحدث» دا باب تفعیل نه دجمع متکلم مجهول صیغه ده ، یعنی مونږ ته دا خبره خودلې شوې ده ، د ابو سلمه ددې لور نوم دطبرانی په روایت کښې "دره" راغلې دې ، اودابو داود روایت کښې "دره" او "دره شک سره وارد شوې دې . (۱)

په دې ځانې کښې شک کیږي چه حضرت ام حبیبه رضی الله عنها دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه دا سوال ولې کړې وو حالانکه په قران مجید کښې «وَرَبَّاءُكُمْ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ» وارد شوی دی ، حافظ ابن حجر ددې په جواب کښې لیکي :

وكان ام حبيبته لم تطلع على تحريم ذلك ، اما لان ذلك قبل نزول آية التحريم واما بعد ذلك فقلت انه من خصائص النبي صلی الله علیه و آله (۲)

قوله: وَتُوبِيَّةٌ مَوْلَاةٌ لِأَبِي لَهَبٍ: توبیه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله رضاعی مور وه ، او دابو لهب وینځه وه ، دهغې ځونې مسروح وو . ده سره حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دهغې پي رودلی وو ، دا دهغه وخت خبره ده چه کله حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله حلیمه سره نه وو ، توبیه حضرت حمزه رضی الله عنه او حضرت ابو سلمه ته پي ورکړی وی . چه ددې په وجه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله رضاعی ورور شو .

دتوبیه داسلام متعلق اختلاف دې ، ابن منده په صحابه کرام رضی الله عنهم کښې ددې ذکر کړې دې ، ابو نعیم فرمایلې دی چه ابن منده نه علاوه چا هم ددې داسلام ذکر نه دې کړې ، (۳) حافظ ابن حجر رحمته الله هم په "الاصابة" کښې ددې ذکر په صحابه کرام رضی الله عنهم کښې کړې دې . (۴) حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به ددې ډیر زیات احترام کولو ، او مدینې منورې ته دهجرت کولو نه پس به دې لږه مکې معظمې ته هدیې لیږلې . ددې وفات په کال ۹ هجری کښې د غزوه خیبر نه پس شوې دې . (۵)

قوله: وَكَانَ أَبُو لَهَبٍ أَعْتَقَهَا فَأَرْضَعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې جملې نه معلومیږي چه ابو لهب مخکښې توبیه ازاده کړې وه ، اودې نه پس ئې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته پي ورکړی وو . لیکن دسیرت په کتابونو کښې ددې خلاف دی ، البته علامه سهیلی

(۱) فتح الباری: ۱۷۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۷۸/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۸۰/۹ . وعمده القاری: ۹۳/۲۰.

(۴) الاصابه فی تمیز الصحابه: ۲۵۸/۴.

(۵) عمده القاری: ۹۳/۲۰ . والاصابه: ۲۵۸/۴.

نقل کړې دی چه د دې رِضا ع نۀ مخکښې وو. (۱)

قوله: أَرِيَهُ بَعْضُ أَهْلِهِ بِشَرِّ حَيِّبَةٍ: «اری» دا دمجهول صیغه ده. او متعدی دوه مفعول دی «أری» اهلې بعض اهلۀ فی المنام» په دې ځانې کښې درونیت نه مراد منام دې «حیبة» دځا په کسره او دیا په سکون سره، حالت، حاجت، مسکنت، ته وئیلې شی. «بہات الرجل بحیبة سوء» یعنی سړی په خراب حالت کښې شپه تیره کړه. د بڼوی شرح " شرح السنه " کښې دځا فتحه سره «حیبة» دې. او دمستملی په نسخه کښې «بخیبة» د ځا معجمه سره دې، «أری فی حالة عائنة من کل عین» (۲)

د مرگ نه پس ابولهب چا په خوب کښې لیدلې وو؟ علامه سهیلی رحمۃ اللہ علیہ نقل کړی دی چه حضرت عباس رضی اللہ عنہ دا خوب کتلې وو، چنانچه علامه سهیلی رحمه الله علیه فرمائی چه: ان انعماس قال: لما مات ابولهب رايته في منام بعد حول في شرا حال: فقال ما لقيت بعدكم راحة الا ان العذاب يخفف عن كل يوم اثنين قال وذلك ان النبي صلی اللہ علیہ وسلم ولد يوم الاثنين وكانت ثوبية بشرا ابولهب بهولده فاعتقها. (۳)

قوله: لَمْ أَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرَ أَنِّي: په روایت کښې د «لم ألق» مفعول به ذکر نه دې کړې شوې، ابن بطال فرمائیلی دی چه دبڅاری په روایت کښې مفعول به نه دې ذکر شوې حالته دې نه بغير معنی درست نه ده، د اسماعیل په روایت کښې دی چه «لم ألق بعدكم راحة» او د عبد الرزاق په روایت کښې دی چه «لم ألق بعدكم راحة» یعنی ستا نه پس مې هيڅ راحت اونه موندو. (۴) او د قسطلانی په نسخه کښې «لم ألق بعدكم راحة» دی. (۵)

قوله: غَيْرَ أَنِّي سَقَيْتُ فِي هَذِهِ بَعَثَاقِي ثُوبِيَةَ: «سقيت» دا دباب ضرب واحد متکلم مجهول صیغه ده، د «فی هذه» مشار اليه په دې ځانې کښې روایت کښې ذکر نه ده، د عبد الرزاق په روایت کښې دی چه «وأشار الى النقرة بين الإبهام واللق تليها من الأصابع» (۶) د دې روایتونو نه معلوم شو چه د «هذه» مشار اليه «نقرة» ده یعنی ابهام او د شهادت دگوتې په مینځ کښې چه کوم وړوکې شان کنده وی د هغې طرفته اشاره وه، مطلب دادې چه د دې

(۱) فتح الباری: ۱۸۰/۹.

(۲) اوگوری تفصیل دپاره عمده القاری: ۹۴/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۱۸۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۸۰/۹.

(۵) ارشاد الساری: ۳۷۶/۱۱.

(۶) عمده القاری: ۹۴/۲۰.

دواړو ګوتو په مینځ کښې چه کوم معمولی شان ځانې خالی دې په دومره مقدار کښې ماته لږې شان اوبه راکولې شی ، اوددې وجه داده چه ما ثویبه آزاده کړې وه . ابولهب ثویبه د شهادت د ګوتې په اشارې سره آزاده کړې وه ، ددې وجې الله ﷻ ورته ددې په بدله کښې دده د ګوتې د مینځ ځانې په برابر اوبه ورکوي او ورته راحت رسوي .

یو اشکال او دهغې جواب : حدیث نه معلومېږي چه په آخرت کښې به کافرانو ته هم دهغوی نیک عمل فائده ورکوي ، حالانکه په قران پاک کښې دی چه ﴿وَقَدْ مَنَّآ اِلٰی مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ لَّجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مِّنْثُوْرًا﴾ ددې آیت کریمه نه معلومېږي چه کفارو ته دهغوی عمل په آخرت کښې فائده نه ورکوي ، په ظاهره په دواړو کښې تعارض دي .

① ددې جواب یو دا ورکړې شو چه په روایت کښې دی چه د «غیرانی سقیت» دا حصه حضرت عروه نه مرسلأ نقل شوې ده ، موصولأ نه ده ، لهذا ددې اعتبار نشته دي ، او ضحیح خبره هغه ده په کومه باندې د قران پاک آیت دلالت کوي چه کفارو ته به دهغوی نیک اعمال هیڅ فائده نه ورکوي . (۱)

② او که دا موصول هم تسلیم کړې شی نوییا هم دا خوب دي حجت نه دي (۲)

③ او دي لره خصوصیت هم ګروزلې شی ځکه چه ددې واقعي تعلق د حضرت نبی کریم ﷺ سره وو ، چه ددې په وجه ابولهب سره دا خصوصی رعایت اوکړې شو ، علامه قرطبي رحمه الله فرمائی چه : «هذا التخفيف خاص بهذا وبمن ورد النص فيه» (۳)

۲۲= بَابُ مَنْ قَالَ لَا رِضَاعَ بَعْدَ حَوْلَيْنِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى :

﴿حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ﴾ (البقرة: ۲۳۳) وَمَا يُحْرَمُ مِنْ قَلِيلِ الرِّضَاعِ وَكَثِيرِهِ .

امام بخاری رحمه الله په دي باب کښې دوه مسئلې بیان کړي دي ① رومبي مسئله دمودي درضاعت ده ، د جمهورو عالمانو په نیز درضاعت موده دوه کاله ده ، دامام مالک رحمه الله ، امام شافعی رحمه الله ، امام احمد رحمه الله ، امام ابویوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله مسلک هم دا دي . (۴)
امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه درضاعت موده دیرش میاشتي (دوه نیم) کاله ده . (۵)
امام بخاری رحمه الله د جمهورو عالمانو تائید کوي ، دلیل کښې هغوی د قران پاک دا آیت پیش کوي چه ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾ په آیت مبارک کښې د رضاعت موده دوه کاله خودلې شوې ده .

(۱) عمده القاری: ۹۵/۲۰ ، وفتح الباری: ۱۸۱/۹ .

(۲) عمده القاری: ۹۵/۲۰ .

(۳) فتح الباری: ۱۸۱/۹ .

(۴) الهدایه: ۳۲۰/۲ ، کتاب الرضا ع .

(۵) الهدایه: ۳۲۰/۲ ، کتاب الرضا ع .

امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ استدلال دقران پاک دبل آیت نہ دی ، چہ پہ ہغی کنبی دی چہ (وَعَمَلُهُ وَفَضْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا) پہ دی کنبی مدت دحمل اومت درضاغت دوارو دپارہ دیرش میاشتی یعنی دوه نیم کالہ مودہ ذکر شوې دہ.

البته پہ دی باندې اشکال کیږی چہ دحمل مودہ خو بالاتفاق دوه کالہ دہ. اود امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ استدلال نہ معلوم کیږی چہ مودہ د حمل دوه نیم کالہ دہ. صاحب ہدایہ ددی جواب ورکړې دی چہ پہ آیت کریمہ کنبی اگر چہ مودہ

دحمل اومودہ د رضاغت دوارو دپارہ دوه نیم کالہ مودہ بیان شوې دہ ، البته پہ مودہ دحمل کنبی دحضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دیوحدیث پہ وجہ شپږ میاشتی کمې کړې شوې دی . (لا یكون الحمل الا ثمن سنتین قدر ما یتحول ظل التعزل) (۱) یعنی بچی دوه کالہ پس دمور خیتہ کنبی د چرخې د تار د چکر برابر ہم ته پاتې کیږی ددی حدیث پہ وجہ مودہ دحمل کنبی شپږ میاشتی کمې اوکړې شو. (۲)

خو پہ دی باندې اشکال کیږی دحضرات حنفیہ پہ نیز خو داخبار آحاد پہ وجہ دقران پاک آیت کنبی نسخ نشته دی. دحضرت عائشہ رضی اللہ عنہا مذکورہ حدیث خو موقوف دی ، ددی وجې نہ دا به نسخ څنگه وی. ہم پہ دی وجہ حضرت مولانا حضرت انور شان کشمیری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ (ما اجاب به صاحب الهدایة ههنا فهو رکیک جدا) (۳) ځکه چہ دحضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ دآیت منسوخ کیدل لازم رازی چہ جائز نہ دی.

په دی ځانې کنبی شک کول نہ دی پکار چہ دحضرت عائشہ رضی اللہ عنہا اثر ناسخ نہ دی بلکه مخصوص دی. ځکه چہ تخصیص عام وی جبکہ آیت کنبی دعدد ذکر دی ، چہ خاص قبیل دی. ددی وجې په دی صورت کنبی اثر ناسخ به وی مخصوص به نه وی. (۴)

علامہ نسفی رحمۃ اللہ علیہ یو خبرخ ښه کړې دہ او هغه دا چہ آیت کریمہ کنبی دحمل نہ (حمل فی البطن) مراد نہ دی بلکه (حمل فی الایدی) مراد دی. د آیت مطلب به په دی صورت کنبی دا وی چہ په دوه نیم کالہ مودہ کنبی بچی لږه په غیر کنبی اخستی شی ، په لاسونو کنبی اوچتولې شی اوده لږه دپښو نه خلاصولې شی. (۵)

خو په دی کنبی هیڅ شک نشته دی چہ دجمهورومذهب راجح او ددوی دلائل قوی دی ، دحنفیہ په نیز هم فتوی دصاحبینو په دلائلو باندې دہ او درضاغت مودہ دوه کالہ دہ ، خو کہ یو بچی دوه کالہ پس نور د دوه نیمو کالو مودہ کنبی دننه پئی اورودل نو په هغه وخت به حرمت رضاغت احتیاطاً تسلیمولې شی.

(۱) اوگوری سنن دارقطنی: ۲۲/۳ ، باب المهر و سنن کبری للبيهقي: ۴۴۳/۷ ، باب ماجاء فی اکثر الحمل).

(۲) اوگوری الهدایہ: ۳۲۰/۲ ، کتاب الرضاع).

(۳) فیض الباری: (۴).

(۴) فیض الباری: (۴).

(۵) تفسیر مدارک: (۲۵/۵).

قوله: وما یحرم من قليل الرضاع وكثیره: په دې ځانې كښې ا امام بخاری رحمته الله دویم مسئله بیان فرمائی او هغه دا چه حرمت درضاعت په څومره مقدار كښې دېښو څكلو نه به ثابت وی، په دې سلسله كښې څلور مذهبونه مشهور دی.

① رومې مذهب دادې چه رضاعت قليل وی او كه كثیر، نو په دې سره به حرمت درضاعت ثابت وی. د حضرات حنفیه، امام مالك رحمته الله، سفیان ثوری رحمته الله، امام اوزاعی رحمته الله، سعید بن المسيب رحمته الله اود حضرت حسن بصری رحمته الله هم دا مسلك دي. امام احمد رحمته الله مشهور روایت هم ددې مطابق دي (۱)

② دویم مسلك دادې چه حرمت رضاعت كم از كم د درې رضعات نه ثابتېږي. ددې نه كم نه، د دواذظاهري رحمته الله، ابن المنذر رحمته الله، اسحاق بن راهويه رحمته الله هم دا مذهب دي، او دامام احمد رحمته الله هم يو روایت ددې مطابق دي (۲)

③ دریم مذهب دادې چه د پنځو رضعاتو نه به حرمت درضاعت ثابت وی، ددې نه اقل كښې حرمت درضاعت به ثابت نه وی، دا پنځه رضعات هم متفرق اوقاتو كښې پكار دي. د امام شافعی رحمته الله هم دا مسلك دي، او امام احمد رحمته الله يو روایت هم ددې مطابق دي، (۳)

④ څلورم مسلك دادې چه دلسو رضاعتو نه به كم كښې حرمت درضاعت ثابت نه وی، د حضرت حفصه رضي الله عنها هم دا مسلك دي، اود حضرت عائشه رضي الله عنها نه هم دا روایت شوې دي، (۴) حضرت عائشه رضي الله عنها نه لس، اووه او پنځه رضاعات مختلف روایات منقول دي. (۵)

چه كوم خلق وائی چه درې رضاعات به محرم وی نوهغوی دصحیح مسلم روایت ((لاتحرم البصة ولا المصتان ولا الاملاجة ولا الاملاجات)) (۶) ددې نه استدلال کوی.

چه څوك خمس رضاعات لره محرم گنړي، هغوی دحضرت عائشه رضي الله عنها روایت نه استدلال کوی چه په هغې كښې دی چه ((انزل في القرآن عشر رضعات معلومات فنسخ من ذلك خمس وصار ل خمس رضعات معلومات فتوى رسول الله ﷺ والامر على ذلك)).

دا دترمذی روایت الفاظ دي. او دصحیح مسلم په روایت كښې دی چه ((كان فيما انزل من القرآن عشر رضعات معلومات يحرم من ثم نسخن بخمس معلومات فتوى رسول الله ﷺ وهي ما يقرأ من القرآن)) (۷)

(۱) عمده القاری: ۹۶/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۹۶/۲۰.

(۳) فتح التقدیر: ۳۰۵/۳.

(۴) اوگوری موطا امام مالك: ۵۳۶، باب رضاعه الصغير.

(۵) عمده القاری: ۹۶/۲۰.

(۶) صحیح مسلم، کتاب الرضاع: ۹۶/۲۰.

(۷) سنن الترمذی، کتاب الرضاع، باب ما جاء لاتحرم البصة ولا المصتان: ۴۵۶/۳. صحیح مسلم، کتاب

الرضاع: ۴۶۸/۱-۴۶۹.

د جمهورو استدلال دقران پاک آیت «وَأَمَّهُتُكُمُ الْبَنَىٰ أَرْضَعْنَكُمْ» نه دې ، چه په دې کښې مطلق رضاعت لره سبب د تحریم گنرلې شوې دې ، د قلیل وکثیر څه قید نشته دې ، او کتاب الله باندې خبر واحد نه تقید و تخصیص ذریعه څه زیاتې نشی کولې ، (۱)

داشان د حضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه «رَبُّهُ مِنَ الرِّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ» په دې کښې هم مطلق د رضاعت محرم گنرلې شوې دې ، بلکه یو روایت کښې د «(قليله وكثيره)» تصریح هم وارد شوې ده ، (۲) او په دې روایت کښې ټول رجال ثقات دی. په ځانې کښې روایت

باب کښې «فإنما الرضاعة من المجاعة» هم مطلق دې او قلیل او کثیر په دې برابر دی تر کومې چه تعلق دې دهغه روایاتو چه دهغې نه امام شافعی رحمه الله وغیره استدلال کوی ،

جمهور فرمائی چه هغه منسوخ دې ، حضرت ابن عباس رضی الله عنه چا د «(لا تحرم الرضعة ولا

الرضعتان)» ذکر او کړو نو هغوی او فرمائیل چه «قد كان ذلك فام اليوم فالرضعة الواحدة تحرم» (۳)

[۴۸۱۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْأَشْعَثِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا رَجُلٌ فَكَأَنَّهُ تَغَيَّرَ وَجْهُهُ كَأَنَّهُ كَرِهَ ذَلِكَ فَقَالَتْ أَنَّهُ أَخِي فَقَالَ انْظُرْ مَنْ أَخَوَانُكُنْ فَأَمَّا الرِّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ [ر: ۲۵۰۴]

داشعث دپلار نوم سلیم بن اسود محاربی دې او دده کنیت ابوالشعثا دې (۴)

قوله: وَعِنْدَهَا رَجُلٌ: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې سړی نوم خوماته معلوم نشو خو څما خیال دې چه دا د حضرت عائشه رضي الله عنها رضاعی تره ابوالقعیس خوښ وو (۵) دده په کتلو سره د حضرت نبی کریم ﷺ څهره مبارکه د ناگوارنۍ په وجه بدله شوې وه ، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه دا څما رضاعی زور دې. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل او گوره چه ستا رضاعی رونه کوم کوم دی ځکه چه د رضاعت تعلق د اولرې سره دې یعنی د حرمت رضاعت دبچین نه دا شان په پښو رودلو سره ثابتیږي چه هغه پي دبچی اولرې ختموی اودده دپاره خوراک جوړ شی.

قوله: مَا إِخْوَانُكُنْ: په دې کښې "ما" بمعنی "من" ده ، دکشمیهنی په روایت کښې «من

إخوانك» دی. (۶)

(۱) اوگوری احکام القرام للجصاص: ۱۲۴/۲-۱۲۶.

(۲) اوگوری جامع المسانید للخوازی ، ۹۷/۲ ، الباب الثالث والعشرون فی النکاح ، وعقود الجواهر المنیفة: ۱۵۹/۱ ، باب الرضاع.

(۳) احکام القرام للجصاص: ۱۲۵/۲ ، مطلب اختلف السلف فی التحريم بقليل الرضاع.

(۴) ارشاد الساری: ۳۸۰/۱۱.

(۵) فتح الباری: ۱۸۳/۹.

(۶) فتح الباری: ۱۸۳/۹.

حافظ ابن حجر رحمته الله د «انما الرضاعة من البجاعة» معنی بیانوی او لیکي چه :

ای الرضاعة تثبت بها الحرمة وتحل بها الخلوة هي حيث يكون الرضيع طفلا لسد اللبن جوعته لان معدته ضيقه يكفيها وينبت بذلك لحبه فيصير كجزء من المرضعه فيشترك في الحرمة مع اولادها فكانه قال ، ي رضاعة معتبرة الا البغنية عن البجاعة والبطعمة من البجاعة كقوله تعالى ﴿ اطعمهم من جوع ﴾ (۱)

۲۳ = بَابُ لَبَنِ الْفَحْلِ

[۴۸۱۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ أُمَّهَا ابْنَةَ أَبِي الْقَعْقِيسِ جَاءَتْ يَسْتَأْذِنُ عَلَيْهَا وَهُوَ عَمُّهَا مِنَ الرِّضَاعَةِ بَعْدَ أَنْ نَزَلَ الْحِجَابُ فَأَيَّتُ أَنْ أَذِنَ لَهُ فَلَمَّا جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ بِأَلَّذِي صَنَعَتْ فَأَمَرَنِي أَنْ أَذِنَ لَهُ [ر: ۲۵۱]

فحل مذکر ته وئیلې شی اود لبن نه مراد پی دی ، چه دیو سړی په وطی سره د ښځې د سینو نه پیدا کیږي . هغه پی دی فحل دی پنیو طرفته منسوب کیږي .
دا مسئله خومتفق علیه ده چه د رضاعت وجې سره مرضعه رضیع دپاره حرام کیږي ، او رضیع مرضعه دپاره .

خوبه دي کښې اختلاف دي چه دمرضعه خاوند به هم رضیع دپاره حرام وي او که نه؟ حضرت سعيد بن المسيب رحمته الله ، حضرت ربيعة الری رحمته الله ، حضرت ابراهيم نخعی رحمته الله ، حضرت ابراهيم بن عليه رحمته الله ، حضرت قاسم بن محمد رحمته الله ، سالم رحمته الله او حضرت دواد ظاهري رحمته الله فرمائي چه درضیع دپاره به دمرضعه خاوند حرام نه وي . (۲)

خو آنمه اربعة او جمهور علماء کرام فرمائي چه څنگه درضیع دپاره مرضعه حرامیږي دشان ددي خاوند هم حرامیږي (۳)

امام بخاری رحمته الله د «لبن الفحل» ترجمه کوي او دجمهورو تائید کوي او په دلیل کښې حدیث باب پیش کوي او فرمائي چه د حضرت عائشه رضی الله عنها رضاعی تره چه کله حضرت عائشه رضی الله عنها کړه راغلو نو حضرت عائشه رضی الله عنها هغې ته دراتګ اجازت ورنکړو اوددې اطلاع شي حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ورکړه . نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته اجازت ورکړو چه ددي نه دا خبره واضحه شوه چه دمرضعه خاوند هم حرام دي . ځکه چه په دي حدیث کښې د خاوند رور دحرمت درضاعت په وجه ورته د داخلیدو اجازت ورکړې شوې دي نو دمرضعه خاوند چه رضاعی پلار دي دده حرمت بطریق اولی ثابتیږي .

(۱) فتح الباری: ۱۸۴/۹.

(۲) عمده القاری: ۹۷/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۹۷/۲۰.

باب ۲۴ = شهادة المُرْضِعة

[۴۸۱۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ أَبِي مَرِيَمَ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ عُقْبَةَ لَكِنِّي لِحَدِيثِ عُبَيْدٍ أَحْضَرْتُ قَالَ تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً فَجَاءَتْنَا امْرَأَةٌ سَوْدَاءُ فَقَالَتْ ارْضَعْتُكُمْ مَا تَأْتِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ فَلَانَةَ بِنْتَ فُلَانٍ فَجَاءَتْنَا امْرَأَةٌ سَوْدَاءُ فَقَالَتْ لِي إِنِّي قَدْ ارْضَعْتُكُمْ مَا وَهِيَ كَاذِبَةٌ فَأَعْرَضَ عَنِّي فَاتَيْتُهُ مِنْ قِبَلِ وَجْهِهِ قُلْتُ إِنَّهَا كَاذِبَةٌ قَالَ كَيْفَ بِهَا وَقَدْ زَعَمْتَ أَنَّهَا قَدْ ارْضَعْتُكُمْ مَا دَعَا عَنْكَ وَأَشَارَ إِسْمَاعِيلُ بِأَصْبَعِيهِ السَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى يَحْكِي أَيُّوبَ [۸:۸۸]

په کتاب العلم کښې په دې مسئله باندې تفصیلی بحث تیر شوې دې اودا حدیث هم په هغه ځانې کښې تیر شوې دې. «دعها عنك أشار اسماعيل باصبعيه السبابة والوسطى يحكي أيوب»
اسماعیل بن ابراهیم په خپلو دوو ګوتو د شهادت په ګوتې او مینځنۍ ګوتې سره اشاره کوي او فرماني چه ایوب به د اشان اشاره کوله او فرمایل به ئې. حافظ ابن حجر رحمه الله علیه لیکي چه :

«(يحكي أيوب) يعنى يحكى أشار أيوب ، والقائل على بن عبد الله ، والحاكى اسماعيل بن ابراهيم والمراد حكاية فعل النبي ﷺ حيث أشار بيده وقال بلسانه (دعها عنك) فحكى ذلك كل روالين دونه. (۱)
د عبد الله بن ابى مليكه شيخ عبید بن ابى مریم دى ، صحیح بخاری کښې دده صرف هم دا حدیث دى ، حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلى دى چه ماته دده حالات معلوم نشو البته ابن حبان په ثقات تابعین کښې دده ذکر کړې دې. (۲)

باب ۲۵ = مَا يَحِلُّ مِنَ النِّسَاءِ وَمَا يَحْرُمُ قَوْلُهُ تَعَالَى

((حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ)) الى اخر الايتين الى قوله ((إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا)) (النساء: ۲۳، ۲۴). (۳)
وَقَالَ أَنْسُ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ ذَوَاتُ الْأَزْوَاجِ الْحَرَامُ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ لَا يَرَى بَأْسًا أَنْ يَنْزِعَ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ مِنْ عِبْدِهِ وَقَالَ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ (البقرة: ۲۳۰)
حضرت انس رضی الله عنه فرماني چه هغه آزادي منکوحه بنځي چه دهغو ی خاوند تراوسه پورې

(۱) فتح الباری: ۱۹۰/۹.

(۲) اوگوری تفصیل دپاره فتح الباری: ۱۹۰/۹.

(۳) (حرمت عليكم) اي حرم عليكم الزواج منهن وتنمى الايتين حرمت عليكم أمهاتكم وبناتكم وأخواتكم وعماتكم وخالاتكم وبنات الأخ وبنات الأخت وأمهات نسائكم ونسائكم التي في محرمكم من نسائكم التي دخلتم بهن فإن لم تكونوا دخلتم بهن فلا جناح عليكم ولا بل أنبأكم الذين من أصلا بكم وأن تجمعوا بين الايتين إلا ما قد سلف إن الله كان غفوراً رحيماً

موجود دې هغه حرام دی. «الا مملکت ایانکم لایری باسان ینزوم الرجل جاریته من عبده» داشان که چاسره وینځه وه او خپل غلام سره هغه ددې وینځې نکاح اوکړه نو دحضرت انس رضی الله عنه نقطه نظر دادې چه په دې صورت کښې مولى ته حق حاصل دې چه هغه دا وینځه غلام ته دنکاح کولونه باوجود واپس واخلی ، اوپخپله ورسره وطی کوی ، چونکه په «ماملکت ایانکم» کښې دا خل ده او قران دې لره حلال گروزی ، داشان دحضرت انس رضی الله عنه خیال دادې که چا واده شوې وینځه واخستله نو دا بیع به دهغه وینځې دپاره پشان دطلاق شی او هغه بیا دې وینځې سره هم بستری کولې شی .

خو جمهور علماء ته دې جائز نه وائی ، هغوی فرمائی چه دقران پاک آیت «الا ما مملکت ایمانکم» نه هغه ښځې مراد دی چه کومې جهاد کښې په قبضه کښې راشی ، نوهغه د مسلمانانو دپاره حلالې دی ، اودهغوی د کافرو خاوندانو هیڅ اعتبار نشته دې ، نو علامه شبیر احمد عثمانی رحمته الله علیه ددې آیت مبارک لاندې لیکي چه :

دمحرمتو ذکر فرمائی او په آخر کښې اوس دهغه ښځو دحرمت بیان فرمائی چه دچا په نکاح کښې وی یعنی ښځه چه دچا په نکاح کښې ده ، دهغې نکاح بل چاسره نشی کیدلې ، ترهغه وخته پورې چه هغه د طلاق یا د خاوند په مرگ دنکاح نه جدا نشی ، اوعدت دطلاق یا عدت د وفات پورده کړی ، تر هغه وخته پورې هېڅوک دې سره نکاح نشی کولې ، لیکن که څوک ښځه داسې ستاسو په ملکیت کښې راشی چه دهغې خاوند وی نوددې حکم حرمت نه مستثنی ده . او په تاسو باندې حلاله ده ، اگر چه ددې خاوند ژوندې وی ، اوهغه ورته طلاق هم ورکړې نه وی ، اوددې صورت دادې چه کافر سړی او کافره ښځه خپلو په نکاح کښې وی او مسلمان دارالحرب باندې حمله اوکړی اودې ښځې لره قید کړی او دارالاسلام ته نې راوولی نو دا ښځه چه یو مسلمان ته ملاویږی نو هغه لره حلاله ده ، اگر چه ددې خاوند ژوندې وی په دارالحرب کښې موجود وی ، او هغه ورته طلاق نه وی ورکړې . (فائد) چه کومه ښځه کافره دارالحرب کښې اونیولې شوه ، ددې دحلالیدو دپاره دا ضروری دی چه یو حیض پرې تیر شی او هغه ښځه مشرکه بت پرسته نه وی بلکه اهل کتاب نه وی . (۱)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَا زَادَ عَلَىٰ أَرْبَعٍ فَهُوَ حَرَامٌ كَأَمِّهِ وَأَبْنَتِهِ وَأُخْتِهِ حضرت

ابن عباس رضی الله عنه دا تعلیق فریابی او عبدین حمید موصول نقل کړې دې (۲)

قوله: وَقَالَ لَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُقْيَانَ حَدَّثَنِي

حَبِيبٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ حُرْمَةُ النَّسَبِ سَبْعٌ وَمِنْ الصَّهْرِ

سَبْعٌ ثُمَّ قَرَأَ حُرْمَتُ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ الْآيَةَ: د کتاب المغازی په آخر کښې مونږ وئیلې وو

چه د امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه نه امام بخاری رحمته الله علیه درې روایتونه نقل کړی دی ، یو په کتاب

(۱) اوگوری تفسیر عثمانی: ۱۰۵ ، فائده نمبر (۱).

(۲) ارشاد الساری: ۳۸۴/۱۱.

المغازی کنبی ، دویم په دې ځانې کنبې او دریم مخکښې په کتاب اللباس کنبې ، کتاب المغازی والا روایت مرفوع دې او روایت باب موقوف دې (۱)

قوله: عن ابن عباس «حررم من النسب سبع ومن الصهر سبع» حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه هغوی او فرمائیل چه نسب نه اووه قسمه ښځې حرام دی او دصهر نه اووه قسمه ښځې حرام دی او بیا د قرآن آیت «حرمت علیکم امهاتکم» تلاوت کړو. دنسب نه اووه قسمه ښځې چه حرام دی ، په آیت کریمه کنبې دهغې تفصیل دادې:

① امهات ② بنات ③ اخوات ④ عمات ⑤ خالات ⑥ بنات الاخ ⑦ بنات الاخت . او دصهر متعلق چه کومې اووه قسمه ښځې حرام دی هغه دادی چه : ① امهات رضاعیه ② اخوات رضاعیه ③ امهات نساء یعنی دښځو میاندې ④ ربائب یعنی دهغه ښځولونږه چه هغوی سره همبستری شوې وی یا هغوی سره خلوت صحیحه شوې وی. ⑤ دخامنو ښځې ⑥ او دوه خویندې جمع کول .اووم قسم په دې آیت کنبې نه دې بلکه ددې نه مخکښې آیت کریمه کنبې دی ④ «ولاتنکحوا ما نکح اباؤکم من النساء» ، دطبرانی په روایت کنبې تصریح شوې ده چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه د آیت باب نه تلاوت کولو نه پس ده اووم قسم بیانولو دپاره «ولاتنکحوا ما نکح اباؤکم» تلاوت فرمائی او بیا فرمائی چه «هذا الصهر» صهر دخوځرگنۍ رشتې ته وائی ، رضاعی رشتو باندې دصهر اطلاق مجازی طور شوې دې (۲)

قوله: وَجَمَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بَيْنَ ابْنَةِ عَلِيٍّ وَامْرَأَةٍ عَلَيْهِ وَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ لَا بَأْسَ بِهِ وَكَرِهَهُ الْحَسَنُ مَرَّةً ثُمَّ قَالَ لَا بَأْسَ بِهِ حضرت عبدالله بن جعفر رضی الله عنه

دحضرت علی رضی الله عنه لور حضرت زینب او دده ښځه لیلی بنت مسعود دواړه جمع کړې وې یعنی دحضرت عبدالله بن جعفر رضی الله عنه په نکاح کنبې دحضرت علی رضی الله عنه لور زینب وه ، بیا دحضرت علی رضی الله عنه د وفات نه پس دهغه ښځې لیلی سره هم حضرت عبدالله بن جعفر واده اوکړو. نوداشان هغوی بی بی اودهغه دسابقه خاوند لور جمع کړل. حضرت محمد بن سیرین فرمائی چه په دې کنبې هیڅ حرج نشته دې ، حضرت حسن بصری رضی الله عنه په ابتداء کنبې دا مکروه گنړل لیکن روستوهغه اووئیل چه «لا باس به» ، امام بغوی رحمته الله په «جعدیات» کنبې دا اثر موصلاً نقل کړې دې (۳) دحضرت ابن سیرین قول سعید بن منصور اود حضرت حسن بصری قول دار قطنی موصلاً نقل کړې دې (۴)

قوله: وَجَمَعَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بَيْنَ ابْنَتِي عَمِّي لَيْلَةَ وَكَرِهَهُ جَابِرٌ

(۱) اوگوری کشف الباری. کتاب المغازی : (۶۹۲).

(۲) فتح الباری : (۱۹۲/۹).

(۳) فتح الباری : (۱۹۲/۹).

(۴) فتح الباری : (۱۹۳/۹).

بُنْ زَيْدٍ لِلْقَطِيعَةِ وَلَيْسَ فِيهِ تَحْرِيمٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ

(النساء: ۲۳): حضرت حسن بن الحسن دخپل تره دوه لونړو لره په یو شپه کښې جمع کړې وې یعنې دواړه دتره لونړوسره چه دده په نکاح کښې وې په یو شپه کښې جماع کړې وه. جابر بن زید دې لره مکروه گنړې او وائی چه په دې د قطع رحمی شکل موندې شی، امام بخاری رحمته الله فرمائی چه دې دمکروه وئیلو مطلب دانه دې چه دې لره حرام او گنړلې شی، دا حرام نه دی ځکه چه دقران پاک آیت ﴿وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ﴾ کښې داخل دې، ابن المنذر فرمائی چه «لا اعلم احدا ابطال هذا النکاح» (۱)

حضرت حسن مذکوره اثر لره د عبدالرزاق نه موصولا نقل کړې دې. په دې کښې دمره اضافه هم ده چه «فی ليلة واحدة بنت محمد بن علی و بنت عمر بن علی» (۲) او د جابر بن زید اثر لره ابو عبیده موصولا نقل کړې دې (۳)

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِأُخْتِ امْرَأَتِهِ لَمْ تَحْرُمْ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ: دجهمور عالمانو هم دامسلك دې لیکن یو جماعت ددې حکم مخالفت اوکړو او دحرمت فیصله ئې ورکړې ده. (۴) حضرت ابن عباس رضی الله عنہ دې اثر لره عبدالرزاق موصولا نقل کړې دې. (۵)

قوله: وَيُرْوَى عَنْ يَحْيَى الْكِنْدِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ فِيمَنْ يَلْعَبُ بِالصَّبِيِّ إِنْ أَدْخَلَهُ فِيهِ فَلَا يَتَزَوَّجَنَّ أُمُّهُ وَيَحْيَى هَذَا غَيْرُ مَعْرُوفٍ وَلَمْ يَتَابَعْ عَلَيْهِ: دمستملی

په نسخه کښې د «ابن جعفر» په ځانې «ابن جعفر» دې لیکن هغه غیر معتمد دې، صحیح متن والا نسخه د «ابن جعفر» ده، (۶)

په دې اثر کښې که یوسړی یو بچی سره بدفعلی اوکړه نو دده موربه په ده باندې حرامه شی. سفیان ثوری رحمته الله، امام اوزاعی رحمته الله، او امام احمد بن حنبل رحمته الله ددې قائل دی لیکن دجهمور علماء په نیز لواطت سره حرمت مصاهرت نه ثابتیږي، ددې وجې دیو بچی سره بدفعلی کولو سره به ددې دبچی مور حرمت بدفعلی کولووالا دپاره نه ثابتیږي او دده مور سره دې نکاح کولې شی (۷)

(۱) فتح الباری: ۱۹۳/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۳۸۵/۱۱، وفتح الباری: ۱۹۳/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۹۳/۹.

(۴) فتح الباری: ۱۹۴/۹.

(۵) فتح الباری: ۱۹۴/۹.

(۶) عمد القاری: ۱۰۲/۲۰.

(۷) ارشاد الساری: ۳۸۶/۱۱، وعمد القاری: ۱۰۲/۲۰، وفتح الباری: ۱۹۴/۹.

قوله: قال ابن الملقن في عجالاته وهذه مقالة عجبية لوزنه البخاري عنها كتابه

لکان اولی (۱) ویحی هذا غیر معروف ولم یتابع علیه: امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی چہ دا یحیی کندی غیر معروف دی ، دده متابعت نہ دی کړې شوې ، په ده باندې اشکال دی چہ دسفیان ثوری ، ابو عوانہ او شریک یحیی بن قیس کندی نہ روایت کوی او کله چہ دیوسری نہ دوه روایت کولو والا سړی وی نو ده ته غیر معروف او مجهول نہ شی ونیلې . ددې جواب دادې چہ په دې خائې کنبې جهالت د عین مراد نہ دی ، جهالت وصف مراد دې چہ دده حال معلوم نہ دی ، په دې باندې اشکال دی چہ ابن حبان په کتاب الثقات کنبې دیحیی کندی ذکر کړې دی . بیا ده ته مجهول بالوصف ولې ونیلې شی ، ددې جواب دادې چہ دابن حبان مسلك دادې چہ په کوم راوی باندې جرح نہ وی شوې او دده نہ روایت کولو والا پورته لاندې راوی مستند اوقابل اعتماد وی نو ابن حبان داسې راوی لره په کتاب الثقات کنبې ذکر کړې دی . لیکن دا د مجهول بالوصف منافی نہ ده ځکه دی سره . دامام بخاری رحمہ اللہ په فیصله زدنه پریوزی ، (۲)

قوله: وَقَالَ عِكْرَمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي نَصْرَانَ ابْنِ عَبَّاسٍ حَرَمَهُ وَأَبُو نَصْرَةَ هَذَا لَمْ يُعْرِفْ بِسَمَاعِهِ مِنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَيُرْوَى عَنْ عُمَرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ وَجَابِرِ بْنِ زَيْدٍ وَالْحَسَنِ وَبَعْضِ أَهْلِ الْعِراقِ تَحْرُمُ عَلَيْهِ وَقَالَ عِكْرَمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ

امْرَأَتُهُ: یعنی که چاخیلې خواښې سره زنا اوکړه نو ښځه پرې نہ حرامیږي ، دحضرت عکرمه رحمہ اللہ مسلك هم دا دی ، دحضرت ابن عباس رحمہ اللہ دا تعلیق امام بیهقی موصولاً نقل کړې دی (۳) امام شافعی رحمہ اللہ هم ددې قائل دی (۴) لیکن امام ابوحنیفه رحمہ اللہ ، سفیان ثوری رحمہ اللہ او امام احمد بن حنبل رحمہ اللہ فرمائی چہ ښځه به پرې حرامه شی . (۵) دمالکیه دوه قوله دی ، لیکن راجح قول هم دحرمت والا دی . (۶)

قوله: ويذكر عن أبي نصران ابن عباس حرمه: دا دحضرت ابن عباس رحمہ اللہ نه دوئم روایت دی چہ خواښې سره زنا کولو سره ښځه به پرې حرامه شی ، خودامام بخاری رحمہ اللہ په نیز تحریم والا روایت ثابت نہ دی ، ددې وجې بصیغه مجهول ذکر کړې دی ، امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی ((واہونصر هذا لم يعرف بسامعه عن ابن عباس)) یعنی د ابونصر سماع د حضرت ابن

(۱) ارشاد الساری: ۳۸۶/۱۱.

(۲) اوگوری مذکورہ تفصیل دپاره عمدہ القاری: ۱۰۲/۲۰. وفتح الباری: ۱۹۴/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۹۴/۹. وعمدہ القاری: ۱۰۲/۲۰.

(۴) الهدایة . کتاب النکاح . باب المحرمات: ۲۷۷/۲.

(۵) عمدہ القاری: ۱۰۳/۲۰.

(۶) فتح الباری: ۱۹۵/۹.

عباس نه معروف نه ده . د تحریم ذکر شوې دې دا تعلیق سفیان ثوری رحمته الله علیه په خپل جامع کښې موصولاً نقل کړې دې ، دده الفاظ دادې «ان رجلاً قال : انه اصاب امرأته فقال له ابن

عباس حرمت عليك امراتك وذاك بعد ان ولدت منه سبعة اولاد كلهم يلدن مبدل الرجال» (۱)

مخکښې امام بخاری رحمته الله علیه فرماني چه عمران بن حصین رضی الله عنه ، جابر بن زید رضی الله عنه ، حسن

بصری رحمته الله علیه او دبعض اهل عراق قول هم دې حرمت دې «بعض اهل العراق» نه بقول

مولانا نور شاه کشمیری رحمته الله علیه حنفیه مراد دې . (۲) او حافظ فرماني چه ددې نه شائد سفیان

ثوری مراد دې (۳) د عمران بن حصین رضی الله عنه قول لره عبدالرزاق ، جابر بن زید رضی الله عنه او حسن

بصری رحمته الله علیه قول لره ابن ابی شیبېه موصولاً نقل کړې دې . (۴)

قوله: وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لَا تَحْرُمُ حَتَّى يُلْزَقَ بِالْأَرْضِ يُعْنِي بُجَامِعَ وَجَوْزَةَ ابْنِ

الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةَ وَالزُّهْرِيَّ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ قَالَ عَلِيٌّ لَا تَحْرُمُ وَهَذَا مَرْسَلٌ: د حضرت

ابو هريره رضی الله عنه ددې قول مقصد دادې چه صرف د خوانښې د لمس په وجهې سره دښځې حرمت

ثابت نه دې . که خوانښې سره ئې جماع او کړه نوبیا به هم حرمت ثابت وی . «وقال : ابن التين

يلزق بفتح اوله وضبطه غيره بالضم وهو اوجه وبالفتح لازم وبالضم متعد يقال لزق به لزوقاً والزقه بغیره وهو

كنایة عن الجماع» (۵) د حضرت حنفیه په نیز صرف د لمس په وجه هم حرمت به ثابت وی ، (۶)

او ابن مسیب ، عروه اوزهری رحمته الله علیه فرماني چه خوانښې سره جماع کولو سره ښځه حرامیږي ،

لکه څنگه چه مخکښې د حضرت عکرمه رضی الله عنه او حضرت شافعی رحمته الله علیه مذهب بیان شوې دې .

قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: قَالَ عَلِيٌّ: لَا يَحْرُمُ وَهَذَا مَرْسَلٌ: د زهری قول لره بیهقی

موصولاً نقل کړې دې . امام بخاری رحمته الله علیه فرماني چه دا مرسل دې ، مرسل نه مراد په دې

خاني کښې منقطع دې . مرسل اصطلاحی مراد نه دې . (۷)

باب = ۲۶

وَدَبَابُيُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَابِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ (النساء: ۲۲). وَقَالَ

ابْنُ عَبَّاسٍ الدَّخُولُ وَالْمَيْسُ وَاللِّمَاسُ هُوَ الْجِمَاعُ وَمَنْ قَالَ بَنَاتٌ وَلَيْدَاهَا مِنْ بَنَاتِهِ

(۱) فتح الباری: ۱۹۴/۹.

(۲) فیض الباری: ۲۷۸/۴.

(۳) فتح الباری: ۱۹۵/۹.

(۴) عمده القاری: ۱۰۳/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۱۹۵/۹.

(۶) الهدایه ، کتاب النکاح ، باب المحرمات: ۲۷۷/۲.

(۷) عمده القاری: ۱۰۳/۲۰.

فِي التَّحْرِيمِ يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا مِرَّ حَبِيبَةً لَا تَعْرِضَنَّ عَلَى بَنَاتِكَنَّ وَلَا اخَوَاتِكَنَّ وَكَذَلِكَ حَلَالٌ وَلَدِ الْإِنْسَاءِ هُنَّ حَلَالٌ الْإِنْسَاءِ
وَهَلْ تُسَمَّى الرَّبِيبَةُ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ فِي حَجْرِهِ وَذَقَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبِيبَةً لَهُ إِلَى
مَنْ يَكْفُلُهَا وَتُسَمَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنُ ابْنَتِهِ ابْنًا (۲۵۲: ر).

دربیه د حرمت دپاره په آیت کریمه کښې دوه قیدونه ذکر شوي دي. ① یوڅو دا چه هغه ستا په غیر کښې وي ② او دویم دا چه دهغې مور ستا مدخول بها وي. دمخول بها قید خو اتفاقی دي او په دي کښې اختلاف نشته البته ددخول تفسیر کښې اختلاف دي.

دامام شافعی رحمته الله دوه قولونه دي او اصح قول دادي چه د دخول نه مراد جماع ده حالانکه ائمه ثلاثه فرمائي چه ددي نه خلوت صحیحه مراد دي، (۱)

البته پومې قید یعنی د ربیبه غیر او پرورش کښې کیدل په دي کښې اختلاف دي. د جمهور علما کرام، ائمه اربعه او دفقهائي مدینه په نیزدا قید، قید اتفاقی دي، قید احترازی نه دي بلکه عموما ربیبه دزوج په پرورش کښې وي ددي وجې دا قید اولگولې شو (۲) لیکن داود ظاهري فرمائي چه دا قید احترازی دي، علامه ابن حزم هم دا اختیار کړې دي (۳)

ددې تائید ددي روایت نه کیږي چه کوم امام عبدالرزاق د مالک بن اوس نه نقل کړې دي او په دي کښې اختلاف دي «کانت عندي امرأة قد دلت لي، فباتت فوجدت عليها، فلقيت على ابن ابی طالب فقال لي، مالك فاخبرته فقال: الهاينة. یعنی من غيرك قلت نعم قال. کانت في حجرک، قلت: لا، هي في الطائف، قال: فانكحها قلت: فاین قوله تعالى. وربائکم، قال: انها لم تكن في حجرک» (۴)

په دي روایت کښې حضرت علي عليه السلام نه صراحتاً منقول دي چه د «في حجرکم» قید احترازی دي اتفاقی نه دي.

حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائي چه زمونږ شيخ علامه ذهبي رحمته الله دا اثر دشيخ الاسلام ابن تيميه په مخکښې پيش کړې دي، نوهغوي په دي باندې توقف کړې دي. (۵) حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائي چه: که په دي مسئله کښې اجماع نه وي او مخالفت نادر او کم نه وي نو په دي اثر باندې عمل کول اولی وو، ځکه چه تحریم ربیبه په نورو شرطونو سره مشروط دي، اویو شرط د دخول احتراز دپاره دي، نودویم شرط هم د «حجورکم» د احتراز دپاره پکار

۱) عمده القاری: ۱۰۳/۲۰. فتح الباری: ۱۹۶/۹-۱۹۷.

۲) لامع الدراری: ۲۷۹/۹.

۳) لامع الدراری: ۲۸۰/۹.

۴) فتح الباری: ۱۹۷/۹.

۵) لامع الدراری: ۲۸۰/۹.

دی. نو لیکنی: ((ولولا الا جماع الحادث فی المسالة وندرة لکان الا خذبه اولی لان التحريم جاء مشروطا بامرین : ان تكون فی الحجر ، وان يكون الذی یرید التزوج قد دخل بالامر فلا تحرم بوجود احد الشراطين)) (۱)

قوله: ومن قال بنات ولدها من بناته فی التحريم لقول النبی ﷺ لا تعرضن

على بناتکرب: «من» موصوله دی. مطلب دادی چه د بنحی نمسی په حرمت کنبی دده دلونروپه شان دی، ځکه چه حضور اکرم ﷺ حضرت ام حبیبه رضی الله تعالی ته وئیلی وو ((لا تعرضن على بناتکرب ولا اخواتکرب)) داشان د نمسی د بنحی حکم هم د لور پشان دی.

قوله: ودفع النبی ﷺ ربيبة له الى من يكفله: ددی جملې نه مخکنی امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی چه «هل تسمى الربيبة وان لم تكن في حجرة» یعنی ربيبه که پرورش اوغیر کنبی نه وی نو په دی باندې د ربيبه اطلاق کیږي که نه؟ او سړی دپاره هغه حرام ده یا حلاله؟ د «دفع النبی ﷺ» نه استدلال کوی، امام بخار رحمہ اللہ فرمائیل غواړي چه د ربيبه غیر او پرورش کنبی کیدل شرط نه دی دا محض قید اتفاقی دی، ځکه پخپله حضور ﷺ یو ربيبه کفالت کولو والا یو رشته دار ته حواله کړې وه، چه ددی نه معلومیږي چه دربيبه پرورش کیدل څه ضروری نه دی، ربيبه که په غیر یا پرورش کنبی نه وی نوبیا هم په دی باندې د ربيبه اطلاق کړې شی.

د حضرت نبی کریم ﷺ چه دکومې ربيبه په دی ځانې کنبی ذکر کړې دی هغه د حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا لور وه چه هغه حضرت نبی کریم ﷺ نوف اشجعی ته حواله کړې وه. (۲)

[۴۸۱۷] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ لَكَ فِي بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ فَاَفْعَلُ مَاذَا قُلْتُ تَنكِحُ قَالَ اَتَحْبِبِينَ قُلْتُ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ وَاحِبٌ مِنْ شَرِّكِينِ فَبِكِ اخْتَبَى قَالَ اِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِي قُلْتُ بَلْغَنِي اِنَّكَ تَخْطُبُ قَالَ ابْنَةُ امِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ لَوْلَمْ تَكُنْ رَيْبِيَّتِي مَا حَلَّتْ لِي اَرْضَعَتْنِي وَاَبَاهَا ثَوْبَةُ فَلَا تُعْرَضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِي كُنَّ وَلَا اخَوَاتِي كُنَّ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنَا هِشَامٌ دُرَّةُ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ [ر: ۳۸۱۳]

پورته روایت کنبی د حضور اکرم ﷺ د لور بی بی نوم ذکر نه دی، د لیث روایت کنبی ددی نوم مذکور دی، «درة بنت ابی سلمة» (وقال الليث) تعلیق نه دی بلکه سند مذکور سره موصول دی.

(۱) فتح الباری: ۱۹۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۱۹۸/۹.

۲۷=بَابُ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ [النساء : ۲۳]

[۴۸۱۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكِ أَخْتِي بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ وَتُحِبِّينَ قُلْتُ نَعَمْ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيةٍ وَاحِبٌ مِنْ شَارِكِنِي فِي خَيْرِ أَخْتِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ ذَلِكَ لَا يَجُوزُ لِي قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَوْلُ اللَّهِ إِنَّمَا لَتَتَخَذَنَّ ابْنَتَكَ تُرِيدُ أَنْ تُنِكَحَ دُرَّةَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ بِنْتُ أُمِّ سَلَمَةَ فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ قَوْلُ اللَّهِ لَوْلَمْ تَكُنْ فِي حَجْرِي مَا حَلَلْتُ لِي إِمَّتَهَا لِابْنَتِهِ أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ ارْضَعْنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثَوْنِي فَلَا تَعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتِيكَ وَلَا أَخَوَاتِيكَ [ر: ۳۸۱۳]

امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادی چہ دوو خویندو پہ یونکاح کنہی جمع کیدل جائز نہ دی . کہ حقیقی خویندی و یا اوکھ علا تی وی یا اخیا فی وی یا رضاعی وی ، دامسلہ خومتفق علیہ ده .

البتہ ملک یمین کنہی دوه خویندی جمع کیدل شی ، پہ دی سلسلہ کنہی اختلاف دی ، دجمهور علماء پہ نیز ملک یمین کنہی دوه خویندی جمع کول درست نہ دی ، بعض سلف دجواز قائل دی ، امام احمد رحمہ اللہ نہ ہم دایوروايت دجواز منقول دی . (۱)

دحدیث مطابقت دترجمہ الباب سرہ ظاہرنہ دی ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ام المومنین حضرت ام حبیبہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا ت او فرمائیل «لا تعرضن علی بناتک ولا اخواتک»

۲۸=بَابُ لَا تُنِكَحُ الْمَرْأَةَ عَلَى عَمَّتِهَا

امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی چہ کہ دچا پہ نکاح کنہی ترور وی بیا ددی وریرې سرہ نکاح کول جائز نہ دی او ہم دا حکم دترور او ددی خورزی دی ، امام ترمذی رحمہ اللہ ، ابن منذر رحمہ اللہ ، ابن حزم رحمہ اللہ . علامہ نووی رحمہ اللہ او قرطبی رحمہ اللہ فرمائی چہ دا مسئلہ اجماعی ده ، البتہ امام نووی رحمہ اللہ د روافضو او ابن منذر او قرطبی د خوارجو استثنی کړې ده . (۲) حنفیہ یوقاعدہ بیان کړې ده چہ دداسې دوو ښځو نکاح کنہی جمع کول حرام دی چہ پہ هغوی کنہی یو سرې فرض کړې شی نو دده بلې سرہ نکاح کول جائز نہ دی لیکن کہ حرمت یو طرفنہ وی او بل طرفنہ نہ وی نوییا جمع کیدلو کنہی هېڅ حرج نشته . (۳)

[۴۸۲۱/۴۸۱۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ سَمِعَ جَابِرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ تُنِكَحَ الْمَرْأَةَ عَلَى عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا وَقَالَ دَاوُدُ وَابْنُ عُثْمَانَ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

(۱) اوگوری دتفصیل دپاره فتح الباری: ۱۹۹/۹.

(۲) اوگوری دتفصیل دپاره فتح الباری: ۲۰۱/۹.

(۳) اوگوری الهدایہ ، کتاب النکاح ، باب المحرمات: ۲۷۷/۲.

[۴۸۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا

[۴۸۲۱] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي قَبِيصَةُ بْنُ ذُؤَيْبٍ أَنَّ سَمْعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَالْمَرْأَةُ وَخَالَتِهَا فَتَرَى خَالَهَ إِيَّهَا يَتْلِكَ الْمَنْزِلَةَ لِأَنَّ عُرْوَةَ حَدَّثَنِي عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ حَرَّمَ مَوَامِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ (۱)

حضرات جمهور ددی پشان دا احادیثو په وجه آیت کریمه ﴿وَأَجَلٌ لَكُمْ مَّا وَدَّاءُ ذَلِكُمْ﴾ عموم کنبی د تخصیص قائل دی. جمهور علماء چونکه قران کریم تخصیص په اخبار آحاد جائز منی، نو پدی وجه په دوی باندې هیڅ اشکال نه وی.

لیکن حضرات حنیفه باندې اشکال کیږي ځکه چه هغوی دا خبر آحاد نه تخصیص د کتاب الله قائل نه دی، صاحب هدایه دا جواب کړې دې چه دا اخبار آحاد نه دي بلکه دا ټول احادیث مشهور دي ددې وجې دوی نه په قران پاک کنبی تخصیص کیدلې شی. (۳)

په دې باندې اشکال کیږي چه کوم شهرت محدثینو لره معتبر دي هغه په دې آحادیثو کنبی نه موندې کیږي چه کوم په دې ځانې کنبی موندې شی. ددې حضرات محدثینو په خپله اصطلاح کنبی اعتبار نه دي کړې ځکه دمحدثینو په اصطلاح کنبی خبر مشهور هغې ته ونیلې شی چه دهغې راوی هره زمانه کنبی دریو نه کم نه وی، کم از کم درې وی، (۴) او احادیث باب داشان نه دی.

دحنفیه دطرفه دویم جواب دا ورکړې شوې دي چه په دوی باندې چونکه دامت اجماع منعقد شوې ده، ددې وجې دا احادیث مستند بالاجماع دی، چنانچه په آیت کریمه کنبی تخصیص داجماع ذریعې سره شوې دي، دخبر واحد په ذریعه نه دي، علامه انور شاه کشمیری رحمه الله ددې اشکال جواب فرمائی چه:

(۱) داخرجه ابوداود فی کتاب النکاح، باب مایکړه ان یجمع بینهن من النساء، رقم الحدیث: ۲۰۲۵، و الترمذی فی کتاب النکاح، باب تحریم النکاح، باب ماجاء لاتنکح المرأة علی عمتها ولا علی خالتها، رقم الحدیث: ۱۱۲۶، والنسائی فی کتاب النکاح، باب تحریم الجمع بین المرأة و عمتها، رقم الحدیث: ۵۴۱۹، وابن ماجه فی کتاب النکاح، باب لا تنکح المرأة علی عمتها ولا علی خالتها رقم الحدیث: ۱۹۲۹، واخرجه مالک فی کتاب النکاح، باب مالا یجمع بینهن من النساء، رقم الحدیث: ۲۰.

(۲) فتح الباری: ۲۰۱/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۰۱/۹، وعمده القاری: ۱۰۷/۲۰، والهدایه: ۲۷۷/۲، کتاب الحج).

(۴) ظفرالامانی بشرح مختصر السید الجرجانی: ۶۵، وشرح النخبه: ۱۸-۳۱، وتدریب الراوی: ۳۶۸-۳۶۹، کذا علی هانش علوم الحدیث: ۲۶۵.

واورد عليه ابن القيم في اعلام الموقعين ، قال : وهي زيادة على الكتاب من خبر الواحد ، وهو ساقط عندي ، لان هذا مجمع عليه ، فلم يبق خبرا واحدا ، وقد مر ان خبر الواحد عند المحدثين ما كان له سند دون المشهور ، وعند الاصوليين هو ما لم يتلق بالقبول في عهد السلف فان تلقى فهو مشهور ، فهم قسموا الخبر باعتبار التلقي وعلمه فما تلقى يصير الخبر عندهم مشهورا ، فتجوز به الزيادة على الكتاب على انه متواتر حلا ، وان لم يكن متواترا سند الان السند عبارة عن من من وفي تواتر الطبقة يكون احد الطبقة من الطبقة وثالثا : انه ليس من باب الزيادة بل تنقيح المناط لقوله وان تجمعوا بين الاختين ، ، فانهم ، (۱)

قوله: وقال داود ابن عون عن الشعبي، عن ابي هريرة: د داود بن ابي هند روايت امام ابو داود ، امام ترمذی ، او دارمی موصولا نقل کرې دې. دهغه الفاظ دي «ان رسول الله ﷺ هي تن تنكح المرأة على عمتها او المرأة على خالتها او العمة على بنت اخيها او الخالة على البنت اختها ، لا الصغرى على الكبرى ولا الكبرى على الصغرى» (۲)

او د عبد الله بن عون روايت لره امام نسائي موصولا نقل کرې دې ، دده الفاظ دي «لا تزوج المرأة على عمتها ولا على خالتها» (۳)

قوله: فنرى حالة ايها بتلك المنزلة: «نرى» بضم النون أي نظن وبفتحها أي نعقد حالة ايها بتلك المنزلة، أي من التحريم.

دا د حضرت زهري رحمته الله قول دي. هغوی د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه حديث نقل کرې دې چه حضرت نبي کریم ﷺ د ترور په نکاح باندي د وريري نکاح نه او د ترور په نکاح باندي د خورزي نکاح نه منع فرمايلي ده. حضرت زهري رحمته الله د بنخي دپلار د ترور هم مونږ دا حکم گنړو ، يعنی بنخه او دده دپلار ترور هم په نکاح کښې جمع کولې نشي (داشان د نسب تحريم لاندي سره خاص نه دي ، دپورته طرفته به هم ددي اعتبار کولې شي).

قوله: لان عروة حدثني عن عائشة: حضرت زهري رحمته الله د حضرت عائشه رضي الله عنها

حديث دخپل قول «فنرى حالة ايها بتلك المنزلة» دپاره د دليل په طور پيش کرې دې. ليکن په دې باندي اشکال کيږي چه حکم و دعوی او دليل دواړو کښې مطابقت نشته دي ، دعوی خو داده چه بنخه او ددي دپلار ترور په يو نکاح کښې جمع کولې نشي ، او دليل دا ورکړې کيږي چه «حرما من الرضاة ما يحرم من النسب» دليل کښې پيش کرې شوي دي ، په دې روايت کښې حرمت درضاة بيان دي ، او په دعوی کښې حرمت نسب او حرمت

(۱) فيض الباري: ۴/۲۸۱.

(۲) فتح الباري . ۹۰/۲۰۰.

(۳) فتح الباري: ۹/۲۰۰.

مصاهرت ذکر دې چه بنځه او ددې دپلار ترورنشی جمع کولې ، صاحب التوضیح فرماني چه : «استدلال الزهري غير صحيح لانه استدلال على تحريم من حرمت بالنسب فلا حاجة تشبيها من الرضاع» (۱)

ابن حجر رحمته الله ليکي : «على اخذ هذا الحكم من هذا الحديث نظروا كانه اراد الحاق ما يحرر بها الصهر بما يحرر بالنسب كما يحرر بالرضاع ما يحرر بالنسب ولما كانت حالة الاب من الرضاع لا يحل دكاحها فكذلك حالة الاب لا يجمع بينها وبين بنت ابن اخيها» (۲)

۲۹ = بَابُ الشَّغَارِ

[۴۸۲۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الشَّغَارِ وَالشَّغَارَاتِ يُزَوِّجُ الرَّجُلَ ابْنَتَهُ عَلَى أَنْ يُزَوِّجَهُ الْآخَرُ ابْنَتَهُ لَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ [ر: ۲۵۵۹].

شغار يعنی دادل بدل نکاح تفسیر دادي چه يو سرې بل ته اوواني چه څه تاسره دخپلې خور يا دخپلې لور نکاح کول غواړم ، په دې شرط باندې چه ته دخپلې خور يا لور نکاح ماسره اوکړې ، او احد العقدین دبل عوض شی ، ددې نه علاوه څه نور مهر نه وی. (۳)

داد «شغار الهد من السلطان» نه ماخوځ دې ، دا په هغه وخت کښې وائی چه کله ښار دسلطان نه خالی شی ، چونکه دا نکاح دمهر نه خالی وی ددې وجې دې ته شغار وائی. (۴) بعضو حضرات وئيلي دی چه دا شغار الکلب نه ماخوځدې ، دا په هغه وخت کښې وئيلي کيږي چه کله سپې متيازو دپاره خپله پښه اوچته کړي ، په نکاح شغار کښې هم چونکه دجانبینو دطرفه شرط وی «لأرعى رجل سنتك حق لا ترفع رجل بنتي» ددې وجې دې ته نکاح شغار وائی.

دنکاح شغار په ناجائز کیدو باندې دټولو اتفاق دې ، ابن عبدالبر په دې باندې اجماع نقل کړې ده ، (۵) لیکن که داشان نکاح اوکړې شی نو سوال دادي چه هغه نکاح به منعقد وی که او که نه به وی ؟ دجمهورو راڼې داده چه منعقد به نه وی ؟ دحضرات حنفیه په نیز به منعقد وی ، امام احمد بن حنبل رحمته الله هم یو روایت دادي او مهر المثل به لازم وی. (۶) دنکاح شغار دانعقاد دپاره دا مسئله داصول فقهه دمشهورې قاعدې متفرع ده چه نهی عن

(۱) عمده القاری: ۱۰۸/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۲۰۱/۹.

(۳) النهایه لابن: ۴۸۲/۲ ، وفتح الباری: ۲۰۳/۹.

(۴) عمده القاری: ۱۰۸/۲۰ ، وبدائع الصنائع ، کتاب النکاح: ۲۷۷/۲ ، والهدایه: ۲۹۷/۲ ، کتاب النکاح.

(۵) فتح الباری: ۲۰۳/۹ ، ۲۰۴.

(۶) فتح الباری: ۲۰۴/۹ ، وعمده القاری: ۱۰۸/۲۰.

الافعال الشرعیة حنفیه په نیزد مشروعیت تقاضا کوی . لهذا نکاح به منعقد وی اومهر مثل به واجب وی ، ددې وجه داده چه احد البضعین چه دنورو مهر مقرر شوې دې دا تسمیه فاسده ده . ځکه چه بضع مال نه ده ددې وجې مهر نشی جوړیدلې ، داسې صورت کښې ښځه به دمهر مثل مستحقه وی او احد البضعین لره مهر گروزل شرط فاسد دی او نکاح شرط فاسد سره باطله کیږی نه بلکه شرط باطل او نکاح صحیح کیږی به .

امام بخاری رحمته الله دجمهور تائید کړې دې او «ان رسول الله صلی الله علیه و آله دمی عن الشغار» نې دلیل پیش کړې دې .

حضرات حنفیه رحمته الله دحدیث باب جواب ورکوی چه په دې کښې شغار دجاهلیت نه منع وارد شوې ده . چه په هغې کښې به مهر نه وو ، هغه زموږ په نیز هم ناجائز دی . موږ چه د جواز کوم قول اختیار کړې دې هغه مهر مثل سره دې ددې وجې دا شغار دمنوع په زمره کښې نه رازی . (۱) دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه دا نهی په کراهت باندې محمول ده په حرمت باندې نه ده . (۲)

فائده : دشغار یو صورت داهم کیږی چه سرې دخپل ځونې نکاح دبل سرې لور سره اوکړی په دې شرط باندې چه هغه بل سرې دې دخپل ځوې نکاح دده لور سره اوکړی او احد العقدین د بل عوض وی ، په دې صورت هم مهر مثل به واجب نه وی ، البته که احد العقدین ته دبل عوض اونه خودلې شونو بیا به هغه مذکور صورت دشغار لاندې نه رازی .

قوله : الشغار ان يزوج الرجل ابنته : دشغار په تفسیر کښې د محدثینو اختلاف دې چه آیا دا حصه د حدیث مرفوع ده یا راوی حدیث امام مالک رحمته الله دطرفه په طور دتشریح مدرج ده ، خطیب بغدادی رحمته الله فرمائی چه دا حدیث مرفوع نه دې بلکه دا امام مالک رحمته الله قول دې . (۳)

بعضو دا امام مالک رحمته الله دشیخ نافع رحمته الله قول گرزولې دې ، او بعضو دا دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما قول گرزولې دې ، (۴) علامه قرطبی رحمته الله لیکي :

«تفسیر الشغار صحیح لما ذكره أهل اللغة فان كان مرفوعاً فهو المقصود ، وان كان من قول الصحابي فمقبول أيضاً لانه أعلم بالقال ، وأقعد بالحال» (۵)

شغار تفسیر کښې د «بنت» ذکر په طور د مثال دې ، هر هغه نکاح چه په هغې کښې احد العقدین لره د بل عوض اوگروزلې شی ، هغه شغار دې ، که هغه دبنت نکاح وی اوکه د اخت یا ددې نه علاوه .

(۱) عمده القاری : ۱۰۹/۲۰ .

(۲) عمده القاری : ۱۰۹/۲۰ .

(۳) عمده القاری : ۱۰۸/۲۰ ، وفتح الباری : ۲۰۲/۹ .

(۴) عمده القاری : ۱۰۸/۲۰ .

(۵) عمده القاری : ۱۰۸/۲۰ .

۳. باب هل للمرأة أن تمهّب نفسها لأحدٍ

[۴۸۲۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ حَدَّثَنَا ابْنُ فَضِيلٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَتْ خَوْلَةُ بِنْتُ حَكِيمٍ مِنَ الْأَبْي وَهَبِ انْفُسَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ عَائِشَةُ أَمَا تَسْمَعِي الْمَرْأَةَ أَنْ تَمَهَّبَ نَفْسَهَا لِلرَّجُلِ فَلَمَّا نَزَلَتْ تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَرَى رَيْكَ إِلَّا يُسَارِعُ فِي هَوَاكَ

رَوَاهُ أَبُو سَعِيدٍ الْمُؤَدَّبُ وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ وَعَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ يَزِيدُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ [۴۸۰:۲]

که یو ښځه دچا دپاره خپل ځان لره هبه کړې نو دا جائز دی او که نه ؟ ددې دوه صورتونه کیدای شي ،

① یو صورت دادې چه صرف لفظی هبه ذکر کړی او مهر وغیره ذکر نه کړی ، دجمهورو په نیز دا نکاح باطله ده ، دحنفیه اود امام اوزاعی

په نیزدا جائز دی ، او داسې صورت کښې مهر مثل به واجب وی . (۱)

جمهور دقرآن کریم آیت ﴿ خَالِصَةً لَّكَ مِنَ دُؤُنِ الْمُؤْمِنِينَ ۝ ﴾ نه استدلال کوی چه بغیر دمهر د ذکر نه په لفظ هبه سره نکاح کول دحضرت نبی کریم ﷺ خصوصیت وو .

حضرات حنفیه فرمائی چه په دې سره به دواهبه حضرت نبی کریم ﷺ سره خاص کیدل مراد دی ، مطلق دهبه نکاح دپاره دده خاص کیدل مراد نه دی . (۲)

② دویم صورت دادې چه عقد نکاح لفظ به دهبه سره منعقد کیږی که نه ، دشوافع په نیز به نه منعقد کیږی او ددوی په نیز صرف په دوو لفظونو سره منعقد کیږی ، یو لفظ نکاح او بل تزویج . (۳)

خودحضرات حنفیه او داکثر عالمانو دارائی ده چه عقد نکاح په ټولو الفاظو سره منعقد کیږی ، چه په ملك مو باندې دلالت کوی ، لکه څنگه چه ملك ، صدقه ، هبه وغیره الفاظ دی ، (۴)

قوله: رواه أبو سعيد المودب ومحمد بن بشر، وعبدَةُ عن هشام عن أبيه: دابو سعيد
نوم محمد بن بشر بن مسلم بن ابی الوضاح دي ، ابن مردودیه دده روایت موصولاً نقل کړې دي ، دمحمد بن بشر روایت لره امام احمد رحمته الله موصولاً نقل کړې دي . او دعبد بن سلیمان روایت لره امام مسلم او امام ابن ماجه موصولاً نقل کړې دي . (۵)

(۱) فتح الباری: ۲۰/۲۰۳.

(۲) فتح الباری: ۹/۲۰۴.

(۳) فتح الباری: ۹/۲۰۴.

(۴) عمده القاری: ۲۰/۱۰۹.

(۵) عمده القاری: ۲۰/۱۰۹.

۳۱= بَابُ نِكَاحِ الْمُحْرِمِ

[۴۸۲۴] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ أَخْبَرَنَا عُمَرُو حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ الْبَانَانُ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ [۱۷۴۰: ر].

د آئمه ثلاثه په نیز حالت د احرام کښې نه نکاح جائز ده او نه انکاح ، د حضرات حنفیه په نیز د احرام په حالت کښې نکاح هم جائز ده او انکاح هم ، البته جماع او دواعی جماع حلالیدو پورې جائز نه دی.

امام بخاری رحمته الله چه کوم حدیث پیش کړې دې هغه د حنفیه مستدل دې او دامام بخاری رحمته الله مسلک شاند هم د جواز دې ، ځکه حدیث باب نه هغوی په جواز باندې استدلال کړې دې . د دې مسئلې تفصیلی بحث په کتاب الحج کښې تیر شوی دې .

۳۲= بَابُ نَهْيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِكَاحِ الْمُتْعَةِ آخِرًا

[۴۸۲۵] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ أَنَّهُ سَمِعَ الزُّهْرِيَّ يَقُولُ أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ وَأَخُوهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِمَا أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لِابْنِ عَبَّاسٍ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ الْمُتْعَةِ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمْرِ الْأَهْلِيَّةِ زَمَنَ خَيْبَرَ [۳۹۷۹: ر].

[۴۸۲۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ سُئِلَ عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ فَرَدَّصَ فَقَالَ لَهُ مَوْلَى لَهُ أَمَّا ذَلِكَ فِي الْحَالِ الشَّدِيدِ وَفِي النِّسَاءِ قِلَّةٍ أَوْ نَحْوَهُ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَعَمْ

[۴۸۲۷] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عُمَرُو عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَسَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَا كُنَّا فِي حَيْشٍ فَأَتَانَا رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ أَذِنَ لَكُمْ أَنْ تَسْتَمْتِعُوا فَاسْتَمْتِعُوا وَقَالَ ابْنُ أَبِي ذُئْبٍ حَدَّثَنِي أَيَّاسُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّمَا رَجُلٍ وَأَمْرًا تَوَافَقَا فَعِشْرَةٌ مَا بَيْنَهُمَا ثَلَاثُ لَيَالٍ فَإِنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَزَايِدَا أَوْ يَتَنَارَكَا تَنَارَكَا فَمَا أَذْرَى أَشَىءَ كَانَ لَنَا خَاصَّةٌ أَمْرًا لِلنَّاسِ عَامَّةٌ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَيَبْنِيهِ عَلِيُّ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ مَنُوءٌ

دمتعه متعلق تفصیلی بحث په کشف الباری کتاب المغازی کښې (صفحه ۴۳۴) باندې په باب غزوه خیبر کښې تیر شوی دې .

قوله: وقال ابن أبي ذئب .... حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلی دی چه کوم سرې او

بنسخه یو بل سره موافق وی نو ددوی په مینځ کښې تر دریو ورځو پورې معاشرت پکار دې . دې نه پس که هغوی په موده کښې اضافه کول غواړی نو اضافه دې اوکړی ، او که یو بل لره پریښودل غواړی نو پردې کیږدی . حضرت سلمه بن الاکوع فرمائی چه اوس ماته معلوم نه دی چه دا حکم زمونږ دپاره خاص وو او که عامو خلقو دپاره هم دې .

قوله: فان أحب أن يزايد أو يتاركا تاركا: په دې جمله کښې د «يتزايد» جواب محذوف دې ، اصل عبارت دادې «فان أحب أن يزايد أو يتاركا تاركا» یعنی که دوی دواړه په خپل مینځ کښې اضافه کول غواړی نو اضافه دې . دابن ابی ذئب دا تعلیق لره امام طبرانی موصولا نقل کړې دې .

قوله: قالوا ابو عبد الله: وقد بينه علي عن النبي ^ا **انه منسوخ:** ابو عبد الله دامام بخاری ^{عليه السلام} کښت دې ، فرمائی چه حضرت علي ^{عليه السلام} د حضرت نبی کریم ^{صلی الله علیه و آله} نه نقل کړې دی چه مذکور حکم منسوخ شوې دې .

۳۳=باب عرض المرأة نفسها على الرجل الصالح

[۴۸۲۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ سَمِعْتُ ثَابِتَ الْبُنَانِيَّ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ أَبِي وَعِنْدَهُ ابْنَةٌ لَهُ قَالَ أَنَسُ جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْرِضُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ الْكَبِي حَاجَةٌ فَقَالَتْ بِنْتُ أَبِي مَا أَقْلَ حَيَاءَهَا وَأَسْوَائَاهَا قَالَتْ هِيَ خَيْرٌ مِنْكَ رَغِبْتُ فِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا [ر: ۵۷۷۲].

[۴۸۲۹] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ (۱) عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدَانَ امْرَأَةً عَرَضَتْ نَفْسَهَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَوْجِيهَا فَقَالَ مَا عِنْدَكَ قَالَ مَا عِنْدِي شَيْءٌ قَالَ أَذْهَبُ فَالْتِمِسْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذْهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا أَزَارِي وَلَهَا نِصْفُهُ قَالَ سَهْلٌ وَمَالُهُ رِذَاءٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا تَصْنَعُ بِأَزَارِكَ إِنْ لَبِستُهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِستُهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ فُجِيسُهُ قَامَ فَرَأَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَعَاهُ أَوْدَعِيَ لَهُ فَقَالَ لَهُ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ فَقَالَ مَعِيَ سُورَةٌ كَذَا وَسُورَةٌ كَذَا السُّورَةُ يُعَذِّدُهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْلِكْنَا كَمَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۸۶].

(۱) واجرجه البخاری ایضا فی کتاب الادب ، باب مالا يستحي من التفقه فی الدين ، رقم الحديث : ۶۱۲۳ ، والنسائی فی کتاب النکاح ، باب عرض المرأة علی من ترضی ، رقم الحديث : ۵۳۶۱ ، ۵۳۶۲ ، وابن ماجه فی کتاب النکاح ، باب التي وهبت نفسها للنبي ^{صلی الله علیه و آله} رقم الحديث : (۲۰۰۱) .

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه یو ښځه خپل ځان لره یو نیک سړی ته پیش کړی نو په سنتو کښې ددې اصل موجود دې .

علامه ابن منیر مالکی رحمه الله فرمائی چه دا دامام بخاری رحمه الله په لطائفو کښې ده چه هغوی حدیث باب کښې دواهبې ددې قصې نه عجیبه مسئله مستنبط کړې چه بیشکه دا واقعه سره خاص وه ، خوددې نه دا راوړی که یو ښځه خپل ځان لره یو نیک سړی ته پیش کړی نو په سنت کښې ددې اصل موجود دې . (۱)

قوله: حدثنا علي بن عبد الله... ثابت بنانی فرمائی چه څه حضرت انس سره اوم ، د حضرت انس لور بی بی هم دوی سره وه ، حضرت انس رضي الله عنه او فرمائیل چه د حضور صلی الله علیه و آله په خدمت کښې یو ښځه حاضره شوه او خپل نفس نې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته پیش کړو او وې ونیل یا رسول الله صلی الله علیه و آله آیا تاسوته ځما ضرورت شته دې ؟ نو د حضرت انس رضي الله عنه لور بی بی او فرمائیل چه څومره بې حیا ، ښځه وه ، هانې بې شرمې ! ، نو حضرت انس رضي الله عنه او فرمائیل چه هغه ښځه ستانه بهتره وه ځکه چه دهغې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله سره رغبت وو نوددې وجې خوښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته خپل ځان پیش کړو .

قوله: مرحوم: دامرحوم بن عبدالعزيز بن مهران دې ، دبصرې اوسیدونکې دې ، ثقه دې ، په کال ۱۸۷ هجری کښې ددوی وفات اوشو ، په صحیح بخاری کښې ددوی صرف یو حدیث دې ، دا حدیث امام بخاری رحمه الله مخکښې په کتاب الادب کښې هم ذکر کړې دې (۲)

قوله: وعنده ابنة انس: د حضرت انس رضي الله عنه دهغه لور بی بی نوم معلوم نشو ، حافظ اوعینی لیکلی دی چه شائد ددې نوم امینه وو . (۳)

قوله: واستوأثاة: د «سواء» معنی بې حیائی او خراب کار هم رازی ، او شرمگاه ته هم «سواء» وائی . په دې ځانې کښې ددې رومبې معنی مراد ده ، ددې په آخر کښې الف ندبه دې او هاء سخته ده یعنی هانې بې شرمې ! .

تنبيه: حضرت انس رضي الله عنه په دې حدیث کښې بیان شوې واقعي باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا د حضرت سهل بن سعد بیان شوې واقعي نه مختلف ده ، دا دوه مختلفې واقعي دی . (۴)

۳۴ = بَابُ عَرَضِ الْإِنْسَانِ ابْنَتَهُ أَوْ أُخْتَهُ عَلَى أَهْلِ الْخَيْرِ

[۳۸۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا

(۱) فتح الباری: ۲۱۸/۹.

(۲) اوگوری عمده القاری: ۱۱۳/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۲۱۸/۹، وعمده الباری: ۱۱۳/۲۰.

(۴) فتح الباری: ۲۱۸/۹.

يُحَدِّثُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَأْتَمَّتْ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ مِنْ خُنَيْسِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَوَفَّى بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ اثْبُتْ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَفْصَةَ فَقَالَ سَأُنْظُرُ فِي أَمْرِي فَلَبِثْتُ لَيْالِي ثُمَّ لَقِينِي فَقَالَ قَدْ بَدَأَ لِي أَنْ لَا اتَزَوَّجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ فَقُلْتُ أَنْ شِئْتَ زَوَّجْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتُ عُمَرَ فَصَمَتَ أَبُو بَكْرٍ فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا وَكُنْتُ أَوْجَدَ عَلَيْهِ مِنِّي عَلَى عُثْمَانَ فَلَبِثْتُ لَيْالِي ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنكَحْتُهَا أَيَّاهُ فَلَقِينِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ لَعَلَّكَ وَجَدْتَ عَلِيَّ حِينَ عَرَضْتَ عَلَيَّ حَفْصَةَ فَلَمْ أَرْجِعْ إِلَيْكَ شَيْئًا قَالَ عُمَرُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَبُو بَكْرٍ فَإِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضْتَ عَلَيَّ إِلَّا أَنِّي كُنْتُ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لِأُفْشِيَ بَرِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَتْهَا [ر: ۳۷۸۳].

[۳۸۳۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ عِرَاقِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ قَالَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا قَدْ تَحَدَّثْنَا أَنَّكَ نَاكِحٌ دُرَّةَ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَى أُمِّ سَلَمَةَ لَوْلَا أَنَا لَكُمُ أُمُّ سَلَمَةَ مَا حَلَّتْ لِي أَنْ أَبَاهَا أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ [ر: ۳۸۳۲].

که یوحنا خپله لور یا خور د چا په مخکښې پېش کړی دنکاح دپاره نو په دې کښې هیڅ باک نشته دې . او دابه دحیا خلاف نه گنرلې کیږي .

دباب لاندې چه کوم دوه حدیثونه بیان شوي دي ، په هغې باندې کلام تیر شوي دي ،
پهومي حدیث په کتاب المغازی کښې تیر شوي دي ، او دویم حدیث په ماقبل «باب وان
تجمعوا بین الاختین» لاندې تیر شوي دي ، په هغه ځانې کښې الفاظ دا وو «قالت ام حبیبه یا
رسول الله ﷺ ، انکح اختی» خپله خور حضرت ام حبیبه رضی الله عنها دنکاح دپاره پېش کړه ، چه ددې نه
ترجمه الباب «عرض الالسان اخته» ثابت شو .

۳۵ = بَابُ قَوْلِ اللَّهِ جَلَّ وَعَزَّ

«وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ ۖ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ يَبْرًا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا ۖ وَلَا تَعْرِضُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ۝» (البقرة: ۳۵)

أَوْ أَكْنَنْتُمْ أَضْمَرْتُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ ضَمْنَةٌ وَأَضْمَرْتُمْ فَهُوَ مَكْنُونٌ

وَقَالَ لِي طَلْقُ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ يَقُولُ إِلَيَّ أَرِيدُ التَّزْوِيجَ وَلَوْ دِدْتُ أَنَّهُ تَيْسَرَلِي أَمْرًا صَالِحَةً وَقَالَ الْقَاسِمُ يَقُولُ إِنَّكَ

عَلَى كَرِيْمَةٍ وَأَتَى فِيكَ لِرَاغِبٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَسَابِقُ إِلَيْكَ خَيْرًا أَوْ تَخَوُّهُدَا
وَقَالَ عَطَاءٌ يُعْرَضُ وَلَا يُبْرَحُ يَقُولُ إِنَّ لِي حَاجَةً وَأُبَشِّرِي وَأَنْتِ بِحَمْدِ اللَّهِ نَافِقَةٌ وَتَقُولُ هِيَ
قَدْ اسْمَعَتْ مَا تَقُولُ وَلَا تُعِدُّ شَيْئًا وَلَا يُوَاعِدُ وَلَيْسَ بِهَا بَغْيٌ عَلَيْهَا وَأَنْتِ وَاعِدَتْ رَجُلًا فِي عِدَّتِهَا ثُمَّ
نُكِّحَهَا بَعْدَ لَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَهُمَا
وَقَالَ الْحَسَنُ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ بِرَأَى الزَّيْنَاءِ وَيَذْكُرُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ
تَنْقِضَ الْعِدَّةُ (۱)

په آيت باب كنبي څلور حكمونه بيان شوي دي.

① يو تعريض يعنى داسې كلام چه په هغې كنبي دنكاح صراحت خو نه وي ليكن دا معلوم شي چه دنكاح اراده ده .

② دويم حكم داكنال دي ، چه په زړه زړه كنبي دا سوچ او كړي د عدت تيريدونه پس دي بنځي سره به نكاح كومه ، او هېڅوك دخپل خيال نه نكړل .
د آيت كريمه شروع كنبي ددې دواړو حكمونو جواز بيان شوي دي چه په داشان كولو كنبي هېڅ باك نشته دي .

③ دريم حكم دي ﴿لَا تُوَاعِدُوهُنَّ بِرَأَى﴾ يعنى پټ په پټه دوى سره وعده مه كوئى ، د عدت په دوران كنبي پټ پټه بنځي سره دنكاح كولو وعده جائز نه ده ، ددې نه منع كړې شوې ده .

④ څلورم حكم دادې ﴿وَلَا تُعْزِمُوهُنَّ النِّكَاحَ﴾ يعنى دعدت په موده كنبي دعقد نكاح اراده هم ممنوع ده . مخكښې دطلق بن غنام په روايت كنبي دتعريض الفاظ نقل كړې شوي دي چه سرې په كومو الفاظو سره دنكاح دپاره به دتعريض تعبير اختياروي .

قوله: وقال القاسم يقول: انك على كريمة: دا قاسم بن محمد بن ابي بكر صديق عليه السلام دي ، دا تعليق امام مالك عليه السلام موصولا نقل كړې دي . (۲)

قوله: وقال عطاء يعرض ولا يبرح: عطاء بن ابي رباح فرمائي چه صراحت كول درست نه دي ، تعريض به كوي ، لكه وائي به چه «ان لي حاجة وانت بحمد الله نافقة» يعنى ماته ضرورت دي او تاسو الحمد لله چليدونكي ئي . دنافقه معنى «رائجة» ده يعنى چليدونكي چه كهوته نه وي .

دعطاء بن ابي رباح تعليق دي ، امام عبدالرزاق موصولا نقل كړې دي (۳)

(۱) (ولاجناح....) وتتمتها: {وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ بِرَأَى إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوهُنَّ عَقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ثُمَّ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ} البقرة ۲۳۵ (وقوله معروفًا) عرف جوازه في الشرع وهو التعريض (عقدة النكاح) عقده (فاحذروه) ان يعاقبكم اذا عقدتم العقد قبل انتها العدة).

(۲) فتح الباري: ۹/۲۲۳.

(۳) فتح الباري: ۹/۱۲۴.

قوله: وقال الحسن لا تواعدهن سر الزنا: حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی کہ آیت

کریمہ کنہی «سر» نہ مراد زنا نہ ہے . یعنی دی سرہ دزنا وعدہ مہ کوئی ، علامہ عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ یہ دی تفسیر کنہی تامل دی، خکہ چہ دزما وعدہ نہ سرأ صحیح دہ اونہ جہراً

صحیح دہ، نولیکی چہ «ولکن فیہ تامل لان الزنا لا یجوز البواعدة بہ سر اولاً جہراً» (۱)

دآیت کریمہ سیاق و سباق ہم پہ دی بانڈی دلالت نہ کوی ، واضح مطلب ہم ہفہ دی چہ کوم جمہورو اختیار کری دی چہ تاسو سرأ ہغی سرہ دنکاح وعدہ مہ کوئی .

حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ دا تعلیق لہ عبدن حمید موصولاً نقل کری دی: (۲)

پہ آخر کنہی د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما تعلیق لہ طبری موصولاً نقل کری دی (۳)

۳۶ = بَابُ النَّظَرِ إِلَى الْمَرْأَةِ قَبْلَ التَّزْوِيجِ

[۴۸۳۲] حَدَّثَنَا مَسَدٌ: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (رَأَيْتُكَ فِي الْمَنَامِ يَجِي بِكَ الْمَلِكُ مِنْ سَرَقَةٍ حَرِيرٍ فَقَالَ لِي هَذِهِ أَمْرَاتُكَ فَكُشِفَتْ عَنْ وَجْهِكَ الثَّوبُ فَأَذَاهِي أَنْتَ فَقُلْتُ أَنْ يَكُنْ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

مُخْصِيهِ [ر: ۳۶۸۲]

[۴۸۳۳] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ

السَّاعِدِيِّ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ أَهْبُ لَكَ نَفْسِي قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ

طَاطَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ وَهَلْ

عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَذْهَبُ إِلَى أَهْلِكَ فَأَنْظُرَ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا قَدْ هَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْظُرُوا

خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ قَدْ هَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِذَا رَى قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِذَاءٌ فَلَهَا يَصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ

يَا زَارِكَ أَنْ لَيْسَتْ لَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَأَنْ لَيْسَتْ لَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ فَرَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَلِّيًا فَأَمَرَهُ بِهٍ قَدْ عِيَ

فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِيَ سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَدَدَهَا فَقَالَ تَقْرَؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَذْهَبَ فَقَدْ مَلَكْتُكُمْهَا بِمَا مَعَكُمْ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۳۸۶۱]

(۱) عمدہ القاری: ۱۱۸/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۲۲۴/۹، عمدہ القاری: ۱۱۸/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۲۲۵/۹.

دنکاح نه مخکنې ښځه کتلې شی که نه؟ اسماعیل بن علیه او یونس بن عبید اجازت نه ورکوی. (۱)

جمهور عالمان فرمائی چه په کتلو کښې څه حرج نشته دي، بلکه علامه موفق الدين خو په دي باندې اجماع کړې ده، شائد چه هغوی ددې دوو حضراتو انکار لره يا اهميت نه دي ورکړې ياده ته د هغوی دانکار علم نه دي شوي، په دي وجه په جواز باندې اجماع نقل کوي. (۲)

امام بخاری رحمه الله په دي مسئله کښې د جمهورو سره دي، په دي مسئله کښې صحيح ترين روايت هغه دي کوم چه امام مسلم رحمه الله په صحيح مسلم کښې نقل کړې دي، «قال رجل: انه تزوج مراقة من الانصار فقال رسول الله ﷺ أنظرت اليها، قال: لا، قال، فاذهب فانظر اليها فان في عين الانصار شيئا» (۳)

حضرت مغیره بن شعبه رحمه الله نه هم اصحاب سنن روايت کړې دي چه هغوی يو ښځې ته پيغام اولېږلو دنکاح دپارډنو حضرت نبی کریم ﷺ دهغه نه تپوس او کړو چه «انظر اليها فانه أحرى ان يود ميثمكم». (۴)

چه کوم حضرات اجازت نه ورکوي هغوی د امام ترمذی ددې روايت نه داستدلال کوي چه په هغې کښې دي چه «واعلى لا تبتم النظرة النظر، فان لك الاولى، وليست لك الاخرة» (۵) خوددې جواب ظاهر دي چه دا خو دهغه نظر متعلق دي چه دنکاح د ارادې نه بغير وي. (۶) د مخطوبه څومره حصې لره کتلې شی؟ د ښځې د نکاح نه مخکښې دکتلو اجازت خودې ليکن دي کښې اختلاف دي چه ددې څومره حصه کتلې شی؟

په دي باندې د جمهورو اتفاق دي چه وجه و کفين کتلې شی. (۷) امام اوزاعي رحمه الله فرمائی چه دشرمگاه نه علاوه چه کومه حصه کتل غواړي نو کتلې شی. (۸) د کتلو دپاره د اجازت مسئله: علامه بن حزم او دواود ظاهري فرمائی چه د بدن هره حصه کتلې شی. (۹)

(۱) عمده القاری: ۱۱۹/۲۰.

(۲) المغنی لابن قدامه کتاب النکاح، احکام النظر الى المراه: ۷۳/۷.

(۳) فتح الباری: ۲۲۶/۹.

(۴) فتح الباری: ۲۲۶/۹، عمده القاری: ۱۱۹/۲۰.

(۵) سنن ابی داود، کتاب النکاح، باب مویومر به من غض البصر: ۲۴۶/۲، رقم الحديث ۲۱۴۹، وسنن الترمذی، کتاب الادب باب ماجاء فی نظر الفجارة: ۱۰۱/۵، رقم الحديث: ۲۷۷۷.

(۶) عمده القاری: ۱۱۹/۲۰.

(۷) فتح الباری: ۲۳۷/۹، والمغنی لابن قدامه: ۷۳/۷.

(۸) فتح الباری: ۲۲۷/۹.

(۹) فتح الباری: ۲۲۷/۹، وشرح مسلم للنووی: ۴۶/۱، عمده القاری: ۱۱۹/۲۰.

دېنځې کتلودپاره به دهغې نه اجازه غوښتلې شي يا به ددې داجازت نه بغير هم کتلې شي؟
 جمهور عالمان فرماني چه دېنځې داجازت نه بغير کتلې شي ، (۱)
 دامام ابو حنيفه رحمته الله مسلك دادې چه نکاح به بعبارة النساء ولي نه بغير منعقد کيږي په دې
 شرط چه بنځه آزاده او عاقله اوبالغه وي ، البته ولي کيدل مستحب دي (حضرت امام
 بخاري رحمته الله)

البته چه کوم روايت هغوی مخکښې پيش کړې دې دهغې نه معلوميږي چه څهه کتلې
 شي ځکه چه په دې کښې «فكشفت عن وجهك الثوب» الفاظ واردې شوي دي ، او دواهبه چه
 کوم روايت هغوی ذکر کړې دې دهغې نه معلوميږي چه پورته نه لاندې پورې کتلې شي .
 حضرت عائشه رضي الله عنها په استدلال باندې اشکال کيږي چه حضرت جبريل عليه السلام حضرت نبي
 کریم صلى الله عليه وسلم ته د حضرت عائشه رضي الله عنها تصوير خودلې وو ، لکه څنگه چه دترمذی روايت کښې نه
 معلوميږي نو دتصوير کتلو سره نفس بنځې باندې دکتلو استدلال څنگه صحيح کيد شي ،
 او که دا تصوير تسليم نه کړې شي نو بيا هم دې لره زيات نه زيات شبيه او مثال ونيلې شي ،
 بيا دويمه خبره داده چه هغه خو په هغه وخت کښې وړه ماشومه وه ، او ظاهر دي چه د «لا عورة
 للصيعة» ددې نه بالغې طرفته کتلو باندې استدلال کولو کښې بهر حال سقم دي ، لهذا دا به
 ونيلې کيږي چه دا روايت صرف استيناس دپاره نقل شويدي دي ، استدلال دپاره نه دي . (۲)

۳= بَابُ مَنْ قَالَ لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيِّ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى
 فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ [البقرة: ۲۳۳] فَدَخَلَ فِيهِ الثَّيْبُ وَكَذَلِكَ الْبُكَرُ وَقَالَ وَلَا تُنْكَحُوا الشَّرْكَاءَ
 حَتَّى يُؤْمِنُوا [البقرة: ۲۳۴].

وَقَالَ وَاللَّيْسَ إِلَّا بِأَيِّامٍ مِنْكُمْ (النور: ۳۲).

امام بخاري رحمته الله په دې ترجمه الباب کښې هغه مشهوره مسئله بيان کړې ده چه نکاح بغير
 دولي نه کيد شي که نه ؟ يا فقهي اصطلاح کښې عبارت نساء سره نکاح منعقد کيږي يا نه
 چه بنځه دولي د اجازت نه بغير خپله او کړي نو هغه نکاح به منعقد وي او که نه ؟
 جمهور علماء کرام او آئمه ثلاثه په نيز دولي داجازت و عبارت نه بغير نکاح نه منعقد
 کيږي اونه عبارت نکاح سره نکاح منعقد کيږي ، دانعقاد نکاح دپاره دولي داجازت وتعبير
 ضروري دي ، که بنځه صغيره وي او که کبیره يا باکره يا ثيبه . (۳) البته امام احمد بن حنبل
رحمته الله نه يو روايت کښې صرف داجازت شرط منقول دي ، که ولي ورته اجازت ورکړو نو نکاح

(۱) فتح الباری: ۲۲۷/۹.

(۵) دامام مالک رحمته الله يو روايت دي چه دهغې دکتلودپاره اجازت شرط دي ، اجازت نه بغير نشي
 کتلې . (فتح الباری: ۲۲۷/۹ ، عمده القاری: ۱۱۹/۲۰).

(۲) فتح الباری: ۲۲۷/۹ ، عمده القاری: ۱۱۰/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۲۳۴/۹ ، ودياۃ المتجهد: ۷/۲ ، والمجموعه المهدب: ۳۰۲/۱۵ ، والمحلی: ۴۵۱/۹.

به منعقد وی ، اگر چه تعبیر دده نه وی ، دابو ثور هم دا مسلك دي . (۱)
 دامام ابوحنيفه رضي الله عنه ظاهر الرواية هم دا دي ، ددوی نه بل روايت حسن بن زياد دا نقل کړې
 دي اگر که کفو کنبې نکاح کوی نو منعقد به وی اوکه غير کفو وی نو درست به نه وی ،
 فتوی په دي روايت باندې ده . (۲)

امام ابو يوسف رضي الله عنه نه ددي مسئلې باره کنبې درې روايتونه منقول دي ، رومي روايت
 جمهورو مطابق يعنی مطلق عدم جواز ، بيا هغوی دامام ابوحنيفه رضي الله عنه دويم روايت طرفته
 رجوع کړې ده يعنی جواز فی الکفو وعدم جواز فی غير الکفو او آخر کنبې هغوی دامام
 صاحب رومي روايت چه ظاهر الرواية دي دي طرفته رجوع کړې ده يعنی مطلقاً جواز (۳)
 دشمس الاتمه سرخی هم دا تحقيق دي ، ليکن امام طحاوی او ابوالحسن نقل کړې دي چه
 دقاضی ابو يوسف قول آخر هم دادي چه نکاح بعبارة النساء بلاولی نه منعقد کيږي چه کوم
 دجمهورو عالمانو مسلك دي . (۴)

دامام محمد رضي الله عنه په دي مسئله کنبې دوه روايتونه دي .

① رومي روايت دادي چه " نکاح بعبارة النساء " دولی په اجازت باندې موقوف ده که هغه
 کفو کنبې وی اوکه غير کفو کنبې .

② او په دويم روايت کنبې هم ددوی هغه مسلك نقل کړې شوې دي چه کوم امام ابوحنيفه
رضي الله عنه په رومي روايت کنبې دي يعنی مطلقاً جواز . (۵)

خلاصه دکلام داده چه بغير ولی نه نکاح بعبارة النساء منعقد کيږي که کفو کنبې وی اوکه
 غير کفو کنبې وی ، هم دا دامام ابوحنيفه رضي الله عنه ظاهر الرواية دي ، او امام ابو يوسف رضي الله عنه او
 امام محمد رضي الله عنه نه هم دي روايت طرفته ته رجوع منقول ده .
 چه کوم خلق په نکاح کنبې داشتراط ولی قائل دي چه دقرآن پاک آیات او احاديث نه
 استدلال کوی .

① ددوی مستدل دحضرت ابوموسی اشعري رضي الله عنه حديث «لا نکاح الا بولی» دي ، دا
 حديث چونکه امام بخاری رضي الله عنه په شرط باندې نه دي ددي وجې هغوی ددي تخریج نه دي
 کړې او دا ئې د ترجمه الباب په طور ذکر کړو ، دا حديث امام ترمذي رضي الله عنه ، ابن حبان رضي الله عنه او
 حاکم رضي الله عنه نقل کړې دي . (۶)

(۱) اوگوري المغنی لابن قدامه : ۲۳/۷ ، کتاب النکاح وفتح الباری : ۲۵۳/۹ .

(۲) تبیین الحقائق : ۱۱۷/۲ ، باب الاولیاء ولاکفاء .

(۳) فتح التقدير : ۱۵۷/۳ ، باب الاولیاء والاکفاء والمبسوط للسرخی : ۱۰/۵ ، باب النکاح بغير ولی .

(۴) فتح التقدير : ۱۵۷/۳ ، باب الاولیاء والاکفاء .

(۵) فتح التقدير : ۱۵۷/۳ .

(۶) الحديث اخرجه الترمذي فی سننه : ۲۰۸/۱ ، کتاب النکاح ، باب ماجاء لانکاح الا بولی ، وابوداود فی
 سننه : ۲۸۴/۱ ، باب فی الولی ، وابن ماجه فی سننه : ۱۳۵ ، باب لانکاح الا بولی ، والحاکم فی المستدرک
 : ۱۶۹/۲ ، کتاب النکاح .

اود جمهورو په مذهب باندې صریح دی چه ولی نه بغیر نکاح نه کیږي.

حنفيه ددې حديث مختلف جوابات ورکړي دي.

يو جواب دا ورکړې شوي دي چه په دې حديث کښې رفعاً دوقفاً اضطراب دي، چنانچه امام ترمذی رحمه الله فرماني چه «وحدیث ابن موسی فیہ اختلاف»، (۱) او ملا علی قاری رحمه الله فرماني چه «فانہ ضعیف مضطرب فی اسنادہ ولی صله وانقطاعه وارسالہ» (۲)

لیکن دامام ترمذی رحمه الله کلام نه معلومیږي چه هغوی رفع ته ترجیح ورکړې ده، اودا نې په مختلفو طریقو د اسرائیل بن یونس په طریقہ باندې راجح گنړلې دي چه مرفوع دي، (۳) او هم دا خبره درست معلومیږي. امام موفق فرماني چه مروزی دامام احمد بن حنبل رحمه الله اویحیی بن معین رحمه الله نه «لأنکاح الا بولی» والا حدیث متعلق سوال اوکړو نوهغوی اوفرمانیل چه دا صحیح دي. (۴)

نورو حضرات محدثینو هم ددې حدیث تصحیح کړې ده، ددې وجې دي لحاظ سره ددې حدیث بالکلیه رد نشي کولې.

بعض حضرات دا جواب ورکړې دي چه «لأنکاح الا بولی» والا روایت کښې «لا» دنفی کمال دپاره ده او مطلب دادې چه بغیر دولی نه نکاح کیږي لیکن کمال هله رازی چه کله ولی هم شریک وی. (۵)

⑤ دجمهورو دویم استدلال دحضرت عائشه رضي الله عنها روایت دي چه په هغې کښې حضرت نبی کریم ﷺ نه ارشاد نقل کړې شوي دي چه «أيا امرأة نکحت بغیر اذن ولیها فتنکاحها باطل، باطل» امام ترمذی، ابو داود، ابن جاردو، دارقطنی اوامام احمد ددې حدیث تخریج کړې دي اوامام حاکم دي ته صحیح وئيلي دي. (۶)

دحضرات حنفیه د طرفنه ددې حدیث متعلق وئيلي شوي دي چه دا حدیث ضعیف دي. خکه چه اسماعیل بن ابراهیم بن علیہ د ابن جریج نه قول نقل کړې دي چه ما ددې حدیث متعلق دزهري نه سوال اوکړو نوهغوی ددې حدیث نه انکار اوکړو. (۷) هغوی ته اووئيلي شو

(۱) سنن ترمذی: ۲۰۸/۱، باب ماجاء لا نکاح الا بولی.

(۲) مرقاه المفاتیح: ۲۰۷/۷، باب الولی فی النکاح واستیذان المراه.

(۳) سنن ترمذی: ۲۰۹/۱.

(۴) المغنی لابن قدامه، کتاب النکاح فصل لا نکاح الا بولی: ۶/۷.

(۵) فتح التقدير: ۱۶۱/۳.

(۶) الحدیث اخرجہ الترمذی فی کتاب النکاح، باب ماجاء لا نکاح الا بولی: ۲۰۸/۱، واخرجه ابوداود فی کتاب النکاح، باب الولی: ۲۲۹/۲، رقم الحدیث: ۲۰۸۳، واخرجه الدارقطنی فی کتاب النکاح: ۲۲۱/۳،

والحاکم فی المستدرک، کتاب النکاح: ۱۶۸/۲، وهو حدیث صحیح، صححه ابوعوانه وابن خزیمه، وابن

حبان والحاکم وغيرهم (وانظر التعليق على جامع الاصول لعبد القادر الارناؤوط: ۴۵۷/۱۱، کتاب النکاح).

(۷) سنن ترمذی: ۲۰۹/۲، باب لانکاح الا بولی.

چه دا حدیث سلیمان بن موسی ستاسو نه نقل کوی نو وې فرمائیل چه سلیمان بن موسی بیشکه ثقه دې لیکن خما خیال دې چه هغه ته ددې حدیث په نقل کولو کښې وهم شوې دې ، خه ددې حدیث نه واقف نه یم . (۱)

ابن عدی رحمته الله ، امام طحاوی رحمته الله او امام احمد رحمته الله دانقل کړې دی لیکن یحیی بن معین رحمته الله ، ابن حبان رحمته الله او حاکم رحمته الله وغیره علماء محققینو دا تعلیل رد کړې دې ، هغوی وائی چه په دې حدیث باندې دا اعتراض صرف د اسماعیل بن ابراهیم بن علیه رحمته الله نقل کوی اود اسماعیل بن ابراهیم رحمته الله سماع د ابن جریج رحمته الله نه درست نه ده ، (۲) امام ترمذی رحمته الله دې حدیث ته حسن وئیلی دی ، (۳)

ابوعوانه رحمته الله ، ابن حزمه رحمته الله ، ابن حبان رحمته الله ، حاکم رحمته الله او ابن خزم ظاهری رحمته الله ددې تصحیح کړې ده . (۴) ددې وجې دا درست نه معلومېږي چه دې ضعیف او گنرلې شی او نظر انداز کړې شی .

بعض حضرات «فنکاحها باطل» مطلب دا وائی چه داسې نکاح فائده منده نه وی ، او «باطل» غیر مفید معنی کښې استعمالېږي ، دقران پاک آیت «رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا» کښې «باطل» هم په دې معنی کښې مستعمل دې یا باطل بمعنی ناپائیدار او فانی دې یعنی داسې نکاح پائیدار نه وی ، دلید شعر «الا کل شی ما خلا الله باطل» باطل ناپائیدار اوزائل په معنی کښې دې . (۵)

اوبعض حضراتو د مذکوره دواړو روایتونو جواب ورکړې دې چه په دې صورت کښې معمول دی کله چه نسخه غیر کفو کښې نکاح اوکړی او دحسن بن زیاد روایت کښې امام ابوحنیفه رحمته الله په نیز هم په دې صورت کښې نکاح باطل ده او دحنفیه په نیز هم دا روایت راجح او مفتی به دې (۶) قاضی خان همدې روایت ته اصح وئیلی دی (۷) شمس الاثمه

سرخسی فرمائی چه «هذا اقرب الی الاحتیاط» (۸) محقق ابن همام فرمائی چه «اختیرت للقتوی» (۹) ددې حدیث راویه حضرت عائشه رضی الله عنها پخپله دنکاح بغیر د اذن ولی نه دجواز قائله ده ، (۱۰) ددې وجې په دې کښې مذکوره تاویل کول ضروری دی ، بیا دا حدیث پخپله دامام

(۱) اوگوری فتح التقدير: ۱۶۱/۳ ، وشرح معانی الاثر للطحاوی: ۶/۲ ، والکامل لابن عدی: ۲۶/۳ ، ترجمه سلیمان بن موسی .

(۲) اوگوری سنن ترمذی: ۲۰۹/۲ .

(۳) سنن ترمذی: ۲۰۹/۲ .

(۴) التعليق المغنی علی سنن الدار قطنی ، کتاب النکاح: ۲۲۱/۳ ، والتعليق علی جامع الاصول: ۴۵۷/۱۱ ، والمستدرک للحاکم: ۱۶۸/۲ .

(۵) اوگوری مجمع بحار الانوار: ۱۸۴/۱ .

(۶) لکه څنگه چه ماقبل تیرشو .

(۹) فتح التقدير: ۱۵۷/۳ .

(۱۰) شرح معانی الاثر للطحاوی: ۶/۲ ، وتعليقات لامع الداری: ۲۹۹/۹ .

شافعی رحمہ اللہ ہم خلاف دی خکہ چہ ددی حدیث منطوق خودادی چہ بغیر ولی د اجازت نہ دینخی نکاح باطلہ ده اوددی مفهوم مخالف راوی ، کہ دولی اجازت وی نونکاح کولی شی حالانکہ دشوافع پہ نیز کہ ولی اجازت ہم ورکری نوییا ہم بعبارة النساء نکاح منعقد نہ کیری ، ترکومی پوری چہ د ولی تعبیر شامل نہ وی. (۱)

دلائل د احنافو: حضرات حنفیہ اول دخپل مسلك دثبوت دپارہ دقران پاک دهغه آیتونوہ استدلال کول چہ پہ هغی کنبی دنکاح نسبت دینخی طرفته شوې دی .

یو آیت کریم کنبی دی چہ «واذا طلقتم النساء فلهن اجلهن فلاتعضلوهن ان ینکحن الراجهن» . حضرات حنفیہ ددی آیت کریمہ نہ دوه طریقو باندی استدلال کوی، یو دا چہ پہ دی کنبی اولیاء د عضل نہ منع کړې شوی دی ، هغوی ته اووئیلې شو چہ هغوی دی دینخی دنکاح کولو نہ منع کړی. دویمه خبره داده چہ «ان ینکحن» کنبی دنکاح نسبت دینخو طرفته شوی دی ، چہ ددی نہ معلومیږی چہ دینخو په عبارت سره هم نکاح منعقد کیدیشی، پومبی استدلال عبارة النص نه او دویم استدلال اشاره النص نه دی. (۲)

دامام بخاری رحمہ اللہ مذهب چونکہ په دی مسئله کنبی د شوافع او دجمهورو مطابق دی ، ددی وجی هغوی ددی آیت کریمہ نہ په خپل مذهب باندی استدلال کړیدی . خکہ چہ په آیت کنبی خطاب اولیاء ته دی چہ ددی نہ معلومیږی چہ دنکاح کولو حق صرف اولیاء ته حاصل دی. په «فلاتعضلوهن» کنبی نهی په هغه وخت کنبی صحیح کیدیشی چہ کله اولیاء ته دنکاح نہ په منع کولو کنبی قدرت حاصل وی. کہ نکاح بعبارة النساء لره تسلیم کړې شی نو په دی صورت کنبی به نهی بی قاعده شی خکہ چہ په کوم خیز باندی اولیاء ته قدرت حاصل نہ دی نو دهغی نہ منع کړې شوې ده ، «منع بلفائدة» په زمره کنبی رازی. (۳)

د دی آیت کنبی شان نزول کنبی حضرت معقل بن یسار چہ کومه واقعہ نقل کړې شوې ده دهغی نہ بظاہر دامام بخاری رحمہ اللہ د نقطه نظر تائید کیری چہ په دی کنبی ولی دینخی د مرضی باوجود دی دنکاح اجازت نہ ورکوی ، نو الله عز وجل فرمائی چہ «فلاتعضلوهن ان ینکحن الراجهن» .

امام ترمذی رحمہ اللہ فرمائی چہ د حدیث په دی خبره باندی دلالت کوی چہ بغیر ولی نه نکاح نشی کیدلی . خکہ چہ د حضرت معقل بن یسار خور ثبیه وه ، کہ هغی ته اختیار وې نو هغی به خپله نکاح په خپله کړې وې لیکن ددی باوجود هغوی اونه کړه ، معلوم شو چہ

(۱) مرقاه المفاتیح: ۲۰۷/۶ . کتاب النکاح باب لانکاح الا بولی.

(۲) اوگوری احکام القرآن للجصاص: ۴۰۰/۱ . سورة البقره.

(۳) ارشاد الساری: ۴۰۷/۱۱ . وفتح التقدير: ۲۳۴/۹ . المبسوط للسرخی: ۱۱/۵ . باب النکاح بغیر ولی.

اختیار ولی ته دې . (۱) ابن جریر طبری، قاضی ابن عربی و حافظ ابن تیمیه رحمهم الله هم ددې روایت نه اشتراط ولی باندې استدلال کړې دې . (۲)

لیکن حقیقت دادې چه مذکوره آیت وروایت نه اشتراط ولی باندې ثبوت مشکل دې ، ځکه حضرت معقل بن یسار خپل خور دنکاح نه منع کولوسره دا نه لازمیږي چه هغوی دشرعی حق په وجه منع کړې وه ، بلکه عامه معاشره کښې ولی ته ددخل اندازی او دباؤ اختیار وی ، حضرت معقل هم ددې اختیارپیش نظر خپل خور منع کړې وه ، او عام طور سره داسې صورتونو کښې باوجود ددې نه ښځې ته حق حاصل وی چه د ولی دمدخلت په وجه هغه په خپل حق باندې عمل اونکړې شی ، آیت کریمه کښې هم ددې معاشرتی دباؤ اچولو اودخل اندازی کولونه منع کړې شويدي ، لهذا ددې نه ولی دپاره داخیارنکاح شرعی ثبوت باندې استدلال کول محل نظر دی . (۳)

داخودښځې خبره ده ، خوښې خوان شی ، او هغه ته ددیرو کارونودکولو اختیار وی ، لیکن د خپل پلارویرې دوجې هغه ډیر کارونه نشی کولې ، ددې مطلب دانه دې چه دهغه اختیار هم نشته دې .

بهر حال دمذکوره آیت کریمه نه حضرات جنفیه هم استدلال کوی . او جمهور هم . دحنفیه دویم استدلال دقرآن پاک آیت دې . ((قَدْ أَبْلَغُ أَجْلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ)) په دې کښې وئیلی شوی دی چه ښځې د عدت تیریدو نه پس دنکاح په معامله کښې خودمختاره دی . که یو کار په معروفه طریقې سره کوی نو په دې کښې هېڅ باک نشته دې ((فعلن فی انفسهن)) الفاظ صفا وائی چه دنکاح دښځې فعل دې ، اوددې تعبیر سره نکاح منعقد کیږي . (۴)

دحنفیه دریم استدلال دقرآن پاک آیت نه دې . ((إِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرًا)) په دې کښې د نکاح نسبت ښځې طرفته شوې دې ، چه دې د اشاره النص طور سره معلومیږي چه عبارة النساء سره نکاح منعقد کیږي .

دحنفیه څلورم استدلال دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما مشهور روایت دې چه په هغې کښې دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی چه ((الایم احق بنفسها من ولیها والیها تستاذن فی نفسها واذنهما صاتیها)) (۵)

امام ترمذی رحمهم الله فرمائی چدپه دې حدیث کښې په حقیقت کښې ولی ته هدايت شوې دې چه

(۱) اوگوری سنن الترمذی ، کتاب التفسیر ، سوره البقره : ۱۲۷/۲ .

(۲) اوگوری احکام القرآن لابن العربی : ۲۰۱/۱ ، سوره البقره وجامع البیان فی تفسیر القرآن للطبری : ۲۹۹/۲ - ۳۰۰ .

(۳) اوگوری احکام القرآن للجصاص : ۴۰۰/۱ .

(۴) ارشادالساری : ۴۰۸/۱۱ .

(۵) امام مسلم دا حدیث نقل کړې دې کتاب النکاح : ۴۵۵/۱ .

هغه دې ثيبه سره مشوره اوکړې او نکاح دې اوکړی ، دا مطلب نه دې چه بنسټه دې د ولی د اجازت نه بغير نکاح کولې شی . ولی ته د نکاح چه کوم اختیار دې هغه ته هدايت ورکول

مقصود دې چه «ایم» دخپل نفس حقدار دې ، ددې وجې دې سره مشوره کول پکار دی . (۱)

لېکن ظاهر دی چه دروایت دا مطلب دالفاظ حدیث مطابق نه دې ، په دې ځانې کښې د ولی ذکر خو په هغه عنوان سره کړې شوې دې چه ددې په مقابله کښې «ایم» ته خپل حق زیات دې ، که هغه غواړی نو ولی نه بغير نکاح کولې شی ، اوس کتاب طرفته راشی :

امام بخاری رحمه الله دویم آیت ذکر او فرمائیلو «وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا» په دې کښې خطاب سړو ته دې ، چه ددې نه معلومیږی چه نکاح بعبارة النساء درست نه ده ، داشان

«وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ» کښې هم خطاب اولیاء ته دې . (۲)

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې درې آیتونه اودرې احادیث پیش کړی دی ، ددې متعلق اجمالی طور دا وئیلې شی چه دې په معامله دنکاح کښې د ولی وقوع و ثبوت واستحباب خو معلومیږی بیا هم د ولی اشتراط ددې نه نه ثابتیږی . (۳)

[۴۸۳۴] قَالَ يَحْيَىٰ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ حَرْثَةَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنَبَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النِّكَاحَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ كَانَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَهْوَاءٍ فَنِكَاحٌ مِنْهَا نِكَاحُ النَّاسِ الْيَوْمَ يَخْطُبُ الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ وَلَيْتَهُ أَوْ ابْنَتَهُ فَيُصَدِّقُهَا ثُمَّ يَنْكِحُهَا وَنِكَاحٌ آخَرُ كَانَ الرَّجُلُ يَقُولُ لِامْرَأَتِهِ إِذَا ظَهَرْتُ مِنْ ظَهْمِي أَرْسِلِي إِلَى فُلَانٍ فَاسْتَبْضِعِي مِنْهُ وَتَعْتَزِّلِي زَوْجَهَا وَلَا تَمْسَسِي أَبَدًا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ حَمْلُهَا مِنْ ذَلِكَ الرَّجُلِ الَّذِي تَتَبَضَّعُ مِنْهُ فَإِذَا تَبَيَّنَ حَمْلُهَا أَصَابَهَا زَوْجُهَا إِذَا أَحَبَّ وَأَمَّا يَفْعَلُ ذَلِكَ رَغْبَةً فِي نِكَاحِ الْوَلَدِ فَكَانَ هَذَا النِّكَاحُ نِكَاحُ الْإِسْتِبْضَاءِ وَنِكَاحٌ آخَرُ يَجْتَمِعُ الرِّهْطُ مَا دُونَ الْعَشْرَةِ فَيَدْخُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ كُلُّهُمْ يُصِيبُهَا فَإِذَا حَمَلَتْ وَوَضَعَتْ وَمَرَّ عَلَيْهَا كِبَالُ بَعْدَانَ تَضَعُ حَمْلَهَا أَرْسَلَتْ إِلَيْهِمْ فَلَمْ يَسْتَطِعْ رَجُلٌ مِنْهُمْ أَنْ يَمْتَنِعَ حَتَّىٰ يَجْتَمِعُوا عِنْدَهَا تَقُولُ لَهُمْ قَدْ عَرَفْتُمُ الَّذِي كَانَ مِنْ أَمْرِكُمْ وَقَدْ وَلَدَتْ فَهُوَ ابْنُكَ يَا فُلَانُ تُسَمِّي مِنْ أَحَبَّتْ بِاسْمِهِ فَيَلْحَقُ بِهِ وَلَدُهَا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَمْتَنِعَ بِهِ الرَّجُلُ وَنِكَاحٌ الرَّابِعُ يَجْتَمِعُ النَّاسُ الْكَثِيرُ فَيَدْخُلُونَ عَلَى الْمَرْأَةِ لَا يَمْتَنِعُ مِنْ جَاءِهَا وَهِيَ الْبَغْيَا كُنَّ يَنْصِبْنَ عَلَى أَبْوَابِهِنَّ رَايَاتٍ تَكُونُ عَلَمًا فَمَنْ ارَادَهُنَّ دَخَلَ

(۱) اوگوری سنن ترمذی : ۲۱۰/۱ ، باب ماجاء فی استیمار البکر والثیب ، کتاب النکاح .

(۲) وفی عمده القاری : ۱۲۱/۲۰ ، وجه الاستدلال به ان الله خاطب الاولیاء ونهاهم عن انکاح

المشرکین موکیاتهم مسلمات قلت الایه منسوجه بقوله : والمحصنات من الذین اوتوا الکتاب من قبلکم ، والخطاب اعم من ان یکون للاولیاء او غیرهم فلا یتم الاستدلال به .

(۳) الابواب والتراجم : ۶۸/۲ .

عَلَيْهِنَّ فَإِذَا حَمَلَتْ أَحَدَهُنَّ وَوَضَعَتْ حَمْلَهَا جُمِعُوا لَهَا وَدَعُوا لَهُمُ الْقَافَّةُ ثُمَّ الْحَقُّوْا وَلَدَهَا بِالَّذِي
يَزُوْنَ فَأَلْتَا طَبِيبَهُ وَدُعِيَ ابْنُهُ لَا يَمْتَنِعُ مِنْ ذَلِكَ فَلَمَّا بَعِثَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَقِّ هَدَمَ
نِكَاحَ الْجَاهِلِيَّةِ كُلَّهُ إِلَّا نِكَاحَ النَّاسِ الْيَوْمَ

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی ہے کہ جاہلیت پہ زمانہ کنبی خلور قسمہ نکاح گمانی کیدلی،
یو خو دا ودچہ کومه نن سبا خلق کوی، یو سری به بل سری ته دده ولیه یا دده دلور پیغام
اولیرو او هغی ته به ئی مهر ورکړو او هغه به ئی واده کړه (هم ددی جملی مناسب سره امام
بخاری رحمہ اللہ دا حدیث په دې ځانې کنبی ذکر فرمایلی دې چه رجل به رجل ته د نکاح پیغام
لیرو معلوم شوه چه نکاح بعبارة النساء معتبره نه ده چه کوم دامام بخاری مسلک دې).
دنکاح دویمه طریقه داوه چه سری به خپلې ښځې ته اوونیل چه کله ته د ایام نه پاکه شی نو
فلانی سری لره ورشه اودهغه نه فائده حاصله کړه، بیا به سری ددی ښځې نه جدا شو اودې
لره به نزدې نه ورتلو تر کومې پورې چه به دهغه سری نه حمل ظاهر نشو، هر چه به د سری نه
ښکاره، هر کله چه به حمل ښکاره شو نو ددی خاوند چه کله زړه او غوښتل نودې لره به تلو
، دا ټول هر څه به ددی وجې کیدلې شو چه بچې دښه نسل نه شی، دې نکاح ته نکاح
استبضاع وائی.

تولہ: اذا طهرت من طهرها: د «طه» معنی د حیض راتلو ده، «وكان السرا في ذلك ان يسرع
علقها منه فاستبضع منه اي اطلبى منه الباضعة، وهو الجوام، والباضعة الجامعة مشتقة من البضع
وهو الفرج» (۱)

دنکاح دریم قسم دا وو چه دلسو نه کم سرو یو ډله به جمع شوه او یو ښځې سره به ئی
صحبت اوکړو، هرکله چه به ددی ښځې حمل شو اوددې بچې به پیدا شو نو څو ورځې
تیریدو نه پس هغې به ټول رابلل او ددی نه به هیچا انکار نشو کولې، هرکله چه هغوی دې
ښځې سره جمع شو نو هغې به وئیل چه تاسو ټولو ته خپل حال معلوم دې چه څه وو، څما
بچې پیدا شوی دې، ائې فلانیه دا ستا ځونې دې ته چه څه نوم ددی ایښودل غواړې نو هغه
دده نوم کیږدد، او هغه بچې به دهغه شواو هغه ته به انکار کولو مجال نه وو.
خلورم قسم نکاح دا وه چه دیرو سرو به یو ښځې سره صحبت اوکړو، او هغې به خپل طرفته
راتلو نه هیڅوک نه منع کول، په حقیقت کنبی دا زناکارې وې، دوی به دښې په طور په
خپلو کورونو باندې بیرغونه نصب کول، چه چا به غوښتل دې سره به ئی صحبت کولې شو،
هرکله چه به ددی حمل شو او بچې به ئی پیدا شو نو دې به ټول راوغوښتل او دقیافې دپاره
به ئی یو قیافه شناس راوغوښتلو، نو قیافه شناس به بچې ته هغه سری ته ورکړو چه کوم
سره به ئی مشابهت لرلو نو هغه سره به بچې هغه ملاوولو او بچې به د هغه سری ځونې
وئیلې کیدو او هغه سری به دده انکار نشو کولې.

بیا هر کله چه دحضرت نبی کریم ﷺ بعثت اوشو نودزمانه جاهلیت داتولی نکاحونه باطل اوگرزولی شو ، صرف د نن سبا نکاحونه په مروجہ طریقې سره باقی اوساتلې شوې .
قوله: ودعوا لهم القافة: «القافة» دا د «قائف» جمع ده ، «هو الذي يعرف شبه الوالد بالولد بالاثار الخفية» (۱) یعنی قائف هغه سرې دې چه د خفيه علاماتو په ذریعه دپلار او خوي ترمینځه مشابهت اوپېژنی .

قوله: فالتاوطه به: په دې کښې فاء تعقیبیه دې «التاوط» دا دباب افتعال نه واحد مونث غائب دماضی صیغه ده. په اصل کښې «التواطت» بروزن افتعلت وو ، واو ماقبل مفتوح لره په الف سره بدل کړې شو ، «التاوط» شو ، بمعنی لاحق کیدل یعنی دابچې به ئې هغه سرې سره اولگولو. دا «لوط» نه ماخوډې دې . چه ددې معنی ملاویدل او لصوق ده.

[۴۸۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ وَمَا يَتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُوْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ قَالَتْ هَذَا فِي الْيَتِيمَةِ الَّتِي تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ لَعَلَّهَا أَنْ تَكُونَ شَرِيكَةً فِي مَالِهِ وَهُوَ أَوْلَى بِهَا فَيَرْغَبُ عَنْهَا أَنْ يَنْكِحَهَا فَيَعْضَلُهَا لِمَالِهَا وَلَا يَنْكِحَهَا غَيْرُهُ كَرَاهِيَةً أَنْ يَشْرَكَهُ أَحَدٌ فِي مَالِهَا [ر: ۲۳۱۲].

په دې ځانې کښې ترجمه داشان ثابتېږي چه ولی یتیمه دمال دوجې نه منع کوي ، اوبل سرې سره ددې نکاح نه کوي ، ددې نه امام بخاری رحمته الله دا اخذ کړی دی چه دولی نه بغیر نکاح نشي کیدلې ، که نکاح دولی نه بغیر کیدشي نو هغه یتیمه به خپله نکاح کوي .
 خوددې جواب هم هغه ورکړې شوې دې چه بعض اوقات ولی دخپل طاقت او هیبت په وجه دښخې دپاره رکاوټ جوړېږي او هغې ته دنکاح کولو نه منع کوي ، په حدیث کښې ددې ذکر دې . گڼی دحدیث راویده حضرت عائشه رضی الله عنها پخپله دخپل رور عبدالرحمان بن ابی بکر دلوړ نکاح دهغه په عدم موجودگي کښې اوکړه (۲) بیا ددې نه اشتراط ولی باندې استدلال څنگه درست کیدشي .

[۴۸۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ حِينَ تَأَيَّمَتْ حَفْصَةُ بِلْتُ عُمَرَ مِنْ ابْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ تَوَفَّى بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ عُمَرُ لَقِيتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ أَنْ شِئْتَ الْكَحْتُكَ حَفْصَةَ فَقَالَ سَأُنْظُرُ فِي أَمْرِي فَلَبِثْتُ لَيَالِي ثُمَّ لَقِيتُنِي فَقَالَ بَدَأَ لِي أَنْ لَا أَتَزَوَّجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ أَبَا

بَكَرٍ فَقُلْتُ إِنَّ شَيْئًا أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ [ر: ۳۷۸۳].

[۴۸۳۷] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ ابْنُ أَبِي عُمَرَ وَقَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ يُونُسَ عَنِ الْحَسَنِ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ قَالَ حَدَّثَنِي مَعْقِلُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّهَا نَزَلَتْ فِيهِ قَالَ زَوَّجْتُ اخْتًا لِي مِنْ رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا حَتَّى إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهَا جَاءَ يَخْطُبُهَا فَقُلْتُ لَهُ زَوَّجْتُكَ وَفَرَّشْتُكَ وَاکْرَمْتُكَ فَطَلَّقْتُهَا ثُمَّ جِئْتَ تَخْطُبُهَا لَا وَاللَّهِ لَا تَعُودُ إِلَيْكَ أَبَدًا وَكَانَ رَجُلًا لَا بَأْسَ بِهِ وَكَانَتْ الْمَرْأَةُ تُرِيدُ أَنْ تَرْجِعَ إِلَيْهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ فَقُلْتُ الْآنَ أَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَرَزَجَهَا آيَةً [ر: ۳۷۵۵].

۳۸ = بَابُ إِذَا كَانَ الْوَلِيُّ هُوَ الْخَاطِبُ

وَخَطَبَ الْمُغِيرَةَ بِنْتُ شُعْبَةَ امْرَأَةً هُوَ الْوَلِيُّ النَّاسِ بِهَا فَأَمَرَ رَجُلًا فَرَزَجَهُ وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ لِامْرِئِكُم بِئْسَ قَارِظُ الْمُتَجَعِّلِينَ أَمْرُكَ إِلَيَّ قَالَتْ نَعَمْ فَقَالَ قَدْ زَوَّجْتُكَ

وَقَالَ عَطَاءٌ لِيُشْهِدَانِي قَدْ نَكَحْتُكَ أُولِيَا مَرَرَجُلًا مِنْ عَشِيرَتِهَا وَقَالَ سَهْلٌ قَالَتْ امْرَأَةٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْبُ لَكَ نَفْسِي فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ تَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَرَزَجْنِيهَا [ر: ۳۸۳۳].

امام بخاری رحمته الله په دې باب کښې دا مسئله ذکر کړې ده، که ولی پخپله پیغام اولیې د نکاح نوآیا هغه مولیه سره خپله نکاح کولې شی یا د بل سړی په ذریعه به خپله نکاح اوکړې؟ دامام بخاری رحمته الله، امام مالک رحمته الله، سفیان ثوری رحمته الله، امام اوزاعی رحمته الله او امام احمد بن حنبل رحمته الله مسلك هم دادي چه مولیه سره نکاح پخپله کولې شی. (۱)
امام شافعی رحمته الله، داود رحمته الله او امام زفر رحمته الله فرماني چه یا به خو بادشاه ددې نکاح اوکړې یا به بیا ددې ښځې بل ولی ددې ښځې نکاح کوی. (۲)
امام بخاری رحمته الله چه کومه ترجمه قائم کړې ده دهغې متعلق علامه ابن منیر مالکی رحمته الله فرماني چه دامام په دې ترجمه کښې جواز اوعدم جواز د دواړو دلائل فراهم کړی دی، گویا مسئله دمجتهد نظریه حواله کړې ده، اوس چه هغه څه غواړی نو فیصله دې اوکړی. (۳)
دحافظ ابن حجر رحمته الله رانې داده چه دامام بخاری رحمته الله رجحان دجواز طرفته دې چه ولی که پخپله غواړی نو مولیه سره خپله نکاح کولې شی، ترجمه الباب کښې ذکر شوی حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی الله عنه او حضرت عطاء رضی الله عنه اثر سره جواز معلومېږي. (۴)

(۱) فتح الباری: ۲۳۶/۹.

(۲) فتح الباری: ۲۳۶/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۳۵/۹.

(۴) فتح الباری: ۲۳۶/۹.

قوله: وخطب المغيرة بن شعبه عليه السلام امرأة هو اولى الناس بها فامر رجلا فزوجه: حضرت مغیره بن شعبه یو داسې ښځې ته د نکاح پیغام اولیرلو چه دهغې دې ډیر نزدې ولې وو، او یو سړې ته ئې حکم اوکړو، هغه دې سره نکاح اوکړه، دا تعلیق امام بیهقی موصولا نقل کړې دی.

د سعید بن منصور روایت کنې تصریح ده چه حضرت مغیره عليه السلام حضرت عثمان بن العاص عليه السلام ته د خپل دتره عروه بن مسعود دلور ولې مقرر کړو او عثمان عليه السلام ددې واده حضرت مغیره عليه السلام سره اوکړو. عثمان بن ابی العاص عليه السلام هم ددې جینی ولې وو لیکن هغه ولې بعید وو. (۱)

قوله: وقال عبدالرحمان بن عوف لامر حکیم بنت قارظ: حضرت عبدالرحمان ام حکیم بنت قارظ ته اووئیل چه ته ماته خپل اختیار راکوې، هغې اووئیل چه آو، حضرت عبدالرحمان اووئیل چه نوماتاسره واده اوکړو. دا ددې خبرې دلیل دې چه ولې مولیه سره نکاح کولې شی، دا تعلیق ابن سعد موصولا نقل کړې دې. (۲)

قوله: وقال عطاء ليشهد اني قد نکحتک: عطاء بن ابی رباح فرمائی چه هغه دې گواه جوړ کړی په دې خبره باندې چه ما تاسره نکاح اوکړه، یا دې ددې دقبیلې یو سړی ته اووائی چه هغه دې سره نکاح اوکړی، امام عبدالرزاق دا تعلیق موصولا نقل کړې دې. (۳)

قوله: وقال سهل قالت امرأة: د حضرت سهل بن سعد عليه السلام ددې حدیث تشریح تیره شوې ده. په دې ځانې کنې امام بخاری عليه السلام دا ذکر کوی او ترجمه الباب ئې داشان ثابت کړې دې چه کله واهبه خپل خان حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته پیش کړو نو که حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا قبوله کړې وې نو ظاهر ده چه په دې صورت کنې به حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې ولې وو، او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به خاطب هم وو. او خپله نکاح به ئې پخپله کړې وې، ددې نه معلوم شو چه دولی دپاره پخپله خپله نکاح کول جائز دی. (۴)

[۴۸۳۸] حَدَّثَنَا ابْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فِي قَوْلِهِ وَتَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَتْ هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي تَحْرِ الرَّجُلِ قَدْ شَرِكْتَهُ فِي مَالِهِ فَيَرْغَبُ عَنْهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا وَيَكْرَهُ أَنْ يَزَوَّجَهَا غَيْرَهُ فَيَدْخُلُ عَلَيْهِ فِي مَالِهِ فَيَحْبِسُهَا فَتَنْهَاهُمْ اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ [ر: ۲۳۶۲].

[۴۸۳۹] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْبِقْدَامِ حَدَّثَنَا فَضِيلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسًا فَجَاءَتْهُ امْرَأَةٌ تَعْرِضُ نَفْسَهَا عَلَيْهِ فَحَفِظَ

(۱) عمده القاری: ۱۲۴/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۱۲۴/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۲۵/۲۰.

(۴) عمده القاری: ۱۲۵/۲۰.

فِيهَا النَّظَرُ وَدَفَعَهُ فَلَمْ يَرُدَّهَا فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ اصْحَابِهِ زَوَّجْنِيهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ اَعِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ مَا عِنْدِي مِنْ شَيْءٍ قَالَ وَلَا خَاتَمٌ مِنْ حَدِيدٍ وَلَا خَاتَمٌ مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ اشُقُّ بَرْدَتِي هَذِهِ فَأَعْطِيهَا النِّصْفَ وَاخْذُ النِّصْفَ قَالَ لَا هَلْ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [۳۱۸۶:ر].

قوله: حدثنا ابن سلام: په دې روايت كښې دې چه ولي به يتيمې لره منع كوله او بل چا سره به نې ددې نكاح نه كوله ، الله ﷻ ددې نه منع او فرماييله ، ددې نه دا اشاره النص په طور مستفاده كولې شي كه هغه پخپله ده سره نكاح كول غواړي نو كولې به نې شوه ، چه ددې نه معلومېږي چه ولي ته دموليه سره دنكاح كولو پخپله اختيار دي.

۳۹= بَابُ اِنْكَاحِ الرَّجُلِ وَلَدَهُ الصَّغَارَ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى

وَاللَّائِي لَمْ يَحْضَنْ (الطلاق: ۴) فُجِعَلْ عِدَّتُهَا ثَلَاثَةَ اشْهُرٍ قَبْلَ الْبُلُوغِ (۱)

(ولد) (دواو ضمه اولام سکون سره) دولت جمع ده ، بعضې نسخو كښې ولد (دواو فتحه سره) ده ، ولد اسم جنس دي ، مذكر ومونث دواړو دپاره استعمالېږي (۲)
د ترجمه الباب نه دامام بخاري رحمه الله مقصد دادې چه سړې د خپل نابالغ اولاد نكاح كولې شي . په دليل كښې دسورت طلاق آيت پيش كوي ، «وَاللَّائِي يُمْسِنُ مِنَ الْبَحِيضِ مِنْ نَسَائِكُمْ اِنْ اَرَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ اشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضَنْ» په دې آيت كريمه كښې «وَاللَّائِي لَمْ يَحْضَنْ» نه امام بخاري رحمه الله ترجمه الباب ثابت كړې دي چه په دې آيت كريمه كښې هغه نابالغه جينكي داخلي دي چه هغوی ته د صغر په وجه حيض نه رازي . دهغوی عدت هم درې مياشتې مقرر شوې دي ، چه ددې نه دا اشاره النص په طور معلومېږي چه ددوي نكاح كيديشي ، ځكه چه عدت تصور دنكاح نه پس كيديشي ، اود جمهور اود امام بخاري رحمه الله په نيز دنكاح مجاز ولي دي . لهذا معلوم شو چه سړې دوړوكي اولاد نكاح كولې شي

[۴۸۴۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَهَا وَهِيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ وَأَدْخَلْتُ عَلَيْهِ وَهِيَ بِنْتُ تِسْعٍ وَمَكَّثَتْ عِنْدَهُ تِسْعًا [۳۱۸:ر]

د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د شپږو کالو په عمر کښې اورخصتي د نهو کالو په عمر کښې شوې وه . دا په دې خبره باندې صراحتاً دلالت کوي چه د جينې نكاح قبل البلوغ كولې شي .

(۱) ((واللاني...)) ومعنى الآية النساء اللاني يبلغن سنن الحيض ، ان طلقت احداهن فعدتها ثلاثة اشهر ، والمراد يايراد الآية ، الاحتجاج على جواز تزويج الرجل ولده الصغير لانه لما جعل الله تعالى عدة المطلقة قبل البلوغ دل على جواز تزويجها قبله .

(۲) عمده القاري: ۱۲۶/۲۰ .

همدا د جمهور علماء کرام مسلک دې . لیکن علامه ابن حزم دابن شبرمه نه نقل کړې دی چه دنابالغه جینی نکاح دولی دپاره مطلقاً جائز نه ده . که هغه قابل وطی اوکه نه وی ، او امام طحاوی رحمته الله دابن شبرمه نه دویم روایت دا نقل کړې دې چه جینی قابل وطی نه وی نو دولی دپاره دهغه نکاح کول جائز نه دی یعنی ولی ته په دې باندې دولایت اجبار حاصل نه دې . ابن شبرمه دحضرت عائشه رضی الله عنها حدیث باب لره د حضرت نبی کریم خصوصیت باندې محمول کوی . (۱)

قوله: مکثت عنده تسعاً: دا جمله مدرج ده ، دا دحضرت هشام بن عروه قول دې ، لکه څنگه چه دمخکښې باب په روایت کښې ددې تصریح رازی .

۴ = بَابُ تَزْوِيجِ الْأَبِ ابْنَتَهُ مِنَ الْإِمَامِ

وَقَالَ عُمَرُ خُطْبَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَيْ حَفْصَةُ فَأَلْغَتْهُ [ر: ۳۷۸۳].

[۴۸۴۱] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَهَا وَهِيَ بِنْتُ سَيْتِ بَيْنِينَ وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تَمِيمِ بْنِ هِشَامٍ وَأَبْنَتْ أُمُّهَا كَانَتْ عِنْدَهُ تِسْعَ بَيْنِينَ [ر: ۳۷۸۸].

امام بخاری رحمته الله په دې باب کښې دا وئیل غواړی چه ولایت دپلارد ولایت دامام نه مقدم دې یا په نورو لفظونو کښې ولی خاص ولی عام باندې مقدم دې ، ځکه چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دخپلې لور نکاح حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله سره کړې وه ، داشان حضرت ابوبکر صدیق هم دخپلې لور نکاح حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله سره کړې وه . ابن بطال فرمائی چه :
«دل حدیث الباب علی ان الاب اولی تزویج ابنته من الامام» (۲)

دا تعلیق نه دې بلکه ماقبل سند سره موصول دې ، «انهت» دباب افعال نه «دانهل» دماضی مجهول واحد متکلم صیغه ده یعنی ماته خبر را کړې شوې دې ، دمخبر نوم نه دې خودلې شوې .

۳۱ = بَابُ السُّلْطَانِ وَلِيٍّ

لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (زَوْجُنَا كَسَاهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ)

[۴۸۴۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ أَيْ وَهَبْتُ مِنْ نَفْسِي فَقَامَتْ طَوِيلًا فَقَالَ رَجُلٌ زَوْجِنِيهَا إِنْ لَمْ تَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ قَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ تُصِدِّقُهَا قَالَ مَا عِنْدِي إِلَّا أَرَارِي فَقَالَ إِنْ أَعْطَيْتَهَا آيَةً جَلَسْتَ لَا أَرَاكَ فَالْتِمَسْ شَيْئًا فَقَالَ مَا أَجِدُ

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۲۳۸/۹.

(۲) عمده القاری: ۱۲۷/۲۰.

شَيْئًا فَقَالَ الْيَمْسُ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَلَمْ يَجِدْ فَقَالَ امْعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ قَالَ نَعَمْ
سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا سُمِّيَ هَا فَقَالَ قَدْ زَوَّجْنَاكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶].

(السلطان دل من لا ولی له) په اصل کښې دا حدیث دې ، امام ابوداود او امام ترمذی ددې تخریج کړې دي ، ابو عوانه ، ابن خزیمه ، او ابن حبان ددې تصحیح کړې ده ، (۱) چونکه دا دامام بخاری رحمته الله علیه په شرط باندې نه دي ، ددې وجې هغه د ترجمه الباب په طور ذکر کړې دي او دامسئله نې د حضرت سهل په روایت کښې د واهبه د قصې نه ثابتې کړې ده چه په هغې کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دهغه ښځې نکاح دهغه صحابی سره کړې وه چه کوم دنکاح خواهش کړې وو ، او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه ته فرمانیلې وو چه «زوجه نا کها بما معک من القرآن» معلوم شو چه سلطان ته ولایت حاصل دي .

۳۲= بَابُ لَا يُنْكَحُ الْأَبُ وَغَيْرُهُ الْبِكْرَ وَالثِّيبَ إِلَّا بِرِضَاهَا

په دې ترجمه الباب کښې څلور صورتونه راوړي . ① تزویج الاب البکر ② تزویج الاب الثیب ③ تزویج غیر الاب البکر ④ تزویج غیر الاب الثیب .
په دې څلورو وارو صورتونو کښې د ښځې رضا مندی ضروری ده ، که صغر وکبر بلوغ و عدم بلوغ هم دې سره شامل کړې شی نو بیا ټول اته صورتونه جوړیږي .

قوله: مسئله ولایت اجبار: امام بخاری رحمته الله علیه په دې باب کښې په حقیقت کښې دولایت اجبار مشهوره مسئله بیان کړې ده ، چه په هغې کښې دائمه کرام لاندې مذهبونه دي :
① د حضرت حسن بصری رحمته الله علیه او امام نخعی رحمته الله علیه په نیز ولی ته مطلقاً ولایت اجبار حاصل دي ، ښځه که ثیبه وی یا باکره وی ، کبیره وی او که صغیره . (۲)
② د ابن شبرمه رحمته الله علیه په نیز ولی ته مطلقاً ولایت اجبار حاصل نه دي ، (۳)
③ دامام شافعی رحمته الله علیه په نیز په دې سلسله کښې مدار عورت لره دثیبه او باکره کیدو باندې ده . باکره باندې ولی ته ولایت اجبار حاصل دي ، ثیبه باندې نه دي . (۴)
④ د حضرت حنفیه په نیز مدار صغر او کبر باندې دي ، صغیره باندې ولایت اجبار ولی ته حاصل دي . کبیره باندې نه دي . (۵)
لهذا باکره ته په صغیره باندې باتفاق ائمه اربعه ولایت اجبار دي او کبیره ثیبه باندې بالاتفاق ولایت اجبار نه دي او کبیره او باکره باندې دشوافع په نیز ولایت اجبار دي ، د حنفیه په نیز نه دي او صغیر ثیبه باندې د حنفیه په نیز ولایت اجبار دي دشوافع په نیز نه دي .

(۱) عمده القاری: ۲۳۹/۹.

(۲) عمده القاری: ۱۳۰/۲۰ ، وفتح الباری: ۲۳۸/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۳۸/۹.

(۴) بدائع الصنائع: ۲۴۱/۲ . فتح التقدير: ۱۶۱/۳.

(۵) بدائع الصنائع: ۲۴۱/۲ ، فتح التقدير: ۱۶۱/۳ ، والهدایه: ۲۸۵/۲.

خلاصه د کلام دا ده چه په دې څلورو صورتونو کښې دوه صورتونه دایمه اریعه په نیز اتفاقی دی او دوه صورتونه اختلافی.

بیا داجبار حق کوم یو ولی ته به حاصل وی ؟ . څمونږ په نیز عصبیات به علی الترتیب د اجبار به حقداروی (۱) او مشهور دادی چه پلار نیکه ته اجبار حق حاصل دې ، دا په اصل کښې دامام شافعی رحمته الله علیه مسلک دې.

دامام مالک رحمته الله علیه او امام احمد رحمته الله علیه په نیز داجبار حق صرف پلار ته حاصل دې . (۲)
دامام بخاری رحمته الله علیه په دې مسئله کښې څه رانې ده ؟ ظاهراً دا معلومیږی چه امام بخاری رحمته الله علیه په دې مسئله کښې دحنفیه هم خیال دې ، یعنی دولايت اجبار مدار په صغر باندې دې . ځکه چه امام ددې باب نه مخکښې دباب ترجمه قائمه کړې وه «باب انکاح الرجل ولده الصغار» په دې کښې لفظ «صغار» عام دې ، باکره ثیبه دواړو دپاره شامل دې . معلومه شوه چه دولايت اجبار علت صغر دې . بکارت و عدم بکارت نه دې ، اوباب هذا کښې امام بخاری رحمته الله علیه دبالغه حکم فرمائی که ښځه باکره وی یا ثیبه ، هرکله چه بالغه شی نو بیا په دې ولایت داجبار نشته دې ، ترکومي پورې چه ددې رضامندی شامله نه وی .

[۴۸۴۳] حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ قُضَّالَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَنْكَحُوا الْإِيْمَ حَتَّى تُسْتَأْمَرُوا وَلَا تَنْكَحُوا الْبُكَرَ حَتَّى تُسَازِنَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ أَذْنُهُمَا قَالَ إِنْ تُسَكَّتَ [ر: ۶۵۶۷، ۶۵۶۸].

دا حدیث امام بخاری رحمته الله علیه په دې ځانې کښې په رومي ځل ذکر اوفرمايلو . حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائی چه د ثیبه ښځې نه ترکومي پورې مشوره اونه غوښتلې شی نو ددې نکاح دې اونه کړې شی ، او باکره سره دې ددې داجازت نه بغیر نکاح اونه کړې شی .

«ایم» نواده کړې ښځې ته وئیلې شی . ددې اطلاق ثیبه او باکره دواړو باندې کیږی . لیکن چونکه په حدیث کښې مخکښې دباکره مستقل ذکر رازی نوددې وجې «ایم» نه په دې ځانې کښې «ثیبه» مراد ده . او په «ولا تنکح الیهکم...» نه باکره مراد ده . ځکه چه مصنف ددې نه مخکښې دا بیان کړې دې چه دصغار د نکاح ولی ته اختیار دې .

«استیمار» مشوره غوښتل ، او «استیذان» اجازت غوښتلو ته وئیلې شی . د «ایم» دپاره «استیمار» او باکره دپاره «استیذان» بیان شوې دې . ددې وجه داده چه په باکره کښې نسبتاً حیا زیاته وی اوددې دنکاح پیغام اولیا ، ته پیش کولې شی ، ددې وجې ولی ته اجازت اغستل پکار دی او ثیبه کښې حیا نسبتاً کمه وی ، ددې وجې ولی ته پکار دی چه دې سره مشوره اوکړی . (۳)

(۱) الهدایه: ۲۸۴/۲ . کتاب النکاح . (۲) الهدایه: ۲۸۴/۲ . کتاب النکاح .

(۲) الهدایه: ۲۸۴/۲ . کتاب النکاح .

(۳) فتح الباری: ۲۴۰/۹ .

[۴۸۴۴] حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ طَارِقٍ قَالَ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ وَمَوْلَى عَائِشَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْبِكْرَ تَسْتَحْيِي قَالَ رِضَاهَا صَمْتُهَا [ر: ۶۵۴۷ ، ۶۵۷۰].

قوله: عمر بن ربیع: د عمرو بن ربیع مصری کنیت ابو حفص دی ، او دی په اصل کنبی دکوفی اوسیدونکی دی . دده شیوخ امام مالک رحمته الله ، لیث رحمته الله او یحیی بن ایوب رحمته الله دی . او دده روایت کولو والو کنبی یحیی بن معین ، اسحاق کوسج و ابراهیم بن هانی داخل دی . دا د امام بخاری رحمته الله قدیم شیوخو کنبی دی . حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه (ولم أره منه في الجامع الا هذا الحديث) عجلای او دار قطنی دده توثیق کړې دی . په کال ۲۱۹ هجری کنبی وفات شوې دی ، (۱)

۳۳ = بَابُ إِذَا زَوَّجَ ابْنَتَهُ وَهِيَ كَارِهَةٌ فَنِكَاحُهُ مُرْدُودٌ

امام بخاری رحمته الله فرمائی که چا په زبردستی سره دخپلې لور نکاح او کړه نودا نکاح مردود ده ، که هغه ثیبه بالغه ده نوبالاتفاق درست نه ده او که ثیبه بالغه نه ده نوددی حکم دولایت اجبار په سلسله کنبی دییان شوی تفصیل مطابق وی .

دا ترجمه په ظاهره دمخکنبی ترجمه الباب ((باب انکاح الرجل ولده الصغار)) خلاف ده . ځکه چه ددی نه دصغار متعلق مطلقاً ذجواز معلومیږی او په دی ځانې کنبی دکراحت په صورت کنبی نکاح لره مردود او گرزولې شوه . جواب دادې چه په دی ځانې کنبی بالغه جینی مراد ده . ځکه چه ((وهی کارهه)) الفاظ ئې راوړی دی . اودا د بالغه صفت دی ، چنانچه علامه عینی رحمته الله لیکي: ((قيل هذه الترجمة مخالفة للترجمة السابقة حيث قال: باب انكاح الرجل ولده الصغار واجيب بان المراد بنته البالغة يدل عليه قوله وهي كارهة لان هذه الصفة للبالغات)) (۲)

[۴۸۴۵] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ ابْنِهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَفُجَيْمِ ابْنِ يَزِيدَ بْنِ جَارِيَّةَ (۳) عَنْ خُسَاءِ بِنْتِ خِدَامٍ الْأَنْصَارِيَّةِ أَنَّ أَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِيَ ثَيِّبٌ فَكَرِهَتْ ذَلِكَ فَأَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ نِكَاحَهُ حَدَّثَنَا

(۱) مذکوره تفصیل دپاره او گورنی: فتح الباری: ۲۴۱/۹ .

(۲) عمده القاری: ۱۲۹/۲۰ .

(۳) ۴۸۴۵: واخرجه البخاری ایضا متصلاً بهذا الحديث . رقم الحديث : ۴۹۳۲ . وفي كتاب الاكراه . باب لايجوز نكاح المكره . رقم الحديث : ۶۹۴۵ . وكتاب الحيل . باب في النكاح . رقم الحديث : ۶۹۶۹ . واخرجه ابوداود في كتاب النكاح باب في الثيب رقم الحديث ۲۱۰۱ . وابن ماجه في كتاب النكاح باب من زوج ابنته وهي كارهة رقم الحديث : ۱۸۷۳ . والنسائي في كتاب النكاح . باب البكریز وجهابوها وهي كارهة رقم الحديث : ۵۳۸۳ .

اسحاق أخبرنا يزيد أخبرنا يحيى ابن القاسم بن محمد حدثنا ان عبد الرحمن بن يزيد ومجته بن يزيد حدثنا ان رجلا يدعى خذاما انكح ابنة له نموة [۲۵۶۸، ۲۵۳۱].

سند کنبی دقاسم دوه شیخان دی او دواړه رونه دی، یو عبدالرحمان بن زید بن جاریه او بل مجمع بن زید بن جاریه، مجمع (دجیم په فتحه اود میم په کسره سره).

د عبدالرحمان بن زید په بخاری شریف کنبی صرف یو حدیث دی. دده پیدائش د نبی کریم ﷺ په زمانه کنبی شوې وو. دې د مدینې منورې قاضی هم پاتې شوې. دده وفات په کال ۹۳ هجری کنبی شوې وو، د محدثینو یو ډلې دده توثیق کړې دي. (۱)

دده ورور مجمع بن زید دی. دده هم په بخاری شریف کنبی یو حدیث دی. (۲) په روایت کنبی دی چه د خنساء بنت خدام نکاح دده پلار یوسړی سره اوکړه، د خنساء هغه خوښ نه وو، هغه حضرت نبی کریم ﷺ لره راغله نو حضرت نبی کریم ﷺ ددوی نکاح رد کړه. ددې سړی نوم څه وو؟ حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلی دی چه ماته ددې علم اونشو، البته واقدي په خپل سند سره دومره بیان کړی دی چه دده تعلق قبيله بنومزینه سره وو. (۳)

حضرت خنساء ثبیه وه. ددې روميې واده انیس بن قتاده رحمته الله سره شوې وو او دې په جنګ احد کنبی شهید شوې وو، بیا دده پلار د بنومزینه یو سړی سره ددې واده اوکړو لیکن ددې هغه سړی خوښ نه وو، ددې وجې حضرت نبی کریم ﷺ لره راغله. حضرت نبی کریم ﷺ ددوی نکاح رد کړه. او ددې واده ئې حضرت ابولبابه سره اوکړو، دامام عبدالرزاق په روایت کنبی ددې تصریح کړې ده. (۴)

۴۴ = باب تزویج الیتیمه

لِقَوْلِهِ: «وَأَنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا» (النساء: ۲) وَإِذَا قَالِ لِلْوَلِيِّ: زَوِّجْنِي فَلَانَهُ فَمَكَتْ سَاعَةً أَوْ قَالَ مَا مَعَكَ فَقَالَ مَعِيَ كَذَا وَكَذَا أَوْ لَيْسَ أَمَّ قَالَ زَوِّجْتُكَهَا فَهُوَ جَائِزٌ فِيهِ سَهْلٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۲۱۸۶].

[۴۸۳۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ هَلَا يَا أُمَّتَاهُ وَأَنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ إِلَى قَوْلِهِ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ قَالَتْ عَائِشَةُ يَا ابْنَ أَخْتِي هَذِهِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي خَجَرٍ وَلَيْسَ فِيهَا رَغَبٌ فِي جَمَاهَا وَمَالِهَا وَيُرِيدُ أَنْ يَنْتَقِصَ مِنْ صَدَاقِهَا فَتُهْوَأُ عَنْ نِكَاحِهَا إِلَّا أَنْ يُقِطُوا لَهَا فِي أَكْمَالِ الصَّدَاقِ وَأَمَرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ عَائِشَةُ اسْتَفْتَى النَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ

(۱) فتح الباری: ۲۴۳/۹، ۲۴۴.

(۲) فتح الباری: ۱۴۴/۹.

(۳) فتح الباری: ۱۴۴/۱۰.

(۴) فتح الباری: ۱۴۴/۹.

وَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إِلَى قَوْلِهِ وَتَرْغُبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُمْ فِي هَذِهِ الْآيَةِ أَنْ الْيَتِيمَةَ إِذَا كَانَتْ ذَاتَ مَالٍ وَجَمَالَ رَغِبُوا فِي نِكَاحِهَا وَنَسِيَهَا وَالصَّدَاقَ وَإِذَا كَانَتْ مَرْغُوبًا عَنْهَا فِي قِلَّةِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ تَرْكُوهَا وَآخِذُوا غَيْرَهَا مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ فَكَمَا يَتْرَكُونَهَا حِينَ يَرْغُبُونَ عَنْهَا فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَنْكِحُوهَا إِذَا رَغِبُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهَا وَنُعْطُوهَا حَقَّهَا الْأَوْقَى مِنَ الصَّدَاقِ [ر: ۲۳۲۲].

په دې ترجمه کښې امام بخاری رحمته الله علیه دا وائی چه دیتیمې جینی نکاح هم کیدلې شی. اوس پاتې شو دا کله کولې شی ، دبلوغ نه مخکښې یا د بلوغ نه پس؟
امام مالک رحمته الله علیه او امام شافعی رحمته الله علیه فرمائی چه دبلوغ نه مخکښې دیتیمې جینی نکاح جائز نه ده. (۱)

امام احمد رحمته الله علیه او امام اسحاق رحمته الله علیه فرمائی چه کله هغه دهنو کالو عمر ته اورسی نوددې په رضامندنی سره ددې نکاح کولې شی. اوبیا دبالغ کیدونه پس به دې ته دفسخ کیدو اختیار نه وی. (۲)

حضرات حنفیه فرمائی که هغه صغیره ده نو ته په نیکه دې باندې اجبار حاصل دې ، که څو ک بل سړې ددې نکاح اوکړی نو نکاح به صحیح وی او دبالغ کیدو نه پس به ده ته د فسخ کیدو اختیار وی. او که هغه بالغه وی نوبیا په دې باندې هیچا ته داجبار حق حاصل نه دې، ځکه دبالغ کیدو نه پس په دې باندې دیتیم کیدو اطلاق هم درست نه دې ، «لایتم بعد البلوغ» (۳)

امام بخاری رحمته الله علیه په دې مسئله کښې دامام احمد رحمته الله علیه دمسلك سره متفق په نظر را زی. مخکښې «واذا قال للولی : زوجنی فلانة» نه امام بخاری رحمته الله علیه دامام احمد رحمته الله علیه مسلك طرفته اشاره کوی که ولی د یتیمې نکاح اوکړه نو صحیح ده. ایجاب و قبول په مینځ کښې د فصول مسئله: او په دې ضمن کښې یو بله مسئلې طرفته هم اشاره اوشوده چه په کوم وخت کښې ایجاب و قبول کولې شی ، نو زر په هغه وخت کښې ضروری نه دی.

حضرات مالکیه فرمائی چه زر قبولول پکار دی ، تاخیر نه پس دقبلولواعتبار به نه وی. (۴)
حضرات شوافع فرمائی چه «فصل یسیر» یعنی دایجاب و قبول په مینځ کښې معمولی غوندې وی نومضر نه دی، که چا په مینځ کښې خطبه وغیره اووئیله یا سبحانه الله ئې

(۱) مرقاه المفاتیح ، کتاب النکاح : ۲۰۸/۶ . والمغنی لابن قدامه ، کتاب النکاح ، کون الاجبار فی النکاح لایکون الا للاب : ۳۲/۷ ، وتفسیر قرطبی ، سوره النساء : ۱۳/۵ .

(۲) فتح الباری : ۲۴۰/۹ .
(۳) مرقاه المفاتیح ، کتاب النکاح : ۲۰۸/۶ ، والابواب والترجم ، ۶۹/۲ ، وتفسیر قرطبی سوره النساء : ۱۳/۵ .
(۴) الابواب والتراجم : ۶۹/۲ .

اوونیل یا نی درود شریف اوونیلو نو په دې کښې هېڅ باک نشته دې ، ځکه دا دقبلولو دپاره په طور د تمهید و مقدمه دی. (۱)

امام ابوحنیفه رحمته الله او امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائی که په مجلس کښې دننه ئې قبول اوکړو نو ددې قبلولو اعتبار به وی. لیکن که مجلس مختلف شو نو بیا اعتبار نشته دې (۲) امام بخاری رحمته الله رجحان هم دې طرفته معلومېږي ، او هغوی دحضرت سهل بن سعد حدیث نه استدلال کړې دې. نو فرمائی چه «فیه سهل عن النبی صلی الله علیه و آله» یعنی په دې باره کښې دحضرت سهل مرفوع حدیث وارد شوې دې ، چه په هغې کښې د واهبه قصه مذکور ده چه هم په یو مجلس کښې ایجاب و قبول سره نکاح منعقد شوې وه حالانکه دایجاب و قبول په مینځ کښې فاصله وه ، نو علامه عینی رحمته الله لیکي:

«والحاصل ان التفریق اذا کان بین الایجاب والقبول فی المجلس لایضر ، وان تخلل بینهما کلام ، واذا حصل الایجاب فی مجلس والقبول فی آخر ، لایجوز العقد قیل : اخذ هذا من حدیث الباب فیه نظر ، لان قصته واقعة عین فیطرقتها احتمال ان یکون قبل عقیب الایجاب». (۳)

دامام بخاری رحمته الله مقصد دادې که مجلس یو وی نو ایجاب و قبول په مینځ کښې فاصله هم راشي نومضرنه ده ، استدلال کښې دواهبه قصه ئې پیش کړې ده ، لیکن ددې واقعي نه استدلال کښې نظر دې ځکه په دې کښې داتصریح نشته دې چه دایجاب و قبول په مینځ کښې فاصله وه.

حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله چه دنکاح خواهش لرلو والا کوم صحابی رضی الله عنه سره خبرې کړې وې ، په هغې کښې ددې خبرې احتمال دې چه دایجاب نه متصل بعد بغیردڅه فاصلې نه هغه قبول کړې وی نو هله به استدلال مکمل وی ، هرکله چه ثابت شی چه خبرې اترې دایجاب نه پس وی او ددې خبرو اترونه پس بیا قبول کړې وو ، نو بیا به ونیلې شی ، که مجلس یو وی نو بیا دایجاب و قبول په مینځ کښې خبرې مضرنه دی.

۳۵= بَابُ إِذَا قَالَ الْخَاطِبُ لِلْوَلِيِّ زَوْجِنِي فَلَانَهُ فَقَالَ قَدْ زَوَّجْتُكَ

بِكُذَّاءٍ وَكَذَا جَا زَالِ النَّكَاحُ وَإِنْ لَمْ يُقْلِلْ لِلزَّوْجِ أَرْضِيَتْ أَوْ قَبِلَتْ

[۴۸۴۷] حَدَّثَنَا أَبُو الثَّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَرَضَتْ عَلَيْهِ نَفْسَهَا فَقَالَ مَا لِي الْيَوْمَ فِي النِّسَاءِ مِنْ حَاجَةٍ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَوِّجْنِيهَا قَالَ مَا عِنْدَكَ قَالَ مَا

(۱) ارشاد الساری: (۴۲۰/۱۱).

(۲) الابواب والتراجم: (۶۹/۲).

(۳) عمده القاری: (۱۳۱/۲).

عِنْدِي شَيْءٌ قَالُوا أَغِطْهَا وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ قَالَا مَا عِنْدِي شَيْءٌ قَالَا فَمَا عِنْدَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَا كَذَا وَكَذَا قَالَا فَقَدْ مَلَكْتُكُمْ بِمَا مَعَكُمْ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶].

په دې ځانې کښې امام بخاري رحمته الله دا وئيل غواړي که چا ولی ته اوونيل چه فلانې ښځې سره څما نکاح اوکړه او هغه اوونيل چه «زوجتک هکذا وکذا» نو دا نکاح به اوشی او قبول والتماس او درخواست به نکاح قائمقام اوگړزولې شی ، هم دا دحضرات حنفیه ، شوافع او حنبله وغیره مسلک دې. (۱) دې نه پس دا اوونيل چه زه راضی یم یا ما قبوله کړه نو ددې ضرورت نشته دې .

استدلال کښې دواهبه قصه ذکر شوې ده چه په دې کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله صحابی رضی الله عنه په خواست باندې دښځې نکاح نې اوکړه

اووې فرمائیل چه «زوجتکها بما معک من القرآن» او دې صحابی رضی الله عنه نه دد «قبلت» یا د «رضیت» وغیره الفاظ منقول نه دی. معلوم شو چه التماس او درخواست د قبول قائمقام جوړیدشی.

قوله: مالی الیوم فی النساء من حاجته: په دې باندې اشکال دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته ضرورت نه وو نویانی دې طرفته لاندې باندې ولې کتل ، لکه څنگه چه په بل طریق کښې «فصعد النظر فیها وصوبه» الفاظ راغلی دی. حافظ ابن حجر رحمه الله علیه ددې اشکال په جواب کښې لیکي چه :

«من خصامه وان لم يرد التزويج وتكون فائدة احتمال انها تعجبه فيتزوجها مع استغنائه حينئذ عن زيادة على من عنده من النساء» (۲)

۳۶= بَابُ لَا يَخْطُبُ عَلَى خُطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ أَوْ يَدَعَ

[۴۸۴۸] حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ سَمِعْتُ نَافِعًا يُحَدِّثُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيعَ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ وَلَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خُطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَتَرَكَ الْخَاطِبُ قَبْلَهُ أَوْ يَأْذَنَ لَهُ الْخَاطِبُ [ر: ۲۰۳۲].

په دې ځانې کښې دوه مسئلې دي. یو دا چه چا یو ځانې ته دنکاح پیغام اولیرلو نو دبل سړی دنکاح پیغام لیرلو هغه ځانې ته څه حکم دي ؟ په دې سلسله کښې به دمخطوبه حالت ته کتلې شی. که مخطوبه د خاطب پیغام پخپله قبول کړې وی یا نې ولی ته د قبلیدو اجازت ورکړې وونو

(۱) الهدایه ۲/۲۷۳، وفتح الباری: ۲۶۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۲۴۸/۹.

په دې صورت کښې به بالاتفاق دبل سړی دپاره د نکاح پیغام لیږل حرام دی. اوکه محظوبه دخاطب پیغام مسترد کړو نوپه دې صورت کښې بالاتفاق دنکاح پیغام لیږل درست دی.

دریم صورت دادې چه مخطوب خاطب طرفته ظاهری میلان ظاهر کړې وی ، په دې صورت کښې اختلاف دې.

دحضرات حنفیه اومالکیه په نیز په دې صورت کښې دنکاح پیغام ورکول جائز دی او دشوافع په نیز هم دا اصح روایت دې ، اوامام احمد رحمته الله نه هم یو روایت ددې مطابق روایت کوی منقول دې.

دامام شافعی رحمته الله نه دویم روایت امام ترمذی رحمته الله د عدم جواز نقل کړې دې ، او ابن قدامه رحمته الله دامام احمد رحمته الله نه هم په دې صورت کښې دعدم جواز قول نقل کړې دې. (۱)

دویمه مسئله داده که یوسړی چرته دنکاح پیغام لیږلې دې او بل سړی په دې کښې مداخلت اوکړو او خپل خان دپاره ئې دنکاح پیغام اولیږلو او د دویم سړی نکاح اوشوه نودده دانکاح به معتبره وی اوکه نه ؟

جمهور علماء فرمائی چه دده دانکاح به معتبره وی البته ده گناه اوکړه ، دې به گنهگار وی. (۲) داود ظاهری رحمته الله فرمائی چه دده دانکاح به فسخ کړې کیږی که قبل الدخول وی اوکه بعد الدخول وی.

دمالکیه نه درې اقوال منقول دی ، یو دجمهور مطابق دې ، دویم د داود ظاهری رحمته الله مطابق اودریم قول دادې چه قبل الدخول به فسخ کړې شی او بعد الدخول به نه فسخ کولې شی (۳) د امام بخاری رحمته الله دترجمة الباب نه معلومیږی چه هغه د داود ظاهری رحمته الله د مسلك حمایت کوی .

روایت باب کښې خطبه علی خطبه اخیه نه منع کړې شوې ده. دجمهور علماء په نیز دا تحریمی دی ، ددې وجې هغوی وائی چه داسې کولو والا به گنهگار وی ، علامه خطابی فرمائی چه دا نهی تادیبی ده. لهذا ددوی په نیز خاطب ثانی به گنهگار نه وی. (۴)

[۴۸۴۹] (۵) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ الْأَعْرَجِ قَالَ

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری المغنی: ۶/۶۰۴-۴۰۶ . شرح نووی مسلم: ۱/۴۵۴ ، باب تحریم الخطبه وفتح الباری: ۹/۲۴۹-۲۵۰.

(۲) فتح الباری: ۹/۲۵۰.

(۳) فتح الباری: ۹/۲۵۰.

(۴) فتح الباری: ۹/۲۴۹.

(۵) ۴۸۴۹: واخرجه البخاری ایضا فی کتاب الادب ، باب ما ینهی عن التحاسد والتدابیر ، رقم الحدیث: ۶۰۶۴ . وفی کتاب الادب ایضا باب یاایها الذین امنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ان بعض الظن اثم ، رقم الحدیث: ۶۰۶۶ ، وفی کتاب الفرائض باب تعلیم الفرائض ، رقم الحدیث: ۶۷۲۴ ، ولم یخرجه احدا من اصحاب الصحاح الستة سوى البخاری.

قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَأْتُرُ (۱) عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَحَسُّسُوا وَلَا تَبَاغُضُوا وَكُونُوا أَخَوَانًا وَلَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ أَوْ يَتَرَكَ [ر: ۱۵۷۱، ۱۵۷۲، ۱۵۷۳، ۱۵۷۴].

دا حدیث امام بخاری رحمہ اللہ پہ دے مقام با ندی پہ رومی خل ذکر او فرمائیلو. او اصحاب صحاح کنبی امام نہ علاوہ بل چا نہ دے ذکر کرے. ددی تشریح مخکنی پہ کتاب الادب کنبی بہ راشی. دروایت پہ آخر کنبی دی چہ «ولا یخطب الرجل علی خطبہ اخیه حق ینکح اویترک» ہم ددی جملی پہ وجہ امام دا حدیث پہ دے خانی کنبی بیان کرے دی، یعنی ہبھوک سرے دی دخیل رور پہ نکاح باندي د نکاح پیغام اونہ لیبری. تر دے پوری چہ خا طب اول نکاح او کری (نوہ دے صورت کنبی دبل دپارہ دییغام لیبرلوہبھخ گنجائش پاتی نشو)، یا ہغہ ئی پخپلہ پریردی او لاس ترے اونیسے (نو پہ دے صورت کنبی بہ ددویمی نکاح پیغام لیبرلی شی. حافظ ابن حجر ہم ددی جملی تشریح کوی:

«قوله: حق ینکح: ای حق یتزوج الخاطب الاول فیحصل الیاس المحض، وقوله: اویترک: ای الخاطب الاول التزویج فیجوز حیثئذ للثانی الخطبة فالغایتان مختلفتان: الاول ترجع الی الرجاء ونظیر الاولی قوله تعالیٰ حق یدلج الجبل فی سم الخیاط» (۲)

د«خطبة علی خطبة» سلسلہ کنبی امام موفق فرمائی چہ پہ دے کنبی دتحریم قول راجح دی. (۳)

علامہ ابن جریر طبری رحمہ اللہ دبعضو علماء کرام نہ نقل کرے دی چہ د «یخطب الرجل.....» نہی منسوخ شوی ده. (۴) او دنسخ دپارہ د فاطمہ بنت قیس واقعہ دلیل پہ طور پیش کوی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ خدمت کنبی راغلہ او وے وئیل چہ ماتہ معاویہ بن ابی سفیان او دابو الجہم دوارو پیغام دنکاح ورکری دے نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ «اما معاویة فمعلوک لا مال له وما ابوالجهم فلا یضع عصاه من منکبه انکحی اسامة» (۵)

لیکن علامہ ابن جریر طبری رحمہ اللہ ددی دعویٰ تردید کوی او فرمائی چہ مذکورہ قصہ باندي پہ نسخ باندي استدلال کول درست نہ دی خکہ چہ فاطمہ بنت قیس حضرت نبی

(۱) ۴۸۴۹: (یائری) یروی (ایاکم والظن) احذروا سوء الظن بالمسلمین، ولا تحدثوا عن عدم علم و یقین، لا سيما فيما يجب فيه القطع (اکذب الحديث) ای يقع الکذب فی الظن اکثر من وقوعه فی الکلام (تجسسوا) من التجسس وهو البحث عن العورات والسينات (تحسسوا) من التحسس وهو طلب معرفة الاخبار والاحوال الغائبة عنه (حي ینکح) ای فاذا نکح فقد امتعت خطبة الثانی قطعاً.

(۲) فتح الباری: ۲۵۱/۹.

(۳) المغنی لابن قدامہ، کتاب النکاح، خطبہ المراء و احکامها: ۱۰۹/۷.

(۴) فتح الباری: ۲۵۰/۹.

(۵) اوگوری سنن ترمذی: ۲۱۵/۱، کتاب النکاح، باب ماجاء ان لا یخطب الرجل علی خطبہ اخیه.

کریم ﷺ سره مشوره کولو له راغلي وه او حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته مشوره ورکړې وه . حضرت اسامه ددې حضراتو په خطبه باندې هېڅ مداخلت نه دې کړې (۱)

بیا دا هم دې په ذهن کښې وی چه «لا یخطب الرجل علی خطبة اخیه» کښې د مسلمانانو خطبه مراد ده چه دوی ته ددې خبرې اجازت نشته دې چه هغوی دې د نوور مسلمانانو په خطبه کښې دخل اندازی اوکړی .

لیکن که یو ذمی یو ځانې ته دنکاح پیغام اولیرلو نومسلمان هغه ځانې ته دنکاح پیغام لیرلې شی یا نه ؟

امام اوزاعی رحمته الله امام احمد رحمته الله ، ابن المنذر رحمته الله او علامه خطابی رحمته الله فرماني چه د ذمی په خطبه باندې مسلمان خطبه کولې شی ، په دې کښې هېڅ حرج نشته دې . (۲)

خو جمهور وائی چه ذمی هم مسلمانانو سره ملحق دې ، چه څنگه د مسلمان په خطبه باندې خطبه کول صحیح نه دی د اشان د ذمی په خطبه باندې خطبه کول صحیح نه دی ، اوبه

روایت کښې چه کوم «لا یخطب الرجل علی خطبة اخیه» فرمایلې شوی دی په هغې کښې د «اخی» ذکر عموم اودغلبه په طور دې ، (۳) والله اعلم .

۴۷ = بَابُ تَفْسِيرِ تَرْكِ الْخُطْبَةِ

[۴۸۵۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَأَيَّمَتْ حَفْصَةُ قَالَ عُمَرُ لَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ إِنَّ شَيْئًا أَتَكَرَّرَتْكَ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ فَلَبِثْتُ لَيْالِي ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَقِينِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْني أَنْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضَتْ الْأَيْلَى قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لِأَفْشِي بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكْتُهَا لَقَبَلْتُهَا

تَابِعَهُ يُونُسُ وَمُوسَى بْنُ عُقْبَةَ وَابْنُ أَبِي عَتِيقٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ [ر: ۲۷۸۳].

امام بخاری رحمته الله په ترجمه الباب کښې عنوان قائم کړې دې . «خطبه» د ترك کولو تفسیر او ددې لاندې د ام المومنین حضرت حفصه رضی الله عنها واقعہ ذکر ده .

① ابن بطال رحمته الله فرماني په ظاهره د حضرت حفصه رضی الله عنها د دې واقعي څه مناسبت ترجمه الباب معلوم نه دې ، ځکه چه په دې واقعه کښې خطبه د ترك کولو څه تفسیر نشته دې . بیا فرماني چه امام بخاری رحمته الله دا حدیث ددې باب لاندې ذکر کړو او یو لطیف او دقیق استنباط نې کړې دې ، او هغه دا چه دا حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته معلوم وو چه حضرت نبی کریم ﷺ کله دنکاح پیغام راولیرې نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه به دانه رد کوی . امام

(۱) فتح الباری: ۲۵۰/۹.

(۲) فتح الباری: ۲۵۰/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۵۰/۹-۲۵۱.

بخاری رحمته الله دا واقعه ذکر کړې او فرمانيلى ئې دى چې «خطبة على خطبة الامم» چه ممنوع ده نوددې صرف دا يو صورت نه دې چه سړى د نکاح پيغام اوليې لخواو بل سړې دې دنکاح پيغام نه ليږي بلکه په دې کښې هغه صورت هم داخل دې چه کله يوداسې سړى د نکاح اراده اوکړه او خيال ئې ظاهر کړو چه ولى ته کله ددې خيال علم اوشى نو هغه به دخپل موليې په نکاح کښې ده ته ترجيح ورکوي نو داسې صورت کښې هم ددې لوتې سړى په مقابلې کښې خطبه نه دې پيش کول پکار. لکه څنگه چه حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته د حضرت نبى کریم صلی الله علیه و آله دخيال علم وو. نو هغه خپله خطبه پيش نه کړه، امام بخاری رحمته الله دا واقعه په دې باب کښې ذکر کړه اود خطبې ترک کول دې بل تفسير ته ئې اشاره کړې ده. (۱)

⑤ ابن منیر مالکى رحمته الله يو بله خبره فرمانيلى ده، هغوى ونيلي دى چه امام بخاری رحمته الله ددې باب لاندې مذکوره واقعه ذکر کوى د «خطبة على الخطبة» مطلقاً ممانعت بيان فرمانيلى دې. ځکه چه مذکوره واقعه کښې حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه انکار کړې وو. حالانکه دخاطب او ولى په مينځ کښې تر اوسه پورې خبره پخه شوې نه وه. او پيغام هم نه ووليږلې شوې. اوسه پورې ئې صرف اراده او خيال کړې وو، ددې باوجود حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه خطبه ورکولو نه انکار کړې وو، نو چه په کوم صورت کښې پيغام دنکاح ليږلې شوې وى په هغې کښې به طريق اولى خطبه نه دې ليږل پکار. (۲)

حافظ ابن حجر رحمته الله دابن بطلال رحمته الله قول اولى او دقيق گنرلې دې. چنانچه هغه فرماني چه

«وما يهداهن بطلال أدق وأولى» (۳)

حضرت شيخ الحديث مولانا محمد ذکريا رحمته الله هم دا راجح گنرلې دې ، هغوى ليکى چه «قلت: وحاصل ما يهداهن بطلال وهو الوجه عندى ان الامام البخارى اشار الى ان ارادة الرجل الخطبة ايضا داخل في الخطبة لان ابا بكر امتنع عن الخطبة لعلمه ارادته صلی الله علیه و آله الخطبة مع انه عليه السلام لم يخطب بعد، واذا كانت ارادة الخطبة في حكم الخطبة فترك الارادة تركها» (۴)

⑤ بعضې حضراتو د ترجمة الباب يو دريم مطلب بيان کړې دې او هغه دا چه د ترک خطبه تفسير نه دامام رحمته الله مراد دادې چه څوک سړې خطبه پيش کړى او دې نه پس هغه خطبه پرېښودل غواړي نو داسې نه پرېږدى بلکه ددې د پرېښودو وجه او عذر دې بيان کړې ، ځکه دعذرييانولو نه بغير ولى به عار محسوسوى. (۵)

ليکن روايت په دې مراد باندې دلالت نه کوى ځکه چه حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه خطبه نه وه ورکړې.

(۱) فتح الباری: ۲۵۲/۹.

(۲) اوگورى: المتوارى على تراجم ابواب البخارى لابن المنير: ۲۸۵.

(۳) فتح الباری: ۲۵۲/۹.

(۴) اوگورى: الابواب والتراجم: ۶۰/۲.

(۵) اوگورى: الابواب والتراجم: ۷۰/۲.

قوله: تابعه یونس وموسى بن عقبة وابن ابی عتیق عن الزهري: یزید بن یونس بن زید متابعت لره دار قطنی موصولاً نقل کړې دې. دموسی بن عقبه او دابن ابی عتیق متابعت ذهلی په «(زهريات)» کښې موصولاً نقل کړې دې. (۱)
په «(تابعه)» کښې ضمیر مفعول «(شعیب)» طرفته ته راجح دې یعنی ددې حضراتو دشعیب متابعت او کړو.

باب الخطبة = ۳۸

په نکاح کښې خطبه وئیلې کیږي ، دداود ظاهري عليه السلام وغیره په نیزدا واجب ده لیکن جمهور علماء وائی چه په نکاح کښې خطبه سنت یا مستحب ده. (۲)
چه کوم حضرات دوجوب قائل دی هغوی وائی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د حضرت فاطمه علیها السلام په نکاح کښې خطبه وئیلې وه او ددوی افعال محمول علی الوجوب دی. (۳)
او چه کوم حضرات دعدم وجوب قائل دی ، دهغوی استدلال دواهبه قصه ده.
چه په دې کښې خطبې نه بغیر «(وچناکها بما معک من القران)» وئیل او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نکاح کړې وه.

علامه قسطلانی رحمته الله لیکلی دی چه په نکاح کښې خلور خطبې مستحب دی.

① یو دخاطب خطبه دپیغام نه مخکښې ② دویمه ددې پیغام دقبليدو نه مخکښې ③ دریمه خطبه ایجاب نه مخکښې دولی طرفه ④ او خلورمه نکاح کوونکی طرفه دقبول نه مخکښې. (۴)

اصحاب السنن دنکاح خطبه نقل کړې ده چه دهغې الفاظ دی:

«ان الحمد لله وحده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له ومن فلا هادي له واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له وان محمدا عبده ورسوله صلی الله علیه و آله وعلى آله وصحبه يا ايها الذين امنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون ، يا ايها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم الى قوله تعالى رقيها يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وقولوا قولا سديدا الى قوله عظيم» (۵)

[۴۸۵۱] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ زَيْدِ بْنِ اسْلَمَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ جَاءَ رَجُلَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ الْبَيِّنَاتِ لِيَحْرُ
[ر: ۵۴۳۴]

(۱) فتح الباری: ۲۵۲/۹. ارشاد الساری: ۴۲۴/۱۱.

(۲) عمده القاری: ۱۳۴/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۳۴/۲۰.

(۴) ارشاد الساری: ۴۲۵/۱۱.

(۵) ارشاد الساری: ۴۲۵/۱۱.

امام بخاری رحمته الله دا حدیث په رومبی خل ذکر اوفرمانیلو. او مخکښې کتاب الطب کښې به هم دا ذکر کوی. په دې کښې دی چه د (مدینې منورې) مشرق (یعنی نجد) نه دوه سړی راغلل او دواړو خطبه اوونیلله نو په دې باندې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله اوفرمانیل چه «ان من ا لیبان لسحرا» یعنی بعضې بیان د جادو پشان تاثیر لری.

په دې دواړو کښې دیو نوم زبرقان بن بدر وو او دبل نوم عمرو بن الاهییم وو. دوی په کال نهمه هجرنی کښې راغلی وو. (۱)

ددې حدیث په ترجمه الباب کښې د ذکر کولو څه وجه ده؟ علامه انور شاه کشمیری رحمته الله فرمائی چه امام بخاری رحمته الله ته دخطبه نکاح په سلسله کښې چونکه دخپل شرط مطابق څه حدیث ملاؤ نشو نو ددې وجې هغوی حدیث باب ذکر اوفرمانیلو. ځکه چه په دې د اسم جنس خطبه ذکر دې. نو هغه فرمائی چه «الخطبة وهي مستحبة الا ان الحديث فيه ليس على شرطه فاق بحديث في الجنس» (۲)

بعض حضرات فرمائی چه دا حدیث نې په دې باب کښې ذکر امام بخاری رحمته الله په نکاح کښې دخطبه مشروعیت او ووجه حکمت طرفته اشاره کړې ده. په حدیث کښې دی چه په بعضو بیانونو کښې د جادو پشان اثر وی، انسان ددې نه یو دم متاثره کیږی. او چونکه دنکاح په وخت کښې اولیاء ته دخپلو بچو د جدائی احساس وی نو خطبه مشروع کړې شوه چه ددې اثر نه متاثره شی او دا اولیاء طبعی تاثیر ختم شی. (۳)

قوله: ان من البیان لسحرا: ددې باره کښې د علماؤ دوه قولونه دی:

① بعضې حضرات وائی چه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله مقصود ددوی دخطبې مدح کول وو او دا وئیل وو چه ددوی انداز بیان د جادو پشان اثر لری. (۴)

② او بعضې حضرات فرمائی چه ددې جملې نه غندنه (مذمت) مقصود دې ، دا وئیل دی چه دا خو بالکل هغه انداز دې لکه څنگه چه د جادو انداز وی چه باطل لره حق او حق لره باطل کښې ظاهر وی. (۵)

۳۹ = بَابُ ضَرْبِ الدُّفِّ فِي النِّكَاحِ وَالْوَلِيمَةِ

[۴۸۵۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ ذَكْوَانَ قَالَ قَالَتْ الرُّبَيْعَةُ بِنْتُ مَعْوِذِ بْنِ عَفْرَاءَ جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ حِينَ يُنَىٰ عَلَىٰ فُجَلَسَ عَلَىٰ فِرَاشِي كَمَا جَلَسَ مِنِّي فَجَعَلْتُ جُوزِيَّاتٍ لَّنَا يَضْرِبْنَ بِالْدُّفِّ وَيَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ

(۱) ارشاد الساری: ۴۴۵/۱۱.

(۲) فیض الباری: ۲۹۰/۴.

(۳) فتح الباری: ۲۵۳/۹.

(۴) فتح الباری: ۲۳۸/۹، کتاب الطب، باب ان من البیان لسحرا.

(۵) فتح الباری: ۲۳۸/۹، کتاب الطب.

أَبَايَ يَوْمَ بَدْرٍ إِذْ قَالَتْ أَخْذَاهُنَّ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَيْدٍ فَقَالَ دَعِيَ هَذِهِ وَقُولِي بِالَّذِي كُنْتُ تَقُولِينَ [ر: ۳۷۸].

دامام بخاری رحمته الله مقصد دادی چه په نکاح او ولیمه کښې په دف غږولو کښې څه باک نشته دي. امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائی چه دنکاح اظهار مستحب دي ، او په دي کښې دف غږول پکار دي چه ښه مشهور معروف شی. (۱)
حضرات فقهاء کرام د دف غږولو اجازت ورکړې دي . په دي شرط چه هغه د حدودو دننه دننه وي او آلات دموسیقی ستار او هارمونیم وغيره دي سره نه وي. (۲)
په نکاح کښې د شهادت حکم : دامام بخاری رحمته الله ددي ترجمې يو مختلف فيه مسئله طرفه اشاره هم کولې شی ، اودهغه دا چه په نکاح کښې اشتهار او اعلان کافی دي ، د شهادت ضرورت نشته دي يا اعلان واشتهار کافی نه دي شهادت ضروري دي ، دا مسئله مختلف فيها ده. (۳)

دامام مالک رحمته الله مشهور مسلك دادی چه په نکاح کښې اعلان کافی دي، د شهادت ضرورت نشته، دامام احمد بن حنبل رحمته الله هم روايت ددي مطابق دي. (۴)
باقی ائمه کرام د شهادت ضرورت گنړی، (۵) دامام مالک رحمته الله اصل مسلك دادی چه دنکاح په وخت کښې شهادت ضرورت نشته دي، البته زفاف نه قبل د شهادت هم ضرورت گنړی. (۶)
مخکښې روايت کښې دبجيانو دپاره د دف غږولو ذکر دي ، ددي نه امام بخاری رحمته الله ثابت کړې دي چه د دف غږول د بناء په وخت کښې جائز دی. ددي حديث تشريح په کتاب المغازی صفحه ۱۵۴ باندې تيره شوې ده.

۵۰ = بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً (النساء: ۴)

وَكَثْرَةُ الْمَهْرِ وَأَذْنَى مَا يَجُوزُ مِنَ الصَّدَاقِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَأَتَيْتُمْ أَخْذَاهُنَّ فَنَظَرًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا (النساء: ۲۰).

وَقَوْلِهِ: جَلَّ ذِكْرُهُ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً (البقرة: ۲۲۱).

وَقَالَ سَهْلٌ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ خَافَتْهُمَا مِنْ حَدِيدٍ [ر: ۲۸۶].

مسئله اقل مهر : په دي باب کښې امام بخاری رحمته الله مسئله د اقل مهر بيانول غواړي . په دي خبره باندې خود ټولو اتفاق دي چه مهر شرائط نکاح کښې داخل دي البته په دي

(۱) اوگوري الانصاف في معرفه الراجع من الخلاف على مذهب الامام احمد بن حنبل رحمته الله ، كتاب النکاح: (۳۴۱/۸).

(۲) تعليقات لامع الدراري: (۳۰۷/۹).

(۳) عمده القاري: (۱۳۶/۲۰).

(۴) الهدايه: (۲۷۴/۲).

(۵) الهدايه: (۲۷۴/۲) . وفتح التقدير: (۱۴۰/۳ - ۱۴۱).

(۶) فتح الباري: (۹/).

کښي اختلاف دې چه اقل مهر خومره پکار دې؟

① ظاهره او علامه ابن حزم فرمائي چه هر څيز مهر جوړيديشی ، تر دې د اورېشو يو دانه هم مهر جوړيديشی . (۱)

② ابن شبرمه رحمه الله عليه فرمائي چه اقل مهر پنځه درهمه دې (۲)

③ د مالکيه په نيز اقل مهر ربع دينار دې ، هم دا سرقه کښي دهغه په نيز د قطع د نصاب دې ، ربع يد دينار عوض کښي سرقه کښي يو اندام پريکول دی اودلته ديو اندام ملکيت نه حاصلېږي . (۳)

④ دامام شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نيز چه کوم څيز په قيمت کښي ايرېدی هغه مهر جوړيديشی ، دامام بخاري رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومېږي (۴)

⑤ د حضرات حنفيه په نيز اقل مهر لس درهمه دې او همدا مقدار دهغوی په نيز سرقه کښي د قطع يد نصاب دې (۵)

دلائل حنفيه : حنفيه د حضرت جابر بن عبدالله رحمه الله د روايت نه استدلال کوي چه حضرت نبي کریم ﷺ فرمائيلي دي چه «لا تنكحوا النساء الا الاكفاء ولا يزوجهن الا الاولياء ولا مهر دون عشرة دراهم» دار قطنی اوبيهقي دا روايت نقل کړې دې . (۶)

ليکن ددې په سند کښي «مبشر بن عبيد» يو متروک راوی دې ، امام احمد بن حنبل رحمه الله کذب طرفته دده نسبت کړې دې . (۷) . اودده شيخ حجاج بن ارطاس دې ، هغه هم ضعيف او مدلس دې (۸)

د حضرت جابر بن عبدالله رحمه الله د مذکوره روايت يو بل سند هم دې چه په هغې کښي حجاج بن ارطاس نه دې ، هغه ابويعلی په خپل مسند کښي ، ابن خبان په کتاب الضعفاء کښي او ابن عدی نقل کړې دې . خو هغه هم د مبشر بن عبيد په طريق سره منقول دې . (۹) البته محقق ابن همام دا حديث دابن حاتم په طريق نقل کړې دې چه دهغې سند حسن دې ، او هغوی د

۱ اوگوري المحلی لابن حزم: ۴۹۴/۹.

۲ فتح الباری: ۲۶۲/۹.

۳ فتح الباری: ۲۶۲/۹.

۴ فتح الباری: ۲۶۲/۹.

۵ اوگوري هدايهمع فتح التقدير ، کتاب النکاح ، باب المهر: ۳۰۵/۳.

۶ اجره الدار قطنی ۲۴۵/۳ ، والبيهقي: ۱۳۳/۷.

۷ فتح التقدير: ۲۸۰/۳ ، وميزان الاعتدال: ۴۳۳/۳ ، وکتاب الضعفاء الكبير: ۳۳۵/۴ ، والکامل لابن

عدی: ۴۱۷/۶ .) اگر چه بعض ځايونو کښي امام ترمذی رحمه الله دده روايتونوته حسن ونيلي دی تهذيب

الکمال: ۴۲۵/۵ رقم الترجمة: ۱۱۲۱.

۸ اوگوري فيض الباری: ۲۹۰/۴ حضرت کشمیری رحمه الله هم دده تحسين کړې دې.

۹ اوگوري الکامل فی ضعفاء الرجال: ۴۱۸/۶.

حافظ ابن حجر حوالې سره نقل کړې دي چې «انه بهذا الاسناد حسن ولا اقل منه» (۱) دا سند حسن دی ، دحسن نه کمه درجه ددې نه ده ، ابن امير الحاج هم دده تحسين کړې دي (۲) لهذا مذکوره روايت قابل احتجاج اولائق استدلا دي .
ددې تائيد حضرت علي عليه السلام داثرنه هم دي ، چې هغه دارقطنی په مخلف طرق سره ذکر کړې دي . «لامهر اقل من عشرة دراهم» (۳)

داشان په قران کریم کښې دي چې «قَدْ عَلَيْنَا مَا قَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيْ اَزْوَاجِهِمْ» د فرض معنى مقرر کول دي چې ددې نه معلومېږي چې مهر شرعاً مقرر دي ، ليکنم دا آيت بيان مقدار کښې مجمل دي او د حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه حديث واحد حديث دي چې هغه ددې مقدار تفصيل کړې دي او ددې اجمال دپاره هغه بيان او گڼلې شو ، ددې نه علاوه هېڅ بل حديث په دې سلسله کښې نه دي روايت شوي

دحضرات حنفیه مسلک باندې يو اشکال: دحضرات حنفیه مسلک باندې يو اعتراض داکيږي چې قران کریم کښې «وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَتَيْنِ نَحْلَةً» مطلق وارد شوی دی. مطلق لره خو په خپل اطلاق باندې پريخودل پکار دی. او قليل او کثير هر يو لره مهر جوړول پکار دی. مذکوره حديث څخه خبر واحد دي او خبر واحد مطلق مقيد نه شی کولې لکه څنگه چې دحنفيه مسلک دي . بعضي حضرات ددې جواب کوي چې کتاب الله دمقدار بيان کښې مطلق نه دی بلکه مجمل دی او حديث نه ددې بيان کيږي او خبر واحد بيان دپاره قابل قبول وي .

ليکن دا جواب ضعيف دي او مذکوره آيت مطلق دي ، داشان «وَأَجَلَ لَكُمْ مَّا وَرَّاءَ... الخ» هم مطلق دي . اگر چې ددې نه پس «وَأَجَلَ لَكُمْ مَّا وَرَّاءَ... الخ» کښې «وَأَجَلَ لَكُمْ مَّا وَرَّاءَ... الخ» لره حضرات حنفیه د «وَأَجَلَ لَكُمْ مَّا وَرَّاءَ... الخ» په معنى کښې اخلي او استدلال ئې ترې کړې دي چې الله تعالى مقدار مقرر فرمائيلې دي . ليکن هغه مقدار مجمل دي او مذکوره حديث جابر کښې ددې مقدار بيان دي . ليکن علامه ابن همام فرمائيلی دی چې په آيت کریمه کښې دمقدار معلوميدو نسبت الله تعالى خپل طرفته کړې دي چې مونږ کوم مقدار مقرر کړې دي هغه معين مقدار مونږ ته معلوم دي . دخلقو دپاره ددې مقدار تعيين نه آيت کریمه خاموش دي . دآيت کریمه دسياق وسباق په وجې سره که مهر هم مراد واخستلې شی نو بيا به هم هغه دخلقودپاره معين مقدار تعيين لره مستلزم نه دی . زيات نه زيات نفس وجوب ثابتوی . باقی دخلقو په نسبت سره مقدار تعيين نه په دې کښې تفصيلاً دي او نه اجمالاً حديث جابر بيان هم په هغه وخت کښې جوړيد شوی . هرکله چې خلقو دپاره دمقدار تعيين په دې کښې مجملاً تسليم کړې شی . لهذا ددې نه دحنفيه مذکوره انداز نه استدلال کول درست نه دی ، چنانچه هغه ليکي چې :

(۱) فتح القدیر: ۲۸۱/۳ - ۲۸۲.

(۲) فتح المہم: ۳۸۰/۳. باب الصداق.

(۳) اوگوری سنن دارقطنی: ۲۴۵/۳ ، وسنن بیہقی: ۲۴۰/۷.

«اما اذا النص معلومية المفروض له سبحانه والاتفاق على انه في الزوجات والمملوكين ما يكفي كلا من النفقة والكسوة والسكنى فهو مراد من الآية قطعا وكون البهرايضا مراد بالسياق... لا يستلزم تقدیرا بهین» (۱)
د شافعیه او حنابلہ دلائل : حضرات شافعیہ او حنابلہ یو خو دقران پاک دآیت نه استدلال کوی او امام بخاری رحمہ اللہ په دې ځانې کښې فرمائی چه په دې کښې مطلق دمال ذکر دې ، هېڅ معین مقدار نشته دې .
نور هغه خو احادیثو نه استدلال کوی .

① دترمذی او ابن ماجه حدیث دې «انه ﷺ اجازت کاام مراقة علی نعلین» چه حضرت نبی کریم ﷺ په نعلینو باندې نکاح دښځې جائز کړې ده .
لیکن دا حدیث ضعیف دې ، اگر چه ترمذی ددې تصحیح کړې ده ، لیکن په دې کښې عاصم بن عبیدالله یو ضعیف راوی دې . (۲)

② ددوی دویم استدلال دحضرت جابر رضی اللہ عنہ حدیث دې «من اعطی فی صداق مراقة مل کفیه سویقا او تمرا فقد استحل» (۳) په دې کښې یو موثق سویق او تمر دنکاح دپاره کافی گنرلې شوی دی .
لیکن دا حدیث هم ضعیف دې ځکه چه ددې سند کښې اسحاق بن جبریل او مسلم بن رومان او دوی دواړه مجهول دی (۴)

③ دشوافع اوحنابلہ دریم استدلال د دارقطنی او طبرانی روایت نه دې «ادوالعلاق قیل : وما العلاق ؟ قال ماتراخی علیه الاهلون ، ولو قضی بها من اراک» (۵) یعنی د اراک دونې ښاخ باندې هم که ظرفین راضی وی نونکاح به صحیح شی .
لیکن د دې حدیث په سند کښې محمد بن عبدالرحمان یو ضعیف راوی دې ددې وجې قابل احتجاج نه دې . (۶)

④ دشوافع اوحنابلہ څلورم استدلال دحضرت سهیل رضی اللہ عنہ حدیث نه دې او هغه صحیح حدیث دې ، چه په هغې کښې حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه «لو خاتما من حدید» .
⑤ ددوی پنځم استدلال د حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی اللہ عنہ حدیث باب نه دې چه کله

(۱) فتح التقدیر: ۳/۳۰۹.

(۲) الحدیث اخرجه الترمذی ۱۱۱۳، وابن ماجه: ۱۸۸۸، واحمد: ۴۴۵/۳، وقال ابن الجوزی فی التحقيق فی اسناده عاصم بن عبیدالله، قال ابن معین: ضعیف لا یحتج به، وقال ابن حبان: کان فاحشا لخطاء فترک، قاله الزیلعی فی نصب الراية: ۳/۲۰۰، وقال ابن ابی حاتم فی علله: ۱۲۷۶، سالت ابی عن هذا الحدیث فقال: هو منکر وعاصم منکر الحدیث.

(۳) فتح التقدیر: ۳/۳۰۸.

(۴) فتح القدير: ۳/۳۰۸.

(۵) اوگوری سنن دارقطنی ۳/۲۴۴، وفتح التقدیر: ۳/۲۰۷.

(۶) فتح التقدیر: ۳/۳۰۸، ونصب الراية للزیلعی: ۳/۲۰۰.

هغوی حضرت نبی کریم ﷺ ته دخپلې نکاح پیغام ورکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په مهر کښې دې څه ورکړل؟ حضرت عبدالرحمان رضی الله عنه اوفرمائیل چه «وزن نواة من ذهب» او دا حدیث صحیح دې.

دحضرات حنفیه او مالکیه طرفه ددې حدیثونو مختلف جوابات ورکړې شوی دی:

① مشهور جواب دادې چه ددې نه مراد مهر معجل دې ، ابوالحسن ابن قسار مالکی هم دا جواب کړیدې. (۱)

② بعضو دا واقعات په خصوصیت باندې محمول کړی دی . (۲) لیکن د خصوصیت دعوی به په هغه وخت کښې وی چه کله د خصوصیت دلیل هم موجود وی او په دې ځانې کښې داشان څه دلیل نشته دې.

③ علامه انور شاه کشمیری رحمته الله علیه فرمائی چه ابتداء د اسلام کښې چونکه مسلمانان غریب وو او عسر او تنگی وه نو د دوجې په هغه وخت کښې شریعت بیشکه دمهر په معامله کښې داشان رعایت کړې وو لیکن دې نه پس کله چه الله ﷻ فراخی او مالدارۍ راوستله نویا په مهر کښې زیاتوالی او کړې شو نو فرمائی چه :

«والرای فيه عندي ان المهر وكذا نصاب السراقة كانا قليلين في اول الاسلام لعسر حال المسلمين فلما وسع الله تعالى عليهم زيدا في المهر ونصاب السراقة ايضا حق استقرار العبل على عشرة دراهم فيها فلا نسخ عندي وحينئذ جاز ان يكون نحو خاتم الحديد تمام المهر في زمن» (۳)

امام بخاری رحمته الله علیه دا ترجمه الباب قائم کړی دی اودا خبره ئی بیان کړې ده چه مال قليل او کثیر دواړه مهر جوړیدیشی نو «واتوالنساء صدقاتهن نحلة» او «تقرضوا لهن فريضة» دادواړه آیتونه مطلق دی ، قليل او کثیر دواړو لره شامل دی او آیت کریمه «واتيتم احداهن قنطارا فلا تاخذوا منه شيئا» لره په ترجمه الباب کښې «وكثرة المهر» دپاره په طور دلیل پیش کړې دې ، په دې آیت کریمه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په دور کښې یوې ښځې کثرت مهر باندې استدلال کړې وو ، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائیلی دی چه «لا تغلوا في مهر النساء» دښځو مهرونه زیات مه کوئ ، نویو ښځې او وئیل «ليس ذالك لك يا عمر، ان الله يقول ، واتيتم احداهن قنطارا من ذهب» دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په قرات کښې داشان دی «قنطارا» نه پس «من ذهب» اضافه کړې شوې ده. نو په دې باندې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه اوفرمائیل چه «امراة خاصمت عرفت خبته» . (۴)

(۱) صاحب فتح التقدير هم دا حدیث په مهر معجل باندې محمول کړې دې او گوري فتح القدير: ۳/۳۰۶، ۳۰۸.

(۲) اوجز المسالك: ۲۹۵/۹ ، كتاب النکاح ، باب ماجاء في الصداق.

(۳) فيض الباری: ۴/۲۰۹.

(۴) فتح الباری: ۹/۲۵۵.

[۴۸۵۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاقِ فَرَايَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَاشَةِ الْعُرْسِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ إِنِّي تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاقٍ وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاقٍ مِنْ ذَهَبٍ [ر: ۱۹۳۳].

په روایت کنبې دې چه حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی الله عنه یو ښځې سره په وزن نواۍ باندې نکاح او کړه ، دوزن نواۍ تفسیر کنبې لوڼې اختلاف دې.

امام شافعی رحمته الله فرمائی چه نواۍ پنځه درهمه دی ، امام بخاری رحمته الله هم په «الادب المفرد» کنبې داشان فرمائیلې دی ، علامه خطابی هم ددې مطابق فرمائیلې دی ، قاضی عیاض دا داکثرو عالمانو قول گنرلې دې (۱)

امام احمد رحمته الله فرمائی چه نواۍ درې درهمه او یو ثلث وی ، بعضې حضرات فرمائی چه نواۍ درې درهمه او ربع وی ، بعضې وائی درې درهمه اونصف وی.

مالکیه فرمائی چه داهل مدینه په نیز ربع دینار ته وئیلې شی ، (۲) موطا امام محمد کنبې دامام محمد رحمته الله میلان دې طرفته دې چه نواۍ لس درهمه وی (۳) نوهر سرې دخپل خپل مذهب مطابق ددې تفسیر کوی ، لیکن مشهور رومې قول دې.

او که پنځه یا درې درهم وربع یا ثلث یا نصف مقدار مراد واخستلې شی نواحناف به په دې صورت کنبې په مهر معجل باندې محمول کوی «بشاشة العرس» یعنی د واده خوشحالی.

۵۱=بَابُ التَّزْوِيجِ عَلَى الْقُرْآنِ وَبِغَيْرِ صَدَاقٍ

[۴۸۵۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ يَقُولُ سَمِعْتُ تَمْلِكَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ يَقُولُ إِنِّي لَفِي الْقَوْمِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ قَامَتْ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لَكَ فَفَرَّيْهَا رَايَكَ فَلَمْ يُجِبْهَا شَيْئًا ثُمَّ قَامَتْ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لَكَ فَفَرَّيْهَا رَايَكَ فَلَمْ يُجِبْهَا شَيْئًا ثُمَّ قَامَتِ الثَّالِثَةُ فَقَالَتْ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لَكَ فَفَرَّيْهَا رَايَكَ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكِ خَنِيئَةٌ قَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا قَالَ أَذْهَبُ فَاطْلُبْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذْهَبَ فَطَلَبَ ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَقَالَ هَلْ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ قَالَ مَعِيَ سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا قَالَ أَذْهَبُ فَقَدْ انْكَحْتُكِهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۲].

امام بخاری رحمته الله په دې باب کنبې دوه مسئلې ذکر کړې دي ، یو مسئله داده چه تعلیم القرآن لره مهر جوړولې شی که نه ، ددې مسئلې تفصیل ما قبل کنبې تیر شوې دې .

(۱) فتح الباری: ۲۹۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۲۹۲/۹.

(۳) اوگوزی موطا امام محمد ، کتاب النکاح ، باب ادنی ما یتزوج الرجل علیه المراه: (۳۴۳).

دمهر د ذکر کولو نه بغير دنکاح انعقاد کولو مسئله : دویمه مسئله داده چه دمهر د ذکر کولو نه بغير دنکاح انعقاد کيږي يا نه . په دې باندې دټولو اتفاق دې چه مهر نه بغير نکاح صحيح نه ده . بغير دمهر نه نکاح صرف د حضرت نبی کریم ﷺ خصوصیت وو . (۱) البته که دمهر ذکر نه وی نو په هغه وخت کښې به نکاح اوشی او که نه ؟ .

حضرات حنفیه او حنابلہ وائی چه منعقد به شی ، داکثر شوافع هم دا رائي ده او په دې صورت کښې مهر مثل به لازم وی . (۲)

بعض شوافع وائی چه داسې صورت کښې به نکاح معتبره نه وی ، صاحب هدایه امام مالک رحمہ اللہ طرفته دا قول منسوب کړې دې . (۳)

قوله: فرفیهارایک: یعنی تاسو په دې سلسله کښې خپله رائي قائمه کړئ . که تاسو غواړئ نوڅه خپل نفس تاسو دپاره هبه کوم . تاسو ما قبوله کړئ . «فر» په دې کښې فاء تعقیبیه یا عاطفه ده او «ر» باب فتح نه دامر حاضر صیغه ده . «رای ، رأی» کتل ، رائي قائمول ، «ر» اصل کښې «أرای» وو آخر نه یا حرف علت حذف کړې شو ځکه چه امر مجزوم کيږي اودهمزہ فتحه د راء طرفته دتخفیف په غرض سره منتقل کړې شوه اوهمزہ ئې اوغورزول ، هرکله چه «راء» مفتوحه شوه نو دهمزہ وصل ضرورت باقی پاتې نشو ، ددې وجې همزہ وصل ئې حذف کړل او دې نه «ر» جوړه شوه ، نو حضرت علامه عینی رحمہ اللہ لیکي چه :

«فر» الفاء اللبطف و «ر» وحدها امر من «رای یری» علی وزن «ف» لان عین الفعل ولامه محذوفان لان اصله ارأی علی وزن «افعل» حذف لا الفعل للمجزوم لامر مجزوم ثم نقلت حركة الهیزة الی الراي للتخفيف فاستغیث من هیزة الوصل فحذف فیهی «ر» علی وزن «ف» (۴)

۵۲ = بَابُ الْمَهْرِ بِالْعُرُوضِ وَخَاتِمٍ مِنْ حَدِيدٍ

[۴۸۵۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدَانَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ تَزَوَّجَ وَلَوْ بِخَاتِمٍ مِنْ حَدِيدٍ [ر: ۲۱۸۶].

امام بخاری رحمہ اللہ دا وئیل غواړي چه دمهر دپاره دراهم او دنانیر شرط نه دی ، دسامان د قبیل نه څه خیز چه وی هغه په مهر کښې ورکولې شی ، دخاتم حدید ذکر مخکښې په حدیث کښې په دې بنیاد شوې دې .

(۱) عمده القاری: ۱۳۹/۲۰.

(۲) اوگوری فتح التقدير: ۳/۳۰۴، ۳۱۲.

(۳) اوگوری الهدایه مع فتح التقدير: ۳/۳۰۴.

(۴) عمده القاری: ۱۳۹/۲۰.

۵۳= بَابُ الشَّرُوطِ فِي النِّكَاحِ

وَقَالَ عُمَرُ مَقَاطِعُ الْحُقُوقِ عِنْدَ الشَّرُوطِ:

وَقَالَ الْيَسُورُ بْنُ قُحْرَمَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ صِهْرًا لَهُ فَاتْنَى عَلَيْهِ فِي مُصَاهَرَتِهِ فَأَحْسَنَ قَالَ حَدَّثَنِي قُصْدَقْنِي وَوَعَدَنِي قُوفَى لِي [ر: ۴۸۵۶].

[۴۸۵۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَحَقُّ مَا أُوقِيْتُمْ مِنَ الشَّرُوطِ أَنْ تُقَوِّبُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ [ر: ۲۵۷۲]

امام بخاری رحمہ اللہ پہ ترجمہ «ابواب الشروط» کنبی ہم د «الشروط فی البہر عند عقد النکاح» عنوان قائم کری وو او یہ دی خانی کنبی پہ کتاب النکاح کنبی ہم دا ترجمہ الباب لہ قائموی۔ علامہ خطابی رحمہ اللہ د شروط نکاح دری قسمہ بیان فرمائیلی دی:

① اول دا چہ خہ داسی شرط اولگولی شی چہ دہغی پورہ کول دخاوند دپارہ پہ ہر حال کنبی لازم اوضوری وی، دا بہ ہغہ شرط وی چہ دہغی ذکر اللہ ﷻ فرمائیلی دی یعنی امساک بالمعروف یا تسریح بالاحسان لکہ د بنسخی دطرفنہ د نکاح پہ وخت کنبی شرط اولگولی شی چہ خاوند بہ بنسخی لہ پہ معروفہ طریقہ ساتی، کہ دداشان ساتلو نہ ہغہ عاجزہ شو نو شرعی طریقہ سرہ بہ ہغہ پریردی۔

② دویم قسم دہغہ شرطونو دی چہ دہغی پورہ کول بالاتفاق ناجائز دی۔ لکہ بنسخہ خاوند سرہ دنکاح کولوپہ وخت کنبی دا شرط اولگولی چہ ہغہ بہ مخکنی بنسخی تہ طلاق ورکوی۔
③ دریم قسم دہغہ شرطونو دی چہ پہ ہغی کنبی طرفینو کنبی خہ فائدہ وی، لکہ بنسخہ دا شرط اولگولی سرہ بہ دی سرہ بل وادہ نہ کوی، یا بہ دا ددی کور نہ نہ اوباسی۔
جہمور علماء دریم قسم شرط غیر معتبر گنری۔ البتہ دامام احمد او امام اسحاق پہ نیز بہ ددی اعتبار کولی شی۔ (۱)

دامام بخاری رحمہ اللہ رجحان د امام مالک رحمہ اللہ مسلك طرفتہ معلومیری۔ خکہ ہغوی دحضرت عقبہ بن عامر حدیث ذکر کری دی۔ چہ پہ ہغی کنبی دحضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دی چہ دنکاح پہ سلسلہ کنبی تاسو چہ کوم شرط قبول کری دی ہغہ پورہ کول پکاری دی۔ (۲)
جہمور عالمان دا روایت د رومی قسم شروط باندی محمول کوی یعنی ہغہ شرطونہ چہ پہ مقتضیات عقد کنبی داخل دی۔ (۳)

قوله: وقال عمر: مقاطع الحقوق عند الشروط: داتعلیق دی او ددی نہ ہم د امام

(۱) مذکورہ تفصیل دپارہ وگورنی فتح الباری: ۲۷۲/۹۔

(۲) الابواب والترجم: ۷۱/۲۔

(۳) الابواب والترجم: ۷۱/۲، شرح نووی لمسلم: ۴۵۵/۱، کتاب النکاح۔

احمد رحمۃ اللہ علیہ نقطہ نظر تائید کیری چه حقوق په هغه ځانې کښې ختمیږی چه په کوم ځانې کښې شروط راشی. که خاوند دیو ښځې شرط قبول کړو نو اوس ددې متعلق دځاوند حق باتې پاتې نشو، لکه بلې ښځې سره واده مه کوډا شرط که قبول کړی نو اوس دده دبلې ښځې حق نه شته، دشرط منلو نه پس به دده حق ختم شی.

دا تعلیق سعید بن منصور موصولاً نقل کړې دې چه عبدالرحمان بن غنم او فرمائیل چه څه حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ سره اوم او د وومره نزدې اوم چه څما څنگون دهغې څنگون سره نزدې وه، په دې کښې یو سړې ده لره راغلو او وې وئیل چه «یا امیرالمومنین تزوجت هذه وشرطت لها دارها وان اجمع لامری ان اتقل ال ارض کذا وکذا» یعنی ما هغه ښځې سره واده کړې دې. او شرط مې لگولې دې چه هغه به خپل کور کښې اوسی. لیکن اوس مې اراده ددچه فلانی ځانې ته منتقل شم. نو په دې باندې حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل «لها شرطها» یعنی هغې ته به خپل شرط باندې عمل اختیار دې، نو دې سړی او وئیل چه «هلك الرجال اذا اتشاه امرأه ان تطلق زوجها الا طلقت» یعنی سړی خو بیا بریاد شو نو ددې وجې داشان کله چه ښځه غواړی نو خاوند ته به طلاق ورکړی. نو حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه «المومنین علی شروطهم عند مقاطع حقوقهم» او بعضې روایاتو کښې دی چه «ان مقاطع الحقوق عند الشروط» کله چه دوی د شرط په ذریعه پخپله خپل حق ختم کړو نو په دې کښې اوس هیڅوک دخل نشی ورکولې. (۱) خو ابن وهب فرمائی چه حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نه دا منقول دی چه هغوی شرط لره لغو او گرزولو او وې فرمائیل چه «المرأة مع زوجها» (۲)

امام ابو عبید فرمائی چه د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ په روایاتو کښې تضاد دې «المرأة مع زوجها» نه معلومیږی چه دشرط اعتبار نشته او «مقاطع الحقوق عند الشروط» نه معلومیږی چه اعتبار دې. لهاد حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ آثار به پرینودې شی. (۳)

ابن ابی شیبه د حضرت علی رضی اللہ عنہ اثر نقل کړې دې. «شرط الله قبل شرطها» دالله ﷻ شرط د ښځې شرط نه مخکښې دې او دالله ﷻ شرط نه مراد «اسکنوهن من حیث سکنتم» دې چه کوم ځانې کښې تاسو اوسی په هغه ځانې کښې خپلې بیبیانې اوسوئ. (۴)

قوله: وقال المثنوی هجرمة: دا تعلیق امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ په ابواب المناقب کښې په باب ذکر اصهار النبی ﷺ لاندې موصولاً نقل کړې دې. (۵)

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اورگورنی فتح الباری: ۲۷۱/۹، وارشاد الساری: ۴۳۲/۱۱، وعمده القاری: ۱۴۰/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۱۴۰/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۴۰/۲۰، فتح الباری: ۱۷۲/۹ - ۱۷۳.

(۴) تعلیقات لامع الدراری: ۳۱۰/۹.

(۵) عمده القاری: ۱۴۱/۲۰.

حضرت مشور بن مخرمه رضی الله عنه فرمائی ہے ما حضرت نبی کریم صلی الله علیہ وسلم نہ دیو خوم (زوم) تذکرہ واوریدہ. حضرت نبی کریم صلی الله علیہ وسلم د زوم پہ سلسلہ کنبی دھغہ تعریف اوکرو او بنہ صفات نی بیان کرل. او وی فرمائیل چه هغه ماسره خبره کړې وه نورینتیا او وعده ئې پوره کړه.

«صه» نه په دې خانی کنبی د حضرت نبی کریم صلی الله علیہ وسلم د ټولو نه د مشرې لور د حضرت زینب رضی الله عنها خاوند ابوالعاص بن ربیع مراد دې. دې په غزوہ بدر کنبی د مسلمانانو خلاف د مشرکانو د طرفه جنگ دپاره راغلې وو او گرفتار شو، حضرت نبی کریم صلی الله علیہ وسلم هغه آزاد کړو او دا شرط ئې اولگولو چه هغه به حضرت زینب رضی الله عنها مدینې ته راولیرې. نو هغه همداسې اوکړل او حضرت زینب ئې مدینې ته راولیرله. «حدثنی فضلی وحدثنی قولی» نه دې واقعی طرفته اشاره ده. بعد کنبی ده اسلام قبول کړو او د فتح مکہ نه مخکنی هغه هجرت اوکړو او مدینې ته راغلې وو. حضرت زینب رضی الله عنها دوباره هغه لره ورغله، د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په دور خلافت کنبی وفات شو. (۱)

امام بخاری رحمہ الله دا تعلیق په دې خانی کنبی او فرمائیلو او دې طرفته ئې اشاره اوکړه که په نکاح کنبی څه شرط قبول کړې شی نو د هغې ایفاء کول پکار دی. شرط قبول یو رنگ و عده ده. لهذا د دې ایفاء کول پکار دی.

قوله: حدثنا ابوالولید: ابوالخیر دمرثد بن عبدالله یزنی کنیت دې او عقبه نه عقبه بن عامر جهنی مراد دې، (۲) هغوی د حضرت نبی کریم صلی الله علیہ وسلم ارشاد نقل کړې دې چه تاسو ټولو باندې په ټولو شرطونو کنبی د نکاح شرطونه پوره کول دی. چه د دې په وجه ستاسو دپاره د هغوی شرمگاهونه حلال دی.

۵۳ = بَابُ الشُّرُوطِ الَّتِي لَا تَحِلُّ فِي النِّكَاحِ

وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ لَا تُشْرَطُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ اخْتِيَا

[۴۸۵۷] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ هُوَائِبٍ أَبِي زَاهِدَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي رَاهِمٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَسْأَلُ طَلَاقَ اخْتِيَا لِتُسْتَفْرِغَ صَفْقَتَهَا فَأَمَّا هَذَا مَا قَدَّرَهَا [ر: ۶۲۲۷]

د دې شرطونو د بیانولو نه پس چه کوم مقرر کول جائز دی اوس په دې باب کنبی ا مام بخاری رحمہ الله هغه شروط بیانوی چه د هغې مقرر کول ناجائز دی، لکه ښځه دا شرط اولگوی چه ته خپلې مخکنی ښځې ته طلاق ورکړه دا شان شرط لگول باطل دی او نکاح منعقد کیږی.

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری عمده القاری: ۱۴۱/۲۰.

(۲) ارشاد الساری: ۴۳۲/۱۱.

۵۵= بَابُ الصُّفْرَةِ لِلْمُتَزَوِّجِ

وَدَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
[۴۸۵۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِهِ الْإِثْرُ
صُفْرَةٌ فَسَأَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ تَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنْ الْأَنْصَارِ قَالَ كَمْ
سُقَّتِ الْيَمَاقَالُ زَنَةً تَوَاقَا مِنْ ذَهَبٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلَمَوْلَوْشَاءَ
[ر: ۱۹۴۴].

امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی کہ د وادہ پہ موقع باندی د زردنی استعمالولو نوبت راشی نو پہ
دی کنبی ہیخ باک نشته دی.

روایت کنبی د حضرت عبدالرحمان متعلق ذکر دی چه د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مجلس ته
راغلو نو پہ هغوی باندی د زردنی اثر وو. روایت او ترجمه الباب د وارو کنبی مطلقاً د زردی
ذکر دی.

لیکن علماء وائی چه ددی نه مراد د خلوک زردی ده. (۱) د خلوک مرکب خوشبودار وی. او په
دی کنبی زعفران هم شامل وی ، د زعفران استعمال دسری دپاره جائز نه دی. په حدیث
کنبی دی «نهی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ان یتز عفر الرجل» (۲) ددی حدیث په بنیاد باندی حضرات
حنفیہ اوشافعیہ په نیز دسری دپاره د زعفران استعمال مطلقاً ممنوع دی چه ددی استعمال
نه په جسم جائز دی اونه په کپرو باندی او ویستو باندی لگول جائز دی. (۳)
د حضرات مالکیه په نیز بدن کنبی ددی استعمالول ممنوع دی. لیکن کپرو کنبی ددی
داستعمالول گنجائش نشته دی. (۴)

په روایت باب کنبی که د زردنی نه مراد خلوک دی چه په دی کنبی زعفران وی نو مالکیه
فرمائی چه دا په کپرو کنبی لگیدلی وو نودودی په نیزدا جائز دی. (۵)
البته د حنفیه او شافعیه په مذهب باندی روایت باب نه په دی صورت کنبی به اشکال وی ،
هغوی ددی حدیث مختلف جوابونه ورکوی.

① یو جواب دا ورکړې شوې دی چه دا د تحريم نه مخکنی واقعہ ده لیکن ددی دپاره د
دلیل ضرورت شته دی. (۶)

(۱) ارشاد السناری: ۴۳۴/۱۱.

(۲) عمده القاری: ۱۴۳/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۴۳/۲۰، والابواب والترجم: ۷۱/۲.

(۴) الابواب والترجم: ۷۰/۲، وعمده القاری: ۱۴۳/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۲۹۳/۹، باب الولیمه ولوبشاه.

(۶) فتح الباری: ۲۹۴/۹.

④ دویم جواب دا ورکړې شوي دي چه په دې ځانې کښې حضرت عبدالرحمان د خلوک استعمال نه وکړې. دده ښځې استعمال کړې وو او ددې نه د حضرت عبدالرحمان عليه السلام په کپړوباندې بغير ارادې ددې اثر راغلې وو او دې جواب ته حضرت امام نووي رحمه الله راجح ونيلى دى.

⑤ دريم جواب دادې چه په هغه وخت کښې هغه سره هېڅ خوشبو نه وه ددې وجې په وخت د ضرورت هغوى دې لره مباح او گنرل. (۱)

⑥ څلورم جواب دادې چه دا د یرکم مقدار کښې وو چه قابل عفو دى. (۲)

⑦ بعضو ونيلى دي چه د خلوک استعمال عام خلکو د پاره ممنوع دى. ليکن والده والا ددې نه مستثنى دي. بالخصوص کله چه هغه ځوان وي. چنانچه د واده په موقعه باندې ددې استعمال لول جائز دى، ابو عبيده عليه السلام هم دا جواب ورکړې دى. (۳)

امام بخارى رحمه الله دا زردى خلوق سره مقيد کړې نده. هغوى مطلق زردى ذکر کړې ده. بعض علائقو کښې دستور دې چه د واده په موقعه باندې ښځه لره پټنه وغيره لگوى چه په هغې کښې زردى شامله وي. اوسرى ئې هم لگوى. امام بخارى رحمه الله ددې دستور رعايت کوى او وائى چه ددې گنجائش شته دې.

ليکن دامام بخارى رحمه الله دا استدلال به په هغه وخت کښې درست وي چه کله نه د صفره مطلق زردى مراد وي.

اودا هم ممکن دى چه دامام بخارى رحمه الله د څلمى د پاره خلوق د استعمال اجازت طرفته اشاره کوى. والله اعلم.

باب

[۴۸۵۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِزَيْنَبَ فَأَوْسَعَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا فَخَرَجَ كَمَا يَصْنَعُ إِذَا تَزَوَّجَ فَآتَى حُجْرَاتِ الْمُؤْمِنِينَ يَدْعُو وَيَدْعُونَ لَهُ ثُمَّ انْصَرَفَ فَرَأَى رَجُلَيْنِ فَرَجَعَهُمَا لَأَذْرَى اخْبَرْتُهُمَا وَاخْبَرَ بَعْضُهُمَا [ر: ۲۵۱۳]

دا باب بلا ترجمه دى، دنسفى روايت کښې په دې ځانې کښې لفظ «هېاب» نشته دى (۴) ليکن په دې صورت کښې به اشکال وي چه حديث باب «الصفره للمتزوجه» سره څه مناسبت نشته دى. ددې وجې خبره صحيح داده چه په دې ځانې کښې لفظ «هېاب» دى، او دا «كالفصل من الهاب السابق» او ددې لاندې ئې دام المومنين حضرت زينب بنت جحش عليها السلام د واده واقع ذکر کړه او امام بخارى دې خبرې طرفته اشاره کوى چه د واده په موقعه باندې د

(۱) فتح البارى ۹/۲۹۴.

(۲) فتح البارى ۹/۲۹۴.

(۳) فتح البارى ۹/۲۹۴.

(۴) فتح البارى: ۹/۲۷۲، وعمده القارى: ۲۰/۱۴۴.

زردنی لگولو هیخ ضرورت نشته دې ، او واجب نه دی خکه چه دحضرت زینب رضی الله عنها واقعي کښې د زردنی ذکر نشته دې، نو گویا چه په سابقه باب کښې د زردنی جواب بیان کړو او ددې باب بلا ترجمه لاتدې نې دا حدیث راوړو اوددې د عدم وجوب طرفته نې اشاره کړې ده. (۱)

۵۶=باب کَیْفَ یُدْعَى لِلْمُتَزَوِّجِ

[۴۸۶۰] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ هُوَ ابْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ اثْرَ صُفْرَةٍ قَالَ مَا هَذَا قَالَ إِنِّي تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَدُنٍ تَوَاقَعُ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ أَوْلِمُوْا لَوْ بِشَاةٍ [ر: ۳۳۲]

په دې باب کښې واده کولو والا ته په کومو الفاظ او څه رنگ دعا او کړې شی دهغې بیان دې ، د جاهلیت په زمانه کښې واده والو ته به په «پالرفاء والبنین» الفاظوسره دعا ورکولې شوه. یعنی «صرت مقرونا بالرفاء والبنین» ستا اوستا د کور والو په مینځ کښې دې تعلقات خوشگوار وی او تاته دې خامن نصیب شی.

امام بخاری رحمته الله دحضرت انس رضی الله عنه روایت ذکر کوی او فرمائی چه واده کونکی ته دې «بارک الله لك» الفاظوسره دعا او کړې شی. اوبعضو روایتونو کښې دا الفاظ «بارک الله لك وبارک عليك وجمع بینکما فی عین» (۲)

۵۷=باب الدُّعَاءِ لِلنِّسَاءِ اللَّاتِي يَهْدِيْنَ الْعُرُوسَ وَلِلْعُرُوسِ

[۴۸۶۱] حَدَّثَنَا قُرَّةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَزَوَّجَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَتْنِي أُمِّي فَأَدْخَلَتْنِي الدَّارَ فَأَذَانُوهُ مِنَ الْأَنْصَارِ فِي الْبَيْتِ فَقُلْنَ عَلَى الْخَيْرِ وَالْبَرَكَاتِ وَعَلَى خَيْرِ طَائِرٍ [ر: ۳۶۸]

په دې باب کښې دهغه ښځو دپاره ددعا ذکر دې چه دناوې رهنمائی کوی ، هغې لره ځانسته کوی او هغه خاوند ته پیش کوی او د ناوې دپاره ددعا هدیو او هدیه ورکولو بیان دې.

حدیث باب کښې دحضرت عائشه رضی الله عنها د واده ذکر دې. ددې مور ام رومان دې لره دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کور ته داخله کړه نو په هغه ځانې کښې موجود انصاری ښځو دام رومان او دناوې داستقبال دپاره دا دعائیه کلمات او وئیل «علی الخیر والبرکة وعلی خیر طائر» خیر او برکت او ښه نصیب باندې .

په ترجمه الباب او حدیث کښې مطابقت بالکل ظاهر دې. ترجمه الباب کښې دی چه د ناوې دپاره دعا کول پکار دی. او دهغه ښځو دپاره چه کومې ښځې ناوې ښانسته کوی او جوړوی نې . چنانچه په حدیث کښې انصاری ښځو دحضرت ام رومان او حضرت عائشه رضی الله عنها

(۱) فتح الباری: ۲۷۶/۹، عمده القاری: ۱۴۵/۲۰.

(۲) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۲۷۲/۹، ۲۷۷.

په راتلودعا او کړه. ام رومان ناوې جوړه کړې وه او حضرت عائشه رضی الله عنها پخپله ناوې وه. (۱)
حافظ ابن حجر رحمته الله او بعضو نورو شارحینو په دې ځانې د حدیث او ترجمه الباب مطابقت
کېنې ډیر درانه بحثونه کړي دي، چه دهغې په وجه دا آسانه خبره گرانه شوه. (۲)

قوله: یهدین العروس: «یهدین» د هدایه نه کیدیشی په معنی د رهنمائی کولو اودا
د باب افعال نه «یهدین» نه هم کیدیشی، په معنی د هدیه ورکولو او ددې ښائسته کولو او
ځلمی ته دپیش کولو (۳) مراد ترې هغه ښځې دی چه کومې ناوې لره ښائسته کوی او خاوند
ته پیش کوی، ددې رهنمائی کوی اودې ته هدیه وغیره ورکوی.
حدیث باب ابواب الهجرة نه مخکېنې باب تزویج عائشه لاندې تفصیل سره تیر شوې دي.

۵۸ = بَابُ مَنْ أَحَبَّ الْبِنَاءَ قَبْلَ الْغَزْوِ

[۴۸۶۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ
أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ غَزَائِبُ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَقَالَ
لِقَوْمِهِ لَا يَتَّبِعُنِي رَجُلٌ مَلَكَ بَضْعَ امْرَأَةٍ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَبْنِيَ بِهَا وَلَمْ يَبْنِ بِهَا [ر: ۲۹۵۲].
امام بخاری رحمته الله فرمائی چه که دیو سړی واده اوشواووده تر اوسه پورې بناء اونکړه اود
جهاد موقع راغله نو که دې غواړي چه مخکېنې بناء اوکړي او بیا جهاد ته لاړشی نو په
سنت کېنې ددې اصل موجود دي. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دیو نبی علیه السلام واقعہ بیان کړه چه
هغوی دجهاد په موقعه باندي خپل قوم ته اوفرمائیل چه ماسره دې هغه سړي نه ځی چه چا
واده کړې وی او دبناء اراده ئې وی او تر اوسه ئې بناء نه ده کړې.
په دې صورت کېنې که هغه بنا اوکړي او لاړشی نو دښځې دطرفنه به دده زړه فارغ شی
اودې به سکون سره جهاد اوکړې شی، لهذا داسې موقعه باندي دبناء کولو اجازت شته.
حدیث باب الجهاد کېنې تیر شوې دي. چه دکوم نبی ذکر په هغې کېنې دي بعضو وئیلی
دی چه دا حضرت داود علیه السلام وواو بعضو وئیلی چه هغه یوشع علیه السلام وو. (۴)
ابن منیر فرمائیلی چه ددې نه دعامو خلقو دنظریې تردید کیږي چه کوم وائی چه مخکېنې
دې حج اوکړې شی او بیا واده. بهتر دادی چه مخکېنې دې واده اوکړې شی چه دعفت
سامان راشی او بیا دې حج اوکړې شی. (۵)

(۱) ارشاد الساری: (۴۳۴/۱۱).

(۲) اوگوری فتح الباری (۲۷۸/۹).

(۳) فتح الباری: ۲۷۸/۲، وعمده القاری: (۱۴۶/۲).

(۴) فتح الباری: (۲۷۹/۹).

(۵) فتح الباری: (۲۷۹/۹).

۵۹ = بَابُ مَنْ بَنَى بِامْرَأَةٍ وَهِيَ بِنْتُ تِسْعِ سِنِينَ

[۴۸۶۳] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ تَزَوَّجَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَائِشَةَ وَهِيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تِسْعٍ وَمَكَّثَتْ عِنْدَهُ تِسْعًا [ر: ۳۶۸۱].

امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی کہ دنیو کالو جینی سرہ وادہ کړې دې نو بنا کول جائز دی ، خو شرط به داوی چه هغه مطبق للجماع وی .

په عربو کښې کم عمرنی کښې دښخو درخصتی رواج وو ، دحضرت عائشه رضی اللہ عنہا مورددې خاص طور سره تربیت کړې وو . دابوداود وغیره روایاتوکښې دی چه دې ته به ئې کوچ او کهجورې ورکولې ، چه ښه طاقتوره شی او صحتمنده شی . امام ابوداود په دې باندې ترجمه کړې ده چه «باب فی السنة» (۱) په دې کښې دې طرفته اشاره کړې ده چه ښخې لره دښه صحتمند کولو اهتمام اوکړی او په کم عمرنی کښې ددې رخصتی کول درست دی .

۶۰ = بَابُ الْبِنَاءِ فِي السَّفَرِ

[۴۸۶۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثًا يَبْنِي عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ بِنْتُ حُجَيْمٍ فَدَعَا الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلِيمَتِهِ فَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ أَمَرَ بِالْإِنْطَاعِ فَالْقِيَ فِيهَا مِنَ التَّمْرِ وَالْأَقِيطِ وَالْتَمَنَ فَكَانَتْ وَلِيمَتُهُ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ أَحَدَى امَهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَقَالُوا إِنَّ حَبِيبَهَا قَبِي مِنْ امَهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ يُحِبَّهَا قَبِي مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَطَى لَهَا خَلْقَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ [ر: ۳۶۸۳].

امام بخاری رحمہ اللہ دا وئیل غواړی چه دبناء دپاره دحضرت کیدل ضروری نه دی ، په سفر کښې هم بناء جائز دی .

حدیث باب کتاب المغازی کښې تفصیل سره تیر شوی دې . (۲)

۶۱ = بَابُ الْبِنَاءِ بِالنِّسَاءِ بِغَيْرِ مَرْكَبٍ وَلَا نِيرَانٍ

[۴۸۶۵] حَدَّثَنِي قُرُوقَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تَزَوَّجَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاتَتْنِي امِي فَأَدْخَلْتَنِي الدَّارَ فَلَمْ يَرَعْ عَنِّي إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَمُّنِي [ر: ۳۶۸۸].

امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی چه دبناء دپاره شپه ضروری نه ده ، په ورځ کښې هم جائز دی . لیکن مرکب او نیران یعنی اورلره استعمالول نه دی پکار . نن سبا دواده په موقعه باندې د

(۱) فتح الباری: ۲۷۹/۹.

(۲) کشف الباری، کتاب المغازی، باب غزوه خیبر: ۴۳۰، ۴۳۱.

آسونو دسورلی چه کومه طریقه رائج ده ، امام بخاری رحمہ اللہ دراصل ددی تردید کوی ، داشان د واده په موقع باندی د اور بلولود رسم تردید کوی چه په حقیقت کنبی دمجوسیانو شعار دی .
عبداللہ بن قرط ثمالی د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ د طرفنه د حمص گورنر وو . هغوی اوکتل چه دچا د جنج مخکنبی څوک اوور بلوی ، هغوی ته کورې ورکړې ، خلق منتشر شو ، بیا هغوی خطبه اووئیلہ او وی فرمائیل چه «ان امرکم اوقدو النيران وتشبهوا بالكفرة والله مطلق دورهم» (۱)

۶۳= بَابُ الْأُمَاطِ وَنَحْوَهَا لِلنِّسَاءِ

[۴۸۶۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ اتَّخَذْتُمُ امْطَاطًا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَآئِي لَنَا امْطَاطٌ قَالَ اِنَّهَا سَتَكُونُ [ر: ۳۳۳۲].

«امطاط» د «نط» جمع ده . دبستري دپاسه چه کوم جالیدار څادر وی هغې ته وائی . جالداري پردی او رومال هم په دې اطلاق کنبی راځی . (۲)

امام بخاری رحمہ اللہ دانمط استعمال دجائز کیدو طرفته اشاره کوی . لیکن په دې باندی د صحیح مسلم اشکال دی چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا به په کور کنبی جالیدار پرده زړونده کړې وه . نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خپل دست مبارک سره دا شلولې وه (۳)

ددې جواب ورکړې شو چه هغه په اصل کنبی تصویرونو والا وو . ددې وجې دوی هغه اوشلوله . (۴)

اویا که دا اوئیلې شی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دراصل ددنیا رنگینو نه اعراض اوعدم رغبت داظهار دپاره ئې داسې ا وکړل گنی فی نفسه دا جائز دی .
اویا دا اوئیلې شی چه ددې حدیث تعلق عام مواقع سره دی او په دې ځانې دنکاح په موقع باندی ددې د جواز بیان مقصود دی ځکه د کتاب النکاح (بیان) جاری دی . حدیث باب علامات النبوة کنبی تیر شوې دی .

۶۳= بَابُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي يَهْدِيْنَ الْمَرْأَةَ إِلَى زَوْجِهَا وَدُعَائِهِنَّ بِالْبَرَكَاتِ

[۴۸۶۷] حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَائِقٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ هَاشِمٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا زَفَّتْ امْرَأَةً إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى

(۱) الابواب والترجم : ۷۲/۲ .

(۲) فيض الباری : ۲۹۷/۴ ، وعمده القاری : ۱۴۸/۲۰ .

(۳) فتح الباری : ۲۸۰/۹ ، وصحيح مسلم كتاب اللباس والزينة ، باب تحريم تصوير صورہ ... ۲۰۰/۲ .

(۴) فتح الباری : ۳۱۱/۰ ، باب هل يرجع اذا رأى منكرا .

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَائِشَةُ مَا كَانَ مَعَكُمْ هَؤُلَاءِ الْأَنْصَارُ تُعْجِبُهُمُ اللَّهُ (۱)

دامام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه ناوې خاوند لره لیږلو دپاره که ښځې ددې ناوې ډول سنگار دپاره جمع شی نو سنت کښې ددې اصل شته دې.

او داهم ممکن دی چه امام بخاری رحمته الله دې استحباب طرفته ته اشاره کول غواړی چونکه د کور ښځې داسې موقع باندې د نورو په کاورنو کښې مصروفې وی، ددې وجې که رشته دار او نزدې رشته دارې ښځې راشی او ناوې لره تیاره کړی نو د کور والو دپاره به آسانی وی. (۲)

د ابو ذر رضی الله عنه په روایت کښې د ترجمه الباب نه د «ودعائهن بالبركة» اضافه هم شوې ده. (۳) روایت باب کښې د دعا ذکر نشته دې، البته دروایت بعض طرق کښې د دعا ذکر ی که د ترجمه الباب نه مذکوره الفاظ ثابت او منلې شی نو په دې صورت کښې به دامام بخاری رحمته الله مقصد دې طرفته اشاره وی چه په دې کښې د دعا ذکر دې. هغه طریق ابو الشیخ په کتاب النکاح کښې نقل کړې ده. چه دهغې الفاظ دی:

«عن عائشة انها زوجت يتيمة كانت في حجرها رجلا من الانصار، قالت: وكنت فيمن اهداها الى زوجها فلما رجعنا قال الى رسول الله صلى الله عليه وسلم ما قلت يا عائشة رضي الله عنها، قالت سلمنا ودعونا الله بالبركة ثم انصرفنا» (۴)

قوله: انها زفت امرأة الى رجل من الانصار: حافظ ابن حجر رحمته الله ددې ښځې دنوم متعلق دعدم واقفيت اظهار کړې دې. (۵) البته ابن اثیر په «اسد الغابة» کښې ددې ښځې نو «فارغة بنت اسعد بن زهارة» اوددې د خاوند نوم «نبیط بن جابر انصاري» لیکلې دې. (۶)

قوله: ما كان معكم هو: د شريك روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائیل چه ته هغې سره یو جینی اولیږه، چه هغه ډول غږوی او شعرونه وائی. حضرت عائشه رضي الله عنها تپوس او کړو چه څه اشعار وائی. نو حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائیل چه هغه دا اشعار وائی:

اتيناكم اتيناكم فحيانا وحياكم ولولا الذهب الاحمر ما حلت بهواديكم

ولولا الحنطة السبراء ما سمننا عذارىكم (۷)

(۱) والمديث لم يخرج احد من اصحاب الصحاح الستة الا البخاري.

(۲) الابواب والتراجم: ۷۲/۲.

(۳) فتح الباري: ۲۸۱/۹.

(۴) فتح الباري: ۲۸۱/۹.

(۵) فتح الباري: ۲۸۱/۹.

(۶) فتح الباري: ۲۸۱/۹.

(۷) فتح الباري: ۲۸۱/۹.

۶۳ = بَابُ الْهَدِيَّةِ لِلْعُرُوسِ

[۴۸۶۸] وَقَالَ اِبْرَاهِيْمُ عَنْ اَبِي عُثْمَانَ واسمُهُ الْجَعْدُ عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ مَرَّ بِنَافِي مَسْجِدِ بَنِي رِفَاعَةَ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَرَّ بِمَجَنَّبَاتِ امْرِئِ سُلَيْمٍ دَخَلَ عَلَيْهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهَا ثُمَّ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُرُوسًا بِزَيْنَبَ فَقَالَتْ لِي امْرُؤُ سُلَيْمٍ لَوْ اَهْدَيْنَا لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدِيَّةً فَقُلْتُ لَهَا اَفْعَلِي فَعَمَدَتْ اِلَى تَمْرٍ وَسَمْنٍ وَاَقِيطٍ فَاتَّخَذَتْ حَيْسَةً فِي بُرْمَةٍ فَارْسَلَتْ بِهَا مَعِيَ اِلَيْهِ فَاَنْطَلَقْتُ بِهَا اِلَيْهِ فَقَالَ لِي ضَعْبَا ثُمَّ اَمَرَنِي فَقَالَ ادْعُ لِي رَجُلًا لَسَمَاءُ هُمُ وَاَدْعُ لِي مَنْ لَقِيتَ قَالَ فَقَعَلْتُ الَّذِي اَمَرَنِي فَرَجَعْتُ فَاِذَا الْبَيْتُ غَاصَّ بِاَهْلِهِ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى تِلْكَ الْحَيْسَةِ وَتَكَلَّمَ بِهَا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ جَعَلَ يَدْعُو عَشْرَةَ عَشْرَةً يَا كُلُّونَ مِنْهُ وَيَقُولُ لَهُمْ اذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ وَلْيَاكُلْ كُلُّ رَجُلٍ مِمَّا يَلِيهِ قَالَ حَتَّى تَصَدَّعُوا كُلُّهُمْ عَنْهَا فَخَرَجَ مِنْهُمْ مَنْ خَرَجَ وَبَقِيَ ثَقْرِيحُ مَخْدُونٌ قَالَ وَجَعَلْتُ اَعْتَمُّ ثُمَّ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَ الْحُجْرَاتِ وَخَرَجْتُ فِي اَثَرِهِ فَقُلْتُ اَمَهُمْ قَدْ ذَهَبُوا فَرَجَعْتُ فَدَخَلْتُ الْبَيْتَ وَارْخَيْ السِّتْرَ وَارْتَوَيْتُ لِفِي الْحُجْرَةِ وَهُوَ يَقُولُ يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اَمْنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَازِلٍ اِنَّهُ وَلَكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ اِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَعِیْ مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَعِیْ مِنَ الْحَقِّ

قَالَ أَبُو عُثْمَانَ قَالَ اَنَسُ اِنَّهُ خَدَمَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سِنِينَ [ر: ۲۵۸۳].

که ناوی یا خلمی دیارده تحفی په طور او هدیہ خه خیز ورکړې شی نو سنت کنبې ددې اصل موجود دې.

ابراہیم بن طهمان دابو عثمان نه نقل کوي. دابو عثمان نوم جعد دې. هغه وائی چه حضرت انس رضی اللہ عنہ دبصرې په مسجد بنی رفاعه کنبې څمونږ سره تیر شو نو ما دهغوی نه دا واوریدل.

قوله: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا مَرَّ بِمَجَنَّبَاتِ امْرِئِ سُلَيْمٍ دَخَلَ عَلَيْهَا یعنی حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چه به کله دام سلیم کور داطراف نه تیریدو نو دوی لره په ورتلل او سلام به ئې کولو.

«جنسبات» x «جنبة» جمع ده په معنی د طرف، ناحیه.

په دې ځانې کنبې دحدیث د حصه دابو عثمان نه صرف ابراهیم بن طهمان نقل کوي او مخکښې باقی حدیث کنبې دوی سره جعفر بن سلیمان او معمر بن راشد هم شریک دې، امام مسلم دا دواړه حدیثونه موصولاً نقل کړي دي. (۱) لپکن دابراہیم بن طهمان حدیث متعلق حافظ ابن حجر رحمہ اللہ لیکلی دی چه هغه ماته موصولاً ملاوئشو (۲)

(۱) فتح الباری: ۲۸۳/۹.

(۲) فتح الباری: ۲۸۳/۹.

مخکبني حديث کنبني حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله دزينب بن جحش واده کنبني خلعي وو. ام سليم ماته اوونيل که مونري دحضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله دپاره څه هديه اوليرلو نو دابه ډير بڼه وي. نو ما هغې ته اوونيل چه او اوليرېه. چنانچه هغوی کهجور، غوړی اوپنير واخستل او دائي حيس کرل (دايو خاص قسم حلوه وي) تياره کره او ماسره ئي هغه حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله کره اوليرېله. حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله اوفرمايل چه دا کيرېده او دخو کسانو نومونه ئي واخستل او وي فرمايل دا راوبله او ددوی نه علاوه چه څوک تاته ملاؤ شي نو هغه راوبله. ما دحضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله په حکم باندې عمل اوکړو او کله چه کور ته واپس راغلم نو کور دخلقو نه ډک وو، ما حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله ته اوکتل چه حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله په دې حلوه باندې خپل لاس مبارک کيخودو او څه ئي پرې دم کرل، اوبيا ئي لس لس کسان رابلل او هغوی ته به ئي وئيل چه دالله تعالی نوم واخلي او هر سرې دخپلې خپلې مخکبني نه خوراک کوی.

حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه هغوی ټول خوراک اوکړو او منتشر شو، څه خلق دکور نه اووتل اوڅه هم هغه ځانې کنبني ناست وو خبرې ئي کولې، چه ددې په وجه ماته ډيره پريشاني اوشوه (چه دې حضراتو له تگ پکار دي) دې نه پس دقران پاک آيت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ...﴾ نازل شو.

يو تعارض اودهغې حل: په دې روايت باب کنبني دی چه حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله خلقو باندې د کهجورو، غوړو او پنيرو حيس اوخوړلو. په بل روايت کنبني مشهور دی چه حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله غوښه او روتي په ولیمه کنبني خوړولې وه. (۱)
قاضي عياض اوفرمايل چه راوی ته وهم شوې دي، ده يوه قصه په بله قصه کنبني تومبلې ده. (۲)

ليکن حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائي چه دواړو کنبني جمع ممکن ده چه مخکبني حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله غوښه روتي سره تواضع کړې وي او هغه خلق چه کوم مخکبني راغلي وو هغوی دخبز او لحم خوړولو نه پس تلی وي، دې نه پس چه کوم خلق د خوراک نه پس ناست وواو خبرې ئي کولي دهغوی دپاره حضرت انس رضي الله عنه حيس راوړې وي، حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله هغه دنورو خلقو رابللو دپاره اوليرلو. او هغوی حيس خوړلې وي، لهذا په دواړو روايتونو کنبني تعارض نشته دي. (۳)

۶۵= بَابُ اسْتِعَارَةِ الثِّيَابِ لِلْعُرُوسِ وَغَيْرِهَا

[۴۸۶۹] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْمَاعِيلَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا اسْتَعَارَتْ مِنْ إِسْمَاعِيلَ قِلَادَةً فَهَلَكَتْ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

(۱) فتح الباری: ۲۸۳/۹.

(۲) فتح الباری: ۲۸۳/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۸۳/۹.

وَسَلَّمَ نَسَامِينَ أَصْحَابِهِ فِي طَلِبَاهَا فَأَذَرَكْتُهُمُ الصَّلَاةَ فَصَلُّوا بِغَيْرِ وُضُوءٍ فَلَمَّا اتَّوَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَكُّوا ذَلِكَ إِلَيْهِ فَتَرَكْتُ آيَةَ التَّيَمُّمِ فَقَالَ اسِيدُ بْنُ حُضَيْرٍ جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا فَوَاللَّهِ مَا نَزَلَ بِي أَمْرٌ قَطُّ إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ لَكَ مِنْهُ فَخْرًا وَجُعِلَ لِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ بَرَكَةٌ [ر: ۳۲۷].

امام بخاری رحمته الله په دې ترجمه الباب کښې دا وئیل غواړي که دواډه په موقع باندي د ناوې دپاره دعاږيۍ جامې استعمال کړې شي نو جائز دی ، دغیر ناوې دپاره هم عاریتا جامې استعمالول جائز دی.

امام بخاری رحمته الله چه کوم روایت په دې باب نقل کړې دې ، په دې کښې د جامود رعایه اختللو څه ذکر نشته دې بلکه د هارد رعایه ذکر دې ، دامام بخاری رحمته الله منشاء داده چه څنگه هار رعایه اختلې شي نو دا شان جامې هم عاریتا اختلې شي.

ابواب الهیبه کښې امام بخاری رحمته الله یو روایت ذکر کړې دې ، په دې کښې د جامود رعایتا اختللو ذکر صراحتا موجود دې ، حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائي چه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په زمانه کښې څما سرد یو قميص وو مدینه منوره کښې چه کله هم به یو ښځې لره ناوې جوړولې شي نو څما نه به ئې هغه قميص اختللو دعاږیت په طور ، په دې حدیث باندي امام بخاری رحمته الله په هغه ځانې کښې ترجمه قائمه کړې ده «الاستعارة للعروس عند البناء» دې ترجمه او حدیث لږ په دې ځانې کښې پیش نظر ساتل پکار دی. (۱)

۶۲=بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ

[۴۸۷۰] حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ كُرَيْبٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا لَوَانَّ أَحَدَهُمْ يَقُولُ حِينَ يَأْتِي أَهْلَهُ بِاسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ جَنِّبْنِي الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَاهُ ثُمَّ قَدَّرَ بَيْنَهُمَا فِي ذَلِكَ أَوْ قَضَى وَلَدًا لَمْ يَضُرَّهُ شَيْطَانٌ أَبَدًا [ر: ۳۲۱].

کله چه سړې خپلې بی بی ته د صحبت په نیت سره راشي نو دا دعاږي اوواښي. (بسم الله اللهم جنبني الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا)

علماء فرمائي چه دا دعا کشف عورت نه مخکښې وئیل پکار دی. د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه یو روایت نه معلومېږي چه دانزال په وخت کښې وئیل پکار دی. د جمهورو مسلك دې چه د کشف عورت نه مخکښې وئیل پکار دی. او که مخکښې وئیل ترې هیرشي نوکله ورته یاده شي نو په زړه کښې وئیل پکار دی. (۲)

حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائي چه سړې که دا دعا اوواښي نویيا شيطان بچی لره نقصان او

(۱) اوگوری فتح الباری: ۲۸۴/۹، والابواب والتراجم: ۷۲/۲.

(۲) وحديث ابن مسعود رواه ابن ابي شيبة ولفظه وكان اذا غشي اهله فانزل قال: اللهم لا تجعل للشيطان فيما رزقتني نصيبا (فتح الباری: ۲۴۲/۱، وايضا راجع عمده القاری: ۲۶۹/۲).

ضرر نشی رسولی، شیطان نه جنس شیطان او ضرر نه خاص قسم ضرر مراد دی. چه د (۱) ام الصبیان» په نومی بیمارنی په شکل کنبی بچو ته لگی. (۱) او ضرر نه عام بدنی ضرر هم مراد کیدیشی. (۲)

بعضی حضرات فرمائی چه دبچی دپیدائش په وخت کنبی شیطان ده ته لاس لگوی، ددی دعا برکت سره بچی ددی نه محفوظ شی.

لیکن دا تشریح ضعیفه ده ځکه چه حدیث «مامن مولود الا یسه الشیطان غیر مریم واپنها» نه معلومیری چه شیطان هر یو لره لاس اوړی سوا د مریم او دځوئی نه (۳) بعضو فرمائیلی دی چه دشیطان دضرر رسولو مطلب دادی چه هغه په ده باندې مسلط به نه وی او دین اسلام نه به ده لره برگشته کوی نه. (۴)

او دامطلب هم کیدیشی که دا دعا اووائی نو اولاد به صالح پیداکیږی او هغه به په نیکو کارونو کنبی دخپل ژوند صرف کوونکی وی، او په دې کنبی او انبیاء کرام کنبی فرق به داوی چه انبیاء کرام دپاره عصمت وجوب په درجه کنبی دی. او په دې ځائی کنبی عصمت جواز په درجه کنبی وی. (۵)

حضرت مجاهد رضی الله عنه نه منقول دی چه کله سرې بسم الله نه بغیر وطی کوی نو په دې کنبی شیطان هم شریکیږی لیکن دا دعا دې اووائی نوددی په برکت سره به دشیطان نه حفاظت کنبی به وی، او هغه به شرکت نه کوی. حافظ ابن حجر رضی الله عنه داتشریح راجح گنرلی ده. (۶) لیکن حقیقت دادی چه په دې ټولو کنبی هېڅ تضاد نشته دې اوداتول تشریحات مراد اخستی شی.

قوله: ثم قدرینهما أوقضی ولد: راوی ته شک دې چه «وقدرینهما» ئې ونیلی وو یانې «تقصی ولد» ونیلی وو. معنی د دواړو یو ده.

۶۷=بَابُ الْوَلِيمَةِ حَقٌّ

وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلَمَوْلَوْشَاءَ [ر: ۱۳۳].
[۴۸۷۱] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ ابْنُ عَشْرٍ سِنِينَ مَقْدَمَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَكَانَ امْهَاتِي يُوَظِّبُنِي عَلَى خِدْمَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۱) النهایه الاثیر: ۶۸/۱.

(۲) عمده القاری: ۱۵۲/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۵۲/۲۰.

(۴) عمده القاری: ۱۵۳/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۲۸۶/۹.

(۶) فتح الباری: ۲۸۶/۹.

فَخَدَمَتْهُ عَشْرَ سِنِينَ وَتَوَفَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عَشْرِينَ سَنَةً فَكُنْتُ أَعْلَمُ النَّاسَ بِشَأْنِ الْحِجَابِ حِينَ أَنْزَلَ وَكَانَ أَوَّلَ مَا أَنْزَلَ فِي مُبْتَنَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَيْثَبِ بْنِ جَحْشٍ أَصْبَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَا عَرُوسًا قَدَعَا الْقَوْمَ فَأَصَابُوا مِنْ الطَّعَامِ ثُمَّ خَرَجُوا وَبَقِيَ رَهْطٌ مِنْهُمْ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَطَالُوا الْمَكْثَ فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجَ وَخَرَجْتُ مَعَهُ لِكَيْ يَخْرُجُوا فَمَشَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَشَيْتُ حَتَّى جَاءَ عَتَبَةُ حُجْرَةَ عَائِشَةَ ثُمَّ ظَنُّوا أَنَّهُمْ خَرَجُوا فَرَجَعُوا وَرَجَعْتُ مَعَهُ حَتَّى إِذَا دَخَلَ عَلَى رَيْثَبٍ فَأَذَاهُمْ جُلُوسٌ لَمْ يَقُومُوا فَرَجَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجَعْتُ مَعَهُ حَتَّى إِذَا بَلَغَ عَتَبَةُ حُجْرَةَ عَائِشَةَ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ خَرَجُوا فَرَجَعُوا وَرَجَعْتُ مَعَهُ فَأَذَاهُمْ قَدْ خَرَجُوا فَضْرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ وَيَبْنَاهُ بِالسِّتْرِ وَأَنْزَلَ الْحِجَابَ [ر: ٣٥١٣]. (١).

د حق معنی ده ثابت یعنی ولیمه ثابت ده. باطل نه ده، د واده په موقعه باندې چه کوم خوراک ورکولې شی هغې ته ولیمه وئیلې شی.
د ولیمې د دعوت په حکم کښې اختلاف: دابن حزم ظاهري، داود ظاهري په نیز ولیمه واجب ده، امام شافعی او امام مالک نه هم یو یو قول هم دادي، دا حضرات فرمائی چه «اولم ولوشاة» د امر صیغه ده چه د وجوب دپاره رازی. (٢)

لیکن د جمهور علماء په نیز ولیمه مسنون ده، او هم دا د شوافع او مالکیه مسلک دي. خکه په حدیث کښې ددې تشریح ده «الولیة حق وسنة» باقی «اولم» کښې امر د جمهور په نیز داستحباب اوندې دپاره ده. (٣)

ولیمه په کوم وخت کښې کول پکار دي. او په دې کښې هم مختلف اقوال دي. ① قبل الدخول ② بعد الدخول ③ عقد النکاح په وخت کښې ④ دبناء اودخول په وخت کښې ⑤ دابتدائی عقد نه واخله تر بعد الدخول پورې په هر وخت کښې، (٤)

قوله: ان كان ابن عشر سنين مقدم رسول الله الى المدينة: حضرت رسول الله ﷺ چه کله مدينې منورې ته تشریف راوړونو په هغه وخت کښې د حضرت انس رضی الله عنه عمر مبارک لس کاله وو، بعضو روایاتو کښې دي چه په هغه وخت کښې دهغوی عمر مبارک نهه کاله وو.

صحيح خبره داده چه په هغه وخت کښې دهغوی عمر مبارک نهه کالونه څه زیات وو، چاکسر حذف کړې دي او نهه کاله ئې وئیلی دي اوچا کامل کړې دي او لس کاله ئې وئیلی دي. (٥)

(١) (امهاتى) أى اى و خالاتى اخواتها، (جواظبتى) يدعى استمر فى خدمته وفى نسخة، أى يوافقنى (مبتنى) وقت دخوله عليها وابتناؤه بها.

(٢) فتح البارى: ٢٨٧/٩، وعمده القارى: ١٤٤/٢، باب الصفره للمتزوج.

(٣) عمده القارى: ١٤٤/٢٠، باب الصفره للمتزوج والابواب والتراجم: ٧٢/٢.

(٤) فتح البارى: ٢٨٧/٩، ٢٨٨ اودا اخرى قول راجح او بهتر دي.

(٥) فتح البارى: ٢٨٨/٩.

باب الولیمة ولوبشاة

[۴۸۷۲] حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ ابْنُ سَيْمٍ أَنَّ سَارِضَ اللَّهِ عَنْهُ قَالَ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ وَتَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنْ الْأَنْصَارِ كُمْ أَصْدَقْتُمَا قَالَ وَزَنَ نَوَاقٍ مِنْ ذَهَبٍ

وَعَنْ مُحَمَّدٍ سَمِعْتُ أَنَسًا قَالَ لَمَّا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ نَزَلَ الْمُهَاجِرُونَ عَلَى الْأَنْصَارِ فَتَزَلَّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ عَلَى سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ فَقَالَ أَقَابِيكُمْ مَالِي وَأَنْزِلْ لَكَ عَنْ أَحَدِي امْرَأَتِي قَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ فَخَرَجَ إِلَى السُّوقِ فَبَاعَ وَاشْتَرَى فَاصْأَبَ شَيْئًا مِنْ أَقِطٍ وَسَمْنٍ فَتَزَوَّجَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلَمُوا وَلُوبِشَاةٍ [ر: ۱۹۳۳]

[۴۸۷۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ مَا أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَى زَيْنَبٍ أَوْلَمَ بِشَاةٍ [ر: ۲۵۱۳].

[۴۸۷۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ شُعَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَقَ صَفِيَّةً وَتَزَوَّجَهَا وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا وَأَوْلَمَ عَلَيْهَا بِمِخْسٍ [ر: ۲۶۱۳].

[۴۸۷۵] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ يَسَارٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ بَنَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِامْرَأَةٍ فَأَرْسَلَنِي فَدَعَوْتُ رَجُلًا إِلَى الطَّعَامِ [ر: ۲۵۱۳].

امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی ہے ولیمہ کول پکار دی اگر کہ یو چیلئی ولہی نہ وی ، دا معسر دپارہ دی او ادنی درجہ ده ، دکثرت هیخ حدنشته دی.

مخکنبی روایت کنبی دی ہے «اولم لوبشاة» داکثر علماء کرام پہ نیز پہ دی کنبی «لو» تقلیل دپارہ دی او عبارت مقصود تقلیل او کم درجہ بیانول دی ، اوبعضی حضرات «لو» دتکثیر دپارہ مراد اخستی شی چیزیات نہ زیات یو چیلئی ذبح کرئی. حضرت گنگوہی «لو» دتکثیر دپارہ اخستی دی لیکن راجح او داکثر علماء کرام رومبی قول دی. (۱)

قولہ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ: روایت کنبی دی ہے حضرت نبی کریم ﷺ داسی ولیمہ پہ خپلو بیبیانو کنبی دچا ہم نہ وہ کرپی لکہ خنگہ چہ دحضرت زینب رضی اللہ عنہا ولیمہ نہی اوکرہ ، پہ دی کنبی حضرت نبی کریم ﷺ چیلئی پہ ولیمہ کنبی ورکرہ.

ددی نہ صفا معلوم شو چہ دچیلئی ولیمہ لویہ ولیمہ بہ شمارلہی کیڑی. حضرت نبی کریم پہ وخت کنبی چہ کوم پنیر پہ هغه وخت کنبی دستیاب وو ، هغه حضرت نبی کریم ﷺ پہ ولیمہ کنبی ورکرل. حضرت نبی کریم ﷺ بہ تکلف نہ کولو.

دی نہ پس روایت کنبی دی ہے دحضرت صفیہ ولیمہ کنبی صرف کھجورو، غورو او پنیرو

مختصره ولیمه حضرت نبی کریم ﷺ ورکړه. په هغه وخت کښې هم دا خیزونه دستیاب وو، معلوم شو چه د بیبیانو په ولیمه کښې مساوات لازم نه دي.

۶۹=بَاب مَنْ أَوْلَمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ أَكْثَرًا مِنْ بَعْضِ

[۴۸۷۶] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ قَالَ ذَكَرَ تَزْوِيجُ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ عِنْدَائِسٍ فَقَالَ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلَمَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَيْهَا أَوْلَمَ بِشَاةٍ [ر: ۳۵۱۳].

ددې ترجمې مطلب دادې چه د ټولو ازواجو په ولیمه کښې مساوات او برابری ضروری نه ده.

۷۰=بَاب مَنْ أَوْلَمَ بِأَقْلٍ مِنْ شَاةٍ

[۴۸۷۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ صَفِيَّةَ عَنْ أُمِّهِ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ قَالَتْ أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ بِمُدَّيْنٍ مِنْ شَعِيرٍ

حديث مرسل دي ځكه چه د صفيه بنت شيبه باره كښې دوه قوله دي ، يو قول دادې چه هغه تابعيه ده او دويم قول دادې چه هغه صحابيه ده. د صحابيه منلو په صورت كښې دا حديث به مراسيل

كښې شميرلې كيږي ځكه مذكوره واقعه كښې صفيه بنت شيبه پخپله موجود نه وه بلكه هغه په مكه كښې وه ، بيا په دې ځانې كښې په سند كښې صفيه نه پس د حضرت عائشه رضي الله عنها ذكر نشته دي . ليكن د مؤمل بن اسماعيل او يحيى بن اليمان عن سفیان په طريق كښې د حضرت عائشه رضي الله عنها ذكر دي ، د اشان د حديث سندد مزید فی متصل الاسانیدد قبیل نه دي. (۱) دمزيد فی متصل الاسانیدد مطلب دادې چه بعضي راويان سند كښې د يو راوی اضافه كوي او بعضو طريق كښې دهغه اضافه نه وي. (۲)

قوله: أَوْلَمَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ: «بعض نسائه» نه څوك مراد دي. حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه ماته صراحتاً دنوم تعيين معلوم نه شو ليكن غالب دادی چه ددې نه ام المومنين حضرت ام سلمه رضي الله عنها مراد ده. (۳)

قوله: بِمُدَّيْنٍ مِنْ شَعِيرٍ: حضرت سفیان ثوري رحمته الله نه عبدالرحمان بن مهدی نه علاوه نورو ټولو راويانو «بمدین من شعیر» نقل کړی دی. البته عبدالرحمان بن مهدی «بصاعین من شعیر» نقل کړی دی. عبدالرحمان اگرچه ددې راويانو په مقابله كښې احفظ دي ليكن

(۱) فتح الباری: ۲۹۷/۹.

(۲) قال الشيخ طاهر الجزائري الدمشقي في توجيه النظر الى وصول الاثر: ۵۹۳/۲.... المزيد في متصل الاسانيد و هو كانت المخالفة فيه بزيادة في الاسناد.

(۳) فتح الباری: ۲۹۷/۹.

چونکه دهغوی تعداد زیات دی ، ددی وجې په دې ځانې کښې دهغه اعتبار کول بهتر دی. (۱) یو مدد ربع صاع برابر وی.

۱= باب حق إجابة الولیمة والدعوة ومن أولم سبعة أيام ونحوه

ولم یوقت النبی صلی الله علیه وسلم یوما ولا یومین:

[۴۸۷۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ

عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْوَلِيمَةِ فَلْيَأْتِهَا

[ر: ۴۸۸۴]. (۲)

[۴۸۷۹] حَدَّثَنَا مُدَدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ عَنْ أَبِي وَائِلٍ

عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فُكُّوا الْعَانِيَ وَاجِبُوا الدَّاعِيَ وَغُودُوا

الْمَرِيضَ [ر: ۲۸۸۱].

دعوت وليمه قبلول حق دی ، ددی په حکم کښې دائمه اختلاف دی.

① یو قول د وجوب دی یعنی دعوت وليمه قبلول واجب دی. د حنفیه هم دا قول دی ، دامام

مالك رحمته الله نه یو قول ددی مطابق دی او شوافع او حنابلہ نه یو قول هم دا منقول دی. (۳)

② دویم قول دادی چه دولیمې دعوت قبلول سنت دی او هم دا د جمهور علماء کرام مسلک

دی ، حنفیه ، مالکیه او شوافع او حنابلہ په نیز هم دا قول راجح دی. (۴)

③ بعض شوافع او حنابلہ فرمائی چه فرض کفایه دی ، (۵) علامه ابن دقیق العید فرمائی

چه دا په هغه وخت کښې دی چه کله عامو خلقو ته دعوت ورکړې شوې وی ، لیکن که دعوت

خاص وی نو چه دچا تخصیص کړې شوې وی ، دهغه حاضریدل ضروری دی. (۶)

مخکښې د «الدعوة» لفظ دولیمې نه علاوه نورو دعوتونو متعلق خودلو دپاره دي چه ددی

متعلق څه حکم دی.

(۱) فتح الباری: ۲۹۹/۹.

(۲) واخرجه البخاری ایضا فی باب إجابة الداعی فی العرس وغيرها رقم الحديث: ۴۹۷۲ ، ومسلم فی

كتاب النکاح، باب الامر بإجابة الداعی الی دعوة، رقم الحديث: ۱۴۲۹ ، وابو داود فی کتاب الاطعمة باب

ما جاء فی إجابة الدعوة ، رقم الحديث: ۳۷۳۶ ، والنسائی فی کتاب الولیمة ، باب إجابة الدعوة ، رقم الحديث:

۶۶۰۸ ، وابن ماجه فی کتاب النکاح ، باب إجابة الداعی ، رقم الحديث: ۱۹۱۴ ، واخرجه مالک فی الموطا

فی کتاب النکاح ، باب الولیمة ، رقم الحديث: ۴۹.

(۳) فتح الباری: ۳۰۱/۹ ، المجموع شرح المذهب: ۵۴۸/۱۵.

(۴) فتح الباری: ۳۰۱/۹ ، المجموع شرح المذهب: ۵۴۸/۱۵ ، اوگوری اعلاء السنن: ۱۰/۱۱ باب استحباب الولیمة.

(۵) فتح الباری: ۳۰۱/۹.

(۶) فتح الباری: ۳۰۱/۹.

قوله: ومن اولم سبعة ايام ونحوه: ددی نه امام بخاری رحمته الله یو اختلافی مسئلې طرفته اشاره کړې ده او هغه داده چه ولیمه تر څو ورځو پورې کولې شی. جمهور علماء کرام فرمائی چه ولیمه په رومبې ورځ کول مسنون دی، په دویمه ورځ کول جائز او په دریمه ورځ کول مکروه او په ریا کنبې داخل دی. (۱) دهغه دلیل دزهیر بن عثمان هغه روایت دې چه کوم امام ابوداود رحمته الله او امام نسائی رحمته الله نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائی چه «الولیمه اول یوم حق، والثانی معروف، والثالث سبعة وریاء» لیکن امام بخاری رحمته الله وائی چه «لا یصلح اسناده ولا یصلح له صحبة» نه سند صحیح دې او نه زهیر بن عثمان صحابی دې.

لیکن حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه زهیر بن عثمان چه کوم حدیث نقل کړې دې دهغې په مضمون کنبې هغه منفرد نه دې، دهغه څو متابع هم موجود دی. چنانچه ابن ماجه دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه دا مضمون نقل کړې دې، ابن عدی رحمته الله او بیهقی رحمته الله دحضرت انس رضی الله عنه نه او امام ترمذی رحمته الله دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه ددې مفهوم حدیث نقل کړې دې. د ترمذی رحمته الله دحدیث الفاظ دی «کان طعام اول یوم حق، وطعام الیوم الثانی سنة، وطعام الیوم الثالث سبعة» حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم ددې مفهوم یو حدیث منقول دې، (۲) په دې روایتونو کنبې اگر چه دهر روایت سند باندې څه نه څه کلام دې لیکن ددې ټولو په جمع کولو سره په دې کنبې قوت پیدا کیږي، او معلومیږي چه دحدیث اصل شته دې، ددې وجې ددې اعتبار کول پکار دی. (۳)

حضرات مالکیه فرمائی چه ولیمه اووه ورځې کولې شی. (۴) امام بخاری رحمته الله هم په ترجمه الباب کنبې دمالکیه تائید فرمایلې دې، او فرمائی چه «ومن اولم بسبعة ايام ونحوه ولم یوقت النبی صلی الله علیه و آله یوما ولا یومین».

دمالکیه استدلال دحضرت ابن سیرین رحمته الله د روایت نه دې، چه هغه ابن ابی شیبه نقل کړې دې چه دده د لور حفصه بنت سیرین په واده باندې اووه ورځې ولیمه ورکړې شوه، او امام عبدالرزاق په روایت کنبې د اتو ورځو ذکر دې، امام بخاری رحمته الله «دسبعة ايام» نه پس «ودحوه» نه غالباً اته ورځو والا روایت طرفته اشاره کړې ده. (۵)

جمهور فرمائی چه مذکوره روایت دخلقو په کثرت باندې محمول دې چه خلق زیات وو نو

(۱) اوگوری المغنی لابن قدامه: ۳/۷، کتاب الولیمه واعلاء السنن: ۱۳/۱۱، باب جواز الولیمه الی ایام.

(۲) اوگوری تفصیل دپاره فتح الباری: ۳۰۲/۹، وارشاد الساری: ۴۴۹/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۳۰۲/۹.

(۴) اوگوری فتح الباری: ۹/، مرقاه المفاتیح: ۲۵۶/۶، کتاب النکاح، باب الولیمه، والابواب والتراجم: ۷۳/۲.

(۵) فتح الباری: ۳۰۲/۹، اوگوری مصنف ابن ابی شیبه: ۳۱۳/۲، من کان یقول بطعم فی العرس والختان، وسنن کبری للبیهقی: ۲۶۱/۷.

ددې وجې هغوی اووه ورځو کښې تقسیم کړې شوی وو، هره ورځ مختلف راتلل او ولیمه به
نې خوړه اوداشان په دې صورت کښې درې ورځونه زیات جواز دې. (۱)

[۴۸۸۰] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ الْأَشْعَثِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ سُوَيْدٍ
قَالَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَمَرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَبْعٍ وَنَهَانَا عَنْ سَبْعٍ
أَمَرَنَا بِعِيَادَةِ الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعِ الْجَنَازَةِ وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ وَأَبْرَارِ الْقَسَمِ وَنَصْرِ الْمَظْلُومِ وَأَفْشَاءِ السَّلَامِ
وَأَجَابَةِ الدَّاعِي وَنَهَانَا عَنْ خَوَاتِيمِ الذَّهَبِ وَعَنْ آيَةِ الْفِضَّةِ وَعَنْ الْمَيَاثِرِ وَالْقَيْبَةِ وَالْإِسْتَبْرَقِ
وَالِدِيَّاسِ تَابِعَهُ أَبُو عَوَانَةَ وَالشَّيْبَانِيُّ عَنْ أَشْعَثٍ فِي أَفْشَاءِ السَّلَامِ [ر: ۱۸۲].

حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ فرمائی چې حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته د اوو څیزونو حکم
را کړو اود اوو څیزونو نه نې مونږ منع کړو، چې دکومو اوو څیزونو چې نې حکم راکړو هغه
دادی. ① دمریض عیادت ② دجنازې سره تلل ③ دانگیشتی (انتروشی) والا جواب ورکول
④ ابرار المقسم دقسم خوړولو تصدیق کول دقسم ورکولو والا قسم پوره کول. ⑤ دمظلوم
نصرت کول ⑥ دسلام اشاعت ⑦ او د دعوت ورکونکي دعوت قبولول.

او چې دکومو اوو څیزونو نه منع کړی یو هغه دادی: ① خواتیم الذهب: دسړو دپاره دسرو زرو
دگوتمې استعمال ② دچاندنی لوښی ③ میاثر: میشره جمع ده، رینمی گذنی چې سورنې
د آس وغیره په ملاباندې اېږدی. ④ قسی کپړې چې په هغې کښې رینیم گډ شوی وی ⑤
استبرق: دا یو وړوکې قسم رینیم وی. ⑥ دیباج: دا هم درینمویو قسم دې چې ته ابریشم
ونیلې شی. داشپړ شو اووم په دې حدیث کښې په دې ځانې کښې ذکر نه دې، مخکښې په
کتاب اللباس کښې دا ذکر دې. ⑦ حریر یعنی عام رینیم (۲)

قوله: تابعه ابو عوانة الشيباني عن اشعث في افشاء السلام: دا حدیث په کتاب
الجنائز کښې تیر شوې دې یعنی دابوالاحوص سلام بن سلیم متابعت ابو عوانه وضاح بن
عبدالله یشکری کړې دې. امام بخاری رحمته اللہ علیہ په کتاب الاشربة کښې دا متابعت موصولا نقل
کړې دې. (۳)

او ابواسحاق شیبانی هم د ابوالاحوص متابعت کړې دې چې دا امام بخاری رحمته اللہ علیہ په کتاب
الاستئذان کښې موصولا نقل کړې دې. (۴) البته دهغوی په روایت کښې د«افشاء السلام»
الفاظ دی. اود شعبه عن اشعث روایت کښې د«رد السلام» الفاظ دی. کتاب الجنائز کښې
ددې روایت تیر شوې دې. روایت باب کښې هم د«افشاء السلام» الفاظ دی.

فائده: ولیمې نه علاوه ددعوت په سلسله کښې دجمهور علماء مسلك دې چې دا قبولول

(۱) فتح الباری: ۳۰۳/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۴۵۱/۱۱..

(۳) عمده القاری: ۱۵۹/۲۰.

(۴) عمده القاری: ۱۵۹/۲، وفتح الباری: ۳۰۳/۹.

مستحب دې . واجب نه دې ، البته علامه ابن حزم دا واجب گنړی . سرخسی شافعی رحمته الله علیه عدم وجوب باندې اجماع نقل کړې دې . (۱)

[۴۸۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ (۲) عَنْ تَمِيمِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ دَعَا أَبُو اسِيدٍ السَّاعِدِيُّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عُرْسِهِ وَكَانَتْ امْرَأَتُهُ يَوْمَئِذٍ خَادِمَتَهُمْ وَهِيَ الْعُرُوسُ قَالَ تَمِيمٌ تَذُرُونَ مَا سَقَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْقَعَتْ لَهُ ثَمَرَاتٍ مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا اكْتَلَّ سَقَتْهُ آيَاةُ [۴۸۸۷ ، ۴۸۸۸ ، ۵۲۶۹ ، ۵۲۷۵ ، ۶۳۰۷] . (۳)

حضرت سہل بن سعد فرمائی چې ابواسید ساعدی رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لره په خپل واده کښې راوبللو . دده ښځې دمیلمنو خدمت کولو حالانکه هغه نوې نوې ناوې وه حضرت سہل رضی اللہ عنہ او فرمائیل چې تاته معلوم دی چې هغې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم له دځکلو دپاره څه وړکړې وو ؟ هغې دښې په اوبو کښې کېجورې خوشتې کړې وې ، نو کله چې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم روتی او خوره نو هغې هغه په حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندې اوڅکولې . «انقعت» د «انقام» نه دې ، په اوبه کښې خوشتول .

۷۲ = بَابُ مَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ

[۴۸۸۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى لَهَا الْأَغْنِيَاءُ وَيُتْرَكُ الْفُقَرَاءُ وَمَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
امام بخاری رحمته الله علیه دا وئیل غواړي چې یو سړی ته دعوت ورکړې شو او هغه دا پرېښودو نو هغه دالله درسول صلی اللہ علیہ وسلم نافرمان دې .

(۱) فتح الباری: ۳۰۷/۹ ، باب اجابه الداعی فی العرس وغیره).

(۲) واجرجه البخاری فی عدة مواضع : باب قیام المرأة علی الرجال فی العرس وخدمتهم بالنفس رقم الحديث: ۴۹۷۵ ، ۴۹۷۶ ، وفی کتاب الاشریة باب الانتباز فی الاوعية والتور ، رقم الحديث: ۵۵۹۱ ، وکتاب الاشریة باب تقیع التمر مالم یسکر رقم الحديث: ۵۵۹۷ ، وفی کتاب الايمان والنذور ، باب اذا حلف ان لا یشرّب نبیذا فشرّب طلاء او سکرا... رقم الحديث: ۶۶۸۵ ، واخرجه ابن ماجه کتاب النکاح عن محمد بن الصباح باب الولیمة رقم الحديث: ۱۹۱۲)

(۳) اخرجه مسلم فی الاشریة : باب اباحة النبیذ الذی لم یشتد ولم یصر مسکرا رقم الحديث: ۲۰۰۶ ، (امراته) واسمها سلامة بنت وهب رضى الله عنها ، (خادمهم) تقوم بخدمتهم وتقدم لهم الضیافة وكان ذالک قبل ان یفرض الحجاب علی انه لیس فی مجموع طرق الحديث ما يدل انها جلست معهم ، أو أظهرت لهم الزینة او مواضعها وعلیه ، فلا اشکال ولا ممسکا لذوی النفوس الضعیفة والقلوب المریضة فی مثل هذه الحوادث ، اذلذی لا یمتنع دخول المرأة مجالس الرجال وخدمتهم ، ذا كانت هناك حاجة وكانت محتجبة بالحجاب افترضه الله عز وجل).

ددې نه معلوم شو چه د علامه بن حزم رحمته الله په شان دامام بخاری رحمته الله په نیز دعوت قبول واجب دی. لیکن ددوی په نیز هم وجوب په هغه وخت کښې دې چه کله څه عذر وی.

۴۳= بَابُ مَنْ أَجَابَ إِلَى كِرَاعٍ

[۴۸۸۳] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ دُعِيتُ إِلَى كِرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أَهْدَى إِلَيَّ كِرَاعٌ لَقَبِلْتُ [۲۴۲۹].

«کراخ» د پښتو هغه حصې ته وائی چه د گیتۍ نه پاس وی ، لکه لاس کښې چه مړوند وی. اردو کښې دې ته سری پائې وئیلې شی. (۱)
په حدیث کښې دی که څوک ماته څوک کراخ (د سری پائې په شان حقیر څیز دا هغه ځانې عرف وو حالانکه په مونږ خلقو کښې ددې عکس دې) دعوت هم راکړی نو څه به دا قبولوم.
امام غزالی رحمته الله فرمائی چه کراخ نه په دې ځانې کښې مراد د چیلۍ پښې مراد نه دی بلکه د مدینې منورې او مکې معظمې په مینځ کښې واقع «کراخ الغیم» مراد دې، او مطلب ئې دادې که څوک ماته د «کراخ الغیم» غوندې لرې ځانې ته هم دعوت راکړی نو څه د بعد مکان باوجود هغه ځانې ته خم. امام بخاری رحمته الله د «کراخ» نه پس د «کراخ الغیم» الفاظ سره حدیث ذکر کړو لیکن ددې زیاتوالی هیڅ اصل نشته دې ، او جمهور په دې کښې «کراخ» نه د چیلۍ وغیره پښې مراد اخلی. او منشاء داده که دعوت د څه معمولی څیز هم وی نو هغه قبول پکار دی. (۲)

۴۴= بَابُ إِجَابَةِ الدَّاعِي فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِهَا

[۴۸۸۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (اجْبُوا هَذِهِ الدَّعْوَةَ إِذَا دُعِيتُمْ لَهَا) قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَأْتِي الدَّعْوَةَ فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِ الْعُرْسِ وَهُوَ صَاحِبُهَا [۳۸۷۸].

«فې العرس» نه مراد ولیمه ده. اود «وغیره» نه مراد عام دعوت دې. روایت کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما روژې په حالت کښې به تلو ، په دې کښې دا ضروری نه دی چه هغه به خپله روژه هم افطار کوله. فقهاء کرام په دې سلسله کښې تفصیل لیکلې دې. که روژه نفل ده او افطار نه کولو سره داعی ته تکلیف او خفگان رسی نوداسې صورت کښې هغه ته نفلی روژه افطار کول پکار دی. او دا دعوت به دده په حق کښې به شمیرلې شی. لیکن

(۱) عمده القاری: ۱۶۱/۲۰.

(۲) اوگوری فتح الباری: ۳۰۶/۹.

که روزۀ نفل نه ددیا داعی ته په افطار نه کولو سره څه تکلیف یا خفګان نه وی نوداسې صورت کښې بیا افطار کول نه دی پکار بلکه دداعی په حق کښې دعا کولو نه پس واپس تلل پکار دی. (۱)

۷۵= بَابُ ذَهَابِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ إِلَى الْعُرْسِ

[۴۸۸۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ ابْصَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءً وَصِيبًا مُقْبِلِينَ مِنْ عُرْسٍ فَقَامَ مُنْتَشًا فَقَالَ اللَّهُمَّ ائْتُمْنِي مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ [ر: ۳۵۷۴].

د امام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه په واده کښې د شرکت دپاره ښځو او پچو لره تلل د حدیث نه ثابت دی. اوسنت کښې ددې اصل موجود دي. د واده سلسله کښې اسراف، فضول خرچی او دنمودونمائش گنجائش نشته دي، یقینا داپه شریعت کښې نشته دي. لیکن په دې کښې دومره قدرې بقشف او سادګی اختیارول چه هډو څوک شریک نه کړې شی نودا هم غلو او نامناسب دی.

روایت کښې دسند ر اویان ټول بصری دی. (۲) حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله ښځې او ما شومان د واده په راتلو اولیدل نو دوی طرفته نیغ اودریدل او وې فرمائیل چه تاسو خلق ماته دهرچا نه زیات محبوب یی.

«مستل» د «منه» نه ماخوځ دی چه ددې معنی قوت او طاقت ده. (۳) یعنی حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددوی طرفته قوت او طاقت اونشاط سره اودریدل، او وې فرمائیل «اللهم ائتم من احب الناس الی» په دې کښې د «اللهم» لفظ په طور د تبرک ذکر کړې شوې دي. یا دخپلې رسچانی دپاره په طور دګواهي ددې ذکر کړې شوې دي. (۴)

۷۶= بَابُ هَلْ يَرْجِعُ إِذَا رَأَى مُنْكَرًا فِي الدَّعْوَةِ

وَرَأَى أَبُو مَعُودٍ صُورَةً فِي الْبَيْتِ فَرَجَعَهُ وَدَعَا ابْنَ عُمَرَ ابَا أَيُّوبَ فَرَأَى فِي الْبَيْتِ سِتْرًا عَلَى الْجِدَارِ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ غَلَبَنَا عَلَيْهِ النِّسَاءُ فَقَالَ مَنْ كُنْتُ أَخْشَى عَلَيْهِ فَلَمْ أَكُنْ أَخْشَى عَلَيْكَ وَاللَّهِ لَا أَطْعَمُ لَكُمْ طَعَامًا فَرَجَعَهُ

د امام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه په دعوت کښې که څوک منکر څیز اووینی نو واپس کیدل پکار دی اوپه دې کښې شرکت نه دي پکار، په دې باندې هغوی مختلف آثارپیش کوی.

قوله: ورأى ابن مسعود صورة في البيت فرجع: دمستملی، اصیلی، قابسی اوعبدوس

(۱) فتح الباری: ۳۰۸/۹، وعمده القاری: ۱۶۲/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۳۰۹/۹.

(۳) فتح الباری: ۳۰۹/۹.

(۴) ارشاد الساری: ۴۵۵/۱۱.

پدروایت کښې "ابن مسعود" دې او باقی روایاتو کښې ابو مسعود دې ، حافظ ابن حجر دا دویم روایت صحیح دې. او رومې نې تصحیف او گرزولو او وې فرمائیل چه دا اثر د حضرت عقبه بن عمرو دې. چه دا بیهقی موصولاً روایت کړې دې. (۱)
اودا هم ممکن دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه سره هم داشان واقعه پېښه شوې وی چه هغوی په کور کښې تصویر کتلې وی او واپس تلې وی. (۲)

قوله: ودعا ابن عمرا بأیوب، فرای فی البیت سترا: حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه حضرت ابویوب انصاری رضی الله عنه ته دعوت ورکړو ، هرکله چه هغه ددوی کور ته راغلونو په دیوال باندې نې یو پرده اولیده. نو حضرت ابن عمر دمعدرت په طور اووئیل چه په دې سلسله کښې مونږ باندې ښځې غالبې شوې او دا پرده نې زړونده کړه. حضرت ابویوب انصاری رضی الله عنه او فرمائیل چه دکومو خلقو باره کښې ماته اندیښنه کیدیشوه (چه هغوی به دداسې منکر ارتکاب کوی) هغه نور خلق دی ، ستاسو باره کښې خوماته اندیښنه نه وه ، (چه تاسو به هم داشان معامله کښې ښځو نه مغلوبه شئ) والله ! څه به ستاسو خوراک اونه کړم او واپس لاړل. امام احمد رضی الله عنه دا اثر موصولاً نقل کړې دې.
علامه ابن بطال رحمته الله فرمائی چه په یودعوت کښې څه منکر کیږی نو شرکت کول نه دی پکار ځکه شرکت کولو سره به دده د طرفنه دهغې منکراتو د رضا مندئی اظهار وی. تفصیل ددې دادې که په هغه ځانې کښې څه دامر منکر حرام ارتکاب کیږی او ددې په بندولو باندې دې قادر وی نو دا ختمول پکار دی. اوداسې صورت کښې هغه ځانې ته تلو کښې هیڅ حرج نشته دې او شرکت کولې شی.
لیکن که ددې د ختمولو باندې قادر نه وی نو په دې صورت کښې واپس کیدل او شرکت نه کول پکار دی.

او که په هغه ځانې کښې څه دحرام ارتکاب نه وی بلکه مکروه تنزیهی څه عمل وی نوداسې صورت کښې شرکت کولې شی ، لیکن دا هم د تقوی او ورع خلاف دی. د تقوی تقاضاهم دا ده چه په دې صورت کښې شرکت اونه کړې شی. (۳)
صاحب هدایه دا مسئله په تفصیل سره بیانوی او لیکي "ددې حاصل دادې چه دتلو نه مخکښې معلوم کړې شی چه په هغه ځانې کښې څه منکرات او حرامو ارتکاب به وی نو تلل جائز نه دی. که دتلو نه پس معلوم شی چه نویا ددې دوه صورتونه دی ، که هغه مقتدی او پیشوا دی نو ده لره شرکت کول نه دی پکار ، مگر داچه دده په تلو باندې منکرات ختم شی ، نویا شریکیدلې شی لیکن که هغه عام سړې وی نودده دپاره د شرکت گنجائش شته دې.
امام ابوحنیفه رحمته الله فرمائی چه یو ځل ماته ابتلاء پېښه شوه نو ما صبرنه کار واخستلو صاحب هدایه فرمائی چه دا دامام صاحب منصب او اقتداء ته رسیدو نه مخکښې واقعه ده. (۴)

(۱) فتح الباری: ۳۱۰/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۱۰/۹.

(۳) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۳۱۱/۹.

(۴) اوگوری الهدایه کتاب الکراهیه: ۴۵۵/۴. وفیض الباری: ۳۰۱/۴.

پخپله د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما واقعہ هم امام احمد رحمۃ اللہ علیہ په کتاب الزهد کښې نقل کړې ده چې حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما یوځل یو صحابی رضی اللہ عنہ کور ته داخل شو نو په هغه ځانې کښې هغوی څه پردې اولیدلې نو دوی او فرمائیل چې ستا په کور کښې دا کعبه د کله نه راغلې ده. (۱)
امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا روایت نقل کوی چې حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چې «ان الله لم يامرنا ان نكسوا الحجارة والطين» (۲)

اوس سوال دا پیدا کیږي چې په کورونو کښې د پردو لگولو څه حکم دي. دشوافع دوه قولونه دي او د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ هم دوه روایتونه دي. ① یو دا چې پردې زړوندول حرام دي. او ② دویم دا چې دا مکروه تنزیهی دی ، دده راجح قول هم دا دي. (۳) حضرات حنفیه فرمائي که ضرور وی نو هېڅ باک نشته دي، او بغیر ضرورت نه دا مکروه دي. (۴)

[۴۸۸۶] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا اشْتَرَتْ ثَمْرَةً فِيهَا تَصَاوِيرُ فَلَمَّا رَأَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَلَمْ يَدْخُلْ فَعَرَفْتُ فِي وَجْهِهِ الْكَرَاهِيَةَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُوبُ إِلَى اللَّهِ وَالْيَاسُورِ مَاذَا أَذْنُبْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا بَالُ هَذِهِ الثَّمَرَةِ قَالَتْ فَقُلْتُ اشْتَرَيْتُهَا لَكَ لِتَقْعُدَ عَلَيْهَا وَتُوسِدَها فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَصْحَابَ هَذِهِ الصُّورِ يُعَذِّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيُقَالُ لَهُمْ أَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ وَقَالَ إِنَّ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ الصُّورُ لَا تَدْخُلُهُ الْمَلَائِكَةُ [۱۹۹۹]

په دې روایت باندې تفصیلی کلام به انشاء الله مخکښې کتاب اللباس کښې راشي.

«ثمره» (دنون او د راء په ضمه او دمیم په سکون سره) وړه تکیه ، وساده صغیره.

== ۷۷ = بَابُ قِيَامِ الْمَرْأَةِ عَلَى الرِّجَالِ فِي الْعُرْسِ وَخِدْمَتِهِمْ بِالنَّفْسِ

[۴۸۸۷] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا أَبُو عَسَانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ قَالَ لَمَّا عَرَسَ أَبُو اسِيدٍ السَّاعِدِيُّ دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ فَمَا صَنَعَهُمْ طَعَامًا وَلَا قَرْبَةً إِلَيْهِمْ إِلَّا امْرَأَتُهُ أُمُّ اسِيدٍ بَلَّتْ ثَمَرَاتٍ فِي تَوْرٍ مِنْ حِجَارَةٍ مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا قَرَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الطَّعَامِ مَا أَتَتْهُ لَهُ فَسَقَتْهُ ثُمَّ حَفَّتْهُ بِذَلِكَ [ر: ۴۸۸۸].

د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ مقصد دادي که د واده په موقعه باندې ناوې د میلمنو خدمت دپاره اودریږي نو په دې کښې هېڅ داعتراض ضرورت نشته دي ، په سنت کښې ددې اصل موجود دي.

(۱) فتح الباری: ۳۱۰/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۱۱/۹ و صحیح مسلم: ۴۸۲/۱.

(۳) دشوافع مسلک دپاره اوگوری فتح الباری: ۳۱۱/۹.

(۴) حنفیه مذهب دپاره اوگوری ردالمختار علی در المختار کتاب الحظر والاباحه فصل فی اللبس: ۲۵۰/۵.

قوله: حدثنا سعيد: په دې کښې د ابواسید ساعدی واقعہ بیان شوې ده چه تیره شوه ، دده نوم مالک بن ربیعہ دې . او دده د ښځې د ام اسیدنوم سلامه بنت وهیب دې . (۱)

قوله: بليت التمرات في تور من جحارة من الليل: یعنی ام سید دشپې کهجورې دکانرې په یو پیاله کښې خوشتې کړې وې . «تور» لوښې ، پیاله .

قوله: امائته فسقته تحفه بذالك: یعنی ام اسید ددې پیالې د کهجورو نه د حضرت نبی کریم ﷺ دپاره شربت جوړ کړواو بیا په طور د تحفې پیش کړو په هغه پیاله کښې .

«امائت» باب افعال نه دواحد مونث صیغه ده . «اماث...امائة» دیو څیز اوبو کښې خوشتول ، حل کول ، «ای امائت تودا من الجحارة للنبي ﷺ» یعنی ام اسید د کانرې داپیاله د حضرت نبی اکرم ﷺ دپاره حل کړه . مطلب دادې چه په دې پیاله کښې ئې کهجورې یوځانې کړې اوددې نه ئې شربت کړو .

«تحفه تحف» دا باب افعال اتحاف نه دواحد مونث صیغه ده . او ضمیر منصوب حضرت نبی کریم ﷺ طرف ته راجع دې . «أتحف، اتحاف» تحفه ورکول ، تحفه پیش کول .
دنسفی رحمته په روایت کښې داشان دی او دمستملی او سرخسی په روایت کښې «تحفة بذالك» الفاظدی «تحفة ای هدیة» (۲)

۴۸ = بَابُ النَّقِيعِ وَالشَّرَابِ الَّذِي لَا يُسْكِرُ فِي الْعُرْسِ

[۴۸۸۸] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقَارِي عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ أَنَّ أَبَا اسِيدَ السَّاعِدِيِّ دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعُرْسِهِ فَكَانَتْ أَمْرَاتُهُ خَادِمَهُمْ تَوَمِّدُوهِيَ الْعُرْسُ فَقَالَتْ أَوْ قَالَ اتَذَرُونَ مَا أَلْقَعَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلْقَعَتْ لَهُ ثَمَرَاتٍ مِنَ اللَّيْلِ فِي تَوْرٍ [۳۸۸۸].

دواده په موقعه باندې د شربت وغیره رواج دې ، امام بخاری رحمته فرمائی چه په دې کښې هېڅ حرج نشته دې ، که د کهجور شربت وی یاڅه دبل څه شربت وی ، لیکن مسکر نه دې پکار ، نقیع هغه شربت ته وئیلې شی چه د اوچو انگورو یا اوچو کهجورو اوبو وغیره کښې خوشتې کړې شی او جوړ کړې شی . (۳)

(۱) ارشاد الساری: ۴۵۷/۱۱.

(۲) فتح الباری: ۳۱۳/۹.

(۳) (عمده القاری: ۱۶۵/۲۰).

۷۹ = بَابُ الْمُدَارَاةِ مَعَ النِّسَاءِ وَقَوْلُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ

[۴۸۸۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ إِنْ اقْتَمَتَا كَسِرَتْهَا وَإِنْ اسْتَمْتَعَتْ بِهَا اسْتَمْتَعَتْ بِهَا وَفِيهَا عِوَجٌ [ر: ۲۱۵۳].

مطلب دادی چه بنخو سره د لطف او مهربانی معامله کول پکار دی. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه بنخه دپنستی په شان (کره) ده، تاسو دوی سره په نرمی انتفاع حاصلولی شی، لیکن که تاسو دا نیغول غواړئ نو تاسو به دا ماته کړئ. اوددی نه فائده هم حاصلولی نشی. ددی وجې دبنخې لږ ډیر کوږ والی برداشت کول پکار دی.

لیکن دا حکم امور معاشرت او امور دنیاویه په سلسله کنبې دې، دامور دین په سلسله کنبې داسې حکم نه دې چه هغه د دین احکام پامال کړی او په دې باندې دې هېڅ قدغن نه وی، د دیني امور په سلسله کنبې دې ددې نگرانی او کړې شی او دې ته زور نه ورکول پکار دی لیکن په دې کنبې هم عموماً نرمی او شفقت فائده مند دې.

۸۰ = بَابُ الْوَصَاةِ بِالنِّسَاءِ

[۴۸۹۰] حَدَّثَنَا اسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ الْجَعْفِيُّ عَنْ زَائِدَةَ عَنْ مَيْسَرَةَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِي جَارَةً وَاسْتَوْصَا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَأَتَمَّتْ خُلُقُنَ مِنْ ضِلَعٍ وَإِنْ اغْوَجَ شَيْءٌ فِي الضِّلَعِ أَعْلَاهُ فَإِنْ ذَهَبَتْ تَقِيْمُهُ كَسَرَتْهُ وَإِنْ تَرَكَتَهُ لَمْ يَزَلْ اغْوَجَ فَاسْتَوْصَا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا [ر: ۲۱۵۳].

مطلب دادی چه الله ﷻ او دده رسول ﷺ باندې ایمان راوړلو والا دې خپل گواندې ته تکلیف نه ورکوی. او بنخه چونکه دټول عمر رفیق او گواندې وی ددې وجې ده ته تکلیف نه ورکول دایمان تقاضو کنبې داخل دی.

مخکښې فرمائی چه «استوصوا بالنساء خیرا» دبنخو په سلسله کنبې حسن سلوک اود ښیگریږ وصیت تاسو قبول کړئ. دا د پنستی نه پیدا شوې ده. داودی ﷺ فرمائی چه حضرت حوا علیها السلام دحضرت آدم ﷺ د پنستی نه پیدا کړې شوې وه. چونکه بنخې دحضرت حوا علیها السلام په صنف کنبې داخلې دی. ددې وجې ددوی متعلق فرمایلي شوی دی چه هغه د پنستی نه پیدا شوې ده. (۱)

قوله: ان اغوج شیء فی الضلع اعلاه: یعنی دټولو نه زیاته کره پنستی پورتنی پنستی ده. که تاسو دا نیغول غواړئ نو تاسو به دا ماته کړئ، اوکه همداسې ئې پرېږدئ نو به همداشان کره وی.

که یو ښځه زبان درازی او کړی یاستا د هدایت نه خلاف شی نو تاسو د تحمل نه کار اخلئ،
داشان غالب امکان دې چه تاسو به ددې په اصلاح کښې کامیاب شی. لیکن که تاسو
غواړئ چه هغه په رومي ورځ بالکل نیغه شی نو هغه دابه ماته شی او ددې نه به انتفاع
حاصله نشی.

[۴۸۹۱] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نَتَقَى الْكَلَامَ وَالْإِنْسَاطَ إِلَى نَسَابِنَا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَيَّيَّةَ أَنْ يَنْزَلَ فِينَا شَيْءٌ فَلَمَّا تَوَفَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَكَلَّمْنَا وَالْبَسْطُنَا (۱)
حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې مونږ به بې تکلفی
او محبت کولو نه ویریدو چه هسې نه زمونږ په باره کښې څه آیت نازل نه شی. لیکن کله چه
حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وفات شو نو بیا مونږ ښځو سره بې تکلفی سره خبرو کښې شروع شو
(ځکه چه شرعی لحاظ سره ددې هېڅ ممانعت نشته).

د روایت باب ترجمه الباب سره تعلق : په دې روایت کښې بظاهر ترجمه الباب سره تعلق په
نظر نه رازی. لیکن که لږ غور او کړو نو ترجمه الباب سره د روایت لږ شان تعلق شته دې. ځکه
چه حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه مونږ ښځو سره د بې تکلفی او انبساط نه ویریدو، ددې
دا مفہوم په خپله باندې رازوی چه مونږ ښځو د ظلم زیاتۍ نه ویریدو. چونکه په بل صورت
کښې په طریق اولی د قران پاک د آیت د نازلیدو امکان وو. (۲)

اصل کښې دا کیږی چه ښځې سره کله انسان زیات بې تکلفه شی نو هغه جری کیږی او په
سرخیږی. او اکثر وختونو کښې گستاخی پورې نوبت راشی چه دا د خاوند دپاره ناقابل
برداشت وی. اوداشان دوهلو نوبت راشی. حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه مونږ
ددې ویرې نه چه د انبساط په نتیجه کښې دوهلو نوبت راشی اوبیا د قران پاک هېڅ یو آیت
ځمونږ په باره کښې نازل شی، مونږ د حضرت نبی کریم په زمانه کښې د ښځو سره محتاط
رویه اختیاروله. او چونکه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه پس د نزول وحی سلسله پاتې نشوه، ددې
وجې مونږ ښځو سره بې تکلفی او انبساط اختیار کړو، اودویرې دوجې مونږ به ډیر محتاط
اوسیدو دا احتیاط ختم کړو.

او علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ ترجمه الباب سره د حدیث مناسب متعلق لیکي چه : «يمكن ان تؤخذ
البطاقة من قوله وانبسطنا لا الانبساط اليهن من جملة الوصايا بهن».

(۱) واخرجه ابن ماجه في كتاب الجنائز . باب ذكر وفاته ودفنه رحمۃ اللہ علیہ رقم الحديث: (۱۶۳۲).
(۲) اوگوری الابواب والترجم: ۷۳/۲، حضرت گنگوهی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه : قوله : كنا نتقى الكلام
والانبساط و فلک لاستلزامه شيئا من الضرب والتاديب ، فان الرجل اذا نبسط الى اهله ادى ذالك دل وقلة
مبالاة بامر الزوج فيقع العصيان ويؤدى ذالك الى ضرب وتاديب . قد كانوا عن ذالك وبذالك يطابق
الحديث بالترجمة (وانظر لامع الداری: ۴۱۴/۹).

۸۱ = بَابُ قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا (التحریم: ۶)

[۴۸۹۲] حَدَّثَنَا أَبُو الثُّغَمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ فَلَا مَأْمَدَإِ وَهُوَ مَسْئُولٌ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَهِيَ مَسْئُولَةٌ وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ إِلَّا فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ [ر: ۸۵۲]

دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادی چہ دخپلو کور والو خبر اخلی او ددوی داصلاح کول د سړی ذمه داری ده.

ددې نه مخکښې باب کښې حديث نقل فرمائيلې شوې دې چہ بنځه پښتې نه پيدا شوې ده چہ هغه کړه وې. په دې کښې کوروالی وې. ددې وجې دنیاوی معاملات کښې دوی سره دنرمی او چشم پوشی رویه اختیارول پکار دی. ددې باب نه پس مذکورہ باب قائم کړو او امام بخاری رحمہ اللہ دا باب قائم کړو او دې طرفته ئې اشاره اوکړه چہ دنرمی اوچشم پوشی په دنیاوی کارونو اوپه کورنو معاملات کښې اختیاروپکار دی. لیکن ددین په معامله کښې دشان اجازت نشته دې. بلکه په هغه ځانې کښې ((قوا انفسکم واهلیکم نارا)) حکم دې. د اوور نه دېچ کیدو دپاره خپل ځان لره هم په دین باندې مضبوطول او قائمول پکار دی. او کور والو ته حکم په مضبوطیا سره قائمیدل پکار دی. موجب نار حرکتونو نه بچ کولو کښې داغماض او چشم پوشی هیڅ گنجائش نشته دې. (۱)

لیکن ددې مطلب دانه دې چہ داصلاح دپاره دې دسختی طریقہ اختیار کړې شی. چونکه هغه عام طور مفید کیدو په ځانې دښځو دضد عادت په وجه مضر کیږي او ددې وجې اغماض او چشم پوشی خو ورته نه ده لیکن د پوهولو دپاره حکمت او نرمی نه کار اخستل پکار دی.

۸۲ = بَابُ حُسْنِ الْمَعَاشِرَةِ مَعَ الْأَهْلِ

[۴۸۹۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالََا أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ جَلَسَ أَحَدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدْنَ وَتَعَاقَدْنَ أَنْ لَا يَكْتُمَنَّ مِنْ أَخْبَارِ زَوَاجِهِنَّ شَيْئًا قَالَتْ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمٌ جَمَلٌ غَيْثٌ عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ لَا سَهْلٌ فَيُرْتَقَى وَلَا سَمِيمٌ فَيُنْتَقَلُ قَالَتْ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبْتُ خَبْرَةَ إِلَيَّ أَخَافُ أَنْ لَا أَذَرَهُ أَنْ أَذْكُرَهُ أَذْكُرُ عَجْرَةَ وَبَجْرَةَ قَالَتْ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَشَنُّ أَنْ يُطْلَقَ أَطْلُقُ وَأَنْ أَسْكُتَ أَعْلُقُ قَالَتْ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلِيلٌ تِهَامَةٌ لَا حَرَّ وَلَا قُرَّ وَلَا مَخَافَةَ وَلَا سَامَةَ قَالَتْ الْخَامِسَةُ زَوْجِي أَنْ دَخَلَ فَمَهْدًا وَأَنْ خَرَجَ أَسَدًا وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عَمِدَ قَالَتْ السَّادِسَةُ زَوْجِي أَنْ أَكَلَ لَفٌ وَأَنْ شَرِبَ اشْتَفَى وَأَنْ اضْطَجَعَ اتَّقَى وَلَا يُؤَلِّجُ الْكَفَّ

لِيَعْلَمَ الْبَتَّ قَالَتْ السَّابِعَةُ زَوْجِي غَيَايَاءُ أَوْ غَيَايَاءُ طَبَا قَاءُ كُلُّ دَاءٍ لَهُ دَاءٌ شَجَكَ أَوْ فَلَكَ أَوْ جَمَعَ
كُلًّا لِكَ قَالَتْ الثَّامِنَةُ زَوْجِي الْمُسُّ مَسُّ الرُّنْبِ وَالرَّيْعُ رِيْعُ زَرْبٍ قَالَتْ التَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيعُ
الْعِمَادِ طَوِيلُ النِّجَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ مِنَ النَّادِ قَالَتْ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَالِكُ وَمَا
مَالِكُ مَالِكُ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ لَهُ ابْلٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِحِ وَإِذَا سَمِعْتَ صَوْتَ الْبِزْهَرِ
إِيقَنَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ قَالَتْ الْحَادِيَةَ عَشْرَةَ زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ وَمَا أَبُو زَرْعٍ أَنَاْسٌ مِنْ حُلِيِّ أَذُنٍ وَمَلَأَ
مِنْ شَعْمٍ عُضْدَتِي وَتَجَحَّنِي فَتَبَحَّثَ إِلَى نَفْسِي وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غَنَمَةٍ بِشَقٍ فَجَعَلَنِي فِي
أَهْلِ صَهِيلٍ وَأَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمُنَقٍ فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلَا أَقْبَعُ وَأَرْقُدُ فَاتَّصَبَعُ وَاشْرَبُ فَاتَّقَنَعُ أَمْرًا بِ
زَرْعٍ فَمَا أَمْرًا بِ زَرْعٍ عَكُومَهَا رَدَاخٌ وَبَيْتُهَا فَسَاخٌ ابْنُ ابْنِ زَرْعٍ فَمَا ابْنُ ابْنِ زَرْعٍ مُضْجَعُهُ
كَمَلِ شَطْبَةٍ وَشُيْعُهُ ذِرَاعُ الْحَقْفَةِ بِنْتُ ابْنِ زَرْعٍ فَمَا بِنْتُ ابْنِ زَرْعٍ طَوْعُ أَبِيهَا وَطَوْعُ أُمِّهَا وَمِلْءُ
كِسَائِمِهَا وَغَيْظُ جَارَتِهَا جَارِيَةُ ابْنِ زَرْعٍ فَمَا جَارِيَةُ ابْنِ زَرْعٍ لَا تَبْتُ حَدِيثَنَا تَبْثِشًا وَلَا تُنْقِثُ
مِيرَتَنَا تُنْقِثًا وَلَا تَمْلَأُ بَيْتَنَا تَعْشِشًا قَالَتْ خَرَجَ أَبُو زَرْعٍ وَالْأَوْطَابُ تُمَخَّضُ فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا
وَلَدَانِ لَهَا كَالْفَهْدَيْنِ يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَاتَيْنِ فَطَلَّقْنِي وَنَكَحَهَا فَتَنَكَّحْتُ
بَعْدَهُ رَجُلًا سَرِيًّا رَكِبَ شَرِيًّا وَآخَذَ خَطِيئًا وَارَاحَ عَلَى نَعْمًا ثَرِيًّا وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا
وَقَالَ كُليْ أَمْرُ زَرْعٍ وَمِيرِي أَهْلُكَ قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ اصْغَرَانِيَةِ ابْنِ
زَرْعٍ قَالَتْ عَائِشَةُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرْعٍ لَا مَزْدَرٍ (١)

امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دحسن معاشرت پہ باب کنبی دا حدیث دام زرع بیان فرمائی ہے
دی. ابن منیر مالکی فرمائی ہے امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ پہ دی حدیث باندی دا ترجمہ
الباب منعقد او فرمائیلو او تنبیہ نی او فرمائیلو چہ حضرت نبی کریم ﷺ دا قصہ صرف
دقصی پہ طور ذکر کری نہ وہ بلکه فائدہ شرعیہ باندی دشمتمل کیدو پہ وجہ سرہ دا قصہ
حضرت نبی اکرم ﷺ ذکر او فرمائیلو او ہغہ فائدہ شرعیہ ہم دادہ چہ سری لہہ پکار دی چہ
خپل کور والو سرہ حسن معاشرت او بہترہ طریقہ اختیار کری. (۲)

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ دابن منیر پہ قول باندی اعتراض کری دی چہ امام بخاری
رحمۃ اللہ علیہ پہ دی حدیث کنبی چہ کوم سیاق و سباق اختیار فرمائیلے دی ، پہ ہغی
کنبی تصریح نشہ دی چہ دا قصہ حضرت نبی کریم ﷺ بیان کرہ بلکه بخاری کنبی دا
حدیث حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا باندی موقوف دی. البتہ آخر جملہ «كنت لك كابي زرع لا مزدر»
بالاتفاق مرفوع او دحضرت نبی کریم ﷺ قول دی ، بیا دا حدیث ابن منیر مالکی رحمۃ

(۱) وَاخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي كِتَابِ فَضَائِلِ الصَّحَابَةِ ، بَابُ ذِكْرِ حَدِيثِ امِّ زَرْعٍ رَقْمُ الْحَدِيثِ : ۲۴۴۸ ، وَآخِرُ جُزْءِ
النِّسَانِيِّ فِي كِتَابِ عَشْرَةِ النِّسَاءِ بَابُ شُكْرِ الْمَرْأَةِ لِزَوْجِهَا رَقْمُ الْحَدِيثِ : ۹۱۳۸ ، وَآخِرُ جُزْءِ التِّرْمِذِيِّ فِي الشَّمَائِلِ
ص / ۱۷ بَابُ حَدِيثِ امِّ زَرْعٍ .

(۲) اوگوری المتواری علی تراجم ابواب البخاری : ۲۹۰.

الله علیه بیان کړو په یو خاص فائده باندې ئې هغه په خو فائدو باندې مشتمل کړې دې. (۱)
د حدیث ام زرع تخریج امام بخاری رحمه الله علیه نه علاوه امام مسلم امام ترمذی رحمه الله علیه او امام نسائی رحمه الله علیه هم نقل شوي دي، (۲)

د صحیحین او شمائل ترمذی د سیاق و سباق نه دا معلومیږي چه دا ټوله واقعه د حضرت عائشه رضی الله عنها بیان کړې شوې دي، او آخر جمله «كنت لك كإبي زهر» د حضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دي. (۳)

لیکن امام نسائی، زهیر بن بکار او طبرانی پوره حدیث مرفوعاً هم ذکر کړې دي. (۴)
حافظ ابن حجر رحمه الله علیه فرماني چه صحیحین وغیره کښې هم اگر چه دا حدیث موقوفاً مروی دي او لفظاً بیشکه داقصه ټوله موقوف ده لیکن حکماکه دي ته مرفوع او وئیلې شي ځکه ظاهر هم دی چه حضرت عائشه رضی الله عنها دا حدیث د حضرت نبی کریم ﷺ نه اوریدلې وی او حضرت نبی کریم ﷺ دا وریدو نه پس هغې رضی الله عنها نقل کړې وی، او که د حضرت نبی کریم ﷺ نه ئې نه وی اوریدلې بلکه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها نه اوریدلې وی. نو بیا د حضرت نبی کریم ﷺ نه اوریدلو او وریدلو نه پس ددې تقریر فرمائیل دا حدیث د مرفوع کیدو درجه ورکوي. او دې حیثیت سره دي مرفوع وئیلې شي. (۵)
حدیث دام زرع کښې لغات چونکه ډیر زیات دی ددې وجې ډیر علماء کرامو ددې حدیث مستقل شرح لیکلې ده. چنانچه دامام بخاری رحمه الله علیه استاد اسماعیل بن ابی اویس رحمه الله علیه، ابوسعید نیشاپوری رحمه الله علیه، ابن قتیبه رحمه الله علیه، زهیر بن بکار رحمه الله علیه، قاضی عیاض رحمہ اللہ قاضی ابوبکر بن عربی رحمه الله علیه، ابن فرحون رحمه الله علیه او مولانا فیض الحسن سهارنپوری رحمه الله علیه ددې حدیث مستقل شرح لیکلې ده. (۶)

حدیث دام زرع شان ورد دایبان شوي دي چه حضرت عائشه رضی الله عنها دخپل پلار په هغه مال باندې فخر او کړو چه کوم د جاهلیت په زمانه کښې هغه سره وو، نو حضرت نبی کریم دي ته او فرمائیل چه «اسکتی یا عائشه فان كنت لك كإبي زهر» حضرت عائشه رضی الله عنها ټپوس او کړو چه یا رسول الله ﷺ حدیث دام زرع او ابو زرع څه دی؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ دا قصه بیان کړه. (۷)

(۱) فتح الباری: ۳۱۸/۹.

(۲) الحدیث اخرجه مسلم فی کتاب فضائل الصحابة باب ذکر حدیث ام زرع رقم الحدیث: ۲۴۴۸. واخرجه الترمذی فی الشمائل، باب ماجاء فی کلام رسول الله ﷺ فی السمر: ۱۷. وابن الاثیر فی جامع الاصول: ۵۰۷/۶، رقم الحدیث: ۴۷۲۲.

(۳) فتح الباری: ۳۱۹/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۱۹/۹.

(۵) فتح الباری: ۳۱۹/۹.

(۶) الابواب والتراجم: ۷۳/۲، ۷۴.

(۷) ارشاد الساری: ۴۶۳/۱۱، ۴۶۴.

قوله: جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ أَمْرًا فَتَعَاهَدَنَ وَتَعَاقَدَنَ أَنْ لَا يَكْتُمَنَّ مِنْ أَخْبَارِ

أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئًا: یولس بنځې کښناستې او هغوی خپلو کښې دا وعده او کړه چه دخپلو خاوندانو دخبرونه به هېڅ نه پټوو.

دزهیر بن بکار روایت کښې دی چه دا یولس بنځې دیمن په یو کلی کښې وې او یعنی قبائلو سره ئې تعلق ساتلو لیکن دهیثم روایت کښې دې چه دوی مکه مکرمه کښې وو. (۱)

قوله: قَالَتِ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمٌ جَمَلٌ غَثٌ عَلَى رَأْسٍ جَبَلٍ لَا سَهْلَ فَيَنْتَقِلُ وَلَا

سَهْمٍ فَيَنْتَقِلُ: رومبې بنځې اووئیل چه خما خاوند دکمزوری اوښ غوښه ده چه دغر په څوکه باندې ایښودې شوې وی. اوبه دې څوکه باندې نه لار وی او نه په دې باندې ختلې شی اونه هغه غوښه داسې څرېه ده چه (چه ددې د خاطر د پاس اوختلې شی) دا منتقل کړې شی.

د«غث» معنی کمزورې او لاغر ده. دا د «جمل» صفت هم جوړیدلای شی. په دې کښې صورت

کښې به دا مجرور به وی یعنی د کمزوری اوښ غوښه. او د«لحم» صفت هم جوړیدلای شی یعنی د اوښ کمزورې غوښه. په دې صورت کښې به دا مرفوع وی. (۲)

یو خود اوښ غوښه څه خوښ څیز نه دې. بیا چه دا کمزورې او لاغر وی نو دکریلې اودښه ختلی په مصداق او ناخوښ کښې وی. دې بنځې دخپل خاوند عذمت (غندنه) کړې ده چه ډیر ناکاره او ناخوښه کس دې چه دده نه چاته مالی او جانی فائده نه رسی. اودې سره سره متکبر او بد اخلاقه هم دومره دې چه ده ته رسیدل هم مشکل دی.

دې بنځې دخپل خاوند د دوه بداخلاقو تشبیه دوه څیزونو سره ورکړې ده.

① دده د بخل او لاغر توب تشبیه ئې داوښ کمزورې غوښې سره ورکړې ده. ② اوده بداخلاق او سخت مزاجی ئې مشکل غر سره تشبیه کړې ده. بیا مخکښې نور وضاحت هم کوی او وائی چه لاره هم آسانه نه ده. په دې باندې دختلو مشقت به هم برداشت کړی څوکه هغه خوښه د څه کار وی. (۳)

بعضو روایتونو کښې «لَا سَهْمٍ فَيَنْتَقِلُ» دی. دانتقی معنی ده قیسه ویستل. یعنی هغه غوښه څه داسې تازه هم نه ده چه ددې نه قیسه ویستلای شی. (۴)

ددې بنځې نوم معلوم نشو (۵)

قوله: قَالَتِ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبْتُ خَيْرَهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا أَذَرَهُ إِنْ أَذْكُرُهُ أَذْكُرُ عَجْرَةَ

وَبَجْرَةَ: دویمې بنځې اووئیل چه څه دخپل خاوند خبر نه خوروم، ویریږم چه هسې نه دې رانه

(۱) فتح الباری: ۳۱۹/۹. وارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱.

(۲) ارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱.

(۳) ارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱.

(۴) فتح الباری: ۳۲۳/۹.

(۵) ارشاد الساری: ۴۶۴/۱۱.

جدا نشی ، که دده ذکر کوم نو دده ټول باطنی او ظاهری عیوب به ذکر کوم .
 ① دا ښځه هم دخپل خاوند مذمت کوی ، وائی چه څه به دخپل خاوند خبر نه خوروم ځکه چه ماته ددې خبرې اندیښنه ده که ما دده خرابی بیانول شروع کړل نو ځما طبیعت به دده نه تور شی . اوبیا ماته اندیښنه ده چه هسې نه دې پرې نږدم ، په دې صورت کښې «لااذره» کښې «لا» به زاندوی . (۱)

② دویم مطلب داهم کیدیشی چه هسې نه هغه ته پته اولرې چه په ماباندې داشان تبصرې کیرې ، او ځما معائب بیانولې شی ، نو بیا هسې نه چه هغه ماته طلاق رانکړی . اوددې په نتیجه کښې هسې نه دې ځما نه جدا نشی ، په دې صورت کښې به «لا» زاند وی . (۲)

مذکوره دواړو صورتونو کښې «لااذره» کښې ضمیر مفعول «زوج» طرفته راجع دې .
 ③ دریم مطلب دادې چه دده خرابی دومره دی که څه دابیانول شروع کړم نو ماته ویره ده چه دابه پوره نشی ، اوبه مینځ کښې به پاتې شی ، ځکه دده خوهلو څه یو خرابی ده نه دا خو زر قصې دی ، په دې کښې به «لااذره» کښې «لا» زاند نه وی ، او ضمیر «لااذره» کښې خبر طرفته ته راجع ده . اوهم دا مطلب راجح او دسیاق و سباق مناسب دې ، (۳)

«عج» د «عجرة» جمع ده ، عجرة هغه غوټې ته وئیلې شی چه رگ په رگ راواوړی (یعنی رگ غوټه شی) او «هجر» د «هجرة» جمع ده ، هغه غوټې ته وئیلې شی چه په خیته یا دنامه نه لاندې پیداشی . دعجر نه ظاهری عیوب او دبجر نه باطنی عیوب مراد دی . (۴)

ددې دویمې ښځې نوم عمره بنت عمرو تمیمی لیکلې ده . (۵) بعض حضراتو اعتراض کړې دې چه دې ښځې د معاهدې خلاف ورزی اوکړه او دخپل خاوند دخبرې کولو نه ئې انکار اوکړو . لیکن صحیح خبره داده چه دې مختصر

الفاظو کښې ټول هر څه اووئیل چه هغه مجسمه عیوب دې . (۶)
قوله: قَالَتُ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَشَنُّوْ اِنْ اَنْطِقُ اَطْلُقُ وَاِنْ اُسْكُتُ اُعْلَقُ:

دریمې ښځې اووئیل چه ځما خاوند لوړ ډنگ دې ، که اووایم نو طلاق به راکړی اوکه خاموش پاتې شم نو هم داسې به معلق شم .

«عشنق» داسې سړی ته وائی چه ډیر زیات اوږد وی ، داسې قسمه سړې عام طور بیوقوف وی ، ځکه چه دده ددماغو او زړه په مینځ کښې یو اوږد څټ وی اوددې په وجه فاصله ئې په

(۱) ارشاد الساری: ۳۶۶/۱۱ ، وعمده القاری: ۱۷۰/۲۰ .

(۲) فتح الباری: ۳۲۳/۹ .

(۳) عمده القاری: ۱۷۰/۲۰ .

(۴) ارشاد الساری: ۴۶۶/۱۱ ، وعمده القاری: ۱۴۱/۲۰ .

(۵) عمده القاری: ۷۰/۲۰ .

(۶) اوگوری خصائل نبوی شرح شمائل ترمذی: ۱۴۱ .

مینځ کښې زیاته وی. دашان اوږد سړې بدشکله هم وی. (۱) مطلب دادې چه خما خاوند بیوقوف هم دې او بدنما هم. او بد اخلاقه هم. اودومره چه څه خبره دخلې نه اویاسم نو دطلاق ملاویدو ویره ده. او که چپ پاتې شم او هېڅ خبره نه کوم نو هغه ته دڅه خبرې پروا نه وی. بس هم داشان په مینځ کښې شکې یم. نه په خاوندانو والو کښې شمار یم چه د هغوی په شان څه خبره نه ده اونه بغیر د خاوند نه یم چه بل ځانې کښې واده او کړم بهر حال ظاهره په دې سره تړلې شوې ده.

ددې دریمې ښځې نوم حبی بنت کعب یمانی لیکلې شوې دې. (۲) دې هم دخپل خاوند بدییانی او کړه.

قوله: قَالَتْ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلِيلٌ يَهَامَةُ لَا حَرَّ وَلَا قُرَّ وَلَا هَخَافَةَ وَلَا سَامَةَ: خلورمې

اووئیل چه خما خاوند دتهامه دښې په شان «معتدل» دې نه زیات گرم او نه زیات یخ، نه په کښې څه ویره شته اونه سترې والی.

تهامه دحجاز علاقه ده. چه په هغه ځانې کښې شپه ډیر گرمی کښې هم معتدله وی، دې دخپل خاوند تعریف او کړو چه هغه معتدل دې، دده نه سړې ویرېږی اونه ده سره تنگیږی. ددې ښځې نوم مهدوبنت ابی هرومه لیکلې دې. (۳)

قوله: قَالَتْ الْخَامِسَةُ زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فُهْدَ وَإِنْ خَرَجَ أُسِدَ وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عِنْدَ:

پنځمې ښځې اووئیل چه خما خاوند کله کور ته راشی نو هغه لکه پړانګ په شان وی، او چه بهر اوزی نو شیرمخ ترې جوړ شی او هغه څیز باره کښې تپوس نه کوی چه کوم گوری او پوهیږی.

دې پنځمې ښځې دبعضو حضراتو په نیزدخپل خاوند ښه اخلاق ښان کړل او هم دا راجح دی وئیل دا غواړی چه خما خاوند ډیر اخلاقی دې، کور ته چه راشی نو دده نه پړانګ جوړېږی. پړانګ په اوده کیدو کښې ډیره مشهوره ده، مطلب دادې چه زر ځملی، ځمونږ عیوبو کښې گوتې نه وهی. ځمونږ په خبرو کښې داخل اندازی نه کوی، لیکن کله چه بهر لاړشی نو دشیر په شان بهادر وی. بهر خلق دده نه ویرېږی، او که کور کښې مونږ کښې دچا نه غلطی اوشی اوده ته معلوم هم شی نواعراض کوی.

لیکن دبعضې حضراتو په نیزدې ښځې دخپل خاوند خرابی بیان کړې ده. چه کله دې کور ته راشی نو دکور والو نه سره څه غرض نه لری، بس دچیتا په شان ځملی، بهر څی نو خلق په مصیبت کښې اخته وی. هغوی سره داشان معامله کوی لکه څنګه چه شیر د کمزور د ځناورو سره کوی او ځمونږ دکومو ضرورتو چه هغه ته علم اوشی نودهغې په باره کښې هېڅ سوال نه کوی او توجه نه ورکوی. (۴)

(۱) فتح الباری: ۳۲۴/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۳۶۶/۱۱.

(۳) ارشاد الساری: ۴۶۷/۱۱.

(۴) اوگوری فتح الباری: ۳۲۵/۹، ۳۲۶.

ددې ښځې نوم کبشه خودلې شوې دې. (۱)

قوله: قَالَتِ السَّادِسَةُ زَوْجِيْ اِنْ اَكَلْتُ لَفَّ وَاِنْ شَرِبْتُ اشْتَفَّ وَاِنْ اضْطَجَعْتُ التَّفَّ وَلَا يُؤَلِّجُ الْكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَيْتُ:

شپږمې ښځې اوونیل چه خما خاوند کله خوراک کوی نوهر څه رانغاړی. کله چه څه څکی نو ټول هر څه راکاړی ، او کله چه ځملي نو په څادر «کښې خانله» ځملي . او هغه تلی له نه داخلوی چه پریشانی او پریشانی اوپیژنی.

«لف» دباب نصر نه دماضی صیغه ده ، په معنی د انغبستل ، «اشتف» باب افتعال نه دماضی صیغه ده . د اشتفاف په معنی کښې ده چه په لوبښی کښې څه وی هغه ټول هر څه او څکی ، «التف» باب افتعال نه دې التفاف په معنی کښې دې ، انغبستل «بث» غم او پریشانی ته وائی.

ددې شپږمې ښځې عبارت لره هم مدح او ذم دواړو باندې محمول کړې شوې دې ، لیکن د ذم احتمال راجح دې.

دمدح په صورت کښې به مطلب داوی چه که خوراک کوی نو هر څه رانغاړی ، نخړې نه کوی . چه څه هم وی نو هغه خوری ، او کله چه څه څکی نو هر قسمه څیز څکی ، دده په دسترخوان باندې دخوراک ځکاک مختلف قسمه څیزونه موجود وی اودې بخل نه کوی او ددې طبیعت کښې نخړې هم نشته دې ، او کله چه هغه ځملي نو څادر ځان باندې اچوی او ځملي ، مونږ پریشانه او تنگوي نه ، داشان دعیوبو پیژندو دپاره دنورو په کارونو کښې هیڅ کار نه لری. ځمونږ غلطو پسي نه گزری. (۲)

او ذم په صورت کښې به مطلب داوی چه کله خوراک کوی نو پخپله کوی ، دښځې او بچو خیال نه ساتی ، او کله چه څه څکی نو نو هم دده دانداز وی . په خوراک ځکاک کښې دهیچا پرواده نه کوی. او کله چه ځملي نو خانله په څادر کښې ځملي او دې محبت او التفات طرفته هیڅ توجه نه کوی ، کثیر الطعام والشراب کیدل او قلیل الجماع کیدل په عربو کښې عیب وو.

علامه قسطلانی لیکي: «وهذا غاية الذم عند العرب فانها تدم بكثرة الطعام والشراب وتتمدم بقلتها

وكثرة الجمار لدلالة ذلك على صحة الذكورية والفعولية» ددې ښځې نوم هند وو ، (۳)

قوله: قَالَتِ السَّابِعَةُ زَوْجِيْ غَيَايَاءُ أَوْ عَيَايَاءُ طَبَاقَاءُ كُلُّ دَاءٍ لَهُ دَاءٌ شَجَّكَ أَوْ فَلَكَ

أَوْ جَمَعَ كَلَالِكَ: اوومې ښځې اوونیل چه خما خاوند گمراه دې یا عاجز دې ، ښځې لره سینې سره لگولو والادې ، هر عیب دده عیب دې ، ستا سر اووهی یا زخمی کړی یا دواړه اوکړی ،

(۱) ارشاد الساری: ۴۶۷/۱۱.

(۲) فتح الباری: ۳۲۷/۹ ، وخصائل نبوی: ۱۴۳.

(۳) ارشاد الساری: ۴۶۸/۱۱.

«عیایام» دا د غی نه ماخوځ ده ، او ددې معنی شر کښې انهماک . محرومی او گمراهی ده .
 په دې ځانې کښې راوی عیسی بن یونس ته شک دې چه «عیایام» ده او وئیل او که «عیایام»
 عی نه ماخوځ ده ، چه ددې معنی عجز ده ، یعنی هغه عاجزه دې د جماع نه یا عقل نه . (۱)
 «طهاتام» ددې معنی احمق هم ده او هغه سړی ته هم دا وئیلې شی چه دجماع په وخت کښې
 خپله سینه یا خپته دښځې سینې یا خپته سره منطبق کولو والا وی او دا انداز ښځو ته خوښ
 نه وی . چونکه د اشان کولوسره د سړی روستو حصه پاس اوچته شی او دجماع په وخت کښې
 قوت او زور کښې کمې واقع کیږي ز ښځه دا نه خوښوی . «لانه لا یصل الی ماتریده» علامه
 جاحظ ددې لفظ په تشریح کښې لیکي .

«الثقیل الصدر عند الجباع ، ينطبق صدره على صدر المرأة فيرتفع سفله عنها وقد ذمت امرأة امری القیس
 قتالت له ثقیل الصدر خفیف العجز سریع الاراقة له دام الافاقه» (۲)

«کل دام له دام» هره بیماری دده دپاره ده ، یعنی خلقو کښې چه څومره خرابی وی هغه ټولې
 په ده کښې موجودې دی .

«شجک أو فلك» «شج» په معنی د سرما تولو کښې ده ، په سر کښې زخم راتلل او «فل» په معنی
 د کند کول . په دې ځانې کښې بدن لره زخمی کول مراد دی ، یعنی هغه سر درباندي مات
 کړی یا زخمی کړی یا دواړه او کړی .
 ددې اوومې ښځې نوم حبیب بنت علقمه دې ، (۳)

قوله: قَالَتُ الثَّامِنَةُ زَوْجِي الْمَسُّ مَسُّ أَرْتَبِ وَالرَّيْحُ رِيحُ زَرْتَبِ : اتمې ښځې
 اووئیل چه څما خاوند لره گوټې وراوړل داسې دی لکه سوي لره گوټې وراوړل ، او دده بوټی
 داسې دې لکه د زرنب د وښو خوشبو .

زرنب یو خوشبوداره وښو ته وئیلې شی ، بعضو ددې ترجمه زعفران کړې ده ، (۴) مطلب
 دادې چه څما خاوند د سوي په شان نرم دې .

ددې ښځې نوم یاسر بنت اوس بن عبد لیکلې شوې دې ، (۵) او دې هم د خپل خاوند
 تعریف کړې دې .

قوله: قَالَتُ التَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ طَوِيلُ الْجَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ
مِنْ النَّادِ : نهمې ښځې اووئیل چه څما خاوند اوچتو ستونو والا دې ، په اوچتو باندي

(۱) فتح الباری: ۳۲۸/۹ .

(۲) فتح الباری: ۳۲۸/۹ .

(۳) ارشاد الساری: ۴۲۹/۱۱ .

(۴) ارشاد الساری: ۳۶۹/۱۱ ، وفتح الباری: ۳۲۹/۹ .

(۵) فتح الباری: ۳۲۹/۹ .

اوچت او ډیر مالدار ، دده کور مجلس ته نزدې دې .

اوچتو ستونوالادې "یعنی دده کور اوچتو اوچتو ستونو نه جوړ کړې شويدي ، مالدار خلق بنگلې جوړوي نو دهغې چتونه اوچت وی ، ددې جملې نه دې طرفته اشاره ده .

«طویل النجاد» نه دده دقد اوږدوالی طرفته اشاره ده . «عظیم الرماد» نه دده سخاوت طرفته اشاره ده ، د میلمنو د پاره خوراک زیات پخوی . نوهله خوایره زیاته پاتې کیږي ، دده کور مجلس ته نزدې دې ، ځکه چه دې یو هوښیار او صاحب الرائي سړې دې ، چه په کوم ځانې کښې دخلقو مجلس کیږي نو دده کور هغې ته نزدې جوړ شوې دې ، چه خلقتو آسانی وی اودده نه فائده اخلی ، اوداهم وئیلې شی چه دې ډیر سخی دې نو ددې وجې ده خپل کور دارالندوه ته نزدې جوړ کړې دې ، چه راغلو خلقتو میلستیا اوکړی . (۱)

ددې نهمې ښځې نوم معلوم نه شو . (۲)

قوله: قَالَتْ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَالِكٌ وَمَا مَالِكٌ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ: لسمې ښځې اوونیل چه څما خاوند مالک دې او د مالک به څه تعریف اوکړم ، مالک ددې نه بهتر دې ، «ذالك» مشار الیه یاخو دسابقه ښځو ذکر طرفته دې چه هغوی تعریفونه کړي وو چه هغه ښځو د خپلو خاوندانو کوم تعریفونه اوکړل دهغې نه مالک ډیر بهتر دې ، او یا ددې مشار الیه ذهن کښې راتلو والا ذکر تعریف څومره دې چه دمذائح سړی په ذهن کښې راتلې شی . دهغې نه مالک بالا تر دې . (۳)

قوله: لَهُ إِبِلٌ كَثِيرَاتٌ الْمَبَارِكُ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِحِ: دده سره اوښان دی چه اکثر اوقات غوږل کښې دننه دی او په صحرا کښې کم وی «مبارک» د «مبارک» جمع ده ، د اوښ کینولو ځانې او «مسارح» د «مسرح» جمع ده صحرا . مطلب دادې چه هغه اوښان اکثر په غوږل کښې ولاړ وی د میلمنو د خاطر مدارت دپاره کله هم ددې اوښانو ضرورت پېښیدل شي چه ذبح ئې کړي . صحراگانو طرفته دا کم لیرلې شی چه هسې نه دذبح کولو ضرورت ئې پېښ شي او هغه موجود نه وی . (۴)

قوله: وَإِذَا سَمِعْتَ صَوْتَ الْمِزْهَرِ أَتَقَرُّ أَنْهَرَبَ هَوَالِكُ: هرکله چه هغه اوښان د ساز او باجې آواز اوری نوبقین کوی چه اوس به دوی ذبح کولې شی .

«المزهر» ساز غږیدو والا آله ، باجه . مطلب دادې چه د میلمنو د راتلو په موقع باندې د غږیو په هغه وخت کښې دارواج وو چه د موسیقۍ اهتمام به کولې شو ، هرکله چه به اوښ د باجې آواز واوریدو نو پوهه به شو چه اوس به دې د میلمنو دپاره ذبح کولې شی .

(۱) فتح الباری: ۳۳۰/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۴۲۰/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۳۳۱/۹.

(۴) ارشاد الساری: ۴۷۱/۱۱.

ددې لسمې ښځې نوم کبشه بنت ارقم خودلې شوې ده. (۱)
قوله: قَالَتُ الْحَادِيَةَ عَشْرَةَ زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ وَمَا أَبُو زَرْعٍ أَنَا مِنْ حُلِيِّ أُذُنِي وَمَلَأُ

مِنْ شَعْرِ عَضُدَيَّ: یولسمې ښځې اوونیل چه ځما خاوند ابوزرع دې ، اود ابوزرع به څه وائي ، هغه کالی (زیورات) نه ځما غوږونه ډک کړي او ځما لاسونه ئې څاربه کړل.

«اناس_اناسه» معنی ده : حرکت ورکول ، متحرک کول . (۲) یعنی ده په کالو سره ځما غوږونه متحرک کړي دي چه ددې کالو په حرکت سره خوزی ، داشان بهترینه غذا خورولو سره ځما لاسونه څاربه شوی دی.

قوله: وَبَجَّحْنِي فَبَجَحْتُ إِلَى نَفْسِي وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غَنِيمَةٍ بِشَقِّ فَجَعَلَنِي فِي

أَهْلِ صَهِيلٍ وَأَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمُنَقٍّ: ده ځما دومره تعظیم او وکړو چه ماته خپل نفس عظیم ښکاره شو. اوده څه داسې کورنۍ کښې اوموندم چه هغوي سره په مشکله څه چيلۍ وې ، بياني څه داسې خوشحالي کورنۍ ته راوستلم چه هغه د آسونو هنراري ، دکجاوې آوازونو ، اوغويانو اوزمینه داره وه «بجج» باب تفعیل نه دې ددې معنی خوشحالولو او تعظیم کولورازی ، یعنی ده څه دومره خوشحاله کړم ماته په ځان دخوښیدو احساس اوشو. دخپل ځان متعلق دده د تعریفونو په آوړیدو آوړیدوسره څه په خپلو نظرونو کښې اوچته شوم. (۳)

«شق» دشین په کسرې سره په معنی دمشقت، یعنی څه دیو غریبې کورنۍ جینۍ اووم ، ژوند ډیر په مشقت سره تیریدو ، صرف څو چیلو باندې مو وخت تیریدو.

بعضو وئيلي دي چه «شق» د شین په فتحې سره دیو ځانې نوم دې ، یا ددې نه د «شق الجبل» غر لمن مراد ده یعنی ځما کور والا دمقام شق یا دامن کوډ نه وو ، دهغه ځانې نه ده څه منتقل کړم. (۴)

«صهیل» د آسونو آواز او هنراري ته وئيلې شی ، «اطیط» دکجاوې آواز ته وائي ، مطلب دادې چه دابو زرع په کور کښې آسونه او اوبښان وو.

«دائس» هغه غوڼی ته وئيلې شی چه هغه د غنمونو او اوربشو په اوچو ونو باندې بوتلې شی ، چه بوس ترې بیل شی ، اودانې ترې بیلې شی ، چه دې ته په اردو کښې ډائس چلولو والا غوڼې وئيلې شی. علامه قسطلانی رحمته الله علیه لیکي چه : «دائس : يدوس الزرع في بيدرة ليخرج من الحب من السنبل» (۵)

(۱) ارشاد الساری: (۴۷۱/۱۱).

(۲) فتح الباری: (۳۳۲/۹).

(۳) فتح الباری: (۳۳۳/۹).

(۴) فتح الباری: (۳۳۳/۹).

(۵) ارشاد الساری: (۴۷۲/۱۱).

«منق» دا دباب تفعلیل تنقیه د صیغه اسم فاعل دې . مراد ترې غله بادولو والا زمیندار دې ، په غنمو باندې د غویانو گرزولو نه پس زمیندار د هوا په لوری اودریږي اوچچ کښې دا دانې او بوس الوزوی ، دانې لاندې پریوزی او بوس په هوا کښې لږ مخکښې پریوزی . دې عمل ته «تنقیه» وئیلې شی .

مطلب دادې چه دابوزرع په کور کښې غوایان هم وو اود کړکړوندې دپاره زمینداران هم وو ،
قوله: فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلَا أَقْبَحُ وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّحُ وَأَشْرَبُ فَأَتَقَنَّحُ: ده سره چه کله خبرې کوم نوخما عیبونه نه لټوی ، چه خلمم نو تر سحره پورې او کله خوراک خکاک کوم نوښه په اطمینان سره کوم .

مطلب دادې چه دې ما په هېڅ خبره نه رانیسی ، کله چه خلمم نو تر نمر ختلو پورې ملاسته یم ، هیڅوک مې نه پاسوی ، اوکله چه څه اوڅکم نوښه په مړه نې څکم .

«اتقنح» باب تفعلیل نه دواحد متکلم صیغه ده اونون سره ده چه ددې معنی ده ښه په مړه خټه خوراک کول .

بعضې حضرات دې میم سره «اتقمح» نقل کوی ، ددې معنی ښه په مړه خټه څکل ، چنانچه امام بخاری رحمته الله ددې روایت په آخر کښې فرمائی چه «قال بعضهم فاتقمح بالمیم وهذا أصح»

قوله: أَمْ أَيْبَى زَرْعٍ فَمَا أَمْ أَيْبَى زَرْعٍ عَكُومُهَا رَدَا حَوْوَيْتُهَا فَسَاحٌ: دابو زرع مور خما د

«خوابنې» به څه وائي چه دهغې پخې یا کچه کوتې ډکې وی ، دزمیندارو سره دمختلف پخې یا کچه وړې یا لوڼې کوتې وی چه په هغې کښې په څه کښې دالونه ، په څه کښې وریژي ، او خلې وی ، اوچرته د مقصد دپاره د وړو مشکونو برابر کوتې وی ، په دې ځانې کښې کوتې یا کچه کوتې مراد دی ، او ددې کور فراخه دې .

«عکوم» د «عکم» جمع دې ، کوته یا کچا کوته چه په هغې کښې غله وغیره ایښودې شی . (۱) مطلب دادې چه ددې کور دسامانونو نه ډک وو او ددې کور هم ښه فراخه کور وو ، هغه یو صاحب حیثیت ښځه وه .

قوله: ابْنُ أَيْبَى زَرْعٍ فَمَا ابْنُ أَيْبَى زَرْعٍ مَضْجَعُهُ كَمَسَلٍ شَطْبَةٍ وَشِبْعُهُ ذِرَاعُ الْجَفْرَةِ: د ابوزرع ځونې اود ابوزرع د ځونې به څه وائي ، دهغه دخوب ځانې دکهجوړودښاخ په شان (باریک) دې ، د چیلې یو پتون دې مړوی .

«مضجع» صیغه ظرف ده . دملاستی ځانې ، دخوب ځانې ، بعضو وئیلی دی چه دبدن هغه حصه مراد ده چه ملاستی په وخت کښې فرش سره لگیدلې وی لکه پښتۍ ، (۲)

«مسئل: سل (ن) سلا» نه مصدر میمی دې ، چه ددې معنی دتوره دنیاام نه بهر راویستلورازی .

«شطبة» د کهجورې ښاخ ته وئیلې شی. (۱) «مسئل شطبة» کښې صفت اضافت موصوف طرفته دې یعنی د څنډلې شوې کهجورې په شان یعنی د کهجورې داسې ښاخ چه دهغې نه زیاتې پانرې بالکل کټ شوې وی. د کهجورې ښاخ یو خو هسې نرې پرې وی، د پانرود څنډلو نه پس نور هم نرې پرې شی. مطلب دادې چه هغه دومره نرې دې چه دده خوب ځانې د کهجورې د ښاخ په شان باریک معلومېږي.

«یشعه» باب افعال نه دې، «جفرة» دچیلې د څلورو میاشتو بچې ته وائی، یعنی دچیلې د بچې یو لاس دده د خوراک دپاره کافی وی، مطلب دادې چه هغه خوراک کم کوی، کم خوراک کول په عربو کښې د ځوانانو دپاره یو ښه خصلت شمیرلې شی.

قوله: بُنْتُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا بُنْتُ أَبِي زَرْعٍ طَوْعًا أَوْ مِلًّا وَطَوْعُ أُمِّهَا وَمِلُّ عِيسَاءَ هَا وَغَيْظُ

جَارَتِهَا: دابو زرع لور، دابوزرع دلور به څه وائی، دا دخپل مور پلار ډیره زیاته فرمانبرداره ده، خپل ځادر اغوندی، او دخپل گواندې دپاره باعث دغیظ وغضب

«طوع» مصدر دې، ددې حمل دمبالغې په طور وئیلې شوې دې، د «مل» «کساءها» معنی ددچه هغه ښه صحتمنده ده، خپل ځادر اغوندی نو په دې کښې هېڅ خلا نه وی، ځادر ترې وک شی، ددې گواندیان ددې په شان وشوکت سوزی، د «جاره» نه بن هم مراد ده.

عربو کښې به ځوان نرې پرې او تیز بدن والا خوځولې شو، خوجینې به ښه غټه پټه خوځولې شود. (۲)

قوله: جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ لَا تَبْتُ حَدِيثَنَا تَبْثِيثًا: دابوزرع وینځه، ددې به لا څه وائی، ځمونې خبرو لره خوروی نه.

قوله: وَلَا تُنْقِثُ مِيرَتَنَا تُنْقِثًا وَلَا تَمْلَأُ بَيْتَنَا تَعْشِيثًا: هغه نه ځمونې دکور په څیزونو کښې کمې کوی او نه ځمونې کور د گند نه وکوی.

«نقث» باب تفعیل نه ده، په معنی د منډې وهلو. ابوسعید فرمائی چه د «تنقیث» معنی ده دخپل کور څیزونه غیرو ته خودل. (۳) «میل» زاد، ذخیره دطعام، مطلب دادې چه هغه ځمونې په زاد وطعام کښې هېڅ قسمه تصرف اوخیانت نه کوی، «تعشیش» خشاک ته وئیلې شی یعنی هغه په کور کښې گند نه اچوی، بلکه کور صفا ساتی لکه آئینه.

قوله: قَالَتْ خَرَجَ أَبُو زَرْعٍ وَالْأَوْطَابُ مُخَضٌّ: ام زرع وائی چه ځما خاوند ابوزرع (یو ورځ سحر وختی) په هغه وخت کښې اووتلوچه په کوم وخت کښې د پښو لوبښی راغوبستلې شو.

(۱) حاشیه خصائل نبوی للشیخ زکریا: (۱۴۵).

(۲) فتح الباری: ۳۳۶/۹.

(۳) فتح الباری: ۳۳۷/۹.

«الاولطاب» د «وطب» جمع ده ، د پښو هغه لوبښی ته وئیلې شی چه په هغې کښې ماسته «چکه» جوړولې شی . او بیا ددې نه کوچ ویستلې شی . دې ته چاتی وئیلې شی ، (۱)
«تبخض» صیغه دمجهودل ده ، مطلب دادې چه ابوزرع سحر وختی دکور نه اوزی .

قوله: فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا وَلَدَانِ لَهَا كَالْفَهْدَيْنِ يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا
بِرُمَاتَيْنِ فَطَلَقْنِي وَنَكَحَهَا: دده ملاقات داسې ښځې سره اوشوچه هغې سرده پرانگ

پشان دوه بچی ئې وو چه ددې دملا نه لاندې د دوو دانو دانارو سره ئې لوبې کولې ، نو ده ماته طلاق راکړو اوهغې سره ئې نکاح اوکړه .

پرانگ په ټوپونو وهلو کښې ډیره مشهوره ده او ددې د ټوپونو سره تشبیه وروکولې شی یغنی ددې ښځې د پرانگ دبچی په شان دوه بچی وو چه د چیتا د بچو پشان ئې ټوپونه وهل ، او په لوبو کښې مشغول وو . (۲)

اوهغوی دواړو ددې دملا لاندې د دانار دوو دانو سره ئې لوبې کولې ، دانار د دانو نه مراد یا خو په حقیقت کښې دانار دانی مراد دی ، دانار دانی ددې دملا لاندې داشان راغلې وې چه چونکه ددې سرین غټ غټ او درانه وو ، نوددې په زمکه باندې دملاستې په صورت کښې ددې دملا اودزمکې په مینځ کښې فاصله راغلې وه ، هم په دې خلا کښې دوه انار وو او بچو دې سره لوبې کولې ، غټ سرین والا انسان چه کله په زمکه باندې ځملي نو د ده ملا په زمکه باندې نه لگی ، دده دملا او زمکې ترمینځه خلارازی .

او یا دانارنه سینې مراد دی چه هغه بچو هغې سره لوبې کولې ، اوددې په اړخ کښې وو ، (۳) ددې ښځې نوم معلوم نشو . (۴)

قوله: فَنَكَحْتُ بَعْدَهُ رَجُلًا سَرِيًّا رَكِبَ شَرِيًّا وَأَخَذَ خَطِيئًا: دې نه پس ما یوشریف سره نکاح اوکړه (چه دهغه نوم معلوم نشو) چه دې به تیزتلونکی اس باندې سوریډو . او په لاس کښې به ئې نیزه نیولې وه یعنی بهادر وو .

د «سری» معنی سردار اوشریف ده ، «سری» سرکش او تیزرفتار آس «خطی» دمقام خط جوړه شوې نیزه ، خط دبهرین ډیو علاقې نوم دي . (۵)

قوله: وَأَرَا حَ عَلِيٍّ نَعْمًا ثَرِيًّا وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا: او دشپې په وخت کښې ئې مالره ټول ځناور راوستل او دهر قسمه ځناورو نه یویو قسم جوړه ماته راکړه ، د«ارام

(۱) الاولطاب : جمع وطب . وهو سقاء اللبن ومخضها استخراج الزبد من اللبن بتحريكها (وانظر جامع الاصول: ۵۱۶/۶).

(۲) ارشادالساری: ۴۶۷/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۳۴۰/۹.

(۴) ارشادالساری: ۱۷۵/۱۱.

(۵) فتح الباری: ۳۴۱/۹.

.. (راحة) معنی ده دشیپې په وخت کښې ځناور راوستل، «نعماء» د «انعام» مفرد دې. ځناورو او اوښ وغیره ته وئیلې شی. «ثریا» ډیر. کثیر، بعضو نسخو کښې «نعماء» په کسره دنون ده، د «نعمه» جمع ده. یعنی ماته ئې ډیر نعمتونه راکړي دي (۱) د «رائحة» نه دشیپې په وخت کښې راتلونکي ځناور مراد دی.

قوله: وَقَالَ كَلْبِي أَمَرَ زَرْعٌ وَمِيرَى أَهْلِكَ: وې وئیل، ام زرع ته هم اوخوره او خپلې سخرگنې ته ئې هم واستوه.

«میری» دامر حاضر مونث صیغه ده. «مار (ض) میرا» داهل وعیال نان نفقه راوړل. مطلب دادې چه عموماً خاوند دا نه خوښوی چه دده بنځه دې دده دکور سامان خپل دمور پلار کور ته یوسی. لیکن بل خاوند ئې دومره فراخدل ووچه پخپله هم خوره او خپل مور پلار کره هم اولیږه.

قوله: قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ أَصْغَرَ آيَةٍ أَبِي زَرْعٍ: ام زرع او وئیل چه دې دویم خاوند ماته څه راکړل که هغه ټول څه راجمع کړم نو دا دابو زرع دیو وړوکی لوښي ته هم نه رسی. (دابو زرع خو خبره څه بله وه).

(دا قصه د اورولونه پس) حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها ته وفرمائیل چه څه ستا دپاره داسې یم لکه څنگه چه ام زرع دپاره ابو زرع وو. او په دېکښې څه شک دې بلکه حضرت نبی ﷺ خو د حضرت عائشه دپاره ددې هم زیات ثابت شوې دې.

دزبیرین بکار او طبرانی روایت کښې دومره اضافه دا هم ده چه «الا انه طلقها ولا اطلقك» ابو زرع خوا ام زرع ته طلاق وړکړې وو لیکن څه به طلاق ورنکړم. (۲)

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ هِشَامٍ وَلَا تُعِشُ بَيْتَنَا تُعِيشًا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ فَأَتَقَمُّ بِالْبَيْمِ وَهَذَا أَصَحُّ: ابو عبد الله دامام بخاری رحمه الله کښت دې، هغوی دسعید بن سلمه بن حسام مدنی دتعلیق ذکر کړې دې. د سعید بن سلمه د صحیح بخاری په روایت کښې صرف هم دا یو تعلیق دې (۳) هغوی مذکوره سند سره دهشام نه دجاریه ابی زرع وصف کښې د «ولا تملا» په ځانې د «تعیش» الفاظ نقل کړې شوی دی.

«تعیش» باب تفعیل نه د مونث صیغه ده. د «عش الطائر» معنی د مرغو ژاله جوړول، د «ولا تعیش بیتنا تعیشا» معنی ده هغه څمونږ په کور کښې ژاله نه جوړوی، ددې دوه مطلبونه کیدیشی، یو دا چه هغه څمونږ په کور کښې داسې خسږی نه کوی چه دڅمونږ کور

(۱) فتح الباری: ۴۴۲/۹

(۲) فتح الباری: ۳۴۳/۹، وارشاد الساری: ۴۷۷/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۳۴۳/۹.

د مرغی د ژالې په شان معلوم شی ، بلکه کور لره صفا ساتی ، او دویم مطلب د اکیدیشی چه هغه خمونږ په کور کښې دخان دپاره ژاله نه جوړوی چه په دې کښې زنا او کړی اوبچی ترې پیدا شی ، لکه څنگه چه په ژاله کښې بچی وی بلکه هغه یو ضعیفه وینځه ده او بدکاره او زناکاره نه ده.

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه «ولا تغشش» دغین معجمه سره نقل کړې دې ، چه د «غش» نه ماخوډ دې ، اوددې معنی ده کوته اود خالص ضد دې ، اوبه دې صورت کښې مطلب واضح شو چه هغه خمونږ په کور کښې د کوتې او خیانت نه کار نه اخلی. (۱)

[۴۸۹۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ الْحَبَشُ يَلْعَبُونَ بِحِرَابِهِمْ فَسَتَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا انْظُرُ فَمَا زِلْتُ انْظُرُ حَتَّى كُنْتُ أَنَا أَنْصَرِفُ فَأَقْدَرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةِ السَّيِّئَةِ ثُمَّ اللَّهُمَّ [ر: ۳۳۳].

حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حبشیانو خپلو نیزو سره لوبې کولې ، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله څه پټه کړم او ما کتل ، ما برابر کتل تر دې پورې چه څه پخپله واپس شوم ، او اندازه اولگونی ددې جینی کم عمری ، او دلویو چه ډیره دلویو شوقی ده.

«حراب: د: حره» جمع ده ، نیزې ته وائی ، د احديث ماقبل ډیر خل تیر شوي دي ، په دې ځانې دا د «حسن المعاشرت مع الاهل» لاندې راوړې شو ، یو کم عمره جینی دلویو څومره شوقی وی ، ظاهر دی چه هغې کافی وخته پورې لوبې کتلې ، د حضرت عائشه رضی الله عنها عمر تقریبا په دې وخت کښې پنځلس کاله وو ، او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په حفاظت کښې ئې لوبې کتلې او ترکومي چه پخپله اخوا نه شوه نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه اخوا نه کړه. ښځه اجنبی سړی ته د شهوت نه بغیر کتلې شی ، (۲)

۳ = بَابُ مَوْعِظَةِ الرَّجُلِ ابْنَتَهُ لِحَالِ زَوْجِهَا

[۴۸۹۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبيدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي ثَوْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا زِلَ حَرِيصًا عَلَى أَنْ أَسْأَلَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ عَنْ الْمَرَاتَيْنِ مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَيْنِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا حَتَّى حَجَّ وَحَجَّجْتُ مَعَهُ وَعَدَلْتُ مَعَهُ بِأَدَاةٍ فَتَبَرَّزْتُمْ جَاءَ فَسَكَبْتُ عَلَى يَدَيْهِ مِنْهَا فَتَوَضَّأَ فَقُلْتُ لَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَنْ الْمَرَاتَانِ مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَانِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا قَالَ وَاعْجَبَا لَكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ هُمَا عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ عُمَرَ الْحَدِيثَ يَسُوقُهُ قَالَ كُنْتُ أَنَا وَجَارِلِي مِنَ الْأَنْصَارِ فِي بَنِي أُمَيَّةَ بْنِ زَيْدٍ وَهُمْ مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ وَكُنَّا نَتَنَابُ

(۱) فتح الباری: ۳۳۹/۹.

(۲) اوگوزی الهدایه . کتاب الکراهه : ۴۶۰/۴.

التَّوَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَنْزِلُ يَوْمًا وَانْزِلُ يَوْمًا فَإِذَا نَزَلْتُ جِئْتُهُ بِمَا حَدَّثَ مِنْ خَبَرِ ذَلِكَ الْيَوْمِ مِنَ الْوَحْيِ أَوْ غَيْرِهِ وَإِذَا نَزَلَ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ وَكُنَّا مَعَشَرَ قُرَيْشٍ نَغْلِبُ النِّسَاءَ فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى الْأَنْصَارِ إِذَا قَوْمٌ تَغْلِبُهُمْ نِسَاؤُهُمْ فَطَفِقَ نِسَاؤُنَا بِأُخْدَانٍ مِنْ أَدَبِ نِسَاءِ الْأَنْصَارِ فَصَحِبْتُ عَلَى أَمْرَاتِي فَرَاَجَعْتَنِي فَأَلْكَرْتُ أَنْ تُرَاجِعَنِي قَالَتْ وَلِمَ تُنْكِرُ أَنْ أَرَا جَعَلَكَ فَوَاللَّهِ إِنَّ زَوْاجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيُرَاجِعْنَهُ وَإِنْ أَحَدَاهُنَّ لَتَهْجُرَهُ الْيَوْمَ حَتَّى اللَّيْلِ فَأَفْزَعَنِي ذَلِكَ وَقُلْتُ لَهَا قَدْ خَابَ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ مِنْهُنَّ ثُمَّ جَمَعْتُ عَلَى ثِيَابِي فَنَزَلْتُ فَقَدْ خَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَقُلْتُ لَهَا أَيُّ حَفْصَةَ الْأَعَاضِبُ أَحَدَاكُنَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيَوْمَ حَتَّى اللَّيْلِ قَالَتْ نَعَمْ فَقُلْتُ قَدْ خَبِثَتْ وَخَسِرَتْ أَقْسَامَيْنِ أَنْ يَغْضَبَ اللَّهُ لِيغْضِبَ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَهْلِكِي لَا تَسْتَكْثِرِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تُرَاجِعِيهِ فِي شَيْءٍ وَلَا تَهْجُرِيهِ وَسَلِّبِي مَا بَدَا لَكَ وَلَا يَغْرَتِكَ أَنْ كَانَتْ جَارَتُكَ أَوْضَا مِنْكَ وَاحَبَّ إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عَائِشَةَ قَالَتْ عُمَرُو كُنَّا قَدْ تَعَدَّدْنَا أَنْ عَسَانَ تُلْعَلُ الْخَيْلُ لِيَغْزَوْنَا فَتَزَلَ صَاحِبِي الْأَنْصَارِيُّ يَوْمَ تَوَيْتِهِ فَرَجَعَ الْبِنَاءُ عِشَاءً فَضَرَبَ بَابِي ضَرْبًا شَدِيدًا وَقَالَ أَتَمَّ هُوَ فَقَزَعْتُ فَخَرَجْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ قَدْ حَدَّثَ الْيَوْمَ أَمْرٌ عَظِيمٌ قُلْتُ مَا هُوَ أَجَاءَ عَسَانُ قَالَ لَا بَلْ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ وَاهْوُلْ طَلَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ وَقَالَ عُبَيْدُ بْنُ حُنَيْنٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ فَقَالَ اعْتَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَوْاجَهُ فَقُلْتُ خَابَتْ حَفْصَةُ وَخَسِرَتْ قَدْ كُنْتُ أَظُنُّ هَذَا يُوْشِكُ أَنْ يَكُونَ فَجَمَعْتُ عَلَى ثِيَابِي فَصَلَّيْتُ صَلَاةَ الْفَجْرِ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدْ خَلَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَشْرَبَةً لَهُ فَأَعْتَزَلَ فِيهَا وَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَأَذَاهِي تَبْكِي فَقُلْتُ مَا يَبْكِيكِ الْمَاكُنُ حَدَرْتُكِ هَذَا أَطْلَقَكُنَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ لَا أَذِي هَا هُوَ ذَا مُعْتَزِلٌ فِي الْمَشْرَبَةِ فَخَرَجْتُ فَجِئْتُ إِلَى الْمِنْبَرِ فَإِذَا حَوْلَهُ رَهْطٌ يَبْكِي بَعْضُهُمْ فَجَلَسْتُ مَعَهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ غَلَبَنِي مَا أَجِدُ فَجِئْتُ الْمَشْرَبَةَ الَّتِي فِيهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لِيُغْلَامٍ لَهُ اسْوَدَّ اسْتَاذِيْنُ يَعْرِفُ دَخَلَ الْغُلَامُ فَكَلَّمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ كَلَّمْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَكَرْتُكَ لَهُ فَصَمَّتْ فَأَلْصَقْتُ حَتَّى جَلَسْتُ مَعَ الرَّهْطِ الَّذِينَ عِنْدَ الْمِنْبَرِ ثُمَّ غَلَبَنِي مَا أَجِدُ فَجِئْتُ الْمَشْرَبَةَ لِيُغْلَامٍ لَهُ اسْوَدَّ اسْتَاذِيْنُ يَعْرِفُ دَخَلَ الْغُلَامُ فَكَلَّمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ كَلَّمْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَكَرْتُكَ لَهُ فَصَمَّتْ فَلَمَّا وَلَّيْتُ مُنْصَرِفًا قَالَ إِذَا الْغُلَامُ مَرَدَّ عَوْنِي فَقَالَ قَدْ أَذِنَ لَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدْ خَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا هُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالٍ حَصِيرٍ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ فِرَاشٌ قَدْ أَتَى الرِّمَالَ بِجَنْبِهِ مَتَكِّئًا عَلَى وَسَادَةٍ مِنْ أَدِيمِ حُشْوَاهَا لَيْفٌ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ثُمَّ قُلْتُ وَأَنَا قَائِمًا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَطَلَقْتَ نِسَاءَكَ فَرَفَعَهُ إِلَى بَصَرَةٍ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ اللَّهُ اكْبَرُ ثُمَّ قُلْتُ وَأَنَا قَائِمًا اسْتَأْنَسُ

يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ رَأَيْتَنِي وَكُنَّا مَعَشَرَ قُرَيْشٍ نَغْلِبُ النِّسَاءَ قَلْبًا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ إِذَا قَوْمٌ تَغْلِبُهُمْ نِسَاءٌ وَهُمْ قَتَبَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ رَأَيْتَنِي وَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَقُلْتُ هَذَا لَا يَغُرُّكَ أَنْ كُنْتُ جَارَتُكَ أَوْ ضَامِنُكَ وَاحَبَّ إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عَائِشَةَ فَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَسُّمَهُ أُخْرَى فَجَلَسْتُ حِينَ رَأَيْتُهُ تَبَسَّمَ فَرَفَعْتُ بَصَرِي فِي بَيْتِهِ فَوَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ فِي بَيْتِهِ شَيْئًا يَرُدُّ الْبَصَرَ غَيْرَ أَهْبَةِ ثَلَاثَةٍ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ فليُوسِّعْ عَلَيَّ أَمَّتِكَ فَإِنَّ فَارِسَ وَالرُّومَ قَدْ وَسَّعَ عَلَيْهِمْ وَأَعْطُوا الدُّنْيَا وَهُمْ لَا يَعْبُدُونَ اللَّهَ فَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ أَوْفَى هَذَا أَنْتَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ أَنْ أُولِيكَ قَوْمٌ عَجَلُوا طَيِّبَاتِهِمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ اسْتَغْفِرْ لِي فَأَعْتَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ الْحَدِيثِ حِينَ أَفْشَتْهُ حَفْصَةُ إِلَى عَائِشَةَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَكَانَ قَالَ مَا أَنَا بِدَاخِلٍ عَلَيْهِنَّ شَهْرًا مِنْ شِدَّةِ مَوْجِدَتِهِ عَلَيْهِنَّ حِينَ عَاتَبَهُ اللَّهُ فَلَمَّا مَضَتْ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَبَدَأَ بِهَا فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ كُنْتَ قَدْ أَقْسَمْتَ أَنْ لَا تَدْخُلَ عَلَيْنَا شَهْرًا وَأَنْمَا أَصْبَحْتُ مِنْ تِسْعٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَعْدَهَا عَدًّا فَقَالَ الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً فَكَانَ ذَلِكَ الشَّهْرُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً قَالَتْ عَائِشَةُ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى آيَةَ التَّخْفِيرِ فَبَدَأَ بِأُولَى امْرَأَةٍ مِنْ نِسَائِهِ فَاخْتَرْتُهُ ثُمَّ خَيْرَ نِسَاءَهُ كُلَّهِنَّ فَقُلْتُ مِثْلَ مَا قَالَتْ عَائِشَةُ

دا حدیث پہ کتاب العلم کنبی مختصر تیر شوې دې ، کتاب المظالم کنبی تفصیلاً تیر شوې دې او په کتاب التفسیر کنبی هم تیر شوې دې.

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چې ماته مسلسل دا خواهش کیدو چې حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ نه د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د هغه دوو ازواجو متعلق تپوس او کړم چې دهغوی متعلق الله تعالی په قران کریم کنبی ﴿إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ ارشاد فرمائیلې دې. تر دې پورې چې حضرت عمر فاروق حج او کړو او ما هم هغوی سره حج ادا کړو ، واپسې کنبی هغوی په لار کنبی د قضائي حاجت دپاره یو طرفته شو. څه هم یو طرفته شوم ، هغوی چې کله د قضائي حاجت نه فارغ شو او راغلل نو ما دلوتې نه هغوی ته په لاسونو اوبه واچولې ، او هغوی اودس او کړو. (په دې موقع) باندي ما هغوی ته اووئیل چې ائي امیر المومنین په ازواج مطهرات کنبی هغه کومې ښځې وې چې د هغوی متعلق الله ﷻ ارشاد فرمائیلې دې چې ﴿إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ او فرمائیل چې ائي ابن عباس رضی اللہ عنہ تالره تعجب دې ، (چې تاته دا خبرنه ده معلوم) هغه دواړه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا او حضرت حفصه رضی اللہ عنہا وې. بیا حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ دا حدیث بیان کړو او متوجې شو او وې فرمائیل چې څه او څما یو انصاری گواندې د بنو امیه بن زید (محلّه) کنبی اوسیدو. بنو امیه د مدینې منورې یو طرفته اوسیدل ، مونږ به حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لره نمبر په نمبر راتلو ، یو ورځ به هغه راتلو او یو ورځ به څه. کله چې به څه راتلم نو هغه لره به مې دوحی وغیره خبر راوړو. او کله چې به

هغه راتلو نوداشان به ئې کول. مونږ (په مکه مکرمه کښې) په ښځو باندې غالب وو، بیا چه کله مونږ مدینې منورې ته راغلو نو او مو کتل چه ښځې په سړو باندې غالبې دي، (دهغوی په گټلو سره) د انصارو ښځو عادت څمونږ ښځو هم خپلول شروع کړو. یو ورځ زه خپلې ښځې ته په غصه شوم نو هغې هم ماته جواب را کړو، ماته ددې راگزیدل او جواب را کول ښه اونه لگیدل، هغې او وئیل چه په تا باندې دا خبره ولې بدې لگي حالانکه د حضرت نبی کریم ﷺ بیبیانې هم هغوی ته جواب ورکوي. په دوی کښې یو (حضرت حفصه رضی الله عنها) ده، د حضرت نبی کریم ﷺ سره ټوله ورځ تر شپې پورې خبرې نه کوي. دې خبرې څه ډیر پریشانه کړم او ما هغې ته او وئیل چه په دوی کښې چا هم دا سې او کړل نو هغه محرومه شوه. بیا ما خپلې جامې راوختې او مدینې منورې ته راغلم او حضرت حفصه رضی الله عنها لره ورغلم. دهغې نه مې تپوس او کړو چه ائې حفصه رضی الله عنها آیا په تاسو کښې څوک ټوله ورځ حضرت نبی کریم ﷺ لره خفه ساتي. وې وئیل چه آو. نو ما او وئیل چه بیا خوتاسو نا کامه او نامراده شونئ. آیا ته ددې خبرې نه محفوظ ئې چه د حضرت نبی کریم ﷺ د خفگان په وجه الله ﷻ خفه شی او ته هلاکه شی؟ گوره د حضرت نبی کریم ﷺ نه ډیره غوښتنه مه کوډ. اومه هغه ته راگرزه جواب ورکړه اومه حضرت نبی کریم ﷺ لره پرېږده. ستا چه څه ضرورت وی نو هغه څما نه غواړه. او دا خبره دې تا په دهوکه کښې وانچوی چه ستا بن (دجاره نه مراد بن ده) چه ستا نه زیاتې حسینې دي او حضرت نبی کریم ﷺ ته ستا نه زیاتې خوښې دي، (رسول الله ﷺ هغوی ته دمحبت په وجه څه نه وائی نو ته هم په غلط فهمي کښې مه اوسه) ددوی مراد حضرت عائشه رضی الله عنها وه.

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائی چه مونږ خبرې کولې چه غسان نومې بادشاه مونږ سره د جنگ کولو دپاره پخپلو آسونو نعلونه وهي (او هغوی لره تیاروي) څما انصاری ملگری د خپل نمبر په ورځ مدینې منورې ته راغلو او دما سختن په وخت کښې مونږ لره راغلو او په زوره زورده ئې دروازه اووهله، وې وئیل دلته په کور کښې هغه شته دې؟ څه راوتلم نو وې وئیل چه نن خو یو لویه حادثه اوشوه، ما او وئیل چه څه اشو، آیا غسان راغلو څه؟ وې وئیل چه نه بلکه ددې نه هم زیاته حادثه اوشوه. حضرت نبی کریم ﷺ خپلو ټولو بیبیانو ته طلاق ورکړې دې، ما او وئیل حفصه ناکام او نامراده شوه. خیال راتلو چه دا واقعه به نزدې کیږي. نو ما خپلې جامې راوختې او (مدینې منورې ته راغلم) او حضرت نبی کریم ﷺ پسې مې دسحر مونځ او کړو بیا (د مونځ نه پس) حضرت نبی کریم ﷺ خپلې بالاخانې ته داخل شواو گوشه نشین شو. څه حضرت حفصه رضی الله عنها لره راغلم او چه اومې کتل نو هغې ژړل، ما او وئیل چه ته ولې ژاړې آیا ما ته نه وې ویرولې، آیا حضرت نبی کریم ﷺ ازواج مطهرات ته طلاق ورکړې دې، هغې او وئیل چه پته نشته دې، حضرت نبی اکرم دلته په کمره کښې گوشه نشین دې. څه دهغه ځانې نه راووتلم او (مسجدنبوی ﷺ) کښې منبرته راغلم نو ددې نه گیر چاپیره یو ډله ناسته وه او ددې بعضو کسانو ژړل. څه دوی سره لږ ساعت کښیناستم، بیا په ما باندې څما احساس غالب شو نو څه هغه کمرې طرفته لاړم چه په هغې کښې حضرت نبی کریم ﷺ وو او د حضرت نبی کریم ﷺ تور غلام ته مې او وئیل چه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دپاره اجازت او غواړه. غلام دننه لاړو او حضرت نبی کریم ﷺ سره خبره او کړه،

بیا واپس راغلو او وې وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ سره خبره اوکړه اوستاسو ذکر مې اوکړو خو حضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو. نو څه واپس منبر ته راغلم او هغه جماعت سره دوباره کینیناستم لیکن څما احساس بیا په ماباندې غالب شو او څه راغلم او غلام ته مې اوئیل د حضرت عمر رضی الله عنه دپاره اجازت اوغواړه. هغه دننه لاړو او واپس راغلو او وې وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ ته ستاسو ذکر اوکړو خو حضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو. بیا واپس راغلم او منبر والوسره کینیناستم لیکن څما احساس بیا په ما غالب شو. نو څه بیا غلام لره ورغلم او ورته مې اوئیل چه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دپاره اجازت اوغواړه، هغه دننه لاړو او واپس راغلو او وې وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ ته افرمائیل خو هغوی خاموش پاتې شو. هرکله چه څه واپس شوم نو حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی چه غلام څه راوبلل او وې وئیل چه حضرت نبی کریم ﷺ تاسو ته اجازت درکړو، نو څه حضرت نبی کریم ﷺ لره ورغلم نو څه گورم چه حضرت نبی کریم ﷺ (د کهجورو د پوستکو) جوړ شوی پوزکی باندې ملاست دی، او ددې پوزکی په مینځ کښې څه بستره نه وه، د پوزکی پوستکو د حضرت نبی کریم ﷺ په ملامبارکه کښې نښې جوړې کړې وې. دچمړې په تکیه باندې حضرت نبی کریم ﷺ تکیه لگولې وه چه دهغه د کهجورو پوستکو نه ډکه وه.

نوما حضرت نبی کریم ﷺ ته سلام اوکړو او بیا مې ورته په ولاړه ولاړه اوئیل چه یارسول الله ﷺ آیا تاسو خپلو بیبیانو ته طلاق ورکړې دې؟ حضرت نبی کریم ﷺ نظر پورته کړو او وې فرمائیل چه نه. ما اوئیل الله اکبر. بیا ما مانوسه کولو دپاره په ولاړه ولاړه اوئیل چه یارسول الله کاش چه تاسو څما خبرې طرفته التفات افرمائې. مونږ قریشی خلق به په ښخو باندې غالب وو، کله چه مونږ مدینې منورې ته راغلو نو مونږ اوکتل چه ددې په قوم باندې ددې ځانې ښځې غالب دی. څما په دومره خبره آوریډوسره حضرت نبی کریم ﷺ مسکی شو. بیا ما اوئیل چه څه حضرت حفصه رضی الله عنه لره ورغلم او ما ورته اوئیل چه ته دخپلې ښې (دجاره نه مراد بن ده) حالت باندې دهوکه مه خوره. چونکه هغه ستانه زیاته حسیننه او حضرت نبی کریم ﷺ ته زیاته خوښه ده. د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه مراد حضرت عائشه رضی الله عنها وه. نو حضرت نبی کریم ﷺ په دې آوریډو بیا مسکی شو. ما چه کله حضرت نبی کریم ﷺ په خدا اولیدل نو کینیناستم. ماددوی په کمره باندې نظر واچولونو د دریو چمړو نه علاوه په کمره کښې څه داسې څیز نه وو چه نظر پرې واپس شوې وې نوما اوئیل چه یارسو الله ﷺ دالله تعالی نه دعا اوکړئې چه ستاسو په امت باندې فراخی راوولی. ځکه چه فارس او روم باندې فراخی شویده. او هغوی ته د دنیا دولت ورکړې شوې دې. حالانکه د الله ﷻ عبادت نه کوی. حضرت نبی کریم ﷺ تکیه لگولې وه او څما دخبرې په آوریډو کینیناستل او وې فرمائیل چه:

«أَرَأَيْتَ هَذَا أَتَيْتَ يَا ابْنَ الْخَطَابِ إِنَّ أَوْلِيكَ قَوْمٌ عَجَلُوا طَبَقَاتِهِمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»

اې عمر بن الخطاب آیا ته په دې خیال کښې ئې چه بیشکه داسې خلقو کښې چه دوی ته په دنیا کښې ددوی خوښ څیزونه اوښه څیزونه ورکړې شوی دی.

نوما اوونیل چه یارسول الله ﷺ خما دپاره مغفرت اوغوارنی ، (چه ما داشان نامناسبه درخواست اوکړو) نو حضرت نبی کریم ﷺ دخپلو بییانو نه ددې خبرې په وجه چه کوم حضرت حفصه رضی الله عنہا د حضرت عائشه رضی الله عنہا مخکښې ظاهره کړې وه یو کم دیرش (۲۹) ورځې بیل وو. حضرت نبی کریم ﷺ دخپلو بییانوسره د خفگان په وجه فرمائیلی وو " چه څه به یو میاشت پورې دوی لره نه ورځم " .

بیا چه کله یو کم دیرش ورځې تیرې شوې نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنہا لره راغلو اوددوی نه ئې شروع اوکړه نو حضرت عائشه رضی الله عنہا وفرمائیل چه یارسول الله ﷺ تاسو خو قسم خوړلې وو چه تاسوبه یو میاشت پورې مونږ لره نه راځئ ، اوس خولا یو کم دیرشمه ورځ ده څه ئې شمیرم. حضرت نبی کریم ﷺ وفرمائیل چه میاشت د یو کم دیرشو ورځو هم وی. هغه میاشت دیو کم دیرشووه.

حضرت عائشه رضی الله عنہا وفرمائیل چه بیا الله ﷻ د تخیر آیت نازل وفرمائیلو او په خپلو بییانو کښې ئې دټولو نه مخکښې خما نه شروع اوکړه. نو ما حضرت نبی کریم ﷺ غوره کړو ، نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ خپلو ټولو بییانو ته اختیار کړو اوتولو هغه اوونیل چه څه حضرت عائشه رضی الله عنہا اوونیلی وو.

قوله: وَعَدَلْتُ مَعَهُ بِأَدَاوَةٍ فَتَبَرَّزَ: عدل یعنی دوی **تَبَرَّزَ** د لارې نه یو طرفته شو. ما هم لویه واخستله او یو طرفته شوم، دوی د براز دپاره لارل **تَبَرَّزَ** (تبرزای خرج وذهب للبرال. اداوة) لویه. د ابو لوبنې (۱)

په «واعجباً» کښې دوه اقواله دی، یودا چه واعجباً تنوین سره اسم فعل په معنی د «أتعجب» ده لکه «واها» اسم فعل دې په معنی څومره ښکلې دې . دویم قول دادې چه بغیر د تنوین نه ، «واعجباً» دې اصل کښې دا «واعجی» دې یاء ئې تخفیفاً الف سره بدله کړې ده لکه «الهفا» یا «أسفار» او یاد «حسراتا» الفاظ. (۲)

علامه زمخشری فرمائی چه داسې معلومیږي چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ دا الفاظ د ناخوښۍ په طور وئیلې دی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما سوال دوی ته خوښ نه وو ، د ابن شهاب زهري هم دا خیال دې ، په صحیح مسلم کښې دی «قال الزهري: والله ما سأله عنه ولم يكتبه» (۳) علامه قرطبي **رضی الله عنده** ددې الفاظو نه د ناخوښۍ دا مفهوم لرې گنړی. (۴) او حقیقت هم دادې چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنهما د الفاظ د ناخوښۍ د اظهار دپاره نه وو وئیلی بلکه د تعجب په طور

(۱) واصل تبرزمن البراز وهو موضح الخالی البارز غن البيوت ثم اطلق على نفس الفعل (فتح الباری: ۳۴۸/۹)

(۲) ارشاد الساری: ۴۸۰/۱۱.

(۳) صحیح مسلم: ۱/ وفتح الباری: ۳۴۹/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۴۹/۹.

نې ونيلى دى چه ته دومره لوني عالم نې او دا واقعه تاته معلوم نهدده . نو د كتاب التفسير په روايت كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما قول منقول دې چه هغوى حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته اوونيل «والله ان كنت لأريد أن أسالك عن هذا منذ سنة فما أستطيع هبة لك» نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه او فرمايل چه «فلا تفعل ما قلنت أن عندي من علم فاسألني فان كان ل علم خبرته خبرك به» (۱) ددې نه معلومېږي چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه سوال په حضرت عمر فاروق رضي الله عنه باندې خراب نه وولگيدلې.

قوله: كُنْتُ أَنَا وَجَارِي مِنْ الْأَنْصَارِ: د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دهغه گواندې نوم بعضو حضراتو عتبان بن مالك خودنې دې . ليكن حافظ ابن حجر رحمته الله عليه فرماني چه دده نوم اسود بن خولى بن عبدالله دې . (۲)

قوله: مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ: «عوال» «عالية» جمع ده ددې نه مدينې ته نزدې مشرق طرفته كلي مراد دى . (۳)

قوله: تَتَنَاقَبُ النَّزُولُ: «تناوب» يو څيز نمبر په نمبر كول . نوبت په نوبت كول .
قوله: فَصَخِبْتُ عَلَى امْرَأَتِي: «صخب (س) صخب» چغې وهل . په بعضو نسخو كښې «سخت» سين سره دې . د دواړو يو معنى ده . (۴)

قوله: لَا تَسْتَكْثِرُ النَّبِيُّ ﷺ أَي لَا تَطْلُبِي مِنْهُ الْكَثِيرَ: «غسان» قبيله غسان مراد دې . چه ددې د سردار اود بادشاه نو حارث بن ابى ثمر وو . (۵)

«تتعل الخيل» «تتعل» باب افعال نه دې . آسونو ته نعلونه لگول .
«اثم هو» همزه استفهاميه دې . «ثم» ظرف مكان دې . يعنى آيا په كور كښې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه شته دې .

«يوشك» افعال مقاربه كښې دې . «جَمَعْتُ عَلَى يَمَانِي» ما خپلې جامې انغښتې ، جمع مې كړې . په كور كښې سړى سره مختصر لباس وى . خادر وغيره ايرېدى . مطلب دادې چه خادر وغيره ما واغوستلو او روان شوم .

«مُشَبَّهً» كمره . بالا خانه «لِغَلَامٍ لَهُ أَسْوَدٌ» ددې غلام نوم رباح ليكلي شويدي . (۷)

- (۱) اوگورئ صحيح بخارى . كتاب التفسير . سورة النحریم : ۱۸۶۶/۴ . رقم الحديث : ۴۶۲۹ .
- (۲) فتح الباری : ۳۵۰/۹ .
- (۳) فتح الباری : ۳۵۰/۳ .
- (۴) فتح الباری : ۳۵۱/۹ .
- (۵) ارشاد الساری : ۴۸۱/۱۱ .
- (۶) ارشاد الساری : ۴۸۱/۱۱ .
- (۷) فتح الباری : ۴۵۸/۹ .

قوله: فَإِذَا هُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالِ حَصِيرٍ: یعنی په جوړ شوی پوزکی باندې ملاست وو، هېڅ بستره پرې نه وه، ددې وجې پوزکی د حضرت نبی کریم ﷺ په ملا مبارکه کښې نښې جوړې کړې وې.

په دې حدیث کښې د «رمال» الفاظ تشریح کوی او علامه ابن اثیر لیکي چه:

«الرمال ما رمل ای نسج یقال رمل الحیدر وأرمله فهو مرمول ومرمل، قال الرمخشی: وظایفه الحطام والركام لما حطم وركم وقال غيره: الرمال جمع رمل بمعنى مرمول كخلق الله بمعنى مخلوقه والمراد انه كان السیر قد نسج وجهه بالسعف ولم یکن علی السیر وطاء سوی الحیدر» (۱)

او حافظ ابن حجر لیکي، «رمال: بکسر الراء وقد تضم.. تقول رملت الحیدر وأرملته اذا نسجت وحصیر مرمول ای منسوج والمراد هنا ان سیرة کان مرمولا بهایر مل به المحصیر» (۲)

قوله: وَسَادَةٌ مِنْ أَدَمٍ حَشَوْهَا لَيْفٌ: د چمرې تکیه چه په هغې کښې دننه دکه جوړو پوستکی وی: «لیف» د که جوړې پوستکی «حشو» نه دتکیه کپړه کښې چه کوم اضافی خیز مالوچ وغیره ډکوی هغه ترې مراد دي.

قوله: فَقُلْتُ اللَّهُ أَكْبَرُ: دا وئیل یا خوتعجب په طور وو، دامام بخاری رحمه الله هم دا رائي ده او هغوی ابواب الادب ص ۹۱۸ باندې یو ترجمه قائم کړې ده، دهغې نه ددې وضاحت کیري. (۳) دبعضو شراح خیال دي چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دا الفاظ په طور دشکریه ادا کړل چه حضرت محمد ﷺ طلاق نه دي ورکړې. دا دالله تعالی لوڼې کرم دي. که تاسو طلاق ورکړې وې نو دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه لور ته به هم طلاق شوې وې. (۴)

قوله: وقال عبيد بن حنن سمع ابن عباس عن عمر فقال اعتزل النبي
ازواجه: دا ئې په مینځ کښې د عبید بن حنین تعلیق ذکر کړو، په دې تعلیق کښې د «طلق» په ځاني د (اعتزل) کلمه ده، کتاب التفسیر کښې دې تعلیق لره امام موصوف موصولا نقل کړې دي. (۵)

مخکښې حدیث «فقلت خابت حفصه وخسرت...» دا سند باب سره متعلق دي او موصول دي. د مخکښې حدیث تسلسل دي. په مینځ کښې دعبید بن حنین جمله معترضه په طور ذکر شوې ده. ددې تعلیق ذکر کولو سره دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د«طلق»

(۱) اوگوری النهایه لابن الاثیر: ۲/۲۶۵.

(۲) فتح الباری: ۳۵۸/۹.

(۳) اوگوری صحیح بخاری، کتاب الادب باب التکبیر والتسبیح عند التعجب.

(۴) ۳۵۹/۹.

(۵) اوگوری صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره التحريم: ۴/۱۸۶۶، رقم الحديث: ۴۶۲۹.

په لفظ باندې ټول روایات متفق نه دي ، په بعضو کښې «طلق» او بعضو کښې «اعتزل» لفظ دي . که د «طلق» لفظ لره درست تسلیم کړې شي نو په دې صورت کښې به ددې انصاري باره کښې وئیلې شي چه دې د منافقانو د پروپیګندې نه متاثر شوې وو . حضرت نبی کریم ﷺ گوشه نشین شوې وو ، اهل نفاق دا بې سره بې پښو خبره مشهوره کړه چه حضرت نبی کریم ﷺ طلاق ورکړې ده او خلقودا نقل کړه ، (۱)

قوله: ثُمَّ قُلْتُ وَأَنَا قَائِمٌ أَسْتَأْنِسُ: یعنی بیا ماوونیل چه ، په دې حال کښې چه څه ولاړ اوم مانوس کیدم ، «أَسْتَأْنِسُ» دا ماقبل نه حال دي ، علامه قرطبي رحمه فرمائي: چه دامحل استفهام دي ، اصل کښې «أَسْتَأْنِسُ» دي یوهمزه تخفیفاً حذف کړې شوې دي . یعنی آیا څه مانوس کیدی شم او خبره کولې شم ، لیکن رومبې معنی ظاهر ده . (۲)

قوله: غَيْرُ أَهْبَةِ ثَلَاثَةٍ: «أهبة» دهمزه اوباء فتحه سره» دا «اهاب» نه خلاف قیاس جمع دي ، (۳) چمرې ته وئیلې شي .

قوله: من شدة وجدته عليه: موجدة: غضب ، غصه . ددې حدیث به آخر کښې دي چه حضرت نبی کریم ﷺ دهغه خبرې په وجه خفه شو او دبیبیانو نه بیل شوې وو چه کومه خبره حضرت حفصه رضی الله عنها حضرت عائشه رضی الله عنها په مخکښې ظاهر کړې وه ، هغه څه خبره وه؟ ددې متعلق تفصیل د سورة تحریم په تفسیر کښې تیر شوې دي . (۴) هغه ځانې کښې دي اوکتلې شي .

دحدیث مناسبت ترجمه الباب سره واضح دي چه دي کښې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه خپلې لور حضرت حفصه رضی الله عنها ته نصیحت کړې وو .

۸۴ = بَابُ صَوْمِ الْمَرْأَةِ بِإِذْنِ زَوْجِهَا تَطَوُّعًا

[۴۸۹۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَامِ بْنِ مَنِيعٍ عَنْ أَبِي

هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَيَعْلَمُ شَاهِدًا إِلَّا بِإِذْنِهِ [ر: ۳۸۹۹]

بنځه د خاوند د اجازت نه بغير نفلی روژه نیولې شي ، امام بخاری رحمه په ترجمه الباب کښې هېڅ حکم نه دي لگولې ، البته ددې لاندې چه کوم حدیث ذکر کړې دي ، دهغې نه عدم جواز معلومېږي .

د تطوع قید نې په دې وجه اولگولوچه په فرض روژه کښې د خاوند اجازت ضروري نه وي ، نفلی روژه کښې البته بنځه ددې مکلف ده چه هغه د خاوند نه اجازت واخلي او روژه اونيسي (۵)

(۱) فتح الباری: ۳۵۵/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۵۹/۹.

(۳) فتح الباری: ۳۶۰/۹.

(۴) اوگوری کشف الباری: کتاب التفسیر صفحه: ۶۸۴.

(۵) الابواب والتراجم: ۷۴/۲.

دخاوند داجازت نه بغير که بنسخه نفلی روژه اونيسي نو اکثر و دې ته حرام اوبعضو ورته مکروه و نیلې ده. امام نووی رحمته الله دحرمت قول ته او مهلب مکروه تنزیهی قول ته ترجیح ورکړې ده. البته دروژه نیولو نه پسر روژه معتبره اوصحیح وی. لیکن بنسخه به گنهگارده وی او ددې د قبولیت معامله الله تعالی سره ده. (۱)

په سند کښې عبدالله نه عبدالله بن مبارک مراد دې، حدیث کښې دی که دبنسخې خاوند حاضر وی نو هغه به روژه نه نیسی خو دده نه به اجازت اخلی.

البته که خاوند په سفر باندې دې یا دشان بیمار دې چه هغه دبنسخې نه استمتاع نشي حاصلولې نو په داسې صورت کښې هغه روژه نیولې شي، که هغه دسفر نه راشي اوبنسخه روژه داره وده نو هغه دده دپاره روژه فاسدولې شي. اوپه دې کښې هیڅ قسمه کراهت نشته دې. (۲)

۸۵=بَابُ إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مَهْجَرَةً فِرَاشِ زَوْجِهَا

[۴۸۹۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَبَاتَتْ أَنْ تَجِيَّاءَ لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ

[۴۸۹۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرُورَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مَهْجَرَةً فِرَاشِ زَوْجِهَا لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ [ر: ۳۰۵].

مطلب دادې چه خاوند کله بنسخه د جماع دپاره رابلی او هغه بغير د څه عذر نه نه راځي نوملائک په دې باندې ترصبا پورې لعنت وائی، او خاوند چه د خفگان په حالت کښې شپه تیرد کړی.

په دویم روایت کښې دی چه فرښتې په دې باندې لعنت وائی تر دې پورې چه هغه بنسخه (خاوند لره دپرېښودلونه پر جوع او کړی).

۸۶=بَابُ لَا تَأْذِنِ الْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا لِأَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِهِ

امام بخاری رحمته الله دا وئیل غواړی چه بنسخې لره دا جائز نه دی چه دخاوند د اجازت نه بغير دخپل خاوند کور ته څوک راوولی، که هغه ددې رشته دارولې نه وی.

دحضرات مالکیه په نیز دبنسخې پلار او رور ددې کور ته داخلیدیشی بغير داجازت نه. ددوی دپاره اجازت ضروری نه دې. هغه په دلیل کښې د صله الرحم روایات پیش کوی. وائی چه ددوی په منع کولو سره به قطع رحمی لازم رازی او حالانکه صله رحمی واجب او ضروری ده. (۳)

(۱) فتح الباری: ۳۶۹/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۶۹/۹.

(۳) الابواب والتراجم: ۷۴/۲.

دحضرات حنفیه په دې مسئله کښې درې اقواله دي.

① یو قول د مطلقاً ممانعت دې یعنی هیڅوک هم د خاوند د اجازت نه بغیر کور ته راوستل صحیح نه دی.

② دویم قول دادې چه درشته دارانو دخول بغیر د اجازت نه ممنوع نه دی ، البته ډیر ساعت ناستې او اوږدې خبرې اترې کول ممنوع دی.

③ اودریم قول دادې چه د ښځې مور پلار د دې د خاوند د اجازت نه بغیر په هفته کښې یو ورځ راتلې شی ، خاوند ته حق نشته چه دوی منع کړي . داشان که مور پلار کره ښځه په هفته کښې یو ځل تلل غواړي نو ددې دپاره هم اجازت دې ، البته نورو رشته دارو کره په کال کښې یو ځل اجازت دې د خاوند د اجازت نه بغیر . (۱)

[۴۸۹۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَلَا تَأْذَنَ فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَمَا انْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدِّي إِلَيْهِ شَطْرَهُ وَدَوَاهُ أَبُو الزِّنَادِ أَيْضًا عَنْ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الصَّوْمِ .

قوله: وَمَا انْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدِّي إِلَيْهِ شَطْرَهُ: ښځې که د خاوند د اجازت نه بغیر دده د مال او گټه څه خرچ کړل نو دده نیمه حصه به خاوند ته ملاوېږي . یعنی د نیمې ثواب به خاوند ته ملاوېږي .

مطلب دادې چه خاوند مالک دې ، د ملک په وجه ده ته به نیمه حصه ثواب ملاوېږي ، او که ښځې په اتفاق باندې خرچ کړو نو د اتفاق په وجه به نیمه حصه ثواب ښځې ته ملاوېږي . لیکن دا په دې صورت کښې دی چه خاوند ورته د دومره مقدار اجازت نه وو کړې صراحتاً لیکن عرفاً دومره مقدار د خرچ کولو ښځه مجاز وی . یا دادې چه د خرچ کولو په وخت کښې ئې صراحتاً اجازت نه وی ورکړې ، لیکن سابق نه ئې دې ته اجازت ورکړې وی ، نو داسې صورت کښې که ښځه د مال دومره حصه دخیر په لار کښې خرچ کړي نو ددې ثواب به نیم خاوند ته ملاوېږي . ځکه چه هغه دده گټه وه ، او چونکه اتفاق ښځې کړې دې نو ددې وجې نیم ثواب به ښځې ته ملاوېږي حدیث کښې دی چه «عن غیر امره» نه «عن غیر امره الصریح» مراد دی یعنی صریح اجازت د اتفاق په وخت کښې نه وی ، او «امر صریح» مخکښې اجازت یا عرفی اجازت منافی نه وی .

لیکن که ښځه د خاوند په مال کښې دده د اجازت نه بغیر دومره مقدار خرچ کړي چه دې ته دهغې عرفاً اجازت نه وو او نه ورته خاوند د سابق نه اجازت ورکړې وو نو د اجازت نه دی ، داسې صورت کښې به ښځې ته ثواب نه ملاوېږي بلکه گنهنګاره به وی . (۲)

(۱) مذکوره درې واړه اقوال اوگوری: الهدایة ، کتاب الطلاق ، باب النفقة : ۴۱۸/۲ . صاحب هدایه
آخری قول لره مفتی به گنلې دې .
(۲) اوگوری فتح الباری : ۳۷۰/۹ .

قوله: وَرَوَاهُ أَبُو الزِّنَادِ أَيْضًا عَنْ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الصَّوْمِ:

مقصد دادی چه روایت باب چه د «شعیب بن ابی الزناد عن الامام» د طریق نه دی. په دریو احکامو باندې مشتمل دی. ① اذن زوج نه بغیر د صوم حکم ② اذن زوج نه بغیر د دخول بیت حکم ③ او امر صریح نه بغیر د اتفاق حکم ، امام بخاری رحمه الله مذکور د تعلیق لره ذکر کړې او اشاره ئې اوکړو چه ابو الزناد یو بل سند «عن موسی عن ابیه» طریق سره هم یو روایت نقل کړی او په دېکښې درې احکامونه صرف د صوم والا حکم مذکور دی چه ښځه د خاوند د اجازت نه بغیر روژه نشی نیولې .

په تعلیق کښې موسی نه موسی بن ابی عثمان مراد دی . دده دپلار نوم تیان یا عمران دی . او دده کنیت عثمان دی ، بخاری کښې دده صرف یو تعلیق دی ، په بل ځانې کښې دده ذکر نشته دی. (۱)

دا تعلیق امام احمد اونسانی وغیره موصولاً نقل کړې دی. (۲)

باب

[۴۹۰۰] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ أَخْبَرَنَا الثَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ إِسَامَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قُتِبْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَكَانَ عَامَّةً مَنِ دَخَلَهَا الْمَسَاكِينُ وَاصْطَبَابُ الْجِدِّ مُجْبُوسُونَ غَيْرَ أَنَّ اصْطَبَابَ النَّارِ قَدْ أَمَرَ بِهِمْ إِلَى النَّارِ وَقُتِبْتُ عَلَى بَابِ النَّارِ فَإِذَا عَامَّةٌ مَنِ دَخَلَهَا النِّسَاءُ [ر: ۶۱۸۱].

حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه څه به د جنت په دروازه باندې ولاړ یم او عام طور به جنت کښې داخلیدو والا مساکین وی ، او اغنیاء او مالدار په حساب کتاب کښې گیر وی . لیکن د اصحاب النار دپاره به نار ته د بوتلو حکم شوې وی . او څه به د دوزخ په دروازه ولاړ یم او په دوزخ کښې به عام طور سره ښځې داخلېږي .

د ترمذی په یو روایت کښې رازی چه فقراء به نصف یوم مخکښې د اغنیاء نه جنت ته داخلېږي . او د آخرت ورځ زرو کالو ده ، لهذا هغوی به پنځه سوه کاله مخکښې جنت ته داخلېږي. (۳)

سفيان بن عيينه نه نقل شوی دی چه په اصل کښې اغنیاء به خپلې دروازې پرېږدي او غلطي سره به د فقراء دروازې ته راشي ، دوی به بیا خپلې دروازې ته بوتلي شي . دا فاصله به پنځه سوه کاله وی ، ددې وجې به جنت ته داخلیدو کښې به دوی ته پنځه سوه کاله اولږي. (۴)

(۱) عمده القاری: ۱۸۶/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۱۸۶/۲۰.

(۳) اوگوری سنن ترمذی ، وفیض الباری: ۴/۴۰۷/.

(۴) البدر الساری: ۳۰۳/۴ ، وقوت المفتدی: ۶۱/۲.

لیکن دروایت ظاهری الفاظ سره ددې توجیه تائید نه کیږي ((و اصحاب الجدمحبوسون)) نه خومتبادر دادی چه دوی ته به په حساب و کتاب کښې ناوخته شی.

جهنم کښې عام طور د ښخوداخلیدو باندې اشکال کیږي چه د جنتیانو په باره کښې رازی چه ((لکل واحد منهم زوجتان)) جنت کښې به هر سړی ته دوه ښځې ملاویري. بیا هر کله چه عام طور سره ښځې جهنم ته داخلیري نو جنتیانو ته به څنگه دوه دوه ښځې ملاویري؟ ددې جواب دادې چه په صفحه یوشپیتم (۶۱) باندې یو روایت تیرشوي دې ، په هغې کښې دی چه ((لکل امری منهم زوجتان من الحورالعین)) (۱)

او یو جواب داهم کړې شوي دې چه په شروع کښې به ښځې په جهنم کښې زیاتې وی اوبیا به دهغه ځانې سزا مکمل کیدونه پس چه کله دوی جنت ته داخلې شی نو هر یو جنتی ته به دوه دوه ښځې ملاویري. (۲)

داباب بلاترجمه دې او کالفصل من الباب السابق دې ، بعضو نسخوکښې دباب لفظ مذکور نه دې ، په دې صورت کښې دا ماقبل باب ((لاتاذن المراقه)) لاندې راوړې شوي دې. دباب او حدیث په مینځ کښې مناسبت داشان به وی چه په دې حدیث کښې اشاره اوکړې شوه چه ښځې دمذکوره نهی په وجه عموماً مرتکب وی ، دې وجې نه اکثر به جهنم کښې وی ، حافظ ابن حجر لیکي چه :

((وسقط للنفس لفظ "باب" فصار الحديث الذي فيه من جملة الباب الذي قبله ومناسبتة له من جهة الاشارة الى ان النساء غالباً يرتكبن النهي المذكور ومن ثم كن اكثر من دخل النار)) (۳)

۸۷= بَابُ كُفْرَانِ الْعَشِيرِ وَهُوَ الزَّوْجُ وَهُوَ الْخَلِيطُ مِنَ الْمَعَاشِرَةِ فِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۹۰۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ مَعَهُ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا ثُمَّ قَامَ مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ قَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ

(۱) اوگوری صحیح البخاری: کتاب بدء الخلق، باب ماجاء فی صفه الجنه وانهار مخلوقه: (۴۶۱/۱).

(۲) مرقاه المفاتیح: ۳: ۳۲۰.

(۳) فتح الباری: ۳۷۲/۹.

فَقَالَ إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتُ اللَّهِ لَا يَمُوتَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ فَاذَا رَأَيْتُمُ ذَلِكَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْنَاكَ تَنَاوَلْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ هَذَا ثُمَّ رَأَيْنَاكَ تَكْفِكُفَتَ فَقَالَ ابْنِي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ أَوْ رَأَيْتُ الْجَنَّةَ فَتَنَاوَلْتُ مِنْهَا عُنُقُودًا وَلَوْ أَخَذْتُهَا لَا كَلْتُمُ مِنْهُ مَا بَقِيَتْ الدُّنْيَا وَرَأَيْتُ النَّارَ فَلَمَّا رَأَيْتُ الْيَوْمَ مِنْظَرًا قَطُّ وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ قَالُوا لِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ بِكُفْرِهِنَّ قِيلَ يَكْفُرْنَ بِاللَّهِ قَالَ يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ لَوْ أَحْسَنَتِ إِلَى أَحَدَاهُنَّ الدَّهْرُ لَمَرَّتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ [ر: ۲۹].

[۴۹۰۲] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَهْثَمٍ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ أَبِي رَجَاءٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَطْلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ وَأَطْلَعْتُ فِي النَّارِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ تَابِعَهُ أَيُّوبُ وَسَلَّمَ بْنُ زَيْدٍ [ر: ۳۰۶۹].

د «عشیر» دوه معنی دی یو دزوج او بله دملگری ، نو ابو عبیده دقران پاک دآیت «ولیس المول ولیس العشیر» کښې د «عشیر» معنی خلیط بیان کړې ده. (۱)
دامام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه دخاوند نافرمانی کول ممنوع دی.
نوامام بخاری رحمته الله چه کوم حدیث بیان فرمائیلې دې ، ددې په آخر کښې دی چه ما جهنم اوکتلو چه په دې کښې ښخې ډیرې وې. حضرات صحابه کرام رضی الله عنهم ددې وجه اوپوښتله. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه «بکفرهن» ددوی دکفر په وجه. صحابه کرام تپوس کوی «یکفرن بالله» آیا دوی به د الله جل جلاله نه انکار کوی. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل «یکفرن العشر» ویکفرن الاحسان» دخاوند نافرمانی کوی ، داحسان ناشکری کوی ، که تاسو دوی سره ټول عمر ښیگره کوئی اوبیا تاسو څه خبره ددې د طبیعت خلاف اوکړه نو وائی چه ما هېڅله ستاسو دلایسه څه ښیگره اونه لیده. اوظاهر دی چه دا ناشکری ده د خاوند او دښیگرې او احسان هم او ددوی دناشکری به دوی لره جهنم ته دتلو سبب وی.
مولانا نور شاه کشمیری رحمته الله فرمائی چه په جهنم کښې د ښځو دکثرت دامشاهده کلیه نه ده بلکه دا یو جزئی مشاهده ده. یعنی چه کوم وخت کښې چه دوی مشاهده اوکړه نو په هغه وخت کښې دښځو کثرت وو ، ددې نه دا لازم نه دی چه په جهنم کښې همیشه به دښځو کثرت وی. نو فیض الباری کښې دی چه :

«وقد مر من ان مشاهدته تلك ليست كلية بل مشاهد جزئية تقتصر على هذه الحال فقط ويبدو ما عند البخاري في الفصفحة الآتية : ۳۸۳ ، طبع الهند ، اطلعت في الجنة فرأيت أكثر أهلها الفقراء واطلعت في النار فرأيت أكثر أهلها النساء ففيه اشعار بانها مشاهدة اذ ذاك ، لو أراد الضابط الكلية لقال : الرجال بدل الفقراء ليستقيم تقابله بالنساء ولكنه ذكر الفقر من جانب وذكر النساء من جانب فظهر انه لم يريد بيان الضابط» (۲)

(۱) فتح الباری: ۳۷۳/۹.

(۲) فیض الباری: ۳۰۴/۴.

د باب رومبی حدیث ابواب الکسوف کنبی تیر شوې دې. او په هغه ځای کنبی په دې باندې بحث شوې دې. (۱)
د دویم حدیث په آخر کنبی دې چه :

قوله: تابعه ایوب وسلم بن زریر: یعنی ایوب او سلم بن زریر دعوف چه د ابورجاء نه نقل کوی متابعت کوی.

د ایوب متابعت لره امام نسائی او سلم بن زریر روایت لره امام بخاری رحمهما الله صفة الجنة کنبی موصولاً نقل کړې دې. (۲)

۸۸ = بَابُ لِرَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقٌّ قَالَهُ أَبُو جَحْفَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۱۸۶۷].

د ابوجحفه رحمهما الله تعلیق لره امام بخاری رحمهما الله په کتاب الصوم کنبی موصولاً نقل کړې دې. (۳)
رومبی باب کنبی امام بخاری رحمهما الله د ارشاد فرمائیلي وو چه په ښځه باندې د خاوند حق دې او د دې حق نه ادا کولو په وجه اکثرې ښځې به جهنم کنبی وی. په دې باب کنبی امام بخاری دا خودل غواړی چه په خاوند باندې د ښځې حق دې.

[۴۹۰۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو بْنُ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَلَمْ أَخْبَرَاكَ تَصُومُ النَّهَارَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَلَا تَفْعَلْ صُمْ وَأَفِطِرْ وَتُمْ وَتُمْ فَإِنَّ لِحَدِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِرَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا [ر: ۱۰۷۹].

په روایت کنبی دې چه «ان لزوجك عليك حقا» ددوی منشا دا وه چه داشان که تاسو مسلسل روژې نیسئ او قیام مو اختیار کړو نو کمزوری به شئ، او تاسو به دخپلو بیبانو حق ادا نه کړئ شی. صرف نان نفقه دهغې حق نه دې.

د ښځې سره د صحبت نه کولو والا حکم: اوس سوال دا پیدا کیږی که یو سړې خپلې بی بی سره صحبت نه کوی نو ددې څه حکم دې؟.

امام مالک رحمهما الله فرمائی که یو سړې بلا عذر نه داسې کوی نو ده ته دې تنبیه ورکړې شی، که هغه بیا هم صحبت نه کوی نو ددواړو په مینځ کنبی دې تفريق او کړې شی. (۴)
دامام احمد بن حنبل رحمهما الله همدا قول نقل کړې شوې دې. (۵)

(۱) راجع صحیح البخاری: کتاب الکسوف باب الصلوة فی کسوف الشمس رقم الحديث: ۱۰۴۰، ص: ۲۰۵.

(۲) عمده القاری: ۱۸۸/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۱۸۸/۲۰.

(۴) فتح الباری: ۳۷۳/۹.

(۵) فتح الباری: ۳۷۳/۹.

دامام شافعی رحمته الله مشهور قول دادی چه په خاوند باندی صحبت واجب نه دی ، او یو قول دادی چه دنکاح نه پس یو خل صحبت کول واجب دی (۱)
بعضو اسلافو نه منقول دی چه په خلورو شیو کښی یو خل واجب دی. بعضی وائی چه په یو طهر کښی یو خل واجب دی. (۲) دحضرات حنفیه مسلک دا دی چه دنکاح نه پس یو وار خو واجب دی او دې نه پس وجوب دیانه دې ، قضاء نه ده ، محقق بن همام فرمائی چه دمدت ایلاء یعنی خلور میاشتو کښی یو وار وطی کول ضروری دی. ددې نه زیات تاخیر درست نه دی. (۳)

او که ښځه پخپله په وطی دترك وطی او ترك جماع باندې راضی وی نو په دې صورت کښی به هېڅ باقی نه وي.

۸۹=بَابُ الْمَرْأَةِ رَاعِيَّةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا

[۴۹۰۴] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْأَمِيرُ رَاعٍ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَّةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَوَلَدِهِ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ [ر: ۸۵۳].

ښځه په کور کښی نگرانه وی ، داوولد تربیت او دځاوند دکور حفاظت ددې په ذمه لازم دی.

۹۰=بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ

فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ... إِلَى قَوْلِهِ... إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا (النساء: ۳۴)
[۴۹۰۵] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نِسَائِهِ شَهْرًا وَقَعْدًا فِي مَشْرَبَةٍ لَهُ فَتَزَلَّ لَيْتَمَ وَعَشْرِينَ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ الْيَتَمَ عَلَى شَهْرٍ قَالَ إِنَّ الشَّهْرَ تِسْعٌ وَعَشْرُونَ [ر: ۳۷۱].

امام بخاری رحمته الله په دې باب کښی دایلاء والا روایت نقل کړې دي ، امام اسماعیلی رحمته الله په دې باندې اشکال کړې دي چه دا روایت دآیت مترجم بها «الرجا قوامون» سره مرتبط نه دي. د دواړو په مینځ کښی مناسبت نشته دي. (۴)

حافظ ابن حجر رحمته الله جواب کړې دي چه امام بخاری رحمته الله دآیت کریمه ابتدائی حصه صرف دترجمې جزء نه دي جوړ کړې بلکه هغوی فرمائیلي دي چه «إلى قوله، ان الله كان عليما

(۱) فتح الباری: ۳۷۳/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۷۳/۹.

(۳) د حنفیه مسلک اودابن همام قول دپاره اوگوری: فتح التقدير ، کتاب النکاح ، باب القسم : ۳۰۲/۳.

(۴) فتح الباری: ۳۷۴/۹ ، وفی اللامع: ۳۲۷/۹ ، دلاله الروایه علیه من حیث ان الزوج کان له الایلاء والامتناع عن قربانها ، ولا یمکن ذالک للمراه ان قصدت).

حکیم) پوره آیت دامام بخاری رحمته الله پیش نظر دې، او پوره آیت کنبې «فعظوهن واهجروهن فی المضاجع» الفاظ هم موجود دی. او ایلا، کنبې ازواج مطهرات نه هجر موندې شوې دې. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې نه بیلتون اختیار کړې وو، ددې وجې روایت او آیت په مینځ کنبې مطابقت او مناسبت موندې شی. (۱)

۹۱= **بَابُ هِجْرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ فِي غَيْرِ بَيْتِهِمْ**
وَيَذْكُرُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حَيْدَةَ رَفْعَهُ غَيْرَ أَنْ لَا تَهْجُرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ

امام بخاری رحمته الله فرمائی چې رسول الله صلی الله علیه و آله دخپلو بیبیانو نه بیل وو، ددوی کورونو کنبې نه اعتزال اونکړو، بلکه بالا خانې ته لاړل او په هغه خانې کنبې ته قیام اوکړو. مهلب وائی چې دامام بخاری رحمته الله ددې ترجمې نه دې خبرې طرفته اشاره کول غواړی چې هجر فی البیوت وی او یو هجر فی غیر البیوت وی، نو هجر فی البیوت ډیر سخت وی، د بنځې دپاره دا خبره ناقابل برداشت وی چې خاوند ددې په کور کنبې موجود وی او بیا هغه ددې نه اعراض کوی، ددې وجې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا سخته طریقه دا اختیار په خانې په بالاخانه کنبې قیام اوکړو. دامام بخاری رحمته الله مقصد دادې چې بنځې سره که د هجر صورت پیښ شی نو په دې کنبې دې نرمی کول پکار دی او هغه صورت اختیارول پکار دی چې نه نسبتاً سخت نه وی. (۲)

ابن منیر مالکی رحمته الله فرمائی چې مهلب د امام بخاری رحمته الله کوم مقصد بیان کړې دې دا بعید دې بلکه امام بخاری رحمته الله د هجر ددواړه صورتونو دجواز بیانول غواړی چې هجر فی البیوت هم جائز دې او هجر فی غیر البیوت هم جائز دې. (۳)

قوله: وَيَذْكُرُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حَيْدَةَ رَفْعَهُ، غَيْرَ أَنْ لَا تَهْجُرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ، وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ:

اصح: ددې نه د حضرت معاویه بن حیده قشیری رحمته الله روایت طرفته اشاره ده. چې هغه امام احمد رحمته الله او امام ابوداود رحمته الله نقل کړی دی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائیلى دی چې ازواج نه دې په کور کنبې هجرت اوکړې شی. (۴)

امام بخاری رحمته الله «والا ول اصح» اووئیل د حضرت معاویه بن حیده روایت دضعف اومرجوح کیدو طرفته اشاره کوی چې هجرت صرف په کور کنبې منحصر نه دې، هجر فی البیت اوفی غیر البیت دواړه درست دې لکه څنگه چې د حضرت انس رضی الله عنه په روایت کنبې دی چې ددې نه مخکې باب کنبې تیر شو، امام دې روایت ته اصح وئیلی دی.

«رفعه» یعنې معاویه بن حیده نه دا حدیث مرفوعاً منقول دې.

(۱) فتح الباری: ۳۷۴/۹.

(۲) الابواب والترجم: ۷۴/۲.

(۳) فتح الباری: ۳۷۶/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۷۵/۹ وارشاد الساری: ۴۹۲/۱۱.

[۴۹۰.۶] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَيْفٍ أَنَّ عِكْرِمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ أَخْبَرَهُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ عَلَى بَعْضِ أَهْلِهِ شَهْرًا قَلَمًا مَضَى تِسْعَةٌ وَعِشْرُونَ يَوْمًا غَدَا عَلَيْهِنَ أَوْ رَاحَ فَبَقِيَ لَهُ يَأْتِيَنَّ اللَّهُ حَلَفَتُ أَنْ لَا تَدْخُلَ عَلَيْهِنَ شَهْرًا قَالِ إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعَةً وَعِشْرِينَ يَوْمًا [ر: ۱۸۱] اذ

[۴۹۰.۷] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا أَبُو يَعْفُورٍ قَالَ تَذَاكُرْنَا عِنْدَ أَبِي الضُّحَى فَقَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ أَصْبَحْنَا يَوْمًا وَنِسَاءُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْكِينَ عِنْدَ كُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ أَهْلُهَا فَخَرَجْتُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَإِذَا هُوَ مَلَأٌ مِنَ النَّاسِ فَجَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَصَعِدَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي غُرْفَةٍ لَهُ فَلَمَّ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ فَنَادَاهُ فَدَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَطَلَقْتَ نِسَاءَكَ فَقَالَ لَا وَلَكِنْ الْبَيْتُ مِنْهُنَّ شَهْرًا فَمَكَثَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ

د ابو يعفور نوم عبدالرحسان بن عبید دی. دی دکوفی اوسیدونکی دی. ثقه دی. صحیح بخاری کنبی دده حرف د ابو حدیث دی. (۱)

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو ورخ مونږ د سحر په وخت کنبی او کتل چه د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ازواج ټول ژاړی او په دوی کنبی هر یو سره خپل خپل یو یو رشته دار موجود وو. څه مسجد نبوی رضی اللہ عنہ ته لاړم او اومې کتل نو مسجد نبوی صلی اللہ علیہ وسلم د خلقونه ډک دی. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ راغلو او حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لره ورغلو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بالا خانه کنبی ناست وو. حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ هغه ځانې ته لاړو او سلام ئې اوکړو چا جواب ورنکړو. بیا ئې سلام اوکړو. چا جواب ورنکړو. بیا ئې سلام اوکړو. چا جواب ورنکړو. بیا حضرت بلال رضی اللہ عنہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ رابللو. دوی رضی اللہ عنہ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوکړو چه تاسو خپلو بیبیانو ته طلاق ورکړې دي؟ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه نه لیکن ما یو میاشت پورې ددوی نه ایلاء اختیار کړې ده.

قوله: فناداه: په دې کنبی د فاعل ذکر نشته دی. د ابو نعیم اونسائی په روایت کنبی د

حضرت بلال نوم دی. د ابو نعیم په روایت کنبی دی چه «فناداه بلال فدخل» (۲)

دا روایت ددې نه مخکنی تفصیلی تیر شوې دي. په هغې کنبی وو چه غلام اسود رباح حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ رابللو او د ابو نعیم اونسائی په روایت کنبی د حضرت بلال نوم دی. (۳)

(۱) عمده القاری: ۱۹۱/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۳۷۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۳۷۷/۹.

لیکن په دواړو کښې تطبیق کیدلای چې حضرت بلال رضی الله عنه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله سره دننه په کمره کښې وو او رباح بهر دروازې سره وو. حضرت بلال رضی الله عنه اجازت په ملاویدوسره آواز وکړو او رباح حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لره واپس راوبللو.

ځکه چې هغه بهر دروازې سره وو، د اشان دواړو کښې هېڅ تعارض نشته دی. (۱)
په دې روایت کښې دی چې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سلام اوکړو او هیچا ورته جواب ورنکړو یعنې خاسوش وو او ددې نه مخکښې تفصیل تیر شوې دی چې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه غلام ته د اجازت دپاره اخستلو دپاره ونیلی وواو غلام هر څل اونیل چې ما ستا ذکر اوکړو لیکن حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هېڅ جواب رانکړو.

ددې تعارض حل دادې چې په دې ځانې کښې روایت باب کښې اختصار دی. اواصل صورت حال هغه وو چې کوم مخکښې تفصیلی بیان کړې شو. په دې ځانې کښې دا اختصار غرض سره د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه اجازت اخستل «سلم علیه فلم یجبه احد» سره تعبیر کړې شو. په دې روایت کښې دا خبره هم معلومه شوه چې دایلا، دا واقعه دفتح مکه نه پس ده ځکه چې حضرت ابن عباس رضی الله عنه په دې وخت کښې حاضر وو. لکه څنگه چې روایت باب کښې دی او حضرت ابن عباس رضی الله عنه فتح مکه نه پس هجرت اوکړو او مدینې منورې ته نې تشریف راوړو. (۲)

دا شان دایلا، دا واقعه د حجاب نزول نه پس ده. ځکه چې د نزول حجاب حکم د حضرت زینب رضی الله عنها د نکاح په وخت کښې راغلې دی. او د حضرت زینب رضی الله عنها نکاح د خلیفه ابن خیاط او ابو عبیده په نیز په دریمه هجری کښې او د حافظ شرف الدین د میاطی په نیز په څلورمه هجری کښې او د واقدی او طبری او حافظ ابن حجر په نیز پنځه هجری کښې شوې ده، په دې کښې چې د کوم کال هم د واقعه وی تاهم دایلا، دا واقعه ددې نه پس ده. (۳)
د مسلم په بعضو روایاتو کښې دی چې قصه د تخیر نزول حجاب نه مخکښې راپښه شوې وه، دا دیوراوی و هم دی. ځکه چې د تخیر دا واقعه دایلا، سره راپښه شوې وه او واقعه دایلا، نزول حجاب نه پس په نهه هجری کښې ده. (۴)

۹۲= بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ ضَرْبِ النِّسَاءِ

وَقَوْلِ اللَّهِ وَاضْرِبُوهُنَّ (النساء: ۳۴) اَيُّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرَّحٍ

[۴۹۰۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَجْلِدُ أَحَدُكُمْ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ ثُمَّ يَجَامِعُهَا فِي يَوْمٍ الْيَوْمِ [ر: ۳۱۹۷].

(۱) فتح الباری: ۳۷۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۵۶/۹.

(۳) احکام القرآن للفتی محمد شفیع: ۳۰۷/۳.

(۴) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۳۵۶/۹، ۳۵۷.

امام بخاری رحمته الله ددی ترجمه الباب په ذریعه تطبیق وړکول غواړی ، دقران پاک آیت «فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ» ، ددی آیت کریمه نه دښخو دوهلو اجازت معلومیږی او روایت باب کښې دی چه څنگه چه غلام وهی داشان ښځې مه وهی ، بیا دې نه پس تاسوته دې سره به د صحبت کولو ضرورت پېښیږی نوانبساط اوانشراح به څنگه وی. ددی روایت نه دضرب ممانعت معلومیږی.

امام بخاری رحمته الله او فرمائیل چه یو دې ضرب شدید او بل دې ضرب خفیف، آیت کریمه کښې دضرب خفیف اجازت دې او روایت کښې د ضرب شدید ممانعت دې ، نو دقران پاک آیت کښې «واضربوهن» نه پس امام اضافه او فرمائیله چه «ای ضریا غیر مېږس» یعنی داسې نې وهی چه تکلیف نه ورکوی. (۱) «جلد (ض) جلد ۱» : وهل ، په کور او هل.

۹۳ = بَابُ لَا تُطِيعُ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا فِي مَعْصِيَةٍ

[۴۹۰۹] حَدَّثَنَا خَلَادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ نَافِعٍ عَنِ الْحَسَنِ هُوَ ابْنُ مُسْلِمٍ عَنْ صَفِيَّةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ زَوَّجَتْ ابْنَتَهَا فَمَعْطَشَعْرًا سَهَا فَجَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَتْ إِنَّ زَوْجَهَا أَمَرَنِي أَنْ أَصِلَ فِي شَعْرَهَا فَقَالَ لَا إِنَّهُ قَدْ لَعِنَ الْمُوصِلَاتُ [ر: ۵۵۹۰]. (۲)

ښځې ته د خاوند د اطاعت او فرمانبرداری حکم دې ، لیکن که خاوند د معصیت او دالله عز وجل دنا فرمانی حکم ورکوی نو بیا دده اطاعت جائز نه دې ، «لا طاعة لمخلوق فی معصية الخالق». حدیث باب کښې دی چه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې یو انصاری ښځه حاضره شوه چه دې دخپلې لور واده کړې وو. ددی د سر وینسته د چیچک دبیمارنی په وجه ختلی وو ، دې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته ددې ذکر او کړو اودې نه پس ئې اووئیل چه څه ددی په سر کښې نور وینسته اولږوم ، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه نه ، په وینسته لگولو باندي لعنت دې.

وینسته لگولو کښې دنورو وینستو ملاویدو حکم: دامام ابو حنیفه رحمته الله ، او دامام شافعی رحمته الله اودامام احمد رحمته الله په نیز وصل بشعر الادمی خو نا جائز دی لیکن د انسان دوینستو نه علاوه دتور رنگ تارو غیره سره که وصل او کړې شی نو جائز دی. (۳)
امام مالک رحمته الله مطلقاً دعدم جواز قائل دې ، نه وصل بشعر الادمی دده په نیز جائز دې او نه وصل بشی. آخر دده په نیز جائز دی. (۴)

(۱) (الابواب والتراجم: ۷۴/۲).

(۲) واخرجه البخاری ایضا فی کتاب اللباس ، باب الوصل فی الشعر رقم الحديث: ۵۹۳۴ ، واخرجه مسلم فی کتاب اللباس والزينة باب تحريم فعل الواصلة والموصلة رقم الحديث: ۲۱۲۳ ، واخرجه النسائي فی کتاب الزينة ، باب الموصلة رقم الحديث: ۹۳۷۶.

(۳) (تعلیقات لامع الداری: ۳۳۰/۹).

(۴) (تعلیقات لامع الداری: ۳۳۰/۹).

علامه نووی رحمته اللہ علیہ همدا قول اختیار کړې دې. قاضی عیاض دا قول اکثر علماء ته منسوب کړې دې. (۱) امام بخاری رحمته اللہ علیہ په کتاب اللباس کېنې مخکېنې په دې باندې مستقل باب قائم کړې دې، (۲)

«تبعط الشعر» دیماری په وجه وینسته غورزیدل.

۹۳=بَابُ وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا (النساء ۱۲۸)

[۲۸۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا أَبُو مَعَاوِيَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا قَالَتْ هِيَ الْمَرَأَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ لَا يَسْتَكْثِرُ مِنْهَا فَيُرِيدُ طَلَاقَهَا وَيَتَزَوَّجُ غَيْرَهَا تَقُولُ لَهُ أُمِسْ كُنِي وَلَا تَطْلُقِي ثُمَّ تَزَوَّجُ غَيْرِي فَأَنْتَ فِي حِلٍّ مِنَ النَّفَقَةِ عَلَىَّ وَالْقِسْمَةِ لِي فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَصْلَحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ [ر: ۲۳۸].

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه آیت کریمه «وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا» نه هغه ښځ مراد ده چه یو سړی سره وی او هغه سړې دا خپل خان سره اوسول نه غواړی. بلکه دې ته طلاق وړکول غواړی او بلې ښځې سره دنکاح اراده لری. نودا ښځه دې خپل خاوند ته اووانی چه ته لږ صبر اوکړه او ماته طلاق مه راکوه، اگر که ته غیر سره نکاح کوې، خما نان نفقه او نمبر دواړونده ته خلاص ئې، د قرآن پاک آیت «فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَصْلَحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ» نه هم دا مراد دی. (یعنی مذکوره صورت کېنې که ښځه خاوند د جدائی او فراق په ځانې صلح اوکړی او یو ځانې اوسیدل غواړی نو ددوی دپاره بهتر دی). دا باب اوحدیث کتاب التفسیر کېنې هم تیر شوې دې.

قوله: لَا يَسْتَكْثِرُ مِنْهَا: «استکثر من الشيء» ډیر کول، دډیرو رغبت کول، یعنی هغه سړې دې ښځې سره صحبت رغبت نه کوی، یا ددې ښځه خیال نه ساتی. داسې ښځه چه خپل نمبر معاف کړی ا بیا رجوع کول غواړی نو د ائمه ثلاثه په نیزه هغه رجوع کولې شی. (۳)

دامام مالک رحمته اللہ علیہ یو قول دې چه دائمه ثلاثه مطابق دې او دویم قول ئې دادې چه دې ته درجوع حق نه دې حاصل. حضرت حسن بصری او ابراهیم نخعی نه هم دعدم رجوع قول منقول دې.

(۱) تعلیقات لامع الداری: ۳۳۰/۹.

(۲) اوگوری صحیح بخاری، کتاب اللباس، باب الموصله: ۸۷۹/۲.

(۳) اوگوری فتح الباری: ۳۸۰/۹، وفتح التقدير: ۴۱۶/۳، وعمده القاری: ۱۹۴/۲۰.

۹۵=بَابُ الْعَزْلِ

[۴۹۱۱] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرُو أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ وَالْقُرْآنُ يَنْزِلُ وَعَنْ عَمْرٍو عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْقُرْآنُ يَنْزِلُ

[۴۹۱۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَّةُ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ مُخَيْرِيزٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ أَصَبْنَا سَبِيًّا فَكُنَّا نَعْزِلُ فَسَأَلْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَوَأَنْتُمْ لَتَفْعَلُونَ قَالُوا ثَلَاثًا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَانَتْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا هِيَ كَانَتْ [۲: ۲۱۸].

دعزل مطلب دادې چه دجماع په وخت کښې سرې انزال فرج نه بهر اوکړې. دعزل په حکم کښې اختلاف دې. علامه ابن حزم رحمته الله فرمائی چه عزل حرام دې. (۱) هغه د حضرت جذامه بنت وهب اسدی روایت نه استدلال کوی چه کوم امام مسلم نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دعزل متعلق فرمائی چه :

«ذالك الواد الخفی» (۲) د واد معنی ژوندي ښخول دې.

لیکن جمهور علماء دا حدیث باب په بناء باندې عزل لره جائز گرزولې دې. او د حضرت جذامه په روایت کښې دې چه بعض حضرات ورته منسوخ وئیلې دې. او بعضو دې ته کراهت تنزیهی باندې محمول کړې دې چه عزل جائز دې لیکن مکروه تنزیهی دې (۳)

دعزل په سلسله کښې لږ تفصیل دادې چه حره یعنی د آزدي ښځې داجازت نه بغیر عزل جائزه دې. د ائمه ثلاثه هم دا مذهب دې. اود امام شافعی رحمته الله یو قول ددې مطابق دې او دویم قول دادې چه داجازت نه بغیر هم عزل جائز دې.

د وینځې داجازت نه بغیر آقا عزل کولې شی. اوکه وینځه دچا په نکاح کښې وی نو په دې صورت کښې دجمهور علماء په نیز اجازت ضروری دې. امام ابوحنیفه رحمته الله، امام احمد رحمته الله او دمالکیه په نیز دآقا نه اجازت دې واخستې شی. اودده اجازت به کافی وی. صاحبین فرمائی چه د وینځې نه به اجازت اخلی.

(۱) فتح الباری: ۳۸۵/۹.

(۲) اوگوری صحیح مسلم: ۴۶۶/۱، کتاب النکاح.

(۳) فتح الباری: ۳۸۵/۹، ۳۸۶، وشرح الطیبی، کتاب النکاح باب المباشرة: ۲۸۲/۶.

د امام شافعی رحمته الله مذهب دادې چه د واده شوې ښځې دپاره عزل دپاره اجازت ضروری نه دي د امام احمد رحمته الله یو روایت ددې مطابق دي. (۱)

(۱) دمذکوره مذاهب او تفصیل دپاره اوگوری ، فتح الباری: ۳۸۴/۹-۳۸۵ ، دحنفیه مذهب دپاره اوگوری فتح التقدير: ۳۷۹/۳.

ښځې سره دمقاربت په وخت کښې آخری لمحاتوکښې سړې چه خپله منی بهر خارج کړې نو دې ته عزل ونیلې شی.

موجوده دور کښې دعزل مختلف صورتونه رائج دي او احکام هم ددې مختلف دي په دې ځانې ددې صورتونو او ددې احکامو یو مختصر شان تعارف به دفاندې نه خالی نه وی. دعزل مقصد دادې چه دسړې منی دښځې رحم ته اونه رسی او حمل اونشی . ددې مقصد دحصول دپاره چه کومه طریقه اختیارولې شی هغه به په عزل کښې شمیرلې شی. دعزل یا موانع حمل اسباب په دوه رنگه دي. ① مستقل او دائمی مانع حمل ② عارضی اووختی مانع حمل.

دمستقل او دائمی مانع حمل مطلب دادې چه څه داسې تدبیر اختیارول چه دې سره دتوالد وتناسل سلسله همیشه دپاره منقطع کړې شی، عصر حاضر کښې عموماً ددې لاندینی: دوه طریقی مروجې دي. (الف) نس بندی: بچی راوړو والا نسونه د دواړو طرفونو نه پریکول او تړل.

(ب) گروه بندی: په دې طریقه کښې نسونه دپریکولو نه بغیر دشان تړلې شی . چه دماده منویه اخراج ممکن نه وی . گروه بندی اگرچه یو عارضی مانع حمل تدبیر گنلې شی لیکن عملاً دا مستقل اودائمی وی.

(ج) تقطیع و تخریج : ددې طریقه داده چه دښځې بیضه داننی یعنی رحم پریکړی او خیتې نه بهر کړې شی چا ددې نه حمل اونشی ، دا درې واړه طریقی عمل جراحی سره رو بعمل راوړلې شی. دسړې دپاره څه داسې تدبیر چه هغې سره مستقل طور قوت توالد وتناسل او ددې صلاحیت او استعداد بالکل د بیخ نه ختم کړې شی په یو حال کښې هم دا جائز نه دی ، ددې وجې مذکوره درې واړه طریقی شرعی لحاظ سره جائز نه دی.

دښځې دپاره هم عام حالات کښې دشان تدبیر اختیارول جائز نه دی چه هغې سره دبچی پیداکیدو صلاحیت ختم شی. البته سخت وخت کښې ددې گنجائش شته دي. چه ددې صورت دادې چه دیوښځې متعلق ماهر ډاکتر دتحقیق نه پس قطعی او یقینی طور سره دا اووانی که سلسله توالد وتناسل ختم نه کړې شوه او حمل اوشو نو ددې دولادت هیڅ صورت نشته دي . اودښځې دپاره دمرگ نه سوا هېڅ خلاصې نشته دي ، داسې حالات کښې مستقل مانع حمل تدبیر اختیارولې شی ځکه چه دادشریعت مسلمه اصول دي چه ((الضرورات تبیح المحظورات)).

عارض مانع حمل تدبیرونه: یعنی هغه تدبیرونه چه د هغې په استعمال سره د یوې مودې پورې حمل نه قراریری خود توالد او تناسل استعداد او صلاحیت برقرار وی ددې مروجو صورتونه لاندې دي (الف) عزل : دا هغه زړه اوساده طریقه ده چه ابتدائی اسلام نه ننه پورې رائج ده ، هغه دا چه دانزال په وخت کښې سړې خپله منی بهر خارج کړی.

(ب) دښځې درحم خله بندولې شی چه دسړې منی رحم ته اونه رسی. موجوده دور کښې ددې یو صورت لوپ کارپرته دي ، دا د انگریزنی د ۱۱ شکل کښې د تانبې یو تار وی. چه دا ډاکتر د ښځې په رحم کښې دننه دشان فټ کړی چه سړې منی د ښځې رحم ته دننه نه پریږدی. دې طریقه کښې عام طور دښځې په ماهوارنی کښې بې قاعدگی پیداشی.

(ج) دغلاف آله استعمال (یعنی گندوم) دایو پسته اونرمة باریکه غباره وی ، د هوا نه بغیر دا غباره مباشرت نه مخکښې سړې نې خپل عضو تناسل ته واغوندوی لکه څنگه چه پښې ته موزه اچولې شی او لاس ته دستاله اچولې شی ، په دې صورت کښې عضو تناسل مکمل طور بندشی (په

قوله: کتانهزل علی عهد النبی والقران ينزل: ددې مطلب دادې که عزل حرام وی نو قران پاک کښې به ددې حرمت نازل شوې وو. لیکن حرمت نه دې نازل شوې نو

دې پرده غوندې راشی، او مباشرت په وخت کښې دسړی منی د اندام مخصوصه په ځانې دې کښې ته راشی، دې وجې د حمل د ختمیدنننوي فی صد اندیښنه ختمه شی. (د) مانع حمل گولئ: یا د مانع حمل انجکشن استعمال، ددې استعمال سره حمل نه کیږی لیکن دا طریقه دصحت دپاره مضره ده، دجدید تحقیق مطابق ددې وجې سره په وینه کښې خطرناکه حده پورې دچربی کمې راولی. (س) داوبو پچکاری سره رحم وینخل، دجماع نه پس داوبو پچکاری سره رحم وینخلې شی، چه ماده منویه که رحم ته رسیدلې وی نو چه هغه راوړی. عارضی موانع حمل دجواز صورتونه:

دې لاندو صورتونو کښې بلاکراهت مانع حمل تدابیر اختیارولې شی. ① ددوؤ بچو په مینځ کښې مناسبه وقفې دپاره، چه هر بچی ته دموور طرفنه توجه او پرورش ملاؤ شی لکه رومبې بچې په ایام رضاعت کښې دې اواستقرار حمل اوشو، نودموور پئ به مضرصحت شی، چه دې سره ددې بدن کښې ضعف او کمزوری پیدا کیدیشی، ددې نه علاوه دبچو په مینځ کښې مناسبه وقفه نه ساتلوسره به د موور پرورش به تقسیم شی چه دې سره دبچی صحت متاثره کیدیشی.

② دبچی باره کښې دا خطر دظن غالب په درجه کښې وی چه هغه په خطرناک مووروثی بیمارنی کښې مبتلا کیدیشی. (جدید فقهی مباحث: ۳۱۸/۱).

③ که ښځه دومره کمزورې وی دحمل زوریه برداشت نکړې شی نو دحمل دتکلیف یا اولاد درد وغیره به برداشت نه کړې شی یا دولادت نه پس دا ډیره کمزورې کیدیشی اوددې اندیښنه وی نو په دې صورت کښې هم دمنع حمل اجازت دې. (ضبط ولادت: ۱۹).

④ بعضو فقهانی کرام تصریح کړې ده که ښځه بداخلاقه، سخت مزاجه او خاوند ورته دطلاق ورکولو اراده لری او اندیښنه وی چه داولاد پیدا کیدو نه پس بداخلاقی کښې به اضافه وی. نوداسې صورت کښې هم منع حمل یعنی عزل درست دې، شامیه کښې دی چه ((اوکانت الزوجه سینه الخلق ویرید فراقها یخاف ان تحبل، شامیه: ۴۱۲/۲)).

⑤ د فقهی په کتابونو کښې دا خبره په وضات سره موجود ده چه د فسادزمان په وجه او بداخلاقی په وجه داولاد پیدا کیدو ویره وی نو داسې صورت کښې هم عزل جائز دې. ((وفی الفتاوی ان خاف من الولد السوء فی الحرة یسعه العزل لغیر رضاها لفساد الزمان..... وبه جزم القهستانی حیث قال هذا اذالم یخف علی الولد السوء لفساد الزمان والافتجور بلاذنها (شامیه: ۴۱۲/۲)).

دعارضی مانع حمل عدم جواز صورتونه: ① دمعاشی تنگی په وجه عزل کول، چه بچی کم اوشی او ددوی مستقبل بهتر وی، دا عذر شرعی نه دې ځکه چه دمعاش اعتبار سره دمستقبل بهتری دالله تعالی په ذمه ده، ددې وجې دا دعزل په اعذار کښې نه شی شمیرلې (ضبط ولادت: ۲۰).

② دموجوده دور فیشن وړوکی خاندان دپاره هم دا تدبیر جائز نه دې، د وړوکی خاندان تصور داسلام دمزاج اوماحول هم آهنک نه دې.

③ دعارضی منع حمل هغه تدبیرونه جائز نه دی چه همیشه دپاره دمایوسی سبب جوړ شی.

④ محض اولاد سره اعراض مقصود وی یعنی صرف همدا نیت وی چه اولاد دې اونه شی.

⑤ ددې محرک داسې غرض وی چه داسلامی اصولو خلاف وی لکه د جینی پیدا کیدو دویږې عزل کول (ضبط ولادت: ۲۰).

معلومه شوه چه عزل جائز دې لیکن څنگه چمنیلې شوی دی چه د ضرورت لاندې جائز دې.

۹۶=بَابُ الْقُرْعَةِ بَيْنَ النِّسَاءِ إِذَا ارَادَ سَفَرًا

امام بخاری رحمته الله دا وئیل غواړی چه کله سرې سفر باندې ځی نو هغه کیف ما اتفق خپله هره یو بی بی خان سره بوتلې شی یا ددې قرعه اندازی کول پکار دی.
علامه موفق رحمته الله فرمائی چه قرعه اندازنی نه بغیر سفر کول دا کثر اهل علم په نیز ناجائز دې. دشوافع په نیز هم دنزاع په صورت کښې قرعه نه بغیر سفر کول جائز نه دی. (۱)
امام مالک رحمته الله فرمائی چه هغه ته اختیار دې چه څوک بوخی ، ددې وجې په سفر کښې خاص طور باندې مناسبت بې حد ضروری وی نو ددې وجې د سفر د حالاتو پیش نظر چه کومه یوه ښځه زیاده مناسبه وی نو هغه دې بوخی. په دې کښې د قرعه اندازنی ضرورت نشته دې. (۲)

د حضرات حنفیه په نیز قرعه اندازی حجت ملزمه نه ده ، صرف تطییب قلب دپاره دا اختیارولې شی او ددوی په نیز قرعه اندازی صرف دمستحب په درجه کښې ده. (۳)

[۴۹۱۳] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدُ بْنُ إِيمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ الْقَاسِمِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فَطَارَتْ الْقُرْعَةُ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ بِاللَّيْلِ سَارِمَةً عَائِشَةُ يَتَحَدَّثُ فَقَالَتْ حَفْصَةُ أَلَا تَرَكَيْنِ اللَّيْلَةَ بَعِيرِي وَارْكَبُ بَعِيرَكَ تَنْظُرِينَ وَأَنْظُرُ فَقَالَتْ بَلَى فَرَكِبْتُ فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جَمَلٍ عَائِشَةُ وَعَلَيْهِ حَفْصَةُ فَسَلَّمَ عَلَيْهَا ثُمَّ سَارَحَتِي نَزَلُوا وَافْتَقَدْتُهُ عَائِشَةُ فَلَمَّا نَزَلُوا جَعَلَتْ رَجُلَيْهَا بَيْنَ الْأَذْخِرِ وَقَوْلُ يَارَبِّ سَلِّطْ عَلَيَّ عَقْرِيَا وَحَيَّةً تَلْدَغُنِي وَلَا اسْتَطِيعُ أَنْ أَقُولَ لَهُ شَيْئًا

روایت کښې دی چه حضرت حفصه رضی الله عنها حضرت عائشه رضی الله عنها ته او وئیل چه نن شپه ته څما په اوښ سورد شه او څه به ستا په اوښ سوره شم. او بیا اوگوره چه (څما اوښ څنگه تیز ځی) او څه گورم چه (ستا اوښ څنگه ځی یا ته هغه طرفته اوگورې چه کوم طرفته څه گورم او څه هغه طرفته اوگورم چه کوم طرفته ته گورې).

حضرت حفصه رضی الله عنها دپوخ عمر ښځه وه او حضرت عائشه رضی الله عنها کم عمره وه. حضرت حفصه رضی الله عنها حضرت عائشه رضی الله عنها داشان اوغلوله. ددې منشاء داوه چه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله عادت دادې چه دشپې حضرت عائشه رضی الله عنها سره سفر کوی. داسعادت دې ماته ولې حاصل نه وی، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به د حضرت عائشه رضی الله عنها اوښ اوگوری اورابه شی او په دې کښې به څه موجوده یم نو ماسره به خبرې اترې اوکړی.

(۱) اوگوری المغنی لابن قدامه : ۲۳۸/۷. کتاب النکاح مساله : ۵۷۳۱، وارشاد الساری: ۵۰۱/۱۱.

(۲) اوگوری الابواب والترجم: ۷۵/۲.

(۳) فتح التقدير: ۴۱۵/۳.

نو حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د حفصه رضی اللہ عنہا په د هوکه کښې ر اغله او اوښ ئې بدل کړو ، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عائشه رضی اللہ عنہا لره ورغلو نو وې کتل چه په هغه ځانې کښې د حضرت دعائشه رضی اللہ عنہا په ځانې حضرت حفصه رضی اللہ عنہا وه. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغې ته سلام اوکړو او تیر شو. بل طرفته چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم خپل ځان سره اونه موندو نو هغې ته ډیر افسوس او شو.

هرکله چه لښکر پړاو اوکړو نو حضرت عائشه رضی اللہ عنہا دا ذکر په وخو کښې پښې دننه کړې او کښناسته او وې وئیل چه انې الله تعالی ما باندې څه مار لرم مقرر کړه چه ما اوچیچې څه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته وئیلې هم نشم. (ځکه چه غلطی څما خپله ده ، غرض دا چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا شرمنده هم وه او پریشانه هم). «طارت القرعة لعائشة ای حصلت»

۹۷ = بَابُ الْمَرْأَةِ تَهَبُ يَوْمَهَا مِنْ زَوْجِهَا لِضَرَّتْهَا وَكَيْفَ يَقْسِمُ ذَلِكَ

[۴۹۱۴] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عَائِشَةَ أَنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ زَمْعَةَ وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ لِعَائِشَةَ يَوْمَهَا وَيَوْمَ سَوْدَةَ

دا خبره ماقبل تیره شوې ده چه یو ښځه خپل نمبر خپلې یو ښې ته هبه کولې شی «وکیف یقسم ذالک» سړې به داڅنگه تقسیموی. یعنی که یو ښځه خپل نمبر خپلې یو ښې ته ورکړی نو سړې به دا څنگه تقسیموی. امام بخاری رحمته الله دې قسمت لره بیان نه کړو بلکه داثې علی سبیل الاستفهام ذکر کړې دې.

ددې تقسیم طریقه کار دادې چه مو هو به په دې نمبر کښې به په منزله د واهبه وی. دواهبه دپاره چه کومد ورځ وی هغه به د مو هو به په حصه کښې راځی. لکه دمو هو به خپله ورځ په دوئم ورځ ده اودا ا به نمبر په څلورم ورځ دې نومو هو به ته به اوس دوه ورځې ملاویرې. یو دوئم چه ددې خپله ده او یو څلورمه ورځ چه دا ورځ ده. په دې کښې خاوند دپاره داشان کول صحیح نه دی چه مو هو به ته دوه ورځې پرله پسې ورکړی یعنی دوئم او دریمه ځکه چه په دې صورت کښې به نورو ښو ته حرج وی. او که مو هو به دنمبر ورځ د واهبه د ورځې سره متصل ددنییا مو هو به ته به دوه ورځې متصل ملاویرې. (۱)

دنمبر قسم مسنون طریقه په دې سلسله کښې د حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم طریقه دا وه چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به دهرې یو دپاره یو ورځ او یو شپه مقرر کوله.

ددې وجې بعض داهل علم دا خیال دې چه د نمبر په سلسله کښې یو شپه او ورځې نه زیاته موده یو ته نسه دی ورکول پکار. امام مالک رحمته الله ، ابو ثور رحمته الله او شوافع کښې ابواسحاق مروزی هم دا رائي ده. (۲)

(۱) عمده القاری: ۱۹۸/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۱۹۸/۲۰، ۱۹۹.

دامام شافعی رحمته الله په نيزيوم وليلة حساب مستحب او بهتر دې ، بياهم د دوو دوو او دريو دريو شپو حساب لگولو سره هم د نمبر ايښودو گنجائش د جواز موجود دې. ددې نه زيات مکروهه دې. (۱)

علامه جوينی رحمته الله فرمائی چه د نمبر دا موده د مدت ايلاء يعنی خلورو مياشتونه زيات ته دې پکار ددې نه کم جائز دې. لکه د يو يو مياشت مياشتې حساب هم لگولې شي، (۲)
حضرات حنفیه فرمائی چه په دې کښې تحديد او تعيين نه دې بلکه د زوج او ازواج په خپلو کښې رضامندنی باندې موقوف دی. (۳)

۹۸= بَابُ الْعَدْلِ بَيْنَ النِّسَاءِ

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ إِلَى قَوْلِهِ وَإِسْعَا حَكِيمًا (النساء: ۱۲۹، ۱۳۰).

دامام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه د ښځو په مینځ کښې عدل او مساوات په دې څیزونو کښې واجب دې چه کوم اختیاری دی لکه نان نفقه ، سکني وغيره غیر اختیاری څیزونو کښې د مساوات سرې مکلف نه دې ، که یو ښځې سره د سرې فطری طور محبت زيات دې او د ونمې سر کم دې نو دا قابل مواخذه نه دې.

حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله به عدل بین الازواج فرمائیل حالانکه په حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله باندې عدل واجب نه وو. لیکن ددې باوجود به حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائیل چه «اللهم سدا قسی فیما املك فلا تملنی فیما تملك ولا املك»، امام ترمذی رحمته الله ددې تفسیر محبت او مودت کړې دې. (۴)

۹۹= بَابُ: اِذَا تَزَوَّجَ الْبَكَرَ عَلَى الثَّيْبِ

[۴۹۱۵] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

وَلَوْ شِئْتُ أَنْ أَقُولَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ قَالَ السُّنَّةُ إِذَا تَزَوَّجَ الْبَكَرَ

أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيْبَ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا [ر: ۳۹۱۱]

ثيبه ښځه مخکښې نه سرې سره موجوده وی اوسرې یو پېغلې ښځې سره واده او کړی نو دده سره د اوسیدو ترتیب څه وی. امام بخاری رحمه الله علیه ددې ترجمې لاندې د حضرت انس رضی الله عنه حدیث نقل کوی او هغه ترتیب بیانوی چه کوم کښې مسنون دادی چه دې باکره سره به سرې اووه ورځې وی. او ددې اووه ورځو نه پس به نمبر بیا شروع کیږی ، دا اووه ورځې به په نمبر کښې نه شمیرلې کیږی.

(۱) عمده القاری: ۱۹۹/۲۰.

(۲) عمده القاری: ۱۹۹/۲۰.

(۳) اوگوری الهدایه ، کتاب النکاح باب القسم : ۳۱۹/۲.

(۴) اخراجه ابوداؤد رقم الحدیث : ۲۱۳۴ ، والترمذی ، رقم الحدیث ، ۱۱۴۰ ، والدارمی : رقم الحدیث :

۲۱۲۷ ، وابن ماجه : ۱۹۷۱ ، رقم الحدیث : ۴۲۰۵ ، والحاکم : ۱۸۷/۲ ، اوگوری عمده القاری: ۱۹۹/۲۰.

امام بخاری رحمه الله علیه ددی باب لاندی چه کوم حدیث ذکر فرمائیلی دی په هغې کنبی د «علی الثیب» الفاظ نه دی بلکه صرفل دادی چه باکره سره د واده کولو نه پس دی سره اووه ورځې پاتې کیدل سنت دی. لیکن هم په دی حدیث کنبی په بل طریق کنبی چونکه د «علی الثیب» الفاظ دی ددی وجې ترجمه کنبی هم د «علی الثیب» الفاظ امام بخاری رحمته الله علیه استعمال کړل. نو په دی راتلونکی حدیث کنبی د حضرت انس رضی الله عنه الفاظ دی. امام بخاری رحمته الله علیه په ترجمه الباب کنبی «اذا تزوج البکر» شرط ذکر فرمائیلی دی، مخکښی حدیث باندې اکتفا کولو سره جزاء نه ذکر کوی.

۱۰۰=بَابُ إِذَا تَزَوَّجَ الثَّيْبُ عَلَى الْبُكَرِ

[۴۹۱۶] حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ رَاشِدٍ حَدَّثَنَا أَبُو اسَامَةَ عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ وَخَالِدٌ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ مِنْ السَّنَةِ إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْبُكَرَ عَلَى الثَّيْبِ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَقَمَ وَأَذًا تَزَوَّجَ الثَّيْبُ عَلَى الْبُكَرِ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ قَمَ قَالَ أَبُو قِلَابَةَ وَلَوْ شِئْتُ لَقُلْتُ إِنَّ نِسَاءَ رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ وَخَالِدٍ قَالَ خَالِدٌ وَلَوْ شِئْتُ قُلْتُ رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۳۰۵]

ددې باب لاندې هم د حضرت انس رضی الله عنه حدیث ذکر فرمائیلی شوی دی چه د باکره موجودگۍ کنبی ثیبه سره واده او کړې شی نو درې ورځو پورې دې سره اوسیدې شی او بیا به نمبر شروع کیږي.

په دی مسئله کنبی حضرات حنیفه اود ائمه ثلاثه اختلاف دي، دائمه ثلاثه په نیزدمذکوره حدیث مطابق دنکاح جدید نه پس دباکره دپاره اووه ورځې او ثیبه دپاره د درې ورځو زائد وی او بیا به نمبر شروع شی. (۱) او ثیبه، باکره، قدیمه اود جدیده هېڅ فرق نشته دي. (۲) حضرات حنیفه ددی نصوص نه استدلال کوی چه په دی کنبی د مساوات مطلق ذکر راغلي دي. لکه دقرآن پاک آیت دي چه «فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُعَدِلُوا فَوَاحِدَةً» په دېکښی د قدیم، جدید وغیره هېڅ قید نشته دي. (۳)

داشان طحاوی وغیره د حضرت ام سلمه روایت نقل کړې دي چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کله دي سره نکاح اوکړه او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دي سره درې ورځې قیام اوکړو، بیا کله چه حضرت نبی کریم نورو ازواج مطهرات لره ورغلو نو حضرت ام سلمه رضی الله عنها د حضرت نبی کریم

(۱) عمده القاری: ۲۰/۲۰۱.

(۲) عمده القاری: ۲۰/۲۰۱، والهدایه مع الفتح القدیر: ۳/۴۱۰، باب القسم.

(۳) فتح القدیر: ۳/۴۱۰.

ﷺ کرته مبارکه اونیوله نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه «لیس لك على اهلك هوان ان

شئت سبعت عندك وسبعت عندهن وان شئت ثلثت ثم درت قالت ثلثت» (۱)

امام محمد رحمة الله علیه ددی حدیث مطلب دا بیان کړې دې ام سلمه رضی الله عنها دا اوگنړله که حضرت نبی کریم ﷺ اووه ورځې ماسره وی او او بیا اووه اووه ورځې نوروسره وی نو څما نمبر خو به ډیرې ورځې پس راځی. ددې وجې هغې وته اوونیل چه تاسو درې ورځې پاتې شی. ددې نه معلوم شوه که دې اووه ورځې ورکړې شوې نو ټولو ازواج مطهرات ته به اووه اووه ورځې ورکولې شی، او که دې ته درې ورځې ورکړې شوې نو بیا به ټولو ته درې درې ورځې ورکولې شی. معلومه شوه خصوصیت هېڅ نشته دې. (۲)

جمهور علماء کرام فرمائی چه ددې مطلب دا نه دې بلکه ددې مطلب دادې که ستا سره اووه ورځې تیرې کړم نو بیا به نوروازواج مطهرات سره اووه اووه ورځې تیرې کړم. او که ستا سره درې ورځې تیرې کړم نو چونکه ته نوې ئې نو بیا نورو بیبیانو سره درې درې ورځې نه تیروم. یو یو ورځ به پاتې کیږم او بیا به تالره راشم. په دویم ځل به ستا دومر حق وی لکه څومره چه دنورو وی. او حضرت ام سلمه رضی الله عنها چه کوم روایت په مسلم کنبې نقل شوې دې، ددې نه دجمهور علماء کرام دخیال تائید کیږی. (۳)

ثبیه سره د نکاح جدید کولونه پس د ائمه ثلاثه په نیزد نمبر نه علاوه دې ته به درې ورځې ملاوېږی. لیکن که د دریو ورځ نه زیات شواو اووه ورځې شو نو دا اووه ورځې به په نمبر کنبې محسوب وی. (۴)

حاصل دادې چه د انصوص مطلقه د حنفیه تائید کوی، او نور دنصوص ائمه ثلاثه تائید کوی.

قوله: وقال عبدالرزاق، اخبرنا يوسف عن ايوب وخالد قال خالد: لو شئت

لقلت رفعه الى النبي ﷺ: راوی حدیث خالد فرمائی که څه غواړم نو دا وئیلې شم چه

حضرت انس رضی الله عنه ددې حدیث ته مرفوعاً وئیلې دې، «لو شئت لقلت.....» ددې قول قائل په اختلاف کنبې دی. امام بخاری رحمه الله د تعلیق ذکر کوی او دې اختلاف طرفته اشاره کوی، د پورته باب حدیث موصول کنبې ددې قول قائل ابو قلابه دې، په هغه ځای کنبې دی چه «قال ابو قلابه لو شئت.....» او د عبدالرزاق په روایت کنبې دی چه ددې قول قائل د ابو قلابه شر شاگرد دې.

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی، کتاب النکاح، باب مقدار ما یقیم الرجل، عند الثیب او البکر اذا تزوجها: ۱۹/۲.

(۲) راجع الموطا للامام محمد: کتاب النکاح باب الرجل تګون عنده نسوه کیف یقسم بینهن ص: ۲۴۲.

(۳) اوګوری، صحیح مسلم، کتاب النکاح، باب قدر ما تستحقه البکر والثیب: ۴۷۲/۱، وشرح مسلم للنووی: ۴۷۲/۲. وشرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۹/۲، وشرح الرزقانی علی موطا امام مالک کتاب النکاح: ۱۳۵/۳.

(۴) شرح مسلم للنووی: ۴۷۲/۲. وشرح معانی الآثار: ۱۹/۲.

۱۰۱=بَاب مَنْ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلِ وَاحِدٍ

[۴۹۱۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الْوَاحِدَةِ وَلَهُ يَوْمٌ يَسْمُوهُ نِسْوَةً

امام بخاری رحمه الله علیه ددی ترجمې مقصد دادې چه هر جماع دپاره مستقل غسل کول واجب نه دی بلکه غسل نه بغیر خپلو مختلفو بیبیانو سره جماع کولې شی.
دا حدیث په کتاب الغسل کښې «باب اذا جامع ثم دعا» لاندې تیر شوې دې او په هغه ځانې کښې په دې باندې تفصیل بحث تیر شوې دې.

۱۰۲=بَاب دُخُولِ الرَّجُلِ عَلَى نِسَائِهِ فِي الْيَوْمِ

[۴۹۱۸] حَدَّثَنَا قُرُوبَةُ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْصَرَفَ مِنَ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ قَيْدُومِينَ اخْدَاهُنَّ قَدْ دَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ فَأَحْتَبَسَ أَكْثَرَهُمَا كَانَ يَحْتَبِسُ [۴۹۶۷، ۵۱۱۵، ۵۲۷۷، ۵۲۹۱، ۵۳۵۸، ۶۵۷۱، وانظر: ۴۶۲۸].

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه «عدل بين الزوجين» کښې اصل اعتبار دښې دې چه په دښې به دچا نمبر وی ، په دې کښې به بلې ښځې سره پاتې کیدل جائز نه دی. لیکن که د ورځې یو بی بی ته دکار یا دڅه ضرورت دپاره ورشی نو دا دعدل منافی نه دی.
په حدیث باب کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ به د عصر دمونځ نه پس خپلو بیبیانو لره ورتلو او هریو سره به څه وخت تیرولو ، یو ورځ حضرت حفصه رضی الله عنه لره ورغلل او په هغه ځانې کښې لږ شان دمعمول نه وزیات پاتې شو . معلوم شوه چه د ورځې مختلفو بیبیانو لره تللې شی.

ددې حدیث نه بعضو حضراتو استدلال کړې دې چه دشراب غسل واقعه حضرت حفصه رضی الله عنها سره شوې وه . بعضو دحضرت سوده رضی الله عنها نوم خودلې دې لیکن ما قبل تیر شوی دی چه صحیح قول دادې چه هغه واقعه دحضرت زینب رضی الله عنها سره پېښه شوې وه. (۱)

۱۰۳=بَاب إِذَا اسْتَأْذَنَ الرَّجُلُ نِسَاءَهُ فِي أَنْ يُمْرَضَ فِي بَيْتِ بَعْضِهِنَّ فَأَذِنَ لَهُ

«بیمرض: صیغه المجهول من التبريض وهو القيام على المريض وتعاهد حاله _ فاذن له بتشديد النون لانه جميع موث غائب من الماضی» (۲)

(۱) اوگوری کشف الباری، کتاب التفسیر تفسیر سوره التحريم: (۶۸۵).

(۲) عمده القاری: (۲۰۲/۲۰).

مطلب دادی چه سرې بیمار وی او هغه دخپلو بیبیانونه اجازت واخلی چه هغه به خپل وخت په خپلې مرضی سره یو سره تیروی او ددوی د طرفنه اجازت ملاو شی نو دې سره منتقل کیدیشی . دنمبر او عدل دا منافی نه دی.

نو حضرت نبی کریم د مرض وفات په ورځو کښې حضرت عائشه رضی الله عنها سره وو اوباقی ازواج مطهرات حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته اجازت ورکړې وو.

[۴۹۱۹] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْأَلُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ أَيْنَ أَنَا غَدًا أَيْنَ أَنَا غَدًا يُرِيدُ يَوْمَ عَائِشَةَ فَأَذِنَ لَهُ أَزْوَاجُهُ يَكُونُ حَيْثُ شَاءَ فَكَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ حَتَّى مَاتَ عِنْدَهَا قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَاتَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي كَانَ يَدُورُ عَلَى فِيهِ فِي بَيْتِي فَقَبَضَهُ اللَّهُ وَأَنَّ رَأْسَهُ لَبِئَنَ تَحْرِي وَتَحْرِي وَخَالَطَ رِيقَهُ رِيقِي [ر: ۸۵۰].

حضور نبی اکرم صلی الله علیه و آله باندې عدل بین ازواج واجب وو که نه ؟
په حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله باندې عدل بین ازواج واجب ووکنه نه ؟ حضرت حنفیه دعدم وجوب قائل دی ، هم داد مالکيه راجح قول دي ، لکه څنگه چه علامه زرقانی لیکلی دی چه امام غزالی رحمه الله همدا قول صحیح گنلې دي ، س او علامه بلقینی رحمه الله او علامه سیوطی رحمه الله فرماني چه «وهو المختار للدلالة الصريحة» (۱)

لیکن د اکثر و شوافع او حنابله په نیز عدل بین ازواج واجب وو . (۲) هغه د حدیث باب نه استدلال کوی ، حنفیه دا په استحباب باندې محمول کوی چه په حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله باندې واجب نه وو . لیکن دخپل طرفنه به ئې د عدل اهتمام کولو .

۱۰۴ = بَابُ حُبِّ الرَّجُلِ بَعْضَ نِسَائِهِ أَفْضَلَ مِنْ بَعْضِ

[۴۹۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ دَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ فَقَالَ يَا بَنِيَّةُ لَا يَغْرُوكَ هَذِهِ الَّتِي أُعْجِبُهَا حُسْنَهَا حُبَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَا هَا يُرِيدُ عَائِشَةَ فَقَصَصَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبَسَّمَ [ر: ۸۹]

ددې باب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دا وئیل دی چه د عدل تعلق محبت او تعلق قلبی سره نه دي ځکه چه هغه یو غیر اختیاری څیز دي ، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت عائشه رضی الله عنها سره ډیر محبت وو . حضرت عمر فاروق رضی الله عنه پخپله ددې اقرار کوی .

(۱) د حنفیه مذهب دپاره اوگوری حاشیه ترمذی للشيخ احمد على السهارنفوى : ۲۱۷/۱ ، باب ماجاء فى التسوية بين الضرائر . د مالکيه مذهب دپاره اوگوری شرح الزرقانی على موطا الامام مالک کتاب النکاح : ۱۳۵/۳ (۲) عمده القارى : ۲۰۳/۲۰ .

۱۰۵= بَابُ الْمُتَشَبِّعِ بِمَا لَمْ يَنْلُ وَمَا يَنْتَهِي مِنْ افْتِخَارِ الضَّرَّةِ

«متشبع» باب تفعل نه د اسم فاعل صیغه ده د «تشبع» معنی ده ډیر کول، ډیر ظاهرول «التشبع بما لم ينل» معنی ده چه کوم انسان ته حاصله نه وی دا د خپل ځان دپاره حاصل شوي ظاهرول چه نورو ته معلوم شی چه دا څیزده ته حاصل دي، حدیث کښې مخکښې دداسې سړي حکم رازی.

قوله: وما ينهي من افتخار الضرة: یو بڼې ته دبلي بڼې په مقابله کښې داسې د دروغو افتخار ممنوع دي چه دبني د سوزولو دپاره هره ورځ بیانوی چه خاوند نن څما دپاره داسې جامې راوړي دي. داسې کالې نې راوړې دي، لیکن په حقیقت کښې هېڅ نه وی، خو که یو ښځې سره د خاوند واقعي محبت وی زیات او هغه ددې محبت ذکر او کړی نو په دې کښې هیڅ باک نشته دي، بعضو نسخو کښې دی چه «اضجار الضرة» دي «اضجار الضرة أي إلحاق الغم والقلق إياها» (۱) مطلب دادې چه بڼې لره په غم او قلق کښې اخته کول منع دی.

[۴۹۲۱] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ فَاطِمَةَ عَنْ أَسْمَاءَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ حَدَّثَنِي فَاطِمَةُ عَنْ أَسْمَاءَ أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي ضَرَّةً قَهْلَ عَلَى جُنَاحِ أَنْ تَشَبَّعْتُ مِنْ زَوْجِي غَيْرَ الَّذِي يُعْطِينِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِيسَ تَوْنِي زَوْجٍ

یو ښځې د حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو چه یارسول الله ﷺ څما یو بن ده که څه (دهغې د سوزولو دپاره دهغې په مخکښې) دخپل خاوند د طرفنه چه څومره هغه سوزل کوی ماسره ددې نه زیات دهغې سره او کړم نو آیا څه به گناهنگاره یم؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه ورکړې شوي څیز ظاهرولو دالا داسې دي لکه څنگه چه څوک د دروغو دوه جامې واغوندي.

علامه خطابی رحمه الله فرماني چه د «ثوب» لفظ په دې کښې په طور د محاورې او په طور د مثال استعمال شوي دي. او مطلب دادې چه داسې سړي صاحب زور او صاحب کذب یعنی دروغژن وی. لکه څنگه چه دچا په صفاتي بیانولو کښې وئیلې شی «وهو ظاهر الثوب» مراد ددې نه ثوب نه دي بلکه نفس رجل وی. (۲)

ابو سعید ضریر اوفرمائیل چه د دروغو گواهي ورکولو والا دوه ښکلې جامې واغوندي او گواهي ورکوي چه ددې ظاهري حالت او کتلې شی او په دوی باندې د دروغو گمان نه وی.

علامه خطابی رحمہ اللہ دنعیم بن حماد نه په دې سلسله کښې یو حکایت هم نقل کړې دې چه یو قبيله کښې دظاهري هیئت په اعتبار سره یو باوقاره سړې اوسیدو ، هرکله چه به د دروغو گواهی ورکول شروع شو نو دوی به دوه جامې اغوستلې او گواهی به ورکوله ، اودده د ظاهري کیفیت او لباس به وجه به دده گواهی قبلولې شوه. خلقو به ونیل «امضاها بشویه» یعنی دده دجامو په ذریعه دده گواهی قبوله کړې شوه. نو داسان دې دوو کپړو طرفته دزور نسبت شروع شو ، ونیلې کیږی چه «کلا پس ثوب زور» حاصل دادې چه دا په مذکوره پس منظر کښې یو محاوره جوړه شوې ده. (۱)

په حدیث کښې «ثوبی زور» په تنبیه راوړلو کښې دا حکمت هم دې چه په دېکښې په خپل نفس باندې دروغ دی چه کوم خیز ملاو نشو دهغې اظهار دې. او په نورو باندې هم دروغ دی چه کوم خیز ده ته ورکړې شوې نه دې هغې نسبت ته طرفته کولې شی . داسان د دروغو گواهی ورکونکې په خپل خان باندې ظلم کوی ، او مشهود علیه باندې هم ظلم کوی. (۲)

په حدیث کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه سوال کولو والا دکومې ښځې ذکر دې، حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی چه ددې او ددې د خاوند متعلق ماته معلوم نشو چه دده نوم څه وو او دوی خوک وو. (۳)

۱۰۶=بَابُ الْغَيْرَةِ

د غیرت او تغیر ماده یوه دهه . غیرت په تغیر باندې دلالت کوی ، اصطلاح کښې غیرت هغه طبعی خفگان ته ونیلې شی چه د څه داسې خیز په وجه انسان ته نه لاحق شی چه په هغې کښې انسان شرکت کول نه خوښوی. (۴)

وَقَالَ وَرَأَدُ عَنْ الْمَغِيرَةِ قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ لَوْرَأَيْتُ رَجُلًا مَعَ امْرَأَتِي لَضَرْبَتُهُ بِالسَّيْفِ غَيْرُ مُصْفِيهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّعَجِبُونَ مِنْ غَيْرَةٍ سَعْدٍ لَأَنَا غَيْرُ مِنْهُ وَاللَّهُ أَغْيَرُ مِنِّي [ر: ۳۷۳]

حضرت سعد بن عبادہ رضی اللہ عنہ فرمائی که ما خوک خپلې ښځې سره اولیدو نو څه دهغه په توره اوژنم.

«مصفح» داد «صفح» نه دې، دتورې پلن والی ته ونیلې شی . دباپ افعال نه صیغه د اسم فاعل هم کیدشی او اسم مفعول هم. داسم فاعل په صورت کښې د «ضربت» ضمیر دفاعل نه حال به وی یعنی څه به ده لره وهم . په دې حال کښې چه د تلوار په لنډوالی سره به نه وی

(۱) فتح الباری: ۳۹۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۳۶۷/۹. وعمده القاری: ۲۰/۲۰۴.

(۳) فتح الباری: ۳۹۷/۹.

(۴) قال صاحب المشارق: معنى الغيرة تغير القلب وهيجان الغضب بسبب المشاركة في الاختصار من أحد الزوجين بالآخر وتحريمه وذبه عنه (عمده القاری: ۲۰/۲۰۵).

(بلکه د تورې په مخ سره به دې ختم کړم) او داسم مفعول په صورت کښې دا ((السيف)) نه به حال وی یعنی په دې حال سره چه دې به پلن والی او چورائی سر نشی وهلې ، بلکه په تیره مخ به وهلې شی ، (۱)

حضرت نبی کریم ﷺ دده دخبرې په آوریډو سره اوفرمائیل چه تاسوبه دسعد رضی الله عنه په خبره تعجب کښې شوی یی ، څه دده نه زیات غیرت مند یم او الله ﷻ څما نه زیات غیرت مند دې. دا تعلیق امام بخاری رضی الله عنه مخکښې په کتاب الحدود کښې موصولاً نقل کړې دې. (۲)
په دې ځانې کښې حدیث مکمل نه دې ، په مسند احمد کښې مکمل سیاق و سباق سره دې چه دهغې الفاظ دی:

«لما نزلت هذه الآية : والذين يرمون المحصنات ، الآية قال سعد بن عبادة ، اهكذا انزلت . فلو وجد لکام متفخذها رجل لم یکن لی ان احراکه ولا اهیجه حق الا باربعة شهداء فوالله لا اتی باربعة شهداء حق یقفی حاجته فقال رسول الله ﷺ یا معشر الانصار الاتسعون ما یقول سیدکم ؟ قالوا یا رسول الله ﷺ لا تلبه فانه رجل غیور والله ما تزوج امرأة قط الا عذراء ولا طلق امرأة فاحبراء رجل منها رجل مها ان یتزوجها من شدة غیرته فقال سعد ، والله انی لاعلم یا رسول الله انها الحق وانها من عند الله ولكنی عجت» (۳)

[۴۹۲۲] حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ أَحَدٍ اغْتَرَمَ مِنَ اللَّهِ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ وَمَا أَحَدًا حَبَّ إِلَيْهِ الْمَذْخَرُ مِنَ اللَّهِ [ر: ۳۳۵۸].

حضرت نبی ﷺ فرمائیلی دی چه دا الله تعالی نه زیات څوک غیرت مند نشته دې ، هم په دې وجه الله ﷻ دې حیاتی کارونه حرام کړل ، او الله ﷻ نه هیچا ته هم خپله مدحه زیاته خوبه نه ده.

دغیرت په نسبت په دې حدیث کښې الله ﷻ طرفته کړې شوې دې د متقدمین په مسلک کښې داشان الفاظو کښې تفویض وتسلیم هم بهتر دې ، متاخرین فرمائی چه داشان الفاظو نسبت الله ﷻ ته دغایت او نتیجې اعتبار سره دې ، دمبداء اعتبار سره نه دې ، دغیرت نتیجه او غایت دادې چه دې خیز لره باقی نشی پریښودې چه په کوم باندې غیرت رازی ، الله ﷻ ته په فواحشو باندې غیرت رازی ، ددې وجې الله ﷻ دې لره حرام گرزولی دی. (۴)

(۱) فتح الباری: ۴۰۱/۹.

(۲) اوگوری صحیح بخاری: کتاب الحدود: ۲/ ، قوله : اتعجبون من غیرة سعد " الهمزة فيه للاستفهام يجوز ان يكون على سبيل الاستحضار ويجوز ان يكون على سبيل الانكار یعنی لاتعجبوا من غیر سعد وانا اغیرمنه من سعد (عمدة القاری: ۲۰/۲۰۵)

(۳) فتح الباری: ۴۰۱/۹ ، ۴۰۲.

(۴) راجع عمده القاری: ۲۰/۲۰۵.

[۴۹۲۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ مَا أَحَدًا غَيْرَ مِنَ اللَّهِ أَنْ يَرَى عَبْدَهُ أَوْ أُمَّتَهُ تَزْنِي يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمَ لَضَجَّكُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَّيْتُمْ كَثِيرًا [ر: ۴۷].

په دې حديث كښې دهغه خطبې يو حصه نقل كړې شوې ده چه كومه حضرت نبى كريم ﷺ ارشاد فرمايلى وه او په كتاب الكسوف كښې تيره شوې ده . په هغه ځانې كښې په دې باندې بحث تير شوې دې . (۱)

[۴۹۲۴] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هَمَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِيهِ إِسْمَاعِيلَ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَأَشْءُ غَيْرُ مِنَ اللَّهِ وَعَنْ يَحْيَى أَنَّ أَبَا سَلَمَةَ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۹۲۵] حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ اللَّهَ يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللَّهِ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ (عَنْ يَحْيَى ابْنِ أَبِي سَلَمَةَ) دَا مَا قَبْلَ سَنَدٍ بَانْدِي مَعْطُوف دِي او مَوْصُول دِي .

امام بخاری رحمه الله دوه سندونه بيان كړي دي . ① موسى بن اسماعيل عن همام عن يحيى عن ابى سلمة عن ابى هريرة عن النبي ﷺ . ② ابو نعيم عن شيبان عن يحيى عن ابى سلمة عن ابى هريرة عن النبي ﷺ . په دې ځانې كښې چه كوم الفاظ د حديث منقول دي ((ان الله يغار وغيرة الله ان ياتي المؤمن ما حرم الله)) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه په ظاهر د دواړو سندونو الفاظ يو دي اودا الفاظ د دواړو سندونو دي . (۴)

[۴۹۲۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَتِ تَزَوَّجْنِي الزُّبَيْرُ وَمَالُهُ فِي الْأَرْضِ مِنْ مَالٍ وَلَا مَمْلُوكٍ وَلَا شَيْءٍ غَيْرَ نَاهِيٍّ وَغَيْرِ قَرِيبٍ لَكُنْتُ أَغْلِفُ فَرْسَهُ وَاسْتَقَى الْمَاءَ وَاخْرَزُ غَرْبَهُ وَالْحَجْنُ وَلَمْ أَكُنْ أَحْسِنُ أَخْبَرُ وَكَانَ يَخْبِرُ جَارَاتِي مِنَ الْأَنْصَارِ وَكُنْتُ نِسْوَةً صِدْقٍ وَكُنْتُ أَثْقُلُ النَّوَى مِنْ أَرْضِ الزُّبَيْرِ الَّتِي أَقْطَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَأْسِي وَهِيَ مِثْنَى عَلَى ثَلَاثِي فَرَسِي

(۱) اوگوري صحيح البخاری: كتاب الكسوف . باب الصدقة في الكسوف رقم الحديث: ۱۰۴۱.

(۲) اخرجه مسلم في النوبة . باب غيره الله تعالى وتحريم الفواحش رقم: ۲۷۶۱ . ۲۷۶۲ . (ان ياتي المؤمن) اي نهيه ان ياتي المؤمن المحرمات).

(۳) (۴۹۲۵) الحديث اخرجه النسائي غير ان ذكر (لا ياتي) مكان (ان ياتي) باب غيره النساء ووجدتهن اخرجه البخاری ايضا في كتاب الادب باب ما يجوز من الهجران لمن عصى . رقم الحديث: ۶۰۷۸ . واخرجه مسلم في فضائل الصحابة باب في فضل عائشة رضي الله عنها رقم الحديث: ۲۴۳۹.

(۴) (فتح الباری: ۴۰۲/۹).

فَجِئْتُ يَوْمًا وَالتَّوَى عَلَى رَأْسِي فَلَقِيتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنَ الْأَنْصَارِ قَدْ عَانِي ثُمَّ قَالَ اخْرُجْ لِيحْمِلَنِي خَلْفَهُ فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أَسِيرَ مَعَ الرِّجَالِ وَذَكَرْتُ الزُّبَيْرَ وَغَيْرَهُ وَكَانَ أَغْيَرَ النَّاسِ فَعَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي قَدْ اسْتَحْيَيْتُ فَمَضَى فَجِئْتُ الزُّبَيْرَ فَقُلْتُ لِقَيْنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى رَأْسِي التَّوَى وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَإِنَّا خَرَجْنَا لِرُكُوبٍ فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ وَعَرَفْتُ غَيْرَتَكَ فَقَالَ وَاللَّهِ لَحِمْلُكَ التَّوَى كَانَ أَشَدَّ عَلَى مَنْ رُكُوبُكَ مَعَهُ قَالَتْ حَتَّى أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ بِخَادِمٍ تَكْفِينِي سِيَاسَةَ الْفَرَسِ فَكَأَنَّمَا اعْتَقَنِي [ر: ۲۹۸۲].

حضرت اسماء بنت ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہا فرمائی چہ کله ماسرہ زبیر وادہ اوکړو نو نه هغه سره مال وواو نه زمکه او نه وینځه غلام وو. سوا د ابو رانیکلو او بنان او آس نه هېڅ نه وو. دده آس نه به ما څرول، اوبه به مې راوړې، ددې ډول به مې صحیح کولو او اوږه به مې اغېل، البته ماته په ښه طریقہ روتې پخول نه راتلل. ځما روتې به انصارو گواندیانو پخولې، هغوی ډیرې پاکې ښځې وې، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چہ کومه زمکه زبیر ته ورکړې وه نو ما به دهغې نه د کھجورو گیتې راوړل. هغه ځانې دوه میله لرې وو. یو ورځ ما په سر باندې گتې ایښودې وو او واپس راتلم چہ ماته حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ملاؤ شو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره څو اهم صحابه کرام هم وو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ماته آواز اوکړو. بیا ئې څه په اوبښ باندې خپل شاته کښناستلو دپاره اوبښ ته اخ اخ اووئیل. څو ماته سپړوسره په تگ کښې شرم را تلو. ماته دزبیر غیرت هم یاد شو او هغه ډیر غیرت مند وو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پوهه شو او څه شرمیږم نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم روان شول، ما زبیر ته اووئیل چہ ماته په لار کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ملاؤ شوې وو. ځما په سر باندې گیدې وواو هغوی سره څو صحابه کرام هم وو. حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ماته په اوبښ د کښناستو دپاره او فرمائیل څو ماته شرم راغلو او ماته ستا غیرت هم معلوم دې. زبیر اوئیل چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره دسوریدو نه ماته ستا گیدې اوچتول دتولو نه زیات سخت دی. (ځکه چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره کښناستل څه دشرم باعث نه وو، لیکن داسان گیدې اوچتول دزمکې نه راوړل مالره دعار او طعنې نه زیات دی).

دې نه پس حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ یو خادم اولیږلو ماته چہ هغه د آسونو پرورش کولو، او هغه مالره کافی شو چہ گنی هغه څه ددې بوج نه آزاده کړم.

«(ناضح) هغه اوبښ چہ کوم باندي اوبه راوړلې شی «اعلف» از ضرب، څرول، شریدل «استقی» داد افنفعال نه دمتکلم صیغه ده «استقی من النهر» نهر وغیره نه اوبه راوړل «اخړد غرابه» ما به دده ډول صحیح کولو «خړد (ض) خړدا» گندول «غرب» ډول «اعجن (ض ن) عجنا» اوږه اغېل. «نسوة صدق» ریښتوني ښځې «صدق» طرفته اسم اضافت کولې شی، په قرآن پاک کښې دی چہ «ان لهم قدم صدق عند ربهم (النوی) زړې «اقطعه اقطاعا» زمکه ورکول. «علی راسی النوی» نه

حال دې «ای کنت انقل النوى حال كونها على راسى من ارض الزبير» «(۱۸۸۰)» دهمزه کسره او دحاء سکون سره) دا کلمه داوېش کینولو دپاره وئیلې شی. «(سیاسة الفرس)» دآس نگرانی. حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه ظاهر هم دادی چه دا واقعہ نزول حجاب نه مخکې ده ، تردې وخته پورې دپردې حکم نه وو نازل شوې ، (۱)

[۴۹۲۷] حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ بَعْضِ نِسَائِهِ فَأَرْسَلَتْ أَحَدَى امَهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ بِصَحْفَةٍ فِيهَا طَعَامٌ فَضَرَبَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهَا يَدَ الْخَادِمِ فَسَقَطَتِ الصَّحْفَةُ فَأَنْفَلَقَتْ فَجَمَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَقَّ الصَّحْفَةَ ثُمَّ جَعَلَ يَجْمَعُ فِيهَا الطَّعَامَ الَّذِي كَانَ فِي الصَّحْفَةِ وَيَقُولُ غَارَتْ أَمْكُمُ ثُمَّ حَبَسَ الْخَادِمَ حَتَّى أَتَى بِصَحْفَةٍ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ هُوَ فِي بَيْتِهَا فَدَفَعَهُ الصَّحْفَةَ الصَّحِيحَةَ إِلَى النَّبِيِّ كُسِرَتْ صَحْفَتُهَا وَأَمْسَكَ الْمَكْسُورَةَ فِي بَيْتِ النَّبِيِّ كُسِرَتْ [۲۳۳۹]

دا حدیث په کتاب المظالم کښې تیر شوې دې . حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله خپلې یو بی بی سره وو . دویمې بی بی دهغې کورته پلیت اولیرلو د خوراک . حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله چه کومې سره وو . هغې ته دغیرت په وجه غصه راغله ، او دخادم دلایه ئې پلیت مات کړو . حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دپلیت ماتې ټکړې جمع کړې او وې فرمائیل چه ستا مور په غصه شوه . بیا چه چا پلیت مات کړې وو دهغې دکور نه روغ پلیت ورکړو او واپس ئې کړو خادم ، اومات شوې پلیت ئې دهغې په کور کښې کیخودو .

حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلی دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله کومې ښځې په کور کښې وو ، هغه حضرت عائشه رضی الله عنها وه ، او روتې لېرونکې حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنها وه . (۲)

«(غارت امکم)» کښې خطاب غلام او چه کوم حاضر وهغوی ته وو ، او «(امکم)» نه هغه زوجه مراد ده چه کومې پلیت مات کړې وو . (۳)

[۴۹۲۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ وَأَتَيْتُ الْجَنَّةَ فَأَبْصَرْتُ قَصْرًا فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا قَالُوا لِلْعُمَرَاءِ فَارَدْتُ أَنْ أَدْخُلَهُ فَلَمْ يَمْنَعْنِي إِلَّا عَلِيٌّ بِغَيْرَتِكَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَا أَبَا أُمَيٍّ يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَوْعَلَيْكَ أَغَارُ [۳۳۸۱]

[۴۹۲۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ يَنْمَأْنَحُنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسٌ فَقَالَ رَسُولُ

(۱) فتح الباری: ۴۰۵/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۰۵/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۰۶/۹.

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَمَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُنِي فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا امْرَأَةٌ تَتَوَضَّأُ إِلَيَّ جَانِبَ قَصْرِ فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا قَالَ هَذَا الْعَمْرَقُ فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ فَوَلَّيْتُ مُدْبِرًا فَبَكَى عَمْرُوهُ وَفِي الْمَجْلِسِ ثُمَّ قَالَ

أَوْعَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اغَارُ [ر: ۲۰۷].

دا حدیث په کتاب المناقب کښې د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په مناقبو کښې تیر شویدی. «فاذا امرأة تتوضا» باندې بعضو حضراتو وئیلی دی چه د جنت ښځې به پاکې وی ، هغوی ته به داودس کولو ضرورت نه وی ، ددې وجې دا تصحیف دې اصل کښې «وضاء» یا «شوها» لفظ دې ، چه ددې معنی ښکلې ده یعنی هغه ځانې کښې په ښکلې ښځې وی. لیکن حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه د «توضاء» لفظ تصحیف نه دې بلکه صحیح دې ، باقی جنت کښې ددې ښځو اودس کول د نظافت دپاره نه دی وو بلکه په طور دعادت وو. (۱) داودی ددې حدیث نه استدلال کړې دې چه جنت کښې به حورې مونځ ادا کوی ، او اودس به کوی ، (۲)

حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی دی چه جنت کښې دعبادت مکلف نه کیدونه دالزامیرې نه چه هغه ځانې کښې به اختیار او شوق سره عبادت نه کیرې. (۳)

۱۰۷ = بَابُ غَيْرَةِ النِّسَاءِ وَوُجْدِهِنَّ

«وجد» غصې ته وئیلې شی ، علامه انور شاه کشمیری رحمه الله علیه فرمائی چه : «وجدهن: وله اربعة مصادر، وجدانا، ووجدا، وموجدا، ووجدوا وباعتبار مصادر الاربعة تختلف معان والناسب لترجمة المصنف وموجدتهن بدل وجدهن فان الوجد ترجمة» زړه را ډکیدل ، «وليس بهناسب ههنا» . (۴)

امام بخاری رحمته الله دا وئیل غواړې چه په ښځو کښې د غیرت ماده زیاته وی او هغوی زر غصه کیرې ، لهذا ددوی دا قسم څه کیفیت مخکښې راشی نو دې هغوی لره معذوره او گنرلې شی.

امام بخاری رحمته الله ترجمه کښې څه تفصیل پیش نه کړو ځکه چه په دې سلسله کښې څه قاعده کلیه نشته دې. احوال او اشخاص اعتبار سره په دې کښې اختلاف وی.

ښځې ته که په سړی باندې غیرت او غصه رازی او ددې څه تھوس وجه او ثبوت وی لکه هغه ددې په زنا او ددې په حقوق زوجیت کښې کوتاهی کوی نو د اشان غیرت شرعی طور جائز دې، لیکن که څه دلیل او ثبوت نه وی نو صرف دظن او وهم په بنیاد باندې ښځه د غیرت

(۱) فتح الباری: ۴۰۶/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۰۶/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۰۶/۹.

(۴) فیض الباری: ۳۰۷/۴.

اظهار کوی نو شرعی طور دا بنه نه دی، البته که بنځې طرفته په دې کښې دحدنه تجاوز نه وی نو سړی ته پکار دی چه دا معذوره اوگنړی. او صبر و تحمل نه کار اخلی. (۱)

[۴۹۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو اسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَا أَعْلَمُ إِذَا كُنْتُ عَنِّي رَاضِيَةً وَإِذَا كُنْتُ عَلَى غَضَبِي قَالَتْ فَقُلْتُ مِنْ أَيْنَ تَعْرِفُ ذَلِكَ فَقَالَ أَمَا إِذَا كُنْتُ عَنِّي رَاضِيَةً فَأَتَاكَ تَقُولِينَ لَا وَدَّ مُحَمَّدٌ وَإِذَا كُنْتُ عَلَى غَضَبِي قُلْتُ لَا وَدَّ إِبْرَاهِيمَ قَالَتْ قُلْتُ أَجَلٌ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَهْجُرُ إِلَّا اسْمَكَ [ر: ۵۷۲۸].

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ماته او فرمائیل چه کله ته خما نه خوشحاله یی یا خفه ئې نو ماته پته لری. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما تپوس او کړو چه هغه څنگه؟ نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه کله ته خما نه خوشحاله ئې نو ته په هغه وخت کښې دقسم په وخت «لا ورب محمد» وائی او کله ته خفه ئې نو «لا ورب ابراهیم» وائی. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما اوئیل چه دا صحیح دی، لیکن په الله تعالی قسم یارسو الله صلی اللہ علیہ وسلم چه څه صرف ستاسو نوم پریږدم (لیکن ستاسو ذات سره چه کوم خما دزړه تعلق دی هغه بهر حال برقرار وی).

دا حدیث په دې ځانې کښې امام بخاری رحمته الله علیه په رومبی ځل ذکر کړې دی، او د حدیث مناسبت ترجمه الباب نه ظاهر دی.

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا دخفگان په وخت کښې په ټولو نبیانو کښې د حضرت ابراهیم عليه السلام نوم اخلی او «لا ورب ابراهیم» وئیل ځکه چه د حضرت ابراهیم عليه السلام په ټولو نبیانو کښې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره زیات نزدې تعلق وو. داد حضرت عائشه رضی اللہ عنہا پوهه او ذهانت نتیجه وه چه دخفگان په وخت کښې چه کله حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دنوم نه عدول اختیاروی نو دداسې نبی عليه السلام نوم به ئې ا خستلو چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته زیات نزدې وو. (۲)

ددې حدیث متعلق نور بحثونه به انشاء الله تعالی په کتاب التوحید کښې رازی. «اعان الله تعالی على الوصول الى ذلك بحوله وقوته».

[۴۹۳۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ ابْنُ أَبِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا النَّضْرُ عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ مَا غَرْتُ عَلَى امْرَأَةٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا غَرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ لِكَثْرَةِ ذِكْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّاهَا وَتَنَاهَاهُ عَلَيْهَا وَقَدْ أَوْحَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُبَشِّرَهَا بِبَيْتٍ لَهَا فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ [ر: ۳۷۰۵].

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ماته به څومره غیرت د حضرت خدیجه رضی اللہ عنہا په سلسله کښې

(۱) فتح الباری: ۲۰۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۰۹/۹.

راتلو دومره به در رسول الله ﷺ په بله بی بی باندې نه راتلو ، ځکه چه حضرت نبی کریم ﷺ به دهغې اکثر ذکر کولو ، اودهغې به ئې ډیر تعریف کولو ، حضرت نبی کریم ﷺ طرفته وحی شوې وه چه حضرت نبی کریم ﷺ دې هغې ته په جنت کښې دموتی دمحل زیرې ورکړی .

«قصب» بانرس ته هم وائی اومروارید تازه هم ، «زبرجد» تازه ته هم وائی ، چه قیمتی جواهر ورته وئیلې شی ، مطلب دادې چه دقیمتی جواهراتو موتیانو نه ددوی دپاره جنت کښې یومحل تیار شوې دې ، (۱) داحديث ابواب المناقب کښې «باب تزوج النبی خدیجه (رضی الله عنها)» کښې تیر شوې دې ، او هم په هغه ځانې کښې په دې باندې بحث شوې دې .

۱۰۸ = بَابُ ذَبِّ الرَّجُلِ عَنْ ابْنَتِهِ فِي الْغَيْرَةِ وَالْإِنْصَافِ

ددې ترجمې مقصد دادې چه که دچا لور دبل چا په نکاح کښې ده او دده لور سره څه داسې واقعه راپېښه شی چه دده دغیرت سبب جوړ شی نوپلار دخپلې لور دطرفه دفاع کولې شی ، داشان دفاع په عصبيت جاهليت کښې داخله نه ده .

[۴۹۳۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ الْيُوسُفِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ أَنَّ بَيْنَ هَاشِمِ بْنِ الْمُغِيرَةِ اسْتِاذْنَوَانِ أَنْ يُنْكَحُوا ابْنَتَهُمْ عَلَى بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَلَا أَذْنَ ثُمَّ لَا أَذْنَ ثُمَّ لَا أَذْنَ إِلَّا أَنْ يُرِيدَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يُطْلَقَ ابْنَتِي وَيُنْكَحَ ابْنَتَهُمْ فَأَتَمَّا هِيَ بِضَعَّةٍ مِنِّي يُرِيدُنِي مَا رَأَيْتُمْ وَأَنَا وَذِينِي مَا إِذَا هَاهُكَذَا قَالَ [ر: ۸۸۳] .

علامه ذهبی رحمه الله فرمائی چه داهغه حديث دې چه ددې تخريج آئمه خمسہ ، بخاری ، مسلم ، ابوداود ، ترمذی اونسائی هم دیو استاد قتیبه نه کړې دې . دا حديث په ابواب المناقب کښې تیر شوې دې . (۲)

په روایت کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ په منبر باندې خطبه کښې اوفرمائیل چه بنو هاشم بن مغیره (چه دابوجهل دخاندان خلق وو) څما نه اجازت غوښتلې دې چه هغه دخپلې لور (دعکرمه خور) نکاح علی بن ابی طالب سره اوکړی لیکن څه به هغوی ته هیڅ کله هم اجازت ورنکړم ، که علی بن ابی طالب څما لور ته طلاق ورکړی اوهغې سره نکاح کول غواړی نو اودې کړی .

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا د حضرت نبی کریم ﷺ په خصائص کښې شمارلې شی چه د حضرت نبی کریم ﷺ لور سره بل څوک په نکاح کښې جمع کول جائز نه دی . اوداهم کیدیشی چه دا د حضرت نبی کریم ﷺ په خصائص کښې شمیر نه کړې شی ، بلکه اوونیلې شی چه دا د حضرت نبی ﷺ د حضرت فاطمه (رضی الله عنها) د خاطره او زړه دپاره وئیلې وو . اودا د حضرت فاطمه (رضی الله عنها) په خصوصیت باندې هم محمول کولې شو چه هغې بله ښځه په

(۱) عمده القاری: ۲۰/۲۱۱.

(۲) صحیح البخاری: ابواب المناقب ، باب ذکر اصهار النبی ﷺ رقم الحديث: ۳۷۲۹.

نکاح کنبی جمع کول جائز نه وو. (۱) والله اعلم.

قوله: یریبنی ما ارا بها: دا باب افعال نه دی، «ارابنی» هغه وخت کنبی وائی چه کله یو سری نه ته بدی او تکلیف محسوس کړې، علامه ابن اثیر النهایه فرمائی چه: «یریبنی ما یریبها ای یسو فی ما یسو ها ویزعفی ما یزعفها یقال رابنی هذا الامر وارا بنی اذا رایت منه ماتکرا» (۲)

۱۰۹ = بَابُ يَقِلُّ الرَّجَالُ وَيَكْثُرُ النِّسَاءُ

وَقَالَ أَبُو مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَرَى الرَّجُلَ الْوَاحِدَ يَتَّبِعُهُ ارْبَعُونَ امْرَأَةً يَلْدُنَ بِهِ مِنْ قِلَّةِ الرِّجَالِ وَكَثْرَةِ النِّسَاءِ [ر: ۱۳۳۸]

[۴۹۳۳] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ الْخَوْضِيُّ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَأَحَدٍ ثَنَكُمُ حَدِيثًا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُحَدِّثُكُمْ بِهِ أَحَدٌ غَيْرِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَرْفَعَ الْعِلْمُ وَيَكْثُرَ الْجَهْلُ وَيَكْثُرَ الزِّنَا وَيَكْثُرَ شُرْبُ الْخَمْرِ وَيَقِلُّ الرِّجَالُ وَيَكْثُرُ النِّسَاءُ حَتَّى يَكُونَ لِلْخَمْسِينَ امْرَأَةً الْقِيمَةُ الْوَاحِدِ [ر: ۸۰]

مطلب دادې چه د قیامت په علاماتو کنبی یودا هم دې چه د سرو قلت به شی او د بنځو کثرت، حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه د حضرت نبی صلی الله علیه و آله نه نقل کوی چه تاسو به یو سری پسې څلورینت بنځې او گورنی چه دده په پناه کنبی به وی. د حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه د تعلیق امام بخاری رحمه الله په کتاب الزکاة کنبی موصولاً نقل کړې دی. (۳)

مخکنبی د حضرت انس رضی الله عنه په روایت کنبی د پنځوسو بنځو ذکر دې، لیکن په دواړو کنبی هیڅ تضاد نشته دې ځکه چه عدد اقل د اکثر نفی نه کوی، همداشان هم کیدیشی چه عدد خاص مراد نه وی بلکه کثرت مراد وی. (۴)
د حضرت انس رضی الله عنه دا روایت په کتاب العلم کنبی تیر شوې دې او په هغه ځانې کنبی په دې باندې بحث شوې دې. (۵)

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگورنی فتح الباری: ۴۱۱/۹.

(۲) النهایه لابن الاثیر: ۲۸۷/۲، باب الرأ مع الباء.

(۳) اوگورنی صحیح بخاری، کتاب الزکاة باب الصدقات قبل الرد رقم الحديث: ۱۴۱۴، ص: ۲۸۰.

(۴) فتح الباری: ۴۱۳/۹.

(۵) اوگورنی صحیح البخاری: کتاب العلم، با پ رفع العلم وظهور الجهل: ۱۸/۱.

۱۰. بَاب لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِأَمْرَةِ إِلَّا ذُو فَحْرٍ مَوَالِدُ خَوْلٍ عَلَى الْمَغِيبَةِ

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادی چه بنسخی سره دمحرّم نه علاوه بل چاسره خلوت اختیارولو اجازت نشته دی ، داشان که خوک بنسخه مغیبه ده یعنی ددی خاوند ددی نه غائب دی چرته بهر تلی دی نو دی سره هم سوا دمحرّم نه دبل چا د راتللو اجازت نشته دی.

«دخول» لره مجرور هم لوستلې شی. په دی صورت کښې ددی عطف «امراة» باندې به وی یعنی «لا یخلون رجل بالدخول علی المغیبة» او دی لره مرفوع هم وئیلې شی ، په دی صورت کښې دا مبتداء مخذوف دپاره به خبر جوړ شی. «ای وکذا الدخول علی المغیبة» (۱)

«مغیبة» باب افعال نه صیغه داسم فاعل مونث صیغه ده. هغه بنسخی ته وئیلې شی چه دهغې خاوند هغې سره نه وی ، چرته به تلی وی.

[۴۹۳۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ آيَاكُمْ وَالْدُّخُولُ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَرَأَيْتَ الْحُمُومَ قَالَ الْحُمُومُ الْمَوْتُ

حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلې دی چه بنسخو لره دراتلو نه پرهیز کونی ، یو انصاری سړی تپوس اوکړو یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د لیور متعلق څه حکم دی؟ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه لیور خومرگ دی.

حافظ ابن حجر رحمہ اللہ لیکلی دی چه ددی تپوس کوونکی انصاری نوم معلوم نشو (۲)

«الحمو» دخاوند دطرفه په رسته دارو باندې ددی لفظ اطلاق کیږی لکه لیور، دلیور خوښی، دلیور تره وغیره، علامه قسطلانی لیکي چه :

«الحمو الموت: ای لقاء مثل لقاء الموت اذا خلوة به تودی الی هلاک الدین ان وقعت المعصية او النفس ان وجب الرجم او هلاک المرأة بفراق زوجها اذا حملته الغيرة علی المرأة علی طلاقها» (۳)

او امام نووی رحمہ اللہ په شرح مسلم کښې لیکي چه :

«الحمو المراد به هنا اقارب الزوج غیر ابائه وابنائه لانهم محارم للزوجة ، ویجوز لهم الخلوة به ولا یوصفون بالموت وانما المراد الاغ وابن الاغ ودحوهما من یحل لها تزویجه لو لم تكن متزوجة وقد جرت العادة بالتساهل فيه فیخلوا الاغ بامراة اخیه فشهبة بالموت وهو اول بالمنع من الاجنبی لشبهه اکثر من الاجنبی والفتنة به امکن من الوصول الی المرأة والخلو بها من غیر تکیید علیه بخلاف الاجنبی» (۴)

(۱) عمده القاری: ۲۰/۲۱۳.

(۲) فتح الباری: ۹/۴۱۴.

(۳) ارشاد السازی: ۱۱/۵۱۹.

(۴) شرح مسلم لنوی ، کتاب السلام ، باب الخلوة بالاجنبی: ۲/۲۱۶.

[۴۹۳۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرُو عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِأَمْرَاءِ الْأَمَةِ ذِي فَحْرٍ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْرَاتِي خَرَجَتْ حَاجَةً وَاكْتَبَيْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذَا قَالَ أَرْجِعْ فَخُجِّرْ مَعَ أَمْرَاتِكَ [ر: ۱۷۶۳]

دا حدیث په کتاب الحج کښې تیر شوی دې او په هغه ځانې کښې په دې باندې بحث شوی دې. (۱)

==باب مَا يَجُوزُ أَنْ يَخْلُوا الرَّجُلُ بِالْمَرْأَةِ عِنْدَ النَّاسِ==

[۴۹۳۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ هِشَامٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَتْ أَمْرَاءٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَلَّاهُنَّ فَقَالَ وَاللَّهِ أَتَكُنَّ لِأَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ [ر: ۳۵۷۵].

د امام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه دخلقو په موجودگي کښې که یو ښځې سره په خلوت کښې څه خبره او کړې شی نوپه دې کښې څه باک نشته دې ، لکه هغه څه د مسنلې تپوس کوی ، او د عامو خلقوپه مخکښې نه شی وئیلې شرمیرې نویو طرفته دې شی اودې سره دې خبره او کړې. روایت باب فضائل انصار کښې تیر شوی دې ، (۲)

==باب مَا يَنْهَى مِنْ دُخُولِ الْمُتَشَبِّهِينَ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْمَرْأَةِ==

[۴۹۳۷] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَهَا وَفِي الْبَيْتِ مُخَنَّثٌ فَقَالَ الْمُخَنَّثُ لِأَخِي أُمِّ سَلَمَةَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةٍ إِنَّ فَتَحَ اللَّهُ لَكُمْ الظَّائِفَ غَدًا ذَلِكَ عَلَى بِنْتِ غِيلَانَ فَأَتَاهَا تَقْبِيلُ بَارِبِعٍ وَتُدْبِرُ بِمِائٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلَنَّ هَذَا عَلَيْكُنَّ [ر: ۳۰۶۹]

داسې سړې چه د هغه حرکات او چال دښځو پشان وی نو یو اجنبی ښځې ته دده تگ جائز نه دې ، ممنوع دې .

«مخنث» (دنون په فتحه او کسره سره) هغه سړی ته وائی چه په کلام او حرکات او سکانات کښې دښځو سره مشابهت لری . که دچا خلقت داسې دې چه نوییا قابل ملامت نه دې ، لیکن که په تکلف سره داسې مشابهت کړی نودرست نه دې ، قابل مذمت دې ، (۳)
د حدیث باب تشریح په کتاب المغازی کښې تیره شوی ده. (۴)

(۱) اوگوری صحیح البخاری، کتاب الحج ، باب حج نساء.

(۲) صحیح البخاری ، ابواب المناقب ، باب قول النبی ﷺ للانصار انتم احب الناس الی رقم الحدیث : ۳۷۸۶ ص ۷۷۵.

(۳) فتح الباری : ۴۱۸/۹.

(۴) اوگوری کشف الباری کتاب المغازی ، باب غزوه الطائف : ۵۴۶.

۱۱۳= بَابُ نَظَرِ الْمَرْأَةِ إِلَى الْحَبَشِ وَمَحْوِهِمْ مِنْ غَيْرِ رِيَّةٍ

[۴۹۳۸] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ اِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ عَنْ عِيْسَى عَنْ الْاَوْزَاعِيِّ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتُرُنِي بِرِدَائِهِ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَى الْحَبَشَةِ يَلْعَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ حَتَّى أَكُونَ أَنَا أَلْتِي اسْمًا فَاقْدُرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةُ السِّنِّ الْحَرِيصَةِ عَلَى اللَّهِ [ر: ۲۳۳]

د امام بخاری رحمه الله علیه مقصد دادی چه بغیر د شهوت نه که بنخه سړو ته گوری نو داجائز دی. چه په کوم ځانې کښې دفتنې اندیښنه نه وی. هم دا آنمه ثلاثه مذهب دی اود امام شافعی رحمه الله یو قول ددی مطابق هم دی ، ددوی دوئم قول د عدم جواز دی. امام نووی رحمه الله دی دوئم قول ته ترجیح ورکوی. (۱)

ددوی استدلال د حضرت ام سلمه رضی الله عنها روایت نه دی چه هغه فرمائی چه:

((كنت انا وميمنة جالستين عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستاذن عليه ابن ام مكتوم رضي الله عنه فقال احتبامنه فقلنا

يا رسول الله صلى الله عليه وسلم اليس اعصى لا يصبرنا ولا يعرفنا فقال افعيا وان اتبنا السمتا تبصرا انه)) (۲)

جمهور علماء روایت باب نه استدلال کوی ، امام نووی رحمه الله روایت باب متعلق فرمائی چه دا د نزول حجاب نه مخکښې واقعه ده. یا دهغه وخت چه کله حضرت عائشه رضی الله عنها نابالغ وه. لیکن دامام نووی رحمه الله پورتنی دواړه خبرې صحیح نه دی. ځکه دروایت باب بعض طرق کښې دی چه مذکوره واقعه ، وفد حبشه دراتلونه پس ده. او د وفد حبشه آمد په اوومه (۷) هجرتی کښې شوې وه. په هغه وخت کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها عمر مبارک ۱۶ کاله وو. نوداشان د حجاب حکم هم نازل شوې وو (۳)

د حضرت ام سلمه رضی الله عنها د ذکر شوی روایت جواب جمهور دا ورکوی چه مذکوره حکم په تقوی باندې محمول دی ، د فتوی بیان نه دی ، یا دا حکم د حضرت عبدالله ابن مکتوم سره خاص دی . ځکه چه هغه نابینا وو ، او دنابینا د بدن نه بعضې داسې حصې د ښکاره کیدو امکان وی چه د ښځې هغې ته کتل په هرحال کښې ناجائز وی. نو حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي:

((والجمع بين الحديثين ان يكون في قصة الحديث الذي ذكره نهان شيء ينعم النساء من روثه لكون ابن ام مكتوم كان اعشى فلعنه كان منه شيء ينكشف ولا يشعر به ويقوى الجواز استمرار العبل على جواز خروج النساء الى المساجد والاسواق والاسفار متتقيات لثلايها من الرجال ولم يومر الرجال قط بالانتقاب لثلايها من النساء فدل

على تغاير الحكم بين الطائفتين)) (۴)

(۱) اوگوری الابواب والتراجم: ۷۶/۲، وفتح الباری: ۴۲۱/۹، وارشاد الساری: ۵۲۳/۱۱.

(۲) الابواب والتراجم: ۷۶/۲.

(۳) فتح الباری: ۴۲۱/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۲۱/۹.

بهر حال حضرت امام بخاری رحمته الله دا باب قائم کړې او ددې لاندې ئې د حضرت عائشه رضی الله عنها حديث نقل کړو او دا وئيل غواړي چه بنسخته اجنبی سړی ته کتلې شی . نو شیخ الحدیث حضرت مولانا زکریا رحمة الله علیه لیکي چه :

«والجملة ان الغرض من الترجمة بيان جواز نظر المرأة الى الرجل الاجنبى وهو كذلك عند الامة الثلاثة كما يظهر من النقول المتقدمة ويخالف مذهب الشافعية على قول» (۱)
البتة دا جواز په هغه وخت کښې دې چه کله دفتنې اندېښنه نه وى . نو ترجمه الباب کښې د «من غدرية» نه دې طرفته اشاره دد .

==بابُ خُرُوجِ النِّسَاءِ لِحَوَائِجِهِنَّ==

[۴۹۳۹] حَدَّثَنَا قُرُوبُ بْنُ أَبِي الْمُعَرِّاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ خَرَجْتُ سَوْدَةَ بِنْتُ زَمْعَةَ لَيْلًا فَرَأَاهَا عُمَرُ فَعَرَفَهَا فَقَالَ إِنَّكَ وَاللَّهِ يَا سَوْدَةُ مَا تَخْفَيْنَ عَلَيْنَا فَوَجَعْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ وَهُوَ فِي حُجْرَتِي يَتَغَشَّى وَأَنْ فِي يَدَيْهِ لَعْرَاقًا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ فَرَفَعَهُ عَنْهُ وَهُوَ يَقُولُ قَدْ آذِنَ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَوَائِجِكُنَّ
دامام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه دنزول حجاب نه پس هم بنسختې به په پرده کښې دکور نه بهر دخپلو ضرورتونو دپاره تلې .

روایت کښې دى چه حضرت سوده بنت زمعه (دپردي دحکم نه پس) د شپې په وخت کښې بهر اووتله نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه او پيژندله (په کتاب التفسير کښې روایت دې چه «وكانت امرأة جسيمة لا تخفى على من يعرفها» او کتاب الوضوء په روایت کښې دى چه «وكانت امرأة طويلة» الفاظ دى . او هغې ته ئې اووئيل چه ئې سوده ته زمونږ نه نشې پتيدلي ، نو هغه حضرت نبى اکرم صلی الله علیه و آله وسلم لږه راغله او ددې خبرې ذکر ئې اوکړو . حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائي چه حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم په هغه وخت کښې خما په حجره کښې وو او د شپې روتى ئې خوړله . او ددوى په لاس کښې هډوکى وو . حضرت نبى کریم صلی الله علیه و آله وسلم باندې وحى راغله ، هرکله چه دنزول وحى کیفیت ددوى نه ختم شو نو حضرت رسول کریم صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائيل چه «قد اذن الله لکن ان تخرجن لحوائجكن» دخپلو ضرورتو دپاره دوتلو الله تعالى تاسو ته اجازت درکړې دې .

«عراق» (دعين په فتحه اودراء په سکون سره) غوښې والا هډوکي . «فرفع عنه» ، ماکان فيه من الشدة بسبب نزول الوحى» (۲)

دا حديث په کتاب التفسير کښې تير شوې دې او په کتاب الوضوء کښې هم تير شوې دې . (۳)

(۱) الابواب والترجم: ۷۶/۲.

(۲) ارشاد السارى: ۵۲۴/۱۱.

(۳) صحيح البخارى . کتاب الوضوء باب خروج النساء الى البراز رقم الحديث : ۱۴۶ . و کتاب التفسير . باب قوله (لا تدخلوا بيوت النبى .... رقم الحديث : ۴۷۹۵).

==باب استئذان المرأة زوجها في الخروج إلى المسجد وغيرها [۴۹۴۰]
 حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَأْذَنْتِ امْرَأَةٌ أَحَدَكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَمْنَعُهَا [۸۴:۱]
 امام بخاری رحمہ اللہ مسئلہ خو دا خودل غواری کہ بنسخہ دکور نہ بهر تلل غواری نو هغه د
 خاوند اجازت اخستلو نه پس تللی شی . لیکن ددی مسئلې دپاره دوی سره څه روایت نشته
 دی . نو ددی وجې هغوی د خروج الی المسجد والا حدیث نه استدلال اوکړو . گنی د خروج
 الی المسجد مسئلہ پخپله په ابواب الصلوة کښې تیره شوې ده . (۱) اوس هغه په دې ځانې
 کښې ذکر کوی اود غیر مسجد دپاره دزوج اجازت سره د خروج جواز خودل غواری چه کله
 خروج الی المسجد دپاره بنسخې نه د خاوند د اجازت د ضرورت وی نو غیر مسجد طرفته
 خروج دپاره په طریقہ اولی به دا اجازت اخلی

==باب مَا يَحِلُّ مِنَ الدُّخُولِ وَالنَّظَرِ إِلَى النِّسَاءِ فِي الرِّضَاعِ

[۴۹۴۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ جَاءَ عَمِّي مِنَ الرِّضَاعَةِ فَاسْتَأْذَنَ عَلَيَّ فَأَيَّتُ أَنْ أَدْنَ لَهُ
 حَتَّى اسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَتْهُ عَنْ
 ذَلِكَ فَقَالَ إِنَّهُ عَمَّكَ فَأَذْنِي لَهُ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمَّا ارْضَعْنِي الْمَرْأَةُ وَلَمْ يَرْضَعْنِي
 الرَّجُلُ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ عَمَّكَ فَلْيَدْنِ عَلَيْكَ قَالَتْ عَائِشَةُ وَذَلِكَ
 بَعْدَ أَنْ ضَرَبَ عَلَيْنَا الْحِجَابَ قَالَتْ عَائِشَةُ يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ الْوِلَادَةِ [۷۵۱:۱].

ددې باب نه دامام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادې چه درضاعت رسته قائمیدو نه پس دسری
 دپاره دپردې حکم باقی پاتې نشی اوچه کومو بنسخو سره درضاعت رسته قائم ده هغوی لره
 سړې تلې شی

==باب لَا تُبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنْتَعَهَا لِزَوْجِهَا

[۴۹۴۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ
 بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنْتَعَهَا
 لِزَوْجِهَا كَأَنَّهُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا

[۴۹۴۳] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي
 شَقِيقٌ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ
 فَتَنْتَعَهَا لِزَوْجِهَا كَأَنَّهُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا

مطلب دادې چه د یو ښځې دپاره دا جائز نه دی چه هغه یو ښځې سره په یو څادر کېښي ځملي او بیا دهغې د بدن کوائف دخپل خاوند په مخکښې بیان کړي . ظاهر دی چه په دې کېښې دافتنې اندېښنه ده . ممکن دی چه د خاوند طبیعت دخپلې ښځې په ځانې هغه ښځې طرفته مائل کوي ، چه دهغې په وجه هغه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي یا هغه ښځې سره په گناه کېښې اخته شی نوددې وجې دا جائز نه دی چه هغه دېلې ښځې اوصاف خپل خاوند ته بیان کړي .

۱۱۸= بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَطُوفِ اللَّيْلَةِ عَلَى نَسَائِي

په دې ترجمه کېښې دامام بخاري رحمته الله علیه مقصد دادې که یو سړي چاته دا اوواښي چه نن شپه به څه خپلې ښځې لره ورځم نودا جائز دی ، او په مخکښې باب کېښې چه دکوم نعت اووصف ممانعت دې دا په هغې کېښې داخل نه دی ، حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمته الله علیه لیکي:

«والظاهر عندی فی غرض الترجمة ان المصنف اشار بذلك الى ان القول المذكور و اظهار ذلك الامر لا يدخل في النعت المنهي عند المذكور فيما سبق فتأمل» (۱)

[۴۹۴۴] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ ابْنِ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ لَا طُوفَ اللَّيْلَةِ بِمِائَةِ امْرَأَةٍ تَلِدُ كُلُّ امْرَأَةٍ غُلَامًا يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ قُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَمْ يَقُلْ وَتَبَيَّ فَاطَّافَ بِهِمْ وَلَمْ تَلِدْ مِنْهُمْ إِلَّا امْرَأَةً نِصْفَ النَّاسِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمْ يَحْنَثْ وَكَانَ أَرْجَى لِحَاجَتِهِ [ر: ۳۳۳۲]

دا روایت په کتاب الانبياء کېښې تیر شوې دې . ددې په آخر کېښې دی چه «لو قال ان شاء الله لم يحنث وكان ارجى لحاجته» یعنی که حضرت سلیمان عليه السلام ان شاء الله ونيلې وې نو دده قسم به نه ماتیدو او د حاجت پوره کیدو امید به زیات وو .

۱۱۹= بَابُ لَا يَطْرُقُ أَهْلُهُ لَيْلًا إِذَا طَالَ الْغَيْبَةُ

خِيفَةُ أَنْ يُخَوِّنَهُمْ أَوْ يَلْتَمِسَ عَثْرَاتِهِمْ

[۴۹۴۵] حَدَّثَنَا إِدْمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَارِبُ بْنُ دَثَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْرَهُ أَنْ يَأْتِيَ الرَّجُلَ أَهْلُهُ طُرُقًا [۴۹۴۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ الشَّعْبِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا طَالَ أَحَدُكُمْ الْغَيْبَةَ فَلَا يَطْرُقُ أَهْلَهُ لَيْلًا [۱۷۰۷]

د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ مقصد دادی چه که طویل سفر وی اود کور نه سرې کافی لری وی نوده له پکار دی چه اچانک کور ته نه راځی. داسې نه چه یوناگوار شکل اووینی او بیا دتول عمر دپاره نې ژوند تریخ وی.

«أطال الغيبة» قید په دې وجه دې که ورځ دوؤ دپاره تلې وی نو په داسې صورت کښې اچانک کور ته راتللو کښې هېڅ حرج نشته دې ، ځکه چه په داسې صورت کښې کور والو ته معلوم وی چه سفر د دوؤ ورځودې.

امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ مخکښې په ترجمه الباب کښې قید لگولې دې «مخافة ان يخونهم او يلبس عثراتهم» دباب په روایت کښې دا قید نشته دې ، بیا ترجمه څنگه ثابت شوه؟ .

ددې جواب دادې چه دا ترجمه دترجمه شارحه نه ده یعنی وئیل دادی چه په حدیث کښې ممانعت په دې وجه دې چه کوم امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ په ترجمه الباب کښې ظاهر کړې دې. یعنی په حدیث کښې دوارد حکم علت امام په ترجمه کښې بیان فرمائیلې دې . دا ترجمه په علت الحكم فی الحدیث په بیان کښې او تشریح باندې مشتمل ده.

هم داشان د بخاری په روایت کښې اگرچه قید نشته لیکن دصحیح مسلم په روایت کښې دا اضافه ده چه «نهی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ان یطرق الرجل اهله لیلا یتخونهم او یطلب عثراتهم» (۱) په دې

روایت کښې دمذکوره اضافې وجې سره امام په ترجمه الباب کښې «مخافة ان يخونهم او يلبس عثراتهم» الفاظ زیات کړی دی. «یخونهم» باب تفعیل نه دې . «خون ، ، تخوینا» څوک خیانت طرفته منسوب کول ، په دې کښې ضمیر فاعل ، رجل اوضمیر مفعول اهل طرفته راجح دې . مطلب دادې چه سرې دې دسپې په وخت کښې خپل کور والو ته نه راځی ددې اندیښنې په وجه چه هسې نه هغه دا خیانت طرفته منسوب کړی یا ددې غلطی تلاش نه کړی ، یعنی ممکن دی چه کور والا په ښه حالت کښې نه وی او دسپې اچانک راتلونکې اوگوری اودې لره ځان اوگنړی. په دې وجه دسپې په وخت کښې کور ته اچانک راتلل نه دی پکار ، علامه قسطلانی رحمۃ اللہ علیہ لیکي :

«والعلة فی ذلک انه ربما یجدا اهله علی غیراهة من التتظیف والتزین المطلوب من المرأة فیكون ذلک سببا للنفرة بینهما او یجدا علی غیر حالة مرضیة والستر مطلوب بالشرع» (۲)

ابن التین فرمائی چه «یخونهم» او «عشراتهم» نون سره پکار دی ځکه چه مرجع جمع مونث دې ، لیکن روایت کښې «یخونهم» میم سره دې ، ددې تاویل دا کیدیشی چه اهل نه صرف ښځه مراد نه ده بلکه اولادهم په دې کښې شامل دې ، ددې وجې تغلیبا دجمع مذکر ضمیر استعمال کړې شو. (۳)

(۱) اوگوری صحیح مسلم کتاب الاماره باب کراهه الطروق وهو الدخول لیلا: رقم الحدیث: ۱۹۲۸.

(۲) ارشاد الساری: ۵۲۹/۱۱.

(۳) فتح الباری: ۴۲۵/۹ ، وارشاد الساری: ۵۲۹/۱۱.

باب طلب الولد

[۴۹۴۷] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ هُشَيْمٍ عَنْ سَيَّارٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ فَلَمَّا قَفَلْنَا تَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرٍ قَطُوفٍ فَلَجَقْنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَأَلْتَقْتُ فَإِذَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا يُعْجِلُكَ قُلْتُ إِنِّي حَدِيثٌ عَنِ بَعْزِ قَوْمٍ قَالَ فَبِكْرًا تَزَوَّجْتَ أَمْ ثَيِّبًا قُلْتُ بَلْ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَا جَارِيَةٌ تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَهَبْنَا لِيَدْخُلَ فَقَالَ أَهْلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا أَوْ عِشَاءً لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسَاحِدَ الْمُغِيبَةُ قَالَ وَحَدَّثَنِي الثَّقَةُ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسُ الْكَيْسُ يَا جَابِرُ يَغْنَى الْوَلَدُ

[۴۹۴۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَيَّارٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دَخَلْتَ لَيْلًا فَلَا تَدْخُلْ عَلَى أَهْلِكَ حَتَّى تَسَاحِدَ الْمُغِيبَةَ وَتَمْتَشِطَ الشَّعِثَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَيْكَ يَا الْكَيْسُ الْكَيْسُ تَابَعَهُ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ وَهْبٍ عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكَيْسِ [ر: ۳۲۳]

ددې ترجمې نه د امام بخاری رحمه الله عليه مقصد دادي چه نکاح کولو سره دسړي مقصد محض لذت حاصلول او خواش پوره کول نه وي ، بلکه طلب ولد ددې پیش نظر دي .

په حدیث کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت جابر رضی الله عنه ته «الکيس الکيس» او فرمایل ، امام بخاری رحمه الله ددې تفسیر په ولسره او کړو . او اشاره ئې دې طرفته او کړه چه دوطی مقصد طلب ولدوي ، ابن حبان د «الکيس» تفسیر په جماع سره کړې دي . (۱)

د «الکيس» اصل معنی عقل او دانشمندی ده ، ددې وجې بعضو حضراتو په حدیث کښې واقع ددې لفظ تشریح داسې کړې ده چه گوره ته د سفر نه کور ته روان ئې ، هسې نه چه غلبه شهرت کښې تاته څه خیال نه وي او ستا ښځه د حیض په حالت کښې وي او بیا هم ته جماع او کړې ، داسې نه دي کول پکار ، عقل او دانشمندی اختیارول پکار دي . (۲)

قوله: قَالَ وَحَدَّثَنِي الثَّقَةُ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسُ الْكَيْسُ: قائل هشيم دي چه د امام بخاری رحمه الله د استاد مسدد شيخ دي ، هغوی او وئیل چه یو ثقه راوی په دې حدیث کښې د «الکيس الکيس» الفاظو اضافه کړې ده . حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایلی دی چه دا ثقه راوی دې غالباً دا شعبه دي ، ځکه چه امام بخاری رحمه الله ددې نه پس

(۱) فتح الباری: ۴۲۸/۹.

(۲) مجمع بحار الانوار: ۴۵۳/۴.

د شعبه روایت نقل کړې دې، او په هغې کښې دا الفاظ دي: (۱)

قوله: تابعه عبيد الله عن وهب عن جابر عن النبي ﷺ في الكيس: يعني عبيد الله بن عمرو دشعبي متابعت لفظ الكيس كښې كړې دې، هغوی هم عن وهب عن جابر په طريق مذكوره حديث كښې دا الفاظ نقل كړي دي. عبيد الله بن عمرو مذكوره تعليق په كتاب البيوع كښې امام بخاري رحمه الله موصولا نقل كړې دې. (۲)

باب=۱۲۱ تَسْتَحِدُّ الْمَغِيبَةَ وَتَمْتَشِطُ الشَّعِثَةَ

[۴۹۴۹] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا سَيَّارٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ فَلَمَّا قَقَلْنَا كُنَّا قَرِيبًا مِنَ الْمَدِينَةِ تَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرِي قَطُوفٌ فَلَحِقَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَخَسَّ بَعِيرِي بِعَنْزَةٍ كَانَتْ مَعَهُ فَسَارَ بَعِيرِي كَأَحْسَنِ مَا أَتَى رَأَيْ مِنْ الْأَيْلِ فَأُلْتَفْتُ فَإِذَا أَنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي حَدِيثٌ عَهْدٌ بِعُرْسٍ قَالَ اتَّزَوَّجْتُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ ابْكِرَا امْرَأَتَيْمَا قَالَ قُلْتُ بَلْ ثَبِيًّا قَالَ فَهَلَا بَكْرًا ثَلَاثِيهَا وَثَلَاثِيكَ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَهَبْنَا لِنَدْخُلَ فَقَالَ امْهَلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا الْيَلَاءِ عِشَاءً لَكُمْ تَمْتَشِطُ الشَّعِثَةَ وَتَسْتَحِدُّ الْمَغِيبَةَ

د امام بخاري رحمه الله مقصود دې ترجمه الباب نه دادي چه د کومې ښځې خاوند په سفر تلې وي اود کور نه غائب وي، هر کله چه دهغه دراتلو وخت نژدې شي نو ښځې ته پکار دي چه خپل بدن پاک کړي او ږمنځ وغيره اوکړي، زير ناف وينسته واخلي.

په دې ځانې کښې د استحداد لفظ استعمال کړې شوي دي، چه ددې معنی استره استعمالول ده. ليکن نن سبا ډير نور څيزونه رائج دي، ښځې هغه هم استعمالولي شي.

باب=۱۲۲ وَلَا يُبْدِيَنَّ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ

إِلَى قَوْلِهِ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ (النو: ۳۱)،

[۴۹۵۰] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ اخْتَلَفَ النَّاسُ بِأَيِّ شَيْءٍ دُويَ جُرْحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَسَأَلُوا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ وَكَانَ مِنْ آخِرِ مَنْ بَقِيَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ وَمَا بَقِيَ مِنَ النَّاسِ أَحَدٌ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي كَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ تُغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَعَلَى يَأْتِي بِالنَّاءِ عَلَى تَرْسِهِ فَاخِذْ حَصِيرَ فُحْرٍ فَخُشِي بِهِ جُرْحَهُ [ر: ۲۳۰].

(۱) (فتح الباری: ۴۲۷/۹).

(۲) صحيح البخاري كتاب البيوع باب شراء الدواب والحمير رقم الحديث ۲۰۹۷. ص. ۴۱۴.

دامام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه بنځه خپل مواقع زینت خپل خاوند ، خپل پلار او خپل خوڼي وغیره په مخکښې ظاهرولې شی.

دروایت نه ظاهر دی چه حضرت فاطمه رضی الله عنها خپل لاسونه او مخ د حضرت نبی صلی الله علیه و آله په مخکښې ظاهر کړل چه ددې نه معلوم شو چه مواضع زینت بنځه دخپل پلار په مخکښې ظاهرولې شی.

قوله: وكان من اخر من بقي من اصحاب النبي: بالمدينة: مدینه منوره کنې حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه ساعدی رضی الله عنه د ټولونه اخري صحابی وو. لېکن دا حدیث دراوی کیدو په اعتبار سره اخري صحابی دي. گني حضرت سهل د ژوند د اخري ایام کنې محمود بن الربیع رضی الله عنه او محمود بن لبید رضی الله عنه مدینه منوره کنې وو. اودا دواړه صحابیان ووز لیکن د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه ددوی سماع ثابته نه ده. (۱)

«(ترس)» د هال ته و نیلې شی یعنی حضرت علی رضی الله عنه په د هال کنې اوبه راوړې او اچولې ئې ، دیو پوزکی ټکره ئې واخستله او وې سیزله ، او د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله زخم ددې نه ډک شو ، «(حش)» بروزن «(دع)» دا باب نصر نه د ماضی مجهول صیغه ده. «(حشان)» حشوا... الوسادة بالقطن» تکیه ډکول مالوج «(فحش)» به چرجه» یعنی ددې پوزکی په ذریعه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله زخم ډک شو.

فائده: امام بخاری رحمته الله په ترجمه الباب کنې چه کوم آیت کریمه ذکر فرمائیلې دي ، علامه شبیر احمد عثمانی دهغې په تفسیر کنې لیکي:

«سنگار په عرف کنې خارجي او کسب کنې آرائش ته و نیلې شی . لکه لباس یا کالی وغیره سره چه حاصل شی ، دا حق په نيزد " زینت " ترجمه د " سنگار " په ځانې " زیبائش " کړې شوې وې نو زیات جامع او مناسب به وې . د زیبائش لفظ هر قسم خلقي او کسب کنې زینت ته شامل دي . که هغه د جسم پیدائشی ساخت سره متعلق وی یا پوشاک وغیره خارجي تیس تپاس سره ، خلاصه او مطلب دادې چه د بنځې دپاره د هیڅ قسمه خلقي یا کسبي زیبائش اظهار بجزد محرم چه دهغې ذکر مخکښې رازی د هیچا په مخکښې جائز نه ده ، خو چه د څومره زیبائش ظهور ضروري دي او ددې ظهور بسبب عدم قدرت یا ضرورت نه شی منع کیدې . ددې د مجبورئ په وجه یا بضرورت دهغې پرده نه کولو کنې هېڅ باک نشته دي (بشرطیکه دفتني ویره نه وی) حدیث او آثار نه ثابتیږي مخ او تلی په «الاما ظهر

منها» کنې داخل دی ځکه چه ډیر دینی او دنیاوی ضرورتونه ددې په کهلاؤ ساتلو کنې مجبور وی. که ددې د ټولو مطلقا حکم او کړې شی نو د بنځو دپاره به په کاروبار کنې

سخته پریشانی او مشکل پیداشی . مخکښې فقهاء کرامو «قدمین» هم په دي اندامونو باندې قیاس کړی دی. او کله چه اعضا مستثنی شو نو ددې متعلقات لکه گوتمه ، چهلا ، یا نکریزې یا کاجل وغیره هم په دي استثنا کنې داخلیدل به منلې کیږي.

لیکن دادې واضح وی چه په «الا ما ظهر منها» کښې صرف ښځو لره په ضرورت کښې ددې اندامونو د کهلاؤ ساتلو اجازت دې ، نامحرم سړی ته اجازت نشته دې چه هغوی دې سترگې جنگوی اوددوی د اندامونو نظاره دې کوی ، شائد ددې وجې ددې اجازت نه مخکښې دغض بصر حکم مومنانو ته اوونیلو . معلوم شو چه یو طرف دچا د اندامونو د ښکاره کولو اجازت دې لره مستلزم نه دې چه بل ته دې کتل هم جائز وی . آخر سړی چه دکومو دپاره د پردې حکم نشته دې ، په دې پورتنی آیت کښې دې ښځو ته دکتلو نه منع کړې شوی دی ، او داشان داکتل پکار دی چه په دې آیتونو کښې محض د ستر مسئله بیان شوې ده ، یعنی ددې نه قطع نظر کولو سره چه په خپل کور کښې دننه وی یا بهر ، ښځه دچا په مخکښې د بدن کومه حصه دچا په مخکښې ښکاره کول جائز دی ، باقی مسئله دحجاب یعنی شریعت دې لره په کومو حالاتو کښې دکور نه بهر وتل او دسیروسياحت اجازت ورکړې دې په دې ځانې کښې مذکور نه دی . اومونږ چه دفتني نه کیدو کوم شرط زیات کړې دې نوهغه دنورو دلالتو او قواعد شرعیه نه ماخوډدی چه په ادنی مراجعت نصوص اوتپوس کولو سره معلومیدشی ، (۱)

۱۳۳ = بَابُ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ

[۴۹۵۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَابِسٍ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا سَأَلَهُ رَجُلٌ شَهِدَتْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِيدَ اضْمَعِي أَوْ فِطْرًا قَالَ نَعَمْ وَلَوْلَا مَكَانِي مِنْهُ مَا شَهِدْتُهُ يَعْنِي مِنْ صِغَرِهِ قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى ثُمَّ خَطَبَ وَلَمْ يَذْكُرْ أَذَانًا وَلَا أَقَامَةً ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ فَوَعَّظَهُنَّ وَذَكَرَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ فَرَأَيْتُهُنَّ يَهْوِينَ إِلَى أَذَانِهِنَّ وَخُلُوقِهِنَّ يَدْفَعْنَ إِلَى بِلَالٍ ثُمَّ ارْتَفَعَ هُوَ وَبِلَالٌ إِلَى بَيْتِهِ [ر: ۹۸].

دامام بخاری رحمته الله مقصد ددې ترجمه الباب نه دادې چه نابالغه بچی چه تراوسه پورې جنسی مسائلو نه ناواقف وی ، هغوی ښځو لره راتلې شی ، حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه هم داسې بچې وو . ددې وجې هغه به هم راتلو .

۱۳۴ = بَابُ طَعْنِ قَوْلِ الرَّجُلِ لَصَاحِبِهِ هَلْ أَعْرَسْتُمُ اللَّيْلَةَ

الرَّجُلِ ابْنَتَهُ فِي الْخَاصِرَةِ عِنْدَ الْعِتَابِ

[۴۹۵۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ عَاتَبَنِي أَبُو بَكْرٍ وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلَّا مَكَانُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَأْسُهُ عَلَى فُجْدِي [ر: ۳۲۷].

امام بخاری رحمته الله دوه مسئلې بیان کړې دي ، یو دا چه آیا سړې بل سړی ته داوښلې شی چه تا دشیپې خپلې بی بی سره هم بستری کړې ده . او دوئمه مسئله داده چه دعتاب په موقع

باندې پلار خپله لوره او هلې شی ، ترکومي چه د دوئمې مسئلې تعلق دې هغه خود حضرت عائشه رضی اللہ عنہا او حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ دقصې نه صفا صفا معلومیږي لیکن رومبې مسئله د حدیث باب نه ثابت نه ده .

① علامه کرمانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه په ترجمه الباب کنبې مذکوره رومبې مسئله د صحیح بخاری په اکثر و نسخو کنبې نشته دې ، (۱) نو د فتح الباری په نسخه کنبې صرف «باب طعن الرجل ابنته فی الخافرة عند العتاب» الفاظ دی . حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه په ترجمه الباب کنبې درومبې مسئلې اضافه ابن بطال په خپله شرح کنبې کړې ده . (۲) که مذکوره مسئله واقعی ترجمه الباب کنبې وی بیا داشکال هیڅ خبره نشته دې ، البته که دت مسئله وی نویا ترجمه الباب او حدیث په مینځ کنبې ربط سلسله کنبې مختلف توجیها ت بیان کړې شوی دی .

② نوابن منبر مالکی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دپلار دپاره داممنوع دی چه هغه دخپلې لور په خاصره باندې لاس کیږدی . لیکن په حالت د عتاب کنبې ددې اجازت دې . لکه څنگه چه حدیث باب کنبې د حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ حالت عتاب کنبې داسې او کړل ، که د محبت خبرې کیږي نو په داسې مخصوص حالت کنبې تپوس کولې شی نو هغه لیکی :

«والجامع بينهما ان كلا الامرین مستثنی فی بعض الحالات فامساك الرجل بخافرة لبثل وابنته ممنوع الا مثل هذه الحاجة وسؤال الرجل صاحبه عما فعله فی كسر بيته ممنوع وقد ورد النهی الا فی هذه الحالة البقتضية للبسط» (۳)

③ مولانا رشید احمد گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه ترجمه الباب کنبې مذکوره مسئله امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د حدیث نه قیاس په ذریعه ثابت کړی . په حدیث کنبې دی چه حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لره راغلو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په دې حالت کنبې هغه دراتلونه منع کړو نو ددې نه داعراس متعلق د سوال جواز بطریق اولی معلومیږي ځکه چه د سوال درجه خو بهر حال دې حالت کنبې کم دې نو حضرت فرمائی چه :

«اراد اثبات ذلك قیاسا علی ما ذکر فی الحدیث ان ابا بکر دخل علیهما والنبی صلی اللہ علیہ وسلم واضع راسه علی فخذهما فلما لم یمنعه ذلك علم جواز سواله عن الاعراس بالطریق الاول لانه ادون من ذلك وایسر» (۴)

(۱) اوگوری شرح البخاری للکرمانی: ۱۷۶/۱۹.

(۲) فتح الباری: ۴۳۱/۹.

(۳) المتواری علی تراجم ابواب البخاری لابن منیر: ۲۹۱ ، ومغنی الکسر الجانب والناحية .

(۴) لامع الداری: ۳۳۸/۹ ، ۳۳۹ ، وفی تقریر المکی وراسه علی فخذی فیہ الترجمة لانه لما جاز ان یری احد هذه الحالة بین المرازو وجته جاز ان یقول له هل اعرستم اللیلہ (وانظر تعلیقات لامع الداری: ۲۳۸/۹).

④ حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چہ امام بخاری رحمته الله پہ ترجمۃ الباب کنبی مذکورہ مسئلہ ذکر کوی او مخکنی بیاض پر پردی چہ پہ ہفہ خائی کنبی ددی مسئلہ داثبات متعلق خہ حدیث لکہ ابوطلحہ اوام سلیم قصہ مشہورہ دہ چہ ددہ دبچی انتقال شوې وو ، ام سلیم حضرت ابوطلحہ رحمته الله تہ اونہ وئیل ، دوارو شپہ تیرہ کرہ ، بیا سحرئی ہفہ تہ اووئیل . حضرت ابوطلحہ رحمته الله حضرت نبی اکرم صلی الله علیہ وسلم تہ دامسئلہ بیان کرہ نو حضرت نبی کریم صلی الله علیہ وسلم

او فرمائی چہ «هل اعستم الليلة» نو ہغوی اووئیل چہ نعم .

دا قصہ امام مخکنی پہ کتاب العقیقہ کنبی ذکر کرې دہ . نو امام بخاری رحمته الله دمذکورہ مسئلہ دثبوت دپارہ داشان خہ حدیث ذکر غوبتل لیکن ہفہ بیاض باقی شو او ہفہ تہ دحدیث ذکر کولو موقع ملاؤ نشو ، نو حضرت حافظ ابن حجر رحمته الله لیکی :

«والذي يظهر لي ان المصنف اخل بياضها ليكتب فيه الحديث الذي اشار اليه وهو هل اعستم او شيئا مما يدل عليه وقد وقع ذلك في قصة ابى طلحة وامر سليم عند موت ولديها وكتبتها ذلك عنه حتى تعش وبات معها فاخبر بذلك ابوطحله النبي صلی الله علیہ وسلم فقال اعستم الليلة قال نعم ، وسياتي بهذا اللفظ في اوائل كتاب العقیقة» (۱)

⑤ حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمته الله فرمائی چہ امام بخاری رحمته الله دتشخیز اذہان دپارہ حدیث نہ دې ذکر کرې چہ قاری پخپلہ غور او تدبر اوکړی ددی وجې ئې مناسب حدیث راوونکلو . نو ہفہ لیکی چہ :

«والاوجه عند هذا العهد النصف وهو الراجع عندي في امثال هذه المواضع ان الامام البخاري رحمته الله كثيرا ما يخل الابواب عن الروايات تشحيذا لاذهان اشارة الى انه يشبه بحديث وارد في صحيحه فينبغي ان يجهد في التتبع والتدبر يسهر الليالي» (۲)

کتاب الطلاق

کتاب الطلاق: الأحادیث (۴۹۵۳-۵۰۳۵)

د صحیح بخاری کتاب الطلاق په درې پنځوس بابونو باندې مشتمل دی مونږ چه کومه نسخه د متن په طور اختیار کړې ده په دې کښې (۵۱) بابونه دی په اصل کښې په بعضې نسخو کښې چرته لفظ د،، باب،، شته او په بعضې کښې نشته مثلاً دا مونږ چه کومه نسخه اختیار کړې ده په دې کښې اولنې باب د ((اذا طلقت الحائض)) نه شروع کیږی اود حافظ او عینی په نسخو کښې اولنې باب د قرآن کریم په آیت ((یا ایها النبی اذا طلقتکم..)) باندې قائم شوی دې حال دا چه زمونږ په نسخې کښې په دې باندې باب نشته په کتاب الطلاق کښې امام بخاری یو سل اتلس احادیث ذکر کړی دی په دې کښې (۲۶) احادیث تعلیقاً یا متابعتاً مذکور دی دوه نوی احادیث مکرر دی او شپږ ویشته (۲۶) احادیث په کتاب الطلاق کښې په اول ځل راغلی دی په دې کښې یوولس احادیثونه سوا د باقی احادیثو تخریج امام مسلم هم کړې دي په کتاب الطلاق کښې د صحابو رضی الله عنهم او سلفو نه نوی (۹۰) آثار امام بخاری ذکر کړی دی

په کتاب الطلاق کښې امام بخاری د لعان، ظهار او عدت مسائل هم بیان کړی دی د عدت مسائل امام د ۳۵ بابونو نه پس ذکر کړی دی په بعضې نسخو کښې هلته د مستقل،، کتاب العدة،، عنوان هم شته۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱= کتاب الطلاق

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ

فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ [الطلاق: ۱] أَحْصَيْنَاهُ [يس: ۱۲]

حَفِظْنَاهُ وَعَدَدُ نَاهُ وَطَلَّاقُ السَّنَةِ أَنْ يُطَلِّقَهَا ظَاهِرًا مِنْ غَيْرِ جَمَاعٍ وَيُشْهَدُ شَاهِدَيْنِ
د طلاق معنی لغه رفع القيد ده او اصطلاح شرع کنبی دنکاح دقيد رفع اليد ته طلاق
ونيلي شی. (۱)

مخکبني امام بخاري رحمه الله آيت ذکر کړې دې «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ» «طَلَّقْتُمُ» دجمعې
صيغه يا خو تعظيما استعمال کړې شوي ده يا امت هم په دې کنبې شامل دي، تقدير
عبارت دې. «يا ايها النبي وامته اذا طلقتم.....» اودا هم احتمال دې چه «قل» محذوف اومنلي شی
تقدير به عبارت به وي، «يا ايها النبي قل لامتك اذا طلقتم» (۲)

«لعدتهن» کنبې لام وخت دپاره دې اودعدت نه عدت الرجال مراد دې، دعدت دوه قسمونه
دي. ① يو عدت الرجال او ② دويم عدت النساء. عدت الرجال ته عدت الطلاق هم ونيلي
شی. مراد ددې نه هغه زمانه ده چه په هغې کنبې سړي ته دطلاق ورکولو دپاره مامور کړې
شوي وي. او هغه د طهر زمانه ده. دعدت النساء نه هغه زمانه مراد ده چه په هغې کنبې ښځه
عدت تيروي. هغه موقت الحيض دې، (۳)

د«واحصوا العدة» مفهوم متعين کولو دپاره «احصيناها» چه قران پاك کنبې په بل خائي کنبې
راغلي دي تفسير دې، دا تفسير دابو عبيده دې. (۴)

دې نه پس مصنف د طلاق دستت تعريف کړې دې چه سړې په داسې طهر کنبې دې طلاق
ورکړي چه په هغې کنبې هغه جماع نه وي کړې اوبيا ددې عدت تيرکړي. دحضرات ائمه ثلاثه
مسلك هم دادي. (۵)

او حضرات حنفيه په دې خائي کنبې د طلاق سنت دوه صورتونه دي. يو صورت خو دا دې
چه داسې طهر کنبې دې طلاق ورکړي شی چه په هغې کنبې ئې جماع نه وي کړې، اودې نه
پس دعدت تيروولو نه پس ښځه دې پريښودي شی او هېڅ طلاق دې ورنکړي شی.

او دويم صورت دادي چه سړې دې په يو طهر کنبې يو طلاق ورکړي، بيا په دويم طهر کنبې

(۱) فتح الباری: ۴۳۳/۹، عمده القاری: ۲۲۵/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۴۳۴/۹، عمده القاری: ۲۲۵/۲۰.

(۳) فیض الباری: ۳۰۹/۴.

(۴) فتح الباری: ۴۳۴/۹.

(۵) المغنی لابن قدامه کتاب الطلاق: ۲۷۸/۷.

دویم طلاق ورکړې شی. او په دریم طهر کښې دې دریم طلاق ورکړې شی. رومبي صورت ته احناف طلاق احسن وانی او دویم صورت ته طلاق حسن وانی او ددوی په نیز طلاق احسن او طلاق حسن دواړه طلاق سنتو کښې شامل دی. سفیان ثوری رحمته الله نه هم دا نقل دی. (۱)

مگر دجهمورو په نیز طلاق سنت صرف رومبي صورت دې، امام بخاری رحمته الله د جمهورو تائید کړې دې.

[۴۹۵۳] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً فَلْيَرَا جَعَهَا ثُمَّ لِمَسْكُهَا حَتَّى تَطْهَرُ ثُمَّ تَحِيضُ ثُمَّ تَطْهَرُ ثُمَّ أَنْ شَاءَ امْسَكَ بَعْدُ وَأَنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمْسَ فِتْلِكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ [ر: ۳۱۲۵].

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرماني چه هغوی خپلې ښځې ته دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په زمانه کښې د حیض په حالت کښې طلاق ورکړو. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ددې متعلق د حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړونو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرماښل چه ده ته درجوع کولو حکم. بیا دې دا روخان سره اوساتی، تر دې پورې چه پاکه شی، بیا ورته حیض راشی، بیا پاکه شی، بیا که هغه غواړی نو دې نه پس دې خپل خان سره اوساتی او که غواړی نو دصحب کولونه مخکښې دې طلاق ورکړی. هم دا هغه عدت دې چه دهغې دپاره ښځوته طلاق ورکولو حکم الله تعالی ورکړې دې.

قوله: طلق امراته وهي حائض: ددې ښځې نوم علامه نووی رحمته الله په تهذیب کښې آمنه بنت غفار لیکلې دې، بعضو آمنه بنت عمار اود مسند احمد په روایت کښې نوار راغلې دې. حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه په دې روایتونو کښې تطبیق کیدشی چه آمنه ئې نوم اونوار ئې لقب وی. (۲)

قوله: مرة فليراجعها: که چا دحیض په حالت کښې خپلې بی بی ته طلاق ورکړو نو د طلاق نه درجوع متعلق دائمه اختلاف دې. د امام مالک رحمته الله او امام داود ظاهري رحمته الله په نیز رجوع کول واجب دی. امام احمد رحمته الله نه هم دا روایت دې او دحنفیه په نیز هم دا مختار دی. (۳) ځکه چه حدیث باب کښې «فليراجعها» دامر صیغه ده. چه په وجوب باندي دلالت کوی. لهذا رجوع کول واجب دی. ((علا بحقيقة الامر ولعالم المعصية بقدر الممكن))

(۱) اوگوری مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۲/۳۷۵. طلاق السنه رقم المسئلة: ۸۷۹، والهدایه کتاب الطلاق: ۲/۳۵۴.

(۲) فتح الباری: ۹/۴۳۵، وتلخیص الحیر: ۲/۲۰۶.

(۳) اوگوری المغنی لابن قدامه: ۷/۱۰۰، البحر الرائق: ۳/۲۴۲. ورد المختار: ۳/۲۲۳.

دامام شافعی رحمته الله په نیزرجوع کول مستحب دی اود حنابلہ مختار مسلك هم دادی. (۱)
قوله: ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهَرُ ثُمَّ تَحِيضُ ثُمَّ تَطْهَرُ: مطلب دادی چه په کوم حیض نې
 طلاق ورکړې وو. دې سره دې متصل طهر کښې طلاق نه ورکوی بلکه دې نه پس حیض چه
 کله راشی او بیابل طهر راشی نو هم په دې دویم طهر کښې طلاق ورکولې شی.
 چه په کوم حیض نې طلاق ورکړې دې دې سره متصل طهر کښې طلاق دشافعیه او حنفیه د
 دواړو داصح قول مطابق جائز نه دې بلکه دراتلونکی طهر انتظار دې اوشی او دا انتظار
 واجب دې.

دامام احمد رحمته الله او امام مالک په نیز دا جائز دی. البته که طهر ثانی پورې طلاق موخر کړې
 شی نو مستحب دی، دامام ابوحنیفه رحمته الله یو روایت هم ددې مطابق دې.

حافظ ابن تیمیه رحمته الله ((المحرر)) کښې قول اول اختیار کړې دې، طهر اول کښې طلاق
 ورکولو ته هغه بدعت وئیلی دی. (۲)

امام بخاری رحمه الله علیه په دې مسئله کښې څه تفصیل نه دې بیان فرمائیلی.
 حدیث باب دحنفیه او شوافع مستدل دې.

باب إِذَا طَلَّقْتَ الْحَائِضَ يَعْتَدُ بِذَلِكَ الطَّلَاقُ

یعنی که ښځې ته په حیض کښې طلاق ورکړې شو نو ددې طلاق اعتبار به کولې شی
 ،امام بخاری رحمته الله واضحه فیصله کړې ده چه دجمهور او ائمه اربعه مسلك دادې چه په حیض
 کښې طلاق ورکول حرام دی، لیکن طلاق به واقع کیږی. (۳)

حافظ ابن تیمیه رحمته الله، علامه ابن قیم رحمته الله، علامه ابن حزم رحمته الله، ابراهیم بن اسماعیل بن
 علیه رحمته الله اود بعضو روافضو مذهب دادې چه په حیض کښې دطلاق اعتبار نشته دې، طلاق
 به واقع کیږی نه. (۴)

داحضرات دابو داود رحمته الله ددې روایت نه استدلال کوی چه کوم هغوی د((ابوالنیر عن ابن
 عمر)) په طریق نقل کړې دې. ((طلق عبد الله بن عمر امراته وهي حائض على عهد رسول الله ﷺ فسأل عمر
 رسول الله ﷺ فقال ان عبد الله بن عمر طلق امراته وهي حائض قال عبد الله فردها على ولم يرها شيئا)) (۵)

ددې حدیث په آخر کښې دی چه ((ولم يرها شيئا)) ددې نه استدلال کوی او داحضرات فرمائی
 چه په حیض کښې طلاق معتبر نه دې.

(۱) المغنی لابن قدامه: ۱۰۰/۷. وتکمله فتح الملهم: ۱۳۵/۱.

(۲) اوگوری فتح الباری: ۴۳۸/۹. والبحر الرائق: ۲۴۲/۳. والمغنی: ۱۰۱/۷.

(۳) اوگوری بدائع الصنائع، فصل واما حکم طلاق البدعه: ۹۶/۳. المجموعه شرح المذهب العلاق فی الحیض
 یحتسب: ۷۸/۱۶.

(۴) فیض الباری: ۴. والمحلی لابن حزم لا یحل ان یطلق امراته فی حیثها: ۶۱/۱۰. وزاد المعاد، حکم رسول
 الله ﷺ فی تحریم طلاق الحائض: ۲۲۱/۵.

(۵) سنن ابی داود تفریع ابواب الطلاق باب فی طلاق السنه: ۲۵۲/۲. رقم: ۵۸۱۲.

جمهور ددی استدلال مختلف جوابونه ورکوی.

① رومبې جواب دادې چه د ((ولم یرها شیئا)) اضافه د ابوالزبیر تفرد دې، امام ابوداود رحمته فرمائی که د ابوالزبیر نه علاوه دا الفاظ بل چا نه روایت شوی نه دی. (۱)
ابن عبدالبر دا الفاظ منکر گنرلی دی. (۲)

② او که دا الفاظ درست او صحیح او منلې شی نو حافظ ابن عبدالبر فرمائی چه ددی مطلب به دا وی چه ((لم یرها شیئا مستقیماً لکونها قم على السنة)) یعنی د حیض په ورځو کنبې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د طلاق ورکولو اقدام لره صحیح اونه گنرلو. علامه خطابی رحمته او امام شافعی رحمته هم ددی الفاظو د منلو په صورت کنبې داشان مطلب بیان کړې دي. (۳)

③ حضرت مولانا خلیل احمد سهارنپوری رحمته فرمائی چه د ((لم یرها)) ضمیر د ((رجعة)) طرفته هم واپس کیدیشی ((ای لم یر الرجعة شیئا ممنوعاً)) یعنی طلاق نه رجوع کول حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ممنوع اونه گنرل. (۴)

د جمهورو استدلال په دې ځانې کنبې د آخری روایت نه دې، په هغې کنبې حضرت عبدالله بن حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائی چه ((حسبت على بتولية)) په دې کنبې تصریح ده چه هغوی د حیض په زمانه کنبې چه کوم طلاق ورکړې وو هغه معتبر او گنرلې شو.

[۴۹۵۴] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ قَالَ طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَذَكَرَ عُمَرُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِيُراجِعَهَا قُلْتُ تُحْتَسِبُ قَالَ قَمَهُ

وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ مَرَّةً فَلْيُراجِعَهَا قُلْتُ تُحْتَسِبُ قَالَ ارَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَسُتَحَقِّقَ حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ حَسِبْتُ عَلَى بَطْلَانَةٍ [ر: ۴۱۲۵].

د ((قمه)) بارة کنبې دوه احتماله دی.

① یو دا چه ما استفهامیه دې او ((ووقف دپاره ده))، ای فهایکون ان لم تحتسب)) یعنی هغه به طلاق ولې شمار نه وی؟. (۵)

② اودویم احتمال دادې چه ((هاع)) اصلیه وی او ((مه)) لره کلمه زجر او منلې شی، ((ای کف عن

(۱) سنن ابو داود تفریع ابواب الطلاق : ۶۵۲/۲، رقم : ۵۸۱۲.

(۲) فتح الباری : ۴۴۳/۹.

(۳) فتح الباری : ۴۴۳/۹.

(۴) بذل المجهود : ۶۱/۳.

(۵) فتح الباری : ۴۴۱/۹، وقال ابن عبدالبر : قول ابن عمر : قمه، معناه فاي شي يكون اذا لم يعتدبها انكار القول السائل ايعتدبها فكانه قال وهل من ذالك بد).

هذا الكلام فانه لا بد من وقوع الطلاق بذلك (۱)

قوله: وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ: ددی عطف سند اول کنبی «عن انس بن

سیرین» باندی دی اودا موصول دی (۲)

قوله: أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ: په دی جمله کنبی درې مطلبونه بیان شوی دی.

① یودا که هغه (ابن عمر رضی الله عنهما په صحیح طریقہ باندی د طلاق ورکولو نه) عاجز شو او هغه د حیض په حالت کنبی طلاق ورکړو) د حماقت ارتکاب ئې اوکړو نو آیا طلاق به واقع نه وی او آیا ددی اعتبار به کولې نه شی؟ ظاهر دی چه کولې به شی.

② او دویم مطلب دادی که هغه ښځې طرفته د رجوع کولو نه عاجزه شوې وې او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د حکم تعمیل ئې نه وې کړې نو د حماقت ارتکاب به ئې کړې وې نو آیا طلاق به وی نه واقع شوې، طلاق خو به واقع شوې وې. (۳)

مذکوره دواړو صورتونو کنبی «إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ» شرط دی اوجزاء محذوف ده، «(الایقاع الطلاق)»

③ علامه کرمانی رحمته الله فرمائی چه دا هم احتمال دی که «ان» لره نافیہ اومنلې شی، «(ایلم

یعجز ابن عمر ولا استحق لانه ليس بطفل ولا مجنون)» یعنی ابن عمر رضی الله عنهما نه یو عاجزه سړې دی او نه هغه په حماقت کنبی داسې اوکړل ځکه چه هغه څه بچې یا مجنون خونه دی. (۴)

۲= بَابُ مَنْ طَلَّقَ وَهَلْ يُوَاجِهُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ بِالطَّلَاقِ

مذکوره ترجمه الباب په دوه جزونو باندی مشتمل دی، پوښې جز «(من طلق)» دا جز ابن بطل حذف کړې دی ځکه چه دهغه په نیز ددی هېڅ معنی نشته دی. (۵)

امام ابن حجر رحمته الله فرمائی چه ددی نه دامام بخاری رحمته الله مقصد د طلاق شرعی جواز خودل دی. امام ابوداود رحمته الله یو بل حدیث روایت کړې دی «(أبْهُضَ الْحَلَالُ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقُ)» لیکن دا روایت هغه صورت باندی محمول دی چه کله طلاق بغیر د څه سبب نه ورکړې شی. (۶)

علامه عینی رحمته الله فرمائی چه «(من طلق)» کلام غیر مفید دی. خو که تقدیری عبارت ویستی شی نو په دی صورت کنبی به دا کلام مفید کیدی شی. او تقدیری عبارت داشان ویستی شی چه «(هذا باب في بيان حكم من طلق امراته هل يباح له ذلك)» یعنی آیا طلاق ورکول

(۱) فتح الباری: ۴۴۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۴۰/۹.

(۳) مذکوره دواؤو مطلبونو دپاره اوگوری فتح الباری: ۴۴۱/۹.

(۴) شرح الکرماني: ۱۷۹/۱۹.

(۵) فتح الباری: ۴۴۶/۹، وعمده القاری: ۲۲۹/۲۰.

(۶) فتح الباری: ۴۴۶/۹.

مباح دی؟ امام بخاری رحمہ اللہ جواب نہ دی ذکر کړې، جواب محذوف دی، «نعم» یعنی آو جی طلاق ورکول جائز دی. (۱)

د ترجمه الباب دوئم جز دی «هل يواجه الرجل امراته باطلاق» یعنی آیا ښځې ته بالمشافه طلاق ورکولې شی؟ په دې ځانې کښې هم جواب ذکر نه دی فرمائیلې «اعتمادا على ما يفهم من حديث الباب» او په دې ځانې کښې هم هغه جواب دی یعنی «نعم».

امام بخاری رحمہ اللہ دې جز سره لفظ د «هل» راوړی او دې طرفته اشاره کوی چه بالمشافه طلاق ورکول خلاف اولی دی، خو که ضرورت وی نو بله خبره ده. (۲)

[۴۹۵۵] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا الْاَوْزَاعِيُّ قَالَ سَأَلْتُ الزُّهْرِيَّ اَيُّ اَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعَاذَتْ مِنْهُ قَالَ اخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ ابْنَةَ الْجَوْنِ لَمَّا ادْخَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدَنَّا مِنْهَا قَالَتْ اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ فَقَالَ لَهَا لَقَدْ عُدَّتْ بِعَظِيمِ الْحَقِّ بِأَهْلِكَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّ عُرْوَةَ اخْبَرَتْ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ

په دې حديث کښې چه کومه واقعه بيان شوې ده دهغې تفصيل راتلونکو دوو حديثونو کښې رازی. د حديث په آخر کښې دی چه «لَقَدْ عُدَّتْ بِعَظِيمِ الْحَقِّ بِأَهْلِكَ» «الحق باهلك» طلاق به کنایه ده، حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا جمله بالمشافه هغه ته او وئیله، معلوم شو چه سرې ښځې ته بالمشافه طلاق ورکولې شی.

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنِ الزُّهْرِيِّ: دابو منيع نوم عبیدالله بن ابی زیاد دی، اودې دحجاج نیکه دی، دحجاج دوالد نوم یوسف دی، حجاج او دده د نیکه ابومنيع امام بخاری رحمہ اللہ صحیح کښې صرف تعلیقاً روایت ذکر کړې دی، موصولاً دده نه هیڅ روایت نه دی اخستی. (۳)

دا تعلیق ذهیلی په زهريات کښې موصولاً نقل کړې دی، (۴)

[۴۹۵۶] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَسِيلٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي اسِيدٍ عَنْ أَبِي اسِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى انْطَلَقْنَا إِلَى حَابِطٍ يُقَالُ لَهُ الشَّوْطُ حَتَّى اتَّهَمْنَا إِلَى حَابِطَيْنِ فَجَلَسْنَا بَيْنَهُمَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجْلِسُوا هَاهُنَا وَدَخَلَ وَقَدْ اتَى بِالْجُونِيَّةِ فَأَنزَلَتْ فِي بَيْتٍ فِي تَحْلِ فِي بَيْتٍ امِيمَةً بِنْتُ

(۱) عمده القاری: ۲/۲۲۹.

(۲) فتح الباری: ۹/۴۴۶.

(۳) فتح الباری: ۹/۴۴۷، وعمده القاری: ۲۰/۲۳۰.

(۴) فتح الباری: ۹/۴۴۷.

التَّعْمَانِ بْنِ شَرَّاحِيلَ وَمَعَهَا دَائِمَتُهَا حَاضِنَةٌ لَهَا فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هِيَ نَفْسِكَ لِي قَالَتْ وَهَلْ تَهَبُ الْمِلْكَهَ نَفْسَهَا لِلسُّوقَةِ قَالَ فَاهْوَى بِيَدِهِ يَضُمُّ يَدَهُ عَلَيْهَا لِتَسْكُنَ فَقَالَتْ اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ فَقَالَ قَدْ عُدَّتْ بِمَعَاذِ ثُمَّ خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ يَا أَبَا اسِيدٍ اَكْسِبَا رَازِقَتَيْنِ وَالْحَقُّهَا بِأَهْلِهَا

[۴۹۵۷] وَقَالَ الْحُسَيْنُ بْنُ الْوَلِيدِ النَّيْسَابُورِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ أَبِيهِ وَابْنِ اسِيدٍ قَالَا تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امِيمَةً بِنْتَ شَرَّاحِيلَ فَلَمَّا ادْخَلَتْ عَلَيْهِ بَطَّ يَدُهُ إِلَيْهَا فَكَانَتْهَا كَرِهَتْ ذَلِكَ فَأَمَرَ أَبَا اسِيدٍ أَنْ يُجَهِّزَهَا وَيَكْسُوَهَا ثَوْبَيْنِ رَازِقَتَيْنِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي الْوَزِيرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ جَمْرَةَ عَنْ أَبِيهِ وَعَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِيهِ بِهَذَا [ر: ۵۳۱].

مذکوره دواړو احاديثو کښې امام بخاري رحمه الله د ابنه الجون واقعہ لیکلې ده، په صحیح بخاري کښې د اشان دوه واقعات دي.

د ابنه الجون واقعہ: ① یو واقعہ خوپه دې ځانې کښې حدیث باب کښې ده. حضرت ابواسید رضی الله عنه فرمائی چه مونږ حضرت نبی کریم ﷺ سره یو نخلستان طرفته او وتلو، چه هغې ته شوط وائی. هر کله چه مونږ د دې دواړو دیوالونو طرفته ورغلو نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه په دې ځانې کښې کینئ. حضرت نبی کریم ﷺ دننه تشریف یووړ. هغه ځانې ته جونیه (چه دهغې نوم امیمه وو) راوستې شوې وه، امیمه په نخلستان کښې یو کور کښې راکوزه کړې شوې وه. حضرت نبی کریم ﷺ دې ته نزدې شو نو وې فرمائیل چه «هې نفسک» خپل

ځان هبه کړه. هغې او وئیل «هل تهب الملكة نفسها للسوقة» آیا شهزادګی خپل ځان رعایا ((عام سړی) ته خپل نفس هبه کولې شی؟ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه خپل لاس په دې باندې داینبودو دپاره وړاندې کړو چه هغې ته تسکین ورکړی. هغې او وئیل چه «اعوذ بالله منك» څه ستا نه دالله پناه غواړم. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه «قد عذت بمعاذ» (تا دداسې ذات پناه او غوښتله چه دهغه پناه غوښتلی شی) بیا حضرت نبی کریم ﷺ مونږ لره تشریف راووړ، او وې فرمائیل چه اې ابو اسیده دې ته دوه رازقی جامې ورکړه، دا دده کور والو ته اورسوه.

د ابن سعد رحمه الله په روایت کښې په دې کښې دومره قدرې اضافه ده چه په دې کښې ابو اسید رحمه الله فرمائی چه نعمان بن الجون کندی حضرت نبی کریم ﷺ لره داسلام قبلولو دپاره راغلو. او حضرت نبی کریم ﷺ ته ئې اوئیل چه آیا څه دې (خپلې لور سره) سره ستا واده اونکرم چه د عربو ډیره ښکلې ښځه ده؟. حضرت نبی کریم ﷺ او منل او واده ئې اوکړ. د ښځې راوستلو دپاره حضرت ابواسید رحمه الله اولیږلې شو، ابواسید هغه راوستله او د ښو ساعده په مذکوره باغ کښې ئې پرېښوده. او راغلو حضرت نبی کریم ﷺ ته ئې اطلاع ورکړه نو حضرت نبی کریم ﷺ هغه ځانې ته لاړو اودا واقعہ پېښه شوه. (۱)

د صحیح بخاری احادیث باب نه خو خبرې راوړی

- ① یو داچه دمذکوره بنځې نوم امیمه بنت نعمان بن شراحیل وو
- ② دوئم دا چه حضرت نبی کریم ﷺ دې سره واده اونکاح کړې وه
- ③ دریم داچه دمذکوره بنځه په دې نکاح باندې راضی نه وه.
- ④ حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې دخفگان علم نه وو.

⑤ پنځم دا چه کله حضرت نبی کریم ﷺ هغې لره ورغلو نو هغې دخفگان اظهار اوکړو او حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې خفگان علم اوشو نو دوه رازقی جامې ئې ورکړې دمتعه په طور اوهغې ته ئې طلاق ورکړو او رخصت ئې کړه.

اوس دا خبره پاتې کیږي چه هغه ولې راضی نه وه. په روایت باب کښې ددې ذکر نشته دې. دومره خبره خو متعین ده چه هغې ته دحضرت نبی کریم ﷺ د رتبې او مقام او عظمت علم نه وو. ((وهل تهب الملکة نفسها للسوق)) الفاظ نه ظاهر دی چه دحضرت نبی کریم ﷺ مقام نبوت او شان عظمت نه ناواقفه وه. اوس داشان یو بله واقعه اوگورنی.

⑥ دویمه واقعه امام بخاری رحمه الله علیه مخکښې په کتاب الاشربة کښې باب الشرب فی الاقداح کښې ذکرکړې ده. حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه فرمائی چه د حضرت رسول کریم ﷺ په مخکښې د عربو دیو بنځې ذکر اوشونو حضرت رسول کریم ﷺ ابواسید رضی الله عنه ته حکم اوفرمائیل چه دې لره پیغام ولیږي. ابواسید دې لره پیغام ولیږلو، نو هغه راغله اودبڼو ساعده په کور کښې ایساره شوه. حضرت رسول کریم ﷺ راوتلو او هغې لره ئې تشریف یووړو نو وې کتل چه هغه بنځې خپل سر تیت کړې وو، هرکله چه هغې سره حضرت رسول کریم ﷺ خبرې اوکړې نو هغې اووئیل چه ((اعوذ بالله منك)) نو حضرت رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه ماتاته پناه درکړه (اودائې رخصت کړه).

دې نه نه بعد ددې بنځې نه تپوس اوکړو چه تاته پته ده دا څوک وو؟ هغې اووئیل چه نه. خلقو ورته اووئیل چه دا خو حضرت نبی کریم ﷺ وو چه تا لره ئې دنکاح پیغام درلیږلې وو، نویا هغه بنځې اووئیل چه څه بد بخته یم.

د ابن سعد رضی الله عنه په روایت کښې دی چه دجونیه نوم اسماء بنت النعمان بن ابی الجون وو. هرکله چه راوستلې شوه نو ددې د ډول سنگار دپاره حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت حفصه رضی الله عنها لارې. دا ډیره حسینه وه نو ددې وجې دوی ډیرې ویریدې که حضرت رسول کریم ﷺ دې سره واده اوکړو نو دې طرفته به ئې پوره توجوشی. نو ددې وجې دا ئې اولمسوله چه کله حضرت رسول کریم ﷺ تالره راشی نو ته اووايه چه ((اعوذ بالله منك)) ځکه چه حضرت رسول کریم ﷺ ته دا جمله ډیره خوښه ده. نو کله چه حضرت رسول کریم ﷺ تشریف راوړو دې لره نو دې مذکوره جمله اووئیله چه ددې په وجه حضرت رسول کریم ﷺ ته طلاق ورکړو.

حضرت رسول کریم ﷺ ته چه کله ددې نه پس معلوم شو حقیقت حال چه بعض ازواج مطهرات دا په دې جمله وئیلو باندې آماده کړې وه نو حضرت رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه

((انھن مواحب یوسف وکیدھن عظیم)) (۱)

دا دریبع الاول نهمی (۹) هجری واقعه ده. (۲)

ایامذکوره دواړه واقعات یو دی یا بیلې بیلې؟ مذکوره دواړو واقعاتو ته بعضې حضرات یو واقعه وائی، لیکن خو خیزونه په دې کښې مشترک کیدو نه باوجود څه خبرې په دې کښې مختلفې دي.

لکه دا چه په رومبې واقعه کښې چه حضرت رسول کریم ﷺ امیمه سره واده کړې وه نوددې وجې امام بخاری رحمه الله ددې واقعې لاندې ذکر کوی، ظاهر دی چه طلاق په هغه وخت کښې ورکولې شی چه کله رومبې نکاح اوشوه، ((الحقی باهلك)) لره په طلاق باندې په هغه وخت کښې محمول کولې شی چه کله مخکښې دنکاح ثبوت اومنلې شی، که نکاح نه وې شوې نویاد ((الحقی باهلك)) الفاظ طلاق کښې نشی شمیرلې، اوترجمة الباب ((وهل یواجه الرجل بالطلاق)) نه ثابتیږي. علامه ابن عبدالبر دې ښځې سره د حضرت رسول کریم ﷺ په نکاح باندې اجماع نقل کړې ده. (۳)

خو په دوئمه واقعه کښې د واده ذکر نشته دې، بلکه تصریح ده چه حضرت رسول کریم ﷺ صرف پیغام ورکړې وو، داشان رومبې واقعې نه معلومیږي چه هغه ښځه راضی نه وه. خو دبلې واقعې نه معلومیږي چه هغه راضی وه. لیکن هغې د ((اعوذبک منک)) جمله په دهوکه کښې وئیلې وه. اوحقیقت حال معلومیدو نه پس دې ته افسوس اوشو.

(۱) فتح الباری: ۴/۹، وطبقات ابن سعد: ۱۴۴/۸، ۱۴۵. په دې ځانې کښې چاته دا شبه کیدیشی چه هغه په دې جمله وئیلو باندې ولې آماده شوه، اوبه داشان لمسولو کښې هغه ولې راغله، حالاتکه هغې ته ددې جملې معنی معلوم وه چه دجمله مخاطب به نه دپناه غوښتلو دپاره ده، اومخاطب ددې نه د خوشحالیډو په ځانې خفه شی، ددې جواب دا ورکولې شی چه په حقیقت کښې عهدجاهلیت کښې دغریو قبائل کښې داخبره مشهوره وه چه کومه ښځه د صحبت دپاره تیاره نه وی اودې سره په زبردستی سره جماع اوکړې شی نودده بچي به شریف او قوی وی. صحبت دپاره دښځې پخپله راضی کیدو دپاره اوددې دخواهش په نتیجه کښې دښځې دسړی دپاره زر منل ښه خبره نه گنرلې کیده، په دې سلسله کښې دښځې بې رغبتی ښه خیال کولې شو. په ((اعوذبالله منک)) کښې اظهار د بې رغبتی دې، ممکن دی چه دا جمله دې دنورو ښځو په وینا هم ددې تائر لاندې وئیلې وی، مشهور حماسی شاعر ابوکیبر هذلی د تابط شرا تعریف هم په دې حواله کړې دې وائی:

ممن حملن به وهن عواقد
حکمت به فی لیلۃ مزودة
حکبک النطاق فشب غیر مهبل
کرها و عقد نطاقها لم یحلل

① یعنی هغه چه ددې خلقو نه ده چه هغې سره ښځې په دې حال کښې حامله کیږي چه هغوی دتهه بند رسولره لگوی (یعنی د صحبت دپاره تیارې نه وی) نو هغه ډیر په موج کښې ځوان شو.

② دده مور ده سره حامله شوه دیو ویرې او پریشانی او زبردستی او مجبورۍ په شپه کښې، په دې حال کښې چه ددې کمر بند غوټه نه وه پرانیستی شوې.

(۲) طبقات ابن سعد: ۱۴۵/۸.

(۳) اوگوری الاستیعات لابن عبدالبر (علی هامش الاصابه): ۴/۲۲۸.

ددې وجې په ظاهره دواړه بیل بیل واقعات دي. په دې ځانې کښې حديث باب کښې ددې ښځې نوم اميمه راغلې دي، بعضو روايتونو کښې اسماء دي، بعض حضرات فرماني چې اميمه لقب او اسماء نوم دي. (۱) ليکن قوي خبره دامعلوميرې چې په دويمه واقعه کښې چې د کومې ښځې ذکر دي ددې نوم اسماء دي، رومبي واقعه د حضرت ابواسيد رضي الله عنه نه مروی ده او دويمه واقعه د حضرت سهل رضي الله عنه نه نو حافظ ابن حجر رحمه الله ليکي چې :

«القصة التي في حديث ابن اسيد فيها اشياء مغايرة لهذه القصة فيقوى التعدد، ويقوى ان التي في حديث ابن اسيد اسمها اميمة والتي في حديث سهل اسمها اسماء والله اعلم، واميمة كان قد عقد عليها ثم فارقتها وهذه لم يعقد عليها بل جاء ليخطبها فقط» (۲)

آيا داشان ډير واقعات راغلي دي يا دا يو واقعه ده؟ اوس دا خبره پاتې كيږي چې د حضرت رسول كريم ﷺ دنكاح په سلسله کښې داشان متعدد واقعات راپېښ شو يا هم دا يو واقعه راغلې ده؟

حقيقت دادي چې ددې متعلق رواياتو کښې ډي زيات اختلاف موندې شي، ددې اندازه تاسو ددې نه اولگوئ چې د رواياتو سلسله کښې دښځو نومونه تقريبا لس (۱۰) ملاوېږي.

① اميمه بنت النعمان بن شراحيل ② اسماء بنت النعمان بن الحارث بن شراحيل ③ فاطمه بنت الضحاك بن سفيان ④ عمره بنت يزيد بن عبيد ⑤ عمره بنت لجون ⑥ عمره بنت معاويه كنديه ⑦ سنا بنت سفيان بن عوف كلايه ⑧ عاليه بنت ظبيان بن عمرو ⑨ امامه (۱۰) مليكة (۳)

بيا د فراق اوجدا كيدو متعلق هم دمختلف اسباب ذكر ملاوېږي.

① دبخاري په روايت كښې دي چې ددې «اعوذ بالله منك» ونيلى وو.

② بعض رواياتو كښې دي چې كله حضرت رسول كريم ﷺ داخل شو اودا ئې راوبلله نودې اوئيل «تعال انت» نو ددې وجه حضرت رسول كريم ﷺ دې ته طلاق وركړو.

③ بعضو روايتونو كښې دي چې په هغې برص مرض وو، ددې وجې دوى ورته طلاق وركړو، (۴)

علامه ابن اثير اسد الغابه كښې ليكي چې :

«واما اللواتي تزوجهن ولم يدخل بهن او خطبهن ولم يتم له العقد او استعاذت منه ففارقتها فقد اختلف فيهن في اسباب فراقهن اختلافا كثيرا» (۵)

(۱) فتح الباري: ۴۴۸/۹.

(۲) فتح الباري: ۴۴۹/۹.

(۳) اوگوري طبقات ابن سعد، ذكر من تزوج رسول الله ﷺ من النساء فلم يجمعن: ۱۴۱/۸، وفتح الباري: ۴۴۹/۹، واسد الغابه في معرفة الصحابة ذكر زوجاته ﷺ: ۱۴۳/۱.

(۴) فتح الباري: ۴۴۷/۹.

(۵) اسد الغابه في معرفة الصحابة: ۱۴۳/۱، ذكر زوجاته ﷺ.

او علامه ابن عبد البر رحمہ اللہ فرمائی ہے :

«الاختلاف فيها (ای ف الکندیة) فی صواحباتها اللواتی یجتمع بهن عظیم» (۱)

د مذکورہ نسخہ انجام : بیا ہے کومہ نسخہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ پناہ اخستی وہ ددی دانجام متعلق ہم روایتونو کنبی اختلاف دی.

① بعضو روایتونو کنبی دی چہ ہفہ نسخہ دی نہ پس پنبیمانہ وہ. تر دی پور ی چہ ہفہ ددی غم دلاسه مرہ شوہ. (۲)

② بعضو روایتونو کنبی دی چہ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ پناہ غوبستلو والا اسماء بنت النعمان نومہ نسخہ دابواسید نہ تپوس اوکرو چہ اوس خہ اوکرم ؟ ابو اسید اووئیل چہ پہ خپل کور کنبی پہ پردہ کنبی اوسہ او ہبشوک دی تاسرہ د نکاح کولو امید نہ ساتی. نو ہفہ ہمد اشان وہ، تر دی پور ی چہ د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کنبی انتقال شوہ. (۳)

③ او یو روایت کنبی دی چہ اسماء بنت النعمان ددی نہ پس مہاجر امیہ مخزومی سرہ وادہ اوکرو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ تہ چہ کلہ ددی علم اوشو نودی تہ ئی دسزا ورکولو حکم اوکرو لیکن دی اووئیل چہ «واللہ ماضرب علی حجاب ولا سمیت بام المومنین» (یعنی پہ خدائی زہ د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ حرم کنبی نہ یم راغلی اونہ ماتہ دام المومنین لقب ملاؤ شو ی دی) نو حضرت عمر فاورق رضی اللہ عنہ ارادہ ترک کرہ.

مہاجر ابن امیہ نہ پس قیس بن مکشوح دی سرہ وادہ اوکرو. (۴)

حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نہ جدائی اختیارولو والا یو نسخہ بارہ کنبی دی چہ ہفہ بہ دی نہ پس خپیاکی تولولی لیکن دابن سعد پہ روایت کنبی دی چہ ہفہ نسخہ وہ چہ ہفہ د تخیر دایت نازلیدو نہ پس حضرت نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دا اختیارولو پہ خانی جدائی اختیار کر ی وہ. دی نہ پس ہفہ پہ خپلہ فیصلہ باندي شرمندہ وہ. اوددی حالت داشو چہ خپیاکی بہ ئی تولولی او خرخولی بہ ئی او خپل خان تہ بہ ئی بدبختہ وئیل. (۵) اوس د روایت الفاظ اوگورئی.

قوله: حدثنا ابو نعیم وقد اتی بالجونیة: دا واقعه دربيع الاول نهمی (۹) هجرئی ده لکه خنگہ چہ تیر شو. «حائط» دکھجورو باغ تہ وئیلی شی. (۶)

قوله: فأنزلت فی بیت نخل امیة بنت النعمان: امیہ مرفوع دہ، دا خو یا «الجودیة» نہ بدل دی او یا عطف بیان دی، دویہ «فی بیت» تنوین سرہ دی، «امیة» طرفتہ مضاف

۱) اسد الغابة فی معرفة الصحابة: ۱۵/۷. (واسماء بنت النعمان، رقم الحديث ۶۷۱۶).

۲) فتح الباری: ۴۵۰/۹.

۳) اوگورئی الاصابہ فی تمیز الصحابة (القسم الاول اسماء بنت النعمان): ۲۳۴/۴.

۴) الاصابہ فی تمیز الصحابة: ۴۱/۴. و طبقات ابن سعد: ۱۴۷/۸.

۵) طبقات ابن سعد، ذکر تخیر نساء: ۱۹۱/۸، وانظر ایضا: ۱۹۲/۸.

۶) الحائط هو البستان من النخل اذا كان عليه جدار (عمده القاری: ۲۳۱/۲۰).

نه دې، «فی بیت» لره مکرر ذکر کړې شو. مقصد دا بیانول دی چه هغه کور په نخلستان کښې وو، ددې وجې د «فی بیت» نه پسر «فی نخل» اضافه او کړې شوه. لیکن د «فی نخل» اضافې سره دا وهم کیدو چې دا بدل الغلط دې او مراد ترې په نخلستان کښې کوزول دی، چه په هغه ځانې کښې کور نه وو، ددې وهم لرې کولو دپاره دوباره «فی بیت» ښې ذکر کړو چه په نخلستان کښې کور وو. په دې کور کښې کوزه شوې وه. نو حضرت گنګوهی رضی الله عنه لیکي چه:

«قوله: فی بیت فی لفظ نخل فی بیت لباکان المقصود ذکر درولهای بیت واقع فی نخل ولم یکن لفظ فی بیت کافیا لذلک زاد لفظ فی نخل، فتوهم ان یکون هدلا غلطا عنه او یکون المعنی انزلها فی نخل الا ان ذکر البیت تشبیها او مجازا اعاد لفظ البیت ثابیا لدفع هذه الاحتمالات» (۱)

قوله: ومعها دایتمها حاصنة لها: یعنی دې سره ددې پرورش کولو والا دائی هم وه. حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلی دی چه ددې دائی نوم ماته معلوم نشو. (۲)

قوله: وهل تهب الملكة نفسها للسوقة: «سوقة» بازارې ته نشی و نیلې بلکه «سوقة» هغه سړی ته وائی چه کوم عامی وی او د بادشاه دخاندان سره ددې تعلق نه وی، مفرد جمع دواړو دپاره راتلې شی. بازارې سړی ته عربی کښې «سوق» و نیلې کیږی. (۳)

یو اشکال او دهغې جواب: بعضې خلکو په دې باندې اشکال کړې دي چه ددې مکالمې نه معلومیږی چه نکاح ئې نه وه شوې، بیا حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله دې لره ورغلل او دې طرفته ئې لاس اوږد کړو، دنکاح نه مخکښې خو دا صحیح نه معلومیږی.

ددې جواب دادې چه حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله ته دا اختیار حاصل دی چه هغه ښځې سره د هغې د اجازت نه بغیر نکاح او کړی. یو ښځې ته د حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله دنکاح پیغام لیږل، دا راوستل او په دې کښې رغبت اختیارول دنکاح دپاره کافی دی. د «هبی لی نفسک» الفاظ خو صرف تطییب خاطر دپاره و نیلې وو. حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلی:

«والجواب انه صلی الله علیه و آله کان له ان یزوج من نفسه بغیر اذن المرأة وبغیر اذن ولیها فکان مجردا رساله الیه

واحصارها ورغبتها فیها کافیا فی ذلک ویكون قوله: هبی لی نفسک تطییب خاطرها واستمالة لقلبها» (۴)
حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمته الله فرمائی چه څما په نیز دا راجح جواب دی چه نکاح ددې واقعي نه مخکښې شوې وه، روایت کښې د «تزوج» لفظ صراحتاً موجود دی، په هغه وخت کښې د «هبی لی نفسک» جمله دوی د تقریب او تالیف دپاره فرمائیږی وه،

(۱) لامع الداری: ۴۳۱/۹. کتاب الطلاق.

(۲) فتح الباری: ۴۴۸/۹.

(۳) عمده القاری: ۲۳۱/۲۰. وفتح الباری: ۴۴۸/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۵۰/۹.

کنی نفس نکاح خو ددی نه مخکنې شوې وه. (۱)

قوله: قد عذت بمعاذ: «معاذ» دمیم په فتحې سره ظرف مکان دې، «اسم مکان العوذ» علامه عینی رحمته الله فرماني چه مصدر میمی هم کیدیشی. د ظرف مکان په صورت کنبې مصدر په معنی د اسم فاعل وی، ترجمه به دارنگ وی چه د پناه ورکونکی ذات پناه. (۲)

«اکسیها رالقیین»: «رالقیین» صفت دې «ای ثوبین رالقیین» دا تشبیه ده. «رالقی» د سین کتان اوږده کپړه وه. (۳)

قوله: الحقها بأهلها: په دې روایت کنبې خطاب حضرت ابواسید ته دې، او په رومې روایت کنبې خطاب نیغ په نیغه دې بنځې ته وو، ممکن دی چه رومې بنځې ته «الحقها بأهلها» اووئیل دې نه پس ئې د حضرت ابواسید ته داجمله اووئيله.

«الحقها بأهلها»: کنایات طلاق نه دې، که څوک دا لفظ خپلې بنځې ته اووائی او د طلاق نیت ئې وی نو طلاق به واقع شی، ددې تفصیل به مخکښې راشی.

قوله: وقاالحسين بن الوليد النيسابوري: .... داتعلیق دې، ابونعیم دې لره مستخرج کنبې موصولا نقل کړې دې. (۴) ددې نه مخکښې دا روایت امام بخاری رحمته الله د ابونعیم رحمته الله نه نقل کړې دې، حسین او ابونعیم دواړه د عبدالرحمان بن الغيسل نه روایت نقل کوی، لیکن د عبدالرحمان شیخ ددواړو روایتونو کنبې مختلف دې، د ابو نعیم په روایت کنبې دی چه د عبدالرحمان شیخ حمزه دې او د حسین روایت کنبې دی چه دده شیخ عباس بن سهل دې.

دې نه پس امام بخاری رحمته الله دریم طریق عبدالله بن محمد نه نقل کړې دې، په دې کنبې د عبدالرحمان د شیوخو ذکر دې، د حمزه هم او د عباس بن سهل هم، معلوم شو عبدالرحمان سره د احديث د حمزه او عباس دواړو واسطو سره راغلو.

قوله: ابراهيم بن أبي الويزر: ابراهيم بن ابي الويزر حجازی دې، د ابو الويزر نوم عمر بن مطرف دې. د ابراهيم زمانه کنبې امام بخاری رحمته الله وو، لیکن دهغه سره د امام ملاقات اونشو. ددې وجې دهغه نه ئې بالواسطه روایت نقل نه کړو. په کال ۲۱۰ هجرني ته نزدې دده وفات اوشو. بخاری کنبې دده صرف دا یو حدیث روایت شوې دې. (۵)

[۴۹۵۸] حَدَّثَنَا حُجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي غَلَابٍ يُوسُفَ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَقَالَ تَعْرِفُ ابْنَ

(۱) اوگوری تعلیقات لامع الداری: ۳۴۳/۹.

(۲) عمده القاری: ۲۳۲/۲۰.

(۳) عمده القاری: ۲۳۲/۲۰.

(۴) فتح الباری: ۴۵۱/۹.

(۵) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۴۵۱/۹.

عُمَرَانُ ابْنُ عُمَرَ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَأَتَى عُمَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَأَمَرَهُ أَنْ يُرَاجِعَهَا فَإِذَا طَهَّرَتْ فَأَرَادَ أَنْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقَهَا قُلْتُ قَهْلُ عَدِّ ذَلِكَ طَلَّاقًا قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ [ر: ۳۱۲۵].

ددې حديث مناسبت د ترجمه الباب درومي جز «(من طلق) نه خو بالکل ظاهرده او دويم جز «(وه يواجه الرجل) سر ه هم ددې مناسبت ابن منير بيان کړې دې، او هغه دا چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما خپلې ښځې ته دنافرمانۍ په وجه طلاق ورکړې وو. اودسې صورت کښې سرې عام طور بالمشابه او ښځې ته براه راست طلاق ورکوي. ددې وجې د حديث مناسبت د ترجمه الباب دواړو جزوونوسره دې. (۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله عليه فرماني چه دا وئيل حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دنافرمانۍ په وجه خپلې ښځې ته طلاق ورکړې وو غير مستند دې بلکه دمسند امام احمد په يوروايت کښې دې چه: «(كان تحق امرأة احبها وكان عيريكها فقال طلقها فاتيت النبي صلى الله عليه وسلم فقال اطم اياك)» (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چه په دې روايت کښې چه دکومي ښځې ذکر دې شائد هم دې ښځې ته حضرت ابن عمر رضي الله عنهما طلاق ورکړې وي په حالت دحيض کښې، او ظاهر دې چه دا طلاق دنافرمانۍ په وجه نه وو ورکړې شوې بلکه دخپل پلار دحکم داطاعت کښې ورکړې وو، ګني بذات خود خو هغه دا خوښوله. (۳)

۳= بَابُ مَنْ أَجَازَ طَلَّاقَ الثَّلَاثِ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ

مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ [البقرة: ۲۲۹]

وَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ فِي مَرِيضٍ طَلَّقَ لَا أَرَى أَنْ تَرِثَ مَبْتُوتُهُ
وَقَالَ الشَّعْبِيُّ تَرِثُهُ وَقَالَ ابْنُ شُبْرُمَةَ تَزَوَّجَ إِذَا الْقَضَتْ الْعِدَّةُ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْ مَاتَ
الزَّوْجُ الْآخَرُ فَرَجَعَهُ عَنْ ذَلِكَ

په دې ځانې کښې دوه مسئلې دي او ترجمه الباب نه دې دواړو طرفته اشاره کيدشي.
درې طلاقه يو ځانې ورکول جائز دی که نه؟ رومي مسئلده چه درې طلاقه يو ځانې ورکول جائز دی که نه؟ د امام ابوحنيفه رحمه الله او امام مالک رحمه الله په نيز جائز نه دی. او امام احمد رحمه الله نه هم يو روايت ددې مطابق دې. (۴)

د امام شافعي رحمه الله په نيز درې طلاقه يو ځانې ورکول حرام نه دی، جائز دی، د امام احمد رحمه الله دويم روايت همدادې. (۵)

(۱) فتح الباری: ۴۵۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۵۲/۹.

(۳) فتح الباری: ۲۵۲/۹.

(۴) المغنی لابن قدامة: ۱۰۲/۷، وتکمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱، کتاب الطلاق.

(۵) وتکمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱.

دامام شافعی رحمته الله استدلال حضرت عویمر رحمته الله عجلانی رحمته الله د قصی نه دې چه لعان نه فارغیدو نه پس هغوی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په باندې نکیر اونه فرمائیلو چه ددې نه جواز معلومیږي (۱)

د حنفیه د طرّفنه ددې استدلال جواب ورکړې شوې دې چه دامام شافعی رحمته الله په نیز لعان کښې د ښځې دلّعان نه مخکښې د خاوند دلّعان سره د دواړو په مینځ کښې فرقت واقع کیږي، دلّعان نه پس که خاوند طلاق ورکړی نو طلاق به نه واقع کیږي، ځکه چه هغه د مخکښې نه بائنه شوې وه، ددې وجې دده د مذهب مطابق مذکوره واقعه کښې د حضرت عویمر طلاق واقع نشو، بیا به ددې نه استدلال کول څنگه صحیح وی. (۲)

داخو دامام شافعی رحمته الله دهغوی د مذهب مطابق د استدلال الزامی جواب دې. د حنفیه د مذهب مطابق ددې جواب دادې چه ممکن دی چه دا واقعه د دریو طلاقو په یو وخت دورکولو د ممانعت نه مخکښې وی ددې وجې حضرت رسول کریم صلی الله علیه و آله نکیر اونه فرمائیلو. (۳)

اودا هم وجه کیدیشی چه د طلاق نه بغیر چونکه فرقت د لعان په جهت واقع کیدو، ددې وجې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نکیر اونه فرمائیلو.

حضرات حنفیه او مالکیه په خپل مذهب باندې د محمود بن لبید روایت نه استدلال کوی چه امام نسائی رحمه الله علیه نقل کړې دې چه یو سړی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل په یو ځای، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته چه کله معلوم شونو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د غصې نه اودریدل او وی فرمائیل چه ((ایلعن بکتاب الله وانا بین اظهركم)) (۴)

حافظ ابن حجر رحمته الله ددې روایت رجال لره ثقات او ابن کثیر دې لره جید گنرلې دې. (۵)
آیا درې طلاقه به یو شمیرلې شی یا درې؟ دوئمه مسئله داده چه که یو سړی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړی په یو مجلس کښې یا په یو کلمه کښې په یو ساه ورکړی نو دا به یو شمیرلې کیږي یا درې، په دې کښې اختلاف دې.

① د جمهور، سلف، آئمه اربعه اود اکثر علماء کرام قول دادې چه درې به شمیرلې شی، او درې طلاقه به واقع شی، چه ددې په وجه به حرمت مغلظه واقع شی، تر کومې پورې چه دا ښځه بل چاسره نکاح اونکړی او هغه سره هم بستری اونکړی، تر هغه وخته پورې درې د پاره خاوند د پاره حلاله نه ده. (۶)

② دویم مسلک د ادې چه یو به هم واقع نه وی، د شیعه جعفری هم دامسلک دې. (۷)

۱ (تکمله فتح الملهم: ۱/۱۵۲).

۲ (احکام القرآن للجصاص: ۱/۴۵۴).

۳ (احکام القرآن للجصاص: ۱/۴۵۴).

۴ (سنن النسائي. کتاب الطلاق، باب الثلاث المجموعه وما فيها من التغليظ: ۲/۹۹).

۵ (فتح الباری: ۴۵۳/۹، و تکمله فتح الملهم: ۱/۱۵۲).

۶ (المغنی لابن قدامه: ۷/۱۰۴).

۷ (شرح الاسلام للحلی الشیعی: ۵۷/۲) (کذا فی فی التکمله: ۱/۱۵۳).

امام نووی رحمۃ اللہ علیہ دحجاج بن ارطاة، محمد بن اسحاق او د ابن مقاتل هم دا مسلک نقل کړې دې. (۱)

دریم مسلک دبعضو ظاهریه او علامه ابن تیمیه او علامه ابن قیم دې، دا حضرات فرمائی چې په دې صورت کښې به یو طلاق رجعی واقع کیږي. (۲) نن سبا غیر مقلدین هم دا قول اختیاروي.

دظاهریه رومبې استدلال: دا حضرات صحیح مسلم کښې دحضرت ابن عباس روایت نه استدلال کوي، په هغې کښې دې چې:

«كان الطلاق على عهد رسول الله ﷺ وابن بكر رضي الله عنه وسنتين من خلافة عمر، طلاق ثلاث واحدة فقال عمر بن

الخطاب ان الناس قد استعجلوا في امر قد كانت لهم فيه اناة فلو افضياه عليهم فامضاه عليهم» (۳)

ددې حدیث نه دا خبره صراحتاً ظاهريږي چې درې طلاقه د حضرت نبی کریم ﷺ او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه او دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت په رومبې زمانه کښې یوشمیرلې کیدو، بیا حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دې لره درې او گرزول.

د جمهورو دطرفه ددې خبرې جوابات: د جمهور عالمانو طرفه ددې روایت متعددو طریقو سره جوابونه ورکړي شو.

① یو جواب دا ورکړې شوې دې چې دثلاث واحد گرزول د غیر مدخول بها دپاره وو، اسحاق بن راهویه اوزکریا ساجی شافعی دا جواب ورکړې دې. (۴)

خوداجواب په هغه وخت کښې صحیح کیدیشی چې کله څوک «انت طالق، انت طالق، انت طالق» درې اوواڼی او طلاق ورکړي، په دې صورت کښې به رومبې ځل «انت طالق» سره باینه شی او باقی چونکه محل پاتې نشو نو ددې وجې یو طلاق به واقع شی. لیکن که چا «انت طالق ثلاثا» اوونیل او طلاق ئې ورکړو نو په دې صورت کښې د«ثلاثا» عدد دماقبل نه نشی جدا کولې اودرې طلاقه به واقع شی، نو په رومبې صورت کښې دغیرمدخول بها په حق کښې ثلاث لره واحد گرزولې شی لیکن په دویم صورت کښې به درې واقع کیږي. (۵)

② دویم جواب دا ورکړې شو چې اصل مسئله داده چې که څوک درې ځل د طلاق الفاظ اوواڼی اودده مقصد دتاکید وی، تاسیس نه وی، و دیانته داسې صورت کښې به درې طلاقه واقع نه وو، بلکه صرف یو به وی.

دحضرت نبی کریم ﷺ په دور کښې، عهد صدیقی، اودابتدائی عهد فاروقی کښې به خلقو «انت طالق» درې ځل وئیل. لیکن ددې منشاء اومقصود به جدید نه وی بلکه هغوی به

(۱) شرح مسلم للنوی. ۴۷۸/۱، باب طلاق الثلاث.

(۲) زاد المعاد: ۲۴۸/۵. وتکمله فتح الملم: ۱۵۳/۱.

(۳) صحیح مسلم، کتاب الطلاق، باب طلاق الثلاث: ۴۷۷/۱.

(۴) فتح الباری: ۴۵۵/۹.

(۵) فتح الباری: ۴۵۵/۹.

صرف دتاکید په غرض سره دوباره او دریم باره «انت طالق» دهر اول، اودخلقو په دیانت باندې چونکه په هغه وخت کښې اعتماد وونوددې وجې دتاکید او تاسیس په سلسله کښې دهغوی دقول اعتبار به کولې شو. که یو سړی به درې ځلې د طلاق الفاظ ونيولو نه پس بیانول چه خا نیت دتاکید وو، دتاسیس نه وو، نو دا قول به قضاء قبلولې شو.

لیکن بعد کښې چه کله دخلقو کثرت شواود دیانت معیار دمخکښې خلقو پشان پاتې نشو نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه اعلان اوفرمانیلو که چا درې طلاقه ورکړل نو دتاکید قول به معتبر نه وی بلکه ظاهری الفاظوباندې به فیصله کولې شی او دا به درې طلاقه منلې کیږي. داجواب دابن سريج نه نقل کړې شوې دې، ابو العباس قرطبی رحمته الله او علامه نووی رحمته الله دې جواب لره اصح الاجوبه گرزولې دې. (۱)

⑤ دریم جواب د «واحدة» تاویل باندې مشتمل دې چه «كان الثلاث واحدة» معنی داده چه په هغه وخت کښې به دحضرت نب کریم صلی الله علیه و آله په زمانه درې یو وو. لیکن کله چه دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه زمانه کښې راغله نو خلقو درې طلاقونه ورکول، نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ددریو طلاقونو واقع کیدو اعلان اوکړو.

ددې جواب مطابق عهد نبوی صلی الله علیه و آله او عهد فاروقی رضی الله عنه کښې طلاقات ثلاث حکم کښې څه تبدیلی راغله. صرف دخلقو په عادتونو کښې دتبدیلی بیان روایت دې، نو ابوزرعه فرمائی چه: «معنى هذا الحديث عندى ان ما تطلقون اتم ثلاثا كانوا يطلقون واحدة قال النووى، وعلى هذا فيكون الخبر وقع من اختلاف عادة الناس خاصة لا عن تغير الحكم في الواحدة» (۲)

دې جواب لره ابن العربی راجح گرزولې دې. (۳)
دظاهریه دویم قول: دعلامه بن تیمیه او علامه ابن قیم دویم استدلال حدیث رکانه نه دې چه کوم حضرت ابن عباس رضی الله عنه مروی دې. په دې کښې دى چه:

«طلق ركاة بن هدير امراته ثلاثا في مجلس واحد، فحزن عليها حزنا شديدا فساله رسول الله صلی الله علیه و آله كيف طلقتها؟ قال طلقتها ثلاثا قال: فقال لي مجلس واحد؟ قال نعم، قال: فانباتك واحدة فارجمها ان شئت قال: فراجعها».

امام احمد او ابويعلى دا حدیث نقل کړې دې اود محمد بن اسحاق په طریق سره دا نې صحیح گرزولې دې. (۴)

درکانه دحدیث جواب: ددې جواب دادې چه د حضرت رکانه د طلاق واقعه کښې په روایاتو

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۴۵۶/۹، اوگوری شرح مسلم لنوی: ۴۷۸/۱، وتفسیر قرطبی: ۱۳۰/۳، تفسیر سورة البقرة، المسالة الخامسة).

(۲) فتح الباری: ۴۵۶/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۵۶/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۵۳، ۴۵۴/۹.

کښې اختلاف دې. مذکوره روایت کښې خو د «طلقها ثلاثا» الفاظ دی، لیکن سنن ابی داود کښې «طلقها البتة» الفاظ دی. (۱) امام ابوداود د «البتة» والا حدیث راجح گرزولې دې، ددې وجې چه دا روایت د حضرت رکانه دکور والو نه مروی دې، او دکور په معامله کښې کور والو ته زیات علم وی. (۲) ددې وجې دا خبره صحیح معلومیږي چه حضرت رکانه خپلې بی بی ته درې طلاقه نه وو ورکړی بلکه «انت طالق البتة» سره نې طلاق ورکړې وو. او چونکه «البتة» اطلاق درېو باندې هم کیږي، که څوک ددې لفظ نه د دریو نیت اوکړي او ددې وجې بعضو روایانو روایت بالمعنی کړې دې او دائي «طلقها ثلاثا» سره تعبیر کړې دې.

خلاصه داشوه چه حضرت رکانه «انت طالق البتة» سره طلاق ورکړې وو او هغه ددې نه دیو طلاق نیت کړې وو، حضرت رسول کریم ﷺ دده تصدیق او فرمائیل او دوباره نې دده دنکاح حکم اوکړو. په حدیث کښې دی چه درجوع نه دوباره نکاح کول مراد دی. نو مسئله هم داده که یوسړی «انت طالق البتة» الفاظو سره طلاق ورکړو نو یو طلاق بائن به واقع کیږي او درجوع په صورت کښې به دوباره نکاح کوي. (۳)

او فرض کړه که تسلیم کړې شی چه حضرت رکانه درې طلاقه ورکړې وو نو هم دې واقعي سره د جمهورو خلاف استدلال درست نه دې بلکه د ابوداود، ترمذی، ابن ماجه، اودارمی په روایتونو کښې تصریح ده چه حضرت رکانه د حضرت رسول کریم ﷺ په مخکښې قسم اوکړو او وې ونیل چه «والله ما اردت الا واحدة» (۴) چه ځما نیت دیووو اودا خبره مخکښې تیره شوې ده چه حضرت رسول کریم ﷺ په زمانه کښې د دریو طلاقو ورکولو په صورت کښې که یو سړی به ددې نه دیو مراد اخستلو دعوی کوله نو دهغه دا خبره به قضاء قبلولې شوه. که درې طلاقه یو شمیرلې کیدې نو حضرت رسول کریم ﷺ به د حضرت رکانه نه حلف نه اخستلو، د علامه ابن تیمیه مذهب هم دا دې چه درې طلاقه مطلقاً یو شمیرلې کیږي، اگر که طلاق ورکونکې ددې نه د دریو طلاقو نیت اوکړي (۵)

حاصل دکلام دادې چه د حضرت رکانه د واقعي نه زیات نه زیات دا خبره معلومیږي چه حضرت رسول کریم ﷺ نیت په تاکید کښې د هغه تصدیق کړې وو، نو ددې واقعي نه په دې خبر باندې استدلال کول درست نه دی چه طلاقات ثلاث یو شمیرلې کیږي اگر چه بنیت تاسیس وی.

بیا د علامه ابن تیمیه وغیره مستدل مذکوره دواړو روایتونو یو مشترک جواب داهم دې چه

(۱) سنن ابی داود، کتاب الطلاق، باب فی البتة: ۲/۲۶۳، رقم الحدیث: ۲۲۰۶.

(۲) سنن ابوداود: ۲/۲۶۳، ۲۶۴.

(۳) تكملة فتح الملهم: ۱/۱۵۹.

(۴) اوگوری سنن ابی داود، کتاب الطلاق، باب فی البتة: ۲/۲۶۳، اوگوری تكملة: ۱/۱۶۰.

(۵) تكملة الملهم: ۱/۱۶۰.

دا دواړه روایات د حضرت ابن عباس رضی الله عنہ نه منقول دی او حضرت ابن عباس رضی الله عنہ خپله فتوی د طلاقات ثلاث دوقوع ده. هرکله چه دهغه فتوی او بیان شوی روایت کښې تعارض راغلو نو ترجیح به فتوی ته ورکولې شی ځکه چه دهغه د جمهورو مطابق ده، نو ابن المنذر رحمته الله لیکي چه:

«لا یظن باہن عباس رضی الله عنہ انه یحفظ عن النبی صلی الله علیہ وسلم شیئا ویفتی بخلافه فیتعین البصیر الی الترجیح، والاخذ بقول

الا کثرا من الاخذ بقول الواحد اذا خالفهم» (۱)

د حضرت ابن عباس رضی الله عنہ دا فتوی د مجاهد په طریق امام ابو داود رحمته الله په صحیح سند سره نقل کړې ده، مجاهد فرمائی چه:

«كنت عند ابن عباس، فجاءه رجل فقال انه طلق امراته ثلاثا، فسكت حتى ظننت ان سيردها اليه فقال ينطلق احدكم فيركب الحوكة ثم يقول يا ابن عباس يا ابن عباس ان الله قال ومن يتق الله يجعل له مخرجا، وانكم لم تتق الله فلا جدلك مخرجا عصيت ربك وبانت منك امراتك» (۲)

د جمهورو دلائل: ① امام بخاری رحمته الله په باب کښې چه کوم درې احاديث ذکر فرمائيلي دي، دا درې واره د جمهورو دليل دي، نو په رومې روایت کښې دي چه «فطلقها ثلاثا قبل ان يامر به رسول الله صلی الله علیہ وسلم» دوئم روایت کښې دي چه امراة رفاعه واي «ان رفاعة طلقني فبت طلاقا» او د کتاب الادب روایت کښې دي چه «طلقني اخر ثلاث تطليقات» او دريم حديث کښې هم د دريو طلاقو ذکر دي.

② حضرت حسن بن علي رضی الله عنہ خپلې بي بي ته طلاق ورکړو، بيا دوی ته افسوس او شو او وي فرمائيل چه:

«لولا اني سمعت جدي او حدثني ابي انه سمع جدي يقول ايا رجل طلق امراته ثلاثا عند الاقرار او ثلاثا مبهمة لم تحل له حتى تنكح زوجا غيره، لراجعتهما» (۳)

④ په سنن دارقطني کښې د حضرت عباد بن صامت رضی الله عنہ نه روایت دي چه يوسړی خپلې بي بي ته زر طلاقونه ورکړل، دده خوښي د حضرت نبی کریم صلی الله علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شو او وي ونيل چه څمونې پلار څمونې مور ته زر طلاقونه ورکړل، نو په دي باندې حضرت نبی کریم صلی الله علیہ وسلم او فرمائيل چه:

«ان اياکم لم يتق الله تعالی فيجعل له من امره مخرجا بانت بثلاث على غير السنة وتسعمائة وسبعة وتسعون اثم في عتقه» (۴)

بيا که دا تسليم کړې شي چه په عهد نبوی صلی الله علیہ وسلم او عهد صديقي رضی الله عنہم کښې درې طلاقه بنيت تاکيد يو شميرلې شو او قضاء به په دي کښې د طلاق ورکولو والا د قول اعتبار کولې شو،

(۱) فتح الباری: ۴۵۵/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۵۳/۹.

(۳) السنن الکبری للبيهقي، کتاب الخلع والطلاق باب / ما جاء في مضاء الطلاق والثلاث: ۳۳۶/۷.

(۴) اوگوري سنن دارقطني، کتاب الطلاق: ۲۰/۴. وقال الدارقطني: رواه مجهولون وضعفا الاشيعينا ابن عبد الباقي

خو حضرت فاروق اعظم رضی اللہ عنہ په زمانه کښې مطلقاً د درې طلاقو په وقوع باندې اجماع مقرر شوه، هغوی دا فیصله او کړه چه درې طلاقه به واقع کیږي اگر که په نیت د تاکید سره وی. او ټولو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم دا تسلیم کړه. هیچا مخالفت اونکړونو امام طحاوی رحمۃ اللہ علیہ، حافظ ابن عبدالبر رحمۃ اللہ علیہ، ابن العربی رحمۃ اللہ علیہ، حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ او علامه ابن الهمام رحمۃ اللہ علیہ د طلاق ثلاث باندې اجماع نقل کړې ده. (۱)

هم دا وجه ده د عربو سلفی علماء کرامو چه عموماً علامه ابن تیمیه او علامه ابن القيم اقولو ته ترجیح ورکوي په دې مسئله کښې دوی سره اختلاف کړې دي، او ددوی د قول د اختیارولو په ځانې هغوی اتفاق سره د جمهور امت مطابق درې طلاقه په وقوع باندې فتوی ورکړې ده. (۲)

«الطلاق مرتان فامساك به معروف او تسريح باحسان»

امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د ترجمه الباب د ثبوت دپاره مذکوره آیت پیش کړې دي، په دې آیت کریمه کښې ترجمه الباب باندې دوه طریقو سره استدلال کیدیشی.

① د «الطلاق مرتان» دوه معنې دي، «مرة بعد مرة» نو کله چه دوه طلاقه جمع کول جائز دي نو درې طلاقه هم جمع کول جائز کیدل پکار دي. (۳)

② لیکن په دې باندې اشکال کوي او علامه کرمانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دا قیاس مع الفارق دي، ځکه چه دوه طلاقونه جمع کولو سره حرمت مغلظه نه ثابتیږي، او د دریو طلاقو جمع کولو سره حرمت مغلظه واقع کیږي. ددې وجې په یو بل باندې قیاس نه شی کولی. (۴)

د ترجمه الباب د ثبوت دپاره دویم استدلال داسې کیدیشی چه «او تسريح باحسان» کښې د «تسريح» معنی د پریښودو ده. دا عام ده، درې طلاقه ورکولو سره هم شامل دي. چه دې سره د طلاقات ثلاث د وقوع جواز معلومیږي. ددې د تائید ابن ابی حاتم روایت نه کیږي چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې یو سړې حاضر شو او تپوس ئې اوکړو چه په «الطلاق مرتان» کښې الله تعالی د دوو طلاق ذکر کړې دي د دریم طلاق ذکر چرته دي؟ حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائي چه «او تسريح باحسان» دا دریم طلاق دي. (۵) ددې تفسیر مطابق ترجمه الباب ثبوت باندې آیت کریمه نه استدلال بالکل واضح دي.

خود «او تسريح باحسان» یو تفسیر د سدی رحمۃ اللہ علیہ نه منقول دي. دهغې مطابق تسريح یعنی د

(۱) اوگوری شرح معانی الآثار، باب الرجل، يطلق امراته اثلاثا معا : ۲۹/۲، وشرح موطال للزرقانی : ۱۶۷/۳، وفتح الباری : ۴۵۷/۹، وعمدة الاثاث : ۳۷.

(۲) اوگوری احسن الفتاوی : ۱۲۵/۴.

(۳) عمدة القاری : ۲۳۴/۲۰.

(۴) فتح الباری : ۴۵۷/۹.

(۵) عمدة القاری : ۲۳۴/۲۰، وفتح الباری : ۴۵۷، ۴۵۸/۹.

پریښودو مطلب دادې چه ښځې ته دوه طلاق ورکولو نه پس د عدت د تیریدو دپاره پریښودې شی اور رجوع دې اونکړې شی، د عدت د تیریدو نه پس ښځه به آزاده وی. د آیت کریمه معنی ده چه طلاق دوه ځله دې. دوه ځله طلاق ورکولو نه پس دوه صورتونه دی چه یا خودې رجوع اوکړی او دخپلې ښځې نکاح دې ایساره کړی. یا دې بیا رجوع نه کوی، عدت دې پوره کیدو ته پریږدی. د عدت دپوره کیدو نه پس ښځه به آزاده وی. بیا دې نه پس په آیت کریمه

کښې دخلع بیان دې، دې نه پس «فان طلقها» سره د دریم طلاق ذکر دې. (۱)
ددې تفسیر مطابق آیت کریمه نه په ترجمه الباب باندې استدلال درست نه دې.

قوله: وقال ابن الزبير في مريض طلق: لا إراري أن تراث مبتوتة: امام بخاری رحمه الله د حضرت عبدالله بن زبیر دا اثر نقل کړې دې، چه ددې تعلق د امرأه الفار سره دې. که چا خپلې ښځې ته په مرض الموت کښې طلاق ورکړو نو په دې صورت کښې به هغې ته فار ونیلې شی. دده ښځې ته به وراثت ملاویرې یا نه، په دې کښې اختلاف دې.

د «امرأه الفار حکم»: حضرات حنفیه فرمائی چه خاوند د ښځې په زمانه د عدت کښې مړ شوی دې نو بیاخو به وراثت ملاویرې لیکن که د عدت تیریدونه پس مړ شوی دې نو بیا به وراثت نه ملاویرې.

امام شافعی رحمه الله فرمائی چه د امرأه الفار به وراثت نه وی. د خاوند انتقال که عدت کښې دننه شوی وی یا د عدت تیریدو نه پس وی.

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه ترکومې پورې د بل سړی سره نکاح نه وی کړې تر هغه وخته پورې به وارثه وی او که نکاح ئې اوکړه نو بیا به وارثه نه وی. ددوی په نیز دوراثت ملاویدو اونه ملاویدو مدار په بله نکاح سره دې، عدت باندې نه دې.

امام مالک رحمه الله فرمائی چه امرأه الفار به مطلقا وارثه وی، که هغه لس نکاحونه هم اوکړی او دادې پرله پسې ولې نه وی. (۲)

حضرت عبدالله بن زبیر رحمه الله فرمائی چه وارثه به نه وی، دهغوی د تعلیق امام عبدالرزاق موصلاً نقل کړې دې. (۳)

قوله: وقال الشعبي: تراثه: امام شعبی رحمه الله فرمائی چه امرأه الفار به وارثه وی، ددوی دا تعلیق سعید بن منصور موصلاً نقل کړې دې، (۴)

قوله: وقال ابن شبرمة: تزوج اذا انقضت العدة قال نعم: «تزوج» دا قعل مضارع دې، په اصل کښې تزویج دې، یو تاء ئې تخفیفاً حذف کړې شوی ده. حرف د استفهام په دې ځانې کښې محذوف دې. (۵) قاضی ابن شبرمه حضرت شعبی رحمه الله ته اووئیل چه آیا دا

(۱) فتح الباری: ۴۵۸/۹.

(۲) مذاهب مذکوره تفصیل دپاره اوگوری: الابواب والتراجم: (۱)

(۳) فتح الباری: ۴۵۸/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۵۸/۹.

(۵) عمدة القاری: ۲/۲۳۴.

بنسخه د عدت تیریدو نه پس واده کولې شی؟ شعبی رضی الله عنه او فرمائیل چه «نعم» په دې باندې قاضی ابن شبرمه په شعبی رضی الله عنه باندې اعتراض اوکړو او وې وئیل چه «ان مات الزوج الاخر» یعنی دا اووایه که بل خاوند ئې فوت شی نو په دې ځانې کښې دا تعلیق مختصر دې. په بل روایت کښې دی چه «فان مات هذا او مات الاول اترث الزوجین» (۱) یعنی که دا دویم خاوند ئې هم مړ شو او رومبې خاوند ئې هم مړ شونو آیا دا بنسخه په دې صورتونو کښې ددواړو خاوندانو وارثه به وی؟ تاسو وانې چه هغه به دعدت نه پس هم وارثه وی نو اوس خو هغه د دویم خاوند هم وارثه شوه او اول هم. نو یو بنسخه به د دوو خاوندانو وارثه وی. په دې باندې شعبی دخپل قول نه رجوع اوکړه اووې وئیل چه دعدت تیریدو نه پس به هغه وارثه نه وی. او هم دا دحنفیه مسلک دې چه دعدت تیریدو نه پس که زوج اول مړشو نو د وراثت استحقاق به نه وی او که دعدت تیریدو نه مخکښې مړشو نو چونکه د عقد تعلق شته دې اوس هم، لهذا دې لره به وارثه گنړلې شی.

[۴۹۵۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُوْمَرَ الْعَجْلَانِيَّ جَاءَ إِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ لَهُ يَا عَاصِمُ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا اَيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ سَلِّ لِي يَا عَاصِمُ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَالَ عَاصِمٌ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسَابِلَ وَعَابَهَا حَتَّى كَبُرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ إِلَى أَهْلِهِ جَاءَ عُوْمَرَ فَقَالَ يَا عَاصِمُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ لَمْ تَأْتِنِي بِخَيْرٍ قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسَالَةَ الَّتِي سَأَلْتَهُ عَنْهَا قَالَ عُوْمَرُ وَاللَّهِ لَا أَنْتَهِيَ حَتَّى أَسْأَلَهُ عَنْهَا فَأَقْبَلَ عُوْمَرُ حَتَّى أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَطَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا اَيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ فِيكَ وَفِي صَاحِبَيْكَ فَادْهَبْ فَاتِ بِهَا قَالَ سَهْلٌ فَتَلَا عَنَّا وَأَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا فَرَغَا قَالَ عُوْمَرُ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْسَكْتُمَا فَطَلَقْتُمَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ تِلْكَ سُنَّةَ الْمُتَلَاعِنِينَ [ر: ۴۱۳].

دا د لعان متعلق دحضرت عومر عجلانی رضی الله عنه روایت دې، په دې باندې مخکښې باب اللعان کښې بحث رازی.

امام بخاری رضی الله عنه په دې ځانې کښې دا په دې وجه ذکر کړې دې چه دحضرت عومر رضی الله عنه

خپلې بی بی ته دریو طلاقو ورکولو ذکر دې، دروایت په آخر کښې دې چه «فطلقها ثلاثا قبل ان یامرہ رسول اللہ ﷺ» ددې جملې نه امام بخاری رحمه الله په «جمع بین الطلقات الثلاث» باندې استدلال کړې دې.

یو اشکال او دهغې جواب: په دې ځانې کښې دا اشکال کیدوشی چه د امام شافعی رحمه الله په مسلک باندې لعان نه فرقت واقع کیږي اود طلاق مقصود حاصلیږي، نو بیا ددوی د مذهب مطابق حضرت عویمر رحمه الله طلاق خو بې محل دې.

ددې جواب دادې چه امام بخاری د امام شافعی رحمه الله په مسلک باندې دخپل استدلال بنیاد ایښودی نه دی. دامام مقصد دادې چه حضرت عویمر رحمه الله د حضرت نبی کریم ﷺ په مخکښې درې طلاقه ورکړل، او حضرت نبی کریم ﷺ هیڅ نکیر اونه فرمائیلو نو معلوم شو چه په یو وخت کښې درې طلاقه ورکول جائز دی. (۱)

[۴۹۶۰] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ امْرَأَةً رِفَاعَةَ الْقُرْظِيَّ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي وَإِنِّي نَكَحْتُ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزُّبَيْرِ الْقُرْظِيَّ وَأَمَّا مَعَهُ مِثْلُ الْهُدْبَةِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلَّكَ تُرِيدِينَ أَنْ تُرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ لِأَحْتَى يَذُوقَ عُسَيْلَتِكَ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ

امام بخاری رحمه الله دا حدیث په دې ځانې کښې ذکر کړې دې ځکه چه په دې کښې دې چه «ان رفاعه طلقني فبت طلاقي» کښې یو احتمال خودادې چه هغه «انت طالق البتة» الفاظ سره طلاق ورکړې وو.

دویم احتمال دادې چه ده درې طلاق په یو ځانې ورکړې وو ځکه چه دریو طلاقو سره عصمت نکاح قطع کیږي.

ددې دویم احتمال صورت کښې ترجمه الباب ثابتیږي. دریم احتمال دادې چه ده درې طلاقه بیل بیل متفرق طور سره ورکړل. ددې دریم احتمال تائید یو بلې طریقې سره کیږي چه کوم امام مخکښې په کتاب الادب کښې ذکر کړې دې، په دې کښې دې چه «طلقها ثلاثا تطليقات» (۲) نو په دې صورت به دا وئیلې شی چه دامام بخاری مقصد ترجمه الباب نه دوه څیزونه ثابتول دي.

یو خودا وئیل غواړي که درې طلاقه یو ځانې ورکړې شی نو ددې اعتبار به کولې شی، د رومبې حدیث نه دا ثابت شو او دویم نه دا ثابتول غواړي چه درې طلاقه ورکول کښې څه کراهت نشته دې لکه څنگه چه امرأه رفاعه قصه کښې دی.

(۱) فتح الباری: ۴۵۹/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۵۹/۹.

[۴۹۶۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا يُحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَجُلًا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا فَتَزَوَّجَتْ فَطَلَّقَ فُسِّلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتِّحِلَ لِلأَوَّلِ قَالَ لَا حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَهَا كَمَا ذَاقَ الْأَوَّلُ
ددې حديث مناسبت د ترجمه الباب سره بالکل واضح دی.

۳=باب من خیر نساءه

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُلْ لِأَزْوَاجِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ امْتَعِكُنَّ وَأَسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [ر: الاحزاب ۲۸].

[۴۹۶۲] حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ عَنْ مَرْثُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَيْرَ نَارِسُولٍ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاخْتَرْنَا اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَلَمْ نَعُدْ ذَلِكَ عَلَيْنَا شَيْئًا

[۴۹۶۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إسماعيلَ حَدَّثَنَا عَامِرٌ عَنْ مَرْثُوقٍ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنْ الْخَيْرَةِ فَقَالَتْ خَيْرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْكَانَ طَلَّاقًا قَالَ مَرْثُوقٌ لَا أَبَالِي اخْتَرْتُمَهَا وَاحِدَةً أَوْ مِائَةً بَعْدَانِ تَخْتَارُنِي

که یو سړی خپلې ښځې ته اختیار ورکړ او وې وئیل چه «اختاری نفسک» نو په دې صورت کښې به دود احتمال وې یا خو به هغه ښځه خپل خاوند اختیاروی او یا به خپل نفس اختیاروی.

که هغه خپل خاوند اختیاروی نو آئمه اربعه او جمهور علماء کرام فرمائی چه په دې صورت کښې به طلاق نه وې واقع. (۱)

البته حضرت علی عليه السلام نه منقول دی چه په دې صورت کښې به یو طلاق رجعی واقع شی اود حضرت زید بن ثابت په نیزبه په دې صورت کښې یو طلاق بائن واقع وې. (۲)

امام بخاری رحمه الله دا ترجمه قائم کړه او ددې نقطه نظر تردیدنې او کړو اودا وئیل غواړی چه ښځه خاوند لره اختیار ورکړی نو طلاق به واقع نه وې ځکه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله خپل ازواج اختیار کړی وو، او ددې اختیار نه پس کله چه ازواج حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره اختیار کړو نو طلاق واقع نه شو، نو دباب په رومبی حدیث کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله چه کله مونږ ته اختیار را کړ او مونږ الله او دهغه رسول صلی الله علیه و آله اختیار کړو نو دا په طلاق اونه شمیرلې شو.

اود باب په دوئم حدیث کښې فرمائی چه مونږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره اختیار کړې وو نو آیا زمونږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره اختیارول طلاق وو؟ استفهام انکاری دی، یعنی جوړ

(۱) فتح الباری: ۴۶۰/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۶۰/۹ وعمدة القاری: ۲۳۸/۲۰.

نشو، معلوم شو چه تخیی زوج لره طلاق گنرل درست نه دی.
دویم احتمال دادی چه هغه خپل خان اختیار کړی، خاوند لره اختیار نه کړی په دې صورت
کښې د امام مالک رحمته الله علیه په نیز درې طلاقه واقع کیږی. (۱)

د حنفیه په نزد یو طلاق به واقع کیږی. (۲)

دامام شافعی او امام احمد په نیز به یو طلاق رجعی واقع وی. (۳)

قوله: قال مسروق لا ابالي اخيرتها او واحدة ومائة بعد ان تختارني: د باب د
دویم روایت راوی مسروق فرمائی چه بنځه ما اختیار کړی نو دې نه پس څما هیڅ پروا
نشته دې ما یو ځل اختیار وړ کړې وو یا سل ځل.

دا تعلیق نه دې بلکه ما قبل سند سره موصول دی. (۴)

هـ = بَابُ إِذَا قَالَ فَاَرَقَّتْكَ أَوْ سَرَحْتُكَ أَوِ الْخَلِيَّةُ أَوِ الْبَرِيَّةُ أَوْ مَا عُنِيَ بِهِ
الطَّلَاقُ فَهُوَ عَلَى نِيَّتِهِ

وَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَسَرَحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [الاحزاب: ۴۹] وَقَالَ وَسَرَحْتُكَ أَوْ فَاَرَقُّوهُنَّ
[الاحزاب: ۲۸] وَقَالَ فَاَمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِأَحْسَنِ [البقرة: ۲۲۹] وَقَالَ أَوْ فَاَرَقُّوهُنَّ
بِمَعْرُوفٍ [الطلاق: ۲] وَقَالَتْ عَائِشَةُ قَدْ عَلِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ ابَوَيَّ لَمْ يَكُونَا
يَأْمُرَانِي بِفِرَاقِهِ [۴۵۰].

امام بخاری رحمته الله علیه د طلاق صریح مسئلې بیانولو نه پس اوس د طلاق کنائی بیان کوی.
د طلاق صریح الفاظ: د طلاق صریح متعلق د حضرات آئمه اختلاف دې چه شریعت کښې
ددې دپاره کوم الفاظ مخصوص دی.

د حضرات دلیل حنفیه نقطه نظریه ده چه هم یو لفظ د طلاق صریح د پاره مخصوص دې او
هغه دې لفظ د «طلاق» (۵) هم دا دامام شافعی رحمته الله علیه قول قدیم دې (۶) قاضی عبدالوهاب
مالکی هم دا لفظ اختیار کړې دې (۷) او علامه احمد مالکی رحمته الله علیه په خپل مختصر کښې هم دا
د مالکیه مسلک نقل کړې دې (۸) حنابلہ کښې ابو عبد الله ابن حامد هم دا اختیار کړې دې (۹)

(۱) تکملة الملهم: ۱/۱۷۳.

(۲) تکملة فتح المهلم: ۱/۱۷۳.

(۳) المغنی لابن قدامة: ۱/۴۲۷، و تکملة فتح الملهم: ۱/۱۷۳.

(۴) عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸.

(۵) عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸.

(۶) فتح الباری: ۹/۴۶۲، عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸.

(۷) فتح الباری: ۹/۴۶۲، عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸.

(۸) هذا الكتاب ليس موجود لدينا.

(۹) المغنی لابن قدامة، کتاب الطلاق: ۱۰/۱۴. المغنی لابن قدامة، کتاب الطلاق، باب تصریح الطلاق وغیره:

۷/۲۹۴.

او علامه موفق حبلی رحمه الله علیه دې لره راجع گڼلې دی. (۱)
د امام شافعی رحمته قول جدید دادې چې طلاق صریح دپاره درې الفاظ خاص دی.
① طلاق ② فراق ③ سراح (۲)

لیکن امام بخاری رحمته د فراق او سراح الفاظ په طلاق کښې نه شمیري اوددې وجه داده چې دا دواړه الفاظ چې څنگه د طلاق معنی کښې استعمالیږي د اشان غیر طلاق دپاره هم استعمالیږي.

ترجمه الباب کښې امام بخاری رحمته فرماني که یوسړې خپلې ښځې ته «فارتک» یا «سرتک» او وائي یا «انت الخلیة» یا «انت البریة» او وائي یا څه بل لفظ او وائي چې هغې نه مراد طلاق اخستې شی نو په دې کښې به د هغه د نیت اعتبار وی، که نیت ئې واقع د طلاق وی نو طلاق به واقع شی او که د طلاق واقع کیدو نیت ئې نه وو نو طلاق به نه واقع کیږي.
د کنایات طلاق په سلسله کښې هم دا مسلك د حضرات حنفیه، شافعیه، او حنبله دې، نو حافظ ابن حجر رحمته په دې سلسله کښې ضابطه لیکلې ده چې:

«وضابط ذلك ان كل كلام افهم الفرقة ولومع دقته يقع به الطلاق مع القصد فاما اذا لم يفهم الفرقة

من اللفظ فلا يقع الطلاق ولو قصد اليه كما لو قال: كل، او اشربي او نحو ذلك» (۳)

د حضرات مالکيه په نیز د کنایه دوه قسمونه دی. ① کنایات ظاهره ② کنایات خفيه .
کنایات ظاهره دهغوی په نیز بغیر د نیت نه طلاق واقع کیږي . لکه «انت هتة، هملک علی غاربک»

البته کنایات خفيه کښې بغیر د نیت نه طلاق نه واقع کیږي لکه «انت حرقة، اذهبى، امرئى» (۴)
په دې ځانې کښې ددې خبرې لحاظ ساتل پکار دی چې د الفاظ د کنایات نه د طلاق وقوع دپاره د نیت ضرورت وی . لیکن دلالت الحال هم که ددې خبرې دپاره قرینه جوړیږي چې په دې ځانې کښې د طلاق واقع کیدل مقصود وو نو په دې وخت کښې به هم طلاق واقع شی .
لکه څنگه چې د غضب او غصې په حالت کښې یا مذاکره طلاق یا ښځې د طلاق مطالبه او کړه نوداسې صورت کښې که د کنایه لفظ استعمال کړې شی نو دې سره به طلاق واقع شی. (۵)
کنایه سره به کوم یو طلاق واقع کیږي؟ : بیا په دې الفاظو سره به کوم یو طلاق واقع کیږي، طلاق بائن یا طلاق رجعی؟ صاحب هدایه لیکي چې د کنایه دوه قسمونه دی، درې الفاظ خو داسې دی چې دې سره به صرف یو طلاق رجعی واقع کیږي او هغه دادی چې «اعتدی، استبری رحمک، انت واحدة» دویم قسم ددې نه علاوه باقی الفاظ د کنایات دی، دې سره به یو طلاق بائن

۱ (المغنی لابن قدامة کتاب الطلاق: ۲۹۴/۷).

۲ (فتح الباری: ۴۶۲/۹، اوجز المسالك: ۱۴/۱۰، کتاب الطلاق، باب ماجاء فی الخلیة).

۳ (فتح الباری: ۴۶۴/۹).

۴ (اوجز المسالك کتاب الطلاق باب ماجاء فی الخلیة والبریة: ۱۵، ۱۶/۱۰).

۵ (اوجز المسالك کتاب الطلاق: ۲۹۸/۷، والهدیة (مع فتح التقدیر) کتاب الطلاق: ۳۹۷/۳).

واقع کیرې، که چا دې سره ددریو نیت اوکړو نو درې به واقع شی او که د دوو نیت ئې اوکړو نو یو به واقع شی: (۱)

قوله: وقالت عائشة: قد علم النبي «ان ابوی لم یكونا یا امرائی بفراقه:» دا حدیث دتخییر حصه ده، چه په کتاب النکاح کښې باب موعظة الرجل لاندې تیره شوې ده. په دې کښې فراق نه طلاق مراد دې، ددې وجې امام بخاری رحمته الله په دې ځانې کښې ذکر کړې دې (۲) فراق کنایات کښې دې.

باب من قال لامرأته أنت علی حرام

وقال الحسن بن نه وقال اهل العلم اذا طلق ثلاثا فقد حرمت عليه فتموه حراما بالطلاق والفرق وليس هذا كالأذى بمجرم الطعام لانه لا يقال يطعام الحيل حراما يقال للمطلقة حراما وقال في الطلاق ثلاثا لا تحل له حتى تنكح زوجا غيره وقال الليث حدثني نافع قال كان ابن عمر اذا سئل عن طلاق ثلاثا قال لو طلقت مرة او مرتين فان النبي صلى الله عليه وسلم امرني بهذا فان طلقته ثلاثا حرمت حتى تنكح زوجا غيرك

که یوسرې خپلې ښځې ته اوواښې چه «انت علی حرام» نو ددې څه حکم دې ؟ ددې حکم متعلق سلفو کښې اختلاف دې ډیر لونی، او علامه قرطبی رحمته الله فرمائی چه په دې کښې اتلس قولونه دي. (۳)

دحضرات حنفیه په نیز مسئله داده که هغه ددې جملې نه دایلاء اظهار کړې وی، یو طلاق بائن یا د درې طلاقونو نیت ئې اوکړو نو دده نیت به معتبر وی، او چه دکوم څیز ده نیت کړې دې هغه به واقع کیرې البته که ده د دوو طلاق د وقوع نیت اوکړو نو دوه طلاقه به واقع نه وی، یو طلاق به واقع کیرې او که ده د څه څیز هم نیت اونکړو نو داسې صورت کښې دمتقدمینو حنفیه په نیز ایلاء به وی او دمتاخرینو په نیز به یو طلاق بائن واقع وی، فتوی دمتاخرینو په قول باندې ده. (۴)

دامام شافعی رحمته الله په نیز که ویونکی ددې ندد طلاق نیت وی نو طلاق به واقع کیرې، گنی بیا یمین دې او کفار دیمین به دې ورکوی. (۵)
امام مالک رحمته الله که هغه غیر مدخول بهادې نویا خاوند چه کوم نیت کوی نو ددې مطابق فیصله به کیرې. (۶)

(۱) والهدایة (مع فتح التقدير) کتاب الطلاق: ۳/۳۹۸.

(۲) فتح الباری: ۹/۴۶۴.

(۳) فتح الباری: ۹/۴۶۵.

(۴) رد المختار، باب الایلاء: ۳/۴۳۴، وتکملة فتح الملهم: ۱/۱۶۲.

(۵) شرح مسلم للنووی: ۲/۴۷۸، وفتح الباری: ۹/۴۶۵.

(۶) اوجز المسالك، کتاب الطلاق، باب ماجاء فی الخلیة: ۱۰/۲۲، وشرح الزرقانی: ۳/۱۶۹.

امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائی کہ ویونکی خہ نیت اونکرو نو ظہار بہ وی اوکہ دطلاق نیت نی اوکرو نودده مشهور قول دادې چه په دې صورت کښې به هم ظہار وی او یو قول دادې چه طلاق به واقع نه وی. (۱)

دریعه، شعبی، اصبح مالکی به نیز داسې صورت کښې به هیخ واقع نه وی. (۲)

قوله: وقال الحسن: نيته: امام بخاری رحمته الله دخپل طرفنه فیصله نه ده کړې بلکه د حضرت حسن بصری رحمته الله اثر نی نقل کړې دې چه «انت علی حرام» ویونکی د نیت اعتبار به وی، امام بخاری رحمته الله ددوی اثر نقل کوی او غالباً دې طرفته نی اشاره کړې ده چه ددوی په نیزهم دامختاردی اوهم دا د حنفیه او شافعیه مسلک دې لکه څنگه چه مخکښې تیر شو. عبدالرزاق دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې. (۳)

قوله: وقال اهل علم: اذا طلق ثلاثاً فقد حرمت عليه فسموه حراماً بالطلاق

والفراق: امام بخاری رحمته الله دا د بعض اهل علم قول نقل کړې دې چه په حقیقت کښې ددې حضراتو دلیل ذکر فرمائی چه هغوی وائی چه «انت علی حرام» نه درې طلاقه واقع کیږی لکه امام مالک رحمته الله هغه فرمائی چه کله سړې درې طلاقه ورکړی نو ښځه پرې حرامه شی. او خلق دې ته حرام بالطلاق او حرام بالفراق وائی، اوس که یو سړی درې طلاقه ورنکړل لیکن د دریو طلاقو چه کوم اثر او نتیجه وی دا په خپله ژبه ادا کړی «انت علی حرام» او وائی نو ددې تقاضا داده چه درې طلاق واقع کیږی.

قوله: وليس هذا كالذي يحرم الطعام لانه لا يقال اللطعام الحرام: حرام

ويقال للمطلقة: حرام: یعنی تحریم مراة او تحریم طعام کښې فرق دې، تحریم مراة نو موثر دې او تحریم طعام موثر نه دې، ددې وجی درې طلاقه واقع کیدو نه پس مطلقه خاوند دپاره حرام گنړلې شوی دی خو طعام لره حرام نه دی گزولې شوی. که یو سړی او وائی چه «هذا الطعام علی حرام» نو ددې هېخ اعتبار نشته دې او هغه طعام دده دپاره نه حرامیږی.

داد امام شافعی رحمته الله او امام مالک رحمته الله مسلک دې چه «هذا الطعام علی حرام» اعتبار به نه وی اودا کلام به لغو گنړلې شی. (۴) ددې مطابق امام بخاری رحمته الله فرمائی چه تحریم طعام موثر نه دې، امام ابو حنیفه رحمته الله او امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائی چه داسې صورت کښې دا الفاظ به دیمین گنړلې شی او کفارہ یمین په ده باندې واجب ده. (۵)

(۱) اوجز المسالك: ۲۳/۱۰.

(۲) فتح الباری: ۴۶۵/۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۳۹/۲۰.

(۴) الابواب والتراجم: ۷۸/۲.

(۵) الابواب والتراجم: ۷۸/۲.

قوله: وقال فی الطلاق ثلاثا لا تحل له حتی تنکح زوجا غیره: درې طلاقو

متعلق الله ﷻ فرمائی چه «لا تحل له حتی تنکح زوجا غیره»، عدم حل مطلب دادې چه حرام کیدل خو معلوم شو درې طلاقو سره حرمت غلیظه واقع کیږي. لهذا که چا «انت علی حرام» اوونیل چه کوم ددې درېو طلاقو اثر او نتیجه ده نو درې طلاقه واقع کیدل پکار دی او هم دامسلك دامام مالك ﷺ دي، هر کله چه بنځه مدخول بهاوی لکه څنگه چه تیرشو. حافظ ابن حجر ﷺ فرمائی چه امام بخاری ﷺ دتحریم طعام اوتحریم مرأه کنبې فرق بیان کړې دي، په حقیقت کنبې نې ددې حضراتو تردید کړې دي چه «انت علی حرام» ته لغوه گنړی او وائی چه ددې نه طلاق نه واقع کیږي لکه څنگه چه اصبح مالکی وائی.

قوله: وقال الليث عن نافع: حضرت ابن عمر فاروق ﷺ نه کله د دریو طلاقو متعلق تپوس اوشونوهغه فرمائی چه دوی یو یا دوه طلاقونه ورکړل نو حضرت نبی کریم ﷺ ماته ددې نه درجوع حکم ورکړې وو. لیکن که درې طلاقونه نې ورکړل نو بنځه به حرامه وی تر دې پورې چه دده نه سوا بل چاسره نکاح اوکړي.

قوله: لو طلقت مرأه او مرتین فان النبی ﷺ امرنی بهذا: په دې کنبې «امری بهذا» نه طلاق ورکول مراد نه دی بلکه دطلاق نه رجوع ورکولو حکم مراد دی. (۱) نودا حدیث په کتاب الطلاق په شروع کنبې تفصیل سره تیرشوې دي چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت ابن عمر ﷺ ته درجوع کولو حکم ورکړې وو. دا تعلیق امام بخاری ﷺ ذکر فرمائیلې دي ځکه چه په دې کنبې دطلاق نه پس دحرمت ذکر دي. معلوم شو چه که څوک «انت علی حرام» وائی نو درې طلاقه واقع کیږي ځکه چه حرمت هم ددې اثر او نتیجه ده.

[۴۹۶۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ فَتَزَوَّجَتْ زَوْجًا غَيْرَهُ فَطَلَّقَهَا وَكَأَنَّتْ مَعَهُ مِثْلُ الْهُدْبَةِ فَلَمْ تَصِلْ مِنْهُ إِلَى شَيْءٍ تَرْبِدهُ فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ طَلَّقَهَا فَأَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ زَوْجِي طَلَّقَنِي وَإِنِّي تَزَوَّجْتُ زَوْجًا غَيْرَهُ فَدَخَلَ بِي وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلَّا مِثْلُ الْهُدْبَةِ فَلَمْ يَقْرُنِي إِلَّا هَنَةً وَاحِدَةً لَمْ يَصِلْ مِنِّي إِلَى شَيْءٍ فَاجَلَ زَوْجِي الْأَوَّلَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَحْلِلِينَ زَوْجَكَ الْأَوَّلَ حَتَّى يَذُوقَ الْآخَرَ عُسَيْلَتَكَ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ [ر: ۲۳۹۱].

په دې روایت کنبې امرأه درفاعه قصه بیان شوې ده، ددې پوره تفصیل مخکښې باب «اذا طلقها ثلاثا بعد العدة» کنبې رازی «هنه واحده» یعنې «مرأه واحده»

«امرأه رفاعه» ته درې طلاق ورکړې شوی وو، او دې اول خاوند طرفته دورتګ دپاره دي

حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس او کړو (افاحل لزوجی الاول) نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه «لا تحلين لزوجك الاول حتى يذيق الاخر عسيلتك» نو حلاله شرعیه نه بغیر دوی ورته درې طلاقو باندې عدم اطلاق او فرمائیل، عدم حل حرمت لره مستلزم دې، درې طلاقه ورکولو سره حرمت ثابتیږي.

نو که چا «انت علی حرام» او وویل نو ددې نه درې طلاقه واقع کیدل پکار دی ځکه چه حرمت ددېو طلاقو نتیجه او اثر دې، اوده ددې اثر دپاره وضع شوی لفظ لره استعمال کړل او طلاق ئې ورکړو. نو ابن بطلال رحمه الله فرمائی چه :

«والی هذه الحجة اشار البخاری بإيراد حديث رفاعة لانه طلق امراته ثلاثا فلم تحل له مراجعتها الا بعد زوج فكذا لك من حرام على نفسه امراته فهو كم طلقها» (۱)

دامام بخاری رحمه الله رائي : شارح بخاری ابن بطلال رحمه الله فرمائی چه د امام بخاری رحمه الله رائي داده چه تحریم په منزله د طلاقات ثلاث دې. او د مدخول بها متعلق امام مالك هم دا مسلك دې او ماقبل كښې تشریح هم ددې مطابق كړې شوې ده.

ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دامام بخاری رحمه الله رائه داده چه داسې صورت كښې د قائل دنيت به اعتبار وي، هغه «انت علی حرام» نه چه دكوم خيز نيت كوی هغه به واقع كيږي، او هم دا مسلك دحنفيه مسلك دې ځكه چه امام دتولو نه مخكښې دحضرت حسن بصری رحمه الله اثر «نيت» نقل كړې دې او د امام بخاری رحمه الله عادت دادې چه اختلافی مسائلو كښې دهغه صحابی يا تابعی اثر دتولو نه مخكښې نقل كړی اودغه دامام مذهب مختار دې، نو حافظ ليكي چه :

«والذي يظهر من مذهب البخاری ان الحرام ينصرف الى نية القائل ولذلك صدر الباب بقول الحسن

بصري، هذه مادته في موضع الاختلاف مهما صدر به من النقل عن صحابي أو تابعي فهو اختيار» (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه تحریم طلاقات ثلاث نه علاوه هم موندې شی، لكه غير مدخول بها كښې يو طلاق سره حرمت ثابتیږي. طلاق بائن كښې هم عقد جديد بغیر حرمت ثابتیږي، طلاق رجعی كښې هم عدت تیریدو نه پس حرمت ثابتیږي، معلوم شو چه تحریم طلاقات ثلاث كښې منحصر نه دې، داشان تحریم عام دې، او طلاقات ثلاث خاص، نو عام نه دخاص وجود باندې څنگه استدلال كولی شی، ځكه چه عام خاص لره مستلزم نه دې، (۳)

ليكن د امام بخاری رحمه الله چه كومه رائي حافظ ابن حجر رحمه الله بيان كړې دې په دې باندې اشكال دا كيږي چه په دې صورت كښې امام حديث رفاعة ددې ترجمة الباب لاندې د ذكر كولو څه ضرورت راپيښ شو او د دواړو په مينځ كښې مناسبت دې، ابن بطلال دامام

(۱) فتح الباری: ۹/۴۶۷.

(۲) فتح الباری: ۹/۴۷۷.

(۳) فتح الباری: ۹/۴۶۸.

بخاری رحمته الله مسلك بيان كرهې دې، ددې مطابق د دواړو په مينځ كښې څه مناسبت او حديث نه داستدلال تفصيل ماقبل كښې بيان كړې شوې دې . ليكن دحافظ بيان شوې رائي په صورت كښې مناسبت ظاهر نه دې، نو حضرت شيخ الحديث مولانا زكريا ليكي:

((وكان رأي اولائي ذلك ماذهب اليه الحافظ من ان ميل البخاري الى قول الحسن كما هو الظاهر من منيعه دكن النظر الدقيق يشعر الى انه مال الى قول مالك للرايات البرفوعة الواردة في الباب ولم يقتصر البخاري على قول الحسن فقط بل ذكر في الترجمة اقوالا اخر ايضا)) (۱)

۷= بَابُ لِمَ تَحَرَّمَ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ [ر: التحريم].

[۴۹۶۵] حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ صَبَّاحٍ سَمِعَ الرَّبِيعَ بْنَ نَافِعٍ حَدَّثَنَا مَعَاوِيَةُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ يَعْلَى بْنِ حَكِيمٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ إِذَا حَرَّمَ امْرَأَتَهُ لَيْسَ بِشَيْءٍ وَقَالَ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ [ر: ۳۳۷].

قوله: ربيعة بن نافع: د ربيع بن نافع كښت ابو توبه دې، دې په خپل كښت سره مشهور دې، د حلب اوسيدونكې دې، امام بخاري رحمته الله دهغوی په زمانه كښې وو، ليكن د ملاقات متعلق ابن حجر رحمته الله فرمائي چه ماته معلوم نشو چه ملاقات ئې شوې دې كه نه ؟ امام بخاري رحمته الله باب حديث حسن بن صباح په واسطه سره ددوی نه نقل كوی او مزارعت كښې د هغوي دا تعليق ذكر كړې دې، صحيح بخاري كښې دهغوی صرف دا دوه روايتونه دي يو تعليقا او يو موصولا. (۲)

امام ابوداود دده بكثر روايتونه اخستي دي، امام ترمذي نه علاوه باقي اصحاب الصحاح دهغوی نه روايتونه نقل كړي دي. ددوی باره كښې وئيلې شو چه دوی دابدالونه وو، په كال ۲۴۱ هجري كښې دوی وفات شو. (۳)

قوله: ابن عباس يقول: اذا حرم امراته ليس بشيء: حضرت ابن عباس رضي الله عنه به فرمائيل كه يو سرې خپلې بي بي ته اوائي چه «انت على حرام» نو هيڅ به نه وي او فرمائي چه «لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة» ددې نه ماريه قبطيه طرفته ته اشاره دې، چه دا امام نسائي د حضرت انس رضي الله عنه نه په صحيح سند سره نقل كړې دې چه حضرت نبي كريم صلی الله علیه و آله حضرت ماريه قبطيه لره په خپل خان باندې حرامه كړې وه نو په دې باندې دا آيت نازل شو چه «يا ايها النبي لم تحرم ما احل الله.....» (۴) ددې نه استدلال كوی او حضرت ابن عباس رضي الله عنه به

(۱) تعليقات لامع الداری: ۳۵۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۶۹/۹.

(۳) اوگوري تهذيب المكال: ۱۰۶/۹، اوسير اعلام النبلاء: ۶۵۳/۱۰، وتذكرة الحفاظ: ۴۷۲/۲.

(۴) ارشاد الساری: ۲۵/۱۲.

فرمائیل چه تحریم مراة به موثر نه وی چه څنگه حضرت نبی کریم ﷺ تحریم ماریه لره قران پاک غیر موثر گنرلې دې .

د «لیس بشی» معنی داده چه کیدیشی چه څه هم واقع نشی . نه طلاق نه یمین بلکه دا کلام لغو دې، او داهم احتمال دې چه ددې نه مراد طلاق دې یعنی تحریم امراه نه طلاق نه کیږی، دا دویم احتمال ته حضرت حافظ اقرب وئیلی دی، ځکه چه په کتاب التفسیر کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا تعلیق تیرشوی دې، په دې کښې دی چه «فی الحرام یکفر» داشان اسماعیلی ددوی نه نقل کړی دی چه «اذا حرم الرجل امراته فانما هی یدین یکفرها» نو «لیس بشی» کښې د طلاق نفی دې، دیمین نه ده. (۱)

حضرت کشمیری رحمہ اللہ فرمائی چه د اد حضرت ابن عباس رضی الله عنهما تفرد دې. (۲)

[۴۹۶۶] حَدَّثَنِی الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا حُجَّاجٌ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ زَعَمَ عَطَاءُ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ بْنَ عُمَيْرٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْكُثُ عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَيَشْرَبُ عِنْدَهَا عَسَلًا فَتَوَاصَيْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ أَنَّ ابْتِنَا دَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْتَقُلْ إِلَيَّ إِحْدُ مِنْكَ رِيحَ مَغَافِيرٍ أَكَلْتَ مَغَافِيرًا فَقَدْ دَخَلَ عَلَى أَحَدَاهُمَا فَقَالَتْ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ لَا بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَلَنْ أَعُودَ لَهُ فَنَزَلَتْ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ أَلَيْسَ ان تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ وَأُذْأَسَرَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ لِقَوْلِهِ بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا [ر: ۳۶۲۸].

قوله: فتواصيت أنا وحفصة: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه ما او حضرت حفصه رضی الله عنها يو بل ته وصيت او کړو چه حضرت نبی کریم مونږ کښې چالره هم تشریف راوړی نو حضرت نبی کریم ﷺ ته دې او وئیلې شی چه «ان لا جد منك ريح مغافير اكلت مغافير»

نو حضرت نبی کریم ﷺ په دوی کښې يو کره تشریف یوړو (په روایت کښې تصریح نشته دې لیکن غالب دادی چه مراد ترې حضرت حفصه رضی الله عنها ده). (۳) نو هغوی هغه جمله او وئیله نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه «لاهل شربت عسلا عند زينب بنت جحش ولن اعودله» او د سورة تحریم په تشریح کښې دومره اضافه ده چه «وقد حلفت لا تخبري بذلك احدا» یعنی ما قسم خوړلې دې، اوس به څه دوباره شهد نه استعمالوم. نو په دې باندې (يا ايها النبي لم تحرم ما نه تر ان تتوبا الى الله.....) پورې آيت نازل شو.

(۱) فتح الباری: ۴۷۰/۹.

(۲) فیض الباری: ۳۱۴/۴.

(۳) فتح الباری: ۴۷۲/۹.

«ان تتوبا الى الله» (لعائشة وحفصة) یعنی دتوبه دا قول دحضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت حفصة رضی الله عنها دپاره وو، ځکه مذکوره دې دواړو جوړه کړې وه.

قوله: واذا اسر النبي الى بعض ازواجه حديثا لقوله شربت عسلا: یعنی د سورة تحریم دا مذکوره آیت هم دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دقول «شربت عسلا... ولن داعود له...» په وجه نازل شو، په آیت کښې چه دکومې سرگوشي ذکر دې دهغې نه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا قول مراد دې.

[۴۹۶۷] حَدَّثَنَا قُرُوبُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ الْعَسَلَ وَالْحُلُوءَ وَكَانَ إِذَا انْصَرَفَ مِنَ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ فَيَذْنُومِينَ أَحَدَاهُنَّ فَيَدْخُلُ عَلَى حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ فَاخْتَبَسَ أَكْثَرَهَا مَا كَانَ يَخْتَبِسُ فَعُرْتُ فَسَأَلْتُ عَنْ ذَلِكَ فَقِيلَ لِي أَهْدَتْ لَهَا امْرَأَةً مِنْ قَوْمِهَا عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ فَسَقَتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُ شَرْبَةً فَقُلْتُ أَمَا وَاللَّهِ لَتَحْتَالََنَّ لَهُ فَقُلْتُ لِسُودَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ أَنَّهُ سَيَذْنُومُكَ فَإِذَا دَنَا مِنْكَ فَقُولِي أَكَلْتُ مَغَافِيرَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكَ لَا فَقُولِي لَهُ مَا هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكَ سَقَتَنِي حَفْصَةُ شَرْبَةً عَسَلٍ فَقُولِي لَهُ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطُ وَسَأَقُولُ ذَلِكَ وَقُولِي أَنْتِ يَا صَفِيَّةُ ذَلِكَ قَالَتْ تَقُولُ سُودَةُ قَالَتْ لَهَا مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبَادِيَهُ بِمَا أَمَرْتَنِي بِهِ فَرَقَا مِنْكَ فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا قَالَتْ لَهُ سُودَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكَلْتُ مَغَافِيرَ قَالَ لَا قَالَتْ فَمَا هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ قَالَ سَقَتَنِي حَفْصَةُ شَرْبَةً عَسَلٍ فَقَالَتْ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطُ فَلَمَّا دَارَ إِلَيَّ قُلْتُ لَهُ نَحْوُ ذَلِكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَيَّ صَفِيَّةُ قَالَتْ لَهُ مِثْلُ ذَلِكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَيَّ حَفْصَةُ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا اسْقِيكَ مِنْهُ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ قَالَتْ تَقُولُ سُودَةُ وَاللَّهِ لَقَدْ حَرَمْنَا قُلْتُ لَهَا اسْكُنِي [ر: ۳۹۱۸].

قوله: عُكَّةٌ مِنْ عَسَلٍ: «عُكَّةٌ» دخرمنې جوړ شوې يو ګول لوبښې به وو چه په هغې کښې به صرف شهد او غوړې ايښودلې شو.

«مَغَافِيرُ»: دا د «مَغْفُور» (بضم الميم) جمع ده. دا ګوند وي چه په دې کښې خوږوالی وي، چه دا د «رَمَث» (بکسر الراء وسكون الميم) نومې ونې کښې وي. دې ونې لره اوبښان خوړوي يواځې چه «اغفر الرمث» کله چه په دې کښې دا ماده ظاهره شي «مَغْفُور» کښې ميم امام دفراء په نيز زائد او دجمهورو په نيز اصل دې (۱).

قوله: جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطُ: یعنی دې دشهدو مچۍ به د عرفط رس چوپلې وي «جَرَسَتْ النحل العسل اذا حسته» دشهدو د مچۍ شهد ختل، چوپل، «عرفط» د هغه ونې نوم دې چه ددې

گوند ته مغافیر وائی. (۱)

ابن قتیبہ فرمائی چه دا یو نبات دې چه ددې ذائقه ترخه او بونی نې خراب وی. ددې پانې نژدې نژدې وی. په دې کښې ازغی وی. اوددې میوه سپینه وی. (۲)

قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ فَوَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبَادِيَهُ بِمَا أَمَرْتَنِي بِهِ فَرَقًا مِنْكَ: حضرت سوده رضی اللہ عنہا حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ته اوونیل چه په خداني حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دروازي ته تشریف راوړې وو چه ماستا دویرې په وجه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره دخبرو ابتدا کول غوښتل چه دکومې تاماته حکم راکړې وو.

((اباته)) x باب مفاعله مباداة نه دې «فرقامنک خوفامنک، فرق» ویرې ته ونیلې شی.

قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ وَاللَّهِ لَقَدْ حَرَمْنَا: حضرت سود رضی اللہ عنہا او فرمائیل چه مونې حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دشهدو خوړلو نه منع کړو. حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا او فرمائیل چه خاموش شه.

((هې نه چه راز ښکاره شی)). «حرمانه ای منعناه».

تعارض روایات او ددې حل: په دې باب کښې درومبې روایت نه معلومېږي چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به حضرت زینب رضی اللہ عنہا سره شهد استعمالول. او په آخری روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت حفصه رضی اللہ عنہا سره استعمال کړی وو.

بعض حضرات تعدد واقعات باندې محمول کړې دي لیکن محققین علماء رومبې روایت ته ترجیح ورکوي چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت زینب رضی اللہ عنہا سره شهد استعمال کړی وو، ددې تفصیل دکشف الباری په کتاب التفسیر کښې دسورت تحریم په تفسیر کښې تیرشوي دي. (۳)

د ترجمه الباب مقصد: حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه ځما په نیزد ترجمه الباب مقصد د آیتونو تفسیر دي چه ددې آیتونو دپاه په احادیث باب کښې ذکر شوو قصو کښې شوي دي، ددې ورود امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ ددې باب لاندې دواړه واقعات ذکر کړل، دتحریم مراد مسئله دبیانولو مقصد نه دی ځکه چه هغه مخکښې باب کښې بیان شوي ده. (۴)

ترجمه الباب په ظاهره د اصبح مالکی مذهب تائید کوي، ددوی په نیزد تحریم مطلقاً لغو دي که تحریم مراد وی یا تحریم طعام وشراب وی، نو باب کښې ذکر شوي دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دتحریم مراد لغو کیدو اوباقی دوه روایتونو نه تحریم شراب (عسل) په لغو کیدو باندې دلالت کوي.

(۱) فتح الباری: ۴۷۵/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۷۵/۹.

(۳) اوگوری کشف الباری: کتاب التفسیر: ۶۸۵.

(۴) الابواب والتراجم: ۷۸/۲.

۸= بَابُ لَا طَّلَاقَ قَبْلَ النِّكَاحِ

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا فَيَنْبَغُوهُنَّ لِأَرْحَامِكُمْ إِذَا جُمِلًا [ر: الاحزاب: ۴۹] وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ جَعَلَ اللَّهُ الطَّلَاقَ بَعْدَ النِّكَاحِ

وَيُرْوَى فِي ذَلِكَ عَنْ عَلِيٍّ وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ وَابْنِ بَكْرٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ وَأَبَانَ بْنَ عُثْمَانَ وَعَلِيَّ بْنَ حُسَيْنٍ وَشُرَيْحَ وَسَعِيدِ بْنَ جُبَيْرٍ وَالْقَاسِمَ وَسَالِمَ وَطَاوُسَ وَالْحَسَنَ وَعِكْرِمَةَ وَعَطَاءَ وَعَامِرَ بْنَ سَعْدٍ وَجَابِرَ بْنَ زَيْدٍ وَنَافِعَ بْنَ جُبَيْرٍ وَمُحَمَّدَ بْنَ كَعْبٍ وَسُلَيْمَانَ بْنَ يَسَارٍ وَمُجَاهِدَ وَالْقَاسِمَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَعُمَرُ بْنُ هَرِيرٍ وَالشَّعْبِيَّ إِنَّهَا لَا تَطْلُقُ

علامه کرمانی رحمته الله فرمائی چه د امام بخاری رحمته الله مقصد دحضرات حنفیه دمذهب تردید کول دی خکه چه ددوی مذهب قبل النکاح صحت طلاق دی، (۱)

علامه عینی رحمته الله فرمائی چه قبل النکاح وقوع طلاق دحضرات حنفیه مسلك نه دی بلکه دا خو دچا مسلك هم نه دی، کرمانی او ددوی هم خیالو باندي تعجب دی چه هغه دخپل طرفه یومذهب جوړوی اوحنفیه طرفه دامنسوب کوی او په دی باندي رد کول شروع کوی. (۲)

په دی باندي دتولو اتفاق دی که څوک سرې اجنبیه ته اووانی «انت طالق» نو طلاق به واقع نه وی یعنی لا طلاق قبل النکاح باندي دتولو اتفاق دی (۳)

قبل النکاح دتعلیق مسئله : اختلاف په دی کښې دی که طلاق لره ملک یا سبب ملک سره معلق کړې شی نو دا تعلیق به صحیح وی یا نه . لکه یو سرې اووانی چه «اذا تزوجت فلانة فلی طالق» نو نکاح کولو نه پس به طلاق واقع وی یا نه، په دی کښې اختلاف دی.

دحضرات حنفیه په نیزداتعلیق صحیح دی او دنکاح نه پس به طلاق واقع شی. دحضرات شافعیه په نیزداتعلیق لغوه دی او ازواج نه پس به طلاق واقع نه وی. امام احمد بن حنبل رحمته الله نه ددی مسئلې باره کښې دوه روایتونه دی یودا چه دحنفیه مطابق، دویم دشافعیه مطابق.

امام مالک رحمته الله نه درې روایتونه دی، یو کښې توقف دی، دویم روایت دشوافع مطابق دی، لیکن هغه مرجوح دی اودریم روایت دادي که داسې صورت کښې ښځه تعیین اوکړی اوده تعلیق کړې وی لکه دا اووانی چه «ان تزوجت هذه المرأة فلی طالق» نو طلاق به واقع شی لیکن که تعیین اونه کړزو، مطلقاً او عام الفاظني اووئیل لکه وې وئیل چه «کل امرأة تزوجها

(۱) شرح الکرماني: ۱۹/۱۹۱، ۱۹۲.

(۲) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۵.

(۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۵.

فی طالق» نوداسې صورت کښې به طلاق واقع نه وی، او هم دا د مالک په راجح روایت او مذهب او مختار دې (۱) د عموم په صورت کښې تعلیق درست نه دې ځکه چه دا د حلال څیز (نکاح) مطلقاً حرام کولو مترادف دې او د دې اختیار هیچاته نشته دې (۲)
حضرات شافعیه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د اثر نه استدلال کوی، چه کوم په دې ځانې کښې امام بخاری رحمته الله علیه نقل کړې دې، دوی فرمائی چه «جعل الله الطلاق وبعد النکاح».
لیکن د حنفیه خلاف د دې اثر نه استدلال کول درست نه دی ځکه چه د دې حنفیه هم قائل نه دی، د دې وجې چه اختلاف، تعلیق طلاق قبل النکاح کښې دې، طلاق قبل النکاح کښې نه دې، نو علامه عینی رحمته الله علیه لیکي چه :

«هذا خلاف فيه ان الله جعل الطلاق بعد النکاح، والجنیفة قائلون به، فلا يجوز للشافعية ان يحتجوا به عليهم في مسألة التعليق، فان تعليق الطلاق غير الطلاق لانه ليس بطلاق في الحال فلا لصحته قیام المحل» (۳)

نو عبدالرزاق په خپل تصنیف کښې د حضرت زهر رحمته الله علیه اثر نقل کړې دې که چا «کل امرأة تزوجها فی طالق» او وئیل نو دده بڼه دا وینا معتبره وی، په دې باندې معمر دوی ته او وئیل چه «اولیس قد جاء لا طلاق قبل النکاح ولا عتق قبل الملك» نو حضرت زهری رحمته الله علیه فرمائی چه «انما ذالك ان يقول الرجل امرأة فلان طالق» (۴) یعنی لا طلاق قبل النکاح نه مراد تجیز دې تعلیق نه دې .
وجه د دې داده چه د تعلیق په صورت کښې که طلاق واقع شی نو نکاح کښې دراتلونه پس به واقع وی، نو هغه د لا طلاق قبل النکاح مصداق نه دې.

قوله: قول الله تعالى: يا ايها الذين امنوا اذا نكحتم المومنات ثم طلقتموهن:
امام بخاری رحمته الله علیه د دې آیت کریمه نه لا طلاق قبل النکاح باندې استدلال کړې دې، ځکه چه په دې کښې دی چه «اذا نكحتم المومنات ثم طلقتموهن» په رومې د نکاح اوبیا د طلاق ذکر دې، معلوم شو چه د نکاح نه مخکښې طلاق نه واقع کیږي.
ابن التین او ابن منیر فرمائیلي چه د امام د طلاق عدم وقوع قبل النکاح باندې مذکوره آیت نه استدلال کول درست نه دی ځکه چه په آیت کښې بغیر د څه حصر نه د طلاق بعد النکاح وقوع یو صورت ذکر کړې شوی دې، د نکاح نه مخکښې د طلاق وقوع اود عدم وقوع نه په دې کښې ذکر دې اونه د سیاق کلام نه په دې باندې دلالت کیږي. (۵)
دې نه پس امام بخاری رحمته الله علیه د څلریشتنو (۲۴) حضراتو نومونه ذکر کوی او فرمائی چه د

(۱) د مذاهب اربعه تفصیل دپاره اوگوری الابواب والترجم: ۷۸/۲ او اوگوری فتح الباری: ۴۸۲، ۴۸۳/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۸۴/۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۴۶/۲۰.

(۴) اوگوری مصنف عبدالرزاق ۴۲۱/۶. رقم: ۱۱۴۷۵، وعمدة القاری: ۲۴۶/۲.

(۵) عمدة القاری: ۲۴۶/۲۰. وفتح الباری: ۴۷۷/۹.

نکاح نه قبل الطلاق د عدم وقوع قول ددوی نه مروی دی، په دوی کښې حضرت علی عليه السلام او عمرو بن هرم نه سواتول تابعین دي، عمرو بن هرم تبع تابعینو کښې دي. (۱)

باب اِذَا قَالَ لِامْرَأَتِهِ وَهُوَ مُكْرَهُ هَذِهِ اخْتِي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِبْرَاهِيمُ لِسَارَةَ هَذِهِ اخْتِي وَذَلِكَ فِي ذَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ [ر: ۲۱۰۳].

که چا خپلې ښځې ته «يا اختي» (اخي خورې) او وئيل نو د جمهورو په نيز په دې تحریم، طلاق ياظهار نه واقع کيږي، شيخ ابن الهمام او علامه ابن عابدين شامي د حضرت حنفیه دامسلك نقل کړې دي، البته داشان وئيل چه عام حالات کښې مکروه ضرور دي، (۲) علامه عيني رحمته الله علامه خطابي په حوالې سره دامام ابو يوسف رحمته الله مسلك دانقل کړې دي که چا په دې جملې سره څه نيت اونکړو نو تحریم به واقع وي او دې به کفار وړکوي. دامام محمد رحمته الله په نيز به داظهار وي. (۳)

دامام بخاري رحمته الله مقصد په دې حضراتوباندې رد کيديشي چه کوم دا مکروه گنرلي يا ددې نه د تحریم او دظهار وقوع قائل دي، نو هغوی فرمائي چه «فلا شيء عليه». ددې په کراحت باندې د ابوداود دروايت نه استدلال کوي چه کوم هغوی د ابوتيمه هجيمي نه نقل کړې دي چه يو سړی خپلې ښځې ته او وئيل چه «يا اخية»

نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائيل چه «اختك هي» هغه ستا خور ده چه کومې ته ته اخية وائي. او دا اطلاق ئې خوښه نه کړه «فكراه ذلك و دهي عنه» (۴)

امام ابوداود رحمته الله په دې حديث باندې ترجمه قائمه کړې ده. «(باب في الرجل يقول لامرأته يا اختي) ددې ترجې تحت هغوی مذکوره روايت نه علاوه حضرت ابراهيم عليه السلام او د حضرت ساره واقعه هم ذکر کړې ده. امام ابوداود رحمته الله مذکوره دواړه روايتونه ددې باب تحت ذکر کړي دي او دې طرفته ئې اشاره کړې ده چه که سړی مجبور وي او مکروه وي نو ښځې ته په اخت وئيلو کښې هيڅ باک نشته دي، ليکن بغير د ضرورت نه وئيل د ابو تيمه روايت سره مکروه دي.

امام بخاري رحمته الله هم غالباً دې تفصيل طرفته اشاره کوي اودا وئيل غواړي چه ښځې ته خور وئيل په هر حال مکروه دي، په هغه صورت کښې مکروه دي چه کله بلا ضرورت نه او وئيلي شي، ددې وجې حضرت امام بخاري رحمته الله په ترجمه کښې د «وهو مکراه» قيدزيات کړې دي،

(۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۷.

(۲) فتح القدیر. کتاب الطلاق، باب الظهار: ۹۱/۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۷.

(۴) اوگوری سنن ابی داود، کتاب الطلاق، باب ما جاء في الرجل يقول لامرأته ((يا اختي: ۲/۲۶۴. رقم: ۲۲۱).

دحضت ابراهيم عليه السلام او دحضت ساره بي بي واقعه تيره شوي ده، هغوي هم دمجبورني په وجه خپلي بي بي ته خور ونيلى وو، (١)

١٠ = بَابُ الطَّلَاقِ فِي الْإِغْلَاقِ وَالْكُرْهِ وَالسَّكْرَانِ وَالْمَجْنُونِ
وَأَمْرِهِمَا وَالْغُلَطِ وَالنِّسْيَانِ فِي الطَّلَاقِ وَالشِّرْكِ وَغَيْرِهِ
يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَلِكُلِّ امْرَأٍ مَا نَوَى [ر: ١٠]
وَتَلَا الشَّعْبِيُّ لَا تَوَاحِدْنَا أَنْ نُسَيِّئَا أَوْ أَخْطَاْنَا [ر: ٢٨٧]

وَمَا لَا يَجُوزُ مِنْ أَقْرَارِ الْمُوسُوسِ

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أَقْرَعَ عَلَى نَفْسِهِ ابْنُ جُنُونٍ [ر: ٣٧٩]
وَقَالَ عَلِيٌّ بَقَرِ حَمْزَةً خَوَاصِرَ شَارَفِي فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُلَوِّمُ حَمْزَةً فَإِذَا حَمْزَةً قَدْ
ثَمَلَ مُحَمَّرَةً عَيْنَاهُ ثُمَّ قَالَ حَمْزَةً هَلْ انْتُمُ الْأَعْيِدُ لِابْنِ فَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ
قَدْ ثَمَلَ فَخَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ [ر: ٢٤٨]

وَقَالَ عُثْمَانُ: لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسَكْرَانَ طَلَاقٌ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: طَلَاقُ السَّكْرَانِ وَالْمُسْتَكْرِهِ لَيْسَ بِجَائِزٍ

وَقَالَ عُثْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُوسُوسِ

وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَأَ بِالطَّلَاقِ فَلَهُ شَرْطُهُ

وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ أَنْ خَرَجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمرَانَ خَرَجَتْ فَقَدْ بَتَّتْ مِنْهُ وَإِنْ
لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيمَنْ قَالَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَاْمُرَاتِي طَالِقٌ ثَلَاثًا يُسَالُ عَمَّا
قَالَ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمَى أَجَلًا أَرَادَهُ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ
حَلَفَ جُعِلَ ذَلِكَ فِي دِينِهِ وَأَمَانَتِهِ

وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ: إِنْ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيكَ نِيَّتُهُ وَطَلَاقٌ كُلُّ قَوْمٍ بِلِسَانِهِمْ

وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا حَمَلْتُ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا يَغْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ
اسْتَبَانَ حَمَلُهَا فَقَدْ بَأَنْتُ مِنْهُ وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالَ الْحَقِيقِيُّ بِأَهْلِكَ نِيَّتُهُ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاقُ عَنْ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا أَرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ قَالَ مَا أَنْتِ بِأَمْرَاتِي نِيَّتُهُ وَإِنْ نَوَى طَلَاقًا فَهُوَ مَا نَوَى

وَقَالَ عَلِيٌّ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنْ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ وَعَنْ الصَّبِيِّ
حَتَّى يُدْرِكَ وَعَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ:

وَقَالَ عَلِيٌّ: وَكُلُّ الطَّلَاقِ جَائِزٌ إِلَّا طَلَاَقَ الْمَعْتُوَةِ
داغلاق معنی: امام ابن ماجه رحمته الله او امام ابو داود رحمة الله عليه حضرت ابوهريره رضي الله عنه
روایت نقل کوی چه «لا طلاق فی الاغلاق» دا د امام ابن ماجه رحمته الله دروایت الفاظ دی، د امام
ابو داود رحمة الله عليه دروایت الفاظ دی چه «لا طلاق فی الغلاق» (۱) دغلاق نه اغلاق
مراد دی، داغلاق تفسیر کنی مختلف اقوال دی.

① بعضو ونیلی دی چه ددی نه جنون مراد دی. (۲)
② ابو عبیده هروی نقل کړی دی چه ددی نه یو ځانې درې طلاقه ورکول مراد دی، ځکه چه
درې طلاقه ورکړی نو دې په خپل ځان باندې طلاق بند کړی، او نور د طلاق گنجائش ده سره
پاتې نشی. (۳)

③ ابو عبید داغلاق تفسیر په اکراه سره کړی دی، او هم دا ددی مشهور تفسیر دی، (۴)
امام ابن ماجه رحمته الله په دې باندې «طلاق المکروه» عنوان سره ترجمه قائمه کړی ده چه ددی نه
معلومیږی چه ددی په نیز هم ددی معنی اکراه ده.

④ امام احمد رحمته الله او امام ابو داود رحمة الله عليه ددی تفسیر غصې او غضب سره کړی ده. (۵)
عبدالمغافر فارسی په «مجمع الغرائب» کنی ددی تفسیر باندې اشکال کړی دی چه ددی
د تفسیر په صورت کنی به مطلب داوی چه په حالت د غضب کنی به طلاق واقع نه
وی، حالیکه طلاق حالت غضب کنی ورکولې شی. (۶)

اقسام دغضب: لیکن ددی جواب دادې چه داغلاق نه مطلقاً غضب مراد نه دی بلکه
د غضب هغه قسم مراد دی چه په هغې کنی دانسان عقل لارشی. او هغه ته د خپلې خبرې
بالکل شعور نه وی. نو علامه ابن قیم رحمته الله په زاد المعاد کنی دغصې درې قسمونه بیان
کړی دی.

① رومی قسم دداسې غصې دی چه دسړی عقل بالکل زائله کړی او دده بالکل دخپلې
خبرې اډو شعور نه وی، داسې صورت کنی بالاتفاق طلاق نه واقع کیږی.

② دویم قسم دغصې ابتدائی صورت دی چه په دې کنی سړی بالکل په شعور کنی وی او
چه څه هغه وائی په هغې پوهیږی. په داسې صورت کنی بالاتفاق طلاق واقع کیږی.

③ دریم قسم دادې چه په غصه کنی استحکام او شدت راشی لیکن عقل بالکل زائل نه وی

(۱) الحدیث اخرجه ابن ماجه فی کتاب الطلاق باب طلاق المکروه والناسی رقم: ۲۰۴۶، و ابو داود، کتاب
الطلاق باب فی الطلاق علی غیظ: رقم: ۲۱۹۳، و احمد: ۲۷۶/۶، و الحاکم: ۱۹۸/۲، و البیهقی: ۳۵۷/۷.

(۲) فتح الباری: ۴۸۷/۹.

(۳) زاد المعاد فی هدی خیر العباد ذکر احکام رسول الله صلی الله علیه و آله فی الطلاق: ۲۱۵/۶.

(۴) فتح الباری: ۴۸۶/۹.

(۵) زاد المعاد: ۲۱۴/۶، ۲۱۵.

(۶) اوگوری: زاد المعاد: ۲۱۵.

نویا هم دغصې په وجه هغه دخپل نیت مطابق کار نشی کولې، او په دې دوران کښې زیاتې که اوشی او هغه دنیت مطابق نه وی نو ددې وجې په دې باندې دې نه پس ددې پښیمانی وی او افسوس کوی، دا دریم قسم محل نظر دې، دعلامه ابن قیم په نیز په دې صورت کښې به طلاق واقع نه کیدل راجع دی، (۱)

او علامه شامی رحمته الله فرمائی چې په دې صورت کښې طلاق به واقع وی. (۲)
شیخ الاسلام علامه ابن تیمیه رحمته الله فرمائی چې صحیح دادی چې لفظ اغلاق مفهوم کښې اکراه، غضب، جنون او هر هغه امر شامل دې چې هغه په وجه سرې هوش وحواس او عقل سلامت پاتې نشی. (۳)

طلاق مجنون و مکروه: دمجنون طلاق خو بالاتفاق نه واقع کیږي البته دمکروه طلاق باره کښې اختلاف دې، حضرات حنفیه، امام شعبی، قتاده، ابراهیم نخعی اوسعید بن جبیر فرمائی چې دمکروه طلاق واقع کیږي (۴) ددې وجې داکراه په وجه صرف رضا فوت کیږي، اختیار نه فوت کیږي نو کله چې اختیار باقی وی نو طلاق واقع کیږي. (۵)

دا حضرات دفرج بن فضاله عن عمرو بن شرحبیل معافری دیو اثر نه هم استدلال کوی چې یو ښځې خپل خاوند په طلاق مجبور کړو او دده نه ئې طلاق حاصل کړو، دامقدمه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ته پیش شوه نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هغه طلاق ته صحیح او نیل. (۶)
حضرت ابن عمر رضی الله عنه او حضرت عمر بن عبدالعزیز نه هم داشان آثار منقول دی. (۷)

آنمه ثلاثه فرمائی چې دمکروه طلاق به واقع نه وی ځکه چې داکراه په وجه اختیار نه پاتې کیږي او دشرعی تصرفاتو دارومدار په اختیار باندې دې، (۸)

دارنگ دا حضرات فرمائی چې په حالت داکراه کښې دکلمه کفر و نیلو هم اجازت ورکړې شوې دې. «الا من اکره وقلبه مطمئن بالايمان» داکراه په حالت کښې کلمه دکفرو یونکی باندې احکام دکفر نه جاری کیږي نو طلاق خو کلمه کفر نه ږیرد کمې درجې څیز دې، په دې باندې هم طلاق نه دی جاری کیدل پکار. (۹)

ترجمه الباب کښې «الاغلاق» نه پس د«والکراه» لفظ دې «کراه» دکاف په ضمه او دراء په سکون سره» په معنی د الاکراه ده. «الغلاق» نه که غضب مراد واخستلې شی نو په دې

(۱) اوگوری زاد المعاد: ۶/۲۱۵.

(۲) رد المختار علی رد المختار. کتاب الطلاق. مطلب فی طلاق المدهوش: ۴۹۳/۲.

(۳) زاد المعاد: ۶/۲۱۵.

(۴) عمدة القاری: ۲۰/۲۵۰.

(۵) اوگوری هدیة. کتاب الطلاق: ۲/۳۵۸.

(۶) زاد المعاد: ۶/۲۰۸.

(۷) عمدة القاری: ۲۰/۲۵۰.

(۸) اوگوری الهدایة. کتاب الطلاق: ۲/۳۵۸. لیکن په دې کښې ئې د امام شافعی رحمته الله مذهب نقل کړې دې.

(۹) فتح الباری: ۹/۴۸۷.

صورت کنبی عطف مغایرت دپاره به وی او معنی به وی ((باب الغضب والاکراه)) لیکن که د((الاغلاق)) تفسیر اکراه سره او کړې شی نو په دې صورت کنبی به دا عطف تفسیری وی . اودا هم احتمال دې چه دا لفظ «مکروه» وی . په دې صورت کنبی به تقدیر وی «باب حکم

الطلاق فی الاغلاق وحکم المکروه والسكران» (۱)

طلاق سکران: د طلاق سکران باره کنبی د علماء کرامو دوه اقوال دی:

- ① د امام ابو حنیفه رحمته الله او امام مالک رحمته الله علیه په نیز د سکران طلاق به واقع وی او د امام شافعی رحمته الله هم اصح قول دادې، د امام احمد رحمته الله روایت هم ددې مطابق دې . (۲)
  - ② د امام احمد مشهور قول او امام شافعی رحمته الله یو روایت داهم دې چه د سکران طلاق به واقع نه وی، (۳) په حنفیانو کنبی امام کرخی رحمته الله او امام طحاوی رحمته الله دا اختیار کړې دې (۴) په شوافع کنبی امام بغوی رحمته الله هم دا رائي ده، (۵)
- د حضرت امام بخاری رحمته الله رجحان هم دې طرفته دې .

وجه ددې داده چه هغه دمستی او مدهوشی په حالت کنبی وی، هغه ته پته نه لري چه دهغه دخلی نه څه راوړی، او ددې به څه اثرات وی، د قصد او ارادې اعتبار عقل سره دې او دده عقل زائل شوي دې، (۶)

امام طحاوی رحمته الله فرمائی چه دمعتوه طلاق بالاتفاق نه واقع کیږي، سکران هم دسکر او نشي په وجه سره معتوه وی، ددې وجې ددې طلاق به واقع نه وی . (۷)

قائلین وقوع طلاق فرمائی چه دده د عقل زائله کیدو چه کوم سبب دې هغه معصیت دې، ددې وجې حکماً دده عقل به باقی گنرلې شی چه ددې تنبیه وی، د زجر او تنبیه تقاضاه داده چه دده طلاق واقع وی، (۸)

«والغلط والنسیان فی الطلاق والشرك وغیره»

ددې عطف «(الطلاق فی الاغلاق)» باندې دې، او لفظ، باب دپاره مضاف الیه کیدو په وجه سره مجرور دې یعنی «(باب الطلاق فی الاغلاق)..... و باب الغلط والنسیان».

په غلطی کنبی یا په هیږه د طلاق ورکولو حکم: په غلطی یا هیږه کنبی د طلاق ورکولو حکم

۱ (فتح الباری: ۴۸۸/۹، وعمدة القاری: ۲۵۱/۲۰، ۲۵۰).

۲ (مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۴۸۹/۹).

۳ (فتح الباری: ۴۸۹/۹).

۴ (الهدایة: ۳۵۸/۲، کتاب الطلاق، باب طلاق السنة).

۵ (راجع لمزید التفصیل المغنی لابن قدامة کتاب الطلاق، مسألة، طلاق سکران: ۲۸۹/۷).

۶ (الهدایة: کتاب الطلاق: ۳۵۸/۲).

۷ (فتح الباری: ۱۸۹/۹).

۸ (الهدایة: ۳۵۹/۲).

کښې هم اختلاف دي.

د جمهورو عالمانو په نيزه طلاق واقع نه وي، د حنفیه په نيزه به واقع وي، (۱)
د حنفیه دليل دا لاندې مشهور حديث دي چې کوم امام ابوداود رحمه الله عليه نقل کړې دي،
«ثلاث جدهن جد وهزلهن جد: النكاح والطلاق والرجعة» (۲) نو کله چې د هزل اعتبار او کړې شي نو د
خطا، غلط او نسيان به هم اعتبار کولې شي.
جمهور حضرات د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د حديث نه استدلال کوي، چې په هغې کښې دي
چې «ان الله تجاوز عن امته الخطاء والنسيان وما استكرهوا عليه» (۳)

«الشك وغيره» د دې عطف «الطلاق» باندې دي، يعنې «الغلط والنسيان في الشك» مطلب دا دي چې
چاپه غلطۍ يا په هيره سره د شك كلمه او ونيله نو بالاتفاق به د دې اعتبار نه وي ځكه چې حضرت
نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرماني چې «الاعمال بالنية» او غلطۍ او هيره كښې د ويونكي نيت به نه وي.
حضرت امام بخاري رحمته الله عليه د دې مسئلې نه غالباً طلاق باندې استدلال كړې دي چې كله
غلطۍ او هيره كښې د شك په كلمې اعتبار بالاتفاق نه كيږي نو د طلاق به هم اعتبار نه دي
كول پكار، ليكن د حنفیه د طلاق اعتبار د ابوداود د حديث «جدهن جد وهزلهن جد» په وجه
كړې دي.

ابن بطال رحمته الله عليه فرماني چې د «الشك» لفظ په دې ځانې كښې صحيح نه دي بلكه صحيح
لفظ «الشك» دي، په دې صورت كښې به د دې عطف «النسيان» باندې وي يعنې «باب الغلط
والنسيان والشك» (۴)

«وغيره»: حافظ ابن حجر رحمته الله عليه فرماني چې «وغيره» ضمير دمجرور «الشك»

طرفته راجع دي «اي غير الشك مما هو دونه» (۵)

علامه عيني رحمته الله عليه فرماني چې ضمير «المذكور» طرفته ته راجع دي «اي وغير المذكور منه الاشياء
المذكور نحو الخطاء وسبق اللسان والهزل» (۶)

قوله: لقول النبي صلى الله عليه وسلم الاعمال بالنية: دي كښې دليل طرفته اشاره ده چې مذكوره

(۱) عمدة القاری: ۲۵۱/۲۰.

(۲) اخرجه امام ابو داود رحمه الله عليه في الطلاق. باب في الطلاق على الهزل رقم: ۲۱۹۴، والترمذي في الطلاق. باب ما جاء في الجد والهزل رقم: ۱۱۸۴. وصححه الحاكم: ۱۹۸/۲، واقرة الذهبی وله شواهد يتقوى بها في تلخيص الحبير: ۲۰۹/۳.

(۳) فتح الباری: ۴۸۸/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۸۸/۹. وعمدة القاری: ۲۵۱/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۴۸۸/۹.

(۶) عمدة القاری: ۲۵۱/۲۰.

مسائلو کنبی د نیت اعتبار وی، ځکه چه حکم دراصل عاقل مختار او عامد ذاکر طرفته متوجه کیږی او مکره مختار نه دې، د سکران په حالت کنبی په سکر کنبی عقل پاتې نشی، د غلط اوناسی هم قصد او اراده نه وی.

قوله: وتلا الشعبي: رينا لا توأخذنا ان نسينا او اخطانا: حضرت عامر بن شراحيل شعبي نه چه کله دناسی او مخطی د طلاق په باره کنبی تپوس او کړې شو نو هغوی د قران پاک د امذکوره آیت مبارک تلاوت او فرمائیلو او ددې نه ئې استدلال او کړو چه دناسی او مخطی مواخذه نه دی کیدل پکار.

قوله: وَمَا لَا يَجُوزُ طَلَاُقُ الْمُسْوسِ: موسوس هغه سړی ته وئیلې کیږی چه هغه ته په کثرت سره وسوسه رازی. که چاته د طلاق وسوسه راغله نو د جمهورو په نیزبه وسوسه طلاق سره طلاق نه واقع کیږی ځکه د طلاق دپاره تلفظ یا کتابت ضروری دې او وسوسه کنبی نه تلفظ وی او نه کتابت.

د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه مقصد ددې په پیش کولو سره دادې چه د موسوس طلاق ددې وجې نه واقع کیږی چه دده نیت نه وی لهدا د سکران، مکره ناسی هم طلاق واقع کیدل نه دی پکار. ځکه ددوی هم نیت نه وی، حالانکه هلته الفاظ د طلاق موندې شوی دی او دلته الفاظ نشته دې.

ابن سیرین او ابن شهاب زهري فرمائی چه موسوس که د طلاق عزم او کړو نو په دې صورت کنبی به طلاق واقع شی، امام مالک رحمته الله علیه نه هم یو روایت ددې مطابق منقول دې، قاضی ابوبکر بن عربی دې لره قوي گنړلي دې، (۱) لیکن د جمهورو مسلک دا نه دې.

قوله: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أَقْرَّ عَلَى نَفْسِهِ أَيْكَ جُنُونٌ: دادمخکنبی حدیث دباب حصه ده چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم په مسجد کنبی وو، یو سړی راغلو او وې وئیل چه ما زنا کړې ده، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم ورته څه التفات اونکړو، تردې پورې چه څلور ځل حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم دهغوی قول رد کړو، دې نه پس حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم هغه راوبللو او وې فرمائیل چه «ایک جنون» آیا ته پاگل ئې، هغه او وئیل چه نه، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم دا سوال دهغه سړی نه ددې وجې او کړو چه دهغه مجنون کیدل ثابت شوې وې نو دهغه نه به حد ساقط شوې وې. ددې نه معلوم شو چه د مجنون اقرار او اعتراف معتبر نه دې، ددې وجې دده طلاق به هم واقع نه وی، (۲)

قوله: وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي حَزْمَةَ خَوَاصِرُ شَارَفِي.....: دا دهغه طویل حدیث حصه ده چه کوم په کتاب المغازی کنبی تیر شوې دې، (۳) حضرت حمزه رضی الله عنه چه څه او کړل او څه ئې او وئیل نو چونکه هغه په نشه کنبی وو، ددې وجې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم مواخذه اونه

(۱) فتح الباری: ۹/۴۹۲.

(۲) فتح الباری: ۹/۴۶۳.

(۳) اوگوری کشف الباری، کتاب المغازی، باب شهود الملانکه بدر: ۱۵۶، ۱۵۷.

فرمانیل، چه ددی نه معلوم شو په حالت دسکر کنبې مواخذه معاف ده، لهذا دسکران طلاق نه دی واقع کیدل پکار.

قوله: وَقَالَ عُثْمَانُ: لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسُكْرَانَ طَلَاقٌ: حضرت عثمان رضی اللہ عنہ فرمائی چه دمجنون او سکران طلاق به نه واقع کیږي،

دا تعلیق ابن ابی شیبې په صحیح سند سره موصولاً نقل کړې دي، (۱)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: طَلَاقُ السُّكْرَانِ وَالْمُسْتَكْرِهَ لَيْسَ بِجَائِزٍ: یعنی سکران او مستکره (مغلوب مقهور او مجبور) طلاق به واقع نه وی، دې تعلیق لره هم په صحیح سند سره ابن ابی شیبې موصولاً نقل کړې دي، (۲)

قوله: وَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُسْوِسِ: دا تعلیق چا موصولاً نقل کړې دي دا معلوم نشو.

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَأَ بِالطَّلَاقِ فَلَهُ شَرْطُهُ: که یو سړی مشروط طلاق ورکړو او په دې کنبې ئې طلاق مخکښې ذکر کړو او شرط ئې بعد کښې ذکر کړو لکه داسې ئې اوونیل چې «انت طالق ان دخلت الدار» عطاء فرمائی چه په دې صورت کښې به شرط معتبر وی اودا طلاق به مشروط وی په شرط واقع کیدو به طلاق واقع شی.

د جمهورو عالمانو هم دامسلك دې چه شرط که مخکښې ذکر کړې شی او که روستو ذکر کړې شی نو د شرط به بهر حال اعتبار وی، او طلاق به نه وی واقع، د شرط موندې کیدونه پس به طلاق واقع وی، (۳)

قاضی شریح فرمائی چه د تقدیم شرط په صورت کښې خو به طلاق مشروط وی لیکن د تاخیر شرط په صورت کښې به طلاق واقع شی، مشروط به نه وی، (۴)

ابراهیم نخعی رحمته اللہ علیہ ته چه کله د قاضی شریح دا خبره معلومه شوه نو هغوی ددې تردید اوکړو او وې فرمانیل چه د شرط په تقدیم او تاخیر دواړو صورتونو کښې به طلاق مشروط وی، امام طحاوی رحمته اللہ علیہ د ابراهیم نخعی دا رائې نقل کړې ده.

حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ ته په دې ځانې کښې وهم شوې دي، هغوی د قاضی شریح مسلك لره ابراهیم نخعی طرفته ته منسوب کړې دي.

حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ چه د حضرت عطاء کوم اثر نقل کړې دي هغه دي خبرې طرفته اشاره کولو دپاره دي چه په لفظ کښې اصل اعتبار دنیت دي، سړې یو مشروطه خبره کوی دده مقصد اودده نیت دا وی چه شرط سره به دا کلام موثر وی او بغیر د شرط نه به دا موثر نه وی، نو شریعت ددې اعتبار اوکړو او د تحقق شرط نه بغیر دده کلام معتبر به نه وی، «انت

(۱) عمدة القاری: ۲۵۲/۲۰.

(۲) عمدة القاری: ۲۵۲/۲۰.

(۳) عمدة القاری: ۲۵۳/۲۰، فتح الباری: ۴۶۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۳۲۵/۵.

طالق ان دخلت الدار» که چا داسې اوونیل نو طلاق به په هغه وخت کښې واقع شی چه کله دخول دار اوشی ځکه چه دویونکی نیت هم دادي نو معلوم شو چه نیت معتبر دي، لهذا دسکران اومکره وغیره طلاق نه دی واقع کیدل پکار، ځکه چه دده نیت نه وی، (۱)
ترجمه الباب سره ددي اثر دامناسبت حضرت گنگوهی رحمته الله علیه بیان کړې دي، (۲)
دحضرت عطاء داتعلیق لره عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دي (۳)

قوله: وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ إِنَّ خَرَجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ إِنَّ خَرَجَتْ فَقَدْ بَتَّتْ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ: «بتت» د بآ په ضمه اودتاء په تشدید سره د مجهول صیغه ده.

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما غلام اوشاگرد حضرت نافع رضی الله عنه سوال اوکړو که چا خپلې ښځې ته طلاق بائن ورکړو خروج دار سره نوددي څه حکم دي، حضرت ابن عمر رضی الله عنهما او فرمایل که هغه اووتله نو بآئنه به شی، ددي وجې دځاوند نیت دادي چه طلاق به تحقق شرط نه پس متحقق وی، معلوم شو چه دنیت اعتبار به وی، (۴) لهذا ما قبل کښې بیان شوی اغلاق مکره، سکران، مجنون، غالط اوناسی کیدو په وجه طلاق واقع کیدل نه دی پکار.

دا تعلیق چا موصولاً نقل کړې، دامعلوم نشو، (۵)

قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيمَنْ قَالَ إِنَّ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَاُمْرَأَتِي طَالِقٌ ثَلَاثًا يُسألُ عَمَّا قَالَ وَعَقَّدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمَى أَجَلًا أَرَادَهُ وَعَقَّدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ جُعِلَ ذَلِكَ فِي دِينِهِ وَأَمَانَتِهِ: حضرت زهري رحمته الله علیه فرمائی که یو سړی اوونیل که ما داسې داسې اونکړل نو څما ښځې ته درې طلاقه . یعنی دڅه کار او دمودې صراحت نې اونکړو نودده نه به ددي قول او دده دنیت باره کښې تپوس کولی شی، کده څه موده مقرر کړه (چه څما مراد دومره موده وه که په دومره موده کښې مې دا کار اونکړو نو څما ښځې ته طلاق) نو دده دا قول به دیانته معتبر گنرلې شی.
دا تعلیق هم ذکر کولو سره دحضرت امام بخاري رحمته الله علیه مقصد دادي چه دنیت اعتبار به وی، (۶)
لهذا ما قبل کښې چه داغلاق اواکراه کوم مسائل ذکر شوی دی چونکه په هغې کښې به نیت نه وو ددي وجې طلاق نه دی واقع کیدل پکار.
دا تعلیق عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دي، (۷)

(۱) لامع الدراری: ۳۵۶/۹.

(۲) تعلیقات لامع الدراری: ۳۵۶/۹.

(۳) تغلیق التعلیق علی صحیح البخاری: ۴۵۵/۴.

(۴) لامع الدراری: ۳۵۶/۹.

(۵) نو حافظ ابن حجر رحمته الله علیه په تغلیق التعلیق (۴۵۶/۴) کښې دامام دقول نه پس خالی ځانې پرېښودې دي.

(۶) لامع الدراری: ۳۵۷، ۳۵۸/۹.

(۷) تغلیق التعلیق: ۴۵۶/۴.

قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنَّ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيكَ نِيَّتُهُ: که یو سرې خپلې ښځې ته اووانی چه "ماته ستا ضرورت نشته" نو دده د نیت مطابق به فیصله کیږي که نیت ئې د طلاق دې نو طلاق به واقع شی گنی نه، معلوم شو چه اعتبار نیت لره دې. دا تعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې، (۱)

قوله: وَطَلَّاقُ كُلِّ قَوْمٍ بِلِسَانِهِمْ: د هر قوم طلاق به دهغوی د ژبې اعتبار سره فیصله کولې شی، دا یو اجماعی فیصله ده. چه ددې په ژبه کښې چه کوم لفظ طلاق دپاره استعمالیږي، هغې سره به طلاق واقع شی، ددې نه هم د نیت اعتبار معلومیږي ځکه چه دهر زبان خلق دخپلې محاورې مطابق د طلاق دپاره چه کوم لفظ استعمالوی، ظاهره ده چه ددوی نیت به د طلاق واقع کیدو وی. ابن ابی شیبه دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې، (۲)

قوله: وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا حَمَلْتُ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا يَغْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ اسْتَبَانَ حَمَلُهَا فَقَدْ بَأَنْتُ مِنْهُ: حضرت قتاده رضي الله عنه فرمائی چه کله چا خپلې ښځې ته اوونیل که ته حامله شوې نو تاته درې طلاقه، نو په هر طهر کښې یو ځل دې سره وطی کولې شی (ځکه چه طهر د حیض نه پسر رازی، د حیض نه معلوم شو چه حامله نه ده لیکن یو ځل دوطی کولو نه پس چونکه د حامله کیدو امکان دې نوددې وجې په دې طهر کښې دوباره وطی به نه کوی) که حمل ظاهر شو نو ښځه به بائنه شی ځکه چه قائل هم دا نیت کړې وو. دا تعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې، (۳)

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالَ الْحَقِّي بِأَهْلِكَ نِيَّتُهُ: حضرت بصری رضي الله عنه فرمائی که چا خپلې ښځې ته اوونیل چه «الحق باهلك» نو دده د نیت اعتبار به کولې شی که ده د طلاق نیت کړې وونو طلاق به واقع شی، هم دا د جمهور علماء کرامو او آئمه اربعه مسلک دې، ظاهره وائی چه دې سره به هیڅ نه وی که د طلاق نیت وی که نه وی. دا تعلیق عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې، (۴)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاقُ عَنِ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ: حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه طلاق د ضرورت تحت وی او عتاق نه د الله ﷻ رضا مقصود وی. دا هم ددې خبرې دلیل دې چه دسکران، مکره، خاطی، اودناسی طلاق واقع کیدل نه دی پکار، ځکه چه په دې کښې د ضرورت څه اړخ نشته دې، ددې وجې بغیر نیت نه

(۱) تغلیق التعليق: ۴/۴۵۶.

(۲) تغلیق التعليق: ۴/۴۵۶.

(۳) تغلیق التعليق: ۴/۴۵۶.

۴ ر تغلیق التعليق: ۴/۴۵۷.

که دده طلاق واقع شی نو لازم به وی چه بغیر د ضرورت او حاجت نه واقع شو حالانکه طلاق د ضرورت تحت واقع کیږي. (۱)

داتعلیق موصولاً نقل کولووالا معلوم نشو. (۲)

قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ قَالَ مَا أَنْتَ بِأَمْرَأَتِي نَيْتُهُ وَإِنْ نَوَى طَلَاَقًا فَهُوَ مَا

نَوَى: حضرت زهري رحمته الله فرمائي که چا خپلې ښځې ته اوونیل چه "ته خما ښځه نه نې" نو دده د نیت اعتبار به کولی شی، که ده د طلاق نیت اوکړو نو طلاق به واقع شی او که نیت د طلاق نه وو نو نه به وی، بلکه مطلب دادې چه تا بی بی جوړیدو نه پس خما فرمانبرداری اونکړه، ددې جملې نه په فرمانبرداری باندې ښځه آماده کول مقصود دی نو طلاق به واقع نه وی.

دا تعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې، (۳)

قوله: وَقَالَ عَلِيُّ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ: حضرت علي عليه السلام فرمائي چه

تاته پته نشته چه دریو نه قلم اوچت شوې دې،
مجنون نه دده د صحیح کیدو پورې، د بچی نه دده د بالغ کیدو پورې، اونائم نه دده د وښیدو پورې، دې تعلیق سره دمجنون طلاق نه واقع کیدو باندې استدلال مقصود دې.
دا تعلیق موقوفاً او مرفوعاً په دوه رنگه منقول دې، لیکن موقوفاً راجح دې، بغوی دا موصولاً نقل کړې دې، (۴)

د بچی د طلاق حکم: هم دادجمهور علماء کرامو مسلك دې چه دمجنون اونائم طلاق به واقع نه وی البته د صبی د طلاق باره کښې اختلاف دې، دشافعیه په نیز د صبی طلاق به واقع کیږي.
لیکن د حضرت امام مالک رحمته الله یو روایت دادې که هغه قریب البلوغ او مراهق وی نو دده طلاق به واقع وی.

حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائي که هغه دروژې نیولو طاقت لری نو د داسې صبی طلاق به واقع شی. (۵)

د حنفیه په نیز به د بچی طلاق واقع نه وی، (۶)

قوله: وَقَالَ عَلِيُّ: وَكُلُّ الطَّلَاقِ جَائِزٌ إِلَّا طَلَاَقَ الْمَعْتُوَةِ: حضرت علي عليه السلام

فرمائي چه هر طلاق واقع کیږي، لیکن دمعتوه طلاق نه واقع کیږي، دمعتوه نه داسې سړې

(۱) لامع الدراری: ۴۵۸/۹.

(۲) تغلیق التعلیق: ۲۵۷/۴.

(۳) تغلیق التعلیق: ۴۵۷/۴.

(۴) فتح الباری: ۴۹۱/۹.

(۵) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۴۹۱/۹.

(۶) هدایه ج ۲، ص ۳۳.

مراد دې چه دهغه په عقل کښې خلل او فتور وی چه کوم ناقص العقل وی ، مجنون هم په دې کښې داخل دې او صبی هم، (۱)

داتعلیق بغوی موصولا نقل کړې دې (۲)

[۴۹۶۸] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَوْفَى عَنْ ابْنِ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَتَكَلَّمْ

قَالَ قَتَادَةُ: إِذَا طَلَّقَ فِي نَفْسِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ [ر: ۲۳۹۱].

[۴۹۶۹] حَدَّثَنَا أَصْبَغُ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ جَابِرِ ابْنِ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ زَنَى فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِّهِ الَّذِي أَعْرَضَ فَشَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ أَرْبَعَ تَهْمَاتٍ فَدَعَا لَهُ فَقَالَ هَلْ بِكَ جُنُونٌ هَلْ أَحْصَيْتَ قَالَ نَعَمْ فَأَمَرَهُ أَنْ يُرْجَمَ بِالْبُصْلِ فَلَمَّا أَدْلَقَتْهُ الْحِجَارَةُ جَمَزَ حَتَّى أَذْرَكَ بِالْحَرَّةِ فَقُتِلَ [ر: ۶۳۳۳، ۶۳۳۹، وانظر: ۳۹۷۰].

[۴۹۷۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ أَتَى رَجُلٌ مِنَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَنَادَاهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْآخِرَ قَدْ زَنَى يَعْنِي نَفْسَهُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِّ وَجْهِهِ الَّذِي أَعْرَضَ قَبْلَهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْآخِرَ قَدْ زَنَى فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِّ وَجْهِهِ الَّذِي أَعْرَضَ قَبْلَهُ فَقَالَ لَهُ ذَلِكَ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لَهُ الرَّابِعَةَ فَلَمَّا شَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ أَرْبَعَ تَهْمَاتٍ فَدَعَا لَهُ فَقَالَ هَلْ بِكَ جُنُونٌ قَالَ لَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَذْهَبُوا بِهِ فَأَرْجُمُوهُ وَكَانَ قَدْ أَحْصَى وَعَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ قَالَ كُنْتُ فِي مَن رَجَمَهُ فَرَجَمْنَاهُ بِالْبُصْلِ بِالْمَدِينَةِ فَلَمَّا أَدْلَقَتْهُ الْحِجَارَةُ جَمَزَ حَتَّى أَذْرَكَ كُنَاهُ بِالْحَرَّةِ فَجَمَزَ حَتَّى مَاتَ [ر: ۶۳۳۹، ۶۳۳۰، ۶۳۳۳، وانظر: ۳۹۶۹].

دباب درومبی حدیث نه د طلاق موسوس عدم وقوع باندې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه استدلال کړې دې ځکه چه په دې کښې دې چه «ان الله تجاوز عن امتی ما حدثت به انفسها» موسوسه باندې مواخذه نشته دې لهذا که د طلاق وسوسه کوم یو سرې ته رازی نو طلاق نه واقع کیږي. (۳)

دې نه روستو حدیث کښې هم دا واقعه بیان شوې ده چه کومه پورته د عقبه بن عامر رضی الله عنه په

(۱). فتح الباری: ۴۹۲/۹.

(۲). تغلیق التعلیق: ۴۵۷/۴.

(۳). عمدة القاری: ۲۵۵/۲۰.

تعليق کنبی تیره شوه چه یوسری د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو اود زنا اقرار نې اوکړو، نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه «ابک مجنون» آیا ته مجنون نې څه ؟ نو هغه او وویل چه نه، که دهغه مجنون کیدل ثابت شوې وې نو په هغه به حد نه جاری کیدو (۱) معلوم شو چه د مجنون اعتراف معتبر نه دې لهذا دده طلاق هم واقع نه دې.

==بَابُ الْخُلْعِ وَكَيْفَ الطَّلَاقُ فِيهِ

وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ إِلَى قَوْلِهِ الطَّلَاقُ ثَلَاثًا [البقرة: ۲۲۹].

وَأَجَازُ عَمْرُ الْخُلْعِ دُونَ السُّلْطَانِ وَأَجَازُ عُمَمَانَ الْخُلْعِ دُونَ عِقَاصِ رَأْسِهَا وَقَالَ طَاوُسُ الْأَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فِيمَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فِي الْعِشْرَةِ وَالصُّحْبَةِ وَلَمْ يَقُلْ قَوْلَ السُّفَهَاءِ لَا يَحِلُّ حَتَّى تَقُولَ لَا أَغْتِيلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةِ

دا د خلع باب دې، «خُلْعٌ» نه ماخوږ دې چه ددې معنی نزع او کوزول دی، ښځه خاوند چونکه دیویل لباس وی لکه څنگه چه په قران پاک کنبی دی چه «هن لباسکم واتم لباس لهن» او د خلع په ذریعه دا لباس لره کوزولې شی، ددې وجې دې ته خلع وائی، (۲)

علامه عینی رحمه الله دخپل شیخ په حوالې سره د خلع اصطلاحی تعریف کړې دې «هو فراق الرجل امراته علی عوض یحصل له» بعضو دا تعریف کړې دې چه «هو مفارقة الرجل امراته علی مال» بعضو فرمائیلی دی چه «هو ازالة الزوجية يعطيه من المال» (۳)

مطلب دادې چه خاوند لره دکوم څیز په عوض کنبی پرېږدی او دخپل زوجیت نه هغه خارج کړی. دې اصطلاح ته په شرع کنبی خلع وئیلی شی. د ټولونه مخکښې خلع چا کړې وه ؟ ابو بکر بن درید لیکلی دی چه په دنیا کنبی د ټولو نه مخکښې خلع عامر بن طرب دخپلې لور کړې وه، ده دخپلې لور نکاح خپل وراره سره اوکړه لیکن د نکاح نه پس په دواړو کنبی جوړښت رانغلو، جینی د هلك نه نفرت کولو، چه د دې شکایت خاوند د جینی پلار ته اوکړو، پلار ئې او وئیل چه زه به په تاباندې دوه خبرې جمع کوم، ستامال دې هم لارشی اوستا ښځه دې هم لاره شی، نوتا چه دې لره څه ورکړل دهغې په بدله کنبی بدزه تالره ددې نه خلع اوکړم. (۴) په اسلام کنبی د ټولو نه مخکښې حضرت ثابت بن قیس بن شماس رحمه الله د هغه دښځې جمیله خلع راغلې ده، راتلونکی روایت باب کنبی ددې تفصیل رازی.

(۱) فتح الباری: ۴/۴۹۳.

(۲) ارشاد الساری: ۴۰/۱۲.

(۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۶۰.

(۴) فتح الباری: ۹/۴۹۴.

قوله: کیف الطلاق فيه: خلع کنبی دننه طلاق څنگه واقع کیږي، په دې کنبی اختلاف دې د آئمه کرامو.

① حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله حضرت امام مالک رحمته الله او د جمهورو علماء کرامو په نیز خلع سره یو طلاق واقع کیږي او دوباره دنوي نکاح په صورت کنبی هغه به دده دپاره حلاله شي، د حضرت امام شافعی رحمته الله اصح قول اود حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله یو روایت هم ددې مطابق دي، (۱)

② دظاهريه په نیز خلع د طلاق رجعی په حکم کنبی ده، دنوي نکاح نه بغير خاوند بنسختي سره رجوع کولې شي، (۲)

③ حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله اود امام اسحاق او ابو ثور په نیز خلع فسخ نکاح ده. (۳)
④ حضرت امام شافعی رحمته الله نه یو روایت دا هم نقل شوې دي چه خاوند په خلع سره د طلاق اراده اونکره نو فرقت اوجدائی به نه واقع کیږي. په کتاب الام کنبی حضرت امام شافعی رحمته الله ددې تصریح کړې ده، علامه تقی الدین سبکی رحمته الله دې لره قوي گنرلي دي او محمد بن نصر مروزي فرمائی چه همدا د حضرت امام شافعی رحمته الله آخری قول دي، (۴)

حضرت امام بخاری رحمته الله په ترجمه الباب کنبی «وکیف الطلاق فيه» وائی او غالباً همدې اختلاف طرفته اشاره ده. (۵)

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا: ددې

عطف «الخلع» باندې دي او «باب» دپاره مضاف اليه دي، دا دسورة بقره د آيت هغه حصه ده چه په کومې کنبې د خلع بيان دي، ارشاد دي چه «اوستاسو دپاره حلال نه دي چه (دبنسختي دپريښودو په وخت کنبې هغوی نه) څه هم واخلئ» (که هغه اخستې شوې وي) هم دهغه نه دي ولې نه وي، چه کوم تاسو (په مهر کنبې) دوی ته ورکړې وو مگر (يو صورت البته حلال دي هغه) دا (چه څوک) بنسخته خاوند داسې وي چه دواړو ته خطره وي چه هغوی به (دزوجيت متعلق) دالله عز وجل مقرر شوی ضابطو لره قائم نه کړې شي.

نوداسې صورت کنبې مخکښې فرمائی چه «فلا جناح عليهما فيما افتدت به» يعنې په دواړو باندې هيڅ گناه به نه وي، دهغه مال په اخستو کنبې چه کوم بنسخته ورکړي او خپل ځان خلاص کړي.

ددې آيت کریمه په بناء باندې دخلع مشروعيت اوجواز باندې اتفاق دي البته مشهور تابعي بکر بن عبدالله دي لره جائز گنري نه چه د بنسختي دجدائی په عوض کنبې خاوند څه مال

(۱) فتح الباری: ۴۹۵/۹، مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۴۶۵/۲.

(۲) اوگوري المحلی لابن حزم الظاهري، احکام الخلع، رقم المسئلة: ۱۰/۱۹۷۸/۲۴۹.

(۳) المغنی لابن قدامة کتاب الخلع، رقم المسالة: ۷/۵۷۵۵/۲۴۹.

(۴) فتح الباری: ۴۹۵/۹.

(۵) فیض الباری: ۴/۳۱۸.

حاصل کړی، هغه دقران پاک دسورة نساء آیت مبارک «فلا تأخذوا منه شيئاً» نه استدلال کوی، او فرمائی چې دسورة بقره آیت منسوخ شوې دې، لیکن ددوی دا قول شاذ دې، دسورة نساء یو بل آیت مبارک کښې دې چې «فان طبن لکم من شیئا منه لفسا فکوة هیثا مریثاً» چې ددې نه معلوم شو که ښځه په رضامندني سره څه ورکول غواړي نو ددې اخستل جائز دی او په خلع کښې ښځه په رضامندني سره ورکوی، (۱)

قوله: وَأَجَازَ عُمَرُ الْخُلْعَ دُونَ السُّلْطَانِ: حضرت عمر فاروق رضی الله عنه خلع دسلطان نه بغیر جائز او گنرله، دجمهورو هم دا مسلک دې چې په خلع کښې د بادشاه او قاضی شرط نشته دې، ددوی نه بغیر خلع صحیح کیدیشی.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه و ابن سیرین رضی الله عنه او ابو عبیده رضی الله عنه فرمائی چې دبادشاه او سلطان نه بغیر خلع جائز نه ده. (۲) دا تعلیق ابن ابی شیبه رضی الله عنه موصولاً نقل کړې دې، (۳)

قوله: وَأَجَازَ عُثْمَانُ الْخُلْعَ دُونَ عِقَاصٍ رَأْسِهَا: «عقاص» د «عقیصة» جمع ده، د وینتو کسې یا هغه تار ته وئیلې شی چې په هغې سره د وینتو کسې تړلې شی، (۴) حضرت عثمان رضی الله عنه د وینتو د کسې نه علاوه په خلع کښې نور ټول سامان اخستل جائز گنړی. په دې کښې اختلاف دې چې خاوند ورت څومره مال ورکړې دې دهغې نه زیات دښځې نه په خلع کښې اخستې شي یا نه؟

د حضرت امام مالک رضی الله عنه او حضرت امام شافعی رضی الله عنه په نیز خاوند دخپل ورکړې شوی مال نه زیات طلب کولې شی. (۵)

حضرت امام احمد بن حنبل رضی الله عنه او امام اسحاق رضی الله عنه فرمائی چې دزیات اخستلو اجازت نشته دې، (۶)

د حنفیانو دوه قوله دی، یو د جواز اوبل د کراهت په دواړو کښې تطبیق څه داسې کیدیشی که نشوز او نافرمانه ښځې دطرفه وی نو زیات مال اخستلې شی او که اضرار او ایذاء د سړی د طرفه وی او ددې په بناء باندې دخلع نوبت راغلو نو په دې صورت کښې زیات مال مکروه دی، (۷)

حافظ ابن حجر رضی الله عنه فرمائی چې حضرت عثمان رضی الله عنه دې تعلیق لره مونږ په امالی ابن قاسم کښې موصولاً نقل کړې دې، (۸)

(۱) ۴۹۵/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۹۷/۹. او گوری مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۴۶۵/۲، ۴۶۶.

(۳) عمدة القاری: ۲۶۱/۲۰.

(۴) عمدة القاری: ۲۶۱/۲۰.

(۵) عمدة القاری: ۲۶۲/۲۰. اوجز المسالک: ۱۰۴/۱۰، ماجاء فی الخلع.

(۶) عمدة القاری: ۲۶۲/۲۰.

(۷) او گوری فتح التقدير: ۱۹۴/۴، باب الخلع واوجز المسالک: ۱۰۵/۱۰.

(۸) فتح الباری: ۴۹۶/۹.

قوله: وَقَالَ طَاوُسٌ إِلَّا أَنْ يَخَافَ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فِيمَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فِي الْعِشْرَةِ: حضرت طاوس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د قران پاک آیت

کنبی «حدود الله» نہ هغه حدود مراد دی چہ کوم د بنیخی خاوند ترمینخه وی، په معاشرت او مصاحبت کنبی الله تعالی دوی کنبی هر یو دپاره په بل باندې مقرر کړې دي.

قوله: وَلَمْ يَقُلْ قَوْلَ السُّفَهَاءِ لَا يَحِلُّ حَتَّى تَقُولَ لَا أُغْتَسِلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ: دا د عبدالله بن طاوس مقوله ده، هغه فرمائی چہ طاوس داحمقو دا قول نه دي اختيار کړې چہ خلع تر هغه وخته پوره حلال نه ده ترکومي پورې چہ دا اونه وانی چہ څه به تاسره وطي نه کوم، په دې ځانې کنبی په بخاری کنبی اختصار دي، عبدالرزاق دا تعلیق موصولاً نقل کړې دي، (۱) ددې نه واضح کیږي چہ د ابن طاوس مقوله ده.

په دې کنبی په حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ او امام شعبی رضی اللہ عنہ باندې تعريض کړې دي، ددوی دواړو مذهب دادې چہ ترکومي پورې بنځه دنافرمانی او جماع نه انکار اونکړي تر هغه وخته پورې خلع کول درست نه دي، «لا یحل حق یقول....» یعنی خلع حلال نه ده تر دې پورې چہ بنځه او وانی چہ «لا یتسل لك من جنابة» دا د جماع نه کنایه ده یعنی بنځه او وانی چہ څه ستا د صحبت کولو دپاره تیاره نه یم، نوییا خلع حلالیږي (۲) ابن طاوس دا رد کړې دي او فرمائی چہ داد طاوس مذهب نه دي، د جماع دانکار کولو نه باجوډ که د دواړو په مینځ کنبی معاشرت او استوگنې حوالې سره دیو بل حقوق ادا کول او مزاجونو کنبی مناسبت بالکل پاتې نشوه نو داسې صورت کنبی هم خلع کولې شی

[۴۹۷۱] حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ جَمِيلٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ امْرَأَةً ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ اتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ مَا اعْتَبَ عَلَيْهِ فِي خُلُقٍ وَلَا دِينٍ وَلَكِنِّي اكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَتُرِيدِينَ عَلَيْهِ حَدِيثَهُ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبِلِ الْحَدِيثَ وَطَلِّقِي مَا تَطْلِقِينَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ لَا يَتَأَبَّرُ فِيهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د ثابت بن قیس بی بی د حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کنبی حاضره شوه او عرض ئې اوکړو چہ یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چہ څه د ثابت بن قیس د څه خراب عادت یا دینداري او دیانتدارني دکمی په وجه خفه نه یم لیکن څه په حالت د اسلام کنبی ناشکرنی نه کول غواړم، حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ آیا ته هغه باغ واپس کولو دپاره تیاره ئې؟ هغې اووئیل چہ آو، حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم ثابت بن قیس ته او فرمائیل چہ ددې نه باغ واخله او دې ته طلاق ورکړه.

(۱) فتح الباری: ۴۹۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۹۷/۹.

قوله: امراة ثابت بن قيس: حضرت ثابت بن قيس بن شماس رضي الله عنه خطيب الانصار اومشهور صحابی دې، الله تعالى هغه ته اوچت اوستر مقام ورکړې وو، ددوی بی بی دوی سره خلع کړې وه ځکه چه حضرت ثابت شکل وصورت لحاظ سره بالکل حسین نه وو. ددې بنځې نوم دباب آخری روایت کنې «جميله» راغلې دې، دا جميله بنت عبدالله بن ابی بن سلول یعنی د راس المنافقين لور ده. د دار قطنی په روایت کنې ددې نوم زينب راغلې دې، کيديشی چه ديو بنځې دوه نومونه وی یا يونوم او بل لقب وی، (۱)

په دې ځانې کنې د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په بل روایت کنې دی چه «ان اخت عبدالله بن ابی» په دې کنې د عبدالله نه راس المنافقين مراد نه دې بلکه دده ځونې عبدالله مراد دې چه کوم مخلص صحابی وو، په دې ځانې کنې نې نسبت نیکه طرفته اوشو، اصل عبارت دادې چه «ان اخت عبدالله بن ابی» حاصل دادې چه جميله، د راس المنافقين عبدالله بن ابی خور نه ده بلکه دده لور او د عبدالله بن عبدالله بن ابی خور ده، او د بخاری په روایت کنې د عبدالله بن ابی نه راس المنافقين مراد نه دې بلکه دده ځونې مراد دې چه کوم مخلص صحابی وو، لیکن په دې ځانې کنې ددوی نسبت ددوی نیکه طرفته اوشو، (۲) ابن الاثیر رحمته الله علیه او امام نووی رحمته الله علیه فرمائی چه دا د راس المنافقين خور وه، لور نه وه، لکه څنگه چه د بخاری په روایت کنې دی (۳) لیکن د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه رجحان دې طرفته دې چه کوم پورته ذکر کړو.

بعضو دې لره په تعدد واقعاتو باندې محمول کړې دې او وائی چه د راس المنافقين خور او لور دواړه د ثابت بن قيس په عقد کنې وې، خو په دې باندې څه کله دليل نشته دې، اصل عدم تعدد دې. (۴)

بعضو روایتونو کنې ددې بنځې نوم حبیبه بنت بنت سهل راغلې دې، حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائیلى دی چه ظاهر دادې چه جميله بنت عبدالله او حبیبه بنت سهل د دواړو بیل بیل واقعات دی. او دواړو سره د خلع واقعه راپېښه شوې وه، باقی د جميله په نوم او نسب کنې چه کوم اختلاف دې هغه په تعدد واقعات باندې محمول کول خلاف سیاق دی نو هغه لیکي چه:

«قلت والذي يظهر انهما قصتان وقعتا لامراتين لشهرة الخبر وصحة الطرفين واختلاف السهائين بخلاف ما وقع من الاختلاف في تسمية جميلة ونسبها فان سياق قصتها متقارب فامكن رد الاختلاف ليه الى الوفاق» (۵)

(۱) فتح الباری: ۴۹۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۴۹۸/۹.

(۳) فتح الباری: ۴۹۸/۹.

(۴) فتح الباری: ۴۹۸/۹.

(۵) فتح الباری: ۴۹۹/۹.

قوله: ولکن اکراه الکفر فی الاسلام: ددی جملی نه خلور مطلبونه حاصلیدی شی.

① دکفر نه مراد ناشکری او کفران عشیر دی او مطلب دادی چه دا خو خما سره بیه اخلاق او حسن سلوک سره ژوند کوی او خه دوی طرفته مائل نه یم، اعراض او نفرت کوم، نو دا ناشکری دمسلمانیدو نه پس ماته خوښه نه ده، لهذا خه ده سره اوسیدل نه غواړم چه ددی ناشکرني ارتکاب اونشی.

② دویم مطلب داکیدیشی که دی ما پرې نږدی نو دنفرت دشدت په وجه به نکاح فسخ کولو دپاره ماته په کفر او ارتداد کښې داخه کیدو خطر ده او داسلام راوړو نه پس کفر اختیارول ماته خوښ نه دی ددی وجې دی ما پرېږدی.

③ علامه طیبی رحمته الله علیه فرمائی چه دکفر نه مراد نافرمانی او دنفرت اظهار دی چه داسلامی احکامو خلاف دی، داسلام د تقاضو خلاف رویه باندې دکفر اطلاق اوکړو او مطلب دادی چه داسلام راوړو نه پس دده تعلیمات خلاف عمل کول ماته خوښ نه دی او چونکه خما ده سره مناسبت او محبت نشته دی ددی وجې د اسلامی حکم برخلاف نافرمانی اودنفرت کولو ارتکاب ماته اندیښنه ده، لهذا ما دده نه بېله کړه.

④ اودا هم احتمال دی چه په دی ځانې کښې مضاف محذوف اومنلې شی «ای اکره لوازم الکفر» یعنی اسلام کښې دکفر لوازم (نافرمانی، نفرت او جنگ) ماته خوښ نه دی، ددی وجې مادده نه جدا کړئی، (۱).

قوله: اقبل الحديقة وطلقها تطليقة: حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه ددی جملی نه استدلال کوی اوفرمانی چه خلع طلاق نه دی بلکه فسخ دنکاح ده، ددی وجې، که خلع طلاق وی نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم به «طلقها تطليقة» نه فرمائیل.

لیکن ددی جملی نه دخلع فسخ نکاح باندې استدلال کول درست نه دی ځکه چه ددی نه زیات داثبات دی چه دا طلاق علی المال دی، او مطلب دادی چه ته باغ قبول کړه او طلاق ورکړه نودا دطلاق علی المال صورت جوړ شو.

محل اختلاف دادی که چا خلع اوکړه اود طلاق لفظ ئې استعمال نکړونو طلاق به واقع شی که نه اومذکور دجملی نه ددی متعلق څه استدلال نشی کولی، (۲).

قوله: قال ابو عبد الله لا يتابع فيه عن ابن عباس: حضرت امام بخاری رحمته الله علیه فرمائی چه په دی حدیث کښې ددوی دشیخ ازهر بن جمیل دحضرت ابن عباس رضی الله عنه باره کښې متابعت نه دی کړې شوې، یعنی نورو حضراتو په سند کښې دحضرت ابن عباس رضی الله عنه ذکر نه دی کړې، بلکه عکرمه نه ئې دا مرسل نقل کړې دی نو دباب په دویم روایت کښې چه په هغې کښې د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه دشیخ اسحاق واسطی دی عکرمه نه مرسل منقول

(۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۵۰۰/۹، وعمدة القاری: ۲۶۳/۲۰.

(۲) فتح الباکوی: ۵۰۱/۹، او جز المسالك، کتاب الطلاق، باب الخلع: ۱۰۰/۱۰.

دې، حاصل دادې چې په دې حديث كښې دخالد خدا چه كوم طريق دې هغه صرف ازهر بن جميل نه موصولا منقول دې باقى حضراتو ددوى طريق سره دا حديث مرسلأ نقل كوى البته دويم طريق د«ايوب عن عكرمة» دې هغه امام په دې خاني كښې په څلورم نمبر باندې موصولا نقل كړې دې .

[۴۹۷۲] حَدَّثَنَا اسحاقُ الواسِطِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ اخْتِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَرْذَاوَقَالَ تَرْدِينَ حَدِيقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ فَرَدَّتْهَا وَامْرَأَةٌ يُطَلِّقُهَا وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَطَلَّقَهَا وَعَنْ أَيُّوبَ بْنِ أَبِي تَمِيمَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ ثَابِتَ بْنِ قَيْسٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي لَا أُغْتَبُ عَلَى ثَابِتٍ فِي دِينٍ وَلَا خُلُقٍ وَلَكِنِّي لَا أُطِيقُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَرْدِينِ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ

[۴۹۷۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْبَارِكِ الْمُخَرَّمِيُّ حَدَّثَنَا قُرَادُ أَبُو نُوحٍ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ ثَابِتَ بْنِ قَيْسٍ بِنِ ثَمَّاسٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يَقُمُ عَلَيَّ ثَابِتٍ فِي دِينٍ وَلَا خُلُقٍ إِلَّا إِنِّي أَخَافُ الْكُفْرَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَرْدِينِ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ فَقَالَتْ نَعَمْ فَرَدَّتْ عَلَيْهِ وَامْرَأَةٌ فَقَارَقَهَا

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ جَمِيلَةَ قَدْ كَرَّ الْحَدِيثَ

قوله: وقال ابراهيم بن طهمان عن خالد عن عكرمة عن النبي ﷺ: دا ابراهيم بن طهمان دود شيوخ دى، يو خالد خدا او دويم ايوب بن ابى تميمه، خالد خدا نه خودا حديث مرسلأ نقل كوى، البته ايوب نه هغه دا موصولا نقل كوى، حضرت امام بخارى رحمه الله په دې خاني كښې دواړه ذكر كړل.

قوله: حدثنا قراد: قراد د حضرت امام بخارى رحمه الله شيخ الشيخ دې، دا ددوى لقب دې. ددوى نوم عبدالرحمان بن غزوان دې او ابونوح ئې كښت دې، دائقه دې او جليل القدر محدثينو كښې دې، البته ليث بن سعد نه هغوى يو روايت نقل كوى، په دې روايت باندې محدثينو كلام كړې دې، صحيح بخارى كښې ددوى صرف دا يو روايت دې، د حضرت امام بخارى رحمه الله نه علاوه د امام ابو داود رحمه الله، امام ترمذى رحمه الله او امام نسائى رحمه الله هم ددوى نه روايتونه كړي دي. ددوى وفات په كال ۲۰۷ هجرنى كښې اوشو، (۱)

۱۲= بَابُ الشَّقَاقِ وَهَلْ يُشِيرُ بِالْخُلْعِ عِنْدَ الضَّرُورَةِ

وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَأَنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِلَى قَوْلِهِ خَيْرًا﴾ (النساء: ۳۵).

[۳۹۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ ابْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ مَرْثَدَةَ الزُّهْرِيِّ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ بَيْنَ الْمُنْغِيرَةِ اسْتِاذَنُوا فِي أَنْ يَنْكِحَ عَلَى ابْنَتِهِمْ فَلَا اِذْنَ [ر: ۸۸۳].

دباب شقاق یعنی اختلاف بین الزوجین په بیان کښې دې ، مخکښې فرمائی چې «وهل يشير بالخلع عند الضرورة» او آيا د ضرورت په وخت کښې حاکم او ولی د خلع مشوره ورکولې شی ، بعضې نسخو کښې «....عند الضرر» دې یعنی په خپل مینځ کښې معاشرت کښې د زوجینو په مینځ کښې ضرر لاحق کیږي نو داسې صورت کښې د خلع مشوره ورکولې شی .

د «شیر» فاعل حاکم یا ولی محذوف دې ، مخکښې په ترجمه الباب کښې دسورت نساء آیت نقل کوی الله ﷻ حکامو ته خطاب کوی او فرمائی که " ستاسو د زوجینو په مینځ کښې (داسې) اختلافات اندیښنه وی (چې تاسو به هغه په خپل مینځ کښې صحیح نه کړئ شی) نو یو حکم (منصف) سړی د خاندان نه او یو حکم د ښځې د خاندان اولیرېنی که هغوی دواړه اصلاح غواړي نو الله ﷻ به د زوجینو په مینځ کښې اتفاق او فرمائی .

د زوجینو په رشته دارو کښې حکم او منصف جوړولو فائده دا ده چې دواړو ته به ددوی حالات هم معلوم وی ، او ددوی نه به د خیرخواهۍ امید هم وی ، که دواړو نه څوک نه ملاوړې نو بیا دې په څه بل مناسب او ددې کار دپاره لائق سړې او ټاکي ، که هغه دواړو حکم او منصف اصلاح بین الزوجین کښې اصلاح او غواړي نو الله ﷻ به ددوی دحسن نیت او حسن سعی په وجه د زوجینو په مینځ کښې موافقت راولی .

دا دواړه منصفان که په څه خبره باندې متفق شونو هغه خبره به نافذ العمل وی ، لیکن که دواړو د ښځې خاوند په جدائی باندې اتفاق او کړونو د حضرت امام مالک رحمته الله علیه په نیز جدائی به واقع شی ، ائمه ثلاثه فرمائی چې جدائی به واقع نشی ، ځکه چې د طلاق اختیار خاوند لره دې ، دده د رضامندۍ او اجازت نه بغیر جدائی به نه وی ، (۱)

د ترجمه الباب سره د حدیث مناسبت: د باب لاندې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه چې کوم حدیث نقل کړې دې ، هغه په کتاب النکاح کښې چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم خطبه او فرمائیله او وې فرمائیل چې ښې مغیره دخپلې لور د حضرت علی رضی الله عنه سره د نکاح کولو ځما نه اجازت اخستی وو ، لیکن ما هغوی ته ورنکړو .

علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمائی چې د حدیث په دې باب کښې د ذکر کولو وجه داده چې حضرت فاطمه رضی الله عنها د حضرت علی رضی الله عنه په دې نکاح باندې راضی نه وه ، که حضرت علی رضی الله عنه نکاح

کبری وې نو د دواړو په مینځ کښې به دشقاق او اختلاف اندیښنه وه، حضرت نبی کریم ﷺ حضرت علی رضی الله عنه د نکاح کولو نه منع کړو اود دواړو په مینځ کښې نې متوقع اختلاف ختم کړو، نو علامه کرمانی رحمه الله لیکي چه :

«توخذ مطابقة الترجمة من كون فاطمة ما كانت ترضى بذلك فكان الشقاق بينهما وبين علي متوقفاً اراد ﷺ دفع وقوعه بمنع علي من ذلك بطريق الايام والاشارة (۱)»
حافظ ابن حجر رحمه الله د حدیث او ترجمه الباب مناسبت تعریف او کړو او وې فرمائیل چه
(وهی مناسبة جيدة) (۲)

باب لَا يَكُونُ بَيْعُ الْأُمَةِ طَلَاقًا

[۴۹۷۵] حَدَّثَنَا إسماعيل بن عبد الله قال حَدَّثَنِي مَالِك عَنْ ربيعة بن أبي عبد الرحمن عن القاسم بن محمد عن عائشة رضي الله عنها زوج النبي صلى الله عليه وسلم قالت كان في بريدة ثلاث سنن احدى السنن انهما اعتقت فخيرت في زوجها وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم الولاء لمن اعتق ودخل رسول الله صلى الله عليه وسلم والبُرمة نفور بلحيم فقرب اليه خبزواذ من اذم البيت فقال المار البُرمة فيها لحم قالوا بلى ولكن ذلك لحم تصدق به على بريدة وانت لا تأكل الصدقة قال عليها صدقة ولنا هديّة [۳۸۰۹:ر].

واده شوې وينځه که مالک خرڅه کړې نو دده دا بيع به طلاق شمیرلي کيږي که نه، په دې کښې اختلاف دې، د جمهور علماء مسلك دادې چه خرڅولو سره به طلاق واقع نه وي، حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه او حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه روایت دې چه بيع سره به طلاق واقع وي، حضرت امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائید کړې دې، روایت باب د جمهورو دلیل دې، په دې کښې د حضرت بريد رضی الله عنه واقعه ده. کوم چه حضرت عائشه رضی الله عنها اخستې وه او آزاد کړې وو، او هغې ته ئې د حضرت مغيث په زوجیت کښې د اوسیدو او نه اوسیدو اختیار ورکړې وو، دا دخیار حاصلول ددې خبرې دلیل دې چه بيع سره طلاق نه واقع کيږي، که نفس بيع سره طلاق واقع کيدنی نوبیا په زوجیت کښې د اوسیدو او نه اوسیدو اختیار چرته حاصلیږي. (۳)

((برمة)) کتوي ته وائی.

(۱) شرح الكرمانی: ۲۰۰/۱۹.

(۲) فتح الباری: ۵۰۵/۹.

(۳) مذکوره تفصیل دپاره اوگوری عمدة القاری: ۲۶۶/۲۰، وفتح الباری: ۵۰۵/۹. دلته دپاکستان په عدالت کښې عائلي قوانینو کښې دخلع متعلق دقران وسنت خلاف یو فیصله باندې تنبییه مناسب معلومیږي. په کال ۱۹۶۷ء کښې دپاکستان سپریم کورټ په رومی خل دا فیصله ورکړه که ښځه په عدالت کښې دخلع درخواست ورکړي او عدالت دا محسوس کړي چه د فریقینو په مینځ کښې خوشگوار تعلقات قائمیدل مشکل دی نو هغه د خاوند درضامندنی نه بغیر هم خلع کولې شی او نکاح فسخ کولې شی.

دسپریم کورټ دا فیصله داسلامی شریعت بالکل خلاف وه ځکه چه دقران وسنت واضح حکم دادې چه خلع د ښځې او خاوند یو دوه اړخیزه معاهده ده چه دا د فریقینو..... ابقیه حاشیه په بل مخ.....

باب خیار الأمة تحت العبد

[۴۹۷۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَهَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ

قَالَ رَأَيْتُهُ عَبْدًا يَعْنِي زَوْجَ بَرِيرَةَ

[۴۹۷۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ

عَبَّاسٍ قَالَ ذَاكَ مُغِيثٌ عَبْدٌ بَنَى فُلَانٌ يَعْنِي زَوْجَ بَرِيرَةَ كَأَنِّي انْظُرُ إِلَيْهِ يَتَّبَعُهَا فِي

سَبْكِ الْمَدِينَةِ يَبْكِي عَلَيْهَا

[۴۹۷۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَ كَانَ زَوْجُ بَرِيرَةَ عَبْدًا أَسْوَدِيًّا قَالَ لَهُ مُغِيثٌ عَبْدُ الْبَنِيِّ فُلَانٌ كَأَنِّي

... د تیرمخ باقی حاشیه] په دې سلسله کښې د صحیح بخاری د ترجمه الباب ددې روایت استدلال

کولې شي، حالته د یو معمولي پوهني والا سرې ددې روایت په دې پوهیدلې شي چه حضرت نبی کریم ﷺ په دې موقع باندې پخپله نکاح فسخ نه کړه بلکه حضرت ثابت بن قیس ته ئې د طلاق ورکولو مشوره ورکړه، نو هغوی هم دا مشوره قبوله کړه. دنسانی په روایت کښې دی چه حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه ته ئې اوفرمانیل چه: هذا الذي لها عليك وعلى سيئها قال نعم: (چه کوم په تاباندې

دهغې واجب وو هغه واخله او هغه پرېږده، حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه اوفرمانیل چه ښه) (۳). دا القاط پوره صراحت سره وائی چه دا معامله د حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه رضامندئې سره شوې وه. که صرف د ښځې په درخواست باندې د خاوند درضامندئې نه بغیر خلع کیدیشوې نو حضرت نبی کریم ﷺ به پخپله نکاح فسخ کړې وې، نو امام ابوبکر جصاص رازی رحمه الله په دې واقعه باندې تبصره کوی او لیکي چه:

که دخلع سلطان ته حاصل وې، که زوجینو غوښتلې یا ئې نه غوښتلې نو حضرت نبی کریم به ددې دواړو نه به ئې سوال نه کولو او خاوند ته به ئې دا نه فرمائیل چه ته دې سره خلع او کړه بلکه پخپله به ئې خلع کړې وې او هغه ښځه به ئې جدا کړې وې، او خاوند ته به ئې دهغه باغ واپس کړې وې، که دواړو انکار کولې یا په هغوی کښې یو انکار کولې، لکه څنگه چه په لعان کښې د فسخ نکاح اختیار حاکم ته وی نو هغه ملاعن (خاوند) ته دا نه وائی چه خپله ښځه پرېږده بلکه پخپله تفریق راولي، (۳).

لهذا ددې روایت باب نه مدعا نه صرف دا چه تعلق نشته بلکه دا روایت صراحتاً ددې تردید کوی.

حقیقت دادې چه مغرب په نن وخت دښځو دآزادئې حوالې سره کومه منصوبه روانه کړې ده، پر ملکونه ددې د هوکې نعرې په وجه په دام کښې راگیر شوی دی او دقانون سازئ په وخت کښې د اسلام بنیادی او فطری تعلیمات لره هم نظر انداز کړې شوی دی، اوس اوس دمصر حکومت ښځونه د طلاق دا اختیار ورکولو قانون جوړ کړې دی چه دسرو په شان ښځو ته هم دا اختیار دې چه کله هغوی غواړي نوسرو ته دې طلاق ورکړي او جدائی دې حاصله کړي، داسلام فطری تعلیمات او همیشگیر صداقتونو برخلاف داشان قوانینو کښې که انسانی معاشرې دپاره د ښه والی او اصلاح اړخ موجود وې نو نن به دمغربی ژوند خاندانی معاشره نه تباہ کیدلې، دمغرب فیملی نظام چه څنگه تباہ ویرباد دې، مغربی اقوامو دپاره دا دټولونه لویه المیه ده، او دهغه خاڼې دانشورانو اوس اسلامی تعلیماتو طرفته ددې دخل دپاره سترگې غړولې دي. لیکن دمغربی تهذیب د پړو پړو له کبله او ددې نه متاثره مسلمان ملکونو حکمران او قانوندان حضرات په نظر کښې تراوسه پورې دا حقیقت پټ دې (اللهم ارنا الحق حقاً وارزقنا اتباعه وارنا الهاتل باطلا وارزقنا اجتنابه).

انْظُرْ إِلَيْهِ يَطُوفُ وَرَاءَهُمَا فِي سِجِّكِ الْمَدِينَةِ [ر: ۴۹: ۴۹].

مسئله خیار عتق: واده شوې وینځه که آزاده کړې شی اوددې خاوند غلام وی نو بالاتفاق داسې ونيځې ته به خیار عتق حاصل وی، یعنی هغې ته به خپل خاوند سره داوسیدو اونه اوسیدو اختیار حاصل وی. لیکن که ددې خاوند آزاد دې نو دې ته به خیار عتق حاصل وی که نه، په دې کښې اختلاف دې.

دأئمه ثلاثه په نیز دې ته به خیار عتق حاصل نه وی، د حضرت امام بخاری رحمته الله هم د مسلك دې، نوهغوی د "خيار الامه تحت العبد" ترجمه کوی اودې خبرې طرفته اشاره کوی چه اختیار به په هغه وخت کښې حاصل وی چه کله ددې خاوند غلام وی، مفهوم مخالف دادې که خاوند آزاد وی نو اختیار به نه وی (۱)

دحضرات حنفیه په نیز دې ته به خیار عتق حاصل وی، د دواړو فریقو استدلال دحضرت بربره رحمته الله واقع نه دې حضرت بربره رحمته الله ته آزادي نه پس بالاتفاق خیارعتق ملاؤ شوې وو، اوهغوی دخپل سابقه خاوند سره دنه اوسیدو فیصله کړې وه. دحضرت بربره رحمته الله د آزادي په وخت کښې ددې خاوند حضرت مغیث باره کښې دوه قسمه روایتونه دی، بعضو روایتونو کښې دی چه هغه وخت کښې هغه آزاد وواوهم دا روایت دحنفیه مستدل دې اوبعضو کښې دی چه هغه غلام وو، أئمه ثلاثه دې دویم روایت ته ترجیح ورکړې ده، لیکن دا روایت دهغوی دپاره دلیل نه شی جوړیدې ځکه که دا روایت تسلیم کړې شی او اووئیلې شی چه په هغه وخت کښې هغه غلام وو نو دې نه د خيار الامه تحت العبد مسئله ثابت شوه چه متفق علیه ده. د خيار الامه تحت الحر په نفی باندې ددې روایتونو نه استدلال نشی کولی، (۲) په هغه وخت کښې د حضرت مغیث د غلام یا آزادی متعلق اهم روایتونه دحضرت ابن عباس رحمته الله او حضرت عائشه رضی الله عنها نه منقول دی.

دحضرت ابن عباس رحمته الله په روایت کښې هیڅ اختلاف نشته دې، (۳) په دې کښې د حضرت مغیث دزوج بربره دغلام کیدو تصریح ده. أئمه ثلاثه هم دې روایتونو ته ترجیح ورکوی، حضرت امام بخاری رحمته الله هم په دې باب کښې صرف دحضرت ابن عباس رحمته الله روایت نقل کړې دې.

دحضرت عائشه رضی الله عنها په روایت کښې اختلاف دې، دهغوی نه درې حضرات روایتونه نقل کوی. ① عروه ② قاسم بن محمد ③ اسود. په دې دریو وارو کښې عروه او قاسم د دواړو په روایتونو کښې تعارض دې، بعضو کښې د زوج بربره د آزادي او بعضو کښې د غلامی تصریح ده، (۴)

(۱) فتح الباری: ۵۰۹/۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۶۷/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۵۱۳/۹، باب بلا ترجمه و اوجز المسالك ما جاء فی الخيار: ۸۴/۱۰.

(۴) دعروه ددې روایت دپاره اوگوری چه په هغې کښې د ((کان زوجا بربره)) الفاظ دی. فتح الباری: ۵۱۳/۹، (باب بلا ترجمه)، دعروه په دویم روایت کښې د ((وکان عبدا)) الفاظ دی. امام مسلم نقل کړی دی، اوگوری صحیح مسلم کتاب العتق، باب بیان الولاء [..... باقی حاشیه په بل مخ .....]

البته اسود عن عائشه رضی اللہ عنہا په روایت کنې هیڅ اختلاف نشته دي، په دې کنې د زوج بریره د آزادی تصریح ده. (۱)

ايمه ثلاثه د حضرت ابن عباس روایتونه او د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا هغه روایتونو ته ترجیح ورکړې ده چه په هغې کنې «وکان عهدا» صراحت دي. (۲)

حضرات حنفیه د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د اسود والا روایت ته ترجیح ورکړې ده، چه په هغې کنې دي چه «وکان حرا»، حنفیه فرمائی چه عروه عن عائشه رضی اللہ عنہا او قاسم عن عائشه رضی اللہ عنہا د روایتونو د تعارض په وجه ساقط شوی دی، لهذا اسود عن عائشه رضی اللہ عنہا د روایت اعتبار به وی ځکه چه هغه غیر مختلف فیها دي، (۳)

او د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا والا روایت د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت باندې ترجیح ورکولې شی، ځکه چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا حضرت بریره لره آزادولو او صاحب قصه ده. او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ په هغه وخت کنې کم عمر وو. اودا قصه نیغ په نیغه دهغوی متعلق نه ده، ددې وجې په دې باب کنې د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا روایت مدار او قابل اعتبار پکار دي. همداشان د اسود عن عائشه والا روایت تسلیم کولو په صورت کنې د دواړو قسمه

روایتونو کنې، جمع او تطبیق ممکن دي چه په هغه روایتونو کنې هغه ته «عبد» وویلې شوی دی هغه د ماضی اعتبار سره او وویلې شو ځکه چه حضرت مغیث رومبې غلام وو. بیا آزاد کړې شو ځکه چه حریت او عبدیت دوه داسې صفتونه دي چه په یو وخت کنې دواړه نشی جمع کیدی، دواړه به بیل بیل حالتونو کنې منلې شی چه «انه کان عهدا فی حالة، حرا فی حالة

اخری» او ظاهر دی چه په دې صورت کنې به یو حالت مقدم وی او دویم حالت کنې به موخر او دا خبره په خپل ځانې کنې متعین ده چه درقیت نه پس حریت راتلې شی، لیکن حریت نه پس رقیت نه شی راتلې. لهذا رقیت به مقدم وی او حریت موخر. ددې وجې چه په کومو

روایتونو کنې «وکان عهدا» تصریح ده هغه د ماضی اعتبار سره ده او چه په کومو کنې «کان حرا» دی دهغې مطلب دادې چه د حضرت بریره د آزادی په وخت کنې هغه حر وو، داشان دواړه قسمه روایتو کنې تعارض به نه وی. (۴)

...د تیرمخ باقی حاشیه] لمن اعتق : ۴۹۴/۱، قاسم دده خوښی عبدالرحمان نه په یو روایت کنې دي چه «(وکان حرا)» الفاظ نقل کړې شوی دی. او گوری فتح الباری: ۵۱۳/۹، او د قاسم په بل روایت کنې زوج بریره د غلام تصریح ده او گوری سنن ابی داود، کتاب الطلاق باب المملوکه تعتق وهی تحت حرا وعبد: ۲۷۰/۲، رقم الحدیث: ۲۲۳۴.

(۱) سنن ابی داود، کتاب النکاح، باب من قال کان حرا: ۲۷۰/۲، رقم الحدیث: ۲۲۳۵، وسنن الترمذی کتاب الرضاع، باب ماجاء فی الامة تعتق ولها زوج: ۴۶۱/۳، رقم الحدیث: ۱۱۵۵.

(۲) فتح الباری: ۵۱۴/۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۶۷/۲۰، واوز المسالك: ۸۴/۱۰.

(۴) او گوری عمدة القاری: ۲۶۷/۲۰.

او بالفرض که داهم تسلیم کړې شی چه ټول روایتونو کښې زوج بریره د غلام کیدو ذکر دې، بیا هم ائمه ثلاثه دپاره هغه مستدل نشی جوړیدې، ځکه چه ددې نه زیات نه زیات خیار الامة تحت العبد یو متفق علیه مسئله داثبات به وی، خیار الامة تحت الحر په نفی باندې ددې روایتونو نه استدلال بهر حال به نشی کولې، (۱)
البته دسنن ابی داود او ترمذی شریف په دروایت نه استدلال کوی چه کوم هشام بن عروه عن ابیه عن عائشه رضی الله تعالی عنهما طریق سره مروی دې، په دې کښې دی چه «قالت کان زوج یرید هدا فغیرها رسول الله صلی الله علیه وسلم فاختارت لنفسها ولو کان حرام یغیرها» په دې کښې د «ولو کان حرام یغیرها» د حضرت عائشه رضی الله تعالی عنها قول دې. امام نووی رحمته الله علیه فرمائی چه «ومثل هذا لا یکاد احد یقوله الا توقیفا» یعنی حضرت عائشه رضی الله تعالی عنها دا جمله دخپل طرفنه اونه ونیله بلکه ضرور به ئې د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه ددې متعلق تپوس کړې وی ځکه چه د اشان جمله دخپل طرفنه نشی ونیلي، (۳)

ددې جواب دادې چه دا د حضرت عائشه رضی الله تعالی عنها قول نه دې بلکه د حضرت عروه قول دې، نو د نسائی په روایت کښې ددې تصریح ده، (۴) ددې وجې دا دهغوی خپل اجتهاد دې چه په بل مجتهد باندې حجت نه دې.

دا خو دروایت اعتبار سره کلام وو، د علت او درایت اعتبار سره ائمه ثلاثه فرمائی چه دخیار عتق علت عدم مساوات او عدم کفایت دې، بنسخته آزاده شوه، خاوند غلام وی، د دواړو په مینځ کښې برابری پاتې نشوه لهذا بنسختی ته به خیار عتق حاصل وی، لیکن که خاوند آزاد وی نو عدم کفایت دا علت به په هغه ځانې کښې نشی موندې، لهذا په دې صورت کښې بنسختی ته خیار عتق به حاصل نه وی، (۵)

په حنفیانو کښې د صاحب هدایه په نیز خیار عتق د وینځې د آزادیدو نه پس دخپل نفس مالک کیدل دی، چه ددې په وجه ددې د خاوند دپاره په بنسخته باندې د درېو طلاقو اختیار حاصل شو، حالانکه ددې نه مخکښې ده ته د دوو طلاق اختیار وو، لهذا دا اختیار کړې شو که غواړی نو دخپل سابقه خاوند په زوجیت دې پاتې کیږی او په خپل طلاق کښې اضافه قبوله کړی او که غواړی نو دا اضافه قبوله نه کړی چه دې یو قسم خاوند ملکیت زیات شو

(۱) عمدة القاری: ۲۶۷/۲۰، وفی الاوجز: ۸۴/۱۰. اما الروایات التی و رد فیها انه کان عبدا فلا تخالف احدا من الائمة الابعة لان خيار المرأة اذ كان زوجها عبدا اجتماعي واما الروایات التی ورد فیها انه کان حرا فتخالف الائمة الثلاثة ولا تخالف الحنفية لان الخيار عندهم على كل حال.

(۲) اوگوری سنن الترمذی، کتاب الرضاع، باب ماجاء فی المرأة تعتق ولها زوج: ۴۶۱/۳. رقم الحديث: ۱۱۵۴. وسنن. دواد کتاب الطلاق، باب فی المملوكة تعتق وهي تحت صر وعبدا: ۲۷۰/۲. رقم الحديث: ۲۲۳۳.

(۳) فتح الباری: ۵۱۳/۹.

(۴) اوگوری سنن نسائی، کتاب الطلاق، باب خيار الامة تعتق وزوجها مملوک: ۱۰۶/۲.

(۵) اوجز المسالك: ۸۱/۱۰.

او بیله شی. (۱)

امام طحاوی رحمته الله فرمائی چه دخیار عتق اصل علت د آزادی نه پس د وینخی مختار کیدل دی، د آزادی نه مخکې ددی ټول اختیار مالک سره وو، مالک ته مکمل اختیار وو چه ددی واده غلام سره او کړی یا آزاد سره، لهذا اوس د آزادی نه پس دی ته مکمل اختیار ملاویدل پکار دی چه ددی خاوند دی غلام وی یا آزاد، دهغه په قبولو کښې به دی ته پوره پوره اختیار وی، (۲)

دا خبرې اترې د عقل او قیاس اعتبار سره دی، گنی اصل مدار خو د حضرت بریره واقع ده، چه دهغې اصل تفصیل بیان شو.

۱۵= بَابُ شَفَاعَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي زَوْجِ بَرِيرَةَ

[۴۹۷۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْدًا يُقَالُ لَهُ مُغِيثٌ كَانِي انْظُرْ إِلَيْهِ يَطُوفُ خَلْفَهَا يَبْكِي وَدُمُوعُهُ تُسِيلُ عَلَى لِحْيَتِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبَّاسٍ يَا عَبَّاسُ أَلَا تَعْجَبُ مِنْ حُبِّ مُغِيثٍ بَرِيرَةَ وَمِنْ بُغْضِ بَرِيرَةَ مُغِيثًا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوَرَأَجَعْتَهُ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثَأْمُنِي قَالَ أَمَّا أَنَا فَشَفَعْتُ قَالَتْ لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ [ر: ۳۹۷۶].

د حضرت امام بخاری رحمته الله مقصد ددی باب نه دادي چه دخیار عتق حاصلیدو نه پس وینخی سره د سابقه خاوند داوسیدو دپاره سفارش کولې شی، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت بریره ته سفارش کړې وو چه هغه دی خپل سابقه خاوند سره پاتې شی لیکن هغې دا سفارش قبول نه کړو، (۳)

ددې نه دا خبره معلومیږي که دیوسړی سفارش قبول نه کړې شونو ده ته پکار دی چه خفه نه شی، که سفارش کولو والا خومره لونې ولې نه وی، د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله سفارش حضرت بریره قبول نکړو، حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په دی باندې خفه نه شو.

باب ۱۶

[۴۹۸۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ أَنَّ عَائِشَةَ أَرَادَتْ أَنْ تُشْتَرِيَ بَرِيرَةَ فَأَبَى مَوَالِيهَا إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطُوا الْوَلَاءَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اشْتَرِيهَا وَاعْتِقِيهَا فَأَمَّا الْوَلَاءُ لِمَنْ اعْتَقَ وَآتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَحْمٍ قَلِيلٍ إِنَّ هَذَا مَا تُصَدِّقُ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ فَقَالَ هُوَ مَا صَدَقَهُ وَلَنَا هَدِيَّةٌ حَدَّثَنَا أَدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَزَادَ فُحِّرَتْ مِنْ زَوْجِهَا [ر: ۴۹۸۳].

(۱) هداية، كتاب النكاح باب نكاح الرقيق: ۳۴۲/۲.

(۲) اوگوری شرح معانی الآثار للطحاوی، كتاب الطلاق، باب الامة تعتق وزوجها حر: ۵۴/۲.

(۳) الابواب والترجم: ۸۰/۲.

د باب بلا ترجمه دې او ما قبل باب سره ددې تعلق دې، دا «کالفصل من الباب السابق» دې. (۱)
**باب قول الله تعالى: وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ
 وَلَا أُمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ [البقرة ۲۲۱]**

[۴۹۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا سُئِلَ عَنْ نِكَاحِ
 النَّصْرَانِيَّةِ وَالْيَهُودِيَّةِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ الْمُشْرِكَاتِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَلَا أَعْلَمُ مِنْ الْأَشْرَافِ شَيْئًا
 أَكْبَرَ مِنْ أَنْ تَقُولَ الْمَرْأَةُ رَبُّهَا عِيسَى وَهُوَ عَبْدٌ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ .

ترجمة الباب کښې ذکر شوی آیت نه چه کومه مسئله په پوهه کښې رازی، هغه اجماعی
 ده، مشرکاتو سره د اهل ایمان نکاح جائز نه ده، (۲) ایماندارې ښځې دې وښځې ولې نه وی
 هغه د شرک والا ښځو نه بهترې دي، که هغه مشرکه خومره ښکلې ولې نه وی .

کتابیه سره د نکاح کولو حکم: البته په دې کښې اختلاف دې چه د مسلمان کتابیه سره نکاح
 جائزه که نه ؟

① د جمهور علماء او آئمه اربعه په نیز کتابیه سره نکاح کول د یو مسلمان دپاره جائز دی.
 د جمهورو استدلال د قران پاک د سورة مائده آیت «والمحصنات من الذین اوتوا الكتاب» نه
 دې، په ترجمه الباب کښې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د سورة بقره چه کوم آیت «وَلَا تَنْكِحُوا
 الْمُشْرِكَاتِ» ذکر کړې دې، جمهور فرمائی چه دا آیت عام وو. مجوسیه، کتابیه ټولو لره شامل
 وو، د سورة مائده آیت په دې کښې تخصیص او کړو.

② حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه کتابیه سره نکاح کول ممنوع دی، ځکه چه قران
 پاک «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ» فرمائی دی او دې نه به زیات شرک څه وی چه یو ښځه حضرت
 عیسی علیه السلام لره خپل رب تسلیموی، گویا د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما په نیز د سورة مائده آیت
 د سورة بقره ترجمه الباب آیت سره منسوخ کړې دې، نو ابراهیم حری تصریح کړې ده چه آیت
 د مانده د آیت بقره سره منسوخ دې

لیکن جمهور فرمائی چه دا دعوی نسخ بلا دلائل ده، او حقیقت دادې چه د سورة نساء آیت
 د سورة بقره آیت کښې تخصیص کړې دې، د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما قول ته بعضو شاذ و نیلې
 دې او بعضو دا په تقوی او تورع باندي محمول کړې دې. (۳)
 حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمته الله علیه فرمائی چه د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه رجحان په دې
 مسئله کښې د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما قول طرفته دې. (۴)

(۱) عمدة القاری: ۵۸۴/۹، ۵۸۳.

(۲) الابواب والتراجم: ۸۰/۲.

(۳) مذکوره تفصیل دپاره او گوری فتح الباری: ۵۲۱/۹، ۵۲۰، والابواب والتراجم: ۸۰/۴.

(۴) الابواب والتراجم: ۸۰/۲.

۱۷ = بَابُ نِكَاحٍ مَنْ أَسْلَمَ مِنَ الْمُشْرِكَاتِ وَعِدَّتِهِنَّ

[۴۹۸۲] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَ الْمُشْرِكُونَ عَلَى مِزْلَتَيْنِ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُؤْمِنِينَ كَانُوا مُشْرِكِي أَهْلِ حَرْبٍ يُقَاتِلُهُمْ وَيُقَاتِلُونَهُ وَمُشْرِكِي أَهْلِ عَهْدٍ لَا يُقَاتِلُهُمْ وَلَا يُقَاتِلُونَهُ وَكَانَ إِذَا هَاجَرَتْ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ لَمْ تُخْطَبْ حَتَّى تَحِيضَ وَتُظْهَرَ فَإِذَا ظَهَرَتْ حَلَّ لَهَا النِّكَاحُ فَإِنْ هَاجَرَ زَوْجُهَا قَبْلَ أَنْ تُنْكِحَ رُدَّتْ إِلَيْهِ وَإِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ مِنْهُمْ أَوْ امْرَأَةٌ فَهُمَا حُرَانِ وَهُمَا مَا لِلْمُهَاجِرِينَ ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَإِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ أَوْ امْرَأَةٌ لِلْمُشْرِكِينَ أَهْلُ الْعَهْدِ لَمْ يَرُدُّوا وَارْدَتْ أُمَّتُهُمْ

وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: كَانَتْ قَرِيبَةٌ بِنْتُ ابْنِ أُمَيَّةَ عِنْدَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَقُلِّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ وَكَانَتْ أُمُّ الْحَكَمِ بِنْتُ ابْنِ سُفْيَانَ تَحْتِ عِيَّاضِ بْنِ عِلْمٍ الْفِهْرِيِّ فَقُلِّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ الثَّقَفِيُّ

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی کہ خوک مشرکہ بنسخہ مسلمانہ شی نو دعدت تیریدو نہ پس دمسلمان دی سرہ نکاح کول جائزدی البتہ ددی پہ عدت کنبی اختلاف دی، دجمہورو پہ نیز ددی عدت دآزادی بنسخی دعدت پشان دری طہرہ دی. د حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز استبراء بحیضہ یعنی یوحیض کافی دی. (۱)

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ چہ پہ باب کنبی کوم روایت نقل کرے دی دہغی نہ معلومیہی چہ ہغہ د حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ تائید کوی، خکہ چہ پہ دی کنبی دیو حیض ذکر دی، «لم تخطب حق تحيض وتظهر».

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: واو حرف عطف دی، معلومیہی داسی، چہ کوم مضمون ددی معطوف دی ہغہ امام حذف کرے دی، ابن جریج پہ حدیث کنبی راتلونکی مضمون ہم دعطاء نہ نقل کرے دی او ددی نہ علاوہ دویم مضمون ہم دواو نہ مخکنبی ووهغہ حذف کرے شو. (۲)

ددی عطاء نہ کوم یو عطاء مراد دی؟ حضرت امام بخاری رحمہ اللہ خو دا گنرلی دی چہ ددی نہ عطاء بن ابی رباح مراد دی، لیکن محدثین فرمائی چہ ددی نہ عطاء خراسانی مراد دی، او ابن جریج د عطاء خراسانی نہ نیغ پہ نیغ سماع نہ دہ کرے، ددی وجہی دا سند ضعیف او د حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ ہغہ سندونو کنبی دی چہ پہ ہغی باندی تنقید کرے شوے دی، کتاب التفسیر کنبی دسورۃ نوح لاندی دتنبیہ عنوان سرہ پہ دی باندی بحث تیرشوے دی (۳)

(۱) فتح الباری: ۵۲۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۲۲/۹.

(۳) اوگوری کشف الباری: کتاب التفسیر سورۃ نوح: ۶۹۹.

عطاء د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت کوی، هغوی فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او مومنانو سره د مشرکانو دوه دلې وې، اوله حربی مشرکان چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به هغوی سره جنگ کولو او هغوی به حضرت نبی کریم سره جنگ کولو. دویم معاهد مشرکان چه نه خو هغوی حضرت نبی سره او نه به حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغوی سره جنگ کولو، د حربی څوک بنځې به هجرت او کړو او رابه غله نو هغې ته به ئې دنکاح پیغام نه لیرلو چه ترکومې پورې به هغې ته حیض رانغلواو ددې نه به پاکه نشوه. هرکله چه به هغه پاکه شوه نو د هغې دپاره به نکاح کول جائز شو. او که خاوند ددې دنکاح کولونه مخکښې به هجرت کړې وو نو هغه به خپل خاوند ته واپس کولې شوه، او که په دوی به څوک غلام یا وینځې هجرت کړې وو او هغه دواړه به آزاد شو نو او هغوی ته به هم هغه حق وو چه کوم مهاجرین ته وو.

قوله: ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَإِنْ هَاجَرَ عَبْدُ اللَّهِ أَوَامَةً: بَيَا
عطاء د معاهد ذکر د مجاهد د حدیث په شان او کړو که د معاهد وینځه یا غلام به هجرت کړې راغلی وې نو بیا واپس کولې نشو بلکه ددوی قیمتونه به ورکولې شو.

«مثل حدیث مجاهد» نه یا خو هم دا خبره مراد ده چه کومه دلته «وان هاجر عبد .....» سره بیان کړې شوه، او یا ددې نه یوراتلونکې حدیث طرف ته اشاره ده چه په هغې کښې د معاهدینو د آزادو بنځو حکم بیان شوې دې، ځکه چه په حدیث باب کښې د معاهدینو د آزادو بنځو ذکر نشته دې (۱) چونکه هغه مخکښې رازی نو ددې وجې امام په دې ځانې کښې ذکر نه کړل.

د مجاهد حدیث عبد بن حمید موصولاً ذکر کړې دې. (۲)

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَتْ قَرِيبَةٌ بِنْتُ أَبِي أُمَيَّةَ: داسا بقیه سند
سره موصول دې، په دې کښې دې چه قریبه بنت ابی امیه (ام المومنین د حضرت سلمه رضی اللہ عنہ خور) د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په نکاح کښې وه، دوی هغې ته طلاق ورکړو نو حضرت معاویه دې سره واده او کړو او ام حکم بنت ابی سفیان عیاض بن غنم رضی اللہ عنہ په نکاح کښې وه، هغه ورته طلاق ورکړو نو عبداللہ بن عثمان ثقفی دې سره واده او کړو.

د حدیث مناسبت سره د باب نه واضح دی چه مذکوره دواړه بنځې قریبه او ام حکم مخکښې مشرکې وې، بیا هغوی اسلام قبول کړو او بالترتیب حضرت معاویه او عیاض سره ددوی نکاحونه او شو. ددې نه د ترجمه الباب «دکام من اسلم من المشکات» ثابتیږي.

۱۸ = بَابُ إِذَا أَسْلَمَتِ الْمُشْرِكَةُ أَوِ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الدِّمِيِّ أَوْ الْحَرْبِيِّ
وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا أَسْلَمَتِ النَّصْرَانِيَّةُ قَبْلَ نَوْحِهَا بِسَاعَةٍ حُرِّمَتْ عَلَيْهِ وَقَالَ دَاوُدُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الصَّائِفِيِّ سَبَلَ عَطَاءٌ عَنْ أَمْرَأَةٍ مِنْ أَهْلِ

(۱) فتح الباری: ۵۲۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۲۲/۹.

الْعَهْدِ اسْلَمْتُ ثُمَّ اسْلَمَ زَوْجُهَا فِي الْعِدَّةِ اِهيْ امْرَاَتُهُ قَالَ لَا اِلَا انْ تَشَاءِ هِيَ يَنْكَاحُ جَدِيْهِ وَصَدَاقُ وَقَالَ مُجَاهِدٌ اِذَا اسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجُهَا
وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى: لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ [ر: الممتحنة: ۱۰]
وَقَالَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ: فِيْ مُجَوِّسَيْنِ اسْلَمَا هُمَا عَلٰى نِكَاحِيْهَمَا وَاِذَا سَبَقَ احْدُهُمَا صَاحِبَهُ
وَابٰى الْاُخْرٰى بَآئْتُ لَا سَبِيْلَ لَهَا عَلَيْهَا

وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ امْرَاَةٌ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ جَاءَتْ اِلَى الْمُسْلِمِيْنَ اِيعَاوُضْ
زَوْجَهَا مِنْهَا لِقَوْلِهِ تَعَالٰى وَاتَّوهُمُ مَا اتَّفَقُوا [الممتحنة: ۱۰] قَالَ لَا اَتَمَّا كَانَ ذَاكَ بَيْنَ النَّبِيِّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ اَهْلِ الْعَهْدِ

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: هَذَا كَلُّهُ فِيْ صُلْحِ بَيْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ قُرَيْشٍ
داحد الزوجین داسلام قبلولو نه پس دنکاح حکم: حضرت امام بخاری رحمہ اللہ مقصد ددی
ترجمی نه دادی که زوجین کافر وی او بنسخه خواند نه مخکنی مسلمانہ شی نوددی خہ
حکم دی، په دی کنبی اختلاف دی.

① حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما او عطاء بن ابی رباح فرمائی چہ دبنسخی په اسلام راوړو به
د دواړو په مینځ کنبی نکاح فسخ شی. «لعموم قوله تعالى: لا هن حل لهم ولا هم يحلون لهن».

② انمه ثلاثه فرمائی چہ نکاح به ترهغه وخت پورې باقی وی تر کومې پورې چہ عدت نه وی
ختم شوې، عدت چہ کله ختم شی نو بیا به نکاح ختمه شی.

③ حضرت امام ابوحنیفه رحمہ اللہ فرمائی چہ کله بنسخه مسلمانہ شی نو ددی خواند ته به داسلام
دعوت ورکړې شی، که هغه اسلام قبول کړو نو نکاح به برقرار وی او که انکار ئې اوکړو نو
د دواړو په مینځ کنبی به فرقت واقع شی.

لیکن دا به په هغه وخت کنبی وی چہ کله هغوی دواړه په دارالاسلام کنبی وی، که دواړه په
دالحرب کنبی وی نو دوه صورتونه دی.

① یو صورت دادی چہ بنسخه دارالاسلام طرفته هجرت اوکړی. په دی صورت کنبی به
دتباین دارین په وجه د دواړو په مینځ کنبی فرقت واقع شی.

② دویم صورت دادی چہ بنسخه په دارالحرب کنبی پاتې شی، په دی صورت کنبی به د
انقضاء عدت پورې د خواند په عقد کنبی وی او دعدت نه پس به نکاح ختمه شی. (۱)

حضرت امام بخاری رحمہ اللہ په دی مسئله کنبی اول قول طرفته مائل ښکاری ځکه چہ هغوی
کوم آثار نقل کړی دی دهغې نه داوول قول تائید کړی.

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ..... حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی که نصرانیہ دخپل خواند
نه مخکنی اسلام قبول کړو نو دخپل خواند دپاره حرامه شوه. حافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی
چہ عبدالوارث نه دا تعلیق موصولا ماته نه دی ملاؤ شوې، البته عباد بن العوام په طریق سره

دا ابن ابی شیبہ موصولا نقل کړې دې، (۱)

قوله: وَقَالَ دَاوُدُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الصَّائِغِ سُبُلَ عَطَاءٍ..... داود بن ابی الفرات د ابراهیم بن میمون صائغ نه نقل کړی دی چه عطاء بن ابی رباح نه تپوس او کړې شو که د معاهد بنځه اسلام قبول کړی او عدت کښې دننه ددې خاوند هم مسلمان شی نو آیا هغه بنځه به دده وی؟ هغوی او فرمائیل چه نه، خو که بنځه غواړی نو نوې نکاح او مهر سره دوباره ده سره عقد کولې شی، د دواو دا تعلیق یو بل طریق سره ابن ابی شیبه موصولا نقل کړې دې، (۲)

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ إِذَا أَسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجُهَا: حضرت مجاهد رضی الله عنه فرمائی که خاوند په عدت کښې دننه اسلام قبول کړو نو هغه بنځه به دده وی، هم دادائمه ثلاثه مذهب دې، لکه څنگه چه تیر شو چه عدت ختمیدو پورې به نکاح باقی وی. د مجاهد رضی الله عنه په دې قول کښې «یتزوجها» نه نوې نکاح مراد نه ده بلکه مطلب دادې چه د تجدید عقد نه بغیر به هغه دده بنځه وی، (۳) طبری دا تعلیق موصولا نقل کړې دې، (۴)

حضرت امام بخاری رحمه الله مخکښې د قران پاک آیت «لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهَا» نقل کړې دې او د مجاهد تردید ئې کړې دې او د عطاء تائید ئې کړې دې چه ددې آیت کریمه عموم وجې سره نکاح ختمه شوه، که عدت ختم وی که نه وی.

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ وَقْتَادَةُ فِي مَجُوسِيٍّ أَسْلَمَ هُمَا عَلَى نِكَاحِيمَا: دوه مجوسیان چه بنځه خاوند دی که دوی اسلام قبول کړونو د دواړو نکاح به برقرار وی، که یو اسلام قبول کړو او بل انکار او کړو نو د زوجینو په مینځ کښې به فرقت واقع شی، حضرت حسن بصری رضی الله عنه او حضرت قتاده دې تعلیق لره دا ابن ابی شیبه نه موصولا نقل کړې دې، (۵)

قوله: وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قُلْتُ لِعَطَاءٍ امْرَأَةٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَاءَتْ إِلَى

الْمُسْلِمِينَ: حضرت ابن جریج فرمائی چه معطاء بن ابی رباح نه تپوس او کړو که مشرکانو نه څوک بنځه مسلمانانو ته راشی نو ددې خاوند ته به ددې بنحې معاوضه ورکولې شی که نه؟ هرکله چه الله ﷻ «وَاتَوْهَمَ مَا لَقَوْا» فرمائیلی دی. عطاء جواب ورکړو چه نه ځکه چه دا خو صرف د حضرت نبی کریم ﷺ او معاهدینو تر مینځه وو (یعنی داد حضرت نبی کریم ﷺ او د مشرکانو تر مینځه یو معاهده شوې وه چه دې باندې دهغوی په مینځ کښې صلح شوې وه لیکن نن صبا په دې باندې عمل نشته دې) عبدالرزاق دا تعلیق موصولا نقل کړې دې (۶)

(۱) فتح الباری: ۵۲۵/۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۷۳/۲، وفتح الباری: ۵۲۵/۹.

(۳) تعلیقات لامع الدراری: ۳۷۶/۹.

(۴) فتح الباری: ۵۲۵/۹.

(۵) عمدة القاری: ۲۷۳/۲۰.

(۶) عمدة القاری: ۲۷۳/۲۰.

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ هَذَا كَلَّهُ فِي صَلَاحِ بَيْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنِ

قُرَيْشٍ: مجاهد رحمته الله فرمائی چہ دا تہی خبری پہ دی صلح کنہی وی چہ کومی دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او د قریشو پہ مینخ کنہی شوی وی، دا تعلیق ابن ابی حاتم موصولاً نقل کری دی، (۱) د مجاهد رحمته الله دی تعلیق نہ حضرت امام بخاری رحمته الله د عطاء قول تائید فرمائی (۲).

[۴۹۸۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنِي يُونُسُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ اخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ كَانَتْ الْمُؤْمِنَاتُ إِذَا هَاجَرْنَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَمْتَحِنُهُنَّ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مَهَاجِرَاتٍ فَاْمْتَحِنُوهُنَّ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَنْ أَقْرَأَ بِهَذَا الشَّرْطِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ فَقَدْ أَقْرَأَ بِالْبُحْنَةِ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَقْرَأَ بِذَلِكَ مِنْ قَوْلِهِنَّ قَالَ هُنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدُ امْرَأَةٍ قَطُّ غَيْرَائِهِنَّ بَايَعُهُنَّ بِالْكَلامِ وَاللَّهُ مَا اخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى النِّسَاءِ إِلَّا بِمَا أَمَرَهُ اللَّهُ يَقُولُ هُنَّ إِذَا اخَذَ عَلَيْهِنَّ قَدْ بَايَعْتُكُنَّ كَلَامًا [ر: ۴۹۸۳].

حضرت امام بخاری رحمته الله د حدیث باب دوه سندونه ذکر فرمائی .

① رومبی سند دیحیی عن الليث عن عقيل عن ابن شهاب دي .

② دویم سند د ابراهیم عن ابن وهب عن يونس عن ابن شهاب دي . دلته چہ کوم الفاظ د حدیث

دی هغه دبل سند دی . د اول سند الفاظ امام په «کتاب الشروط» کنہی ذکر فرمائیلی دی . دویم

سند کنہی امام په دی خانی کنہی «قال ابراهيم» او وئیل اودانی تعلیقاً ذکر کړل، امام ذهلی

په زهریات کنہی د ابراهیم بن المنذر نه د موصولاً نقل کری دی، (۳)

په حدیث کنہی دی چہ مومنانې ښځې به کله د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کنہی

حاضری شوې نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به د الله تعالی د قول «یا ایها الذین امنوا اذا جاء المؤمنات

مهاجرات فامتحنوهن» بناء باندې به ئې امتحان اخستو . حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمائی چہ په

مومنانو ښځو کنہی به چا ددې اقرار کولونو په دی آزمینیت کنہی پوره ختلی، هر کله چہ به

هغه ښځو دخپل قول اقرار کولو نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به هغوی ته وئیل خنی ستاسونه

می بیعت واخستلو، د حدیث مناسبت ترجمه الباب «باب اذا اسلمت المرأة» نه واضح دی .

(۱) فتح الباری: ۵۲۷/۹، وعمدة القاری: ۲۷۳/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۵۲۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۳۰/۹، وارشاد الساری: ۵۸/۱۲.

فَإِنْ فَعَاوَا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [ر: ٢٢٢-٢٢٤].

[۴۹۸۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ فِي الْإِيلَاءِ الَّذِي سَمِيَ اللَّهُ لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدَ الْأَجَلِ إِلَّا أَنْ يُمْسِكَ بِالْمَعْرُوفِ أَوْ يُعْزِمَ بِالطَّلَاقِ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَقَالَ لِي إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَا لَيْكَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ إِذَا مَضَتْ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ يُوقَفُ حَتَّى يُطَلَّقَ وَلَا يَقَعُ عَلَيْهِ الطَّلَاقُ حَتَّى يُطَلَّقَ وَيُذَكِّرُ ذَلِكَ عَنْ عُثْمَانَ وَعَلِيٍّ وَابْنِ الدَّرْدَاءِ وَعَائِشَةَ وَاثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَايِلَاءُ تَعْرِيفٍ: پە لغت کنبی دایلاء معنی د قسم خوړلو او حلف اوچتولو ده (۱) او په اصطلاح شرع کنبی دایلاء په تفسیر کنبی دعلماء کرام درې قولونه دی.

① دحضرات حنفیه په نیزدایلاء تعریف دي «منع النفس عن قربان المنكحة اربعة اشهر فصاعدا منعاً موکداً باليمين» (۲) یعنی څلور میاشتې یا ددې نه زیاتې مودې پورې ښځو لره دورتلونه قسم خوړل او اودریدلو ته ایلاء وئیلې شی.

② ائمه ثلاثه او اسحاق بن راهویه فرمائی چې دایلاء دپاره څلور میاشتې کافی نه دی بلکه څلور میاشتو نه زیاته موده ایلاء دپاره ضروری ده. (۳)

لهذا که چاقسم اوخوړو چه هغه به څلور میاشتې ښځې لره نه ورځی نو ائمه ثلاثه په نیزدایلاء نه ده، دحنفیه پدنیژدا ایلاء ده.

③ سعید بن مسیب وغیره بعض علماء فرمائی چہ د خلورو میاشتو نہ کمہ مودہ کنبی ہم ایلاء منعقد کیری . لکہ چا د خلورو میاشتو قسم خورلی دی نو ددوی پہ نیز دا ایلاء دہ. (۴) دایلاء حکم: دایلاء کولو نہ پس کہ مولی (ایلاء کولو والا) خلورو میاشتو کنبی دننہ دننہ

(١) عمدة القاري: ٢٠/٢٧٤).

(٢) عناية فتح التقدير : ٤ / ٤٠ (رباب الايلاء).

(٣) مختصر اختلاف العلماء كتاب الطلاق، رقم المسألة : ٤٧٣/٩٩٨.٢، وعمدة القاري: ٢/٢٧٥).

٤ (فتح الباری: ٥٣٢/٩).

رجوع او کړې نو دې به کفار یمن ادا کوي او که رجوع نه شي او نه کړه نو د حضرت حنفیه په نیز د خلورو میاشتمو مودې تیریدونه پس به خوبخود یو طلاق بائن واقع شي، او امام اوزاعی په نیز به طلاق رجعی اوشي، د آنمه ثلاثه په نیز د مودې تیریدو نه پس به طلاق واقع نه وي بلکه ده لره قاضی ته پیش کولې شي، قاضی به دوی ته رجوع یا طلاق حکم کوي. که قاضی نشته دې نو بیا هم ددوی په نیز توقف دې چه یا رجوع او کړې یا طلاق ورکړي. (۱)

حضرت امام بخاری رحمته الله په دې مسئله کښې دائمه ثلاثه مسلك اختیار کړې دې چه موده تیریدو سره پخپله طلاق نه واقع کیږي بلکه دوی به قاضی ته پیش کیږي چه یا رجوع او کړې یا طلاق ورکړي.

نو حضرت امام بخاری رحمته الله د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه دا مذهب نقل کړې دې، او فرماني چه حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه، حضرت ابوالدرداء او حضرت عائشه رضی الله عنها، ټول دولس صحابه کرام رضی الله عنهم نه دا خبره منقول ده، او د حضرت عثمان رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه او ابوذر رضی الله عنه نه او ابن ابی شیبه او حضرت عائشه رضی الله عنها نه سعید بن منصور دا مذهب موصولا نقل کړې دې. (۲)

لیکن حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه او حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه د حنفیه مسلك مطابق هم آثار منقول دي. ددوی نه علاوه حضرت عمر رضی الله عنه، حضرت ابن عباس، حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه، حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه نه هم د حنفیه مسلك مطابق آثار منقول دي. (۳)

د باب تحت حضرت امام بخاری رحمته الله د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم د ازواج مطهرات دیو میاشتي دپاره جدا کیدو واقعه ذکر کړې ده. د جمهورو په نیز د شرعی او اصطلاحی ایلاء نه وه، چونکه بل څه مرفوع حدیث دې باره کښې نه وو، ددې وجې حضرت امام بخاری رحمته الله دا واقعه نقل کړه، او یو مناسبت د دواړو په مینځ کښې ظاهر دې، البته د سعید بن المسیب په نیز دا یو شرعی ایلاء ده ځکه چه ددوی په نیز شرعی ایلاء دپاره د خلورو میاشتو قید نشته.

۲۰ = بَابُ حُكْمِ الْمَقْقُودِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ

وَقَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ إِذَا فَقِدَ فِي الصَّفِّ عِنْدَ الْقِتَالِ تَرَبَّصْ أَمْرَاتُهُ سَنَةً وَاشْتَرِ ابْنُ مَعْقُودٍ جَارِيَةً وَالْمَسَّ صَاحِبَهَا سَنَةً فَلَمْ يَجِدْهُ وَقِدَ فَاخْذْ يُعْطَى الدِّرْهَمَ وَالْذِرْهَمَيْنِ وَقَالَ اللَّهُمَّ عَنْ فُلَانٍ فَإِنِ اتَى فُلَانٌ فَلِي وَعَلَى وَقَالَ هَكَذَا فافْعَلُوا بِاللَّقْطَةِ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَخْوَةٌ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِي الْأَسِيرِ يُعْلَمُ مَكَانُهُ لَا تَتَزَوَّجُ أَمْرَاتُهُ وَلَا يُقَسَمُ مَالُهُ فَإِذَا انْقَطَعَ خَبْرُهُ فَسَنَتُهُ سَنَةُ الْمَقْقُودِ

(۱) اوگوری مختصر اختلاف العلماء: ۴۷۳/۲، والمغنی لابن قدامة: ۳۱۸، ۳۱۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۷۷/۲۰.

(۳) مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۴۷۴، ۴۷۵/۲، ومصنف عبدالرزاق: ۴۵۳، ۴۵۷/۶، رقم: ۱۱۶۳۷.

۱۱۶۴۴، ۱۱۶۴۵، د حضرت عمر رضی الله عنه اثر دپاره اوگوری موطا امام محمد، باب ایلاء: ۲۶۳.

[۴۹۸۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبِلَ عَنْ ضَالَّةِ الْغَنَمِ فَقَالَ خُذْهَا فَأَتَمَّهَا هِيَ لَكَ أَوْ لِإِخِيكَ أَوْ لِلذَّئِبِ وَسُبِلَ عَنْ ضَالَّةِ الْإِبِلِ فَقَضِبَ وَاحْمَرَّتْ وَجَنَّتَاهُ وَقَالَ مَا لَكَ وَلَهَا مَعَهَا الْجِذَاءُ وَالسِّقَاءُ تَشْرَبُ الْمَاءَ وَتَأْكُلُ الشَّجَرَ حَتَّى يَلْقَاهَا رَبُّهَا وَسُبِلَ عَنْ اللَّقْظَةِ فَقَالَ اعْرِفْ وَكَغَاءَهَا وَعِفَاصَهَا وَعَرَفَهَا سَنَةً فَإِنْ جَاءَ مَنْ يَعْرِفُهَا وَأَلْفَا خِلْطَهَا بِمَالِكَ قَالَ سُفْيَانُ فَلَقِيتُ رَبِيعَةَ بْنَ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ سُفْيَانُ وَلَمْ أَحْفَظْ عَنْهُ شَيْئًا غَيْرَ هَذَا فَقُلْتُ أَرَأَيْتَ حَدِيثَ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ فِي أَمْرِ الضَّالَّةِ هُوَ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ يَحْيَى وَنَقُولُ رَبِيعَةَ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ سُفْيَانُ فَلَقِيتُ رَبِيعَةَ فَقُلْتُ لَهُ [ر: ۹۱].

د مفقود الخبر داهل او مال حکم: مفقود هغه سړی ته وائی چه ورك شی او دده باره کښې چاته علم نه وی، دده داهل او مال په حکم کښې ائمه ثلاثه اختلاف دي.

① د حضرت امام ابو حنیفه رحمته الله او د حضرت امام شافعی رحمته الله په نیزدده اهل او مال دواړو کښې تر هغه وخته پورې تصرف به موقوف وی تر کومې چه دده دوفات علم او نه کړې شی یا دده هم عمر او اقران مړه شی، دې نه پس د تصرف ا جازت به وركولې شی، تر کومې پورې چه دده هم عمر خلق ژوندی وی تر هغه وخته پورې دده ښځه به بل چاسره واده نشی کولې انتظار به کوی. (۱)

② د حضرت امام مالک رحمته الله په نیزې، اهل او مال کښې تفصیل دي، هغه فرمائی چه کوم سړی مفقود شی نو دده معامله به حاکم ته پیش کولې شی. حاکم به دده تلاش کوی او دنه ملاویدو په صورت کښې به دده ښځه تر څلورو کالو پورې انتظار کوی، څلور کاله نه دښځې دپاره متوفی عنها زوجها کیدو فیصله به کوی. نو ښځه د څلورو کالو تیریدو نه پس عدت وقات یعنی څلور میاشتې لس ورځې تیرې کړی او بل سره واده کولې شی. البته دا څلور کاله مخ پس به په عدالت کښې دمقدمه پیش کیدونه پس شمیرلې شی او د مال په صورت کښې مالکیه فرمائی چه په دې کښې به وراثت جاری نه وی تر دې پورې چه دومره موده تیره شی چه په هغې کښې دمفقود دمړ کیدو یقین اوشی دا موده څومره پکار ده؟ په دې کښې اویا کالو، اتیا کالو، نوی کالو، اوسل کالو مختلف اقوال دي. (۲)

د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله په نیز میدان جنگ او سمندری سفر کښې ورك شوی دپاره مدت به مقرر کولې شی (لکه د مالکیه په شان څلور کاله) لیکن دې نه علاوه مفقود دپاره مدت مقررولې به نشی او دده اهل و مال کښې تر هغه وخت کښې تصرف نه شی کولې، تر کومې پورې چه دده دوفات یقین اونشی. (۳)

(۱) مختصر اختلاف العلماء للطحاوی: ۲/۳۳۰، ۳۲۹.

(۲) د مالکیه د مذهب د تشریح دپاره او گوری بدایة المجتهد: ۲/۴۵، ۴۶.

(۳) الابواب والترجم: ۲/۸۱.

دشوائف او حنفیه مسلک چونکه په دې سلسله کښې ډیر سخت دي، ددې وجې فقهاڼې احناف د مالکیه مسلک باندې فتوی ورکوي او حضرت تهاڼوی رحمته الله علیه په دې سلسله کښې یو مستقل رساله د «الحیلة الناجزة» په نوم سره تصنیف کړې ده، په دې کښې د علماء مالکیه فتاوی او ددې مسئلې متعلق ددوی مذهب کښې شرائط او تفصیلات جمع کړي دي. دباب تحت حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د حضرت سعید بن مسیب رحمته الله علیه، حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه، حضرت ابن عباس رضی الله عنه او دامام زهري رحمته الله علیه مختلف آثار نقل کړي دي. حضرت سعید بن مسیب رحمته الله علیه فرماني که یو سړې په صف قتال کښې دجهاد

په موقع کښې ورک شي نو دده بی بی به یو کال پورې انتظار کوي. «تربص امراته سنة» په اصل کښې «تربص» دې یو تاء تحقیقاً حذف کړې شوې ده دا تعلیق عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دي. او هغه زیات مکمل او تام دي. «اذا قعدت في الصف تربصت امراته سنة واذا قعدت في غير الصف فاربع سنين» (۱)

دویم تعلیق حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دي، هغوی یو وینځه واخسته. او ددې قیمت نه لا ادا کړې نه وو چه وینځې مالک غیب شو. یو کال پورې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دهغه لټون اوکړو لیکن هغه ملاؤ نشو، نودوی د وینځې ثمن یویو، دوه دوه درهمه صدق کول شروع کړل. دصدقې ورکولو په وخت کښې به ئې فرمائیل چه «اللهم عن فلان فان اتى فلان فلي وعلی» یعنی ای الله ﷻ دا دفلانی سړی دطرنه صدقه ده، که هغه سړې راغلونو دا صدقه به خما دطرفنه وی، خما دپاره به ددې ثواب وی، او ددې ثمن به خما په ذمه وی. «فلي وعلی ای فلي الثواب .... وعلی الغرامة» دې نه پس حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه او فرمائیل چه د لقطه «ورك شوی خیز باره» کښې هم داسې کوئی. (چه یو کال پورې ددې تعارف او تشهیر کوئی اودکال نه پس دا صدقه کوئی. دصدقې نه پس که مالک راغلونو ددې تاوان ورکړئ، دصدقې ثواب به تاسوته ملاویږي).

سعید بن منصور دا تعلیق موصولاً نقل کړې دي. (۲)
حضرت ابن عباس رضی الله عنه هم داشان اثر منقول دي، ددوی اثر هم سعید بن منصور موصولاً نقل کړې دي. (۳)

خلورم تعلیق د حضرت زهري رحمته الله علیه دي، هغوی ددې قید باره کښې چه دکوم ځانې معلوم وی فرماني چه دده ښځه واده نشي کولې، اونه دده مال تقسیمولې شي. خو چه کله دده خبر منقطع شي اودده متعلق څه پته اونه لگي نویا دي قیدی سره دمفقود والا معامله دي اختیار کړې شي. (دمفقود باره کښې دامام زهري رحمته الله علیه مذهب دلته بیان نکړې شو، دهغوی

(۱) فتح الباری: ۵۳۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۳۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۳۷/۹.

مذهب دادې چه دده بنځه به ترڅلورو کالو پورې انتظار کوی، او بیا به دې ته دواډه اجازت وی. (۱)

ابن ابی شیبه رحمته الله علیه د تعلیق موصلاً نقل کړې دې، (۲)

د حضرت امام بخاری رحمه الله علیه رائي: حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په باب کنبې چه کوم رومي درې آثار د حضرت مسیب رحمته الله علیه، حضرت ابن مسعود رضي الله عنه او حضرت ابن عباس رضي الله عنه نقل کړل دهغې نه په ظاهره دامعلومېړې چه د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په نیز هم دمفقود دپاره یو کال موده ده. لیکن باب کنبې چه کوم حدیث نقل کړې شوې دې دهغې نه یو احتمال راوړی چه حضرت امام بخاری رحمته الله علیه دمفقود داهل او مال باره کنبې فرق کول غواړی. ځکه چه په حدیث کنبې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د غنم (چیلې وغیره) او اوبن دواړو د ورکیدو په صورت کنبې حکم بیل بیل بیان فرمائیلې دې. د غنم (چیلې) باره کنبې خو فرمائی چلهی لك اوللغیک اوللغیك یعنی دا ته اخستی شی ځکه چه هغه خو یا ستا ده یا ستا درور ده یا بیا د شرمخ په حصه کنبې به راشی. د ورور نه خودې ورکه شوې ده، ددې وجې د شرمخ حواله کولونه بهتر دې چه ته نې پخپله واخلي، خو ورك شوی اوبن متعلق چه کله دهغه نه تپوس او شونود غصې په وجه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دواړه رخصار مبارك سره شواووي فرمائیل چه ورك شوی اوبن سره ستا کار، دې سره دده دانه اوبه موجودې دی. هغه به اوبه ځکی او دونې نه به خوری، تر دې پورې چه ددې مالک به ملاؤ شی.

حضرت امام بخاری رحمته الله علیه ددې باب تحت دا حدیث ذکر کړې دې او دې خبرې طرفته نې اشاره کړې ده چه دمفقود د مال حکم غنم والا وی او داهل حکم به ابل والا وی، ددې وجې چه کومې طریقې سره غنم وغیره مستقل دی. د دې د ضیاع اندیښنه ده. داشان د مال د ضیاع هم اندیښنه وی. لهدا یو کال نه پس دابه تقسیمولې شی، اولکه څنگه چه ابل مستقل دې او ددې د ضیاع څه اندیښنه نشته دې، هغه به د خپلو اوبو او خوراک پخپله بندوبست کوی. هم په دې طریق داهل باره کنبې هم د ضیاع اندیښنه نشته دې نو دا به ابل سره لاحق کولې شی او هلته به یو کال پس دنکاح اجازت نه وی، نو ابن منیر رحمته الله علیه فرمائی:

«لما تعارضت الآثار في هذه المسألة وجب الرجوع الى الحديث المرفوع فكان فيه ان ضالة الغنم يجوز التصرف فيها قبل تحقق وفاة صاحبها فكان الحاق المال بالمفقود بها متجها وفيه ان ضالة الابل لا يتعرض لها لاستقلالها بامر نفسها فاتتخى ان الزوجة كذلك لا يتعرض حق لها يتحقق خبر وفاته فالضابط ان كل شيء يخشى ضياعه يجوز التصرف فيه موثاله عن الفیاع، وما لا فلا» (۳)

(۱) فتح الباری: ۵۳۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۳۸/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۳۹/۹.

قوله: قال سفیان: فلقیت ربیعه بن ابی عبدالرحمان، قال سفیان ولم احفظ عنه شیئاً غیر هذا فقلت ارایت حدیث یزید مولى المنبعث فی امر الضالة هو

عن زید بن خالد، قال نعم: سفیان بن عیینہ فرمائی چه زه ربیعه بن ابی عبدالرحمان سرد ملاؤ شوم او ما هغه ته اوونیل چه دورك شوی خیز متعلق دیزید مولى منبعث حدیث باب زید بن خالد نه مروی دې كه نه ۹. نو هغوی او فرمائیل چه او. په مینځ كښې جمله دمعترضه په طور سفیان اوونیل چه د ربیعه بن عبدالرحمان نه ددې خبرې تحقیق كولو نه علاوه ما نور څه نه دی نقل كړی.

قوله: قال یحیی ویقول ربیعه عن یزید مولى المنبعث عن زید بن خالد قال سفیان فلقیت ربیعه فقلت له: د سفیان بن عیینہ استاد یحیی بن سعید

اوونیل چه ربیعه دا حدیث د یزید مولى منبعث عن زید بن خالد نه نقل كړې دې، سفیان اوونیل چه د یحیی خبرو آوریږو نه پس څه ربیعه سرد ملاؤ شوم او ما هغه نه هغه سوال او كړو چه كوم مخكښې تیر شو.

خلاصه داده چه یحیی بن سعید انصاری دا حدیث دیزید نه نقل كړې دې. لیكن مرسلانې نقل كړې دې. موصولانې نه دي نقل كړې. یزید تابعی دې. دده په طریق كښې دیزید نه پس د زید بن خالد صحابی واسطه نشته دې. یحیی بن سعید خپل شاگرد سفیان ته اوونیل چه ربیعه دا حدیث موصولاً نقل كوی. ((یزید عن زید بن خالد عن رسول الله ﷺ)) نو سفیان لاړو او د ربیعه نه ئې تپوس او كړو چه آیا تا دا حدیث بواسطه یزید، زید بن خالد نه نقل كړې دې. نو هغه اوونیل چه او.

په حدیث باب كښې څه الفاظ راغلی دي ((لقطة)) د قاف فتحه اوسكون سره، ورك شوي خیز، په ضاله او لقطه كښې فرق دي، د ضاله لفظ د حیوان دپاره خاص دي ((وكاء)) د واو كسرې سره، تار او رسی ((عفاص)) د عین په كسرې سره اودې نه پس فاء ده، لوبښې، ظرف، تیلې ((الحذاء)) پیزار ته وئیلې شی، مراد ترې پښې دي. ((سقاء)) مشكیزې ته وئیلې شی، په دې ځانې كښې ترې خپته مراد ده. (۱)

۲۱ = باب الظَّهَارِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا إِلَى قَوْلِهِ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامُ يَتِيمَيْنِ مِنْكُمَا [المجادله: ۱۴]

وَقَالَ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ شِهَابٍ عَنْ ظَهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ نَحْوُ ظَهَارِ الْحُرِّ قَالَ مَالِكٌ وَصِيَامُ الْعَبْدِ كَصَوْمِ الْحُرِّ

وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَرِظِ هَارُ الْحَرِّ وَالْعَبِيدُ مِنَ الْحَرَّةِ وَالْأَمَةِ سَوَاءٌ
وَقَالَ عِكْرِمَةُ أَنَّ ظَاهِرًا مِنْ أُمَّتِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ إِثْمًا الظَّهَارُ مِنَ النِّسَاءِ
وَفِي الْعَرَبِيَّةِ لِسَاءُ قَالُوا أَيُّ فِيمَا قَالُوا فِي بَعْضِ مَا قَالُوا وَهَذَا أَوَّلَى لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَدُلَّ عَلَى
الْمُنْكَرِ وَقَوْلُ الزُّوْر (١)

دا عنوان په بعضو نسخو کښې دې، په هندوستانی نسخه کښې دا عنوان نشته دې بلکه «باب قد سمع الله توالق» دې. ظهار دباب مفاعله مصدر دې د ظهر نه، دظهر معنی ده پشت (شا). څوک سرې خپلې ښځې ته په خپل محرمات ابدیه کښې څه داسې اندام سره تشبیه ورکړی چه هغې ته کتل دده دپاره ممنوع وی لکه اووانی چه «(انت علی کظهرامی)» نو دې ته ظهار وائی. لیکن که داسې اندام سره تشبیه ورکړی چه هغې طرفته کتل جائز دی لکه سر او لاس نو په دې صورت کښې ظهار به نه وی. (۲) حافظ الدین نسفی رحمته الله دظهار تعریف کړې

دي، ((قهار تشبيه المنكوحه بامرأة محرمه عليه على التاييد مثل الامر والبنت ولاخت)) (٣)

دظهار حکم دادې چه کله پورې هغه کفارہ ادا نه کړې نو تر هغه وخت پورې ښځې سره جماع کول او دواعی دجماع دواړه حرام دي. (۴)

دخنيه په نيزدمور يا دهریوداسې ښځې په ذکر کولوسره ظهار واقع شی چه هغې سره دانسان حرمت ابدی وی لکه لور، خور. د حضرت امام شافعی رحمته الله علیه دیو قول مطابق دی. دهغوی دویم قول دادې چه ظهار صرف دمور په ذکر کولوسره متحقق کیږی. لهذا که چا خپلې بی بی ته «انت علی کظهر اخی» او وئیل نو دې سره به ظهار نه واقع کیږی. (۵)

د مالکيه په نيز اظهار محرم او اجنبیه دواړه ذکر کولو سره به وی ، لکه چا او وئیل چه «انت علی کظهر زینب» او زینب دده دپاره یو اجنبی ښځه ده نو د مالکيه په نيز په دې صورت کښي به

(١) (نجادلك) تختصم البك وتحاورك وهى امرأة انصارية قيل اسمها : خولة بنت ثعلبة. وقيل غير ذلك ، زوجها اوس بن الصامت رضى الله عنهما . (فى زوجها) فى شان زوجها الذى ظاهر منها اى قال لها، انت على كظهرامى، وكان هذا القول قبل الاسلام طلاقا وهذا اول ظهار يقع فى الاسلام فنزلت الايات تبطل ماكان وتقرر انه ليس بطلاق وان فيه الكفارة كما سيايتى (الى قوله) وتتمتها:

﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ خَوَائِفَهُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ الَّذِينَ يَظْهَرُونَ مِنْكُمْ مَنْ يَبْأُيْهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا الَّتِي وَلَدْتَهُمْ وَأَنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُو غُفُورٌ وَالَّذِينَ يَظْهَرُونَ مِنْ بَآبِهِمْ لَمْ يَعُودُوا لَهَا قَالَوا قَهْرُ رِزْقَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَبْأُتَا ذَلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ فَمَنْ لَمْ يَحْدِثْ فَصِيحًا مُشْرَبًا مِنْ قَبْلِ أَنْ يَبْأُتَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَأَطْعَامُ بَيْتَيْنِ مِثْلَيْنَا ذَلِكَ يَتُومِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

(٢) مختصر اختلاف علماء للطحاو: ٢/ ٤٨٥، ٤٨٧.)

(۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۰.

٤ (الهداية ، كتاب الطلاق ، باب ظهار : ٤٠٩/٢) .

(٥) مختصر اختلاف العلماء: ٢/٤٨٥-٤٨٧).

ظهار متحقق وی، خمونی په نیز نه. (۱)
 آیات شان نزول: حضرت امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کنې چه کومو آیتونو طرفته اشاره کړې ده هغه دسوره مجادله ابتدائی آیتونه دی چه هغه دحضرت اوس بن الصامت رحمه الله دبنځې حضرت خوله رضيها په واقعه کنې نازل شوی وو. واقعه څه داسې وه چه حضرت اوس یو ځل خپلې بی بی خوله ته اووئیل ((انت علی کظهر امی)) ته مالره داسې ئې لکه څما د مور شا یعنی حرامه ئې په زمانه دجاهلیت کنې دا الفاظ دائمی حرمت دپاره به وئیلې شو، او ددې نه ابدی فرقت به واقع کیدو، نو اوس بن الصامت خپلې بنځې ته اووئیل چه ته په ماباندې حرامه شوې، خوله رضيها دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کنې حاضره شوه اووې وئیل چه:

«يا رسول الله ان زوجي اوس بن الصامت تزوجني وانا شابة غنية ذات مال واهل، حتى اكل مالي، وافق شهاب وتفرق اهل وكبرسفي ظاهر مني وقد دمر فهل من شيء يجمعني واياه».

یعنی کله چه اوس ماسره واده کړې وو، په هغه وخت کنې څه ځوانه اووم، اوس څما مال او ځوانی ختمه شوه او څه بوډئی یم، نو اوس هغه ماسره ظهار اوکړو او اوس هغه شرمنده هم دې. نو څه صورت مونږ لره دواړو ته د دوباره جمع کیدو کیدیشی. حضرت نبی کریم ﷺ دقول مشهور موافق او فرمائیل چه څما په خیال ته دخپل خاوند دپاره حرامه شوې. په دې باندې هغه بنځې بحث شروع کړو چه اوس څه چرته لاره شم؟ دبچو څنگه گزاره به څنگه کیږی؟ اوس خود طلاق لفظ نه دې استعمال کړې. نوییا جدائی راغله؟ دقران پاک آیت

«تجادلك في زوجها» کنې دې طرفته اشاره ده. هغې ددې خپلې معاملې دالله ﷻ په دربار کنې هم شکایت اوکړو. نو په دې باندې دمجادله آیت نازل شو او په کنې دکفاره ظهار تفصیل بیان شو. حضرت نبی کریم ﷺ هغوی ته اووئیل چه خپل خاوند راوبله، هغه راغلو نو حضرت نبی کریم ﷺ دهغه په وړاندې دا آیت مبارک تلاوت کړو او تپوس ئې ترې اوکړو چه ته غلام آزادولې شی. هغوی اووئیل چه غلام خو گراندې. په دې کنې خوبه څما ټول مال ختم شی. حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه دوه میاشتې پرله پسې روزې نیوې شی. هغه اووئیل یا رسول الله ﷺ په الله قسم، په ورځ کنې که څه درې ځل خوراک اونه کړم نو ډیر تکلیف وی راته. او څما دنظرونو په وړاندې تیاره شی. حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چه آیا شپیتو مسکینانو ته خوراک ورکولې شی. هغه اووئیل چه والله نه. خو که تاسو ماسره تعاون او فرمائی. حضرت نبی کریم ﷺ هغه سره د پنځلسو صاع تعاون اوکړو. او داشان هغه دوباره دبنځې خاوند په حیثیت سره اوسیدل. (۲)

قوله: وَقَالَ لِي إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ شِهَابٍ عَنْ ظَهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ نَحْوُ ظَهَارِ الْحُرِّ: حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی چه اسماعیل بن ابی اوس

(۱) مختصر اختلاف العلماء: ۴۸۷/۲.

(۲) دشان نزول مذکوره تفصیل دپاره اوگوری عمدة القاری: ۲۸۱/۲۰.

ماته اوونیل چه حضرت امام مالک رحمته الله د حضرت ابن شهاب زهري نه د غلام د ظهار باره کنبې تپوس اوکړو نو هغوی اوونیل چه د غلام ظهار د آزاد د ظهار په شان دې یعنی د دواړو په ظهار کنبې هېڅ فرق نشته دې.

ابن قدامه د بعضو حضراتو نه نقل کړی دی چه د غلام ظهار صحیح نه دې (۱) حضرت امام بخاری رحمته الله د ابن شهاب زهري دا اثر نقل کړې دې او په اصل کنبې ئې ددې مذهب تردید کړې دې. غلام که ظهار اوکړو نو ددې کفار د حضرت حنفیه اود حضرت امام شافعی رحمته الله په نیز صرف د روژې په ذریعه به ادا وی. د حضرت امام مالک رحمته الله په نیز دخپل مولی په اجازت سره که هغه مسکینانو ته خوراک ورکړو نو بیا هم کفار د ادا شوه. (۲)

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَصِيَامُ الْعَبْدِ شَهْرَانِ: داد اسماعیل بن ابی اویس ماقبل والا سند سره موصول دې. فرمائی چه غلام به کفار د ادا کولو کنبې دوه میاشتې روژې نیسی. لکه څنگه چه آزاد سړې دوه میاشتې روژې نیسی.

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَرِّ ظَهَارُ الْحُرِّ وَالْعَبْدِ مِنَ الْحُرَّةِ وَالْأَمَةِ سَوَاءٌ: حسن بن حر دکوفې اوسیدونکې دې او محدثین کنبې ثقه دې. په کال ۱۳۳ هجری کنبې دوی وفات شوی وو. په صحیح بخاری کنبې ددوی صرف دایو تعلیق دې، بل چرته دده ذکر نشته دې. (۳) دابو ذر عن مستملی روایت کنبې «حسن بن الحی» دې حسن بن الحی فقیه دې، د حضرت سفیان ثوری د طبقې محدثینو کنبې دې. په کال ۱۶۹ هجری کنبې دوی وفات شو. امام طحاوی مذکوره اثر حسن بن حی نه نقل کړې دې (۴)

مطلب دادې چه دحر او عبد په ظهار کنبې هېڅ فرق نشته دې. د اشان بنځه که حره وی او که وینځه، په دې کنبې هېڅ فرق نشته دې.

قوله: وَقَالَ عِكْرَمَةُ بْنُ ظَاهِرٍ مِنْ أُمَّتِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ إِثْمًا الظَّهَارُ مِنَ النِّسَاءِ: حضرت عکرمه رحمته الله فرمائی که مولی خپلې وینځې نه ظهار اوکړو نو هېڅ هم نشته دې، ظهار بنځې سره وی. حضرت امام مالک رحمته الله فرمائی چه لکه څنگه چه زوج، زوجه سره ظهار کولې شی د اشان مولی خپلې وینځې سره هم ظهار کولې شی. ائمه ثلاثه او جمهور فرمائی چه په قران کریم کنبې دی چه «یظاهرون من نسائهم» او وینځې په «نسائهم» کنبې داخلې نه دی. (۵)

قاضی اسماعیل رحمته الله دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې: (۶)

(۱) فتح الباری: ۵۴۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۴۱/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۴۲/۹، وعمدة القاری: ۲۸۳/۲۰.

(۴) فتح الباری: ۵۴۲/۹، وعمدة القاری: ۲۸۳/۲۰.

(۵) فتح الباری: ۵۴۲/۹.

(۶) فتح الباری: ۵۴۲/۹.

قوله: وَفِي الْعَرَبِيَّةِ لِمَا قَالُوا أَيْ فِيمَا قَالُوا وَفِي بَعْضِ مَا قَالُوا وَهَذَا أَوَّلُهُ لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَدُلَّ عَلَى الْمُنْكَرِ وَقَوْلُ الزُّورِ: بِه آيت كريمه كنبي دي چه «وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ... الخ» د «يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا» مختلف تفسيرونه دي.

① يو تفسير د داود ظاهري نه منقول دي. هغه وائي چه «يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا» مطلب دادې چه يو خل د اظهار كول نه پس دوباره كه د اظهار الفاظ او وئيلي شي نو كفاره به ادا كوي، لكه څنگه چه د اظهار الفاظ نه په پوهه كنبي رازي. (۱)

② حضرت امام بخاري رحمه الله د داود ظاهري دا تفسير رد كړې دي او فرمائي چه په عربي ژبه كنبي «عادله» د «عادفيه» په معني كنبي استعمالېږي. دلته هم «يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا» د «يعودون لهما قالوا» په معني كنبي دي او مضاف دلته مخدوف دي، تقدير عبارت دي د «يعودون لي لفظن ما قالوا» مطلب دادې چه د اظهار كولو نه پس دي لره ختمول غواړي يعني «انت علي كظها» چه كوم الفاظ ادا كړي وو (چه ددي نه حرمت ثابتېږي) كه دا الفاظ باطلول غواړي او حرمت ختمول غواړي نو كفاره به ادا كوي.

حضرت امام بخاري رحمه الله فرمائي چه دا تفسير اختيارول بهتر دي. ځكه چه داود ظاهري په شان كه د ظاهري الفاظو مطابق د «يعودون لهما قالوا» د الفاظو سره د اظهار داعاده رهنمائي فرمائي او تكرار ترې مراد واخستې شي نو ددي مطلب به داوي چه الله ﷻ الفاظ اظهار داعاده د رهنمائي دپاره فرمائي. حالانكه دي الفاظو ته قران پاك «منكر» او «قول زور» وئيلي دي، نو «قول زور» طرفته الله ﷻ څنگه رهنمائي كولې شي.

③ بعضو وئيلي دي چه «يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا» كنبي لام «عن» په معني كنبي دي، يعني بيا كه هغه دخپل قول نه رجوع كول غواړي (۲) نو كفاره به ادا كوي، دخپل قول نه رجوع كولو مطلب دادې چه هغه د جماع عزم او اراده او كړي.

تنبيه: د الفاظ اظهار دوه قسمونه دي، يو صريح لكه «انت علي كظها» دويم كنايه لكه «انت علي كافي» په دي دويم قسم كنبي به دنيت اعتبار وي. د اظهار نيت خو به اظهار وي گني نه. (۳)

۲۲ = بَابُ الْإِشَارَةِ فِي الطَّلَاقِ وَالْأُمُورِ

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بِذَمِّ الْعَيْنِ وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا إِذَا شَارَأَ إِلَى لِسَانِهِ [ر: ۱۳۳۲].

(۱) عمدة القاری: ۲۸۴/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۵۴۳/۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۸۱/۲۰.

وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَيْ خُذِ النِّصْفَ [ر: ۲۲۸۶].
 وَقَالَتْ اسْمَاءُ صَلَّي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُفُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا أَشَانُ النَّاسَ
 وَهِيَ تُصَلِّي فَأَوْمَاتُ بِرَأْسِهَا إِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ آيَةً فَأَوْمَاتُ بِرَأْسِهَا أَنْ نَعْمَ [ر: ۱۰۵].
 وَقَالَ أَنَسُ أَوْمَاتِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ إِلَى ابْنِ بَكْرٍ أَنْ يَتَقَدَّمَ [ر: ۶۳۹].
 وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْمَاتِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ لِأَخْرَجَ [ر: ۸۳].
 وَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُخْرِمِ أَحَدٌ مِنْكُمْ أَمْرَةٌ أَنْ
 يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا قَالُوا لَا قَالِ فَكُلُوا [ر: ۱۴۲۸].

د ترجمه الباب مقصد: د طلاق او نورو معاملاتو کښې د اشارې حکم حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په دې باب کښې فرمایلې دي، هغوی چه کوم آثار او احادیث په دې باب کښې ذکر فرمائیلې دي چه دهغې نه معلومېږي چه اشاره طلاق او نورو معاملاتو کښې معتبر ده. په دې شرط چه هغه مفهوم وي یعنی په خپل مفهوم باندې واضحه دلالت کوي. ابن بطال فرمائی چه اشاره مفهوم د جمهور علماء په نیز دنطق او تلفظ قائم مقام ده. البته د حنفیه په نیز بعضو صورتونو کښې اشاره معتبره نه ده اگر چه هغه مفهوم ولې نه وي، نو غالباً د دې باب سره حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د حنفیه مذهب تردید کړې دي. (۱) علامه عینی د ابن بطال قول رد کړې دي او فرمائی چه اشاره مفهوم د حنفیه په نیز هم طلاق وغیره کښې معتبره ده لهذا دا وئیل چه حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د حنفیه تردید کول غواړي صحیح نه دي. (۲)

ابن منیر فرمائی چه د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه مقصد د دې ترجمه الباب نه دادې چه اشاره که داسې وي چه دهغې نه اصل او عدد دواړو مفهوم راوړي نو هغه به په طلاق او نورو معاملاتو کښې معتبره وي. هغه دگونگی اشاره وي یا د قادر علی الکلام وي، (۳) لکه یو سړی اشارې سره طلاق ورکړو نو هغه به طلاق معتبر وي او که اشارې سره ده د طلاق عدد هم بیان کړې نو د دې عدد به هم اعتبار وي.

د اشارې حکم: د حضرات حنفیه مذهب دادې چه دگونگی اشاره مفهوم معتبر او په منزله د کلام ده، هغه په طلاق، بیع، هبه او نورو معاملاتو کښې معتبره وي. البته په حدودو کښې د دې اعتبار نشته دي. ځکه چه ((الحدود تندری بالشبهات))

که یو سړی مستقل گونگې نه دي لیکن دده ژبه بنده شوې ده، که دابندیدل مرگ پورې جاری وي نو په ده باندې به دگونگی احکام جاری وي.

که یو سړی قادر علی الکلام دي، نه گونگې دي اونه دده ژبه بنده شوې ده، نو صرف په څلورو امورو کښې به دده اشاره معتبره وي. ① کفر ② اسلام ③ نسب ④ افتاء. لکه چا ترې

(۱) فتح الباری: ۴۵۷/۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۸۵/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۵۴۷/۹.

تپوس اوکړو چه ته مسلمان نی؟ او په جواب کښې په اثبات کښې سر اوخوزولویا ترې چا تپوس اوکړو چه دا جائز دی نو جواب کښې ده به دده اثباتا اونفیا اشاره کافی وی، ددې خلورو وارو نه علاوه باقی امور و او معاملاتو کښې دیو داسې سړی اشاره به معتبره نه وی چه د وینا قدرت لری. (۱)

حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې شپږ تعلیقات او اووه موصول احادیث نقل کړي دی.
قوله: وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بَدْمِغَ

الْعَيْنِ وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا: حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه کله په سړی باندې څه مصیبت راشی نو الله ﷻ دسترگې نه په اوښکه وتلو باندې عذاب نه جاری کوی ژبې طرفته ته اشاره کولو سره حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ددې په وجه عذاب ورکولی شی. (چه سړې په ژبې سره شکوه شکایت اوناشکری کوی).

یو شرعی مسئله بیانولو دپاره حضرت نبی کریم ﷺ داشارې نه کام واخستلو حضرت امام بخاری رحمه الله دا تعلیق په کتاب الجنائز کښې موصولا نقل کړې دې. (۲)

قوله: وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَى خُدِّ

النِّصْفِ: حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه په عبدالله بن ابی حدر د باندې څه قرض وو. دملاقات په دوران کښې ددې دواړو په مینځ کښې تلخی راغله. حضرت نبی کریم ﷺ په هغه ځانې باندې تیر شو نو وې فرمائیل «یا کعب» او دلاس په اشارې سره ئې اووئیل چه نیم واخله، په کتاب الملازمه کښې دا تعلیق موصولا تیر شوې دې. (۳)

قوله: وَقَالَتْ أَسْمَاءُ صَلَّي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُسُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ وَهِيَ تُصَلِّي فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا إِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ آيَةٌ فَأَوْمَأَتْ

بِرَأْسِهَا أَنْ نَعَمَ: حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنها فرمائیلی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ کسوف مونځ کولو، ماد حضرت عائشه رضی الله عنها تپوس اوکړو او هغې مونځ کولو، چه څه اوشو چه مونځ کوي. نو حضرت عائشه رضی الله عنها سر نمر طرفته اشاره اوکړه، ما اووئیل چه آيا دا څه نښه ده. نو هغې دسر په اشارې سره جواب راکړو چه آو. دا تعلیق حضرت امام بخاری رحمه الله

په «کتاب الکسوف، باب صلاة النساء مع الرجال في الكسوف» کښې موصولا نقل کړې دې. (۴)

قوله: وَقَالَ أَنَسٌ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنْ

يَتَقَدَّمَ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ په مرض الوفات کښې دلاس

(۱) دحنفيه مذهب دتفصيل دپاره اوگورئ الاشباه والنظائر، احکام الاشارة: ۴۵۵/۳، ۴۵۴.

(۲) فتح الباری: ۵۴۵/۹.

(۳) عمدة القاری: ۲۸۵/۲۰.

(۴) عمدة القاری: ۲۸۵/۲۰.

په اشارې سره حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته د مخکښې کیدو حکم او کړو. دا حدیث په کتاب الصلاة کښې د «باب اهل العلم والفصل اهل بالامامة» تحت موصولاً تیر شوی دی. (۱)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْ مَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدِي لَا حَرَجَ: حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت دي چې د حج په موقع باندې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه یوسری تپوس او کړوچه ما درمی نه مخکښې خاړوی ذبح کړو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته لاس په اشارې سره او فرمائیل چې هېڅ باک نشته. په کتاب العلم کښې د «باب الفتيا باشارة اليد والراس» تحت دا تعلیق موصولاً تیر شوی دی. (۲)

قوله: وَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُحْرِمِ أَحَدٌ مِنْكُمْ أَمْرَةٌ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا قَالُوا قَالَ فَكَلُّوا: حضرت ابوقتاده رضی الله عنه فرمائی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د محرم د ښکار متعلق تپوس او کړوچه آیا په تاسو کښې چا په دې ښکار باندې څوک راپکاره کړی وو یا دې طرف ته مو اشاره کړې وه نو خلقو او و نیل چې نه، نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چې خورئ.

دا تعلیق په کتاب الحج کښې «باب لا يشهد المحرم مال الصيد» لاندې تیر شوی دی. (۳) حضرت امام بخاری رحمته الله د مذکور شپږ تعلیقات ذکر او فرمائیل، په دې کښې مختلفو احکامو طرفته اشارې خودلې شوی دی. چې دهغې نه معلومېږي چې اشاره که مفهمه وی نو معتبر ده.

[۴۹۸۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ طَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعِيرِهِ وَكَانَ كُلَّمَا اتَى عَلَى الرُّكْنِ أَشَارَ إِلَيْهِ وَكَبَّرَ وَقَالَتْ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُتِحَ مِنْ رَذْمٍ يَأْجُوجُ وَمَا جُوجُ مِثْلُ هَذِهِ وَعَقْدَ تِسْعِينَ [ر: ۱۵۲۰].

په دې کښې دی چې کله په حضرت نبی صلی الله علیه وسلم به طواف کولو او رکن ته اورسیدل نو اشاره به کوله او تکبیر به ئې و نیلو «اشار الیه» مناسبت سره دا حدیث په دې ځانې کښې ذکر شو، دا حدیث په کتاب الحج کښې د «باب من اشار الى الركن» تحت تیر شوی دی. (۴)

قوله: وَقَالَتْ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُتِحَ مِنْ رَذْمٍ يَأْجُوجُ وَمَا جُوجُ مِثْلُ هَذِهِ وَعَقْدَ تِسْعِينَ: حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنها فرمائی چې حضرت

(۱) عمدة القاری: ۲۸۵/۲۰.

(۲) عمدة القاری: ۲۸۵/۲۰.

(۳) فتح الباری: ۵۴۵/۹.

(۴) فتح الباری: ۵۴۵/۹.

نبی کریم ﷺ ارشاد او فرمائیلو چه دیا جوج او ما جوج په بندش کښې دومره حصه پرانیستی شوه او حضرت نبی کریم ﷺ په گوتوسره د نوی (۹۰) نشان جوړ کړو.

«(دردم) بندش او رکاوټ ته وئیلې شی، دې ځانې کښې ددې نه سد ذی القرنین مراد دې. د «عقد تسعین» متعلق علامه ابن الاثیر لیکي چه :

«وعقد التسعین من مواضع الحساب وهو ان تجعل راس الاصبع السابعة في اصل الابهام وتضبطها حتى لا يبين بينهما الا حبل يسير» (۱)

د اهل حساب په نیزد اعداد دپاره دگوتو مختلف شکونه معین شوی دی .
د نوی (۹۰) دپاره چه کوم شکل متعین دې هغه دادې چه د شهادت دگوتې سر د غټې گوتې جرړې سره ملاؤ کړې شی، ددې نه یو وړوکې شان حلقه او دا تره جوړه شی چه ددې په مینځ کښې وړه شان خلا پیدا شی نو د کتاب الفتن په روایت کښې دی چه «(وحلق باصبعه الابهام والتی تليها وهي صورة عقد التسعین)» (۲)

د حضرت نبی کریم ﷺ مطلب دا وو چه په سد سکندری کښې دومره شان وړوکې سوري شوي دي.

دا تعلیق په کتاب الانبياء کښې موصولاً تیر شوي دي، (۳)
ددې تعلیق مناسبت د ترجمه الباب نه داشان دي چه د دوو گوتو نه مذکوره انداز کښې حلقه جوړول یو قسم اشاره ده. (۴)

حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه عدد معین دپاره ددې مخصوصې طریقې نه عقد انامل په منزله داشاري دي. هرکله چه قادر علی الکلام دپاره دا عقد کافی دي نو غیرر قادر علی الکلام دپاره اشاره په دې طریق اولی کافی ده، نو هغه فرمائی چه :

«(روجه ادخاله في الترجمة ان العقد على صفة مخصوصة لا رادة عدد معلوم ينزل منزلة الاشارة المفهمة فاذا

اكتفى بها عن النطق مع القدرة عليه دل على اعتبار الاشارة من لا يقدر على النطق بطريق الاول)» (۵)

[۴۹۸۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَدَّادٍ ثنا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ قَائِمٌ يُصَلِّيُ فَسَالَ اللَّهُ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ وَقَالَ بِيَدِهِ وَوَضَعَ اِثْمَلْتُهُ عَلَى بَطْنِ الْوُسْطَى وَالْخِنْصِرِ قُلْنَا يَزِيدُهَا [ر: ۸۱۳].

(۱) النهاية في غريب الحديث والاثار: ۲/۲۱۶.

(۲) فتح الباري: ۵۴۶/۹.

(۳) وفتح الباري: ۵۴۶/۹.

(۴) عمدة القاري: ۲۰/۲۸۶.

(۵) فتح الباري: ۵۴۶/۹.

حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت دی چه ابو القاسم حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائی چه دجمعی په ورځ یو ساعت داسې وی چه کوم مسلمان په دې کښې ولاړ وی مونځ کوی اودنیکی دعا غواړی نو الله تعالی ده ته هغه ورکوی، دې خبرې ونیلو سره حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دلاس په اشارې سره او فرمائیل چه داشان ئې خپله غټې کوتې مبارکې اوونیله په مینځنۍ گوته او وړه گوته باندې کیخوده. مونږ دې اشارې نه دا اوگنړل چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې وخت قلت بنائی.

«قال ییده» یعنی «اشاره ییده»، یوهدها: یقللها، تزیید» معنی تقلیل ده. یعنی داشارې نه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د هغه ساعت او گهرنی قلیل کیدل او فرمائیل، ددې قلت ئې اوخودلو چه ددې دورانیه ډیره کمه او مختصر وی.

بعضو دلاس داشارې دا مطلب بیان کړې دې چه اوورنی په مینځنۍ گوته باندې کیخوده او دې طرفته ئې اشاره اوکړه چه دا ساعت دجمعی دورځې په مینځنۍ حصه کښې ده او وړوکې کوتې سره دې طرفته اشاره کول وو چه دا ساعت د ورځې په آخری حصه کښې وی، (۱)
دحدیث مناسبت دترجمة الباب نه واضحه دې. په کتاب الجمعة کښې په دې حدیث باندې بحث تیر شوی دې.

[۴۹۸۹] وَقَالَ الْاَوْسِيُّ حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ شُعْبَةَ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ عَدَا يَهُودِيٌّ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى جَارِيَةٍ فَآخَذَ اَوْضَاحًا كَانَتْ عَلَيْهَا وَرَضَخَ رَأْسَهَا فَأَتَى بِهَا اَهْلُهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ فِي اخِرِ رَمَقٍ وَقَدْ اَضْمِئَتْ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَتَلَكَ فُلَانٌ لِيُغَيِّرَ الَّذِي قَتَلَهَا فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا اَنْ لَا قَالَ فَقَالَ لِرَجُلٍ اَخْرَغْ الَّذِي قَتَلَهَا فَأَشَارَتْ اَنْ لَا فَقَالَ فُلَانٌ لِقَاتِلِهَا فَأَشَارَتْ اَنْ نَعَمْ فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَضَخَ رَأْسَهُ يَتْنِ حَجْرَيْنِ [ر: ۲۲۸۲].

داوسی نوم عبدالعزیز بن عبدالله دې، دوی د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه شیخ دی. په روایت کښې دی چه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په زمانه کښې یو جینی باندې یو یهودی ظلم اوکړو، ددې کالی ئې واخستل اوددې سر ئې چخنرا کړو. دده کور والو دا حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله لره راوستله اوددې جینی حال دا وو چه دې دژوند آخری ساگانې اخستې او بې هوشه وه. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دې نه تپوس اوکړو چه ته چا قتل کړې ئې؟ حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دقاتل نه علاوه دبل چا نوم واخستلو او تپوس ئې ترې اوکړو. نوهغې دخپل سر په اشارې سره جواب ورکړو چه نه. بیا ئې ورته دبل چا نوم واخستلو او تپوس ئې ترې اوکړو هغې اوونیل چه نه. بیا ئې ورته دقاتل نوم واخستلو او تپوس ئې ترې اوکړو چه ته هغه قتل کړې ئې؟ نو دې دسر په اشارې سره اوونیل چه آو. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله حکم ورکړو او دقاتل سر د دوؤ کانړو په مینځ کښې کیخودلې شو او چخنرا کړې شو.

((اوضاح)) دا دوضح جمع ده، سپین ته وائی، په دې ځانې کښې ددې نه مراد دچاندنې کالی دی، ((کالت علیها)) دا جمله د((اوضاح)) صفت ده. د((رضیعی)) معنی ماتول او چخنړی کول دی.

((اصت)) د مجهول صیغه ده یعنی دهغې ژبه بنده شوې وه. دحضرات حنفیه یو قول دادې چې په قصاص کښې د اشارې اعتبار نشته دې (۱) د حدیث باب متعلق هغوی وائی چې حضرت نبی کریم ﷺ صرف ددې جینې په اشارې سره دهغه یهودی سر او نه چنځرولو بلکه هغه اعتراف هم کړې وو، نو په خصومات کښې دده داعتراف روایت تیر شوې دې، په هغې کښې دی چې ((فأخذ اليهودی فاعترف فامر به النبی ﷺ فرض راسه بین حجر)) (۲)

دحنفیه په نیز په قصاص کښې مماثلت نشته چې قاتل که کانړی سره قتل کړې دې نو قصاص کښې دې هم په کانړی سره قتل کړې شی ځکه چې په حدیث کښې دی چې ((لا قود الا بالسيف)) د حدیث باب واقعه داسلام د شروع ده. (۳)

[۴۹۹۰] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْفِتْنَةُ مِنْ هَاهُنَا وَإِشَارَ إِلَى الْمَشْرِقِ [ر: ۲۹۳۷]

[۴۹۹۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ أَبِي اسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا غَرَبَتِ الشَّمْسُ قَالَ لِرَجُلٍ الْإِزْلُ فَاجْدَحْ لِي قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أُمْسَيْتَ ثُمَّ قَالَ الْإِزْلُ فَاجْدَحْ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أُمْسَيْتَ إِنَّ عَلَيْكَ نَهَارًا ثُمَّ قَالَ الْإِزْلُ فَاجْدَحْ فَنَزَلَ فَاجْدَحْ لَهُ فِي الثَّالِثَةِ فَشَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى الْمَشْرِقِ فَقَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ اللَّيْلَ قَدْ أَقْبَلَ مِنْ هَاهُنَا فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّابِرُ [ر: ۱۳۹].

حضرت عبداللہ بن ابی اوفی نه روایت دې چې مونږ په سفر کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره وو، کله چې نمر د ووب شو نو حضرت نبی کریم ﷺ یو سړی ته او فرمائیل چې کوز شه او څمونږ دپاره ستوان واغږه. هغه او وویل چې تاسو ترمانښام پورې صبر کړې وې، حضرت نبی کریم ﷺ ورته او فرمائیل چې کوز شه او ستوان واغږه. هغه او وویل چې کاش تاسو مانښام پورې صبر کړې وې، ځکه چې لاڅو ورځ باقی ده. حضرت نبی کریم ﷺ بیا او فرمائیل چې کوز شه او ستوان واغږه. نو دریم ځل حکم کولو نه پس هغه کوز شو هغه د حضرت نبی کریم ﷺ دپاره ئې ستوان واغږل، او حضرت نبی کریم ﷺ او ځکل. بیا حضرت نبی کریم ﷺ

(۱) اوگوری الاشباه والنظائر، احکام الاشارة: ۴۵۴/۳.

(۲) صحیح البخاری: الخصومات، باب ما یذکر فی الاشخاص والخصومة بین المسلم والیهودی: ۳۲۵/۱.

(۳) عمدة القاری: ۲۸۸/۲۰، ۲۸۷.

مشرق طرفته خپل لاس مبارک سره اشاره اوکړه او وې فرمائیل چه کله تاسو شپه ددې طرفته راتلل وينئ نو روژه افطار کوئ.

په اصل کښې غروب شوې وو، مغرب طرفته تیاره لگیدلې وه. خوهغه سړی دا گڼل چه اوس هم لا ورځ ده. دلته هم حضرت نبی کریم ﷺ مشرق طرفته اشاره فرمائیلې ده او دشپې راتلل ئې او فرمائیل.

د«چند» معنی ستوان په اوبو کښې خوشتول، دا حدیث په کتاب الصوم کښې د«باب مقیحل فطر الصائم» تحت تیر شوې دې. (۱)

[۴۹۹۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ نُدَيْمٍ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِي عُمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَمْنَعُنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ نِدَاءُ بِلَالٍ أَوْ قَالَ إِذَا نُهُ مِنْ سَحُورِهِ فَأَتَمَّا يَنَادِي أَوْ قَالَ يُؤْذَنُ لِيَرْجِعَ قَائِمًا وَلَا يَسْ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يُعْنِي الصُّبْحَ أَوَّلَ الْفَجْرِ وَظَهَرَ يَزِيدُ يَدِيهِ ثُمَّ مَدَّ أَحَدَاهُمَا مِنَ الْآخِرَى حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روایت دې چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلې دی چه دبلال اذان دې تاسو کښې څوک د پشنمې دخوراک نه منع نه کړی. ځکه چه هغه ددې په وجه اذان کوی چه په تاسو کښې تهجدو کولو والا آرام اوکړی، دهغه مقصد دانه وی چه گنی سبا شو. یزید بن زریع خپل دواړه لاسونه مخکښې اوږده کړل او وې وئیل چه دصبا صادق رنځا داشان خورېږی.

«نِدَاءُ بِلَالٍ أَوْ قَالَ إِذَا نُهُ» راوی ته شک دې چه حضرت نبی کریم ﷺ «لَا يَمْنَعُنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ نِدَاءُ بِلَالٍ» فرمائیلې دی یا «لَا يَمْنَعُنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ إِذَا نُهُ بِلَالٍ» فرمائیلې وو. داشان په مخکښې جمله کښې هم راوی ته شک دې چه حضرت نبی کریم ﷺ «فَإِذَا يَنَادِي لِيَرْجِعَ قَائِمًا» فرمائیلې وو یا «فَإِذَا يُؤْذَنُ لِيَرْجِعَ قَائِمًا» فرمائیلې وو، «(ينادي)» او «(يؤذن)» کښې شک دې «(لِيَرْجِعَ قَائِمًا)» دقائم نه مراد تهجد کولو والا دې، رجوع لازم او متعدی دواړه مستعمل دی. «(رجع رجوعا)» واپس کیدل، «(رجع، رجعا)» واپس کول، په دې ځانې کښې لازمی او متعدی دواړه احتمال دی. دلازم په صورت کښې «قائم» فاعل کیدو په وجه مرفوع به وی یعنی تهجد کولو والا واپس شی، مطلب دادې چه د سحر دمونځ نه مخکښې څه ساعت آرام اوکړی، دمتعدی په صورت کښې «قائم» مفعول به واقع کیدو په وجه به منصوب وی، یعنی هغه اذان تهجد کوونکی آرام طرفته واپس کړی. (۲)

قوله: وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يُعْنِي الصُّبْحَ أَوَّلَ الْفَجْرِ: «كَأَنَّهُ يُعْنِي» راوی طرف نه په مینځ

(۱) فتح الباری: ۵۴۶/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۷۳/۱۲، وعمدة القاری: ۲۸۹/۲۰.

کښې جمله معترضه ده. اصل حدیث عبارت دې: «وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ الصَّحْبُ» «يقول» فعل مضارع. «ان» مصدریه داخل کیدو په وجې سره «قول» مصدر معنی کښې دې. عبارت به شی «ولیس قول الصبح» او «قول» نه دلته کلام مراد نه دې بلکه مقصد او اراده مراد ده نو معنی به شی «ولیس مقصد الصبح» یعنی د حضرت بلال اذان ورکولو سره مقصد د سبا اعلان کول نه دی بلکه مقصد داوی چه تهجد کولو والاخه وخت آرام او کړی. حضرت بلال رضی الله عنه اذان به د سبا نه مخکښې ورکولو. راوی په طور د تفسیر «يقول» نه پس «کاله یعنی» اضافه او کړه. دې خبرې طرفته اشاره کولو دپاره چه «يقول یعنی» معنی کښې وئیل دادی چه د قول نه دلته کلام مراد نه دې بلکه فعل مراد دې. دا د «اطلاق القول على الفعل» د قبیل نه دې. (۱) دا روایت په کتاب الصلوة کښې تیر شوی دې، هلته «کاله یعنی» دا جمله معترضه نه ده، نو هلته عبارت دې «ولیس ان يقول الفجر او الصبح» (۲)

«الفجر» او «الصبح» کښې راوی ته شک دې چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله «الفجر» فرمائیلی وو یا «الصبح».

«سحور» (د سین په فتحه سره) هغه خیز ته وئیلې شی چه د سحر په وخت کښې خوړلې شی. او د سین په ضمه سره مصدر دې، پښتني خوړل، اکثر حضرات د سین د فتحه سره روایت کوی. (۳)

قوله: وَأَظْهَرَ يَزِيدُ يَدِيهِ ثُمَّ مَدَّ إِحْدَاهُمَا مِنَ الْأُخْرَى: د «اظهر» ترجمه علامه عینی رحمته الله کړې ده «جعل احدي يديه على ظهر الاخرى» یعنی یو لاس د بل لاس په شا باندې ایښودل. او علامه قسطلانی رحمته الله فرماني چه «اظهر من الظهور بمعنى العلوا اي اعلى يديه و رفعها طويلا إشارة الى صورة الفجر الكاذب ثم مد احداها من الاخرى إشارة الى الفجر الصادق» (۴) یعنی خپل لاسونه ئې پورته طرفته ته اوچت کړل او اوږده ئې کړل. اشاره ئې صبح کاذب طرفته وه چه د دې رنځ اوږده او مستطیل وی. بیا یو لاس د بل لاس نه بیل اوږدول او دا اشاره وه د صبح صادق طرفته چه د دې رنځ خوره وی.

په دې حدیث کښې چونکه اشاره کړې شوې ده، د دې وجې د دې باب تحت ئې دا ذکر کړل.

(۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۹.

(۲) صحيح البخاری (مع فتح الباری) کتاب الاذان، باب الاذان قبل الفجر: ۲/۱۰۳.

(۳) ارشاد الساری: ۱۲/۷۲.

(۴) ارشاد الساری: ۱۲/۷۳.

۱۴۹۹۳] وَقَالَ الْكُنُثُ حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمَزٍ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْبَخِيلِ وَالْمُنْفِقِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جَبَّتَانِ مِنْ حَدِيدٍ مِنْ لَدُنْ لُذَيْنِهِمَا إِلَى تَرَاقِيهِمَا فَمَا الْمُنْفِقُ فَلَا يَنْفِقُ شَيْئًا إِلَّا مَادَتْ عَلَى جَلْدِهِ حَتَّى تُجِنَّ بَنَانُهُ وَتُغْفُو آثَرُهُ وَأَمَّا الْبَخِيلُ فَلَا يُرِيدُ يَنْفِقُ إِلَّا لَزِمَتْ كُلُّ حَلَقَةٍ مَوْضِعَهَا فَيُؤَيِّسُهَا فَلَا تَنْتَسِعُ وَيُشِيرُ بِأَصْبَعِهِ إِلَى حَلَقَةٍ [ر: ۱۳۷۵].

حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمائی ہے حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی ہے بخیل او خرچ کولو والا (سخی) مثال د دوو سرو په شان دي چه د اوسپنې زړه داشان واغوندي چه هغه د سيني نه تر نامه پورې وي او سخی سرې چه کله خرچ کوي نو دده زړه فراخه او دده په بدن کبې تر دي حده پورې اوږده وي چه هغه زړه دده (دپښو دگوتو) بندونو پورې وي، او ددې نقش پا ختموي ليکن بخیل چه کله هم دخرچ کولو اراده کوي نو دده د زړې هره حلقه په خپل ځانې باندې انخلي، هغه داسې فراخه کول غواړي ليکن هغه نه فراخه کيږي. دوی په خپله گوته دخپلې حلقې طرفته ته اشاره اوکړه.

«جبتان من حديد» د اوسپنې دوه جبې يعنی زړې. «ثديهما» دا د «ثدي» تشبيه ده، سيني ته ونيلې شي. بعضو نسخو کبې «ثديهما» جمع ده. «ثدي» د ثاء په ضمه، او د دال په کسره او دياء په تشديد سره د «ثدي» جمع ده. «تراقيهما» «تراقی» د «ترقوة» جمع ده. «وهي العظیم الکبير الذی بین ثغرة النحر والعاتق» هنسلی «مادت» دا دمد نه د باب مفاعله صيغه ده. اصل کبې «مادت» د دال په دال کبې ادغام شوې دي يعنی په معنی د اوږدول، لويول، «تجن» دباب افعال نه دي، په معنی پټولو «بنان» بندونه، د گوتو سرونه. (۱)

حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په دې حديث مبارک کبې دسخی مثال دهغه سرې سره ورکړې دي چه هغه زړه اغوستې وي. کله چه هغه خرچ کوي نو دده په جسم باندې هغه زړه دومره اوږده او فراخه وي چه دده د پښو گوتې هم پټې شي. کله چه دې روان شي نو دده د قدمونو نښې هغه زړه ختموي، داشان سخی سرې چه کله دخرچ کولو اراده اوکړي نو دده زړه فراخه وي. او دسخاوت دغلطۍ او کوتاهۍ ختموي. حالانکه بخیل سرې چه کله دخرچ کولو اراده اوکړي نو دده زړه تنگ او لاسونه ئې اوږديږي. (۲)

دا حديث په کتاب الزکاة کبې موصولتير شوې دي. (۳) د حديث آخری جمله «ويشير باصبعه الى حلقه» په وجه دا روايت ئې دلته ذکر کړې.

(۱) د مذکورہ الفاظو دتحقيق دپاره اوگورئ عمدة القاری: ۲۸۹/۲۰. وارشاد الساری: ۷۳/۱۲.

(۲) فتح الباری: کتاب الزکاة باب مثل المتصدق البخیل: ۳۰۶/۳.

(۳) صحيح البخاری: (مع فتح الباری) کتاب الزکاة، باب مثل المتصدق والبخیل: ۳۰۶/۳.

باب اللعان

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ لِهَؤُلَاءِ أَلْفُسُهُمْ إِلَى قَوْلِهِ إِنَّ
كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ [ر: النور: ۶-۹].

فَإِذَا قُذِفَ الْأَخْرُسُ أَمْرَاتُهُ بِكِتَابَةٍ أَوْ إِشَارَةٍ أَوْ بِإِمَاءٍ مَعْرُوفٍ فَهُوَ كَالْمُتَكَلِّمِ لِأَنَّ النَّبِيَّ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَجَازَ الْإِشَارَةَ فِي الْفَرَائِضِ وَهُوَ قَوْلُ بَعْضِ أَهْلِ الْحِجَازِ وَأَهْلِ الْعِلْمِ
وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى فَاشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا [ر: ۲۱]
وَقَالَ الضَّحَّاكُ الْأَرْمُزِيُّ [ر: ۳۱]. الْإِشَارَةُ.

«لعان» د باب مفاعله مصدر دی. چه ددی معنی لرې کول دی. په اصطلاح کښې دلعان
تعریف د حضرات حنفیه په نیز دادي چه «شهادت موکدات بالایمان مقرونة باللعن» قائمه مقام حد
القول فی حقه و مقام حد الزنا فی حقه» او د ائمه ثلاثه په نیز دلعان تعریف دادي چه «هی ایمان
موکدات بلفظ الشهادة» (۱)

د حضرات حنفیه په نیز دلعان دپاره د شهادت اهلیت شرط دی. «فلا یجری الالبین المسلمین
الحرین العاقلین البالغین غیر المحدودین فی قذف» د ائمه ثلاثه په نیز دیمین اهلیت لعان
دپاره شرط دی، ددی وجې ددوی په نیز مسلمان سرې او کافره بنسخه کافر سرې او کافره
بنسخه غلام او دده بنسخې په مینخ کښې هم لعان کیدیشی. (۲)

د حضرت امام بخاری رحمته الله مقصد ددی باب نه دادي چه لعان کښې دننه اشاره معتبر ده. چه
څنگه په طلاق کښې دننه اشاره معتبر ده. په رومبی باب کښې ئې اشاره بالطلاق ذکر کړه.
او په دی باب کښې اشاره فی اللعان فرمائی. دمخکښې باب په شان په دی باب کښې هم
حضرت امام بخاری رحمته الله داسې آثار او احادیث ذکر فرمائیلی دی چه په هغې کښې د اشارې
اعتبار او ددی ذکر دی. د حضرت امام شافعی رحمته الله او حضرت امام مالک رحمته الله په نیز لعان
کښې دننه د اشارې اعتبار به کولې شی.

د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله، امام وزاعی او اسحاق بن راهویه په نیز لعان کښې دننه د اشارې
به هېڅ اعتبار نه وی. (۳)

په ترجمه الباب کښې حضرت امام بخاری رحمته الله د قران پاک آیت «وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ» ذکر
فرمائی، امام د «یرمون» لفظ نه استدلال کړې دی. چه دا عام ده خواه لفظ سره وی او که
اشارې سره. (۴)

(۱) اوگوری هداية باب اللعان : ۲/ ۴۱۶، ۴۱۷.

(۲) الابواب والتراجم: ۸۱/۲.

(۳) فتح الباری: ۵۴۹/۹، ۵۵۰.

(۴) فتح الباری: ۵۴۹/۹.

مخکنې حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی کہ اخرس خپلې ښځې باندې د کتابت په ذریعہ یا د اشارې په ذریعہ تهمت اولگولو نو دا به په منزله د کلام وی. اوددې اعتبار به کولې شی. ددې وجې حضرت نبی کریم په فرائضو (مونځ وغیرہ کنې) کنې د اشارې اعتبار کړې دې. بعضو اهل حجاز «مالك وغیرہ» هم دا مسلک دې، بعضې نور اهل علم د (سفيان ثوري) وغیرہ هم دا مسلک دې. (۱)

په قران پاک کنې د حضرت مریم په واقعہ کنې دی چه «فاشارت اليه قالوا كيف نكلم من كان في المهد صبيا» حضرت مریم باندې کله چه خلقو الزام اولگولو نو هغوی حضرت عیسی عليه السلام طرفته اشاره اوکړه، خلقو او وئیل چه مونږ هغه ماشوم سره څنگه خبرې اوکړو چه په خانگو کنې پروت دې. دراصل حضرت مریم علیها السلام منت منلې وو چه خبرې به نه کوی. «انی نذرت للرحمان صوما» په دې کنې د «صوم» نه مراد خاموشی ده نو په دې حالت کنې هغه داخرس په حکم کنې وه، هغې اشاره اوکړه نو خلقو ددې اشاره کافی اوگنډله او ددې نه ئې هغه سوال دوباره اونه کړو. (۲) اگرچه کوم طرفته اشاره کړې شوې وه، په هغې باندې هغې نکیر اوکړو، بهر حال دې آیت کریمه سره حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د اشارې په معتبر کیدو استدلال کړې دې.

قوله: قال الضحاك الارمز الاشارة: دقران پاک سورة آل عمران په آیت کریمه کنې دی

چه «ايتك ان لا تكلم الناس ثلاثة ايام الا رمزا» په دې کنې د «رمز» معنی اشاره ده، دا به درې ورځې په اشارې سره خبرې کوی، په ژبه به خبرې نشی کولې. دا دحضر زکریا عليه السلام واقعہ ده. چه الله ﷻ هغه ته د زوئې زیرې ورکړو، نو هغوی دالله ﷻ نه خواست اوکړو چه څه ښه مقرر او فرمائي چه کله څما خوئې کیږی. «رب اجعل لی اية» نو الله ﷻ جواب کنې «ايتك ان لا تكلم الناس ثلاثة ايام الا رمزا» او فرمائیل. په دې کنې اشارې ته د کلام حکم ورکړې شو، معلوم شو چه اشاره معتبر وی، دا تعلیق عبد بن حمید موصولا نقل کړې دې. (۳)

وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ لَا حَدَّ وَلَا لِعَانَ ثُمَّ زَعَمَ أَنَّ الطَّلَاقَ بِكِتَابٍ أَوْ إِيمَاءٍ جَائِزٌ وَلَيْسَ بَيْنَ الطَّلَاقِ وَالْقُدْفِ فَرْقٌ فَإِنْ قَالَ الْقُدْفُ لَا يَكُونُ إِلَّا بِكَلَامٍ قِيلَ لَهُ كَذَلِكَ الطَّلَاقُ لَا يَجُوزُ إِلَّا بِكَلَامٍ وَلَا يَبْطُلُ الطَّلَاقُ وَالْقُدْفُ وَكَذَلِكَ الْعِتْقُ وَكَذَلِكَ الْأَصْمُ لَا عَيْنُ وَقَالَ الشَّعْبِيُّ وَقَتَادَةُ إِذَا قَالَ الْتِ طَائِلٌ فَأَشَارَ بِأَصَابِعِهِ تَبَيَّنَ مِنْهُ بِإِشَارَتِهِ وَقَالَ ابْرَاهِيمُ الْأَخْرَسُ إِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ بِيَدِهِ لَزِمَهُ

(۱) عمدة القاری: ۲۹۱/۲۰.

(۲) فتح الباری: ۵۵۰/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۵۰/۹.

وَقَالَ تَمَّادُ الْاُخْرُسُ وَالْاَصْمَانُ قَالَ بِرَاسِهِ جَا زَاي اِشَارِ كُل مِنْهَا بِرَاسِهِ جَا ز.

قوله: وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ لَا حَدَّ وَلَا لِعَانَ: بعضی خلقو ونیلی دی چه اشاری سره نه حد واجب کیبری اونه لعان. که یو سری په اشاری سره اووئیل چه فلانی سری زنا کی ده یا اشاری سره ئی اووئیل چه خما بنسخی زنا کړې ده. نو داسې سری باندې به نه حد جاری وی. اونه داسې بنسخی خاوند باندې به لعان وی، بیا ددې خلقو هم دا مذهب دې چه کتاب او اشاری سره طلاق واقع کیبری حالانکه د طلاق او قذف په مینخ کنبې هیخ فرق نشته دې، (لهذا طلاق اشاری سره کیدیشی نو قذف کنبې اشاره ولې غیر معتبر ده) که هغه دا اووانی چه د قذف دپاره کلام ضروری دې نودې ته به ونیلی کیبری چه د طلاق دپاره هم کلام ضروری دې گنی په اشاری سره طلاق. قذف او داشان عتاق ټول ئی باطل او گنرل یعنی یا خوپه دې ټولو کنبې اشاره معتبر او گنری یا په ټولو کنبې غیر معتبر، طلاق کنبې اشاری لره معتبر گنرل او قذف کنبې غیر معتبر گنرل دا فرق صحیح نه دې.

دا په اصل کنبې حضرت امام بخاری رحمته الله د حضرات حنفیه په مذهب باندې رد کړې دې. ((بعض الناس)) نه یا خو حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله مراد دې او یا حنیفه، خکه چه د حنفیه په نیز طلاق کنبې دننه داخرس اشاره مفهمه معتبر گنرلې شی، لیکن په قذف کنبې نه ده. حضرت امام بخاری رحمته الله طلاق او د قذف په مینخ کنبې دا فرق درست نه گنری، دهغوی خیال دې چه اشاره یا دواړو کنبې معتبر کیدل پکار دی یا په دواړو کنبې غیر معتبر.

لیکن حضرات حنفیه د دواړو په مینخ کنبې چه کوم فرق کړې دې هغه بالکل واضح دې. خکه چه د طلاق تعلق احکامو سره دې، او د لعان تعلق حدود سره او د حدود په باره کنبې قاعده ده چه ((الحدود تندری بالشبهات)) حدود شبهات سره ساقط کیبری، لعان د خاوند په حق کنبې د حد قذف قائم مقام وی او د بنسخی په حق کنبې حد زنا قائم مقام وی او دا خبره خپل خانی باندې کړې شوې ده. چه اشاره او رمز که هر څومره واضح ولې نه وی، لیکن په دې کنبې احتمال بیا هم باقی پاتې کیبری او د احتمال باقی پاتې کیدو وجې سره شبه پیش راتلې شی، ددې وجې حنفیه لعان او حدود کنبې اشاره اعتبار نه دې کړې. (۱)

قوله: وَكُنَّا لَكَ الْاَصْمَ يَلَا عَرْنَ: کونړ سرې لعان کولې شی. حنفیان هم دې ته درست وائی. خکه چه هغه ژبې سره خبرې کولې شی. او په دې کنبې هیخ احتمال نشته دې، امام بخاری رحمته الله داهم خپل تائید کنبې پیش کوی لیکن فرق واضح دې. چونکه احناف داخرس اشاره اعتبار سره د شبک په وجه نه کوی او اصم خو اشاره نه کوی خبرې کوی په خلاف داخرس چه هغه خبرې کوی اشارې نه کوی.

شعبی رحمته الله او قتاده رحمته الله فرمائی چه کله سرې «انت طالق» اووانی او خپلر گوتو سره «د دريو

طلاق) اشاره او کری نو ددې اشارې په وجه ښخه به بانه وی. دحنفیه په نیز هم عدد طلاق کښې اشاره معتبره ده، ابن ابی شیبه دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې. (۱)

حضرت ابراهیم نخعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه گونگې که خپل لاس سره طلاق اولیکې نو طلاق به واقع کیږي، ابن ابی شیبه دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې (۲) دحنفیه په نیز هم دکتابت په ذریعه طلاق واقع کیږي.

قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ الْأَخْرَسُ إِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ بِيَدِهِ لَزِمَهُ: د حضرت امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ استاد حماد بن ابی سلیمان رحمۃ اللہ علیہ فرمائی که گونگې او کونړ که په سره اشاره اوکړې نو جائز ده (معلومه شوه چه اشاره معتبره ده).

حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د حضرت امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ داستاد قول نقل کوی گویا چه حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د حنفیانو الزام مسترد کول غواړي. (۳)

قوله: وَقَالَ حَمَادُ الْأَخْرَسُ وَالْأَصَمُّ إِنْ قَالَ بِرَأْسِهِ جَازَ: علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ دشیخ حماد په مراد باندې پوهه شوې نه دې، که هغه دده په مقصد باندې پوهه شوې وي، نو دا خبره به ئې نه کوله. دشیخ حماد مقصد دادې چه دگونکې اشاره که معروفه وی نو هغه د عبارت او نطق قائمقام ده. او دحنفیانو هم دامسلك دې. (۴)

[۴۹۹۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا أَخْبِرُكُمْ بِخَيْرٍ دُونَ الْأَنْصَارِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ بَنُو النَّجَارِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو عَبْدِ الْأَشْهَلِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو الْحَارِثِ بْنِ الْخَزْرَجِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو سَاعِدَةَ ثُمَّ قَالَ بِيَدِهِ فَقَبَضَ أَصَابِعَهُ ثُمَّ بَسَطَهُنَّ كَالرَّامِي بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ وَفِي كُلِّ دُونَ الْأَنْصَارِ خَيْرٌ [ر: ۳۵۷۸].

[۴۹۹۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ أَبُو حَازِمٍ سَمِعْتُهُ مِنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَذِهِ مِنْ هَذِهِ أَوْ كَهَاتَيْنِ وَقَرَنَ بَيْنَ السَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى [ر: ۳۶۵۲].

[۴۹۹۶] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا جَبَلَةُ بْنُ سُحَيْمٍ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا يَعْنِي ثَلَاثِينَ ثُمَّ قَالَ وَهَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا يَعْنِي تِسْعًا وَعَشْرِينَ يَقُولُ مَرَّةً ثَلَاثِينَ وَمَرَّةً تِسْعًا وَعَشْرِينَ [ر: ۱۸۰۱].

(۱) فتح الباری: ۵۵۱/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۵۱/۹.

(۳) فتح الباری: ۵۵۱/۹.

(۴) عمدة القاری: ۲۹۲/۲۰.

[۴۹۹۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ وَآشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ نَحْوَ الْيَمَنِ الْإِيمَانُ هَاهُنَا مَرَّتَيْنِ إِلَّا وَأَنَّ الْقِسْوَةَ وَغِلْظَ الْقُلُوبِ فِي الْفِدَائِدِينَ حَيْثُ يَظْلَمُ قَرْنَا الشَّيْطَانِ رَبِيعَةً وَمُضَرَ [ر: ۳۱۶].

[۴۹۹۸] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَّارَةَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا وَآشَارَ بِالسَّبَابَةِ وَالْوَسْطَى وَفَرَجَ بَيْنَهُمَا شَيْئًا [ر: ۵۶۵۹].

حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ پنخه مرفوع احادیث ذکر کړی دی، په دې ټولو کښې د اشارې ذکر دې. لیکن دیو هم تعلق لعان سره نه دې. او د حدود په باب کښې نه دې، لهذا د دې احادیثو نه دلعان په باب کښې اشاره معتبر کیدو باندې استدلال کول قابل قبول نه دی.

آخري حدیث حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ دلته په رومبې خل باندې ذکر کړو چه حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلى دی چه څه او یتیم کفالت کولو والادواړه به په جنت کښې داشان یو او دسبابه (مسواکې گوتې) او مینځنۍ گوتې سره ئې اشاره اوکړه اوددواړو په مینځ کښې ئې لږه شان فاصله پرېښوده. اشاره وه د قرب طرفته چه څه او د یتیم پرورش کولو والا به جنت کښې یو بل سره نژدې یو.

۲۲ = بَابُ إِذَا عَرَّضَ بِنَفْيِ الْوَلَدِ

[۴۹۹۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَجُلًا اتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَدِي غُلَامٌ أَسْوَدُ فَقَالَ هَلْ لَكَ مِنْ ابْنٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ مَا الْوَأْنَمَا قَالَ حُمْرٌ قَالَ هَلْ فِيهِمَا مِنْ أَوْدَقٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأَنَّى ذَلِكَ قَالَ لَعَلَّهُ نَزَعَهُ عِرْقٌ قَالَ فَلَعَلَّ ابْنَكَ هَذَا نَزَعَهُ [ر: ۶۳۵۵۸۸۸۳].

د حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ مقصد دادي که یو سړې صراحتاً دخپل بچي د نسب انکار اونه کړی بلکه تعريضاً انکار اوکړی، د تعريض مطلب دادي چه څوک داسې خبره ذکر کړی چه د هغې نه غیر مذکور خبره معلومه شی. (۱) لکه اووانی چه روره ۱ څما رنگ تور دې، دابچې دسپین رنگ ولې پیدا شوې دې، ددې جملې مطلب دا هم کیدیشی چه دابچې څما نه دې، په دې تعريض باندې دلعان مرتب کولو سلسله کښې اختلاف دې.

د حضرات حنفیه، شافعيه او جمهور علماء په نیز تعريض باندې حد قذف نه جاری کیږي. اونه د زوجین په مینځ کښې به لعان رازی. البته تعزیراً ده ته سزا ورکولې شی.

د حضرات مالکیه په نیز د تعريض وجې سره لعان او حد دواړه جاری کیږي. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته اللہ علیہ نه یو روایت د جمهورو مطابق او نور روایتونه د مذهب مالکیه مطابق دي. (۲)

(۱) التعريض هو ذکر شی يفهم منه شی اخر لم يذكر ... فتح الباری: ۵۵۲/۹.

(۲) مذاهب مذکوره دپاره اوگوری الابواب والتراجم: ۸۲/۲.

روایت باب کنبی دی چه یو سرې د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کنبی حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ اخما یو هلك پیدا شوې دې چه تور دې (دا تعریض وو چه څه سپین یم او هلك تور دې نوهغه څما خوښې څنگه شو) حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه آیا تاسره اوبنان شته دې. هغه اووئیل چه او. حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه هغه دڅه رنگ دې؟ هغه اووئیل چه دسور رنگ. حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه آیا په هغه کنبی څه توربخن خاکی رنگ شته دې؟ هغه اووئیل چه او. حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه داسې ولې اوشو؟ هغه اووئیل چه شائد څه رگ دې راخکلې وی. نو حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ممکن دی چه ستا څه رگ دې راخکلې وی.

قوله: ان رجل اتى النبی ﷺ: ددې سرې نوم ضمیم بن قتاده وو، (۱) دې راغلو او وې وئیل چه «ان مرأتی ولدت غلاما اسود» دا تعریض وو، نو ددې روایت په بعضو طریق کنبی ددې جملې نه پس دا الفاظ هم دی چه «یعرض بئغیه» (۲)

یعنی هغه ددې هلك دخپل ځان نه نفی کول غوښتل چه څه خو سپین یم او دا هلك تور دې. دا څما خوښې څنگه کیدیشی؟ هم ددې تعریض په وجه دا حدیث حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کنبی ذکر کړو. حضرت نبی کریم ﷺ دده د فهم اوماحول مطابق دده نه سوال اوکړو چه اوبنان دمختلف رنگونو ولې وی. د سور اوبن بچې اکثر تور رنگ کنبی وی داسې ولې وی؟ هغه اووئیل چه «لعل نزع عرق» یعنی یو رگ ده لره راکاږی. مطلب دادې چه ددې په اصول کنبی څه څیز ددې رنگ وی. هغه څیز په ده باندې غالب راشی. چه ددې په وجه بچې هغه رنگ اختیاروی. (۳) حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ستا په خوښې کنبی هم داشان کیدیشی.

«لعل نزع عرق» کنبی لعل فعل باندې داخل دې، حالانکه هغه په اسم باندې داخلېږي، بعضې روایتونو «لعله نزع عرق» دې نویاڅو څه اشکال نشته دې، بعضو وئیلی دی چه صحیح خبره داده چه «عرق» منصوب دې «لعل عرقا نزع» په دې صورت کنبی «عرقا» د «لعل» به اسم وی. «اورق الذی فیه سواد لیس بحالک هل یبیل الی الغبۃ» یعنی داسې رنگ چه خالص تور نه وی بلکه په دې کنبی څه خاکوالشی هم وی. (۴)

حضرت امام بخاری رحمه الله په ددې باب تحت مذکوره روایت ذکر کړې دې، اودې طرفته ئې اشاره کړې ده چه قذف او لعان کنبی تعریض معتبر نه دې لکه څنگه چه دجمهورو مسلك دې.

(۱) فتح الباری: ۵۵۳/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۵۳/۹.

(۳) والمغنی یحتمل ان یكون فی اصولها ما هو باللون المذكور، فاجتذبه الیه فجاء علی لونه وادعی الداودی ان لعل هنالك الحقیق (فتح الباری: فتح الباری: ۵۵۲/۹).

(۴) فتح الباری: ۵۵۴/۹.

۲۵ = بَابُ إِحْلَافِ الْمُلَاعِنِ

[۵۰۰۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَّةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَأَخْلَقَهُمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَرَأَ بَيْنَهُمَا [ر: ۲۳۷۱].

دحضرات حنفیه په نيز لعان اصل کښې شهادت دې، چه ددې تاکید دیمین په ذریعې سره کيږي. دمالکيه او شوافع په نيز لعان په اصل کښې یمین دې او د (اشهد) په ذریعې ددې تاکید کولې شی، دثمره اختلاف او کتابیه په مینځ کښې دلحان صورت دراتلو په نوبت کښې به ظاهر وی. دمالکيه او شوافع په نيز ددوی په مینځ کښې به لعان درست وی. ځکه چه کتابیه دیمین اهل نه دی لکه څنگه چه ماقبل تیر شوی دی.

حضرت امام بخاری رحمته الله د ((احلاف الملعن)) عنوان قائم کړې دې او دې طرفته ئې اشاره کړې ده چه هغه لعان لره یمین گنړی، حدیث باب کښې هم ددوی استدلال دې ځکه چه په دې کښې ((فاحلفهما)) الفاظ دی، احلاف نه کلمات لعان ادا کیدل مراد دی.

دحنفیه مستدل دقران پاک آیت دې، ((فشهادة احدى اربع شهادات بالله)) په دې کښې لعان لره شهادت سره تعبیر کړې شوې دې.

۲۶ = بَابُ يَدِّ الرَّجُلِ بِالتَّلَاعُنِ

[۵۰۰۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ هِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَجَاءَ فَشَهِدَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا ثَابِتٌ ثُمَّ قَامَتْ فَشَهِدَتْ [ر: ۲۵۲۶].

حضرت امام بخاری رحمته الله په دې باب کښې دا خبره وئیل غواړي چه دلحان شروع به دسړي نه کيږي. دا يو متفق عليه مسئله ده، البته که اتفاق سره ښځې دسړي نه مخکښې لعان اوکړو نو د حضرت امام شافعي رحمته الله او اشهب مالکي او ابن عربي په نيز ددې دلحان اعتبار به نشي کولې. بلکه د سړي د لعان نه پس ښځې سره به اعاده کولې شی. د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله او قاسم مالکي په نيز دده دلحان اعتبار به کولې شی، ځکه چه قران پاک کښې دسړي او دښځې لعان لره حرف عطف واو ذریعې سره بیان کړې شوې دې. او واو مطلقاً جمعي دپاره رازی. دترتيب تقاضا نه کوي. (۱)

په حدیث باب کښې دلحان متعلق دحضرت هلال بن امیه رحمته الله قصه مختصر طور ذکر کړې شوې ده، ددې په آخر کښې دی چه ((ثم قامت فشهدت)) یعنی دسړي دلحان نه پس بیا ښځه پاسیده او دې لعان اوکړو، معلوم شو چه ابتداء دسړي نه به وی.

۲۷= بَابُ اللَّعَانِ وَمَنْ طَلَّقَ بَعْدَ اللَّعَانِ

حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ دترجمة الباب نه دي طرفته اشاره کړې ده چه د بنسختې خاوند ترمينځه فرقت نفس لعان سره واقع کيږي . يا به د تفريق حاکم ضرورت راپيښيږي . ترجمه الباب کښې د «ومن طلق بعد اللعان» الفاظونه د حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ رجحان دي طرفته معلومېږي چه نفس لعان سره فرقت نه واقع کيږي بلکه دي نه پس ملاعن به طلاق ورکوي نو بيا به فرقت واقع کيږي . په دي مسئله کښې دالاندې څلور مذاهب دي:

① دائمه ثلاثه مذهب دادې چه نفس لعان سره به فرقت نه واقع کيږي ، دمالکيه په نيز فراغ زوج او شوافع په نيز فراغ زوجه نه پس به فرقت واقع کيږي .

② دحضرات حنفيه په نيز تفريق حاکم سره يا دځاوند طلاق ورکولو سره به فرقت واقع کيږي . نفس لعان سره طلاق نه واقع کيږي . دحضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ رجحان هم دي طرفته معلومېږي . (۱) په دي مسئله کښې دحنفيه مسلك دايلاء برعکس دي ، ايلاء کښې دحنفيه په نيز دقضا قاضي ضرورت نشته دي بلکه نفس مدت تيريدو سره به طلاق واقع کيږي . دثلاثه په نيز په ايلاء کښې تفريق قاضي نه بغير فرقت به واقع نه وي . لکه څنگه چه ماقبل کښې په بحث د ايلاء کښې تيرشو .

③ دريم قول دادې چه نه نفس لعان سره فرقت واقع کيږي اونه تفريق حاکم سره بلکه خاوند به طلاق ورکوي ، نو فرقت به واقع شي .

④ څلورم قول د ابو عبیده دي چه فرقت نفس تهمت لگولو سره واقع کيږي ، دلعان نوبت او که نه رازي . (۲)

[۵۰۰۲] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُوْمَرَ الْعَجْلَانِيَّ جَاءَ إِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ لَهُ يَا عَاصِمُ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيْقَتْلُوهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ سَلِّ لِي يَا عَاصِمُ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَالَ عَاصِمٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَكَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسَابِلَ وَعَابَهَا حَتَّى كَبُرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ إِلَى أَهْلِهِ جَاءَهُ عُوْمَرُ فَقَالَ يَا عَاصِمُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ لِعُوْمَرَ لَمْ تَأْتِنِي بِخَيْرٍ قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسَالَةَ الَّتِي سَأَلْتَهُ عَنْهَا فَقَالَ عُوْمَرُ وَاللَّهِ لَا أَنْتَهَى حَتَّى أَسْأَلَهُ عَنْهَا فَأَقْبَلَ عُوْمَرُ حَتَّى جَاءَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَطَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيْقَتْلُوهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

(۱) فتح الباری: ۵۵۸/۹، والمغنی لابن قدامة: ۴۱۱/۷ (۴۱۰).

(۲) الابواب والتراجم: ۸۲/۲.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ انْزَلَ فِيكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ فَأَذْهَبَ فَمَا قَالَ سَهْلٌ فَتَلَاَعْنَا
وَأَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَرَعْنَا مِنْ تَلَاَعْنِيهَا قَالَ عُوَيْرُ
كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْسَكْتُمُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْنُ شَهَابٍ فَكَانَتْ سُنَّةَ الْمُتَلَاَعَيْنِ [ر: ۳۱۳].

حضرت سهل بن سعد ساعدي رضی اللہ عنہ فرمائی کہ عویرم عجلانی رضی اللہ عنہ، عاصم بن عدی
انصاری رضی اللہ عنہ لڑے راغلو اودوی تہ نی اووئیل چہ عاصم دا اووایہ کہ خوک سرې خپلې بنځې
سرہ خوک سرې اووینی او هغه دغه سرې قتل کړی نو تاسو به هغه قتل کوې او (که هغه قتل
نه کړی) نو بې چاره به څه اوکړی؟ اوس ددې باره کښې څما دپاره دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه
تپوس اوکړه. عاصم ددې متعلق دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوکړو نو حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم
ددې مسئلو (بلاضرورت سوال کول راپښی او بغیرد راپښیدو نه ښه گنړل) ناخوښه
کړل او دا نی معیوب اوگنړل، عاصم چہ څه د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه په جواب کښې څه
واوریدل نو هغه په ده ښه اونه لگیدل. نو کله چہ عاصم واپس راغلو خپل کور والو ته نو ده
سره عویرم رسیدلې وو او تپوس نی اوکړو چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څه جواب ورکړو؟ عاصم اووئیل
چہ "تا څه خبردنه وه کړې" رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څما په سوال کولو بد اوگنړل. عویرم اووئیل چہ په
الله قسم څه به منع نه شم. ترکومې پورې چہ ددې مسئلې متعلق دحضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه
تپوس اونکړم. نو کله چہ عویرم د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې دخلقو په مخکښې
راغلو او عرض نی اوکړو چہ یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اووانې چہ سرې بل سرې خپلې بنځې سره
اووینی او هغه داسې قتل کړی نو دا سرې به قتل کیږی نوپه داسې صورت کښې به هغه څه
کوی؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ستا او ستا دښځې متعلق آیت نازل شوې دې. نو لاړ شه
او خپله بنځه راوله. دسهیل بیان دې چہ دواړو لعان اوکړو او څه خلقو سره دحضرت نبی
کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره موجود اووم. هرکله چہ دواړه د لعان نه فارغ شو نو نو عویرم اووئیل چہ
یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم که څه اوس دا خان سره اوساتم نو څه به دروغژن یم. نو دحضرت نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم دحکم ورکولو نه مخکښې هغه دې ته درې طلاق ورکړل. ابن شهاب زهري فرمائی چہ هم
دا دلعان کولو والا طریقه شوه (ددوی په مینځ کښې دلعان نه پس تفریق کولې شی).

دعویرم عجلانی دوالد مختلف نوم روایتونو کښې یو ملاویږی. د ابو داود په روایت کښې
عویرم بن اشقر دې، ابن عبدالبر الاستیعاب کښې عویرم بن ابیض دې او خطیب بغدادی په
مبهمات کښې عویرم بن الحارث لیکلی شوی دی، حافظ ابن حجر رحمہم اللہ هم دا قابل اعتماد
گنړلی دی. غالباً دده دوالد نوم حارث او اشقر او ابیض دهغه القاب وو. (۱)

عاصم بن عدی، دعویرم عجلانی د والد دتره ځوئی وو، دعاصم لور عویرم سره وه. چہ
دهغې نوم خوله وو، بعض روایتونو کښې دی چہ عویرم سره دعاصم وریره وه، عاصم د خپل
قوم سردار وو. (۲)

(۱) فتح الباری: ۵۵۹/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۵۹، ۵۶۰/۹.

قوله: أرأيت رجلاً وجد مع امرأته رجلاً ايقتله فتقتلونه ام كيف يفعل: یعنی یو سړی خپلې ښځې سره څوک بل سړی اوموندو (نو داپه زنا سره کنایه ده یعنی دوی ئې په زنا او کتل) نو آیا داسې خاوند که داسې قتل کړی نو تاسو به خاوند په قصاص کښې قتل کوی یا به هغه (که قتل نه کړی نو) څه به کوی.

په دې مسئله کښې د جمهورو مسلک دادې که یو سړی خپلې ښځې سره یو غیر سړی او کتلو په زنا کولو او ده زانی قتل کړو نو خاوند به په قصاص کښې قتل کیږي. او یا دا چه خاوند به په زنا کښې څلور گواهان پیش کوی. یا مقتول دمر کیدو نه مخکښې د زنا اعتراف او کړی. یا دمقتول ورثاء اعتراف او کړی. نو په دې صورتونو کښې به خاوند نه شی قتل کولې. د حنفیه هم دا مسلک دې. حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله او د اسحاق بن راهویه په نیز د زنا د ثبوت دپاره دوه گواهان پیش کولو په صورت کښې هم خاوند لره به قصاص کښې نشي قتل کولې. (۱)

د حنفیه په نیز د یانثا خود خاوند دپاره دې قتل کول جائز دی نو قضاءً جائز نه دی مگر هغه سړی مشهور بالشرک الفساد وی. (۲)

قوله: فکره رسول الله لمسائل وعابها: د حضرت عاصم سوال رسول الله صلی الله علیه و آله ته ښه اونه لگیدو. یو خو په دې وجه چه په دې کښې اشاعت فاحشه وو. د مسلمانانو نه خلاف یهودیانو ته او د بنیمنانو ته د پروپیگنډې ملاییدو امکان وو. دویم دا چه کله به څه واقع او حادثه راپیښه نشوه نو قبل الوقوع ددې متعلق سوال کول حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته ښه معلوم نشو. او سائل حضرت عاصم سره اوسه پورې دا واقع نه وه پيښه شوې. (۳)

د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه دا مسئله د پوښتلو دپاره عاصم عویمر ته وئیلی وو، عویمر خو یا ددې وجې او وئیل چه هغه سره دا واقع شوې وه، لیکن د عاصم په مخکښې هغه ددې اظهار کول مناسب اونه گنړل او یا دا واقع هغه سره نه وه شوې. خو هغه ددې حکم معلومول غوښتل. اتفاقاً هغه چه کومه مسئله معلومول غوښتل نو هغه ده سره هم اوشوه. نو په روایت کښې دا قول هم دې چه «ان الذی سالتک عنه قد اهلیت به» (۴)

لیکن په ظاهر دا معلومیږي چه حضرت عویمر سره دا واقع شوې وه، او ددې باوجود حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله د حضرت عاصم متعلق د تپوس کول خوښ نه کړل. عویمر د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو او ددې مسئلې تپوس ئې اوکړو ځکه چه هغه مبتلا شوې وو او دوی ددې حکم د معلومولو ضرورت وو.

قوله: قال ابن شهاب فكانت سنة المتلاعنين: د ابو داود په روایت کښې د «تلك»

(۱) فتح الباری: ۵۶۰/۹. تکملة فتح الملهم: ۲۵۷/۱.

(۲) تکملة فتح الملهم: ۲۵۷/۱.

(۳) فتح الباری: ۵۶۱/۹. ۵۶۲.

(۴) فتح الباری: ۵۶۱/۹.

اضافه ده چه ددې مشار الیه «الفرقة» دې، «فكانت تلك سنة المتلاعنين» (۱) یعنی لعان کولو

والوپه مینځ کښې فرقت واقع کیدل یو طریقه قائم او شوه. د حدیث مناسبت د ترجمه الباب نه واضح دی چه په دې کښې لعان هم ذکر شو. او دلحان نه

پس طلاق هم.

دلحان مشروعیت کله نه شو؟ ابن جریر، طبری، ابوحاتم او ابن حبان وغیره حضرات ورائې داده

چه دلحان مشروعیت په نهم (۹) هجری شعبان کښې او شو. (۲) قاضی عیاض او امام نووی

هم دا مختار گنړلې دې. لیکن د حافظ ابن حجر رحمته الله علیه رجحان هم دې طرفته دې چه دلحان

مشروعیت په شعبان لسمه هجری کښې شوې دې او مذکوره واقعه لسمه هجری کښې

راغلي وه.

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه ددې یو دلیل داپیش کړې دې چه حضرت سهل بن سعد ساعدی رضی الله عنه

دلحان په موقع باندې موجود وو، په کتاب الحدود کښې ددوی یو روایت رازی، هغه فرمائی

چه «شهدت المتلاعنين وانا ابن خمس عشرة سنة» یعنی لعان کولو والو سره څه حاضر اوم. او په

هغه وخت کښې څما عمر پنځلس کاله وو، بل طرفته په روایت کښې دننه دا هم تصریح ده چه

د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دوفات په وخت کښې د حضرت سهل پنځلس کاله وو نو کله چه

حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دوفات په وخت کښې هم دده عمر پنځلس کاله وو، او دلحان په وخت

کښې هم پنځلس کاله، ددې نه متبادر هم دا کیږي چه دلحان په نهمه هجری کښې نه وو بلکه

په شعبان لسمه هجری کښې شروع شوې دې. ځکه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په ربیع الاول

یولسمه هجری کښې وفات شوې دې.

دویم دلیل دادې چه دارقطنی روایت دې چه دلحان واقعه غزوه تبوک نه پس پیښه شوې ده

او غزوه تبوک باتفاق اهل سیر رجب نهمه هجری کښې شوې ده. بل طرفته په اسلام کښې

رومې لعان د حضرت هلال بن امیه سره پیښ شوې دې. دمسلم په روایت کښې ددې

تصریح شته دې، (۳) حضرت هلال بن امیه دهغه دریو مخلصو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه وو چه

په غزوه تبوک کښې متخلف وو او چه دهغوی توبه پنځوس ورځې پس نازل شوې وه. په دې

قصه کښې دا خبره منقول ده چه د حضرت هلال بنحه په دې پنځوسو ورځو کښې د څلوېښتو

ورځو تیریدو نه پس د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوه او دخپل خاوند د

خدمت کولو اجازت ئې اوغوښتلو. اوس په ظاهره ددې خبرې وقوع ډیر مشکل په نظر راتلل

چه په نهمه هجری کښې چه په کوم شعبان کښې مسلمانان دتبوک نه واپس شو. چه په هغې

کښې حضرت هلال د توبې په انتظار کښې گوشه نشین شوې وو. بنحه څلوېښت ورځې

تیریدونه پس دهغه په خدمت کښې وه، دلحان واقعه هم په دې میاشت کښې راغله. ددې

(۱) فتح الباری: ۵۶۴/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۵۹/۹.

(۳) اوگوری صحیح مسلم (مع تكملة فتح الملم) كتاب اللعان: ۲۵۰/۱.

وجي دلعان واقعه په شعبان لسمه هجري کښې ده په نهمه کښې نه ده. (۱) والله اعلم.
په کتاب التفسير کښې د لعان دآيت متعلق دا خبره تيره شوې ده چه هغه د حضرت هلال
بن اميه په واقعه کښې نازل شوی وو، دهغه واقعه مخکښې پيښه شوې وه، د حضرت عويمر
رضي الله عنه دلعان واقعه دې نه پس ده، (۲) ليکن د دواړو واقعاتو وقوع يو بل ته نژدې نژدې شوې دی.

۲۸ = بَابُ التَّلَاعِنِ فِي الْمَسْجِدِ

د حضرت امام شافعي رحمه الله په نيز لعان به په مسجد کښې کولې شی البته که ښځه په حالت
حيض کښې وی نو د مسجد دروازي سره به کولې شی. (۳)
حنفيه فرمائي چه مسجد دلعان دپاره متعين نه دي، چه چرته حاکم وی هغه ځانې کښې به
لعان کولې شی، که هغه مسجدوی او که هغه بل ځانې.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه حضرت امام بخاري رحمه الله ددې ترجمه الباب نه حنفیانو مسلک
سره اختلاف طرفته اشاره کړې ده، د حنفیانو مسلک دې چه دلعان دپاره مسجد متعين نه
دي. (۴)

علامه عيني فرمائي چه د حضرت امام بخاري رحمه الله مقصد دلعان دپاره مسجد متعين کول
نه دی بلکه دهغوی مقصد مسجد کښې دلعان جواز وقوع ښائي، او جواز دحنفيه په نيزهم
دي. لهذا دا وئيل چه حضرت امام بخاري رحمه الله مسلک دحنفيه اختلاف طرفته ته اشاره کوي.
درست نه دی. (۵)

[۵۰۰۳] حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ عَنْ
الْمَلَأَعْنَةِ وَعَنْ السَّنَةِ فِيهَا عَنْ حَدِيثِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَخِي بَنِي سَاعِدَةَ أَنَّ رَجُلًا مِنَ
الْأَنْصَارِ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ
أَمْرَاتِهِ رَجُلًا يَقْتُلُهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي شَأْنِهِ مَا ذَكَرَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ أَمْرِ
الْمُتْلَاعِنِينَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَضَى اللَّهُ فِيكَ وَفِي أَمْرَاتِكَ قَالَ قَتَلْنَا
فِي الْمَسْجِدِ وَأَنَا شَاهِدٌ فَلَمَّا فَرَعْنَا قَالَ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَمْسَكْتَهَا فَطَلَّقَهَا
ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ فَرَعْنَا مِنَ التَّلَاعِنِ فَقَارَقَهَا عِنْدَ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ذَاكَ تَفْرِيقٌ بَيْنَ كُلِّ مُتْلَاعِنَيْنِ
قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ السَّنَةُ بَعْدَهُمَا أَنْ يُفْرَقَ بَيْنَ الْمُتْلَاعِنَيْنِ
وَكَانَتْ حَامِلًا وَكَانَ ابْنُهَا يُدْعَى لِأُمِّهِ قَالَ لَمْ جَرَتْ السَّنَةُ فِي مِيرَاثِهَا أَنَّهُمَا تَرْتُهُ وَيَرْتُ

(۱) دحافظ ابن حجر رحمه الله مذکوره دليلونو دپاره اوگوري فتح الباری: ۵۵۹/۹.

(۲) اوگوري کشف الباری: کتاب التفسير: ۴۶۶.

(۳) عمدة القاری: ۲۹۷/۲۰.

(۴) فتح الباری: ۵۶۵/۹.

(۵) عمدة القاری: ۲۹۶/۲۰.

مِنْهَا مَا قَرَضَ اللَّهُ لَهُ

قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ جَاءَتْ بِهِ أَحْمَرٌ قَصِيرًا كَأَنَّهُ وَحَرَةٌ فَلَا أَرَاهَا إِلَّا قَدْ صَدَقَتْ وَكَذَبَ عَلَيْهَا وَإِنْ جَاءَتْ بِهِ اسْوَدَّاعَيْنَ ذَا الْيَتَيْنِ فَلَا أَرَاهَا إِلَّا قَدْ صَدَقَ عَلَيْهَا فَجَاءَتْ بِهِ عَلَى الْمَكْرُوهِ مِنْ ذَلِكَ [ر: ۳۱۳].

«فقال ذاك تفريق .....» د «قال» فاعل یا سهل بن سعد دې یا ابن شهاب زهری دې. «قال ابن جریج» دا ماقبل سند سره متصل دې. «وكانت حاملاً» چه کومې بنځې (خوله) سره لعان شوې وو هغه حامله وه، ددې نه معلوم شو چه نفی د حمل په صورت کښې هم لعان کولې شی. یعنی که څوک سړې او وائی چه څما بنځې ته کوم حمل دې هغه څما نه دې نو په دې صورت کښې به ددوی په مینځ کښې لعان کولې شی، د ابن ابی لیلی رضی الله عنه او د حضرت امام مالک رضی الله عنه هم دا مذهب دې، د امام ابویوسف رضی الله عنه نه هم دا روایت دې، د حضرت امام ابوحنیفه رضی الله عنه، امام محمد رضی الله عنه او په مالکیه کښې د ابن ماجشون مسلك دې چه محض د نفی حمل په بناء باندې لعان به نه کیږي. د امام ابویوسف مشهور روایت هم ددې مطابق دې. (۱) دلته په حدیث باب کښې بیشکه ددې خبرې ذکر دې چه هغه بنځه حامله وه لیکن په روایاتو کښې دا تصریح راغلې ده چه ددې خاوند په دې باندې تهمت لگولې وو چه ددې په وجه ددوی په مینځ کښې لعان اوشو. «انها ترثه ویرث منها ما فرض الله له .....» دا مسئله اتفاقی ده چه لعان نه پس چه بچې پیدا کیږي، بنځه به ددې بچې وارثه وی. اوبچې به ددې بنځې وارث وی.

قوله: ان جاءت به احمر قصيرا كانه حرة فلا رها الا قد صدقت وكذب عليها:
حضرت نبی کریم د لعان نه پس او فرمائیل که بنځه نه د سور رنگ وړوکی قد والا بچې پیدا شو نو بنځه رښتونې ده اوسړې دروعژن دې، او که د تور رنگ غټو سترگو والا بچې او غټو سرین والا بچې پیدا شو نو سړې به رښتونې وی، نو بنځې نه د دویم صورت بچې پیدا شو. «وحرمة» د چمچورنۍ په شان یو وړوکی شان زهریلا کیږي. (۲) «اعین» غټو سترگو والا، «الیتین» دا د «الیه» تشبیه ده، سرین ته وائی. ددې صفت مخدوف دې «ای عظیمین» کتاب

التفسیر کښې روایت تیر شوې دې په هغې کښې «عظیم الیتین» الفاظ دی. (۳)

۲۹- بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كُنْتُ رَاجِمًا لَغَيْرِ بَيْنَةٍ
حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائیل دی که ما بغیر د څه گواه نه څوک رجم کولې نو دا بنځه به مې کولې. د جمله حضرت نبی کریم د بدکاری او زنا کارې بنځې متعلق فرمائیلې وه، ددې نه

(۱) عمدة القاری: ۲۹۷/۲۰.

(۲) وحره (بفتح الواو والحاء) دویبه تترامی علی الطعام واللحم ففسد ه (ارشاد الساری: ۸۵/۱۲).

(۳) کشف الباری: کتاب التفسیر: ۴۶۵.

معلوم شو که خوک سرې مشهور بالشر وی نو صرف دشهرت په وجه په دې باندې حد نه جاری کیږي تر کومې پورې چه گواه نه وی یا اقرار اونه کړي.

[۵۰۰۴] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ ذَكَرَ التَّلَاعُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ يَشْكُو إِلَيْهِ أَنَّهُ قَدْ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ مَا ابْتَلَيْتُ بِهَذَا الْأَمْرِ إِلَّا لِقَوْلِي قَدْ هَبَّ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي وَجَدَ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ وَكَانَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مُصَفَّرًا قَلِيلَ اللَّحْمِ سَبَطَ الشَّعْرَ وَكَانَ الَّذِي ادَّعَى عَلَيْهِ أَنَّهُ وَجَدَهُ عِنْدَ أَهْلِهِ خَذْلًا أَدَمَ كَثِيرَ اللَّحْمِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ بَيِّنْ فُجَاءَتُ شَيْبَهَا بِالرَّجُلِ الَّذِي ذَكَرَ زَوْجَهَا أَنَّهُ وَجَدَهُ فَلَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبَيِّنُهَا

قَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْمَجْلِسِ هِيَ الَّتِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَجِمْتُ أَحَدًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ رَجِمْتُ هَذِهِ فَقَالَ لَا تِلْكَ امْرَأَةٌ كَانَتْ تُظْهَرُ فِي الْأَسْلَامِ السُّوءَ قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَدَمَ خَذْلًا [۵۰۱۱، ۶۴۶۴، ۶۴۶۳، ۵۰۱۰].

حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله سره دلغان تذکره کیدله، عاصم بن عدی رضي الله عنه د دې متعلق څه تپوس او کړو، بیا هغه (کور) ته واپس شو نو ده لره دده دقوم یو سرې (حضرت عویمر رضي الله عنه) راغلو اوشکایت ئې او کړو چه هغه خپلې بنځې سره یو پردې سرې په زنا کولو اولیدو. عاصم او وئیل چه څه دخپلې خبرې په وجه په دې مبتلا شوم، او ده سره دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شوم. اودهغه سرې متعلق مو هغوی ته او وئیل چه کوم سرې ده خپلې بنځې سره لیدلې وو. هغه (خاوند) پخپله زیر رنګ والا، کمزورې او خورو وینستو والا وواو چه دکوم متعلق ئې دعوی کړې وه چه هغه ئې خپلې بنځې سره لیدلې دې، هغه غنم رنګې او څورب وو. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله وفرمائیل چه یا الله! اصل حقیقت ښکاره کړه. نو هغه بنځې دهغه سرې پشان بچې راوړو چه دکوم متعلق ئې دعوی کړې وه. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ددې دواړو په مینځ کښې لغان او کړو. یو سرې (عبدالله بن شداد دحضرت ابن عباس رضي الله عنه د ترور ځوې) دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه تپوس او کړو چه آیا دا هغه بنځه وه چه دکوم متعلق حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائیلې وو چه ((لو کنت احد راجما بغیر بینه رجعت هذه)) یعنی که ما خوک بغیر دگواهی سنگسار کولې نو دا بنځه به مې کړې وې. حضرت ابن عباس رضي الله عنه جواب ورکړو چه نه. هغه بله بنځه وه چه هغې به علانیه په اسلام کښې بدئ کولې (چه دهغې نوم حضرت ابن عباس رضي الله عنه اونه خودلو).

قوله: فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ: حضرت عاصم بن عدی رضي الله عنه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو او دلغان څه خبره ئې او کړه. دې نه پس د حضرت عویمر رضي الله عنه واقعه پېښه شوه. نو هغه او وئیل چه څه دخپلې دې خبرې په وجه په دې

کښې مبتلا شوم. حضرت عویمر سره د حضرت عاصم لور یا وریره وه چه هغې سره نې لعان اوشو. د دې رشتې په حوالې سره هغه هم مبتلا شو هغه څه خبره وه چه کومه عاصم کړې وه. او چه کومه هغه دخپلې ابتلا سبب او خودلو. علامه کرمانی رحمته الله علیه فرمائی چه هغه داسې نامناسبه خبره کړې وه چه دهغې نه د تکبر او نخوت او عجب اظهار کیدو. (۱)

حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی چه د دې «قول» نه هغه سوال مراد دې چه کوم هغه د حضرت عویمر رضی الله عنه په وینا باندې د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه کړې وو او حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله دا ناخوښ کړې وو لکه څنگه چه د حضرت سهل حدیث ماقبل تیر شوې دې، د ابن ابی حاتم په روایت کښې د دې تصریح ده چه «فقال عاصم ان الله وانا اليه راجعون، هذا والله بسؤال عن هذا الامر بين الناس فابتليت به» (۲)

قوله: قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ آدَمَ خَدَلًا: «(ادم) د» «(ادمة)» نه دې په معنی د غنم رنگی «خدل» غتبو پندو والا، روایت باب کښې «خدل» «د خاء په فتحې او د دال په سکون سره دې» ابو صالح او عبدالله بن يوسف نه «خدل» «د (خاء په فتحې او د دال په کسرې سره) روایت شوې دې. د ابو صالح نوم عبدالله بن صالح دې، په کتاب المحازبین کښې د دوی روایت د حضرت امام بخاری رحمته الله علیه نه موصولا کړې دې، د عبدالله بن يوسف روایت کښې امام په کتاب الحدودو کښې موصولا نقل فرمائیلي دې. (۳)

۳۰ = باب صَدَاقِ الْمَلَاعِنَةِ

[۵۰۰۵] حَدَّثَنِي عُمَرُو بْنُ زُرَّارَةَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِأَيِّنَ عُمَرَ رَجُلٌ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَقَالَ فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ اخْوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا ثَابِتٌ فَأَيَّاهُ قَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا ثَابِتٌ فَأَيَّاهُ فَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا ثَابِتٌ فَأَيَّاهُ فَقَرَّرَ بَيْنَهُمَا

قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عُمَرُو بْنُ زُرَّارَةَ إِنَّ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَا لِي قِيلَ لَا مَالَ لَكَ أَنْ كُنْتَ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلْتَ بِهَا وَأَنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَهُوَ أَبْعَدُ مِنْكَ [ر: ۳۴۱].

«ملاعنة» هغه ښځه چه هغې سره د لعان واقعه راپېښه شوې وي . که هغه مدخول بها دهنو بالاجماع دې ته بد پوره مهر ملاوړېږي. او غير مدخود بها ده نو د جمهور علماء د حضرت امام

(۱) شرح بخاری للکرمانی وفتح الباری: ۵۶۸/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۶۷/۹.

(۳) ارشاد الساری: ۸۶/۱۲-۸۷.

مالك رضی اللہ عنہ حضرت امام ابوحنیفہ رضی اللہ عنہ اود حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ پہ نیز بہ دے تہ نیم مهر ملاویری، ابو الزناد، حکم بن عینیہ او دحماد بن ابی سلیمان پہ نیز دے تہ پورہ مهر ملاویری، د امام زہری رضی اللہ عنہ پہ نیز بہ دے تہ بہ ہب نہ ملاویری، د حضرت امام مالك رضی اللہ عنہ روایت ددے مطابق دے. (۱)

قوله: فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ: «اھوی ہنی ا

لعجلان» نہ د بنو عجلان سرہ تعلق لرونکی بنسختہ خاوند مراد دی، بنسختہ خاوند تہ «اھ» د دین پہ وجہ اوو نیلے شو. «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» «اھوۃ» د «اھوی» تشبیہ دہ. داضافت پہ وجہ نون تشبیہ حذف کرے شو. پہ بنسختہ باندے د «اھ» مذکر اطلاق درست نہ دے، ددے وجہ د «اھت» لفظ دلتہ تغلیباً «اھت» د «اھ» تابع کرے شوہ او «اھوی» اوو نیلے شو. مراد ددے نہ حضرت عویمر رضی اللہ عنہ اود دہ بنسختہ خولہ دی. ددے دوارو تعلق د قبیلہ بنی عجلان سرہ وو. (۲)

قوله: ففرق بينهما: ددے نہ د مذهب حنفیہ اثبات کیڑی چہ نفس لعان سرہ فرقت نہ واقع کیڑی بلکہ قاضی بہ ددوی پہ مینخ کنسے تفریق راولی. (۳)

قوله: قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ إِنَّ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ
قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَالِي قَالَ قِيلَ لَا مَالَ لَكَ: سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ نہ روایت

کوونکی دوه شاگردان دی یو ایوب سختیانی او دویم عمرو بن دینار دے، دایوب پہ روایت کنسے حدیث آخری حصہ نشہ دے، او د عمرو سرہ دہ، نو ایوب وائی چہ عمرو بن دینار ماتہ اوو نیل چہ خہ تا لرد گورم چہ تاسو حدیث دا آخری حصہ نہ بیانوئی. نو حدیث آخری حصہ بیانولوسرہ حضرت عمرو اوو نیل چہ لعان کوونکی سری حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ اوو نیل چہ خما مال بہ چرتہ خی؟ یعنی ما چہ دے تہ کوم مهر ور کرے وو ہغہ بہ ماتہ ملاویری، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ مال بہ تاتہ نہ ملاویری خکہ کہ تہ پہ خپلہ دعوی کنسے ربتونے ئی نو مال بہ ددے وجہ نہ ملاویری چہ تا بنسختہ سرہ صحبت کرے دے او کہ تہ دروغزن ئی نو بیا د مال ملاویدل نور زیاتہ بعیدہ خبرہ دہ. بہر حال حدیث دا آخری حصہ د سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ نہ عمرو بن دینار خو روایت کوی لیکن ایوب دا حصہ نہ نقل کوی. «فيحفظ فيه عمرو ومالم يحفظه ايوب» (۴)

«قال الرجل مالي» پہ دے کنسے «مالي» فاعل دے او فعل محذوف دے یعنی «اينذهب مالي» آيا خما

(۱) عمدة القاری: ۳۰۰/۲۰، فتح الباری: ۵۷۰/۹.

(۲) عمدة القاری: ۳۰۰/۲۰، ارشاد الساری: ۸۷/۱۲، وفيه وما اطلاق الاخوة فبالنظر الى ان المؤمنين اخوة او الى القرابة بينهما بسبب ان الزوجين كليهما من قبيلة عجلان.

(۳) ارشاد الساری: ۸۷/۱۲.

(۴) فتح الباری: ۵۷۱/۹، وعمدة القاری: ۳۰۰/۲۰.

مال به خی، ماته به نه ملاویږی؟ «قال قیل لا مال لك» په دې کښې د «قال» فاعل راوی حدیث حضرت ابن عمر دې یا سعید بن جبیر دې یا عمرو بن دینار دې، یعنی راوی د حدیث او وئیل چه دې سړی ته په جواب کښې او وئیلې شو چه «لا مال لك». «قیل» په دې ځانې کښې صیغه د مجهول ده. راتلونکی باب کښې چه کوم روایت رازی په هغې کښې «قال» د معروف صیغه ده یعنی حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه «لا مال لك».

۳۱= باب قول الإمام للمُتْلَاعَيْنِ إِنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ

[۵۰۰۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنْ حَدِيثِ الْمُتْلَاعَيْنِ فَقَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْمُتْلَاعَيْنِ حِسَابُكُمَا عَلَى اللَّهِ أَحَدُكُمَا كَاذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا قَالَ مَا لِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ إِنْ كُنْتَ صَدَقْتَ عَلَيْهَا فَهَوَّيْمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا وَإِنْ كُنْتَ كَذَبْتَ عَلَيْهَا فَذَاكَ ابْعُدْ لَكَ قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عُمَرَوِ

وَقَالَ أَيُّوبُ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ لَا عَنَ امْرَأَتِهِ فَقَالَ بِأَصْبَعِيهِ وَفَرَّقَ سُفْيَانُ بَيْنَ أَصْبَعِيهِ السَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ اخْوَى بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عُمَرَوِ وَأَيُّوبَ كَمَا أَخْبَرْتُكَ [ر: ۳۴۱].

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه قاضی او امام ته پکاری دی چه دلعان کوونکو ته او وائی چه په تاسو دواړو کښې یو ضرور دروغژن دې، نو آیا تاسو څوک دخپلې خبرې نه رجوع او توبه کولو والا شته دې. حضرت نبی کریم ﷺ هم دلعان کوونکو ته دا جمله فرمائیلې وه، لکه څنگه چه په روایت باب کښې رازی. البته په دې کښې اختلاف دې چه دا کلمات دلعان نه مخکښې به وئیلې کیږی یا دلعان نه پس، د قاضی عیاض په نیز حضرت نبی کریم ﷺ دا کلمات دتوبې دترغیب ورکولو دپاره دلعان نه پس وئیلې وو، لهذا دلعان نه پس وئیل پکار دی. د داودی په نیز حضرت نبی کریم ﷺ دلعان نه مخکښې د ویړولو دپاره دا کلمات ارشاد فرمائیلې وو. لهذا دلعان نه مخکښې وئیل پکار دی. په روایت کښې احتمال دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه مخکښې وئیل زیات مناسب دی. (۱) بهتر دادې چه دلعان نه مخکښې دې او وائی چه دروغژن سړې مخکښې والې اونه کړی. او دلعان نه پس دې هم او وئیلې شی. چه دروغو وئیلو والا توبې طرفته متوجه شی.

قوله: سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنِ الْمُتْلَاعَيْنِ: سعید بن جبیر دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دلعان کولو والا متعلق تبوس اوکړو، دراصل د معصب بن زبیر په زمانه کښې دلعان یو واقعہ پیښه شوې وه. هغوی د متلاعین په مینځ کښې تفريق نه وو کړې. نو په دې باندې سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ دحضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ په خدمت کښې حاضر شو او سوال ئې اوزکړو او هغوی دا روایت بیان کړو.

قوله: قَالَ سَفِيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عُمَرَوِ وَأَيُّوبَ: سعید بن جبیر نه عمرو بن دینار او ایوب دواړه روایت نقل کوی او ددې دواړو نه سفیان بن عیینه دا روایت نقل کوی. سفیان پخپله تصریح کوی چه ما ددې دواړو نه دا حدیث اوريدلې دې.

۳۲= بَابُ التَّفْرِيقِ بَيْنَ الْمُتْلَاعَيْنِ

[۵۰۰۷] حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَقَ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا أَبُو عِيَاضٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَّقَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ قَدَّمَا وَأَخْلَفَمَا

[۵۰۰۸] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا [ر: ۳۴۷].

ددې ترجمه الباب نه د حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ مقصد دادې چه دلعان نه پس د متلاعین په مینځ کښې به حاکم تفريق راولی. او دوی به یو بل سره نه اوسې. ددې ترجمه الباب نه د حضرت امام بخاری رحمته اللہ علیہ رجحان دې طرفته معلومېږي چه نفس لعان سره به فرقت نه واقع کېږي بلکه حاکم چه کله تفريق راولی نو بیا به فرقت واقع کېږي لکه څنگه چه د حنفیه مسلک دې. د تفريق نه پس لعان کونکې ښځې خاوند په مینځ کښې به دوباره نکاح کولې شی که نه په دې کښې اختلاف دې. د حضرت امام ابوحنیفه رحمته اللہ علیہ اود امام محمد رحمته اللہ علیہ په نیز که زوج خپل خان ته دروغ ژن وائی نو لعان د طلاق بائن په درجه کښې دې او دوباره به دې ښځې سره واده کولې شی.

د حضرت امام شافعی رحمته اللہ علیہ او د حضرت امام مالک رحمته اللہ علیہ او امام ابویوسف رحمته اللہ علیہ او د امام زفر رحمته اللہ علیہ په نیز دلعان نه پس لعان کولو والا به هم په هېڅ صورت کښې دوباره ښځه خاوند نه شی پاتې کیدلې. ددې نه حرمت موبده ثابتېږي (۱) ځکه چه حضرت نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته حضرت عویمر عجلانی رضی اللہ عنہ ته فرمائیلی وو چه «لا سبیل لك علیها» او یو روایت کښې دی چه «المتلاعنان اذا تفرقا لا یجتمعان اهدا» (۲)

حضرت امام ابوحنیفه رحمته اللہ علیہ ددې دا تاویل کوی چه متلاعین جمع نشی کولې، ترکومي

(۱) د مذاهبد تفصیل دپاره اوگوری مختصر اختلاف العلماء: ۵۰۶/۲.

(۲) اوگوری سنن دار قطنی باب المهر: ۲۷۶/۳، رقم: ۱۱۶.

پورې چه هغوی په خپل لعان باندې قائم وی، لیکن که زوج خپل خان ته دروغ ژن او وائی نوبه باندې به حذف جاری کیږي او لعان به ختم شی، خو که هغه په لعان باندې قائم وی نو بیا بیشکه هغه کله هم جمع نشی کولې، او په خپلو کښې ددوی نکاح نشی کولې. (۱)

۳۳= بَابُ يُلْحَقُ الْوَلَدُ بِالْمَلَأِ عِنْدَ

[۵۰۰۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ قَالَ حَدَّثَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا عَنَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَأَتِهِ فَانْتَقَى مِنْ وَلَدِهَا فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا وَالْحَقُّ الْوَلَدُ بِالْمَرْأَةِ [ر: ۳۴].

ولد به دلعان کولو والا ښځې سره لاحق کولې شی، خاوند طرفته به دده نسبت نه شی کولې، نو په روایت کښې ددې تصریح شته دي، حضرت نبی کریم ﷺ بچي ښځې سره لاحق کړي وو یعنې بچي ئې صرف مور ته منسوب کړي وو.

د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله په نیز نفس لعان سره به د بچی نفی اوشی، که سړی په اشارې سره هم لعان کښې ددې ذکر نه وی کړې. (۲) لیکن جمهور علماء فرمائی چه د بچی د نفی دپاره د خاوند طرفنه وضاحت ضروری دي ځکه چه پخپله لعان د بچی د نفی دپاره مشروع نه دي. لعان خو خاوند ته حد قذف او د ښځې د حد زنا نه بچ کولو دپاره دي، خاوند په ښځه باندې د زنا تهمت لگولو باوجود که بچی خپل تسلیموی نو د بچی نسب به ثابت منلې کیږي. که د بچی د نسب نفی کوی نو د خاوند د طرفنه به ددې نفی اعتبار نه وي، البته امام صاحب ددې دپاره څه خاص مدت نه دي متعین کړې، د اوو ورځو یو روایت ددوی نه منقول دی. امام ابو یوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله د څلوېښتو ورځو موده مقرر فرمائیلې ده. د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز زر تر زره به نفی معتبره وی گڼي نه. (۳)

۳۳= بَابُ قَوْلِ الْإِمَامِ اللَّهُمَّ بَيْنُ

[۵۰۱۰] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ ذَكَرَ الْمُتَلَاعِنَانِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا لَمْ أَنْصَرَفْ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ فَذَكَرَ لَهُ أَنَّهُ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ مَا ابْتَلَيْتَ بِهَذَا الْأَمْرِ إِلَّا لِقَوْلِي فَذَهَبَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي وَجَدَ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ وَكَانَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مُصَفَّرًا قَلِيلَ اللَّحْمِ سَبَطَ الشَّعْرَ وَكَانَ الَّذِي وَجَدَ عِنْدَ أَهْلِهِ أَدَمَ خَدًّا كَثِيرَ اللَّحْمِ جَعْدًا قَطَطًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ بَيْنُ فَوَضَعَتْ شَيْبَهَا

(۱) مختصر اختلاف العلماء : ۵۰۷/۲. وبدائع الصنائع. كتاب اللعان : ۲۴۵/۳.

(۲) فتح الباری : ۵۷۵/۹.

(۳) عمدة القاری : ۳۰۲/۲۰.

بِالرَّجُلِ الَّذِي ذَكَرَ زَوْجَهَا أَنَّهُ وَجَدَ عِنْدَهَا قَلَاعَيْنِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتْنُمَا فَقَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْمَجْلِسِ هِيَ الَّتِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَجِمْتُ أَحَدًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ لَرَجِمْتُ هَذِهِ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا يَلُكُ امْرَأَةٌ كَانَتْ تُظَاهِرُ الشَّوْعَ فِي الْإِسْلَامِ [ر: ۵۰۰۳].

ددې باب نه د حضرت امام بخاری رحمته الله مقصد دادې چه دلعان نه پس دې امام اووانی چه «اللهم بین» انی الله ع ته اصل حقیقت واضح کړې. یعنی چه کوم بچې پیدا کیدو والا دې په هغه کنبې داسې نښې ظاهر کړې چه دهغې نه معلوم شی چه دبچې دچا دې، دځاوند دې یا چه په چا باندې تهمت لگولې شوې دې دهغه دې. (۱)
داشان دخلقو په مینځ کنبې ددې متعلق چه کوم التباس به وی هغه به ختم شی او نورو لره به عبرت وی. بیادپاره به خلق ددې حرکتونو نه پرهیز کوی.

حدیث باب «باب قول الامام للمتلاعنين.....» کنبې تیر شوې دې. «(جعدها) د «(جیم په فتحې سره او د عین په سکون سره)» گلگوتی وینستو والا. «(قطط) چه دچا وینسته زیات گلگوتی وی.

۳۵ = بَابُ إِذَا طَلَّقَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ تَزَوَّجَتْ بَعْدَ الْعِدَّةِ زَوْجًا غَيْرَهُ فَلَمْ مَسَمًا
[۵۰۱۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ أَبِي حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رِفَاعَةَ الْقُرَظِيَّ تَزَوَّجَ امْرَأَةً ثُمَّ طَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَتْ آخَرَ فَأَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ لَهُ أَنَّهُ لَا يَأْتِيهَا وَأَنَّهُ لَيْسَ مَعَهُ إِلَّا مِثْلُ هَذِهِ فَقَالَ لَا حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ وَيَذُوقِ عُسَيْلَتِكَ [ر: ۲۳۹۶].

حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه د صحیح بخاری خومره نسخې څمابه علم کنبې دې په هغې کنبې مسائل دعدت دپاره «لعان» نه بیل مستقل «(کتاب العدة)» عنوان نشته دې. البته په شرح ابن بطلال کنبې په مخکښې باب «(باب واللاق یثن من الحيض)» نه مخکښې «(کتاب العدة)» او ددې په بعضو نسخو کنبې د «(ابواب العدة)» عنوان دې لیکن دا عنوان دمخکښې باب په ځانې دلته کیدل پکار دی ځکه چه ددې باب لعان سره هیڅ تعلق نشته دې. (۲)
دحلاله نکاح مسئله: حضرت امام بخاری رحمته الله په دې باب کنبې دحلالې د مسئلې بیان کړې دې، که یو سړی خپلې ښځې ته طلاق مغلظه ورکړو او دې نه پس ددې سړی ښځې بل سړی سره نکاح اوکړه نو آیا نکاح محض به داول ځاوند په حق کنبې حلاله جوړه شی او دده دپاره

(۱) فتح الباری: ۵۷۶/۹.

(۲) فتح الباری: ۵۸۰/۹.

به بیاد رومی خاوند سره ددی نکاح نه پس که طلاق او شو نو دعدت نه پس به نکاح جائز وی یا نه؟ په دې کښې ډرې اقوال دی.

① حضرت سعید بن المسیب فرمائی چه دبل سړی سره صرف نکاح کول تحلیل دپاره کافی دی. ابن الجوزی د داود ظاهری قول هم ددې مطابق نقل کړې دې.

② جمهور فقهاء فرمائی چه بل سړی سره نکاح او جماع د دواړو کیدل تحلیل دپاره ضروری دی. صرف نکاح دحلالي دپاره کافی نه ده بلکه وطی هم ضروری ده. البته انزال شرط نه دې.

③ حضرت حسن بصری رضی الله عنه فرمائی چه بل سړی سره صرف نکاح او جماع کیدل دتحلیل دپاره کافی نه دې بلکه انزال ه ددې دپاره ضروری دې، (۱)

د جمهورو مستدل دروایت باب نه دې. چه په هغې کښې دحضرت رفاعه قرظی واقع ذکرده. دحضرت رفاعی قرظی ښځې بل سړی سره نکاح او کړه، دنکاح نه پس هغې خپل اول

خاوند لره راتلل غوښتل نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغې ته اوو فرمائیل چه «لاحق تذاوی عیلته وینوق عیلتک» «عیلته» نه جماع مراد ده. حضرت عائشه رضی الله عنها نه ددې هم دا تفسیر منقول

دې. (۲) نو د دې حدیث نه دا خبره صفا معلومه شوه چه ښځه تر کومې پورې دبل سړی سره د نکاح کولونه پس جماع اونکړی نو تر هغه وخته پورې هغه به اول خاوند دپاره حلاله کیدلې نشی.

دامراة رفاعه واقع: ① دلته حدیث باب کښې، د امراة رفاعه واقع بیانکړې شوې ده. رفاعه بن سموال (بروزن غضنفر)، قرظی د بنو قریظې یوې ښځې سره واده اوکړو. ددې ښځې

د نوم باره کښې اختلاف دې. تمیمه (دباء په فتحه سره) تمیمه (تصغیر سره) سهیمه، امیمه مختلف روایتونه ملاویرې. (۳)

رفاعه دې ښځې ته طلاق ورکړو نو دې یو بل سړی سره واده اوکړو چه دهغه نوم عبدالرحمان بن الزبیر (دباء په فتحه او دباء په کسره سره) وو. عبدالرحمان دې ښځې سره په جماع کولو په

خهوجه قادر نشو نو هغه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوه او شکایت ئې اوکړو چه دهغه په جماع باندي قادر نه دې. حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه شائد ته خپل

رومبی خاوند رفاعه لره واپس تلل غواړې. لیکن دهغه دپاره ته تر هغه وخت پورې حلاله نه ئې تر کومې پورې چته دې بل خاوند سره جماع اونه کړې.

«لیس معه الا مثل هدبة» یعنی ده سره نشته دې مگردکړې د غوتې په شان، «هدبة» (دباء په ضمه او د دال په سکون سره) دکپړې طرفته وائی. «دارادت ان ذکره یشبه الهدبة فی الاسترخاء»

(۱) دمذاهبو دتفصیل دپاره اوگوری فتح الباری: ۵۸۴، ۵۸۳، وعمدة القاری: باب من اجاز طلاق الثلاث: (۲۳۶/۲۰).

(۲) عمدة القاری: (۲۳۶/۲۰).

(۳) فتح الباری: (۵۸۰/۹).

ومدم الاثشار» (۱) «حق تذوق عسيلة» تر دي پوري چه ته دهغه شهد اوختي یعنی دهغه سره جماع اوکړي. «عسيلة» د «عسل» تصغير دي. «عسل» مونث دي، ددي وجي ددي په تصغير کښي تاء تانيث ده، د «عسيلة» تفسير ماقبل کښي د حضرت عائشه رضي الله عنها حوالې سره تير شوي دي چه دي نه جماع مراد ده. ازهری فرماني چه «الصواب ان معنى العسيلة حلالة الجماع الذي يحصل بتفسيب الحشفة في الفرج» (۲)

⑦ عهد نبوي ﷺ کښي دداشان ديوبلي واقعي ذکر هم ملاويږي. نو مقاتل بن حيان په خپل تفسير کښي د قران پاک آيت «فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجا غيره» په شان نزول کښي ذکر کړي دي چه دا آيت د عائشه بنت عبدالرحمان بن عتيك متعلق نازل شوي دي. هغه د خپل د تره زوني رفاعه بن وهب بن عتيك په نکاح کښي وه. رفاعه بن وهب دي ته درې طلاقه ورکړل. نو دي عبدالرحمان بن زبير سره واده اوکړو. عبدالرحمان دي ته طلاق ورکړو نو هغه د حضرت نبي کریم ﷺ په خدمت کښي حاضره شوه. او وي ونيل چه عبدالرحمان ماته د جماع کولو نه بغير طلاق راکړو. اوس څه خپل پومي خاوند لره ورتلي شم. نو حضرت نبي کریم ﷺ او فرمايل چه نه. (۳)

بعضي حضرات مذکوره واقعات يو شميري. ليکن حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه غالب دادی چه مذکوره دواړه واقعات جدا جدا دي. ځکه چه پومي واقعه د رفاعه بن سموال د بنخي ده اود ونه واقعه د رفاعه بن وهب ده او دواړو بنخو ودونه عبدالرحمان بن زبير سره کړي وو. (۴)

⑧ داشان يو بله واقعه امام نسائي ذکر کړي ده. د غميصاء يا درميصاء نومي يو بنخه د حضرت نبي کریم ﷺ په خدمت کښي حاضره شوه او دخپل خاوند شکايت ئي اوکړو چه په هغه جماع کولو قادر نه دي. نو ددي خاوند حضرت نبي کریم ﷺ ته عرض اوکړو چه دا دروغ وائي. دراصل دا خپل پومي خاوند لره تلل غواړي. په دي باندې حضرت نبي کریم ﷺ او فرمايل چه «ليس ذالك لها حتى تذوق عسيلة» (۵)

(۱) فتح الباري: ۵۸۲/۹. د کتاب للباس په روايت کښي دي ((ان رفاعه طلق امراته فتزوجها عبدالرحمان بن الزبير قالت عائشه: فجاءت... وعليها خمارا خضر فشكت اليها... اي الى عائشة... من زوجها وارتها خضرة بجلدها فلما جاء رسول الله ﷺ والنساء يبصرن بعضهن بعضا قالت عائشة مامارايت ما يلقي المومنات لجلدها شد خضرة من ثوبها وسمع زوجها فجاء... ومعه ابنان لمن غيرها... قالت: والله مالي اليمين ذنب الا اليه من مامعه ليس باغنى عن من هذه... واخذت هدبة من ثوبها... كذبت والله يارسو الله ﷺ اني لانفضها نفض الاديم ولكنها ناشزة تريد رفاعة قال: فان كان ذالك لم تحل له الحديث وانظر فتح الباري: ۵۸۲/۹).

(۲) ارشاد الساري: ۵۸۳/۱۲.

(۳) فتح الباري: ۵۸۱/۹. وتفسير الدر المنثور في التفسير بالمأثور: ۲۸۳/۱.

(۴) فتح الباري: ۵۸۱/۹، ۵۸۲.

(۵) فتح الباري: ۵۸۱/۹، والدر المنثور في التفسير بالمأثور: ۱/ ۲۸۴ (سورة البقرة).

بهر حال ددی ټولو روایاتو پیش نظر جمهور علماء فرمائی چه مطلقه مغلظه رومی خاوند لره په هغه وخت کښې حلالیدې شی تر کوی چه دویم خاوند دنکاح کولو نه پس ده سره جماع اونه کړی او جماع نه پس بیا ورته طلاق ورکړی نوبیا دعدت تیریدو نه پس هغه اول خاوند دپاره حلالیدېشی.

دحنفیه په مسلک باندې یو اشکال او ددی جواب: دحنفیه په نیز خبر واحد سره کتاب الله باندې زیاتی جائز نه ده. دحنفیه مسلک باندې دلته دا اشکال کیږی چه حدیث باب، خبر واحد دی، دې سره دقران پاک آیت «حتی تنکح زوجا غیره» باندې زیاتی جائز نه دی. په آیت کښې صرف دنکاح کولو ذکر دی. حدیث نه دجماع کولو دقید اضافه جائز کیدل نه دی پکار. ① ددی یو جواب دادې چه دحنفیه په نیز نکاح دوطی په معنی کښې حقیقت ده. او مذکوره آیت کریمه کښې نکاح په حقیقی معنو کښې مستعمل ده، ددی وجې دحدیث نه په دې باندې زیاتی اونشوه بلکه حدیث ظاهر دقران پاک موافق دی. (۱)

② دویم جواب دادې چه حدیث باب خبر واحد نه دی بلکه خبر مشهور دی او خبر مشهور نه زیادتی فی النص جائز ده. (۲) نو امام ابوبکر جصاص رازی رحمته الله فرمائی چه: «و قد وردت عن النبي ﷺ اخبار مستفيضة في انها لا تحل للاول حتى يطأها الثاني منها حديث الزهري عن عروة عن عائشة ان رفاعة القرظي ..... وروى ابن عروان بن مالك عن النبي ﷺ مثله، ولم يذكر اقصه امرأة رفاعة، وهذه اخبار قد تلقاها الناس بالقبول، واتفق الفقهاء على استعمالها فهي عندنا في حيز التواتر، ولا خلاف بين الفقهاء في ذلك الا شيء يروى عن سعيد بن المسيب انه قال انها تحل للاول بنفس عقد النكاح دون الوطء ولم نعلم احدا تابعه عليه فهو شاذ» (۳)

۳۶ = بَابُ وَاللَّابِي يَتُسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ [الطلاق: ۴].

قَالَ مُجَاهِدٌ إِنْ لَمْ تَعْلَمُوا يَحِضْنَ أَوْ لَا يَحِضْنَ وَاللَّابِي قَعْدَنَ عَنِ الْمَحِيضِ وَاللَّابِي لَمْ يَحِضْنَ قَعْدَتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ [الطلاق: ۴].

ددې باب نه مخکښې د ابن بطال په نسخه کښې د «(کتاب العدة)» عنوان دی. بعضو کښې د «(ابواب العدة)» عنوان دی. حضرت امام بخاری رحمته الله ددې ځانې نه د عدت مسائل بیانوی. «(عدة، عد، یعد)» مصدر نه دی په معنی د شمیرلو. اصطلاح شرع کښې دعدت تعریف دې «هي تریم ای انتظار مدة تلزم المرأة عند ذوال النکاح» (۴)

(۱) فتح الباری: ۵۸۵/۹.

(۲) عمدة القاری: ۲۳۶/۲۰ (باب من اجاز طلاق الثلاث).

(۳) احکام القرآن للجصاص، باب ذکر الاختلاف فی الطلاق بالرجال: ۳۹۰/۱.

(۴) عمدة القاری: ۳۰۳/۲۰.

د نابالغه جینی او د بوائی ښځې عدت : حضرت امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی چې «العدة اسم لمدة

تتبرص بها المرأة عن التزويج بعد وفاة زوجها او فرأه لها اما بالولادة او بالانكاح او الاشهر» (۱)

په باب کښې حضرت امام بخاری رحمہ اللہ د سورة طلاق آیت ذکر فرمائیلې دې چې په هغې کښې د دوه قسمه ښځو د عدت بیان دې . یو هغه ښځه هغه سن یاس ته اورسی او ددې حیض راتلل بند شی، دویم هغه جینکې دهغوی حیض لا شروع شوې هم نه وی. ددې دواړو قسم ښځو عدت درې میاشتې دې.

په آیت کریمه کښې «ان ارتبتم» په تفسیر کښې حضرت امام بخاری رحمہ اللہ د مجاهد قول نقل کړې دې، «ان لم تعلموا يحضن اولاً يحضن» یعنی «ان ارتبتم» معنی داده چې تاسو ته معلوم نه وی چې دې ته به حیض رازی یا نه. چې د کومو ښځو په حیض راتلو اونه راتلو کښې تاسو ته شک وی نو دهغوی عدت درې میاشتې دې.

لیکن جمهور علماء فرمائی چې په آیت کریمه کښې «ان ارتبتم فی اتيان الحيض فی عدم اتيان الحيض» مراد نه دې یعنی د حیض راتلو او نه راتلو کښې شک واریات مراد نه دې بلکه «ارتياب فی الحكم» مراد دې یعنی مذکوره دواړو قسمه ښځو په حکم کښې که تاسو ته شک واریات دې چې د عدت قانون څه پکار دې او ددوی دپاره د شریعت څه فیصله ده نو ددوی عدت درې میاشتې خودلې شوې دې.

نو واحدې ددې آیت کریمه په شان نزول کښې روایت نقل کړې دې چې سورة بقره کښې چې کله د عدت آیاتونه نازل شونو حضرت ابی بن کعب حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته او فرمائیل چې خلق وائی چې بعضې داسې ښځې پاتې شوې چې دهغوی د عدت حکم نازل نشو، حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تپوس او کړو چې هغه کومې ښځې دی؟ هغوی عرض او کړو چې «الصغار والکهار و ذوات الحمل» یعنی وړوکې جینکې اوسن یاس ته رسیدلې بوډنې ښځې او حامله ښځې، نو په دې باندې دامذکوره آیت نازل شو، چې په هغې کښې ددې ښځو د عدت حکم بیان کړې شو. (۲) د مجاهد رحمہ اللہ تعلیق باب لره فریابی موصولاً نقل کړې دې. (۳)

۳۷ = بَابُ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

[۵۰۱۲] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمَزٍ الْأَعْرَجِ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهَا سُبَيْعَةُ كَانَتْ تَحْتُ

(۱) فتح الباری: ۵۸۷/۹.

(۲) عمدة القاری: ۳۰۳/۲۰.

(۳) ارشاد الساری: ۹۳/۱۲.

زَوْجَهَا تَوَفَّى عَنْهَا وَهِيَ حُبْلَى فَخَطَبَهَا أَبُو السَّنَابِلُ بْنُ بَعْكَكِ فَأَبَتْ أَنْ تُنْكِحَهُ فَقَالَ
وَاللَّهِ مَا يَصْلُحُ أَنْ تُنْكِحِيهِ حَتَّى تَعْتَدِي آخِرَ الْأَجَلَيْنِ فَمَكَثَتْ قَرِيبًا مِنْ عَشْرِ لَيَالٍ ثُمَّ
جَاءَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الْكِحِي [ر: ۳۶۲۱].

[۵۰۱۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ عَنْ اللَّيْثِ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ أَبِي شَهَابٍ كَتَبَ إِلَيْهِ أَنَّ عُبَيْدَ
اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِ الْأَرْقَمِ أَنْ يَسْأَلَ سُبَيْعَةَ الْأَسْلَمِيَّةَ كَيْفَ
اِفْتَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ افْتَانِي إِذَا وَضَعْتُ ابْنَ الْكِحِ [ر: ۳۷۷۰].

[۵۰۱۴] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ عَنْ قَزْعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ الْمُسَوِّبِ بْنِ
مُحَرَّمَةَ أَنَّ سُبَيْعَةَ الْأَسْلَمِيَّةَ نَفَسَتْ بَعْدَ وَقَاةٍ زَوْجَهَا بِلَيْالٍ فَجَاءَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَأَسْأَدَتْهُ أَنْ تُنْكِحَ فَأَذِنَ لَهَا فَانْكِحَتْ

د حامله بنخو عدت : حضرت امام بخاری رحمہ اللہ پہ دی باب کنبی د حامله بنخو د عدت مسئلہ
بیان کریں وہ چہ ددوی عدت وضع حمل دی لکہ خنکہ چہ دقران پاک آیت دی او ہم دا
د جمهور علماء او آئمہ اربعہ مسلک دی البتہ حضرت علی رحمہ اللہ او حضرت عبداللہ بن عباس
رحمہ اللہ نہ منقول دی چہ د حامله بنخو عدت بہ «ابعد الاجلین» وی یعنی کہ ہغوی وضع حمل د
خلورو میاشتو او لسو ورخو نہ مخکنی کوی نو عدت بہ خلور میاشتہ لسو ورخوی وی او
کہ وضع حمل دخلورو میاشتو لسو ورخو نہ پس کوی نو عدت بہ ئی وضع حمل وی.
حضرت ابن عباس رحمہ اللہ نہ مذهب جمهور طرفتہ تہ رجوع ہم منقول دہ. (۱) روایت باب
د جمهور علماء مستبدل دی چہ پہ دی کنبی وضع حمل عدت لہ گنرلہ شوی دی، کتاب
التفسیر کنبی ددی تفصیل تیر شوی دی.

د حضرت سبیعہ واقعہ : دباب پہ روایت کنبی سبیعہ بنت حارث واقعہ بیان شوی دہ. ددی
خاوند حضرت سعد بن خولہ رحمہ اللہ وفات شو، لکہ خنکہ چہ پہ کتاب المغازی کنبی روایت
دی (۲) دوضع حمل نہ پس ابوالسنابل دہ تہ دنکاح کولو پیغام اولیرلو نوہغوی انکار
اوکرو. دموطاہ روایت کنبی دی چہ دی تہ دوو سرو د نکاح پیغام ورکری وو چہ پہ ہغوی
کنبی یو خوان او بل بوذا وو. (۳) چہ کوم خوان وو دہغہ نوم ابوالبشر بن حارث وو. (۴) او
ابو السنابل د زیات عمر والا سري وو ددی وجہ سبیعہ د خوان دنکاح پیغام قبلول
اوغوبستل، پہ دی باندی ابوالسنابل اوونیل چہ ترکومی پوری خلور میاشتہ لس ورخوی تیری
نہ کری تر ہغہ وختہ پوری ستادپارہ چاسرہ نکاح کول حلال نہ دی. دہغی وضع حمل د
خاوند د وفات نہ دوه دري میاشتہ پس شوی وو بعضو روایتونو کنبی دوه میاشتہ، بعضو

(۱) عمدة القاری: ۳۰۴/۲۰.

(۲) کشف الباری، کتاب المغازی باب فضل من شهد بدرا: ۱۴۵.

(۳) فتح الباری: ۵۹۰/۹.

(۴) فتح الباری: ۵۹۰/۹، ارشاد الساری: ۹۴/۱۲.

کښې څلویښت ورځې ، بعضو کښې پنځویشت ورځې ذکر دی. (۱) بهر حال څلور میاشتې لس ورځې لا تیرې شوې نه وې. ابوالسنابل دا په دې وجه او وئیل چه په هغه وخت کښې د سبیعه نور رشته دار موجود نه وو. دهغه خیال وو چه تر هغه وخت به دهغې رشته دار راسی او هغوی سره به خبره او کړی نوښاند دا به ماسره په نکاح کولو راضی شی. (۲) سبیعه د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او وې وئیل چه خما وضع حمل اوشو آیا اوس خه نکاح کولې شم؟ حضرت نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه ته نکاح کولې شې.

قوله: فقال والله ما یصلح ان تنکحیه: د صحیح بخاری په ډیرو نسخو کښې «فقال» په ځانې «فقال» دې لیکن صحیح «فقلت» د مذکر صیغه ده، ضمیر ابوالسنابل طرفته راجع دې. په «ان تنکحیه» کښې «ان» مصدریه دې او بتاویل مصدر دې او دا جمله د «یصلح» فاعل دې. ابوالسنابل مختلف نومونه روایتونو کښې رازی، عمرو، عامر، اصرم، عبدالله (۳) د باب په دویم روایت کتاب المغازی کښې تفصیل سره تیر شوې دې (۴) دریم روایت کښې دې «ان سیعة نفست» «نون ضمه او فاء په کسره سره» په معنی د «ولدت».

۳۸ = بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَالْمُطَلَّاتُ

يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ [البقرة: ۲۲۸]

وَقَالَ اِبْرَاهِيْمُ فَمِنْ تَزْوِجٍ فِي الْعِدَّةِ فَحَاضَتْ عِنْدَهُ ثَلَاثَ حِيضٍ بَآثٍ مِنَ الْاَوَّلِ وَلَا تَحْتَسِبُ بِهِ لَيْنٌ بَعْدَهُ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ تَحْتَسِبُ وَهَذَا الْحَبُّ اِلَى سُقْيَانٍ يَعْنِي قَوْلَ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ مَعْمَرٌ يَقَالُ اقْرَأَتِ الْمَرْأَةُ اِذَا دَنَا حَيْضُهَا وَاَقْرَأَتْ اِذَا دَنَا طَهْرُهَا وَيَقَالُ مَا قَرَأَتْ بَلَى قَطُّ اِذَا لَمْ تَجْمَعْ وَلَدَافِي بَطْنِهَا

دمطلقات عدت په قرآن پاک کښې مذکور آیت کښې درې قروء خودلې شوې دې، په دې باندې دټولو اتفاق دې لیکن د «(قرء)» په تفسیر کښې اختلاف دې.

دحضرات حنفیه په نیز «(قرء)» دلته د حیض په معنی کښې ده او هم دا د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله صحیح قول دې، حضرات صحابه کرام رحمه الله کښې حضرت عمر بن الخطاب رحمه الله، حضرت علی رحمه الله، حضرت عبدالله بن مسعود رحمه الله نه هم دا قول منقول دې. بلکه اثرم د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل کړی دی چه اکابر صحابه کرام رحمه الله هم دا قول دې.

حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام مالک رحمه الله فرمائی چه «(قرء)» د «(طهر)» په معنی

(۱) فتح الباری: ۵۹۲/۹.

(۲) نویه موطا کښې روایت دې ..... وکان اهلها غیبا، ورجا، اذا جاء اهلها ان یوشروه بها ... اوگوری الموطا للامام مالک کتاب الطلاق باب عدة المتوفی عنها زوجها اذا كانت حاملا: ۵۸۹/۲.

(۳) فتح الباری: ۵۹۰/۹.

(۴) اوگوری کشف الباری: کتاب المغازی، باب من شهد بدرا: ۱۴۵.

کنبی دې، حضرت صاحبه کرام رضی اللہ عنہا کنبی حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما، حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ او حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه هم دا قول منقول دې، د حضرت امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ نه یو روایت هم ددې مطابق دې، (۱)

د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان: حضرت امام بخاری رحمہ اللہ په باب کنبی د حضرت ابراهیم نخعی چه کوم اثر نقل کړې دې، په هغې کنبی اگر چه یو بله مسئله بیان شوې ده لیکن ددې اثر په ذکر کولو سره د حضرت امام بخاری رحمہ اللہ رجحان اومیلان دې طرفته معلومیږي چه دهغوی په نیز «قرء» د حیض په معنی کنبی ده او هغه په دې مسئله کنبی د حضرت حنفیه سره موافقت کوي، ځکه چه په دې اثر کنبی د مطلقه عدت حیض شمیرلې شوې دې، طهر نه.

د حضرت ابراهیم نخعی د اثر حاصل: حضرت ابراهیم نخعی رحمہ اللہ د اثر حاصل دادې چه یو مطلقه بنسخې عدت کنبی دننه بل واده اوکړو، لکه اوسه پورې لا ددې حیض نه وو تیر شوې چه دې بله نکاح اوکړه، دنکاح نه پس بل خاوند ورته هم طلاق ورکړو، اوس درومبې خاوند عدت هم په دې باندې لازم شو او د دویم خاوند هم عدت په دې باندې لازم شو. درومبې خاوند عدت ختمیدو دپاره دوه حیضونه او د دویم خاوند د عدت دپاره درې حیضونه باقی وی. نو اوس چه کوم دوه حیضونه رازی هغه به دویم خاوند په حیض کنبی شمیرلې شی یا نه؟ ابراهیم نخعی رحمہ اللہ فرمائی چه دا دوه حیضونه به د دویم خاوند په عدت کنبی نشی شمیرلې. خاوند عدت به شمیرلې شی. او د دویم خاوند د عدت دپاره دې نه پس مستقل درې مزید حیضونه به دا تیروي. لیکن امام زهري رحمہ اللہ فرمائی چه دا دوه حیضونه به د دویم خاوند د عدت دپاره شمیرلې کیږي، مخکښې د دویم عدت پوره کیدو دپاره به صرف د یو حیض ضرورت وی. داشان ټول څلور حیضونو سره به د دویم خاوند عدت تیر شی، د زهري رحمہ اللہ دې قول لره ابوسفیان خوښ کړې دې او د حنفیه په نیز هم دا مسلک دې. د حضرت امام مالک رحمہ اللہ یو روایت هم ددې مطابق دې. (۲) د حضرت ابراهیم نخعی رحمہ اللہ د تعلیق ابن ابی شیبه موصولا نقل کړې دې، (۳)

قوله: وقال معمر: اقرا المرأة اذا دنا حیضها واقرا اذا دنا طهرها: ابو عبیده

معمر بن مثنی فرمائی چه د «اقرا» استعمال په هغه وخت کنبی هم کیږي چه کله د حیض زمانه رانزدې او په هغه وخت کنبی هم کیږي چه کله زمانه د طهر رانزدې، حاصل دادې چه مذکوره لفظ د حیض او د طهر دواړو دپاره استعمالیږي.

قوله: ويقال: ما قرات بسلاقط اذا لم تجمع ولدا في بطنها: «ما قرات بسلاط» په هغه وخت کنبی وئیلې کیږي چه کله بنسخه شنه وی او هغه په رحم کنبی بچي نشی جمع کولې،

(۱) اوگوری: بداية المجتهد، کتاب الطلاق، الباب الاول فی العدة الفصل الاول فی عدة الزوجات: ۸۹/۲.

(۲) الابواب والترجم: ۸۳/۲ وفتح الباری: ۵۹۵/۹ وارشاد الساری: ۹۶/۱۲.

(۳) ارشاد الساری: ۹۶/۱۲.

معلومه شوه چه د «قرء» معنی جمع کولو راخی. حیض ته قرء په دې وجه اوونیلې شو چه په دې کښې د جمع شوې وینې خروج کیږي او طهر ته قرء ددې وجې وائی چه په دې کښې رحم کښې دننه وینه جمع کیږي، کتاب التفسیر کښې په سورت نور کښې هم دا جمله تیره شوې ده (۱)

۳۹ = بَابُ قِصَّةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ

وَقَوْلِ اللَّهِ: وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُخْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا اسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمِلْنَ فَلْيَضْحَكُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ إِلَى قَوْلِهِ بَعْدَ غَيْرِئِذَا [الطلاق: ۶-۷]. (۲)

حضرت امام بخاری رحمته الله د فاطمه بنت قیس واقعہ تفصیل سره نه ده بیان کړې، ددې وجې چه ددوی د قصې روایات د حضرت امام بخاری رحمته الله د شرط مطابق نه دی. البته امام مسلم او امام ابوداود ددې قصه تفصیل سره بیان کړې ده. حضرت امام بخاری رحمته الله ددوی قصې طرفته اشاره کړې ده.

د حضرت فاطمه بنت قیس واقعہ: حضرت فاطمه بنت قیس رضی الله عنها یو صاحب عقل وجمال والا ښځه وه. ابو عمرو بن حفص دې سره نکاح اوکړه، حضرت علی رضی الله عنه چه کله حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله یمن ته اولیرلو نو ابو عمرو هم دوی سره لاړ او هغه ځانې هغوی خپلې ښځې فاطمه ته دریم طلاق اولیرلو او خپل د تره زوڼي حارث بن هشام ته ئې اوونیل چه فاطمه ته څه کهجورې او اوربشې ورکړه، فاطمه ته دا کمې معلومې شوې او د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوه او شکایت ئې اوکړو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله هغې ته او فرمائیل چه «لیس لك سکنی ولا نفقة» (۳) او هغې ته ئې حکم اوکړو چه ته د ام شریک په کور کښې عدت پوره کړه. بیا ئې او فرمائیل چه ام شریک لره څمونږ اصحاب زیات ځی راخی نو ددې وجې ته دهغه ځانې په ځانې د عبدالله بن ام مکتوم په کور کښې عدت پوره کړه. ځکه چه هغه نابینا سړې دې، هغه ځانې کښې به ته آزادی او بې تکلفی سره اوسیدې. هرکله چه ستا عدت پوره شی نو ماته اطلاع راکړه، نو عدت پوره کیدو باندې هغې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله

(۱) اوگوری کشف الباری، کتاب التفسیر: (۴۶۴).

(۲) (بیوتهن) مساکنهن التي یسکنها وهی بیوت الازواج (یخرجن) حتی تنقضی عدتهن (بفاحشة) زنا، فیخرجن لاقامة الحد علیهن وقیل: الفاحشة النشوز وسوء الخلق فیسقط حقهن بالسکنی (مبینة) ظاهرة وثابتة. (حدود الله) احکام شرعه (امرا) رجعة. (اسکونهن) ای المطلقات حتی تنقضی عدتهن ((من حیث سکنتم) من مکان سکناکم ونوعه (وجدکم) سعنکم وطاقتکم (تضاروهن) توذوهن (لتضیقوا علیهن) فی المسکن حتی یخرجن (اولات حمل) ذوات حمل حبالی (الی قوله) وتتمتها ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاتُّوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَأَمْرُهُمْ بَعْرُوفٌ وَإِنْ تَعَابَرْتُمْ فَتَرَضُّمُ لَهُ أُخْرَى﴾ لِيُنْفِقَ دُّوسَعَةً مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مِمَّا أَنَهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ غَيْرِئِذَا﴾

(۳) فتح الباری: ۵۹۷/۹.

ته اطلاع ورکړه او وې وئیل چه ماته معاویه بن ابی سفیان او ابوجهم د نکاح پیغام لیږلې دې، حضرت رسول الله ﷺ او فرمائیل چه ابوجهم خو خپله همسا دخپلې اوگې نه نشي کوزولې (دیر سخت طبیعت والا دې) او معاویه مفلس سړې دې، هغه سره مال نشته دې، ته اسامه بن زید سره نکاح اوکړه، نو د حضرت نبی کریم ﷺ په وینا سره فاطمه حضرت اسامه سره نکاح اوکړه. فرمائی چه الله ﷻ په هغې کښې داسې خیر واچولو چه ښځو به ماسره رشک کولو. (۱)

د معتده مبتوته دنفقه او سکني حکم : حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دراصل د معتده مبتوته نفقه او سکني مسئله بیان کړې ده یعنی هغه ښځه چه کومې ته طلاق بائن اوشو او هغه غیر حامله ده نو د عدت په دوران کښې ددې د خاوند د طرفه نفقه او سکني به ملاویرې که نه، په دې کښې اختلاف دې.

مطلقه رجعيه ته خو په بالاتفاق د عدت په دوران کښې نفقه او سکني ملاویرې، مطلقه رجعيه مبتوته که حامله ده نو دې ته به هم بالاتفاق د عدت په دوران کښې نفقه او سکني ملاویرې، اختلاف د مطلقه مبتوته غیر حامله کښې دې.

① د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله، امام اسحاق رحمه الله، حسن بصری رحمه الله او د ظاهريه په نیز معتده غیر حامله د عدت دوران کښې نه به ورته نفقه ملاویرې اونه سکني.

② د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله، سفیان ثوري رحمه الله او د ابراهيم نخعی رحمه الله په نیز دې ته به د عدت په دوران کښې سکني و نفقه دواړه ملاویرې حضرت عمر رضي الله عنه او د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه هم دا قول منقول دې.

③ د حضرت امام مالك رحمه الله او د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز به دې ته د عدت په دوران کښې سکني ملاویرې البته نفقه به نه ملاویرې. (۲) او د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومیرې ځکه چه هغه په باب کښې کوم روایت ذکر کړې دې دې هغې نه سکني ثابتیږي او دنفقه د وجوب متعلق څه دلیل هغوی ذکر کړې نه دې، د فاطمه بنت قیس واقعه نه استدلال کوی چه حضرت نبی کریم ﷺ دوی ته او فرمائیل چه «لَا نَفَقَةَ لَكَ وَلَا سَكْنًا» ستا دپار د نه نفقه شته دې او نه سکني شته دې.

د حضرت امام مالك رحمه الله او د حضرت امام شافعی رحمه الله مستدل د قران پاک آیت دې چه کوم حضرت امام بخاری رحمه الله دلته په ترجمه الباب کښې ذکر کړې دې «أَسْكَنْهُمْ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ دُجْدِكُمْ وَلَا تَقْسُوا عَلَيْهِمْ وَإِنْ كُنْ أُولَاتٍ حَتَلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ» یعنی دې مطلقه ښځو ته استوگنه او سکني ورکړنې چه کوم ځانې کښې تاسو پخپله اوسیرنې دخپل طاقت مطابق اودوی ته ایذا مه ورکونې چه تاسو په دوی باندې تنگی واچونې او که دوی

(۱) صحیح مسلم، کتاب الطلاق، باب المطلقه البائن لانفقه لها : ۲/۱۱۱۴، رقم الحديث : (۱۴۸).

(۲) د مذاهب مذكوره د تفصیل دپاره اوگورې الابواب والترجم : ۲/۸۳، وعمدة القاری : ۲۰/۳۰۷، وفتح الباری :

۹/۶۰، وبداية المتجدد، کتاب الطلاق، بیان احکام العدد : ۲/۹۵

حامله‌ی نو په دوی باندې خرچ کوی تر دې پورې چه وضع حمل اوشی. په دې آیت کریمه کښې الله ﷻ دسکني حکم خو مطلق ورکړې دې او دنفقة حکم نه د حامله کیدو سره مقید کړې دې، د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز چونکه مفهوم مخالفت حجت دې او ددې اعتبار کيږي ځکه چه هغه ددې آیت کریمه نه ثابتوی که ښځه حامله وی نو دې ته به نفقه نه ملاویري. (۱)

د حضرت فاطمه بنت قیس قصې نه هم هغه داشان استدلال کوی چه په دې کښې دوه حکمونه دي «لا نفقه لك ولا سکني» دسکني حکم چونکه دقران کریم آیت «اسکنو هن» سره معارض دې ددې وجې ددې اعتبار به نه کيږي البته دنفقي حکم چونکه د آیت معارض نه دې ددې وجې ددې اعتبار به کيږي.

د احنافو دلائل: حضرات حنفیه هم دخپل مسلك دپاره دقران وحدیث داثارونه دلائل پیش کوی.

① په سورة بقره کښې «وللمطلقات متاع بالمعروف حقا على المتقين» په دې آیت کښې د «مطلقات» د رجعيه او مبتوته دواړو دپاره شامل دې، داشان د «متاع» لفظ دنفقة او د کسوه ټولو دپاره شامل دې (۲)

② يو بل آیت کښې د مطلقات ذکر کوی او فرمائي چه «وعلى المولود له رزقهن وكسوتهن بالمعروف» يعنى دوالد په ذمه ددې ښځو خوراک او لباس د دستور مطابق دې دلته هم د مبتوته او د رجعيه کښې هيڅ فرق اونشو.

③ دارقطنی کښې حضرت جابر رضي الله عنه روايت دې چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائيلى دی چه «المطلقات ثلاثا لها السكنى والنفقة» (۳)

ترکومي چه د حضرت فاطمه بنت قیس د واقعي تعلق دې نو ددې جواب دادې چه د حضرت فاطمه حديث حضرت عمر فاروق رضي الله عنه، حضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت اسامه بن زيد رد کړې وو (۴) د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه مخکښې چه کله هغه حديث پیش کړې شو نو هغوی

او فرمائل چه «لا تترك كتاب الله وسنة بيننا بقول امرأة لا ندري حفظت او نسيت لها السكنى والنفقة» (۵) يعنى کتاب او دخپل نبی سنت لره مونږ د يو ښځې د قول په وجه نشو پريخودې، معلوم نه دی چه دا خبره هغې ته صحيح ياده هم ده او که نه ده.

د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ددې حديث نه معلوم کيږي چه کتاب الله او سنت رسول ﷺ کښې مبتوته دپاره سکني او نفقه دواړه دی. کتاب الله کښې دسکني حکم خو صراحتاً موجود دې

(۱) فتح الباری: ۶۰۰/۹.

(۲) تفسير ابن جرير الطبرانی: ۳۴۲/۲. (کذا فی التکملة: ۲۰۲/۱).

(۳) سنن دار قطنی کتاب الطلاق: ۲۱/۴. وانظر للتفصيل اعلاء السنن باب ان المطلقة المبتوته لها السكنى والنفقة: ۱۰۴/۱۱.

(۴) عمدة الباری: ۳۰۸/۲۰.

(۵) اوگوری صحیح مسلم (مع تکملة فتح الملهم) کتاب الطلاق باب المطلقة البائن لانفقة لها: ۲۱۳/۱.

ارشاد دې چه «واسکوهن من حیث سکنتم» خو حنفیه په ددې آیت کریمه نه نفقه وجوب باندې هم څلورو طریقو سره استدلال کړې دې :

① سکنی یو مالی حق دې چه الله ﷻ تصریح سره د خاوند په ذمه واجب فرمایلې دې . اودا حق مبتوته اورجعیه دواړو لره ثابت دی ، د سکنی حق واجب کیدل د وجوب نفقه هم تقاضا کوی ځکه چه سکنی یو مالی حق کیدو په وجه د نفقې یو حصه ده نو کله چه سکنی واجب ده نو نفقه هم واجب کیدل پکار دی .

② په دې آیت کریمه کښې دی چه «ولاتضاروهن» یعنی دې مطلقه بنځو ته ضرر او تکلیف مه ورکونی او په نفقه ته ورکولو کښې هم ضرر او تکلیف دې .

③ ددې جملې نه مخکښې جمله ده چه «لتضیقوا علیهن» او تنگی او تضبیق چه څنگه سکنی کښې کیدیشی ، د اشان ترك نفقه کښې هم تنگی داخل ده .

امام جصاص رازی رحمته الله ددې آیت کریمه نه د نفقه د وجوب باندې مذکوره درېو طریقو سره استدلال کړې دې . (۱)

بعضې حضراتو ددې آیت کریمه نه د نفقه ثبوت باندې د اشان استدلال کړې دې چه لفظ د «اسکوهن» سره سکنی ان نفقه دواړه ثابتیږي . «سکنی» خو واضح دی چه ددې لفظ منطوق دې او نفقه د اشان ثابتیږي چه معتده حق زوج دپاره دعدت په دوران کښې د خاوند په کور کښې محبوسه وی او قاعده ده چه کوم سړې چه د چا دپاره محبوس اوسی ، ددې نفقه دده په ذمه لازمیږي لکه قاضی عامه المسلمین دپاره محبوس کیږي نو ددې نفقه او وظیفه دعامة المسلمین بیت المال نه ادا کیږي . ددې قاعدې پیش نظر د معتده نفقه د خاوند په ذمه کیدل پکار دی .

حاصل دا چه قران کریم کښې «اسکوهن» نه صراحتاً د سکنی وجوب ثابت شو نو مذکوره قاعده د حبس نه نفقه پخپله واجب شوه . د اشان چه گویا کتاب الله نه نفقه او سکنی د دواړو ثبوت اوشو . (۲)

④ بیاد حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په قرات کښې «وانفقو علیهن» اضافه ده . د هغوی قرات دې «اسکوهن من حیث سکنتم و انفقو علیهن من وجدکم» (۳) په دې قرات کښې د سکنی د حکم په شان د نفقې حکم هم صراحت سره دې . ممکن دی چه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هم دا

(۱) احکام القرآن للجصاص سورة الطلاق: ۳/ ۵۶۵.

(۲) احکام القرآن للجصاص: ۳/ ۵۶۶، ۵۶۵ . قال ابن رشدی بداية المجتهد: ۲/ ۹۵، اماالذین اوجبوها السکنی والنفقة فصاروا لی وجوب السکنی لها بعموم قوله تعالى: اسکوهن من حیث سکنتم من وجدکم . وصاروا لی وجوب النفقة لها لکون النفقة تابعة لوجوب الاسکان فی الرجعية وفی الحامل وفی الزوجية وبالجمله فحیثما وجبت السکنی فی الشرع النفقة .

(۳) روح المعانی: ۲۸/ ۱۳۹ (سورة الطلاق).

قرات وی، نوییا هغوی «لاندع کتاب رهنا» اووئیل چه زمونرِ درب په کتاب کنبی د نفقه او سکنی دواړو ذکر شته دي.

اوس پاتې شو «وسنة نبينا» چه سنتو سره دنفقه ثبوت څنگه وی، هغه داشان دي چه امام طحاوی رحمه الله په شرح المعانی الآثار کنبی هم دا روایت دحضرت ابراهیم نخعی رحمه الله په طریق دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه نه نقل کړې دي. ددې په آخر کنبی دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه ارشاد دي چه «سعت رسول الله ﷺ يقول لها السكنى والنفقة» (۱) په دې مرفوع حدیث کنبی صراحت سر د مبتوته دپاره دسکنی او نفقه دواړو دوجوب ذکر دي.

د ابراهیم نخعی رحمه الله مراسیل حجت دی. دا امام طحاوی رحمه الله په دې روایت باندې اشکال کړې شوی دی چه دا منقطع ده. ځکه چه ابراهیم نخعی رحمه الله دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه نه نقل کوی او هغوی دحضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کنبی موجود نه وو.

ددې جواب ورکړې شوی چه د ابراهیم نخعی د روایت ته به زیات نه زیات مرسل وئیلې کیږي اود ابراهیم نخعی رحمه الله مراسیل دحضرات محدثین نه معتبر او صحیح گنلې شوی دی. امام جرح وتعديل یحیی بن معین فرمائی چه «مراسیل ابراهیم احب الی من مراسیل الشعبي» (۲)

او دشعبي دمراسل متعلق عجلې فرمائی چه «ومرسل الشعبي صحيح» (۳)

حضرت عبدالله بن مسعود نه د شعبي مراسیل بالاتفاق صحیح دی. هغوی پخپله خپل معمول او اصول بیان کړي دي چه کله څه روایت دحضرت عبدالله بن مسعود نه ماته یو استاد نه ملاوړې نو څه دهغه استاد نوم اخلم او هغه روایت بیانوم. او کله چه د ډیر استاذانو نه ملاوړې نو څه ددې استاذانو نومونه نه اخلم بلکه نیغ په نیغ دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه مرسل بیانوم. (۴) ددې وجې حافظ ابن رجب فرمائی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه دحضرت ابراهیم نخعی رحمه الله مراسیل ددوی مسانید نه زیات قوی او صحیح وی. (۵) دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په شان حضرت عمر رضی الله عنه نه هم ددوی ټول مراسیل درست دي. نو حافظ ابن عبدالبر په «التمهید» کنبی ددې خبرې تصریح کړې ده (۶) او مذکور ه روایت دحضرت عمر رضی الله عنه نه دي.

او که دا تسلیم کړې شی چه دحضرت ابراهیم نخعی رحمه الله دا روایت منقطع کیدو په وجې سره حجت نه دي بیا هم دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا جمله چه «لاندع کتاب رهنا وسنة نبينا» په

(۱) شرح معانی الآثار: ۲/ ۳۵.

(۲) تهذيب الكمال: ۲/ ۲۳۸، وتهذيب التهذيب: ۱/ ۱۷۷، وسر اعلام النبلاء: ۴/ ۵۲۲.

(۳) خلاصة الخرجی: ۱۸۴.

(۴) کتاب العلل للترمذی: ۲/ ۲۳۷ (فی اخر سننه).

(۵) تعليقات تهذيب الكمال: ۲/ ۲۳۹.

(۶) التمهيد لابن عبدالبر باب بيان التديس ومن يقبل نقله ويقبل مرسد: ۱/ ۳۷، ۳۸.

صحت کنبې خو بهر حال چاته شک نشته دې او د اصول حدیث قاعده ده چه د یو صحابی وینا «السنة کذا» حدیث فرموع په درجه کنبې ده. (۱)

بیهقی په دې باندې اشکال کړې دې چه د «سنة دینا» الفاظ د ابواحمد زبیری تفرد دې ځکه چه ابواحمد د شیخ عمار بن زریق نه یحیی بن آدم هم دا روایت نقل کړې دې. لیکن هغوی د «سنة دینا» الفاظ نه دی وئیلی او یحیی بن آدم زبیری نه احفظ دی.

لیکن ماردیني جواب ورکړې دې چه د یحیی او زبیری په روایت کنبې تعارض نشته دې، ځکه چه زبیری د یحیی مخالفت نه کوی بلکه یو اضافه ئې کړې ده چه دهغې نه د یحیی روایت خالی دې او زبیری ثقہ دې، د ثقہ زیاتې او اضافه قبلولې شی. بیا زبیری په دې اضافه کنبې متفرد هم نه دې بلکه مصنف بن ابی شیبہ کنبې ددې شواهد او متابعات هم دی. (۲)

د حضرت فاطمه بنت قیس د واقعی جواب: تر کومې پورې چه د حضرت فاطمه بنت قیس رضی اللہ عنہا د واقعی تعلق دې چه نو ددې جواب دادې چه هغوی ته سکنی او نفقه دمخصوص حالت په وجه نه ده ورکړې شوې، سکنی خو یو په دې وجه ورنکړې شوه چه دهغې د خاوند کور په ویران ځانې کنبې وو، او هلته دهغې عدت تیروول مناسب نه وو، دویم دا چه هغه د ژبې نه لږه تیزه وه، چه دهغې په وجه د خورگنئ سره دهغې جوړښت نه راتلو. نو حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د قرآن پاک آیت «ولا یخرجن ال ان یتین بفاحشة مبینة» باندې عمل کولو او هغه ئې بل ځانې ته منتقل کړه. آیت کریمه کنبې د «فاحشة» تفسیر د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه بدگوئی او زبان درازی منقول دې. (۳)

باقی پاتې شوه نفقه نو ددې آسان جواب دادې چه هر کله هغې ته سکنی ورنکړې شوه نو د نفقې هم هغه مستحق نه وه. ځکه چه نفقه خو د احتباس په وجه واجب کیږي. هر کله چه احتباس پاتې نشو نو نفقه هم پاتې نشوه.

او داهم وئیلې شی چه ددې خاوند دخپل وکیل په ذریعه څه که جوړې او اوربشې اولیږلې لیکن هغې دخپل حق نه کمې او گنډلې او واپس ئې کړې نوممکن دی چه د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د قول «لا نفقة لك» کنبې د زائد نفقه نفی وی. چه د کومې هغې مطالبه کوله، مطلقاً د نفقې نفی نه ده. (۴)

باقی د «وان کن اولات حمل» مفهوم مخالف سره د حضرت شوافع نه چه کوم استدلال کړې دې، دهغې جواب د حضرات حنفیه د طرفه ورکولې شی چه مفهوم مخالفت څمونږ په نیزه

(۱) عمدة القاری: ۳۱۱/۲۰. تکملة فتح الملهم: ۲۰۶/۱.

(۲) مصنف بن ابی شیبہ: ۱۴۷/۵. ۱۴۸.

(۳) مصنف عبدالرزاق، کتاب النکاح، باب الان یتین بفاحشة مبینة: ۳۲۳/۶، رقم الحدیث: ۱۱۰۲۲.

(۴) فلما کان سبب النقلة من جهتها کانت بمنزلة الناشرة فسقطت نفقتها وسکناها جميعا (احکام القرآن للجصاص: ۵۶۸/۳، من سورة الطلاق).

نصوص کنبی حجت نه دی، او د «اولات حمل» دا قید، قید احترازی نه بلکه حامله بنحو لره په طور خاص ددی وجې ذکر او فرمائیلوچه اکثر وختونو کنبی د حمل موده او پرده وی، ددی وجې متنبه فرمائی که بالفرض موده د حمل او پرده شی نو بیا هم وضع حمل پورې نان نفقه دسابقه خاوند په ذمه به واجب وی.

دلیل دادې چه مذکوره آیت مطلقه رجعیه او مبتوته دواړولره شامل دی. او مطلقه رجعیه باندې دتولو اتفاق دی چه هغه غیر جامله وی نو بیا به هم هغې ته نفقه ملاویږی. چه ددی نه معلوم شو چه مطلقه رجعیه په حق کنبی «دان کن اولات حمل» د مفهوم مخالف اعتبار به چا هم نه کولی. لهذا د مبتوته په حق کنبی ددی اعتبار نه دی پکار. (۱)

[۵۰۱۵] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمَانَ بْنِ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَهُمَا يَذْكُرَانِ أَنَّ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ بْنَ الْعَاصِ طَلَّقَ بِنْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَكَمِ فَأَتَتْهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَأَرْسَلَتْ عَائِشَةَ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ وَهُوَ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ اتَّقِ اللَّهَ وَارْذُدْهَا إِلَى بَيْتِهَا قَالِ مَرْوَانُ فِي حَدِيثِ سُلَيْمَانَ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَكَمِ غَلَبَنِي وَقَالَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَوْ مَا بَلَغَكَ شَأْنُ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ قَالَتْ لَا يَضُرُّكَ أَنْ لَا تَذْكُرَ حَدِيثَ فَاطِمَةَ فَقَالَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ أَنْ كَانَ بِكَ شَرٌّ فَحَبْلُكَ مَا بَيْنَ هَذَيْنِ مِنَ الشَّرِّ

[۵۰۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ مَا لِفَاطِمَةَ إِلَّا تَقِيَّ اللَّهَ يَعْنِي فِي قَوْلِهَا لَا سَكْنِي وَلَا نَفَقَةَ

[۵۰۳] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سُقْيَانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ لِعَائِشَةَ أَلَمْ تَرِي إِلَى فَلَانَةَ بِنْتِ الْحَكَمِ طَلَّقَهَا زَوْجَهَا الْبَتَّةَ فَخَرَجَتْ فَقَالَتْ بَيْسَ مَا صَنَعْتَ قَالَ أَلَمْ تَسْمَعِي فِي قَوْلِ فَاطِمَةَ قَالَتْ أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ لَهَا خَيْرٌ فِي ذِكْرِ هَذَا الْحَدِيثِ

وَذَا ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَابَتْ عَائِشَةُ أَشَدَّ الْعَيْبِ وَقَالَتْ إِنَّ فَاطِمَةَ كَانَتْ فِي مَكَانٍ وَحِشٍ فَخِيفَ عَلَى نَاحِيَتِهَا فَلِذَلِكَ ارْخَصَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حدثنا اسماعيل: يحيى بن سعيد دا روایت د قاسم بن محمد او سليمان بن يسار دواړونه نقل کوی چه دوی د دواړو حضراتونه دا تذکره واوریده چه يحيى بن سعيد

(۱) احکام القرآن : ۵۶۵/۳.

(۲) الحديث أخرجه البخاري ايضا في الطلاق باب قصة فاطمة بنت قيس رقم الحديث : ۵۳۲۳. ۵۳۲۴. ۵۳۲۵. ۵۳۲۶. وباب المطلقة اذا حشى عليها في مسكن زوجها ان يقتحم عليها او تبذو .. على اهلها بفاحشة. رقم الحديث : ۵۳۲۷. ۵۳۲۸. وأخرجه ابوداود في الطلاق باب في نفقة المبتوتة : ۳۱۱/۱.

العاص د عبدالرحمان بن الحکم لور (چه دهغې نوم عمره وو) ته طلاق ورکړو (دا دمشهور خليفه مروان بن الحکم وريره وه) عبدالرحمان خپله لور د خاوند کور نه منتقل کړه، په دې باندې ام المومنين حضرت عائشه رضي الله عنها د جينې تره مروان بن الحکم ته اووئيل چه دالله ﷻ نه ويريرئ او جينې د خاوند کور ته واپس کړه (چه هغه خائې کنبې عدت تير کړي) مروان د حضرت عائشه رضي الله عنها خبرې څه جواب ورکړو؟ دا روايت د قاسم او سليمان د دوو حضراتو نه دې او د دواړو په روايتونو کنبې د مروان جواب مختلف دې. د سليمان بن يسار په روايت کنبې دې چه مروان حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه په دې سلسله کنبې ماباندې (خما رور) عبدالرحمان غالب شو (او هغه خپله لور د خاوند د کور نه منتقل کړه) او د قاسم په روايت کنبې دې چه مروان حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه آياتاته د حضرت فاطمه بنت قيس واقعه معلوم نه ده؟ (چه هغه د خاوند کور نه منتقل شوې وه) حضرت عائشه رضي الله عنها او فرمائيل چه ستا به هيڅ حرج نه وي که ته د فاطمه حديث ذکر نه کړې. (مطلب دادې چه هغه واقعه ستا دپاره حجت نه ده ځکه چه د فاطمه يو گز ژبه وه او دهغې به هر وخت څخه گنئ سره جنگ وو، هغه دهغې د مخصوص حالت په وجه بيل کړې شوې وه او ددې وجه هغه واقعه ستا دپاره حجت نه ده) مروان بن الحکم اووئيل چه «ان کان بک شرف حسبک ما بين هذا من الشئ» (۱) په دې کنبې «بک» د «عند» په معنی کنبې ده يعنی که ستاسو په نيز هلته شروو نو ددې دواړو په مينځ کنبې هم شردې، مطلب دادې که ته دا گنړې هلته به هغې وخت نشو تيرولې. د خاوند په کور کنبې هغه د شر او نزاع په وجه نشو اوسيدې نو ددې وجه هغه منتقل کړې شوې وه. نو دلته هم د بنځې خاوند په مينځ کنبې ډير شر او نزاع ده چه ددې په وجه د عبدالرحمان لور د يحيى بن سعيد کور نه منتقل کړې شوې ده. هلته دخروج او انتقال سبب که نزع او شروو نو هغه سبب دلته هم دې.

د باب په دويم روايت کنبې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه فاطمه باندې څه اوشو؟ آيا هغه دالله ﷻ نه ويريرئ نه چه وائی چه مطلقه ته به نه نفقه ملاویري او نه سکني.

دریم روايت کنبې دې چه حضرت عروه رضي الله عنها حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه آيا تا د حکم فلانئ نمشي نه وه ليدلې چه دهغې خاوند هغې ته طلاق بائن ورکړې وو او هغه دکورنه وتلې ده. حضرت عائشه رضي الله عنها اووئيل چه هغې بداو کړل. عروه اووئيل آيا تا د فاطمه قول نه دې اوريدلې «لا سکني ولا نفقة» نو حضرت عائشه رضي الله عنها او فرمائيل چه ددې حديث په بيانولو کنبې د فاطمه دپاره هيڅ بنیگره نشته دې.

د عبدالرحمان بن ابی الزناد په روايت کنبې اضافه ده چه حضرت عائشه رضي الله فاطمه ته په سختی سره اووئيل او ډير معيوب ئې او گنړلواو وې وئيل چه فاطمه په يو ويران مکان کنبې وه. چه دهغې اطراف کنبې به سړی ويريدل. په دې وجه حضرت نبی کریم ﷺ دې ته رخصت ورکړو.

(۱) ای ان کان عندک ان سبب خروج فاطمة مایقین و بین اقارب زوجها من الشر، فهذا السبب موجود (فتح الباری: ۵۹۸/۹).

د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا مقصد دادې چه د فاطمه واقعہ یو مخصوص واقعہ دد او دیو خاص سبب په وجه دې ته د خاوند د کور نه د وتلو اجازت ورکړې شوې وو. دا عام قانون گنډل او په استدلال کښې پېش کول درست نه دی.

قوله: وزاد ابن ابی الزناد عن هشام عن ابيه: امام ابو داود دا موصولاً نقل کړې دې «مکان وحش» (دواو فتحې سره) په معنی د ویران، ابن حزم اعتراض کړې دې چه عبدالرحمان بن ابی الزناد انتهائی ضعیف راوی دې. او دهغوی دا روایت باطل دي لیکن دهغوی دا خبره درست نه ده، بیشکه ابو الزناد باندې بعضو ائمه جرح کړې ده لیکن هغه متروک الحدیث نه دي بلکه یحیی بن معین رضی اللہ عنہ فرمائی چه «انه اثبت الناس في هشام ابن عروة» (۱) او دهغوی دا روایت دهشام نه دي «فلله در البخاري ما اكثر استحضاره واحسن تصرفه في الحديث والفتنة» (۲)

۴۰ = **يَا بَاطِلَةُ إِذَا خُشِيَ عَلَيْهَا فِي مَسْكَنٍ زَوْجُهَا
أَنْ يُقَاتَمَ عَلَيْهَا أَوْ تُبْذَرُ عَلَى أَهْلِهَا بِفَاحِشَةٍ**

[۵۰۱۸] حَدَّثَنِي جَبَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ عَائِشَةَ أَتَتْ ذَلِكَ عَلَى فَاطِمَةَ [ر: ۵۰۱۵].

ما قبل باب کښې حضرت امام بخاري رحمته اللہ علیہ ونیلي وو چه معتده بانه دپاره سکني به وی، اوس دلته دا ونیل غواړی که څه راپېښ شی چه دهغې په وجه هغه د خاوند د کورنه د عدت په دوران کښې منتقل کیدل غواړی نو هغه منتقل کیدل شي.

عذر دا هم کیدل شي چه مکان داسې ځانې کښې واقع دي چه هغه دیواجنبی سړی یا د طلاق ورکونکی سړی دراتلو خطر وی چه د ښځې دپاره د ضرر باعث کیدل شي، او عذر دا هم کیدل شي چه ښځه گزړېې ده، خاوند اودده رشته داروسره هر وخت جنگونه کوي او دې پرې ژوند تنگ کړې دي.

د فاطمه بنت قیس متعلق دا دواړه خبرې نقل کړې شوي دي چه دهغې کور په ویران ځانې کښې وو او هلته یو سړی راتلې شو، امام ابو داود ددې ذکر موصولاً او حضرت امام بخاري رحمته اللہ علیہ تعلیقاً کړې دي لکه څنگه چه مخکښې باب کښې تیر شو او حضرت سعید بن المسیب نه د امام نسائی دویم روایت کښې د دوئمې خبرې ذکر دي. په دې کښې د حضرت فاطمه بنت قیس متعلق دي «انها کانت لسنة» یعنی هغه گزړېې وه (۳)

(۱) فتح الباری: ۶۰۰/۹ ددوی وفات په ۱۷۴ هجری کښې اوشو، او گوری طبقات ابن سعد: ۳۲۴/۷ ددوی حالات او گوری تهذیب الکمال: ۹۸/۱۷ تاریخ البخاری الکبیر: ۵/ الترجمة: ۹۹۷، ومیزان الاعتدال: ۲/ الترجمة: ۴۹۰۸، وشذرات الذهب: ۱/ ۲۸۴.

(۲) تهذیب الکمال: ۹۸/۱۷.

(۳) فتح الباری: ۵۹۸/۹.

په ترجمه الباب کښې دې چه «المطلقة اذا خشي عليها» «خشي» دمجهول صيغه ده. اوددې نائب فاعل «ان يقتحم عليها» دې یعنی کله چه په دې باندې د چا راتلو ویره وی، د «اقتحام» معنی ده چه «الهجوم على الشخص بغیر اذن» بغیر د اجازت نه چاره ورتلل، «تهدوا» د بذا نه دې . چه ددې معنی بدگوښی او زبان درازی رازی ، بعضو نسخو کښې «على اهله» دې «ای اهل المطلق» په دې صورت کښې د «اهله» ضمیر طلاق ورکولو والا طرفته ته راجع به وی، (۱)

«اذا خشي عليها او تهدوا على اهلها» شرط دې او جزا محذوف ده تقدیر به وی «تنتقل الى مسكن غير مسكن الطلاق» (۲) یعنی هغه بل چرته منتقل کیدیشی.

حضرت امام بخاری رحمه الله ددې باب تحت د حضرت عروه رضي الله عنه چه کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دې چه «ان عائشة انكرت ذلك على فاطمة» یعنی حضرت عائشه رضي الله عنها په فاطمه باندې ددې قول متعلق نکیر کړې دې د «ذلك» مشارالیه فاطمه بنت قيس قول «لانقطة ولا سكن» دې (۳) د حضرت عروه رضي الله عنه دا حدیث د رومبی باب په آخر کښې لږ په تفصیل سره تیر شوې دې دهغې په آخر کښې دې چه «ان فاطمة كانت في مكان وحش فخيف على ناحيتها فلذلك ارحص لها النبي صلى الله عليه وسلم» او د نسائي روایت هم تیر شوې دې . په هغې کښې «انها كانت لسنة» الفاظ دی. حضرت امام بخاری رحمه الله ددې روایتونو د مجموعې نه ترجمه الباب ثابت کړې دې . او د نسائي والا حدیث چونکه د حضرت امام بخاری رحمه الله په شرط باندې نه وو ددې وجې هغه ئې په باب کښې شامل نه کړو. نو حافظ ابن حجر رحمه الله لیکي چه :

«وقد اخذ البخاری الترجمة من مجموع ماورد في قصة فاطمة فرتب الجواز على الاحد الامرین اما خشية الاقتحام عليها واما ان يقع منها على اهل مطلقها فحش من القول» (۴) علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه :

«فان قلت لم يذكر البخاری ما شرط في الترجمة من هذا قلت علم من القياس على الاقتحام والجامع بينهما رعاية المصلحة وشدة الحاجة الى الاحتراز عنه» (۵) علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه :

«وقال شارح التاجم ذكر في الترجمة الخوف عليها، والخوف منها والحديث يقتضي الاول وقاس الثاني عليه، ويبيد قول عائشة لها في بعض الطرق اخر جك هذا اللسان فكان الزيادة لم تكن على شرطه فضمنها

(۱) فتح الباری: ۶۰۱/۹، ارشاد الساری: ۱۰۰/۱۲.

(۲) ارشاد الساری: ۱۰۰/۱۲.

(۳) ارشاد الساری: ۱۰۱/۱۲.

(۴) فتح الباری: ۵۹۹/۹.

(۵) شرح الکرمانی: ۲۳۴/۱۹.

للترجمة قیاساً» (۱)

مطلب دادی چه حضرت امام بخاری رحمته الله به ترجمه الباب کنبی دمعتده دجواز خروج دپاره دوه علتونه بیان کړی دی. یو «الخوف علیها» یعنی په دې باندې دچا دراتلو ویره وی نو بالکل وتلې شی، دویم «الخوف منها» یعنی د دې د ژبې نه ویره وی نو هم بالکل تلې شی، لیکن روایت کنبی صرف د رومبی علت ذکر دی، د دویم روایت ذکر نشته دی. روایت باب کنبی اگر چه د رومبی علت هم ذکر نشته دې ځکه چه هغه په دې ځانې کنبی ډیر مختصر دی. البته دې نه مخکنې والا باب په آخر کنبی د مذکوره علت ذکر په دې روایت کنبی دی. او دویم علت تاسو د قیاس نه هم ثابتولې شی چه کله په دې باندې د چا دراتلو ویره د طلاق ورکونکی خاوند دکور نه دوتلو علت هم جوړیدلای. نو ددې د زبان درازنی نه ویره هم خروج دجواز سبب جوړیدل پکار دی. اوبعضې روایتونو کنبی ددې دویم علت تصریح هم ده لیکن هغه روایات د حضرت امام بخاری رحمته الله په شرط باندې نه دی، ددې وجې هغه ئې ذکر نه کړل. دمعتده مطلقه دکور نه دوتلو حکم: دمعتد مطلقه دکور نه دوتلو باره کنبی حضرات ائمه کرام کنبی اختلاف دی.

① د حضرت امام مالک رحمته الله او حضرت امام شافعی رحمته الله او امام احمد رحمته الله په نیز مطلقه بنځه دعدت په دوران کنبی دورځې د ضرورت دپاره دکور نه وتلې شی.

② د حضرات حنفیه په نیز معتده مطلقه دکور نه بهر نه شی وتلې. (۲)

د حضرات ائمه استدلال د حضرت جابر رضی الله عنه روایت دی چه کوم امام مسلم او امام ابو داود نقل کړې دي. هغه فرمائی چه «طلقت خالتي فاردات ان تجد نخلها فزجرها رجل ان تخرج فأتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال اخرجي، فجدي نخلك فانك عسى ان تصدقي او تفعلی معروفاً» (۳) یعنی حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه ځما ترور ته طلاق ورکړې شو نو هغې د (عدت په دوران) کنبی غوښتل چه دخپل باغ میوه پریکړی، هغې لره یوسړی دکور نه دوتلو نه منع کړه نو هغه حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم لره راغله نو حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم او فرمائیل چه ته اوزه او دخپل باغ میوه پریکولې شې. ډیر ممکن دی چه ته هغه صدقه کړې یا په څه بل ښیگره کنبی ئې خرچ کړی. ائمه ثلاثه ددې حدیث نه استدلال کوی او فرمائی چه مطلقه د عدت په دوران کنبی دکور نه وتلې شی، لکه څنگه چه په روایت کنبی دی.

حضرات حنفیه دقران پاک نه استدلال کوی، دالله عز وجل ارشاد دی چه «ولا یخرجن الا ان یتین

بفاحشة مبينة» یعنی هغه مطلقه بنځې دکورونو نه نشی وتلې مگر چه هغوی د یو واضحې برائی ارتکاب اوکړی. په دې آیت کنبی د عموم نه استدلال کوی او فرمائی چه په دې کنبی

(۱) ارشاد الساری: ۱۲/۱۰۱.

(۲) الابواب والتراجم: ۸۳/۲، وتکملة فتح الملهم، کتاب الطلاق، باب جواز خروج البائن: ۱/.

(۳) صحیح مسلم، کتاب الطلاق، باب جواز خروج البائن: ۲/، وسنن ابی داود، کتاب الطلاق: ۲/.

تولی مطلقات صراحتاً عدت ختمید و پورې د کور نه دبهر وتلو نه منع کړې شوې دی. لهذا معتده مطلقه د کور نه بهر نشی وتلې.

باقی پاتې شو د حضرت جابر رضی الله عنه حدیث نو ددې جواب دادې چه هغه خبر واحد دی. او خبر واحد نه د کتاب الله تخصیض یا تقبید جائز نه دی. او ددې حدیث تاویل هم کولې شی چه هغه دا حکام عدت دنزول نه مخکېنې واقع وې.

په دې باندې دلیل دې چه د حدیث راوی حضرت جابر رضی الله عنه خپله فتوی ددې حدیث خلاف ده. امام طحاوی رحمه الله د هغوی دا فتوی نقل کړې ده. دهغوی نه تپوس او کړې شو چه معتده مطلقه او معتده د وفات دوران عدت کښې د کور نه نه شی وتلې. نو هغوی او فرمائیل چه نشی وتلې. (۱)

د معتدة الوفات دنفقة او سکتی حکم : دا ټول تفصیل دمعتده مطلقه متعلق وو. تر کومې چه تعلق دې دمعتدة الوفات دنفقې او دسکني نوددې تفصیل په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دې. معتدة الوفات د ورځې په وخت کښې د خپل کور نه بهر وتلې شی. او د احنافو په نیز معتدة الوفات (کونډه یې) دپاره نه نفقه شته اونه سکني. حامله وی او که غیر حامله چونکه د زوج د انتقال نه پس ددې اموال ورته منقول شو، لهذا د ورته ته د مال نه به نفقه ادا کولې شی او نه سکني. (۲)

د علامه نووی رحمته الله مطابق دلته خو نفقه واجب نه ده که هغه حامله وی او که غیر حامله البته دسکني دپاره نووی رحمته الله فرمائی چه «والاصح عندنا وجوب السکني» (۳)

حنابلې په نیز که هغه غیر حامله وی نو نه نفقه شته دې او نه سکني او که حامله وی نودوه روایتونه دی یو روایت کښې حامله دپاره نفقه او سکني نشته او بل روایت کښې حامله دپاره نفقه او سکني شته دې «کذا قال الموفق» (۴)

د مالک په نیز متوفی عنها زوجها دپاره نفقه نشته که حامله وی او که غیر حامله البته سکني په دې صورت کښې ده چه کله کور د زوج ملکیت وی یا د کرایه وی او خاوند د وفات نه قبل کرایه اد کړې وی گنی نه «کذا قال الباجی» (۵)

.....

(۱) شرح معانی الآثار کتاب الطلاق : ۲/.

(۲) بدائع الصنائع : ۲۱۱/۳، و اوجز المسالك : ۱۸۵/۱۰.

(۳) الصحيح لمسلم مع شرح الكامل للنوی : ۴۸۳/۱.

(۴) اوجز المسالك : ۱۸۵/۱۰، والمقنع فی فقه الامام احمد کتاب النفقات : ۳۱۱/۳، والعدة شرح

العدة للمقدسی : ۴۳۳، باب نفقه المعتدات والانصاف فی معرفة الراجع من الخلاف للمرداوی : ۳۶۸، ۳۶۹/۹.

(۵) اوجز المسالك : ۱۸۵/۱۰، والفقه الاسلامی وادلته : ۶۵۹/۷، والشرح الصغير للدردیر : ۲/۶۸۶، باب العدة

والمنتقى شرح موطا للباжі : ۱۳۴/۴، وبلغه السالك لأقرب المسالك الصاری : ۲۵۰/۱.

۴۱= بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ يَكْتُمَنَّ مَا

خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ [ر: البقره: ۲۲۸] مِنْ الْحَيْضِ وَالْحَبْلِ

[۵۰۸] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَنْفِرَ إِذَا صَفِيَّةً عَلَى بَابِ حَبَائِمِهَا كَغَيْبَةٍ فَقَالَ لَهَا عَقْرَى أَوْ حَلَقَى إِنَّكَ لِحَابِسْتُنَا أَكُنْتَ أَفْضَتْ يَوْمَ النَّحْرِ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ فَأَنْفِرِي إِذَا [ر: ۳۳۳].

دعدت تعلق دحيض او حمل سره دې، ددې وجې ښخې ته دحيض او حمل د کتمان اجازت نشته دې، په دې سلسله کښې هغه امين ده . امام حاکم په «مستدرک» کښې روايت نقل کړې دې «ان من الامانة ان اتمنت على فرجه» (۱) لهذا که ښځه دحيض او حمل متعلق څه خبره پيش کړې نو هغه به تسليمولې شي، خو که معتده څه داسې خبره او وائي چه د عقل نه بالکل بهر وي او چه دهغې ښکاره دروغژن کيدل معلوم دی نو دې لره به معتبر نه شي گنلې. (۲)

قوله: حدثنا سليمان..... حضرت عائشه رضي الله عنها فرماني چه حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله چه کله (حجة الوداع نه) دواپس تلو اراده اوکړه نو حضرت صفیه رضي الله عنها دخپلې خیمې دروازې سره خفه ولاړه وه (ځکه چه هغې ته په مني کښې دطواف زیارت کولو نه پس دمعدورنی ایام شروع شوی وو) حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله هغې ته اوفرمائیل چه آیا ته به مونږ لره منع کړې، یعنی آیا تا دنحر په ورځ یعنی د لسمې ذی الحجه طواف زیارت کړې دې، هغې اوفرمائیل چه او . نو بیا حضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله اوفرمائیل چه نو بیا خو څه هیڅ حرج نشته دې. (ځکه چه طواف وداع دحائضه دپاره ضروري نه دې).

ددې حدیث نه معلومېږي چه حیض وغیره سلسله کښې دښځې دقول اعتبار کیږي ځکه چه دحضرت نبي کریم صلی الله علیه و آله دحضرت صفیه رضي الله عنها دایام بیمارني د شروع کیدو په وجه د سفر د موخر کیدو اراده کړې وه، او دهغې نه هیڅ تحقیق اونه کړوچه واقعی دهغې ایام بیماری شروع شوی دی که نه، ددې تکذیب نې اونکړو، معلوم شو چه په دې باره کښې به دښځې دقول اعتبار کولې شي. (۳)

دا حدیث په کتاب الحج کښې «باب التمتع» لاندې تیر شوی دې. (۴)

قوله: فقال لها عقرى او حلقى انك لحابستنا: ددې جملې ترکیب اولغوی تشریح کښې مختلف قولونه دي.

(۱) فتح الباری: ۶۰۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۰۲/۹.

(۳) فتح الباری: ۶۰۲/۹.

(۴) ارشاد الساری: ۱۰۲/۱۲.

① دابو عبیده او امام سیبویه په نیز «عقرا: حلقا» تنوین سره دوی او دا دواړه «عقرا» او «حلق» مصدر دی. ترکیب کښې دا مفعول مطلق واقع دی. لکه څنګه چه «سقیاء، رعیا» او «جدعا» الفاظ مفعول مطلق واقع کیږی. تقدیری عبارت دې «عقرا الله عقرا» الله دې تالره شنې کړی. «وحلقك الله حلقا» الله دې ستا مرئی خرابه کړی، الله دې ستا حلق کښې تکلیف کړی. (۱)

② د علامه ز محشری رحمه الله په نیز «عقرا» او «حلق» الف سره دی، او ترکیب کښې خبر واقع کیږی مبتدا محذوف دی «ای هی عقرا» یا «انت عقرا» (۲)

③ د بعضو په نیز «عقرا» او «حلق» الف سره د «فعلا» په وزن مصدر دی، په معنی د «العقرا والحلق» لکه څنګه چه «شکوی» د «شکو» په معنی کښې مصدر دی. (۳)

دا اگر چه لغوی اعتبار سره بد دعائیه الفاظ دی لیکن عام استعمال کښې د دې لغوی معنی مراد اخستې شی بلکه په طور د تعجب او تحیر دا الفاظ استعمالیږی. (۴) دلته هم په طور د تعجب او تحیر استعمال شوی دی.

۴۲ = بَابُ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ [البقرة: ۲۲۸] فِي الْعِدَّةِ

وَكَيْفَ يَرْاجِعُ الْمَرْأَةُ إِذَا طَلَّقَهَا وَاحِدَةً أَوْ ثِنْتَيْنِ

[۵۰۲۰] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ الْحَسَنِ قَالَ زَوْجَ مَعْقِلَ اخْتَهُ فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَةً

[۵۰۲۱] وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ أَنَّ مَعْقِلَ بْنَ يَسَارٍ كَانَ ابْنُ اخْتِهِ نَحْتِ رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا ثُمَّ خَلَى عَنْهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدَّتُهَا ثُمَّ خَطَبَهَا فَحَبَسَ مَعْقِلٌ مِنْ ذَلِكَ انْفَاقًا فَقَالَ خَلَى عَنْهَا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَيْهَا ثُمَّ يَخْطُبُهَا فَحَالَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيُغْنِ أَجَلُهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ فِدَاعًا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَأَ عَلَيْهِ فَتَرَكَ الْحَبِيَّةَ وَاسْتَقَادَ لِامْرِئِ اللَّهِ [ر: ۳۷۵۵].

[۵۰۲۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا طَلَّقَ امْرَأَةً لَهَا وَهِيَ حَائِضٌ تَطْلِيقَةً وَاحِدَةً فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْاجِعَهَا ثُمَّ يُمِيسُهَا حَتَّى تَطْهَرُ ثُمَّ يَحْبِضُ عِنْدَهُ حَبْضَةً أُخْرَى ثُمَّ يُمِيسُهَا حَتَّى تَطْهَرُ مِنْ حَبْضِهَا فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يَطْلِقَهَا فَلْيُطْلِقْهَا حِينَ تَطْهَرُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُجَامِعَهَا فَيَتْلِكَ الْعِدَّةَ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تَطْلُقَ

(۱) النهاية لابن الاثير: ۳ / ۲۷۳.

(۲) مجمع بحار الانوار: ۳ / ۶۴۰.

(۳) النهاية ۳ / ۲۷۳.

(۴) مجمع بحار الانوار: ۳ / ۶۴۰.

هَذَا الْبَيِّنَاتُ وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ إِذَا سُبِّلَ عَنْ ذَلِكَ قَالَ لِأَحَدِهِمَا أَنْ كُنْتُ طَلَقْتُهَا ثَلَاثًا فَقَدْ حَرَمْتُ عَلَيْكَ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَكَ

وَزَادَ فِيهِ غَيْرُهُ عَنْ اللَّيْثِ حَدَّثَنِي نَافِعٌ قَالَ ابْنُ عُمَرَ لَوْ طَلَقْتُ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ قَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَنِي بِهَذَا [۲۱۲۵:ر].

د طلاق نه درجوع مسئله : حضرت امام بخاری رحمته الله په دې باب کښې درجوع عن طلاق مسئله بیان کړې ده، که یو سړی خپلې ښځې ته طلاق رجعی ورکړو نو مدت کښې دننه دننه که هغه رجوع اوکړی نو د نوې نکاح ضرورت نشته دې او که عدت تیر شو او بیا هغه رجوع کول غواړي نو په دې صورت کښې عقد جدید او نوې نکاح به ضرورت وی. حضرت امام بخاری رحمته الله باب کښې دننه د حضرت عبدالله رضی الله عنه چه کوم حدیث ذکر کړې دې په هغې کښې درجوع رومبی صورت موندې شی یعنی «رجوع فی العدت» او حضرت معقل بن یسار چه کوم حدیث ذکر کړې دې په هغې کښې درجوع دویم صورت موندې شی یعنی «رجوع بعد العدت» د علما په دې باندې اتفاق دې چه خاوند د طلاق رجعی ورکولو نه پس عدت کښې دننه درجوع حق لری. اگر چه ښځه ناخوښه وی او ده سره اوسیدل نه غواړي. (۱)

د طلاق نه به څنګه رجوع کولې شی: حضرت امام بخاری رحمته الله په ترجمه الباب کښې مخکښې

فرمائی چه «وکیف یراجع المرأة إذا طلقها...» یعنی د طلاق نه به درجوع طریقه څه وی؟ د حضرت امام شافعی رحمته الله په نیز رجوع بالكلام به وی. خاوند به او وائی چه ما د طلاق نه رجوع اوکړه. د امام اوزاعی رحمته الله او حضرت امام مالک رحمته الله په نیز رجوع بالجماع به وی. حضرت امام مالک رحمته الله خو دنیت شرط هم لګوی چه خاوند به رجوع عن الطلاق نیت سره جماع او صحبت اوکړی نو بیا به رجوع صحیح وی. دحنفیه په نیز رجوع قول او عمل دواړه سره کید شی. «جماع مس بالشهوة نظرا لفرجها بالشهوة» سره رجوع به اوشی. اگر چه ده درجوع کول قصد نه وی کړې. (۲) امام احمد نه یو قول د حضرت امام شافعی رحمته الله موافق او دویم قول د اوزاعی رحمته الله موافق منقول دی.

د باب لاندې حضرت امام بخاری رحمته الله چه کوم روایات ذکر فرمائیلی دی دا مخکښې تیر شوی دی. رومبی روایت کښې دی چه «فحس معقل من ذالك انفا» یعنی حضرت معقل (بفتح المیم وسكون العين وكسر القاف) د خود دارئی په وجه ددې نه منع کړې شو او هغوی دوباره خپلې خور ته ددې خاوند سره دنکاح کولو اجازت ورنکړو. «حس الباب سمع من حس عن الشی» اودریدل، حمایت کول، «انفا» دهمزه اونون فتحې سره، خوداری. (۳) «واستقاء لامر الله» یعنی ده د الله عز وجل د حکم طاعت اوکړو.

(۱) فتح الباری: ۶۰۴/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۰۴/۹. والابواب والترجم: ۸۴/۲.

(۳) ارشاد الساری: ۱۰۳/۱۲.

باب مراجعة الحایض = ۳۳

[۵۰۳۳] حَدَّثَنَا حُجَّاجٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ ابْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ جُبَيْرٍ سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ فَقَالَ طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَسَأَلَ عُمَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَهُ أَنْ يُرَاجِعَهَا ثُمَّ يُطَلِّقَ مِنْ قَبْلِ عِدَّتِهَا قُلْتُ فَتَعْتَدُ بِتِلْكَ التَّطْلِيقَةِ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ [ر: ۳۱۵].

که یوسری به زمانه دحیض کنبی خپلې ښځې ته طلاق ورکړونو دحضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه ده ته رجوع کول پکار دی. په دې باندې دتولو عالمانو اتفاق دې. البته ددې رجوع په شرعی حیثیت کنبی اختلاف دې. د حضرت امام مالک رحمته الله او داود ظاهری په نیز رجوع واجب ده. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله یوروايت ددې مطابق دې، او دحنفیه په نیز مختار هم دا دی. د حضرت امام شافعی رحمته الله په نیز رجوع مستحب ده، د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله ظاهر مذهب هم ددې مطابق دې او حنفیه کنبی قدوری دا مختار گرزولې دې، د داتلو تفصیل د کتاب الطلاق په شروع کنبی تیر شوې دې.

حضرت امام بخاری رحمته الله خود ((باب مراجعة الحائض)) ترجمه خو قائمه کړې ده لیکن وجوب او عدم وجوب سره هغوی هېڅ بحث نه دې کړې.

باب مُحِدُّ الْمَتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجَهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا = ۳۴

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ لَا أَرَى أَنْ تَقْرَبَ الصَّيِّئَةَ الْمَتَوَفَّى عَنْهَا الطَّيِّبُ لِأَنَّ عَلَيْهَا الْعِدَّةَ [۵۰۳۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ هَذِهِ الْأَحَادِيثُ الثَّلَاثَةَ قَالَتْ زَيْنَبُ دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ حَبِيبَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تُوُفِّيَ أَبُوهَا أَبُو سَفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ فَدَعَتْ أُمَّ حَبِيبَةَ بِطَبِيبٍ فِيهِ صُفْرَةٌ خُلِقَ أَوْ غَيْرُهُ فَدَهَنْتُ مِنْهُ جَارِيَةً ثُمَّ مَسَّتْ بِعَارِضِهَا ثُمَّ قَالَتْ وَاللَّهِ مَا لِي بِالطَّيِّبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ أَلَا عَلَى زَوْجِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

قَالَتْ زَيْنَبُ فَدَخَلْتُ عَلَى زَيْنَبِ بِنْتِ جَحْشٍ حِينَ تُوُفِّيَ اخُوهَا فَدَعَتْ بِطَبِيبٍ فَمَسَّتْ مِنْهُ ثُمَّ قَالَتْ أَمَا وَاللَّهِ مَا لِي بِالطَّيِّبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَلَى الْيَنْبَرِ لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ أَلَا عَلَى زَوْجِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

قَالَتْ زَيْنَبُ وَسَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ تَقُولُ جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ ابْنَتِي تُوُفِّيَتْ عَنْهَا زَوْجُهَا وَقَدْ اسْتَكْثَرْتُ عَنْهَا فَتَكَلَّمْتُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزِنْ أَوْ ثَلَاثًا كُلَّ ذَلِكَ يَقُولُ لَا تُمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا هِيَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ وَقَدْ كَانَتْ أَحْدَاكُنْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ تَرْمِي بِالْبَغْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ قَالَ حُمَيْدٌ فَقُلْتُ لِيَزْنَبَ وَمَا تَرْمِي بِالْبَغْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ فَقَالَتْ زَيْنَبُ كَانَتْ الْمَرْأَةُ إِذَا تَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا دَخَلَتْ حِفْشًا وَلَبَسَتْ شَرَّ ثِيَابِهَا وَلَمْ تَمْسُ طَبِيبًا حَتَّى تَمُوتَ بِهَا سَنَةً ثُمَّ تَوْتِي بِدَابَّةٍ جَمَارٍ أَوْ شَاةٍ أَوْ طَائِرٍ فَتَقْتَضُ بِهِ فَقَلَمًا تَقْتَضُ بِشَيْءٍ إِلَّا مَاتَ ثُمَّ تَحْرُبُ فَتُعْطَى بَغْرَةً فَتَرْمِي ثُمَّ تَرَاوِعُ بَعْدَ مَا شَاءَتْ مِنْ طَبِيبٍ أَوْ غَيْرِهِ سُبُلَ مَا لَيْكَ مَا تَقْتَضُ بِهِ قَالَ تَمَسَّ بِهٍ جِلْدَهَا [ر: ۱۳۱۱۵۰۲۵].

«(تحد)» «(احداد)» نه دي د «(احداد)» معنی ترك زينت او سوگ کولو رازی. «(احداد)» لغت کنبی منع کولو ته وائی. او اصطلاح کنبی معتده دوران عدت خپل ځان لره د زينت لکه خوشبو وغيره سامان نه منع کول. کونډه به د عدت په دوران کنبی څلور مياشتې لس ورځو پورې د زينت نه احتراز کول او دا سوگ کور په دي واجب دی، د حضرت حسن بصری رحمته الله او شعبي رحمته الله په نیزواجب نه دی لیکن ددوی قول شاذ دي. (۱)

قوله: وقال الزهري: لا اري ان تقرب الصبية الطيب لان عليها العدة: ابن شهاب زهري رحمته الله فرمائی چه څه مناسب نه گنم چه کمسنه جینی (چه دهغې خاوند مړ شی) خوشبو ته نژدې شی او خوشبو اولگوي ددې وجې چه په هغې باندې عدت شته دي. که یو کمسنې او نابالغې جینی خاوند مړ شی نو دآئمه ثلاثه په نیزپه دي باندې سوگ واجب دي، د حضرت حنفیه په نیزپه دي باندې سوگ نشته دي. (۲)

حضرت امام بخاری رحمته الله د امام زهري رحمته الله تعلیق ذکر کوی او د آئمه ثلاثه تائید کوی «لان عليها العدة» نه چه کوم علت ذکر فرمائی هغه دا امام زهري رحمته الله د قول حصه نه ده بلکه حضرت امام بخاری رحمته الله ذکر فرمائیلې ده ځکه چه ابن وهب دا موصولا نقل کړې ده. په دي کنبی دا الفاظ نشته دي. (۳) حاصل دادې چه چونکه چه په کمسن او نابالغه جینی باندې عدت تیروول واجب نه دی ددې وجې سوگ تیروول هم په دي باندې واجب نه دي پکار.

حضرات حنفیه د روایت باب نه استدلال کوی، چه په هغې کنبی «لا یحل لامرأة تومن بالله واليوم الآخر» په دي کنبی د «(امراة)» لفظ وئیلې شوې دي چه د دي اطلاق په بالغه باندې کیږي په نابالغه جینی باندې د «(امراة)» نه کیږي. دي وجې نه نابالغه جینی د سوگ تیروولو پابند نه ده.

د سوگ موده: دي نه پس حضرت امام بخاری رحمته الله په باب کنبی د حضرت حمید بن نافع په

(۱) فتح الباری: ۶۰۷/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۰۶/۹، الابواب والتراجم: ۸۴/۲.

(۳) فتح الباری: ۶۰۶/۹.

واسطه د حضرت زینب بنت ابی سلمه نه درې روایتونه نقل کړي دي. یو روایت کښې د حضرت ام حبیبه، دویم روایت کښې د حضرت زینب بنت جحش او په دریم روایت کښې د ام المومنین حضرت ام سلمه رضی الله عنها واقع نقل کړې شوې ده. زینب بنت ابی سلمه، د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله ربیبه او دام المومنین حضرت ام سلمه (د اول خاوند نه) لور وه. (۱)

هغه فرماني چه څه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله زوجه حضرت ام حبیبه لره ورغلم په هغه وخت کښې چه کله دهغې د والد ابوسفیان انتقال اوشو. حضرت ام حبیبه رضی الله عنها خوشبو راوغوښتله چه په هغې کښې د خلوق یا بل څیز زردی وه. او یو جینی ته ئې اولگوله. بیا هغې لاسونه په خپل رخسار باندې راښکل اووې وئیل چه په خدائې ماته دخوشبو ضرورت نشته دې لیکن ما د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه دا اوریدلی دی چه کومه ښځه په الله تعالی باندې اوپه ورځ د آخرت باندې ایمان لری دهغې دپاره جائز نه دی چه هغه دچا په مرگ باندې د دریو ورځو نه زیات سوگ او کړی سوا د خاوند نه چه دهغه سوگ څلور میاشتې اولس ورځو پورې دې.

حضرت زینب رضی الله عنها فرماني چه څه حضرت زینب بنت جحش لره ورغلم او کله چه دهغې رور وفات شوې وو، هغې خوشبو راوغوښتله او دائې استعمال کړه او وې فرمائیل چه په خدائې ماته دخوشبو ضرورت نشته دې مگر ما د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اوریدلی دی چه په منبر باندې ناست وو چه دیو ښځې دپاره چه هغه په الله تعالی او په ورځ د قیامت باندې ایمان لری حلال نه دی چه په مړی باندې درې ورځو نه زیات سوگ او کړی سوا د خاوند نه چه دهغه سوگ څلور میاشتې اولس ورځې پورې دې.

حضرت زینب بنت جحش فرماني چه ما (د خپلې مور) ام سلمه رضی الله عنها واوریدل چه وئیل چه یو ښځه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوه او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله صلی الله علیه و آله څما د لور خاوند مړ شوې دې او دهغې په سترگه کښې تکلیف دې نو آیا مونږ هغې له رانجه لگولې شو، حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله دوه یا درې ځل او وئیل چه نه.

بیا حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه اوس خود عدت موده څلور میاشتې اولس ورځې ده حالانکه د جاهلیت په زمانه کښې تاسو کښې یو ښځې به پوره یو کال پس به څپیاکې غورزولې کولې او (دې نه پس به د عدت نه بهر راوتله).

د جاهلیت د زمانې عدت : راوی د حدیث حضرت حمید وائی چه ما د زینب بنت ابی سلمه نه تپوس اوکړو چه د کال په پوره کیدود څپیاکو غورزولو کولو به څه مطلب وو ؟ نو حضرت زینب او فرمائیل چه کله به د یو ښځې د خاوند انتقال اوشو نو هغه به یو تنگې کوتې ته داخله شوه، خرابې جامې به واغوستلې او هیڅ خوشبو به ئې نه لگوله تر دې پورې چه یو کال به تیر شو. دې نه پس به دې لره یو چوپایا (خر، چیلې یا څه بل مارغه) راوستلې شو او په دې باندې به ئې خپل بدن او خرمن مخل، ډیر کم به داسې کیدل چه په هغې باندې بدن اومخی او

(۱) زینب بنت ابی سلمه : وهی بنت ام سلمه زوج النبی صلی الله علیه و آله وهی ربیبه النبی صلی الله علیه و آله وزعم ابن التین انها لارواية لها عن رسول الله صلی الله علیه و آله کذا قال وقد اخرج لها مسلم حديثا كان اسمی یرة فسمانی رسول الله صلی الله علیه و آله زینب الحدیث واخرجها البخاری حدیثا تقدم فی اوائل السرة النبویة (وانظر فتح الباری: ۶۰۶/۹).

مړه نشی، بیا به هغه بهر راوتله، دې ته به ئې یو خپیاکه ورکړه او هغې به داغوزاره کړه، بیا به واپس شوه او خوشبو وغیره به ئې چه څه لگول به ئې اولگول (داشان به دهغې عدت مکمل شو).

حضرت امام مالک رحمته الله علیه نه تپوس اوشو چه د ((تفتض به)) نه څه مراد دې نو هغوی به او فرمائیل چه د دې معنی داده چه هغه ښځې به دې خناور سره خپله څرمن مخله.

قوله: انها اخبرته هذه الاحاديث الثلاثة: حضرت زینب بنت ابی سلمه حضرت حمید بن نافع ته درې احادیث اووئیل، په دې دریو واړو کښې ابتدائی دوه احادیث په کتاب الجنائز کښې تیر شوی دی. (۱)

قوله: لا یحل لامرأة تومن بالله واليوم الآخر: حنفیه او مالکیه د دې نه استدلال کوی چه سوگ په مومنه باندې واجب دې، ذمیه باندې نشته دې. ځکه چه دا حکم صرف مومنه دپاره شامل دې. د ذمیه نه خاموش دې. او اشیاء کښې اصل چونکه اباحت دې لهذا په ذمیه باندې سوگ واجب نه دې، د شوافع په نیز ذمیه باندې هم سوگ واجب دې. (۲)

قوله: علي ميت: د مالکیه په نیز مفقود الخبر ښځه باندې سوگ تیروول شته دې، د جمهورو په نیز نشته دې، جمهور د دې لفظ نه استدلال کوی ځکه چه د مفقود الخبر وفات متحقق او یقینی نه دې. (۳)

قوله: الا علی زوج: د خاوند نه علاوه په بل رشته دار باندې د دریو ورځو نه زیات سوگ کول درست نه دی، امام ابوداود په مراسیل کښې عمرو بن شعيب روایت نقل کوی چه په پلار باندې اووه ورځو پورې سوگ کولې شی لیکن هغه روایت مرسل دې. (۴)

قوله: اربعة اشهر وعشرا: د کونډې عدت څلور میاشتې او لس ورځې دې، په دې کښې حکمت دادې چه د بچی د کامل تخلیق اونفخ روح مرحله شپږوشلو ورځو تیریدو نه پس مکمل کیږی. څلور میاشتو کښې هره میاشت که د دیرشو ورځووی نو د څلورو میاشتو نه شپږ شلې ورځې جوړیږی. لیکن چونکه میاشت د یو کم دیرش ورځو هم وی د دې وجې لس ورځې احتیاطا ورکړې شوی دی او څلور میاشتې لس ورځې مقرر شوی دی. (۵)

یواشکال او دهغې جوابونه: په دې باندې د حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه یو اشکال کیدیشی چه کوم د حضرت جعفر بن ابی طالب ښځې حضرت اسماء بنت عمیس نه مروی

(۱) اوگوری کتاب الجنائز باب احداث المرأة علی غیر زوجها رقم الحديث: ۱۸۰، ۱۲۸۲، ص / ۲۵۱. البته آخری روایت دلته په رومی خل ذکر شو.

(۲) فتح الباری: ۶۰۷/۹.

(۳) فتح الباری: ۶۰۷/۹.

(۴) فتح الباری: ۶۰۷/۹.

(۵) ارشاد الساری: ۱۰۶/۱۲.

دې. هغوی فرمائی چې د حضرت جعفر د شهادت نه پس حضرت نبی کریم ﷺ په دریمه ورځ مالره راغلو او وې فرمائیل چې نن نه پس ته سوگ مه کوه. (۱)

ددې نه د سوگ کول موده درې ورځې معلومیږي، ددې مختلف جوابونه ورکړې شوي دي. ① دا حدیث شاذ دي ځکه چې دا د باب صحیح احادیث مخالف دي، ددې وجې معتبر نه دي. ② امام طحاوی رحمه الله فرمائی چې دا حکم مخکښې وو، دې نه پس دا حدیث باب منسوخ کړې شو. ③ په دې کښې چې کوم سوگ نه حضرت نبی کریم ﷺ منع فرمائیلې ده هغه عام سوگ نه وو بلکه حضرت اسماء د معروف سوگ نه زیات مبالغې سره سوگ او کړو چې د کومې نه منع کړې شوې وه.

④ بعضو وئیلې چې حضرت اسماء حامله وه. درې ورځې پس وضع حمل شوې وو او وضع حمل سره عدت پوره کیږي، ددې وجې هغه منع کړې شوې وه. (۲)

قوله: جاءت امرأة الى رسول الله: ددې ښځې نوم چې کومه د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضرې شوې وه، دابن وهب په روایت کښې عاتکه بنت نعیم راغلې دي. البته ددې دلور نوم معلوم نشو. ددې دلور د خاوند نوم هم په دې روایت کښې مغیره مخزومی مذکور دي. (۳)

قوله: اشتكت عينها: «عينها» «اشتكت» دپاره فاعل هم کيدی شي، دده سترگه شکایت کوي، د شکایت نسبت په دې صورت کښې «عين» طرف ته مجاز به وي، او «عينها» مفعول به هم جوړيدی شي. «اشتكت» کښې ضمير فاعل به وي يعنی هغه جينې د خپلې سترگې شکایت کوي. منذری رحمه الله دا دویم صورت راجح گنرلې دي. او علامه حریري رحمه الله هم دا صورت صحیح او گنرلو. نو هغه په «درة الغواص» کښې فرمائی چې «لا يقال اشتكت عين فلان والصواب ان يقال اشتكى فلان عينه لانه هو البشكى لاهي» (۴)

«انكحها»: «نكحل» دنون په ضمه سره باب افعال نه دي په معنی درنځو لگولو يعنی آيا مونږ هغې ته سرمه لگولې شو.

قوله: كانت المرأة اذا توفي عنها زوجها دخلت حفاً: «حفا» دحاء په کسره دفاء په سکون سره. وړوکې کور، تنگې کوتي ته وائی. (۵)
بهره پچې ته وائی.

۱ (فتح الباری: ۶۰۸/۹).

۲ (فتح الباری: ۶۰۹/۹).

۳ (فتح الباری: ۶۰۹/۹-۶۱۰).

۴ (ارشاد الساری: ۱۰۸/۱۲).

۵ (فتح الباری: ۱۱۱/۹).

قوله: فقلما تفتض بشئ الا مات: دلته د «تفتض به» چه کوم لفظ استعمال شوی دی، دهغې مختلفې معنې بیان کړې شوی دی:

① حضرت امام مالک حوالې سره د حدیث په آخر کښې تیر شوی دی چه ددې معنی دی «تسح به جدا» یعنې هغه ښځه چه ځناور سره خپل بدن مخی.

② ابن قتیبه هم ددې قریب قریب «افتضاض» تشریح کړې ده. هغه فرمائی چه ما په حجاز کښې دخلقو نه د «افتضاض» د معنې تپوس او کړو نو وې وئیل چه «المعتدة کانت لاتمس ماء ولا تقلم ظفرا ولا تريل ثم خرج بعد الحول باقبح منظر ثم تفتض ای تکر ما هی من العدة بطائر تسح به قبلها وتنهذه فلا یکاد یعیش بعد ما تفتض به» (۱)

یعنې معتده به نه اوبو ته لاس لگولو او نه به ئې نوکونه اخستل، نه به ئې وینسته صفا کول، یو کال نه پس هغه به د تنگې کوتې بهر شوه او ډیر خراب صورت به ئې وواود عدت پابندئې به ئې دیو مارغه په ذرعه ختمې کړې، داشان به ئې دې مارغه سره خپله شرمگاه اوچوله او بیابه ئې دا غوزوله، هغه مارغه به د «افتضاض» ددې عمل نه پس عام طور ژوندې نه پاتې کیدو.

علامه خطابی رحمته الله فرمائی چه «افتضاض» د «فضض الشئ» نه ماخوذ دې، چه ددې معنی ماتول رازی چونکه مارغه سره مذکوره عمل نه پس معتده د عدت د پابندئې ماتولې او ختمولې. ددې وجې دې ته «افتضاض» وائی. (۲) په «تفتض به» کښې بآء سبیه دې.

③ بعضو وئیلی دی چه د «افتضاض» معنی په خوړو اوبو سره غسل کول دی.

د «تفتض» معنی ده هغه اوبو سره غسل کوی او د «فضة» چاندئې په شان چمکداره شی. نو امام اخفش فرمائی چه «افتضاض» د «فضة» نه ماخوذ دې. او ددې معنی د پاکیدو او نظافت حاصلولوده. او امام خلیل فرمائی چه «لفضض» خوړو اوبو ته وائی او «افتضاض» غسل کول ته وائی. (۳)

چه کوم ځناور سره معتده خپل بدن مخی هغه اکثر مری، ممکن دی چه دا د شیطان او جناتو اثر وی اودا هم کیدیشی چه د گندگۍ په وجه ددې جسم کښې داسې جراثیم پیدا کیرې چه هغې سره ځناور مړ کیرې. یا ټول کال داشان اوسیدو سره ددې په جسم کښې داسې حرارت او گرمی پیدا کیرې چه ځناور دې سره مری. والله اعلم.

قوله: فتعطی بعره: «تعطی» د «اعطاء» مضارع مجهول صیغه ده. ضمیر په دې کښې دننه نائب فاعل دې، او «بعرة» مفعول به دې. معتده ته خپیاکې ورکوی، او هغه دا غورزوی.

(۱) فتح الباری: ۶۱۲/۹.

(۲) ارشاد الساری: ۱۰۹/۱۲.

(۳) ارشاد الساری: ۱۰۹/۱۲.

د دې مقصد یا خو دې طرفته اشاره کول وو چه دې د خپیاکې په شان دعدت کیفیت او غوزولو. او یا دې طرفته اشاره وه چه دمشق او تکلیف دا حالت ددې دپاره د خاوند په حق کښې دتعظیم په وجه د بوج باعث نه وو بلکه د خپیاکې په شان سپک وو، او یو قول دا هم دې چه معنده تفاولا به خپیاکې غوزولې چه دا حالت دوباره کله دې طرفته رانشی. (۱)

قوله: فدخلت علی زینب ابنة جحش حین توفی اخوها: دا خبره په دویم روایت کښې ده چه زینب بنت ابی سلمه فرمائی چه خه ام المومنین حضرت زینب بنت جحش لره راغلم. کله چه ددې درور انتقال اوشو. حضرت زینب بنت جحش درې روزه وو. یو عبدالله بن جحش، دویم عبیدالله بن جحش اودریم عبد بن جحش، چه دده کنیت ابواحمد الاعمی وو. عبدالله بن جحش خودلته مراد نه شی کیدې ځکه چه هغه په جنگ احد کښې شهید شوې وو. او زینب بنت ابی سلمه په هغه وخت کښې بچې وو. اوپه دې حالت کښې حضرت زینب بنت جحش لره دتعزیت دپاره څنگه راتلې شی.

عبیدالله بن جحش هم مراد نشی اخستی. ځکه چه دې مرتد شوې وو او نصرانی مذهب نې اختیار کړې وو، او په پنځمه هجری یا شپږمه هجری کښې په حبشه کښې دنصرانیت په مذهب انتقال شوې وو.

عبد بن جحش هم مراد نشی اخستی ځکه چه دده انتقال دخپلې خور حضرت زینب نه بعد شوې دې (اگر چه بعض حضرات هم دې مراد اخلی او وئیلې ئې دی چه دده انتقال مخکښې شوې دې).

بعض علماء ددې اشکال یو جواب دا ورکوی چه درور نه عبیدالله بن جحش مراد دې. هغه اگر چه مرتد شوې ووبیا هم رور وو. ددې وجې حضرت زینب ته ددې غم وو. خاص کر د نصرانیت په حالت دده وفات نو نور زیات غم وو ځکه حضرت زینب سوگ اوکړو. اودا هم کیدشی چه رورنه ددې علای یا رضاعی رور مراد وی. (۲)

۳۵ = بَابُ الْكُحْلِ لِلْحَادَةِ

[۵۰۲۵] حَدَّثَنَا اَدَمُ بْنُ اَبِي اَيَّاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ اِمْرِسَلَمَةَ عَنْ اُمِّهَا اَنَّ اَمْرَاةً تُوْفِي زَوْجَهَا فَخُشُوا عَلٰى عَيْنَيْهَا فَاتَوَّارَسُوْا اللّٰهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَاذَنُوْهُ فِى الْكُحْلِ فَقَالَ لَا تَكْحَلْ قَدْ كَانَتْ اَحْذَاكُنْ تَمْكُثُ فِى شَرِّ اَحْلَايَهِمَا اَوْ شَرِّ بَيْتَيْهِمَا فَاِذَا كَانَ حَوْلُ فَمَرَّ كَلْبٌ رَمَتْ بِبَعْرَةٍ فَلَا حَتٰى تَمْضِىْ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا وَسَمِعْتُ زَيْنَبَ بِنْتَ اِمْرِسَلَمَةَ تُحَدِّثُ عَنْ اَمْرِ حَبِيبَةَ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِامْرَاةٍ مُّسْلِمَةٍ تُوْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ تُحِدَّ قَوْقُ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا عَلٰى زَوْجِهَا اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا [ر: ۵۰۲۹ وانظر: ۵۰۲۳].

(۱) فتح الباری: ۶۱۲/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۰۶/۹.

[۵۰۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرٌ حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ قَالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ نُهَيْنَانُ مُجِدَّا كَثْرَمِنْ ثَلَاثِ الْأَبْزُوجِ [۲۰:۷].

«حاده» سوگ کولو والا بنځې ته وائی. دباب په رومبی روایت کنبې دی چه د یو بنځې خاوند وفات شو. خلقو ته دده سترگو فکر شو نو هغوی د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کنبې حاضر شو او د سرمې (رنجو) لگولو اجازت ئې او غوښتلو. اوس حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه رانجه مه لگوه. (د جاهلیت په زمانه کنبې د عدت تیرولو دا طریقه وه چه) په تاسو کنبې به یو بنځه په خرابه کوټه کنبې اوسیده، کله چه به کال تیر شو، بیا به یو سپې تیریدلو چه هغه به دې په څپیاکو ویشتلو. (نویا به عدت ختمیدو اوس په اسلام کنبې سهولت ورکړې شو) لهذا کله پورې چه به څلور میاشتې لس ورځې تیرې نه شی نو تر هغه وخت پورې به رانجه نه لگوی. دا حدیث ددې نه مخکنبې هم تیر شوې دې. «(احلاس)» د «(حلس)» (دحاء په کسره اولام په سکون سره) جمع ده، جامو او نری څادرته وائی. «(اوشربیتها)» راوی ته شک دې چه «(شرا احلاسها)» ئې وئیلې وویا «(شربیتها)» ئې وئیلې وو. دجامو او مکان دواړو صفت ده بیان کړو «(فلاحی تبضی ای فلا تکتحل حتی تبضی اربعة اشهر وعشرة ايام)» (۱)

چه کومې بنځې سوگ کوی د هغوی دپاره د رانجو لگولو حکم: حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کنبې د سوگ کولو والو بنځو د رانجو لگولو مسئله بیان کړې ده. په دې باندې خود ټولو ائمه اتفاق دې چه سوگ والا بنځې ته بغیر د ضرورت او حاجت نه رانجه لگول جائز نه دی. البته د ضرورت په صورت کنبې هم رانجه لگولې شی که نه. په دې کنبې اختلاف دې.

① د ظاهریه په نیز د ضرورت په وخت کنبې هم سوگ والا بنځه رانجه نه شی لگولې، د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومېږی. ځکه چه هغوی په باب کنبې کوم حدیث بیان کړې دې هغه د ظاهریه مستدل دې چه حضرت نبی کریم ﷺ په سترگه کنبې د تکلیف نه باوجود دې سوگ والا معتده بنځې ته د رانجو لگولو اجازت ورنکړو.

② د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز د ضرورت په وخت کنبې سوگ والا بنځه د شپې په وخت کنبې رانجه لگولې شی. د ورځې نه. د حضرت امام مالک رحمه الله په یو روایت کنبې هم ددې مطابق دی. د هغوی استدلال د حضرت ام سلمه رضی الله عنها ددې روایت نه دې چه کوم حضرت امام مالک رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او امام ابو داود ذکر کړې دې. د حضرت ام سلمه

رضی الله عنها یو معتده د رانجو لگولو متعلق تپوس او کړو نو هغوی جواب ورنکړو «(لا تکتحل به الا من امر به منه یشد عليك فتکتحلین باللیل وتسحینه بالنهار)» او بیا ئې اوفرمائیل چه ما دخپل خاوند ابو سلمه په وفات باندې داشان کړی وو. نو حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی وو چه «(فلا تجعله الا باللیل وتنزیهه بالنهار)» او موطا کنبې روایت دې چه «(اجعلیه باللیل وامسحیه بالنهار)».

⑤ دحضرات حنفیه په نیز د ضرورت په وخت کښې سوگ کولو والا بنځې دورځې په وخت کښې رانجه لگولې شی او د شپې په وخت کښې هم . د حضرت امام مالک رحمته الله علیه یو روایت هم د دې مطابق دې «لان الضرورات تبیح المحظورات».

د حدیث باب جواب دا ورکولې شی چه په دې کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د رانجو لگولونه منع کړې وه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په نیز ضرورت متحقق نه وویا په دې وجه چه هغه بیماری لږه وداویا په دې وجه چه د دې علاج رانجو لگولونه علاوه نورو څیزونو سره ممکن وو (۱)

۳۶ = بَابُ الْقُسْطِ لِلْحَادَّةِ عِنْدَ الظُّهْرِ

[۵۰۲۷] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ كُنَّا نُنْهَى أَنْ نُحِدَّ عَلَى مَيْتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ أَلَا عَلَى زَوْجِ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا وَلَا نَكْمِلَ وَلَا نَطَيَّبَ وَلَا نَلْبَسَ ثَوْبًا مَصْبُوغًا إِلَّا ثَوْبَ عَصَبٍ وَقَدْ رُخِّصَ لَنَا عِنْدَ الظُّهْرِ إِذَا اغْتَسَلْتُ أَحَدًا مِنْ فَمِيضِهِ فِي بُدَّةٍ مِنْ كُسْتِ أَظْفَارٍ وَكُنَّا نُنْهَى عَنْ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ [۵۰۲۷].

په دې باب کښې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د سوگ والا بنځې د حیض نه پاکیدو په وخت کښې قسط خوشبود استعمالولو بیان کړې دې. حضرت ام عطیه فرمائی چه مونږ خلقو ته په یو مړی باندې د دریو ورځو نه زیات سوگ کولو نه منع کړې شوی یو. مگر خاوند باندې دخلورو میاشتو او لسو ورځو پورې د سوگ کولو بیان شته دې. مونږ به نه رانجه لگول، نه به مو خوشبو لگوله. اونه به مو رنگ شوې جامه اغوستله البته د ثوب عصب اجازت وو. (د ثوب عصب تفصیل مخکښې رازی) کله چه مونږ به یو بنځه د حیض نه پاکه شوه او غسل به ئې اوکړونو د لږ شان قسط اظفار د استعمال مونږ ته اجازت وو او مونږ خلقو لږه جنازې پسې د تلو نه منع کړې شوی وو.

«تھی» د مضارع مجهول صیغه ده. د اول نون په ضمه او هاء په فتح سره. «رخص» بضم الراء وکسر الخاء د ماضی مجهول صیغه ده، «نهضة» په معنی د «شیء قلیل کست اظفار» د اظفار د خائې نوم دې. صغانی فرمائی چه صحیح لفظ ظفار دې، چه عدن په ساحل باندې دیو خائې نوم دې. (۲)

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْقُسْطُ وَالْكُسْتُ مِثْلُ الْكَافُورِ وَالْقَافُورِ نَبْذَةُ قِطْعَةٍ: حضرت امام بخاری رحمته الله علیه فرمائی چه د قسط لفظ د قاف سره هم دې او کاف سره هم لکه څنگه چه کافور کاف او قاف دواړو سره استعمالیږي «نهضة» په معنی د ټکړې، لږه حصه .

(۱) د مذاهب مذکوره تفصیل دپاره اوگوری الابواب والترجم : ۲ / ۸۴ و تکمله فتح الملهم : ۱ / ۲۲۸ او

اوگوری فتح الباری : ۹ / ۶۱۰.

(۲) ارشاد الساری : ۱۱ / ۱۱۲.

۳۸ = بَابُ تَلْبَسُ الْحَادَّةُ ثِيَابَ الْعَصَبِ

[۵۰۲۸] حَدَّثَنَا الْقُضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةٍ قَالَتْ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِذَ فَوْقَ ثَلَاثِ الْأَعْلَى زَوْجَ فَإِنَّهَا لَا تَكْتُمُ حِلَّ وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوعًا إِلَّا ثَوْبَ عَصَبٍ وَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا حَفْصَةُ حَدَّثَنِي أُمُّ عَطِيَّةٍ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَمْسُ طَبِيبًا إِلَّا أَدْنَى طَهْرَهَا إِذَا ظَهَرَتْ بُدَّةٌ مِنْ قُسْطٍ وَاطْفَارٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْقُسْطُ وَالْكُسْتُ مِثْلُ الْكَافُورِ وَالْقَافُورِ [ر: ۲۰۴].

په دې باب كښې حضرت امام بخاري رحمته الله د سوگ والا د ښځې د پار د ثياب عصب استعمال اجازت بيان كړې دې. فرماني چه سوگ والا ښځه د ثياب عصب استعمال كولې شي. علامه سبيلي رحمته الله فرماني چه عصب د يو وښو نوم دې. چه په يمن كښې كيږي. چه دې سره جامه رنگ كولې شي. دې جامو لره چه په وښو كښې رنگ كولې شي. ثياب عصب وئيلي شي. ليكن حافظ ابن حجر رحمته الله دې تشرېح لره غريب گڼي. (۱)

مشهور دې چه د وړنې ريشلو نه پس دا ترلې شي او دې ته رنگ وركولې شي. دې نه پس بيا دا پرانيزي او جوړوي ئې. په كوم كوم ځانې كښې چه په دې وړنې كښې بندش وي هغه ځانې ته رنگ نه رسي. ددې نه چه كومه كيږه جوړيږي په هغې كښې زينت نه وي، ددې وجې د سوگ او داحداد په زمانه كښې داغوستلو اجازت دې. نو علامه ابن الاثير ليكي چه:

«العصب برود يمنية غزلها اي يجمع ويشد ثم يصبغ وينسج فياتي موشيا لبقاء ما عصب منه ايض لم ياخذة صبغ يقال برد عصب وبرود عصب بالتوين والاضافة وقيل هي برود مخططة والعصب القتل فيكون النهي للمعتدة عما صبغ بعد النسج» (۲)

خلاصه دا ده چه سوگ والا ښځه د رنگينو جامو او ثوب مصبوغ داغوستلو نه مع كړې شوې ده. ليكن دا ممانعت ثياب عصب لره شامل نه دي بلكه ممانعت دهغه جامو د استعمال نه دې چه د جوړيدو نه پس رنگ شوي وي. حالانكه ثياب عصب جوړيدونه مخكښې په رنگ كښې اچولې شي.

په دويم روايت كښې دې چه «قال الانصاري» نه محمد بن عبدالله بن المثنى مراد دې چه د حضرت امام بخاري رحمته الله شيخ دې.

قوله: ولا تمس طيباً الا ادنى طهرها: يعنى سوگ والا ښځه خوشبونه شي استعمالولې، البته د طهر زمانې ته نژدې لږ شان قسط اظفار استعمالولې شي.

«(الا ادنى طهره اي عند قرب طهرها)» (۳)

(۱) فتح الباری: ۶۱۴/۹.

(۲) النهاية في غريب الحديث والاثار لابن الاثير: ۲۴۵/۳.

(۳) فتح الباری: ۶۱۵/۹.

دسوک والا بنسخې دپاره دثياب عصب داستعمال حکم: دسوک والا بنسخې دپاره دثياب عصب په استعمال کښې په حضرات فقهاء کرام کښې اختلاف دې. په دې خوا تفاق دې چه معتده به رنگينه او ښکلې جامه او زينت والا جامه نه استعمالوی. دثياب عصب متعلق د حضرت امام شافعی رحمته الله علیه صحیح قول دادې چه معتده الوفات دپاره ددې استعمال حرام دې اوهم دا مسلك دحضرات حنفیه دې.

حضرت امام مالك رحمته الله علیه فرمائی که جامه غټه وی، نرمه او نرئی نه وی نوبیا جائز دی لیکن که هغه نرمه او نرئی وی نوبیا ددې استعمال جائز نه دې.

حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه نه جواز او عدم جواز دواړه قسمه روایتونه منقول کړی دی لیکن دهغوی صحیح روایت د عدم جواز دې. (۱)

داسې معلومیږي چه عراق او کوفه وغیره کښې دثوب عصب ترقی یافته شکل تیار شوې وو، اودزینت په موقعوبه دا استعمالیده. ددې وجې څمونې فقهاء کرام دخپلې زمانې او علاقې مناسب سرده عرف مطابق معتده دپاره ددې استعمال ممنوع گنلې دې. حدیث کښې دی چه د ثوب عصب اجازت ورکړې شوې دې چه په هغه وخت کښې دیو ساده کپړه شمیرلې شوه. اودزینت دپارده نشوه استعمالولې.

۳۸ = بَابُ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا إِلَى قَوْلِهِ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرٌ [البقره: ۲۳۴]

[۵۰۲۹] حَدَّثَنِي اسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا شَيْبُلٌ عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا قَالَ كَانَتْ هَذِهِ الْعِدَّةُ تَعْتَدُ عِنْدَ أَهْلِ نَوْحِيَّهَا وَاجِبًا فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ أَخْرَاجٍ فَمَنْ خَرَجَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ قَالَ جَعَلَ اللَّهُ لَهَا تَمَامَ السَّنَةِ سَبْعَةَ أَشْهُرٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَصِيَّةً أَنْ شَاءَتْ سَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِهَا وَأَنْ شَاءَتْ خَرَجَتْ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرَ أَخْرَاجٍ فَمَنْ خَرَجَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فَالْعِدَّةُ كَمَا هِيَ وَاجِبٌ عَلَيْهَا زَعَمَ ذَلِكَ عَنْ مُجَاهِدٍ

وَقَالَ عَطَاءٌ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَسَخَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عِدَّتَهَا عِنْدَ أَهْلِهَا فَتَعْتَدُ حَيْثُ شَاءَتْ وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرَ أَخْرَاجٍ وَقَالَ عَطَاءٌ أَنْ شَاءَتْ اعْتَدَتْ عِنْدَ أَهْلِهَا وَسَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِهَا وَأَنْ شَاءَتْ خَرَجَتْ يَقُولُ اللَّهُ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ قَالَ عَطَاءٌ ثُمَّ جَاءَ الْبِيرَاثُ فَتَسَخَّرَ الْكُنَى فَتَعْتَدُ حَيْثُ شَاءَتْ وَلَا سَكَنَى لَهَا [رواه: ۳۵۴].

[۵۰۳۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ حَزِيمٍ

حَدَّثَنِي حُمَيْدُ بْنُ ثَافِعٍ عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ لَمَّا جَاءَهَا نَعِيُّ ابْنِهَا دَعَتْ بِطَيْبٍ فَمَسَحَتْ ذُرَاعَيْهَا وَقَالَتْ مَا لِي بِالطَّيِّبِ مِنْ حَاجَةٍ لَوْلَا أَنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ تَحِدُّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ الْأَعْلَى زَوْجَ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا [١٣١١].

په دې باب کښې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د متوفی عنها زوجها د عدت مسئله بیان کړې ده. متوفی عنها زوجها د عدت باره کښې دوه آیتونه نازل شو. یو آیت دې چې «وَالَّذِينَ يَتَوَقَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا» او دویم آیت دې چې «وَالَّذِينَ يَتَوَقَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ»
په دې دواړو خبرو کښې دننه اختلاف دې اول خودا چه عدت د خاوند په کور کښې تیر کړې شی که نه، دویم دا چه موده خلور میاشتی لس ورځې ده یا یو کال؟.

پرومې آیت نه معلومېږي چه د عدت به د خاوند په کور کښې تیروي «تربص بانفسهن» کښې «تربص» نه «تربص فی بیت الزوج» مراد دی. او مدت د عدت په دې کښې خلور میاشتی او لس ورځې دی او دویم آیت نه معلومېږي چه «تربص» یو کال پورې به وی او که وتل غواړي نو وتلې شی.

جمهور علماء چه په دوی کښې ائمه اربعه هم شامل دی دهغوی رائي داده چه «تربصن بانفسهن اربعة اشهر» والا آیت ناسخ دې او «وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ» والا آیت منسوخ شوې دې. اگر چه په تلاوت کښې ناسخ مقدم او منسوخ موخر دې. مجاهد رحمته الله علیه او عطاء د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما خلاف نقل کړی دی چه آیت الحول نه دې منسوخ. د وصیت حکم په آیت الحول کښې خلور میاشتی او لس ورځې عدت مقرر کیدونه پس راغلي دې. بیا زوجات ته اختیار ورکړې شوې دې که هغوی غواړي نو ددې وصیت نه استفاده کولې شی یا ددوی د مرضی خلاف استفاده کول نه وی نو نه دې وی، اوس دا اوگړنې چه دلته درې څیزونه ذکر شو:

① متوفی عنها زوجها د پاره خلور میاشتی او لس ورځې د عدت واجب دی.

② متوفی عنها زوجها سکونت به په بیت زوج کښې لازم وی.

③ ازواج باندې وصیت واجب کیدل.

حضرت امام بخاری رحمته الله علیه یو قول د حضرت مجاهد رحمته الله علیه نقل کړ او یو د عطاء رحمته الله علیه او دا دواړه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما شاگردان دی. نو گویا هغوی د ابن عباس رضي الله عنه رائي پیش کړې ده. حضرت مجاهد رحمته الله علیه وئیلی دی چه د «وَالَّذِينَ يَتَوَقَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ» خلورو میاشتو او لسو ورځو سره هېڅ تعلق نشته دې. آیت الحول کښې ازواج لره د دې پابند جوړ کړې شوی دی چه هغوی دې د زوجات د پاره نور د اووه میاشتو او شلو ورځو وصیت اوکړي. متاع او سکني د پاره چه پوره کال شی. او زوجات ته دا اختیار ورکړې شوې دې چه هغوی

دې ددې وصیت مطابق بیت زوج کښې اوسیدل غواړي نو اوسپړې دې او که اوسیدل نه غواړي نو نه دې اوسپړي.

عطاء وائی چه «وصية لأزواجهم» والا آیت الحول کښې امور ثلاثه کښې امر ثاني منسوخ شويدي. اود بنځې دپاره په بیت زوج کښې عدت تیروول ضروري پاتې نشو. عطاء وائی چه نه تر څلورو میاشتو لس ورځو پورې په عدت کښې دځاوند په کور کښې اوسیدل ضروري دی او نه په مدت وصیت کښې بیت زوج کښې سکونت اختیارول ضروري دی. د عطاء په نیز څلور میاشتې لس ورځې د عدت حکم په خپل ځانې باقی دي. آیت الحول نازلیدو سره سکونت فی بیت زوج وجوب ختم شو. نه مدت د عدت څلور میاشتې لس ورځې کښې وجوب باقی پاتې شو او نه مدت دو وصیت اووه میاشتې شل ورځو کښې.

مجاهد رضی الله عنه مدت وصیت کښې خود بنځې د اختیار ذکر کړې دي لیکن د عدت په موده کښې یعنی څلور میاشتې لس ورځو باره کښې مجاهد رضی الله عنه سکونت اختیار کړې دي. لیکن ظاهر دادي چه د مجاهد رضی الله عنه په نیز هم چه څنگه مدت وصیت کښې بنځې دپاره بیت زوج کښې سکونت واجب نه دي د اشان د عدت مدت څلور میاشتې او لس ورځو کښې هم سکونت فی بیت الزوج واجب نه دي، اگر چه هغوی ددې ذکر نه دي کړې ددې وجې چه کله مدت وصیت کښې چه کوم لوڼې مدت دي سکونت فی الزوج ضروري نه دي نو مدت عدت څلور میاشتې او لس ورځو کښې چه کوم وړوکې شان مدت دي دا سکونت ضروري نه دي لهذا که دا اومنلې شي چه مجاهد رضی الله عنه سکونت فی بیت الزوج لره مدت وصیت کښې ضروري نه گنړي نه مدت عدت کښې نو بیا عطاء او مجاهد کښې اختلاف باقی پاتې نشو.

دې نه پس عطاء فرمائي چه د آیت میراث نازلیدو نه پس بنځې دپاره بیت زوج کښې د اوسیدلو اختیار ختم شو. نه هغه څلور میاشتې او لس ورځې مدت عدت کښې هلته پاتې کیدي شي. او نه مدت وصیت اووه میاشتې او شل ورځې هلته پاتې کیدي شي. که اوسپړې نو کرایه به ورکوي. میراث دي ته ملاؤ شو. رقم دي سره شته او اوسیدل غواړي نو کرایه دي ورکړي بلکه آیت میراث نه پس خو دا وصیت هم جائز نه گنړي. ځکه چه آیت تربص نزول کښې مقدم وو او آیت الحول موخر وو مگر آیت المیراث ددې هم موخر دي لهذا هغه آیت الحول دپاره ناسخ دي.

په دي دریمه مسئله کښې هم آیت الحول آیت المیراث سره منسوخ شو، عطاء رضی الله عنه او مجاهد رضی الله عنه کښې اختلاف نشته دي دواړه ددې قائل دي.

ددې تفصیل نه معلوم شو چه د مجاهد رضی الله عنه اود عطاء رضی الله عنه بیان کښې دابن عباس رضی الله عنه مذهب بیان کولو کښې اختلاف نه دي لیکن دابن عباس رضی الله عنه په روایتونو کښې اختلاف واقع شوي دي، بعضې روایتونو نه عدم نسخ معلومېږي لکه څنگه چه حضرت امام بخاري رضی الله عنه نقل کړي دي. اود دې تفصیل ددوی په مخکښې پیش کړې شو. او بعضو روایتونو کښې نسخ

معلومېږي. علامه سیوطي رضی الله عنه درمنثور کښې فرمائيلى دي چه «آخرهم ابوداود والنسائي والبيهقي من طريق حكمه عن ابن عباس رضی الله عنه قوله ((وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى

الْحَوْلِ غَيْرَ أَخْرَاجٍ قَالَ نَسَخَ اللَّهُ ذَلِكَ بِأَيَةِ الْمِيثَاقِ بِمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُنَ مِنَ الرِّبْعِ وَالشَّئْنِ وَنَسَخَ أَجَلَ الْحَوْلِ بِأَن جَعَلَ أَجْلَهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا (۱)

داشان روایاتو نه دحضرت ابن عباس رضی الله عنہ رانی دجمهورو موافق معلومی بی چه هغه آیت الحول د «اربعة اشهر وعشرا» والا آیت سره منسوخ منی.

۳۹ = بَابُ مَهْرِ الْبَغِيِّ وَالنِّكَاحِ الْفَاسِدِ

وَقَالَ الْحَسَنُ إِذَا تَزَوَّجَ مُحْرَمَةٌ وَهُوَ لَا يَشْعُرُ فَرَّقَ بَيْنَهُمَا وَلَهَا مَا أَخَذَتْ وَلَيْسَ لَهَا غَيْرُهُ ثُمَّ قَالَ بَعْدُ لَهَا صَدَاقُهَا

[۵۰۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي يَكْرُبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَحُلْوَانِ الْكَاهِنِ وَمَهْرِ الْبَغِيِّ [ر: ۱۹۱۲]

[۵۰۲] حَدَّثَنَا إِدْرَسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَوْنُ بْنُ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَأَشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ وَآكِلَ الرِّيَا وَمُوكِلَهُ وَنَهَى عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَكَسْبِ الْبَغِيِّ وَلَعَنَ الْمُصَوِّرِينَ [ر: ۱۹۸۰]

[۵۰۳] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُجَّادِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُحَادَةَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كَسْبِ الْأَمَاءِ [ر: ۲۱۲۳]

«بغی» دباء په فتحه او غین په کسره اود یاء په تشدید سره بروزن فعلیل زانیه ته وائی. دا د صفت صیغه ده. او د «بغاء» نه مشتق دی. چه ددی معنی دزنا ده. مذکر او مونث دواړو دپاره دا لفظ استعمالیږی.

علامه کرمانی رحمته الله فرمائی چه ددی وزن دفعال دی، اصل کنبی «بغوی» یو. واو یاء سره بدل کړې شو او یاء مناسبت سره غین ته کسره ورکړې شوه اود یاء په یاء کنبی ادغام او کړې شو. (۲) په دې باب کنبی حضرت امام بخاری رحمته الله در حقیقت په نکاح فاسد کنبی دمهر مسئله بیان فرمائیل غواړی. لیکن دنکاح فاسد په سلسله کنبی چونکه دوی سره څه روایت موجود نه دی. ددی وجې هغوی دمهر بغی روایت نه داستدلال کړې دی او ترجمه کنبی «مهر بغی» اضافه کړې ده. چونکه نکاح فاسد کنبی چه کومه وطی وی هغه هم یو قسم بغاء او زنا ده. دنکاح فاسد ډیر صورتونه دی لکه دگواهانو نه بغیز نکاح، په زمانه دعدت کنبی نکاح، نکاح موقت، دا دنکاح فاسد صورتونه دی. (۳)

«وَقَالَ الْحَسَنُ إِذَا تَزَوَّجَ مُحْرَمَةٌ بَيْنَهُمَا وَلَهَا مَا أَخَذَتْ وَلَيْسَ لَهَا غَيْرُهُ ثُمَّ قَالَ بَعْدُ لَهَا صَدَاقُهَا»

«محرمه» دمیم په ضمه او د راء په تشدید سره «ای امرأة محرمه علیه» د مستملی په روایت کنبی «محرمه» دمیم په فتحه او حاء په سکون سره او دراء په فتحه سره دی، «ای ذا محرمه» یعنی ذی رحم محرمه بنسخه (۴)

(۱) اوگوری الدر المنثور: ۱/ ۳۰۹، وتعلیقات لامع الداری: ۲۶/۹.

(۲) فتح الباری: ۶۱۷/۹، وعمدة القاری: ۹/۲۱.

(۳) عمدة القاری: ۹/۲۱.

(۴) عمدة القاری: ۹/۲۱.

حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ فرمائی کہ یوسری یو ذی رحم محرم بنیخی سره نکاح اوکره او دې ته معلوم نه وو نومعلومیدونه پس د دواړو په مینځ کښې تفریق اوجدائی به راوستلې شی. اوس پاتې شو دا چه دې بنیخی ته به څه ملاویږی یا نه نود حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ دوه قولونه دی، یو قول دادې چه دې ته به صداق مسمی ملاویږی یعنی په نکاح کښې چه مهر مقرر شوې وو هغه به دې ته ملاویږی. «ولها ما اخذت» نه هم دا مراد دی او دویم قول دادې چه دې ته به مهر مثل ملاویږی، «لها صداقها» یعنی «صداق مثلها» هم دا دواړه قولونه د جمهورو طرف ته هم منسوب دي. بعضو وئيلي دي چه «صداق مسمی» ملاویږی. اوبعضې فرمائی چه مهر مثل به ملاویږی. ابن بطال دا داکثرو علماء کرامو قول گنلې دې. (۱)

محرم سره دنکاح کولو حکم: دا صورت خو په هغه وخت کښې دې چه یوسری په بې خبرنی کښې یو محرمې سره نکاح اوکره، لیکن که چا دقصده ددې خراب حرکت ارتکاب اوکړو نو د داسې سړی په حکم کښې اختلاف فقهاء دي:

- ① د حضرت امام مالک رضی اللہ عنہ، حضرت امام شافعی رضی اللہ عنہ او حضرت حسن بصری او په حنفیه کښې امام ابو یوسف رضی اللہ عنہ او د امام محمد رضی اللہ عنہ په نیز داسې سړی باندې حدزنا جاری به وی. (۲)
- ② د حضرت امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ او د امام اسحاق په نیز ذی رحم محرمې بنیخی سره واده کولو والا سړې به قتل کولې شی او دده مال به ضبط کولې شی. (۳)
- ③ د ابن حزم ظاهري په نیز د پلار بنیخی سره نکاح کولو والا به قتل کولې شی. لیکن باقی محارمو سره نکاح کولو والا باندې به حدزنا جاری کیږی. (۴)
- ④ د حضرت امام ابو حنیفه رضی اللہ عنہ او حضرت سفیان ثوری رضی اللہ عنہ په نیز په ده باندې به حدزنا نه جاری کیږی بلکه تعزیراً به ده ته سزا ورکولې شی. (۵)
- حضرت امام ابو حنیفه رضی اللہ عنہ فرمائی چه «الحدود تندری بالشبهات» حدود دپاره قاعده دا ده چه هغه دشبها تو په وجې سره ساقط کیږی او دلته «شبهة العقد» دې ددې وجې حد شرعی نه جاری کیږی البته سخته سزا به ورکولې شی. (۶)
- حضرت امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ د سنن ابی داود د روایت نه استدلال کوی، حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ فرمائی چه خما خپل تره (ابوبرده بن نيار) سره ملاقات او شو اودوی سره بیرغ وو. ما تپوس اوکړو چه چرته څنی؟ هغوی اووئیل چه:

«بعثني رسول الله ﷺ الى رجل نكح امرأة ابية فامرني ان اضرب عنقه واخذ ماله» (۷)

حافظ ابن حجر رضی اللہ عنہ په «الاصابة» کښې فرمائی چه نکاح کولو والا ددې سړی نوم منظور بن زبان او دبنیخی نوم ملیکه بنت خارجه وو. لیکن په دې باندې اشکال کیږی چه منظور بن زبان خو د حضرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه پس ژوندې وو کله چه حدیث کښې دی چه د مذکوره

(۱) فتح الباری: ۶۱۸/۹.

(۲) المحلی لابن حزم کتاب الحدود حکم القتل فیمن اعرس بامرأة ابیه: ۲۰۰/۱۲.

(۳) بذل المجهود کتاب الحدود، باب فی الرجل یزنی بحریمه: ۴۲۳/۱۷.

(۴) المحلی لابن حزم: ۲۰۴/۱۲.

(۵) بذل المجهود: ۱۷: ۴۲۳.

(۶) بذل المجهود: ۱۲/۴۲۲.

(۷) سنن ابو داود کتاب الحدود، باب فی الرجل یزنی بحریمه: ۴/۴۵۵، رقم الحدیث: ۴۴۵۷.

سرې د خټ پرېکولو حکم ورکړې شوې وو. (۱)
بهر حال ددې روایت نه استدلال کوی او حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله فرمائی چې دې رحم
محرم سره نکاح کولو والا به قتل کولې شی.

علامه ابن حزم رحمته الله د قتل په دې حکم کښې مورد حدیث سره خاص کړې دې چې «امراة
الاب» سره نکاح کولو صورت کښې خوبه قتل کولې شی لیکن دویم محارم کښې به نشی
قتل کولې بلکه حدزنا به پرې جاری کیږی. (۲)

حضرت مولانا عبدالحی لکهنوی رحمته الله په یو رساله «القول الجازم فی سقوط الحد بنکاح المحارم» نوم
سره تحریر فرمائی چې ده. اود حضرات حنفیه مسلک په دې کښې مدلل بیان کړې دې.

دا حدیث په کتاب البیوع کښې «باب ثمن الکلب» لاندې تیر شوې دې، (۳) سپې خرڅول اوددې
قیمت اخستل د حضرت حسن بصری رحمته الله او حضرت امام شافعی رحمته الله او حضرت امام احمد
بن حنبل رحمته الله په نیز حرام دی. حدیث باب ددې حضراتو مستدل دې.

د حضرت ابراهیم نخعی، سحنون مالکی او حضرات حنفیه په نیز ثمن الکلب جائز دې.
حدیث کښې چې څنگه وارد شوی دی دا ددې حضراتو په نیز منسوخ شوی دی. (۴)

دویم روایت کښې دی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په واشمه «بدن کښې ستنې سره رانجه لگول
والا» او مستوشمه «او بل لره ستنې سره رانجه لگولو والا» باندې او سود کوونکی او سود
خوړونکی باندې لعنت دې او د سپې قیمت اودزنا کمائی نه منع فرمائی چې ده او تصویر
جوړوونکی والو باندې لعنت دې.

دا حدیث هم کتاب البیوع کښې «باب ثمن الکلب» لاندې تیر شوې دې. (۵)

دریم روایت کښې دی چې حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله د «کسب امام» د وینځو د کمائی نه منع
فرمائی چې ده یعنې وینځو زنا او کره اوچه کوم رقم ئې حاصل کړو دهغې ننې منع فرمائی چې ده.
دا حدیث هم په کتاب البیوع کښې تیر شوې دې. (۶)

۵۰ = بَابُ الْمِيرَاثِ لِلْمَدْخُولِ عَلَيْهَا وَكَيْفَ الدُّخُولُ أَوْ طَلَقَهَا قَبْلَ الدُّخُولِ وَالْمَسِيَسِ

[۵۰۳۲] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَّارَةَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِأَبْنِ
عُمَرَ رَجُلٌ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَقَالَ فَرَّقَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ
وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا ثَائِبٌ فَأَيُّمَا فَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّ
أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا ثَائِبٌ فَأَيُّمَا ففَرَّقَ بَيْنَهُمَا، قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ
دِينَارٍ فِي الْحَدِيثِ شَيْءٌ لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَا لِي قَالَ لَا مَا لَكَ أَنْ
كُنْتُ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلَتْ بِهَا وَأَنْ كُنْتُ كَاذِبًا فَهَوَّابَعْدُ مِنْكَ [ر: ۴۴۷۱].

(۱) تعليقات بذل المجهود: ۴۲۲/۱۲.

(۲) المحلى لابن حزم: ۲۰۵/۱۲.

(۳) عمدة القارى: ۹/۲۱.

(۴) عمدة القارى: ۹/۲۱.

(۵) عمدة القارى: ۱۰/۲۱.

(۶) عمدة القارى: ۱۰/۲۱.

د حضرت امام بخاری رحمہ اللہ مقصد دادې چه دمداخل بها دپاره مهر واجب دې. دا مسئله متفق عليه ده چه کومه بنځه مدخول بها ده، ددې وجې مهر واجب دې. که مهر مسمی دې او مخکښې نه مقرر دې نو هغه واجب دې گڼی مهر مثل به واجب وی.

قوله: كيف الدخول: د دخول کیفیت او ددې حقیقت شرعیه تفصیل کښې حضرات فقهاء کرام کښې اختلاف دې.

حضرات حنفیه، حضرت امام احمد بن حنبل رحمہم اللہ او یو روایت کښې حضرت امام مالک رحمہم اللہ فرمائی چه دخول په حقیقت کښې خلوت صحیحه دې، که بنځې سره دسړي خلوت اوشی، داشان چه خوک څه شرعی یا حسې مانع موجود نه وی نو داسې خلوت صحیحه به دخول گڼلې شوی. د حضرت امام شافعی رحمہم اللہ په نیز دخول نه مراد جماع ده. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمہم اللہ یو روایت ددې مطابق دې. (۱)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمہم اللہ فرمائی که دخول دځاوند په کور کښې وی نو هغه ځانې کښې به د بنځې قول معتبر وی. یعنی د اختلاف په صورت کښې ځاوند د بینه او گواهانو په ذریعه ثابتوی. او که ثابت نه کړې شی نو دبنځې قول به مع الیمین معتبر وی. او که دبنځې په کور کښې دخول شوې وی نو هلته به دزوج قول معتبر وی. یعنی که اختلاف شی نو بنځه به په بینه سره ثابتوی. که نه وی نو قول د رجل مع الیمین به معتبر وی. او بینه سره ثابتول څه مشکله خبره نه ده ځکه چه ددوی په نیز دخول نه مراد خلوت دې او ددې علم خلقو ته کیږی.

قوله: او طلقها قبل الدخول والمیسس: یعنی که یو سړي دخول او میسس نه مخکښې طلاق ورکړو نو ددې څه حکم دې؟ دلته امام بخاری رحمہم اللہ د دخول نه پس د «میسس» لفظ ذکر کړې دې. اودا تاسو ته معلومه شوی دې چه دخول، میسس، مس او جماع په یو معنی کښې مستعمل دی. حضرت امام بخاری رحمہم اللہ د دخول نه پس د میسس لفظ راوړی او دې خبرې طرفته اشاره کوی چه هغه د حضرت امام شافعی رحمہم اللہ تائید کوی ځکه چه دهغه په نیز دخول دجماع په معنی کښې دې.

دباب لاندې حضرت امام بخاری رحمہم اللہ چه کوم حدیث نقل کړې دې، د هغې په آخر کښې دی چه «ان كنت صادقا فقد دخلت بها» چه ددې نه معلومیږی چه مدخول بها دمهر حقداره وی.

هـ = بَابُ الْمُتْعَةِ لِلَّتِي لَمْ يَفْرُضْ لَهَا

لِقَوْلِهِ تَعَالَى لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ مَسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً أَلَيْ قَوْلِهِ أَنْ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ [البقرة: ۲۳۶-۲۳۷].
وَقَوْلِهِ وَلِلْمُطَلَّقاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ [البقرة: ۲۳۱، ۲۳۲].

وَلَمْ يَذْكُرِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَلَأَنَةِ مُتْعَةَ حَيْبٍ طَلَّقَهَا زَوْجَهَا [ر: ۵۰۰۳].
[۵۰۰۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سَفِيَّانُ عَنْ عُمَرُو عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْمُتَلَاعِنِينَ جَسَابُكُمْ عَلَى اللَّهِ أَحَدُكُمْ كَاذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ أَنْ كُنْتَ صَدَقْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا وَأَنْ كُنْتَ كَذَبْتَ عَلَيْهَا فَذَلِكَ أَبْعَدُ وَأَبْعَدُ لَكَ مِنْهَا [ر: ۴۷۱].

دا حدیث بعینه هم دارنگ متن اوسند سره په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دې او هلته ددې تشریح هم تیره شوې ده. (۱)

په دې باب کښې حضرت امام بخاری رحمته الله علیه د مطلقه دپاره د متعه مسئله بیانوي، متعه مطلقه ښځه درخصت کولو په وخت کښې څه ورکولو ته وائی. د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز د متعه په طور لویته، خادراو جامه ورکول پکار دی. (۲)

په دې مسئله کښې د ائمه اربعه اختلاف دي.

① د حضرت امام مالک رحمته الله علیه او حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله علیهما په نیز متعه مطلقاً واجب نه ده، که ښځه مدخول بها وي او که غیر مدخول بها، مهر مقرر شوې وي یا نه وي مقرر شوې.

② د حضرت امام شافعی رحمته الله علیه په نیز متعه هرې مطلقه دپاره واجب ده که مدخول بها وي او که غیر مدخول بها وي، مهر مقرر شوې وي او که نه.

③ د حضرات حنفیه په نیز متعه صرف دهغه مطلقه دپاره واجب ده چه غیر مدخول بها وي او ددې دپاره مهر مقرر شوې نه وي، «ولايجع المهر مع المتعة» (۳)

نو د ترجمه الباب آیت کښې دواړه قیدونه دي، «مالم تمسوهن او تفرضاوهن فريضة» په دې کښې دواړه خبرې ذکر دي که هغه مدخول بهانه وي او ددې دپاره مهر تسميه نه وي شوې.

دې نه پس فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه و آله په لعان کښې دلغان کولو والا ښځې دپاره د متعه هيڅ تذکره نشته دې تر دې پورې چه ددې خاوندې دې ته طلاق ورکړي، حالانکه هغه ملاعنه مدخول بها وه، معلوم شو چه متعه صرف دهغه مطلقه دپاره ده چه غیر مدخول بها وي.

د حنفیه او شافعيه په نیز ملاعنه «لعان کولو والا ښځه» د مطلقه په حکم کښې ده «فتجب فی ما تجب للمطلقة» د مالکيه او حنابله په نیز ملاعنه دپاره متعه نشته دي. (۴)

وهذا آخر ما اردنا إيراده من شرح أحاديث كتاب فضائل القرآن وكتاب النكاح والطلاق من صحيح البخاري للشيخ المحدث الجليل سليم الله خان حفظه الله ورعاه وامتعننا الله بطول حياته وقد وقع الفراغ من تسويد وإعادة النظر فيه، ثم تصحيح ملازم الطبع بيوم الأربعاء ٩ من ذي القعدة (١٣٢٠هـ) الموافق ١٥ فبراير ٢٠٠٠م والحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات وصلى الله على النبي الأُمي وآله وصحبه وتابعيهم وسلم عليه وعليهم ما دامت الأرض والسماوات رتبه و راجع نصوصه وعلق عليه ابن الحسن العباسي عضو قسم التحقيق والتصنيف والأستاذ بالجامعة الفاروقية، وفقه الله تعالى لإتمام باقي الكتب كما يحبه ويرضاه وهو على كل شيء قديد، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم، ويليه إن شاء الله شرح كتاب النفقات.

.....

(۱) كشف الباری: كتاب التفسیر: (۷۹۸۰).

(۲) المتعة جلباب ودرع وخمار واليه ذهب ابو حنيفه رحمته الله علیه (عمدة القاری: ۱۱/۲۱).

(۳) الابواب والتراجم: ۸۵/۲، وعمدة القاری: ۱۱/۲۱.

(۴) الابواب والتراجم: ۸۵/۲.

مصادر ومراجع

- الاتقان فی علوم القرآن جلال الدین سیوطی سہیل اکیڈمی، لاہور۔
- اسد الغابۃ فی معرفۃ الصحابۃ عز الدین ابن الاثیر جزری دار الکتب العلمیۃ بیروت۔
- الاصابہ حافظ ابن حجر دار الفکر بیروت۔
- الاستیعاب علامہ بن عبد البر دار الفکر بیروت۔
- احکام القرآن علامہ ابو بکر احمد بن علی حصاص دار الکتب العربی بیروت۔
- احکام القرآن محمد بن عبد اللہ: ابن العربی مالکی دار المعرفۃ بیروت۔
- احکام القرآن مفتی محمد شفیع و مولانا ظفر احمد عثمانی ادارۃ القرآن کراچی۔
- ارشاد الساری احمد بن محمد قسطلانی دار الکتب العلمیۃ بیروت۔
- الاعلام خیر الدین زرکلی دار العلم للملایین۔
- اعلام السنن، مولانا ظفر احمد عثمانی ادارۃ القرآن کراچی۔
- اعانة الطالبین سید ابو بکر المشہور بالسید بحرۃ احواء التراث العربی بیروت۔
- الانصاف فی معرفۃ الراجع من الخلاف علامہ الدین علی بن سلیمان مردوی دار احواء التراث العربی۔
- اوجز المسالک شیخ الحدیث مولانا زکریا صاحب رحمۃ اللہ علیہ، ادارۃ تالیفات اشرفیہ، ملتان۔
- اصول البزدوی ابو الحسن علی بن محمد البزدوی الصدق پبلشرز، کراچی۔
- احسن الفتاویٰ مفتی رشید احمد ایچ ایم سعید، کراچی۔
- الاشباہ والنظائر علامۃ ابن نجیم ادارۃ القرآن کراچی۔
- الابواب والتراجم مولانا محمد زکریا ایچ ایم سعید، کراچی۔
- امداد الاحکام مولانا ظفر احمد عثمانی مکتبۃ دارالعلوم، کراچی۔
- آپ بیقی مولانا محمد زکریا مکتبۃ الشیخ کراچی۔
- البحر المحیط محمد بن یوسف ابو حیان مالکی اندلسی دار الفکر بیروت۔
- البدر الساری مولانا بدر عالم میرٹھی خضر راہ بک ڈپو، دیوبند۔
- بیان القرآن حضرت مولانا اشرف علی تھانوی مطبع مجتہائی، دہلی۔
- البحر الرائق شیخ زین العابدین ابن نجیم ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
- بداية المجتهد ابن رشد قرطبی مصطفی البابی، مصر۔
- بدائع الصنائع علامہ علاء الدین بن مسعود کاسانی ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
- البرهان فی علوم القرآن بدر الدین محمد بن عبد اللہ زرکشی دار المعرفۃ، بیروت۔
- بلغة السالک لا قرب المسالک احمد بن محمد الصاوی مالکی مطبعہ مصطفی البابی، مصر۔
- تذکرۃ الحفاظ شمس الدین ذہبی دار احواء التراث العربی۔
- تیسیر مصطلح الحدیث محمود بن احمد طحان مکتبہ داز التراث، کویت۔
- تہذیب التہذیب حافظ ابن حجر دار صادر بیروت۔
- تقریب التہذیب حافظ ابن حجر دارالرشد، حلب۔

- تاریخ بغداد احمد خطیب بغدادی دار الکتاب العربی بیروت۔
 تاریخ بخاری کبیر ، امام بخاری دار الکتب العلمیة بیروت۔
 تغلیق التعلیق حافظ ابن حجر المکتب الاسلامی۔
 تدرب الراوی جلال الدین سیوطی مکتبه علمیة مدینہ منورہ۔
 التقریب امام نووی مکتبه علمیہ ، مدینہ منورہ۔
 تعلیقات لامع الدراری شیخ الحدیث مولانا زکریا صاحب مکتبه امدادیہ ، مکہ مکرمہ۔
 تعلیقات البخاری مصطفی دیب بغا دار ابن کثیر ، بیروت۔
 تکملة فتح الملهم مولانا محمد تقی عثمانی مکتبه دارالعلوم کراچی۔
 تفسیر کبیر امام فخر الدین رازی مکتب الاعلام الاسلامی ، ایران۔
 تفسیر عثمانی علامہ شبیر احمد عثمانی مجمع الملک فهد ، سعودی عرب۔
 تفسیر ابن جریر حافظ ابن جریر طبری دار المعرفة ، بیروت۔
 تفسیر ابن کثیر اسماعیل ابن کثیر دار الفکر بیروت۔
 التعلیق الصبیح مولانا محمد ادریس کاندھلوی مکتبه عثمانیہ ، لاہور۔
 التلخیص الحبیر حافظ ابن حجر دار نشر الکتب الاسلامیہ ، لاہور۔
 تعلیقات تہذیب الکمال ڈاکٹر بشار عواد مؤسسۃ الرسالۃ ، بیروت۔
 تلخیص مستدرک حاکم شمس الدین ذہبی دار الفکر بیروت۔
 تعلیقات ہدایہ مولانا عبدالحی لکھنوی قدیمی کتب خانہ کراچی۔
 تفسیر مدارک عبد اللہ بن احمد نسفی دار احیاء الکتب العربیہ ، مصر۔
 التعلیق علی جامع الاصول عبد القادر الارناؤوط دار الفکر بیروت۔
 التعلیق المغنی علی سنن الدار قطنی شمس الحق دار نشر الکتب الاسلامیہ ، لاہور۔
 تبیین الحقائق علامہ عینی ادارۃ القرآن ، کراچی۔
 الجامع لاحکام القرآن محمد بن احمد قرطبی دار الفکر بیروت۔
 جامع المسانید علامہ خوارزمی
 جامع الاصول مبارک بن احمد قرطبی دار الفکر بیروت۔
 حاشیہ صحیح البخاری ، احمد علی سہارنپوری قدیمی کتب خانہ کراچی۔
 حاشیہ صحیح البخاری ، ابو الحسن محمد بن عبد الہادی سندھی قدیمی کتب خانہ کراچی۔
 الحاوی الکبیر علی بن محمد بن حبیب ماوردی دار الفکر بیروت۔
 حلیۃ الاولیاء ابو نعیم اصبہانی دار الفکر بیروت۔
 حاشیہ علوم الحدیث نور الدین عتر دار الفکر بیروت۔
 خلاصۃ الخرزجی علامہ صفی الدین خزرجی دار الفکر بیروت۔
 خصائل نبوی شرح شمائل ترمذی مولانا محمد زکریا مکتبۃ الشیخ بہادر آباد کراچی۔
 دلائل النبوة ابو نعیم اصبہانی دار النفاث

- دلائل النبوة احمد بن الحسين بيهقي مكتبه اثريه ، لاهور -
 الدر المختار ، محمد بن علي حصكفي ايچ ايم سعيد كمپني ، كراچي -
 الدر المنثور جلال الدين سيوطي مؤسسة الرسالة ، بيروت -
 روح المعاني ابو الفضل محمود آلوسي مكتبه امداديه ، ملتان -
 الروض الانف عبد الرحمن بن عبد الله سهيلي مكتبه فاروقيه ، ملتان -
 زاد المعاد علامه ابن القيم مؤسسة الرسالة -
 زهر الربى امام سيوطي قديمي كتب خانه ، كراچي -
 سنن ابن ماجه محمد بن يزيد : ابن ماجه دار الكتب المصري قاهره ،
 سنن نسائي احمد بن شعيب نسائي اداره تأليفات اشرفيه ، ملتان -
 سنن ابى داؤد سليمان بن اشعث ابو داؤد ، دار احياء السنة النبويه -
 سنن دار قطفى علي بن عمر دار قطفى دار نشر الكتب الاسلاميه ، لاهور -
 سير اعلام النبلاء سبش الدين بن محمد ذهبي مؤسسة الرسالة -
 السيرة الحلبية علي بن برهان الدين حلي المكتبة الاسلاميه ، بيروت -
 سيرة ابن هشام ابو محمد عبد الله بن هشام مصطفى الباني ، مصر -
 سنن الترمذى محمد بن عيسى ترمذى دار احياء التراث العربى ، بيروت -
 سنن الترمذى محمد بن عيسى ترمذى ايچ ايم سعيد ، كمپني -
 سنن كبرى احمد بن الحسين بن بيهقي نشر السنه ملتان -
 سنن الدارمى عبد الله بن عبد الرحمن دارمى قديمي كتب خانه كراچي -
 شرح الكرماني محمد بن يوسف الكرماني دار احياء التراث العربى بيروت -
 الشرح الصغير احمد بن محمد دردير دار المعارف ، مصر -
 الشرح الكبير (العزیز شرح الوجيز) عبد الكريم بن محمد رافعي مكتبه عباس احمد الباز ، مكه مكرمه -
 شرح مسلم يحيى بن شرف نووي قديمي كتب خانه كراچي -
 شرح معاني الآثار احمد بن محمد طحاوى ايچ ايم سعيد كمپني ، كراچي -
 شرح الطيبي حسين بن محمد طيبي اداره القرآن ، كراچي -
 شرح مؤطا للزرقاني محمد زرقاني دار الفكر ، بيروت -
 شمائل ترمذى امام ترمذى مير محمد كتب خانه ، كراچي -
 مشكل الآثار امام طحاوى
 الموضوعات علامه ابن الجوزى قديمي كتب خانه ، كراچي -
 المدونة الكبرى امام مالك دار صادر بيروت -
 صحيح البخارى ، محمد بن اسمعيل بخارى قديمي كتب خانه ، كراچي -
 صحيح البخارى ، محمد بن اسمعيل بخارى دار السلام رياض -
 صحيح مسلم مسلم بن حجاج قديمي كتب خانه ، كراچي -

صحیح مسلم مسلم بن حجاج دار الفکر بیروت۔

صحیح ابن حبان محمد بن حبان۔

طبقات ابن سعد محمد بن سعد دار صادر بیروت۔

ظفر الامانی بشرح مختصر السيد الشريف مولانا عبدالحی لکھنوی مکتب المطبوعات اسلامیہ، حلب۔

الجر جانی فی مصطلح الحديث

عمدة القاری محمد بن احمد عینی ادارة الطباعة المنيرية، بیروت۔

العدة شرح العمدة بهاء الدين عبد الرحمن بن ابراهيم مقدسی مکتبه التریاض الحديثه

العرف الشذی مولانا انور شاه کشمیری قدیس کتب خانہ کراچی۔

عنايه مع فتح القدير محمد بن محمود بابرتی مصطفى البابی، مصر۔

عمدة الراية مولانا عبدالحی لکھنوی قدیس کتب خانہ کراچی۔

غاية السعایه مولانا عبدالحی لکھنوی مکتبه خير كثير، کراچی۔

غرائب القرآن (علی هامش تفسير ابن جرير) نظام الدين الحسن بن محمد نیشاپوری مطبعة اميریه مصر

فتح القدير محمد بن عبد الواحد: ابن الهمام مکتبه رشيدیه، کوئٹہ۔

فتح القدير محمد بن علی شوکانی مکتبه مصطفى البابی، مصر۔

فتح الباری، حافظ ابن حجر عسقلانی قدیس کتب خانہ کراچی۔

فتح الباری، حافظ ابن حجر عسقلانی دار الفکر بیروت۔

فيض الباری، مولانا انور شاه کشمیری خضر راه بکڈپو، دیوبند۔

الفقه الاسلامی وادلتہ علامہ وہبہ زحیل مکتبه حقانیہ، پشاور۔

فتاوی عالمگیری، جماعۃ من علماء الهند، نورانی کتب خانہ، پشاور۔

فتح المغیث عبد الرحیم بن الحسین عراقی دار الکتب العلمیہ، بیروت۔

فضائل القرآن ابو جبین قاسم بن سلام دار الکتب العلمیہ، بیروت۔

فتح الملهم مولانا شبیر احمد عثمانی، ادارة القرآن، کراچی۔

القاموس المحيط، مجد الدين محمد بن يعقوب فيروز آبادی، مطبعة مصطفى البابی، مصر۔

قوت المغتذی علامہ سیوطی میر محمد کتب خانہ۔

کشف الباری (کتاب الايمان، کتاب المغازی) شیخ الحديث مولانا سلیم اللہ خان مکتبه فاروقیہ، کراچی۔

الکامل فی ضعفاء الرجال، عبد الله بن عدی، دار الفکر، بیروت۔

کتاب الثقات ابو حاتم محمد بن حبان بسقی، دار الفکر، بیروت۔

الکوکب الدری، حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۲۲۲ھ، ادارة القرآن کراچی۔

کتاب الآثار امام اعظم ابو حلیفہ کتب خانہ مجیدیہ، ملتان۔

کشف الاستار نور الدین علی بن ابی بکر ہیشی مؤسسة الرسالة، بیروت۔

کنز العمال، علامہ علی متقی بن حسام الدین، مکتبه التراث الاسلامی، حلب۔

کتاب الامر، امام شافعی، دار المعرفۃ، بیروت۔

کنز الدقائق عبد الله بن احمد نسفی مکتبه رشيدیه، کوئٹہ۔

- كتاب الضعفاء الكبير محمد بن عمر عقيل ، دار الكتب العلمية -
 الباب عبد الغنى غنى ميداني مكتبه علميه ، بيروت -
 لامع الدراري ، مولانا رشيد احمد گنگوہی ، مكتبه امداديه مكة المكرمة -
 لسان العرب ، علامه ابن منظور افريقی ، نشر ادب الجوزة ، ايران -
 معالم السنن ، امام احمد بن محمد الخطابي ، مطبعة الانصار الاسلاميه المحمدية -
 مجموع فتاوى ابن تيميه شيخ الاسلام علامه ابن تيميه دار العربية ، بيروت -
 المحلى بالآثار ، علي بن احمد : ابن حزم دار الكتب العلمية بيروت -
 مجمع الزوائد ومنبع الفوائد ، نور الدين علي بن ابي بكرى هيثمي ، دار الفكر ، بيروت -
 مقدمه ابن صلاح عثمان بن عبد الرحمن : ابن صلاح دار الكتب العلمية ، بيروت -
 مجمع بحار الانوار ، علامه محمد طاهر پلثي مجلس دائرة المعارف حيدرآباد دکن -
 مشكاة المصابيح ، محمد بن عبد الله خطيب تبريزي ، قديمي كتب خانه ، كراچی -
 مرقاة المفاتيح ملا علي قاري مكتبه امداديه ، ملتان -
 المغنى ، موفق الدين ابن قدامة ، دار الفكر ، بيروت -
 معارف القرآن مفق محمد شفيق صاحب ادارة المعارف ، كراچی -
 مسند امام احمد بن حنبل امام احمد بن حنبل المكتب الاسلامي ، دار صادر بيروت -
 مختار الصحاح محمد بن ابي بكر رازی دار المعارف ، مصر -
 میزان الاعتدال علامه ذهبي ، دار احياء التراث العربي بيروت -
 مصنف ابن ابي شيبة ، عبد الله بن محمد بن ابي شيبة الدار السلفيه ، ببغی -
 المقتنع في فقه الامام احمد بن حنبل موفق الدين ابن قدامة مكتبه الرياض الحديثه ، رياض -
 المنتقى شرح المؤطا ابو الوليد سليمان بن خلف باجي دار الكتاب العربي ، بيروت -
 معجم البلدان ، ياقوت بن عبد الله حموي دار احياء التراث العربي ، بيروت -
 مختصر اختلاف العلماء احمد بن محمد : طحاوی ، اختصار : حصاں رازی دار البشائر الاسلاميه ، بيروت -
 المجموع شرح المذهب ، امام نووي ، شركة من علماء الازهر -
 حباسة ، ابو تمام مير محمد كتب خانه ، كراچی -
 حاشيه ترمذي ، احمد علي سهارنپوري مير محمد كتب خانه -
 مؤطا ، امام مالك ، دار احياء التراث العربي -
 مؤطا ، امام محمد نور محمد ، كراچی -
 مباحث في علوم القرآن مناع القطان مكتبه المعارف ، رياض -
 المتواری علی تراجم ابواب البخاری ، احمد بن محمد : ابن المنير ، مظهری كتب خانه گلشن اقبال -
 معارف السنن مولانا محمد يوسف بنوري الحاج ايم سعيد كمپني ، كراچی -
 النشر في القوائد العشر ، محمد بن الجزري ، مكتبه تجاريه مصر -
 نيل الاوطار ، محمد بن علي شوکاني ، مطبع مصطفى الباني ، مصر -
 النهاية في غريب الحديث ، علامه ابن الاثير ، دار احياء التراث العربي بيروت -
 نهج الراية عبد الله بن يوسف زيلعي ، مجلس علي ذابهيل -
 وفيات الاعيان ، علامه ابن خلكان ، دار صادر ، بيروت -
 هدي الساري ، حافظ ابن حجر عسقلاني ، دار الفكر ، بيروت -
 الهداية ، علي بن ابي بكر مرغيناني ، الحاج ايم سعيد كمپني ، كراچی -